

ÜNAK 2025 SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER KİTABI

**DİJİTAL ÇAĞDA BELLEK KURUMLARI:
DÖNÜŞÜM, KONUMLANMA VE
GELECEK PERSPEKTİFLERİ**

EDİTÖRLER:
GÖZDE ÖZTÜRK
AYŞEGÜL TOK

**11-12
EYLÜL**

**Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Sezai Karakoç Kültür Merkezi**

LIBRARYFEST
GİRİŞİMCİ KÜTÜPHANECİLER:

unak2025.unak.org.tr

ÜNAK 2025

**Dijital Çağda Bellek Kurumları: Dönüşüm,
Konumlama ve Gelecek Perspektifleri Sempozyumu**
**11-12 Eylül 2025, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Zonguldak**

ÜNAK 2025 Sempozyumu Özet/Tam Metin Bildiriler Kitabı

"Dijital Çağda Bellek Kurumları: Dönüşüm, Konumlama ve Gelecek Perspektifleri"

Editörler

Gözde Öztürk

Ayşegül Tok

ISBN: 978-605-66349-7-0

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği

Ankara, 2026

ÜNAK 2025 SEMPOZYUMU ÖZET/TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

"Dijital Çağda Bellek Kurumları: Dönüşüm, Konumlama ve Gelecek Perspektifleri"

Genel Yayın Yönetmeni/Editor in Chief

Mehmet Fatih KUMSEL

Editörler/Editors

Gözde ÖZTÜRK

Ayşegül TOK

Tasarım/Desing

Mehmet Fatih KUMSEL

E-ISBN

978-605-66349-7-0

Kategori/Category

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı

Lisans Türü | OA License: CC BY 4.0

Erişim | Access: unak.org.tr

Copyright 2026

*This book is published under a CC BY license, which means that you can copy, redistribute, remix, transform, and build upon the content for any purpose, even commercially, as long as you give appropriate credit, provide a link to the license, indicate if changes were made, and do not impose additional terms or conditions on others that prohibit them from exercising the rights granted by that license, including any effective technological measures.

DÜZENLEYENLER

DESTEKLEYEN KURUMLAR

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

ÜNAK 2025 SEMPOZYUMU

DİJİTAL ÇAĞDA BELLEK KURUMLARI:
DÖNÜŞÜM, KONUMLAMA ve GELECEK PERSPEKTİFLERİ

TEŞEKKÜRLER

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

DKM
Dijital Kültürel Miras Ağı

TÜRK ARŞİVCİLER
DERNEĞİ

**SPRINGER
NATURE**

EBSCO

WILEY

gemini
Bilgi Teknolojileri

İÇİNDEKİLER

2025 SEMPOZYUM PROGRAMI.....	1
KOMİTELER.....	5
ÜNİVERSİTE VE ARAŞTIRMA KÜTÜPHANECİLERİ DERNEĞİ	6
(ÜNAK) HAKKINDA	6
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ HAKKINDA.....	7
EDİTÖRLERDEN.....	8
SEMPOZYUM HAKKINDA.....	9
ÜNAK 2025 AÇILIŞ KONUŞMALARI.....	10
M. Fatih KUMSEL, ÜNAK Başkanı	10
Osman DEMİR, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı ...	12
İsmail Hakkı Özölçer, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü.....	14
BİLDİRİLER	16
Türkiye’de Olası Doğal Afet ve Çatışma Dönemlerinde Dijital Kültürel Miras Güvenliği: Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Değerlendirme.....	16
Bellekten Geleceğe: Milli Kütüphane’de Dijitalleştirme Yoluyla Kültürel Sürekliliğin Sağlanması	18
Orta Çağ Toplumunda Arşivlerin Hafızayı Şekillendirme Rolü	35
Yurtdışına Kaçırılmış Kültürel Miras Ürünlerinin Analizi	45
Kültürel Miras Verilerinin Dijital Ortamda Açık Erişim Olarak Paylaşımı: Wikimedia Projeleri ile Katılımcı Etkinlik Deneyimi	66
Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonellerinin Dönüşen Rollerini.....	67
Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonelleri: Yetkinlik Gelişimi ve Stratejik Yaklaşımlar	78
Kataloglama Sürecinde Yapay Zekâ Kullanımı: Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği	85
Yapay Zekâ ile Akademik Üretimin Kesişimi: Yaratıcı Araçlardan Etik Sorumluluğa.....	93
Kütüphane Hizmetlerinde Yapay Zekâ Destekli Analiz ve Görselleştirme ile Karar Süreçlerinin Güçlendirilmesi’ne Yönelik Bir İnceleme	107
Yapay Zekâ Desteği ile Bilgi ve Belge Yönetimi Lisans Öğrencilerinin Becerilerinin Geliştirilmesi	113
Akademik Kütüphanelerde ME-KA (Mesleğe Kazandırma) Eğitimi: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği.....	123
Kütüphaneler ve Dil: Erken Çocukluk Döneminde Bilişsel Başarıyı Şekillendiren Faktörler	137
Erken Çocukluk Hizmetlerinde Halk Kütüphanesi Personelinin Rolü: Dijitalleşen Bellek Kurumlarında Değişen Sorumluluklar	143
Akademik Yayınların Karanlık Yüzü: Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi ve Türkiye’deki Üniversiteler	159
Bilgiye Erişimde Yeni Ahlaki Sorunlar: Dijital Bölünme Kavramı Açısından Halk Kütüphanelerinin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi.....	160

Kütüphanelerde Dijital İkiz Yaklaşımı: TU Delft Kütüphanesi Collection Wall Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme	161
Dijital Fotoğraf Arşivi Oluşturulması: Yukarı Fırat'ın Kayıp Köyleri Projesi	172
Dijital Geleceğin Sosyolojik İnşası	173
Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yeşil Kütüphanelerin Rolü	188
Dijital Çağda Bellek Kurumları: Kütüphane Mimarisinin Dönüşümü, Doğayla Uyum ve Yeni Hafıza Mekânları	197
Bir Anadolu Kütüphanesinin Yeniden Konumlanması: Gönüllü Stajın Dönüştürücü Etkisi Üzerine Bir Vaka.....	207
VR Teknolojisi ile Oyunlaştırılmış Kütüphane Sınıflama Sistemleri.....	208
HathiTrust ve Internet Archive Dijital Kütüphanelerinin Türkiye'den İçerikler ve Arama Fonksiyonları Bakımından Karşılaştırmalı Analizi	222
Türkiye'de Spor Arşivlerinin Gelişimi Ankara Dijital Kent Arşivi Gençlerbirliği Koleksiyonu.....	233
Halk Kütüphanelerinin Hizmet Geliştirme Süreçlerinde İş Birliklerinin Önemi: Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Örneği	239
Bartın'ın Kültürel Bellek Kurumlarında Dijital Uygulamalar: Bartın İl Halk Kütüphanesi ve Bartın Kent Müzesi Örneği	246
Güvenli Veri Aktarımı için Küresel Akıllı Devletlerarası Ağ (G-SIGN): Bilgi Merkezleri ve Bellek Kurumları için Çıkarsamalar	253
Elektronik Belge Yönetim Sistemlerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamındaki Roller: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği.....	264
Kamuda Elektronik Dosyala-yama-ma	277
Kurumsal Belgeler Üzerinden Elektronik Kaynak Yönetimi: Üniversite Kütüphanelerine Yönelik Rubrik Temelli Bir Analiz.....	294
POSTERLER	308

2025 SEMPOZYUM PROGRAMI

1. Gün	11 Eylül 2025 Perşembe
09.00 – 09.30	KAYIT
09.30 – 10.00	Açılış Konuşmaları M. Fatih Kumsel, ÜNAK Derneği Başkanı Osman DEMİR, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Kut. Dok. Daire Başkanı Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü
10.00 – 10.30	Davetli Konuşmacı Kimlik, Hafıza ve Uluslararası Sistem Prof. Dr. Muhammet Savaş Kafkasyalı
10.30 – 10.45	Kahve Arası
10.45 - 12.15	Oturum I: Kültürel Miras, Bellek ve Dijitalleşme 1. Türkiye’de Olası Doğal Afet ve Çatışma Dönemlerinde Dijital Kültürel Miras Güvenliği Dr. Öğr. Üyesi Ali Kavak 2. Bellekten Geleceğe: Milli Kütüphane’de Dijitalleştirme Cemre Yazar, Doç. Dr. Huriye Çolaklar 3. Orta Çağ Toplumunda Arşivlerin Hafızayı Şekillendirme Rolü Dr. Öğr. Üyesi Tunay Karakök 4. Yurtdışına Kaçırılmış Kültürel Miras Ürünlerinin Analizi Kübra Polat 5. Kültürel Miras Verilerinin Dijital Ortamda Açık Erişim Olarak Paylaşımı: Wikimedia Projeleri ile Katılımcı Etkinlik Deneyimi Dr. Nurdan Atalan Çayırılmaz, Deniz Çit
12.15 - 13.30	Öğle Arası
13.30 - 15.25	Oturum II: Bilgi Ekosisteminde Yapay Zekâ: Etik, Rol ve Gelecek 1. Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonellerinin Dönüşen Rollerini Alaaddin Akça, Murat Çelik 2. SPRINGER NATURE 3. Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonelleri: Yetkinlik Gelişimi Mehmet Erken, Melahat Karşlı, Müberra Yılmaz, Özlem Aslan 4. Üniversite Öğrencilerinin Yapay Zekâyâ Yönelik Tutumları Dr. Seda Gökdemir Ekici, Doç. Dr. Eda Ermağan Çağlar

14.30 - 14.40 Kahve Arası

5. Kataloglama Sürecinde Yapay Zekâ Kullanımı
Öznur Büyükkartal, Ayşe Nur Memiş, Süleyman Erdoğan

6. Yapay Zekâ ile Akademik Üretimin Kesişimi
Öğr. Gör. Serenay Çakırer, Serenay Baykara

7. Kütüphane Hizmetlerinde Yapay Zekâ Destekli Karar Süreçleri
Enes Sivri, Doç. Dr. Lale Özdemir Şahin

15.25 – 15.40

Kahve Arası

15.40 – 17.35

Oturum III: Mesleki Gelişim, Eğitim ve Strateji

1. Şangay Penceresi Bağlamında Kütüphane Diplomasisi
Öğr. Gör. Dr. Selçuk Aydın

2. Yapay Zekâ Desteğiyle Bilgi ve Belge Yönetimi Öğrencilerinin Becerilerinin Geliştirilmesi
Prof. Dr. Tunç D. Medeni, Dr. Demet Soylu, Prof. Dr. Tolga Medeni, İrem Nur Özobuz

3. ME-KA (Mesleğe Kazandırma) Eğitimi
Hasan Üstümkol, Elçin Üstümkol, Prof. Dr. Coşkun Polat

16.40 - 16.50 Kahve Arası

4. Kütüphaneler ve Dil: Erken Çocuklukta Bilişsel Başarı
Selma Yıldırım Atıcı

5. Halk Kütüphanelerinde Dijitalleşme ve Teknolojik Yeniliklerin Kullanıcılar Üzerindeki Etkisi
Oğuz Kuru, Begüm Büşra Akgün Kuru

6. Erken Çocukluk Hizmetlerinde Kütüphane Personeli
Özlem Erven Tok

2. Gün

12 Eylül 2025 Cuma

10.00 – 11.45

Oturum IV: Üniversite Kütüphanelerinde Dijital Kültür ve Katılımcı Yaklaşımlar

1. Kültürel Süreklilik ve Teknoloji Bağlamında Kitap Kulüpleri
Cem Özel 2. EBSCO

3. Üniversite Kütüphanelerinde Dijital Uçurum: Kütüphanecilerin Farkındalık Düzeyleri ve Kurumsal Yansımalar
Aylin Günay

4. Koç Üniversitesi Hazine Serisi Projesi Üzerinden Kütüphane Merkezli Kültürel İçerik Geliştirme: Katılımcı Eylem Araştırması Yaklaşımı
Serhat Uran

11.00 - 11.15 Kahve Arası

5. Akademik Yayınların Karanlık Yüzü: Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi ve Türkiye’deki Üniversiteler
Dr. İlknur Zeydan

6. Uluslararası Öğrenciler için Kullanıcı Deneyiminin ve Referans Hizmetlerinin Geliştirilmesi (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Kütüphanesi örneği)
Özlem Çerkez, Stanley Nnamdi Ogoh

12.00 - 12.30

Davetli Konuşmacı

Doç. Dr. Tolga Çakmak

12.30 - 14.00

Öğle Arası

14.00 - 15.15

Oturum VI: Mesleki Gelişim, Eğitim ve Strateji

1. Bilgiye Erişimde Yeni Ahlaki Sorunlar: Dijital Bölünme Kavramı Açısından Halk Kütüphanelerinin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi
Muhammed Ali Gür, İsmail Bakır

2. Kütüphanelerde Dijital İkiz Yaklaşımı
Mustafa Volkan Güngör, Prof. Dr. Çiğdem Tarhan

3. Dijital Fotoğraf Arşivi Oluşturulması: Yukarı Fırat’ın Kayıp Köyleri Projesi
Dr. Nurdan Atalan Çayırılmaz, Deniz Çit

4. Dijital Geleceğin Sosyolojik İnşası
Hafız Shikhaliyev

5. Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yeşil Kütüphanelerin Rolü
Reyhan Şengül

15.15 - 15.30

Kahve Arası

15.30 - 16.30

LibraryFest

1. Dijital Çağda Bellek Kurumları: Kütüphane Mimarisinin Dönüşümü
Melike Gül Aksu, Tuğçe Mülayim, Özge Pehlivan, Dr. Öğr. Üyesi Nihan Temiz

2. Bartın Gazetesi'nde 2001 – 2023 Arası Kitap ve Kütüphane Haberleri
Nurten Nursena Çelen, Sanem Kuyumcu, Doç. Dr. Ahmet Altay

3. Gönüllü Stajın Dönüştürücü Etkisi Üzerine
Ünal Kurt

4. VR Teknolojisi ile Oyunlaştırılmış Kütüphane Sınıflama Sistemleri
Melisa Palut, Cansu Yeliz Ekşi ,Gizem Bektaş, İremnur Kökdem

16.30 - 17.30

Kapanış Oturumu

KOMİTELER

Sempozyum Düzenleme Komitesi

Sempozyum Onursal Başkanı, Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER, Rektör / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

M. Fatih KUMSEL / ÜNAK

Ömer ORHAN, Atatürk Araştırma Merkezi / ÜNAK

H. Murat YÜCEL, Türk Tarih Kurumu / ÜNAK

Kübra Zayim GEDİK, Bezmialem Vakıf Üniversitesi / ÜNAK

Esmâ AYTÜRK, TED Üniversitesi / ÜNAK

Gözde ÖZTÜRK, Bilkent Üniversitesi / ÜNAK

Enes ÇELİK, TED Üniversitesi / ÜNAK

Osman DEMİR, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Ayşegül TOK, Yüksekokul Sekreteri / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Ayşegül KARATAŞ, Kütüphaneci / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Hasan ÜSTÜNKOL, Kütüphaneci / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Evrin Doğa CANOOĞLU, Kütüphaneci / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

ÜNİVERSİTE VE ARAŞTIRMA KÜTÜPHANECİLERİ DERNEĞİ

(ÜNAK) HAKKINDA

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği, bilgi ve belge yönetimi alanında yapılan araştırma, çalışma ve gelişmeleri izlemek, bu alanda verilen hizmetlerin niteliğinin çağdaş boyutlarda geliştirilmesine yardımcı olmak, sorunları irdeleyerek çözüm önerileri geliştirmek, bu alanda çalışan bireylerin mesleki gelişimlerine katkı sağlamak ve Türkiye'nin toplumsal ve kültürel gelişimini desteklemek amacıyla özellikle üniversite ve araştırma kütüphaneleri, dokümantasyon ve enformasyon merkezleri ve özel kütüphanelere yönelik olarak 14 kurucu üyenin hazırlamış olduğu tüzük ve resmi başvurular sonucu 9 Ağustos 1991 tarihinde 06 39 009 dernek numarası ile Ankara'da kurulmuştur. Kısa adı "ÜNAK" olarak belirlenmiş ve tescil edilmiş, 27 Eylül 1992'de ilk genel kurulu gerçekleştirilmiştir.

Derneğin kuruluşundan bu yana gerçekleştirilen bilimsel etkinlikler, yayınlanan faaliyet raporları ve tüm çalışmalarla ÜNAK, Türkiye'de kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanındaki gelişmelerin ve sorunların geniş kitlelere duyurulmasında önemli bir rol ve görev üstlenmiştir. Dernek bünyesinde oluşturulan çalışma grupları ile meslekte uzmanlaşma gerektiren konularda meslektaşların bir arada bulunabilecekleri bir platform oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Dernek bünyesinde, Tıp ve Sağlık Bilimleri Platformu, Hukuk Kütüphanecileri Platformu, Kütüphane Verileri Çalışma Grubu, Sürdürülebilir Kütüphaneler Çalışma Grubu ve RDA Çalışma Grubu halen faaliyet göstermektedir. 2023 yılında ise "Bibliyometri ve Atıf İndeksleri Çalışma Grubu" kurulmuştur ve çalışmalarını sürdürmektedir. Dernek, 2000 yılından bu yana Bilgi Dünyası adlı hakemli akademik mesleki bir dergi yayınlamaktadır.

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ HAKKINDA

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi temelleri 1924 yılında kurulan “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendis Mektebi”ne dayanan, Türkiye’nin en köklü yükseköğretim geleneklerinden birine sahip bir devlet üniversitesidir. Resmi olarak 1992 yılında “Zonguldak Karaelmas Üniversitesi” adıyla kurulan *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi* 2018 yılından itibaren bugünkü adıyla eğitim ve araştırma faaliyetlerini sürdürmektedir.

“Emeğin bilgiye dönüştüğü üniversite” mottosuyla hareket eden Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi; Batı Karadeniz Bölgesi’nde etkin bir konuma sahip olup Zonguldak ili ve çevre ilçeleriyle birlikte, 16 fakülte, 3 enstitü, 3 yüksekokul, 9 meslek yüksekokulu, 1 devlet konservatuvarı ve 30’u aşkın araştırma-uygulama merkeziyle Batı Karadeniz Bölgesi’nin bilim, kültür ve teknoloji üssü konumundadır. Üniversite, uzay teknolojilerinden sürdürülebilir kampüs uygulamalarına (IU GreenMetric) kadar pek çok alanda ulusal ve uluslararası başarılarla imza atmaktadır. Kalite odaklılık, katılımcılık ve etik değerlere bağlılığı kurumsal kültürünün merkezine alan Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi sürekli iyileştirme anlayışı, paylaşımcı yaklaşımı ve yenilikçi girişimlere fırsat tanıyan rekabetçi yapısıyla bölgenin ve ülkenin gelişimine katkı sunmaya devam etmektedir.

ÜNAK 2025 Sempozyumu’na da ev sahipliği yapan Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi ise zengin basılı ve dijital koleksiyonu, modern çalışma alanları ve yenilikçi kütüphanecilik hizmetleriyle araştırmacılara ve bölge akademik hafızasına güçlü bir altyapı desteği sunmaktadır. Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi Batı Karadeniz’in bilimsel mirasını dijital çağın imkânlarıyla harmanlayan bir anlayışla akademik üretimin kalbinde yer alan dinamik bir bilgi merkezidir.

EDİTÖRLERDEN

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK), Türkiye'nin kütüphane sektöründe önemli bir paydaş olarak uzun yıllardır faaliyet göstermektedir. 1991 yılından bu yana ülkemizin çeşitli üniversitelerinde ve araştırma kurumlarında yer alan kütüphanecileri bir araya getirerek bilgi ve deneyim paylaşımına imkân tanımaktadır. ÜNAK, kütüphanecilik alanında faaliyet gösteren herkesi kucaklayan ve mesleki gelişime katkı sağlayan etkinlikler düzenlemektedir. Yıllık sempozyumları, çevrim içi çalışmaları, seminerleri ve eğitim programları ile sektördeki yenilikleri takip ederek ve meslektaşlarla bir araya gelerek bu çalışmaları sürdürülebilir kılmak için çabalamaktadır.

Derneğin amacı, üniversite ve araştırma kütüphanelerinin etkinliğini artırmak, erişilebilirliği sağlamak ve sürdürülebilirliklerini desteklemektir. Bununla birlikte, ÜNAK etkinlikleri aynı zamanda kütüphanecilik mesleğinin prestijini artırmayı, bilgi paylaşımını teşvik etmeyi ve sektördeki uzmanlığı geliştirmeyi hedeflemektedir.

ÜNAK, kütüphane ve bilgi merkezi alanında çalışan herkesi bir araya getiren, bilgi paylaşımını teşvik eden ve sektördeki gelişmeleri destekleyen bir dernek olmaya devam edecektir. Sizleri ÜNAK etkinliklerine katılmaya ve bu değerli deneyimi paylaşmaya davet ediyoruz.

Son olarak, sempozyum boyunca ele alınan tüm konuların kütüphanecilik alanında gelecekte gerçekleştirilecek olan çalışmalara ilham vermesini içtenlikle temenni ediyoruz. Sözlü ve yazılı olarak bilgilerini ve deneyimlerini paylaşan tüm katılımcılara içtenlikle teşekkür ediyoruz. Bu vesileyle, organizasyonda emeği geçen ÜNAK Yönetim Kurulu'na, Adnan Menderes Üniversitesi yerel komite üyelerine ve katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz. Çalışmanın tüm okuyucular için faydalı olmasını diliyoruz.

SEMPOZYUM HAKKINDA

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) tarafından her sene düzenlenen ÜNAK Sempozyumu, 2025 yılında 11 – 12 Eylül tarihleri arasında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. *“Dijital Çağda Bellek Kurumları: Dönüşüm, Konumlama ve Gelecek Perspektifleri”* ana temasıyla düzenlenen bilgi şöleni; kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bellek kurumlarının dijitalleşme sürecindeki rollerini, yapay zekâ ve teknolojik gelişmeler ışığında ele alarak bilgi ve belge yönetimi alanındaki akademisyenleri ve uzmanları ortak bir paydada buluşturmaktadır.

ÜNAK 2025 Sempozyumu, kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bellek kurumları ve bilgi merkezlerinin dijitalleşen çağda yaşadıkları dönüşümü ve gelecek perspektifleri üzerindeki etkilerini tartışmak amacıyla düzenli olarak bilgi ve belge yönetimi alanındaki profesyonelleri, akademisyenleri, sektör temsilcileri ve öğrencileri bir araya getirmektedir. Sempozyum; bilgi yönetimi, arşivleme ve dijitalleştirme süreçlerindeki güncel gelişmeleri değerlendirmek ve ortak projeler üretmek için uygun bir ortam sunmayı hedeflemiştir. Saha çalışmaları, oturumlar ve sektör temsilcileri ile birlikte katılımcıların mesleki yetkinliklerini geliştirmelerine katkı sağlamayı amaçlayan bilgi şöleninde katılımcılara son gelişmeleri takip etme, yeni bilgileri paylaşma ve meslektaşlarıyla ağ kurma fırsatı sunulurken bellek kurumlarına yönelik stratejilerin birlikte geliştirilmesi hedeflenmektedir.

ÜNAK 2025 AÇILIŞ KONUŞMALARI

M. Fatih KUMSEL, ÜNAK Başkanı

Sayın Rektörüm, Sayın Rektör Yardımcım, Sayın Daire Başkanım, Değerli Kütüphane Yöneticileri, Saygıdeğer Sektör Temsilcileri, Kıymetli Meslektaşlarım ve Değerli Katılımcılar,

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) adına hepinizi saygıyla selamlıyorum.

ÜNAK, 1991 yılından bu yana ülkemizde kütüphanecilik, bilgi hizmetleri, bilgi ve belge yönetimi, bilgi ekonomisi, bilgi okuryazarlığı, elektronik yayıncılık, kütüphanecilikte standartlaşma, toplu kataloglar ve kütüphane mimarileri gibi alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Derneğimiz, bu alanlarda görev yapan akademisyenleri, kütüphanecileri, yöneticileri, öğrencileri ve sektör paydaşlarını üniversite ve araştırma kütüphaneleri bağlamında ortak bir hedef etrafında buluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, tüm paydaşlarımız arasında işbirliği olanakları yaratarak mesleki hizmetlerin geliştirilmesine katkıda bulunmayı ve farkındalık yaratmayı amaçlayan, kâr amacı gütmeyen mesleki toplantılar düzenlemekteyiz. Üniversite kütüphanelerinde görev yapan meslektaşlarımızın deneyimlerini, akademisyenlerimizin bilimsel çalışmalarını ve sektör temsilcilerimizin yeni teknolojilerini paylaştığı bu toplantılar, aynı zamanda ISBN numarası alınarak yayımlanan bildiriler ve özet kitapları ile kalıcı hale getirilmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Günümüzde kütüphaneler, arşivler ve müzeler; yalnızca geçmişin sessiz bekçileri değil, aynı zamanda kültürel mirası yorumlayan, bugüne taşıyan ve geleceğe yön veren dinamik aktörlerdir. “Bellek kurumları” olarak adlandırılan bu yapılar, toplumsal hafızanın oluşumunda kritik bir rol üstlenmektedir. Dijitalleşme süreciyle birlikte işlevleri yalnızca koruma ile sınırlı kalmamakta; erişimi kolaylaştıran, katılımı artıran ve kültürel değerleri daha geniş kitlelerle buluşturan yeni hizmet modelleri geliştirmeleri de gerekli hale gelmektedir.

İşte bu noktada, ÜNAK 2025 Sempozyumu; kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bellek kurumlarının dijital çağda yaşadığı dönüşümleri ve bu dönüşümlerin gelecek perspektiflerini ele almak üzere düzenlenmiştir. Sempozyum; bilgi yönetimi, arşivleme ve dijitalleştirme alanlarındaki güncel gelişmeleri değerlendirmek, ortak projeler geliştirmek ve mesleki yetkinlikleri artırmak amacıyla bilgi ve belge yönetimi profesyonellerini, akademisyenleri, sektör temsilcilerini ve öğrencileri bir araya getirmektedir. Paneller, saha çalışmaları, Atölyeler ve sektör sunumları aracılığıyla katılımcılara en yeni gelişmeleri takip etme, deneyimlerini paylaşma, meslektaşlarıyla ağ kurma ve bellek kurumlarının geleceğine yönelik stratejiler geliştirme fırsatı sunulmaktadır.

Her yıl olduğu gibi bu yıl da sempozyum kapsamında LibraryFEST – Girişimci Kütüphaneciler Etkinlikleri de gerçekleştirilecektir. Genç meslektaşlarımızın poster çalışmaları hem sempozyum alanında hem de web sitesinde yayımlanacak; böylelikle mesleğimizin yenilikçi yönü daha geniş kitlelere aktarılacaktır.

Saygıdeğer Katılımcılar,

ÜNAK 2025 Sempozyumu’nun gerçekleştirilmesinde, bizlere ev sahipliği yaparak büyük bir misafirperverlik ve destek gösteren Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı Özölçer hocamıza, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Sayın Osman Demir’e ve değerli kütüphane çalışanlarına şükranlarımızı sunarım.

Ayrıca bizleri her zaman destekleyen sektör paydaşlarımıza da teşekkür etmek isterim. Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü olmak üzere, bizlere katkı sağlayan tüm sivil toplum kuruluşlarına ve işbirliği yaptığımız firmalara — Clarivate, Springer Nature, EBSCO, Wiley, Emerald, Gemini, Rove ve Hiperlink — destekleri için teşekkür ederiz.

Bu sempozyumun gerçekleşmesinde büyük emek veren ÜNAK Yönetim Kurulu  yesi arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak; sempozyumumuzda bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan akademisyen ve meslektaşlarımıza, katılımlarıyla bizleri onurlandıran siz değerli konuklarımıza teşekkür ediyor; hepinize saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Osman DEMİR, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı

Saygıdeğer misafirler, değerli katılımcılar ve kıymetli hocalarım,

ÜNAK 2025 Sempozyumu'nun açılışında sizleri Karaelmas diyarı Zonguldak'ta ve Üniversitemizde ağırlamaktan büyük bir onur ve mutluluk duyuyoruz. Bu anlamlı buluşmayı bizlere mümkün kılan Rektörümüz Prof.Dr.İsmail Hakkı ÖZÖLÇER'e, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği'ne ve emeği geçen herkese en içten şükranlarımı sunuyorum.

Sempozyumumuzun ana teması olan “Dijital Çağda Bellek Kurumları: Dönüşüm, Konumlanma ve Gelecek Perspektifleri” başlığı akademik bir başlıktan öte, kurumlarımızın sürdürülebilirliği ve toplumsal rolümüzün devamlılığı için yürütülmesi zorunlu olan stratejik bir diyaloga işaret etmektedir. Dijitalleşme artık bir seçenek olmaktan çıkıp gündelik yaşam pratiklerinin ve bilgiyle olan iletişimimizin temelini oluşturan bir gerçekliğe dönüşmüştür.

Bu gerçeklik, belleğin tanımını, kökünden değiştirmektedir. Kitaplar, fotoğraflar, ses kayıtları gibi analog dönemin kültürel miras nesneleri, artık esnek ve dönüştürülebilir birer ve sıfırlar akışına çevrilmiştir. Artık bellek, statik nesnelerden oluşan bir depo değil; sürekli güncellenen, algoritmalarla şekillenen ve kullanıcı etkileşimleriyle zenginleşen ve kişiselleştirilen dinamik bir süreçtir. Bu durum, biz bellek kurumlarının rolünü de temelden değiştiriyor. Görevimiz artık sadece geçmişi korumakla sınırlı değil; aksine, pasif koruyuculuktan çıkarak dijital kültürel mirasın, geleceğini aktif bir şekilde biçimlendiren, aktörler haline geliyoruz.

İzin vererseniz, bu dönüşümü kendi kurumumuzdaki birkaç adımla somutlaştırmak isterim. Öğrenme ve araştırmanın belirli saatlere sığdırılamayacağı gerçeğinden yola çıkarak, iki kampüsümüzde 7/24 kesintisiz kütüphane hizmet sunmaya başladık. Bu, sadece operasyonel bir karar değil, bilgiye erişimdeki engelleri kaldırmaya yönelik, felsefi bir kararlılıktır. Ayrıca, akademisyen ve lisansüstü öğrencilerimiz için kurduğumuz Eğitim Ofisi ile literatür taramasından, yayın etiğine ve akademik yayın öncesi dergi seçimine kadar birçok alanda atölye çalışmaları yürütüyoruz. Bu hizmetlerle kütüphanemiz, pasif bir kaynak sağlayıcısı olmaktan çıkıp, yeni bilginin üretildiği sürecin, aktif bir ortağına dönüşmektedir.

Nitelikli ve özverili bir ekibe sahibiz. İyi yetişmiş, deneyimli, yardımsever personellerimiz hem literatürü hem de teknolojik yenilikleri yakından izliyor, pek çok güncel başlıkta araştırmacılarımıza rehberlik ediyor. Basılı ve elektronik koleksiyonlarımızı her yıl planlı bir biçimde büyütüyor; veri tabanlarımızı, e-kitap ve e-dergi paketlerimizi, açık erişim kaynaklarımızı genişletmek için sürdürülebilir bir yatırım yaklaşımı benimsiyoruz.

Kütüphaneler artık sadece basılı materyallerin okunduğu yerler değil, aynı zamanda dijitalleşmenin gücüyle tarihi ve kültürel mirası deneyimleyebileceğiniz sürükleyici merkezlerdir. Sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri, geleneksel kitap sayfalarını görsel ve işitsel içeriklerle zenginleştirerek okuyuculara daha etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunabilmektedir.

San Jose Halk Kütüphanesi gibi uluslararası örnekler, VR teknolojisinin potansiyelini gözler önüne seriyor. Yapay zekâ destekli "Akıllı Kitap" platformları, kullanıcıların tarihi yazarlarla etkileşime girmesine olanak tanıyor. Bağlantılı veri (linked data) ise kaynaklar arasında "anlamlı ağlar" kurarak araştırma süreçlerini zenginleştiriyor. Ancak bu güçlü teknolojiler, bizlere şeffaflık, etik ve gizlilik gibi alanlarda yeni sorumluluklar da yüklüyor.

Bu yeni ekosistemde profesyonel rollerimiz de evriliyor. Artık sadece "koleksiyon yöneticisi" değil, aynı zamanda *öğrenme tasarımcısı, veri ve bilgi küratörü ve topluluk kolaylaştırıcısı* gibi roller üstleniyoruz. Bu dönüşümün felsefi temelinde ise açık erişim yatmaktadır. TÜBİTAK ve Avrupa Komisyonu gibi kurumların politikalarını destekleyerek, üniversitemizde üretilen bilimsel yayınları kurumsal arşivler aracılığıyla daha görünür kılıyoruz. Bu, kütüphanenin yalnızca etik bir misyonu yerine getirdiğini değil, aynı zamanda üniversitenin araştırma itibarına doğrudan katkı sağlayan stratejik bir ortak olduğunu da kanıtlıyor.

Değerli katılımcılar,

Kütüphanelerin sonunun geldiği kehanetlerinin çok geride kaldığını görmek mutluluk verici. Bugünün sorusu, kütüphanelerin yerini hangi teknolojinin alacağı değil, bu teknolojileri toplumun her kesimine fayda sağlayacak şekilde nasıl kullanacağımızdır. Bu sempozyumda hep birlikte şu soruya cevap arayacağız: Dijital geleceğin ortak inşasında, hangi değerleri ve hangi standartları birlikte seçeceğiz?

Sözlerimi umut dolu bir vizyonla tamamlamak istiyorum. İçinde bulunduğumuz bu değişken dönüşüm çağı, kütüphanelerin sonunu değil, aksine en vazgeçilmez dönemlerinin başlangıcını müjdeliyor.

- Bilgi kirliliğinin ve dezenformasyonun arttığı bir dünyada, kütüphaneler güvenilir birer sığınak, doğrulanmış bilginin kaleleridir.
- İnsanların dijital yalnızlığa itildiği bir çağda, kütüphaneler entelektüel etkileşim için bir araya gelinen topluluk merkezleri, birer ilham limanıdır.
- Bizler, geçmişin bilgeliğini, geleceğin teknolojisiyle buluşturan, farklı kuşakları bir araya getiren entelektüel bilgi evleriyiz.

Raflarımızdaki kitaplar ve sunucularımızdaki veriler, insanlığın binlerce yıllık birikiminin ve hayallerinin somutlaşmış halidir. Bu mirası korumak, erişilebilir kılmak ve yeni nesillerin bu temel üzerinde kendi bugünlerini ve geleceklerini inşa etmelerine yardımcı olmak, bizlere emanet edilmiş en kutsal görevdir. Gelecek, kütüphanelerin olmadığı bir gelecek değil, kütüphanelerin toplumun tam merkezinde yer aldığı bir gelecek olacaktır.

Bu buluşmada emeği geçen ÜNAK yönetimine, üniversitemizin değerli Rektörü Prof.Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER hocamıza, Üniversite yöneticilerimize, kıymetli konuşmacılarımız ve düzenleme kuruluna ve değerli çalışma ekibimize teşekkürlerimi arz ederim.

Sempozyumumuzun hepimiz için ufuk açıcı ve ilham verici olmasını diliyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Hoş geldiniz, safâlar getirdiniz.

İsmail Hakkı Özölçer, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer Protokol Üyeleri,

Kıymetli Akademisyenler, Bilim İnsanları,

Değerli Misafirler, Hanımefendiler, Beyefendiler...Üniversitemiz ile Üniversite ve Araştırma

Kütüphanecileri Derneği iş birliğinde, düzenlenen sempozyuma hoş geldiniz diyor; sizleri saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Değerli Konuklar...

Bugün burada sadece bir akademik etkinlik için toplanmış bulunmuyoruz. Aynı zamanda insanlığın ortak hafızasını, kültürel mirasını, medeniyet tasavvurunu ve bu değerlerin dijital çağda nasıl korunup geleceğe taşınacağını istişare etmek üzere bir aradayız. Zira her kitap, her belge, her kayıt, insanın kendini bilme yolculuğunda bir adımdır. Sempozyumda yapılacak her konuşma, her fikir alışverişi yalnızca bilgi değil; aynı zamanda özgün yahut ortak bir akıl üretimi olacaktır.Şurası apaçık bir gerçektir ki: Dijital çağla birlikte bilgiye erişim biçimi köklü bir dönüşümden geçiyor. Artık kütüphaneler yalnızca sessiz mekânlar değil; bilgiyle, teknolojiyle, insanla ve fikirle etkileşim hâlinde olan 7-24 yaşayan ilim merkezleridir. Kitaplar kadar dijital veriler, basılı kaynaklar kadar kodlar ve algoritmalar da bilgi dünyamızın ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir. Ancak teknolojinin bu hızlı akışı içinde, bizleri ayakta tutan değişmez bir gerçek var: Kütüphaneler insanlığın ortak hafızasıdır. Bu hafıza kaybolursa, benliğimizi, yönümüzü, istikametimizi yitiririz. Bu dönüşüm, beraberinde yeni görevler ve sorumluluklar getiriyor.

Kıymetli Misafirler...

Hepinizin bildiği üzere kütüphaneciler artık yalnızca arşivleri düzenleyen değil; bilgiyi anlamlandıran, ona rehberlik eden, güvenilirliğini sorgulayan ve dijital okuryazarlığı topluma taşıyan bilge yol göstericiler konumundadır. Veri küratörlüğü, bilgi mimarisi, yapay zekâ destekli bilgi yönetimi gibi kavramlar artık mesleğin bir parçasıdır. Fakat değişen her şeyin içinde değişmeyen bir hakikat var: Kütüphaneler daima insanlığın ortak hafızasıdır.Hafızasız toplum, pusulasız gemiye benzer. Rüzgârın yönüne savrulur ama varış noktası olmaz. İşte bu sebeple kütüphaneler sadece bilgiye değil; kimliğimize, geçmişimize, geleceğimize açılan kapılardır. Bu kapıyı açık tutmak da bizlerin görevidir. Bizim görevimiz bilgiyi korumak ve arayana ulaştırmak kadar, düşünen, anlayan, sorgulayan ve anlam üreten bir toplumun temellerini sağlamlaştırmaktır. Divan edebiyatımızın seçkin şairlerinden Latîfi, kütüphanesindeki kitaplar için şöyle

der: “Bütün dertleri defeden hakiki ve müşfik dost.”. Gerçekten de her kitap hakiki bir dosttur. Her kitap bir âlemdir. Her bir sayfası, bir ömrün hikmetle yoğrulmuş sesi gibidir. Her kitap, bir insanın iç dünyasına açılan bir gönül kapısı gibidir. Bizler medeniyetini kitapla kurmuş bir milletin çocuklarıyız. Duvarlarını kitaplarla ördüğü şehirler inşa etmiş bir ecdadın izindeyiz. Bugün hangi üniversitemize giderseniz gidin, gençlerimizin dimağlarını bir kandil gibi aydınlatan kütüphanelerle karşılaşacaksınız. Raflarında arzı endam eden her bir eser, üzerinden zaman geçtikçe kıymeti artan birer mücevher gibidir. O raflarda, Yunus Emre’nin, Karacaoğlan’ın, Yahya Kemal’in, Mehmet Âkif’in eserleri gönüllerimize seslenmeye; tarihin, felsefenin, tıbbın, mühendisliğin, sosyal ve beşeri bilimlerin kaynakları öğrencilerimize ışık olmaya devam etmektedir. Bizim de görevimiz ecdadımızın insanlığa armağan ettiği köklü ilim mirasını, dijital çağın imkânlarıyla harmanlayarak genç nesillere bilgiyle aydınlanmış bir gelecek bırakmaktır. Yine Edebiyatımızın mümtaz kalemlerinden Latîfi’nin şu sözleri ne kadar kıymetlidir: “Hızır’ın karanlık mağaralarda aradığı o ölümsüzlük suyu, siyah mürekkeplerle yazılmış o kitap sayfalarının içindeydi.” Çünkü gerçek hayat, zamanın yıpratmadığı satırlarda; ölümsüzlük ise gönlümüzde iz bırakan fikirlerde gizlidir. Bizler de o mürekkebin izinden yürümeye, her satırda kendimizi ve dünyayı yeniden keşfetmeye devam edeceğiz.

Unutmayalım ki:

“Kitaplara, bilgiye, ilme yüz çeviren, zifiri karanlığından kurtulamaz.” İki cihan serveri Peygamber Efendimizin “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz. Her şeyin bir yolu var. Cennetin yolu ilimdir.” sözleri, bu yolculuğun ebedi rehberidir. Bugün burada ortaya koyulacak her fikir, atılacak her adım, yalnızca bugünü değil, yarını da etkileyecektir. Bu bilinçle burada yapılacak her konuşma, her sunum, bir tohum gibi yeşerecek ve zamanı geldiğinde meyvesini verecektir.

Çok Kıymetli Hazirun...

Sözlerime son vermeden önce bu anlamlı sempozyumun gerçekleşmesine katkı sunan kıymetli akademik ve idari personelimize, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği ile emeği geçen herkese en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunuyorum. Bilgisiyle, düşüncesiyle, varlığıyla bu ortamı anlamlandıran değerli katılımcılarımıza da teşekkür ediyorum. Sempozyumun ilimle, fikirle, yeni bakış açılarıyla, ufuk açan fikir alışverişiyle verimli bir atmosfer oluşturmasını diliyor; hepinizi saygıyla, muhabbetle selamlıyorum...

BİLDİRİLER

Türkiye’de Olası Doğal Afet ve Çatışma Dönemlerinde Dijital Kültürel Miras Güvenliği: Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Değerlendirme

Ali Kavak¹

Öz

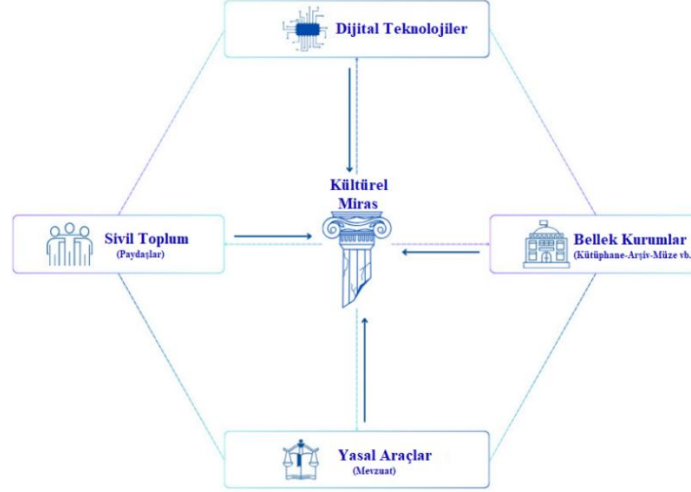
Bu çalışma, Türkiye’de olası doğal afet ve çatışma dönemlerinde dijital kültürel miras güvenliğinin mevcut durumunu, Neglia, Angrisano, Mecca ve Fabbrocino’nun (2024) çalışmalarında önerilen sinerjik etkileşim çerçevesi doğrultusunda sistematik olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Şekil 1’deki çerçeve, kültürel mirasın korunması için ulusal ve uluslararası yasal araçlar, dijital teknolojiler, kurumsal yapılar ve sivil toplum olmak üzere dört temel bileşenin sinerjik bir yaklaşımla entegre edilmesini öngörmektedir. Çalışma, bu çok boyutlu yaklaşımı Türkiye özelinde uygulayarak mevcut dijital kültürel miras koruma sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymayı, yasal mevzuat boşluklarını tespit etmeyi, teknolojik altyapı kapasitesini değerlendirmeyi, kurumlar arası koordinasyon mekanizmalarını analiz etmeyi ve sivil toplumun katılım potansiyelini incelemeyi hedeflemektedir.

Son yıllarda 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin Türkiye’de kültürel varlıklara verdiği hasar (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023), Ukrayna’daki savaşın kültürel miras kurumlarını hedef alması (ICOM, 2022), Suriye iç savaşında 290’dan fazla kültürel mirasın tahrip edilmesi (AA, 2014), Gazze’deki çatışmalarda tarihi eserlerin zarar görmesi (Taha, 2024), Avustralya’daki orman yangınlarının kültürel mirasın yok olmasına yol açması (Walker, Scott ve Fry, 2010) ve British Library gibi prestijli kurumlara yönelik siber saldırılar (BBC, 2023), dijital kültürel mirasın kriz dönemlerindeki kırılganlığını dramatik şekilde ortaya koymuştur. Türkiye’nin jeopolitik konumu ve doğal afet riski göz önüne alındığında, dijital kültürel miras güvenliğinin kapsamlı analizi kritik önem taşımaktadır.

Çalışmada, yasal araçlar boyutunda dijital kültürel miras korumasına yönelik mevzuat boşluklarının, teknoloji boyutunda mevcut altyapının kriz yönetimi kapasitesinin, kurumsal boyutta koordinasyon mekanizmalarının ve sivil toplum boyutunda katılım potansiyelinin ortaya çıkarılması beklenmektedir. Çalışma, Türkiye’nin dijital kültürel miras güvenliği için bütüncül perspektif sunarak, kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi dijital bellek kurumlarının mevzuat güncellemesi, teknolojik altyapı güçlendirmesi, kurumlar arası koordinasyon artırımı ve sivil toplum katılımının sağlanması yönünde stratejik öneriler geliştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dijital Kültürel Miras, Bilgi Güvenliği, Kriz Yönetimi, Bellek Kurumları, Türkiye

¹ Ali Kavak, Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, alikavak@kku.edu.tr

Şekil 1. Dijital Kültürel Miras Güvenliği Etkileşim Çerçevesi

Kaynakça

- Anadolu Ajansı [AA]. (2014, 23 Aralık). *Suriye’de 290 kültürel miras alanı zarar gördü*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-290-kulturel-miras-alani-zarar-gordu/90284> adresinden erişildi.
- BBC. (2023, 21 November). British Library: Employee data leaked in cyber attack. BBC News. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-67484639> adresinden erişildi.
- International Council of Museums [ICOM]. (2022). *Red list of cultural objects at risk Ukraine*. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/11/Emergency-Red-List-Ukraine—English.pdf> adresinden erişildi.
- Neglia, G., Angrisano, M., Mecca, I. ve Fabbrocino, F. (2024). Cultural heritage at risk in world conflicts: Digital tools’ contribution to its preservation. *Heritage*, 7(11), 6343-6363. <https://doi.org/10.3390/heritage7110297>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> adresinden erişildi.
- Taha, H. (2024). Destruction of cultural heritage in Gaza. *Jerusalem Quarterly*, (97), 45-70. <https://aurdip.org/wp-content/uploads/2024/09/Destruction-of-Cultural-Heritage-in-Gaza.pdf> adresinden erişildi.
- Walker, C., Scott, M., & Fry, C. (2010). Protecting cultural heritage in bushfire prone areas. *Museums Australia National Conference 2010 içinde* (ss. 119-124). https://www.academia.edu/527953/Protecting_cultural_heritage_in_bushfire_prone_areas adresinden erişildi.

Bellekten Geleceğe: Milli Kütüphane’de Dijitalleştirme Yoluyla Kültürel Sürekliliğin Sağlanması

Cemre YAZAR¹, Huriye ÇOLAKLAR²

Öz

Günümüz teknoloji çağı ile kütüphaneler, yalnızca fiziksel belge ve materyallerin yer aldığı kurumlar olmaktan çıkmış; dijital araçlar ile kültürel birikimi koruyan ve geleceğe aktaran dinamik bilgi merkezleri haline gelmiştir. Dijitalleştirme aşamaları, kütüphanelerin kurumsal bellek üretme, bilgiye eşit erişim sağlama, kültürel mirası koruma ve kültürel sürekliliği sağlama işlevlerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Bu bildiride, Türkiye’de bulunan Milli Kütüphane’nin yaptığı dijitalleştirme faaliyetleri kültürel süreklilik kapsamında sunulan belge yönetimi, bilgi erişim ve bilgi hizmetleri incelenecektir. Araştırmada, Milli Kütüphane’de gerçekleştirilen dijitalleştirme çalışmalarının ulusal hafızaya katkısı değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Araştırmada; dijitalleştirilen materyal türleri, kullanıcı istatistikleri ve dijitalleştirme uygulamalarına ilişkin sayısal verilerin incelenmesinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca araştırmada konu ile ilgili kavramların tanımlanması ve kuramsal yapının kurgulanması için doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın kapsamına Milli Kütüphane’nin istatistiksel verileri, açık erişim sistemleri ve kullanıcı analizleri temel alınacaktır. Bu bildirinin temel amacı, Milli Kütüphane’nin dijitalleştirme çalışmaları aracılığıyla kültürel mirası nasıl koruduğu ve bu mirası geleceğe aktarma sürecine nasıl katkı sunduğunu incelemektir. Araştırma sonucunda, Milli Kütüphane’de yapılan dijitalleştirme uygulamaları yalnızca bilgi erişimini kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda bu çalışmaların kültürel sürekliliğin sağlanmasında stratejik öneme sahip bir araç olduğu ortaya konulacaktır. Böylece, bellekten geleceğe uzanan bu dijital köprüünün, ulusal hafızanın sürdürülebilirliğine olan katkısı değerlendirilecektir. Bu araştırmanın alan yazında kültürel mirası koruma ve geleceğe aktarma konusunda Milli Kütüphane’nin önemi ve fonksiyonuna değinen çalışma olması, bunu sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde “kültürel süreklilik” kapsamında değerlendirmesi açısından önemli bulunmaktadır. Ayrıca araştırmanın yapılacak yeni bilimsel çalışmalara rehberlik etmesi beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Milli Kütüphane, Dijitalleştirme, Kültürel Süreklilik, Belge Yönetimi, Bilgi Erişimi

Giriş

Kültür, bireylerin yaşamları boyunca edindikleri bilgi, değer, deneyim ve sembollerin birikimi olarak, toplumsal kimliğin oluşmasında ve korunmasında temel bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle kültür, yalnızca geçmişin izlerini taşıyan bir miras değildir. Aynı zamanda kültür geleceğe yön veren, dinamik ve süreklilik gerektiren bir süreçtir. Kültürel unsurların çevresel, sosyal ve mekânsal yaşantıdaki yansımaları; folklor, mimari, geleneksel üretim biçimleri, yerel kimlikler ve kolektif hafıza gibi çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Bu öğelerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, sadece fiziksel varlıkların devamlılığı açısından değil; kültürel kimliğin sürekliliği açısından da stratejik öneme sahiptir (Beyhan, 2004). Bu bağlamda UNESCO, kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak 17.10.2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni kabul etmiştir. Bu sözleşmenin beş temel konusu somut olmayan kültürel miras ürünleri ile ilgilidir.

- Sözlü anlatım ve geleneksel dil mirası

¹ Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Kütüphane Kütüphaneci, E-posta: cemre.yazar@ktb.gov.tr

² Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: hcolaklar@bartin.edu.tr, ORCID:0000-0001-8480-058X

- Sahne ve görsel sanatlar
- Kültürel törenler ve toplumsal ritüel
- Doğa, evren ve geleneksel bilgi sistemleri
- El sanatları ve zanaatkarlık geleneği (Arıkan, 2008).

Bu söz konusu sözleşme Türkiye tarafından 2006 yılında kabul edilmiştir. Sözleşme içerisinde yer alan “somut kültürel miras” kavramı ise tarihsel, sanatsal ve bilimsel değerlerle görünür halde bulunmaktadır. Somut olan ve somut olmayan kültürel miras ayıran en belirgin özellik, zarar gören değerlerin geri kazanılabilir olma durumu ile ilgilidir. Somut kültürel miras öğelerinde ortaya çıkan tahribatlar çeşitli restorasyon yöntemleriyle telafi edilebilmektedir. Somut olmayan kültürel miras öğeleri ise kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler olduğu için bu alandaki tahribat ve kayıp durumları imkânsız olarak değerlendirilmektedir. Somut kültürel miras, taşınır ve taşınmaz olarak iki farklı nitelik biçiminde ele alınmaktadır. Taşınmaz miras unsurlarına tarihi yapılar, arkeolojik alanlar örnek gösterilebilirken; taşınır miras unsurları ise bilgi merkezlerinde korunan nesneleri kapsamaktadır (Tüt, Tuna ve Aldoğan Şenol, 2022). O halde kültürel miras, bir toplumun tüm bireyleri ile var olduğu sürece ürettiği, kullandığı ve gelecek nesillere aktardığı tüm bilgi birikimi olarak ifade edilmektedir (Külcü, 2015, s. 27).

Toplamlar, bireylerin belirli gereksinimlerini karşılamak amacıyla geliştirmiş oldukları farklı araçlar ve ilişkilere göre şekillenmektedir. Böylelikle kültür her toplulukta karşılaşılan ortak bir olgudur. Bireyin doğuştan sahip olduğu bir olgu değil; sonradan kazanılan ve içerisinde yaşadığı toplumun kazanımlarına göre şekillenmektedir. Bu yaklaşımda Hofstede’e göre kültür, “zihinsel programlama” olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç aileden başlayarak; eğitim hayatı, sosyal hayat gibi unsurlarla içinde bulunulan toplumun tüm katmanlarını kapsamaktadır. Bu çerçevede kültür, bireysel ve toplumsal olayların soyut ve somut bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Duran, 2011). Dolayısıyla kültür, farklı bireylerden oluşan toplumların kendine özgü değerlerini, gelenek-göreneklerini, yetenek, alışkanlıkları, bilim, sanat ve estetik duygularını gösteren karmaşık bir yapıdır (Albayrak ve Özmen, 2018, s. 131).

Türk Dil Kurumu sözlüğüne (TDK, 2022) göre kültür, “*insanlığın tarihsel ve toplumsal gelişimi içerisinde üretilen tüm maddi ve manevi değerlerin, bu değerlerin oluşturulmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında kullanılan araçların bütünü*” olarak tanımlanmaktadır (Besli, 2012, s. 401; Göçer, 2012, s. 50). Bu tanım, kültürün yalnızca bir değerler bütünü değil, aynı zamanda insanın doğal ve toplumsal çevresi üzerinde kurduğu etkileşimin bir yansıması olarak ifade edilmektedir. Bir başka deyişle kültür, geçmişten geleceğe taşınan, asırlar boyunca gelişen, bir toplumun maddi ve manevi her türlü değerini taşıyan bir anlamı içermektedir (Can, 1991, s. 176). Kültür kavramı, toplumsal hafıza kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda toplumsal hafıza, kültürel sürekliliği sağlamaktadır (Çoban ve Halaç, 2023). Kültür bir birikim işidir. Sosyolojik açıdan düşünüldüğünde, kültür birikim yaparak artar ve süreklilik kazanır. Kültür deneyimlerin, edimlerin ve yaşanılanların paylaşılması ile yayılır. Bu şekilde toplumlar arasında kaliteli ve zengin bir entelektüel birikimi oluşturulur. Dolayısıyla kültürün aktarılan, öğrenilen, sürdürülebilir ve edinilen bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür (Göçer, 2012, s. 51). Milli kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarımının değeri oldukça büyüktür. Çünkü kültürel miras ürünlerinin uzun vadede belgesel ve kanıtsal, tarihi, sanatsal ve mimari, estetik, ekonomik ve kullanım değerleri vardır (Öksüz Kuşcuoğlu ve Taş, 2017, s. 62).

Kültürel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi konusunda toplumsal kimliğin ve kültürel yapının bozulmadan devam ettirilmesi önemli bir husustur. Bu bağlamda bir toplumun kültürel yapısı ve kimliğini gösteren kültürel kimlik kavramıdır. Bu kavram, toplumun veya o toplum içindeki farklı grupların öz benliğini tanımlanmasında kullanılan kültürel değerlerden oluşmaktadır. Kültürel kimliklerin biçimlenmesi, birey, toplum ve azınlıkların değerleri, özellikleri, hayat tarzları, gelenek ve göreneklerini gerçekleştirebilme eyleminde olgunlaşmaktadır (Albayrak ve Özmen, 2018, s. 133). Kültürel kimliklerin oluşumu sürekli bir değişim gerektirir. Bu durum kültürel sürdürülebilirlik kavramı ile ifade edilebilir. Kültürel sürdürülebilirlik, toplum bireyleri arasında kültürel uyumun korunmasına yönelik davranışların organize edilebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Some ve Sedgo (2000), sürdürülebilir bir toplumun iki temel koşula bağlı olduğunu belirtmektedir: Bunlardan ilki, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini sağlayan kültürel çeşitlilik, politik eğilimler ve ekonomik düzey farklılıklarının etkin işleyişidir. İkincisi ise, kaynaklara erişim, çevresel bozulmaların önlenmesi ve uluslararası ekonomik değişimlere uyum gibi dışsal faktörlerin dengeli yönetilmesidir (Duran, 2011).

Toplumsal değişim karşısında, kaybolan ya da dönüşen sosyo-ekonomik ortamların birebir yeniden yaratılması durumunun mümkün olmayacağından dolayı kültürel miras ürünlerin korunması için yalnızca geleneksel koruma

yöntemleri değil, aynı zamanda bu mirasın çağın gerekliliklerine uyarlanarak yeniden işlenmesi de kritik öneme sahiptir. Yazarlar, senaristler, halk bilimciler, sosyologlar ve yazılım geliştiriciler gibi farklı disiplinlerden uzmanların katkılarıyla, söz konusu mirasın hem millî kimlik inşasına hem de kültürel kimliğin canlı tutulmasına hizmet etmesi sağlanabilir (Arıkan, 2008). Bu çok disiplinli yaklaşım, kültürel unsurların yalnızca geçmişin bir yansıması olarak değil, aynı zamanda dijital teknolojiler aracılığıyla geleceğe taşınabilecek değerler olarak konumlandırılmasına imkân tanır.

Kültürel sürdürülebilirlik kavramı, koruma odaklı yaklaşımların ötesine geçerek kültürel değerlerin çağdaş yaşamla ilişkilendirilmesini, erişilebilirliğinin artırılmasını ve yeni kuşaklara aktarılmasını kapsamaktadır. Bu noktada, bellek kurumlarının üstlendiği rol hayati hale gelmektedir. Değişen ve gelişen bilgi teknolojileri, özellikle kütüphanelerde geleneksel rolün dışına çıkılmasına sebep olmuştur. Bu dönüşüm dijitalleştirme uygulamaları aracılığıyla yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmamaktadır. Aynı zamanda kültürel ürünlerin korunması ve geleceğe taşınması sürecinde aktif bir işlev üstlenmektedir.

Günümüzde birçok kütüphane, sahip oldukları koleksiyonlarını, küresel ölçekte erişime açabilme amacı ile dijitalleştirme çalışmaları yapmaktadır. Böylelikle kültürel miras eserleri daha geniş kitleler tarafından ulaşılabilir hale gelmektedir. Özellikle yazma eserler gibi nadir ve geri dönüşü olmayan türlerin dijitalleştirilmesi, bu eserleri koruma altına alarak gelecek nesillere aktarılmasına fayda sağlamaktadır. Bunlara ek olarak, bilgi merkezlerine erişim olanağı kısıtlı olan ya da çevrimiçi erişim hizmeti isteyen kullanıcılar için ise dijitalleştirme çalışmaları önemli bir durum haline gelmiştir (Gökkurt Demirtel, Yıldırım ve Can, 2023).

Araştırmada Türkiye Milli Kütüphanesi örneğinde olduğu gibi, kültürel içeriklerin dijital ortama aktarılması hem fiziksel belgelerin korunmasını sağlamakta hem de bu belgelerin farklı coğrafyalardaki araştırmacılar ve kullanıcılarla buluşmasına olanak tanımaktadır. Bu süreç, kültürel sürdürülebilirliğin dijital araçlarla nasıl desteklenebileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Dijitalleştirme yalnızca teknik bir işlem değil, kültürün yaşayan ve dönüşen doğasına uyum sağlayan stratejik bir sürdürülebilirlik yaklaşımıdır.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın amacı, kütüphanelerde dijitalleştirme uygulamalarının kültürel sürdürülebilirlik bağlamındaki rolünü Türkiye’de bulunan Milli Kütüphane örneği üzerinden incelemektir. Konu, özellikle dijitalleştirme faaliyetlerinin kültürel mirasın korunması, erişilebilir kılınması ve gelecek kuşaklara aktarılmasındaki işlevleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Araştırmanın önemi, Milli Kütüphane’nin yalnızca ulusal değil, aynı zamanda uluslararası kullanıcılar için de bilgiye erişimi kolaylaştıran bir bellek kurumu olması ve dijitalleşme yoluyla kültürel sürekliliğe katkı sunan stratejik bir rol üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, dijital teknolojilerin kütüphane hizmetlerinde yarattığı dönüşümü ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine sağladığı katkıları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda araştırmada önce konu ile ilgili literatür incelemesi yapılmıştır. Daha sonra dünyada ve Türkiye’de dijitalleştirme çalışma örneklerine yer verilmiştir. Araştırmada ülkemizde milli ve ulusal kimlik barındıran kütüphanelerdeki dijitalleştirme uygulamaları hakkında bilgiler sunulmuştur. Böylece bu kütüphanelerde gerçekleştirilen dijitalleştirme çalışmaları genel olarak değerlendirilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Bilgi insanlar için tarih boyunca hep önemli olmuştur. Bilgi, bir birikim sonucu oluşur ve zenginleşir. Bundan dolayı evrenseldir ve bilgi paylaşılmalıdır. Bilgi paylaşımını kolaylaştırmak ve erişebilir olmasını sağlamak, dün olduğu kadar bugün de üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur (Yurdadoğ, 1990, s. 542). Toplumlar kendi fikir ve kültürel miraslarını milli arşivler ve milli kütüphanelerde saklarlar. Bu bağlamda milli kütüphaneler, kültürel miras ürünlerinin yaşaması için hem fiziki hem de dijital ortamlar sağlarlar. Bu kütüphaneler, kültürel mirasın aktarımı ve paylaşımı gibi çok önemli bir görevi üstlenir. Nitekim, Milli Kütüphane’nin kurucusu Adnan Ötügen’ne göre “*milli kütüphaneler milli kimlik taşıması itibarıyla, gelecek nesiller için en kıymetli eserlerden biridir*” (Milli Kütüphane ve Adnan Ötügen, 1972, ss. 3, 9). Leman Şenalp’a göre (2005, s. 219) milli kütüphane, “*milletlerin tarihi, siyasi ve sosyal yapılarına göre kuruluş ve gelişme sürecinde üretilen tüm fikir ürünlerini eksiksiz toplar saklar, bibliyografik denetimi, nitelemede ve sınıflamada standartlaşmayı ve bilgiye erişimi sağlar. Bununla birlikte bilgi ağlarının kurulmasını ile bunların ulusal ve uluslararası bilgi merkezlerine bağlanmasını sağlayan merkez niteliği taşıyan bir kurumdur*” (Göndürü, 2023, s. 180). Başka bir kaynağa göre, *milli kütüphaneler, kentsel mekânların kentsel hafızanın en değerli varlıkları* olarak tanımlanmaktadır (Avaner, 2018, s. 183). Diğer bir ifadeyle milli kütüphaneler, “*toplumda*

yaşanan gelişmelerle birlikte milli hafızanın birikimini oluşturan bir mekân” şeklinde belirtilmektedir. Konu ile ilgili başka bir çalışmada, milli kütüphanenin hem “milli” hem de “liderlik” kurum olma özelliğine dikkat çekilmektedir (Çelik, 2015, s. 35).

Türkiye’de milli kütüphane kurulma girişimleri Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine rastlamaktadır. Dönemin Maarif Nazırlığı görevini yürüten Mehmed Tahir Münif Paşa tarafından “*Millet Kütüphanesi*” kurulması amacıyla bir layiha hazırlanmıştır. Layiha, Ethem Pertev Paşa’nın ilaveleriyle Sadrazam Ali Paşa’ya sunulmuştur. Bu layihada adı geçen “Millet Kütüphanesi” kavramı ile “Milli Kütüphaneden” bahsedilebileceği değerlendirilmektedir. Ancak Tanzimat döneminde başlatılan bu “Millet Kütüphanesi” girişiminden bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra ‘millet kütüphanesi’ kavramı, 1916’da Ali Emiri Efendi tarafından kurulan bir vakıf kütüphanesine verilen isim olmuştur (Avcı, 2025, s. 162). Ancak Milli Kütüphane’nin kuruluşu Cumhuriyet döneminde yürütülen birtakım çalışmalarla sonuçlanabilmiştir.

Milli Kütüphane’nin kuruluş çalışmalarına 1946 yılında başlanmıştır. Kütüphane, 1948 yılında hizmete açılmıştır. 23 Mart 1950 tarihli ve 5632 sayılı *Milli Kütüphane’nin Kuruluşu Hakkında Kanun*’un çıkarılmasıyla Türkiye’de kuruluş yasası olan ilk kütüphane olmuştur (Yılmaz, 2019, s. 166). Bu kanun kapsamında Milli Kütüphane, MEB’e bağlı bir müdürlük olarak tüzel kişilik kazanmıştır. 1979’da ise Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (KYGM)’ne bağlı bir kuruma dönüşmüştür. 5 Ağustos 1983 tarihinde bugünkü binasına taşınmıştır. Milli Kütüphane, 2018 yılına kadar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı içinde müstakil bir başkanlık olarak hizmet vermiştir. 9 Temmuz 2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile sözü edilen kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra mevzuat kapsamında Milli Kütüphane, KYGM’ye bağlı olarak yeniden yapılandırılmıştır (Milli Kütüphane, 2019). Bir ülkenin ulusal belleği olan milli kütüphane çok önemlidir. Milli kütüphaneler, milli kültür ve milli eğitim sisteminin yaşamsal bir organı olarak entelektüel birikimin merkezidir. Milli Kütüphane, bugün de Türkiye’nin milli araştırma merkezidir. Aynı zamanda ülkemizdeki kütüphaneler ve bilgi merkezleri için lider olma durumundadır. Milli Kütüphane ulusal yayınların yanı sıra ülke ile ilgili yayımlanan uluslararası yayınları da toplar, basılı/kayıtlı/dijital bilgileri toplar, sınıflandırır, saklar ve kullanıma sunar (Yılmaz, 2019, ss. 165-166). Milli Kütüphane’nin bu misyonu gerçekleştirebilmesi için yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda milli kültürel miras içerikleri sürekli zenginleştirilmelidir. Bu milli koleksiyonun yönetimi ve geliştirilmesi için dijitalleşme yoluyla kültürel süreklilik sağlanmalıdır.

Dünyada ve Türkiye’de gelişen teknolojiler sayesinde kütüphaneler dijital materyallerini kurumsal web sayfalarından açık erişime sunmaktadır. Özellikle kültürel miras niteliği taşıyan yazma ve nadir eserler, halk kültürü eserler dijitalleştirilmektedir. Dijitalleştirme çalışmaları daha çok kültürel mirasın kayıt altına alınması, bilinmesi, korunması, paylaşılması ve sürdürülebilirliği üzerine odaklanmaktadır (Gökkurt Demirtel, Yıldırım ve Can, 2023, ss. 333-334). Günümüzde hızla değişen teknolojik ve toplumsal yapı, kütüphanelerin hizmetlerinin dijital ortamlara doğru evrilmiştir. Özellikle internet ve yapay zekâ teknolojileri sayesinde bilgi yönetimi, veri yönetimi, erişim ve paylaşım süreçlerini değiştirmiştir. Bayter ve Yıldırım (2023, ss. 186-187), dijital kütüphanelerin dönüşümünü “*yenilikçi yaklaşım*” kavramı ile ele almaktadır. Kütüphanelerin sosyal medyanın kullanıcılarla etkili iletişimi ve erişimi artırmanın bir unsuru olarak görülmektedir. Başka bir kaynakta, dijital çağın arşiv ve bilgi yönetiminde meslek uzmanlarının sahip olması gereken dijital beceriler ve yeterlilikler hususunda bilgiler verilmektedir (Özdemir Şahin, 2020).

Bugün tüm dünyayı etkisine alan dijital dönüşüm ‘yeni bir düşünme biçimi’ ve daha da önemlisi bir “zihniyet” olarak kabul edilir (Pellicelli, 2023). McKinsey’e göre özellikle şirketler ve kurumlar için dijital dönüşümü, “*gelişmiş teknolojileri entegre ederek mevcut iş modellerini etkinleştirme çabası*” olarak tanımlanır. Dijitalleşmeyi küresel kapsamda bir bütün olarak yeni nesil teknolojilerin benimsenmesine, yapay zekaya, farkındalığına, benimsenmesine ve şirketler, kurumlar, müşterileri veya kullanıcıları arasında beklenen etkisine odaklanmaktadır (Bughin, Kretschmer ve Zeebroeck, 2019). Dijital teknolojilerin kuruluşlar tarafından yaygın olarak uygulanması ve benimsenmesi, birçok kuruluşun iç operasyonlarını ve süreçlerini etkileme potansiyeline sahip büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşüm, şirketlerde çıktı yaratma sürecinin farklı seviyelerini ve adımlarını etkileyerek, nihayetinde organizasyon yapılarında değişikliklere neden olmaktadır (Kretschmer ve Khashabi, 2020). Akademik literatür, başta özel sektör olmak üzere arşiv, kütüphane ve bilgi merkezlerin de dijital dönüşümün değiştirdiği beş strateji alanı belirlemiştir: müşteriler/kullanıcılar, rekabet, veri, inovasyon ve değer. Son olarak, dijital dönüşümden güçlü bir şekilde etkilenen

iki alan olan veri yönetimi ve sürdürülebilirlik kavramları tartışılmaktadır. Son dönemdeki ilerleme dalgası, firmalar ve kurumlar, müşteriler/kullanıcılar ve çalışanlar için değer yaratma fırsatlarını ortaya çıkarmıştır (Pellicelli, 2023).

Dijitalleştirme, materyallerin teknolojik ortamda aşamalı şekilde yürütülerek, asıl hali değiştirilmeden başka bir sisteme aktarılması işlemidir. Bu işlem; tek kopya olarak üretilen materyallerin yedeklenmesini ve teknolojik ortamda erişilebilir hale getirilmesini, fiziksel belge ve depolama maliyetlerinin azaltılmasını ve kurumsal görünürlüğün etkin hale getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda, kullanıcıya erişim kısıtlaması olan kaynaklara erişim sağlanabilmesi doğrultusunda ilerleyen teknik bir süreçtir. Dijitalleştirme aşamalarında ilk olarak uygun materyalin seçilmesi gerekmektedir. Bu noktada üzerinde çalışma yapılacak materyalin değeri ve telif hakları gibi durumları dikkate alarak ilerlenmelidir. Bu materyallerin dijital ortama taşınması metadata kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Metadata, dijitalleştirilen kaynağın bilgilerini tanımlayarak kaynağa kolay erişilebilirlik açısından faydalı olmaktadır (Ülger ve Külcü, 2016).

Gültekin ve Bilir'in ortak yaptığı çalışmada (2025), dijitalleştirme projelerinde dijitalleştirilen bilgi kaynağının kelime hata oranı ve karakter tanınımının kalite kontrolünün yapılmasının önemine değinilmektedir. Çalışmada, dijitalleştirme için OCR (Optical Character Recognition) sisteminin %98 oranında kelime doğrulama yaptığı belirlenmiştir. Başka bir çalışmada, son yıllarda sosyal ve beşeri bilimlerde özellikle ilahiyat alanında giderek artan dijitalleştirme ve dijital ilahiyat programlardan bahsedilmektedir (Karayığit, 2025). Bu çalışmada, el yazmalarının dijitalleştirilmesi için eScriptorium programının pratik kullanımı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Ayrıca programın yapay zekâ teknolojisiyle geliştirilen yazılımının el yazması metinlerin okunmasına kolaylık sağladığına vurgu yapılmıştır. Kavak bir makalesinde (2025), dijital ve yeni teknolojilerin kütüphane hizmetlerini zenginleştirilmesi, kütüphanelerin kullanıcı odaklı dönüşümü, erişimi demokratikleştirmesi ve dezavantajlı kullanıcılar için erişilebilirliği artırabileceği konuları tartışılmıştır. Ayrıca çalışmada, kütüphanelerin dijitalleşme sürecine yönelik dönüşüm stratejileri için somut öneriler sunulmaktadır. Çakmak ve Yılmaz'ın ortak çalışmasında (2012), dijitalleştirme çalışmalarının düşünce ürünlerini bir araya getirerek fikirlerin paylaşılmasını, uzun süreli korunmasını ve bunların geleceğe aktarılmasını sağladığı bildirilmektedir. Bunun düşünce özgürlüğünün etkisinin Türkiye'de dijitalleştirme çalışmaları olan 11 adet kültürel bellek kurumu özelinde var olup olmadığı üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada, kurumların işlevleri, dijitalleştirme amaçları, sunulan hizmetler, düşünce özgürlüğü bağlamındaki uygulamaları, erişim, personel eğitim, dijital standartlar, telif sorunu, toplumsal yarar gibi başlıklar altında incelenmektedir. Çalışmanın sonucunda ülkede yapılan dijital uygulamaların çoğunlukla "erişim ve koruma" odaklı olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra bu kurumlarda telif ve kullanım hakları ile dijital materyallerin tanımlanması konularında farklı uygulamaların var olduğu bildirilmiştir.

Özen ve Demirdelen'in ortak yazdığı makalede (2011), ülkemizdeki müzelerde koleksiyon yönetimi konusunda dijitalleştirme çalışmalarına dikkat çekilmektedir. Makalede, müzelerde envanter kayıtlarının dijitalleştirilmesi ve dijital veri kümelerinin oluşturulmasının koleksiyon yönetimi açısından önemi vurgulanmıştır. Çalışmada, dijitalleştirilen içeriklerin AccessIT Projesi vasıtasıyla EUROPEANA (Avrupa Dijital Kültür Portalı) içerisinde paylaşımı önerilmektedir. Başka bir çalışmada, kültürel miras taşıyıcıları olan milli arşivlerin ülkelerin milli değerlerini aktaran kurumlar olmanın yanı sıra, ülkenin sosyal, kültürel ve eğitim hizmetlerinin de odağında olma işlevine sahip olduğu belirtilmektedir (Sağlık, 2016). Bu çalışmada, İngiltere ve Türkiye'nin milli arşivleri sundukları eğitim ve kültür hizmetleri açısından incelenmiştir. Bahsedilen ülkelerdeki milli arşivlerin sosyal medya uygulamalarından biri olan Facebook üzerinden yapılan paylaşımlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda İngiltere'de milli arşivin, eğitim, sosyal ve kültürel hizmetlerinin birer odağı olarak benimsediği; Türkiye'de ise henüz milli arşivin, eğitim, sosyal ve kültürel hizmetlerinin birer odağı olmadığı görülmüştür (Sağlık, 2016, ss. 1-2). Arşivlerle ilgili yapılan diğer bir çalışmada ise, açık arşivlere ve dijital miras ürünlerine açık ve ücretsiz erişim sağlandığı belirtilmektedir. Buna karşın dijital mirasın uzun dönemli korunması sorununa dikkat çekilmektedir. Burada dijital bilgiyi korumanın hem ticari açıdan yaklaşmak hem de tıpkı bir girişimci gibi stratejik düşünmek gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Tonta, 2012, s. 791).

Türkiye'de dijitalleştirme çalışmalarına yazma ve nadir eserlerle TÜYATOK projesi ile başladığı, 2000'li yıllarda ise gelişim aşamasında olduğu görülmüştür (Öztemiz ve Yılmaz, 2017). 1999 yılında British Columbia Üniversitesi'nde başlatılan InterPARES (International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems-Elektronik Sistemlerde Belgelerin Özgünlüğünün Korunması Üzerine Uluslararası Araştırma) projesi kapsamında elektronik

kayıtların bütünlüğünün korunması hedeflenmiştir. Türkiye, projeye üçüncü aşamasında 2008 yılında katılmıştır. Dijital verilerin doğruluğu, güvenilirliği, özgünlüğü ve uzun süreli korunabilmesine yönelik uygulama modelleri geliştirmek amacıyla yürütülmüştür (Külcü ve Çakmak, 2009, s. 288). Projenin 1. Aşamasında (1999-2001), veri tabanlarında ve belge yönetim sistemlerinde oluşturulan ve muhafaza edilen kayıtların uzun vadeli korunmasına; 2. Aşamasında (2002-2007), bilimsel, sanatsal ve hükümet faaliyetleri sırasında dinamik ve etkileşimli sistemlerde üretilen kayıtlara; 3. Aşamasında (2007-2012), ilk iki aşamadan elde edilen bulguların küçük ve orta ölçekli arşiv kurumlarında uygulanmasına ve 4. Aşamasında (2013-2018), İnternet'e ortamındaki dijital kayıtlara odaklanmıştır (InterPARES Project, 2025). Bunların haricinde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından başlatılan PULMAN XT (Public Libraries Mobilising Advanced Networks- İleri Ağları Hareketlendiren Halk Kütüphaneleri) (Yılmaz ve Bayır, 2004, s. 79), EUROPEANA ve CALİMERA (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resources-Kültürel Uygulamalar: Elektronik Kaynaklara Aracılık Eden Yerel Kurumlar) gibi pek çok proje çalışmalarıyla kültürel miras ürünlerine tek merkezi erişimi sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle kütüphaneler, müzeler ve arşivler koleksiyonlarını dijitalleştirmektedirler (Yıldırım, 2023, s. 102). Kütüphaneler ve Yayınlar Eski Genel Müdürü A. Odabaş ile özel yapılan bir röportajda Türkiye'de okuma kültürü, dijitalleştirme çalışmalarıyla birlikte kütüphanelerdeki dönüşüm ve dijital okuma alışkanlıkları gibi konu başlıkları tartışılmıştır. Bu söyleşide kütüphanelerin dijitalleşmeyle yaşadığı değişim ve dönüşüm hakkında bilgiler verilmiştir. KYGM'nin 2020 yılı dijital kütüphane verilerine göre, kayıtlı kullanıcı sayısı 37.581, toplam poz sayısı 17.511.908'dir. Yeni eklenen poz sayısı 5.494.842 ve indirilen poz sayısı 1.395.217'dir (Odabaş, 2020, s. 587). Ayrıca Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları baz alındığında, Osmanlı arşivleri ve Cumhuriyet arşivleri iki bölüm halinde yaklaşık 60 milyon belge dijitalleştirilmiştir. Bu belgelere "Devlet Arşivleri Başkanlığı" veri tabanı üzerinden erişime ve kullanıma açık hale getirilmiştir (Ülger ve Külcü, 2016, s. 51; Yıldırım, 2023, s. 103).

Dünyadaki Dijitalleştirme Çalışmaları

Dünyadaki en eski ve büyük milli kütüphanelerden olan Bibliothèque Nationale de France (Fransa Milli Kütüphanesi)'in 1480'de, British Library (İngiliz Milli Kütüphanesi)'in 1753'te ve Library of Congress (Kongre Kütüphanesi-Amerikan Ulusal Kütüphanesi)'in 1800'de kurulmuştur (Avaner, 2018, s. 184). Bunlar yalnızca ulusal bilgi merkezleri olarak değil, aynı zamanda koleksiyonlarının dijital ortama aktarılacak kültürel mirasın korunmasına öncü kurumlar olarak bilinmektedir (Britannica, 2025). Bundan dolayı çalışmada, bu kütüphanelerin dijitalleşme uygulamaları hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

Bibliothèque Nationale de France (BnF: Fransa Milli Kütüphanesi), dijital koleksiyonunda Fransızca diline ek olarak bazı yabancı klasikleri orijinal halleri ile araştırmacılara sunmaktadır. BnF'nin tüm dijital kataloglarına, arşivler ve el yazmaları, CCFr, Data, Gallica, madeni paralar, madalyalar ve antikalara koleksiyonlarına açık erişim sağlanmaktadır. CCFr kataloğu ile, 40 milyondan fazla belge, 5.000 fazla kütüphanenin koleksiyonu içeriklerine ulaşılmaktadır. Data BnF'nin Gallica koleksiyonunda, 2.623.027 yazar, 1.962.684 kelime, 201.546 çeşitli konular, 120.916 önemli yer bilgileri, 5.440 tarihi olay, 519.105 dergi içeriklerine erişilmektedir. Her dönemden ve medyadan milyonlarca dijitalleştirilmiş belgeye ücretsiz ve açık erişim sunmaktadır. 17. yüzyıldan beri Kütüphane'de bulunan Fransa Krallar Kabinesi'nin varisi olan BnF'nin Sikke, Madalya ve Antikalar Bölümü, yaklaşık 600.000 sikke ve madalya ile 37.000 sanat ve arkeolojik esere ev sahipliği yapmaktadır. Bu veritabanı, madalya ve diğer eserlere ayrılmıştır. Bu eserler arasında kameolar, oyma baskılar, Yunan vazoları, fildişleri, bronzlar, heykeller, lambalar, pullar ve mühürler, mermerler, yazıtlar vb. yapıtlar vardır. Kayıtlar, kademeli olarak toplu olarak çevrimiçi ortama aktarılmaktadır (BnF Fonds, 2025).

British Library (İngiliz Milli Kütüphanesi), Kral III. George'un özel koleksiyonu da dâhil olmak üzere resimler, sulu boyalar ve haritalar gibi çeşitlilikler barındırmaktadır. Kütüphanenin sitesinde yer alan bilgilere göre, dijital koleksiyonlara ücretsiz erişim imkânı sunulurken, yüksek çözünürlüklü erişim isteyen kullanıcılara ise satın alma usulü gerçekleştirilmektedir (British Library, 2025a). Kütüphanede aynı zamanda bünyesinde barındırdığı Türkçe yazma eserler yalnızca Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu ile kalmayıp eski Türk lehçelerine de ait eserlere ev sahipliğini de yapmaktadır (Üşenmez, 2017). British Library'nin geniş koleksiyonlarındaki muhteşem ve zengin içerikli görsellerine *Images Online* üzerinden erişim sağlanmaktadır. Bu kütüphanenin değerli koleksiyonları arasında;

- Lewis Carroll'ın *Alice'in Yeraltı Maceraları* [Harikalar Diyarında]

- Sultan Baybars'ın *Kur'an*'ı,
- Lindisfarne *İnciller*
- Altın Haggadah yer almaktadır.

Bunun yanı sıra muhteşem bir şekilde dekore edilmiş el yazmaları ve nadir kitaplar da bulunmaktadır. Asya'dan büyüleyici suluboyalar, resimli eserlerdeki incelikli süslemeler; dünyanın dört bir yanından seyahatlerden ilgi çekici haritalar ve manzaralar koleksiyona zenginlik katmaktadır. British Library'nin dijital içeriklerini ve görsellerini kullanmak için izin istenmesi gerekmektedir (British Library, 2025a).

British Library'nin diğer bir dijital koleksiyonu olan *Bridgeman Images* ise, 2017'den beri Birleşik Krallık'taki kullanıcılar için hizmet vermektedir. Bridgeman, görselleri tedarik eden ve ilgili taleplerin izin işlemlerini yönetilmesini sağlamaktadır. Bridgeman Images'daki görüntü kalitesi tüm görseller için Adobe RGB (1998) renk uzayında 300PPI'da yüksek çözünürlüklü JPEG'lerdir. Sağlanan her görsel, British Library raf işaretleri de dâhil olmak üzere, kredi ve telif hakkı amaçları doğrultusunda IPTC meta verilerini içerir. Kullanıcıların gereksinim duyması halinde yüksek çözünürlüklü TIFF'leri kütüphaneden tedarik edilebilmektedir. Images Online'daki tüm görsellerin, telif hakkı kapsamındaki hariç, 2000 piksel (uzun kenar) ve 300 PPI çözünürlükte JPEG formatında ücretsiz olarak indirilmektedir. Bu, A5 boyutuna kadar baskı için yeterli kalitedir. Görsellerin, kullanıldığında "British Library arşivinden" (raf işareti, folyo/sayfa numarası dâhil) olarak belirtilmesi gereklidir (British Library, 2025b). British Library'nin dijital koleksiyonunda sınırlı sayıda üretilen özel koleksiyonları da barındırır. Bunlardan biri olan *Öz Büyücü* adlı koleksiyonu çocuk kitabı olması açısından dikkat çekicidir. Bu özel koleksiyonda Korkak Aslan'dan Ölümcül Gelincik Tarlası'na, Büyük Sahtekâr'ın Büyülü Sanatı'ndan Kötü Cadı'nın Arayışı'na, Dorothy ve Arkadaşlarına Zümrüt Şehir'e ve aradıkları cevaplara doğru yol alınmaktadır. British Library'nin dijital ortamında çocuklar ve ebeveynlere, okullara, kurumlara yönelik eğlence, eğitim, araştırma ve kültür amaçlı pek çok etkinlikler, sergiler ve oyunlar düzenlenmektedir. Bunlara örneğin çevrimiçi hikâyeler, İngiliz Kütüphanesi hazineleri, yolculuklar-çevrimiçi sergiler, kütüphane turları, aile istasyonu (oyunlar), erişilebilir etkinlikler ve grup atölyeleri, aile aktiviteleri, okul atölyeleri, yetişkin kursları ve iş etkinlikleri verilebilir (British Library, 2025b).

Library of Congress (Kongre Kütüphanesi-Amerikan Ulusal Kütüphanesi), dijital koleksiyonlarına ücretsiz erişim mümkündür. Koleksiyonunda el yazmaları, baskılar ve fotoğraflar, çizimler, gazeteler, güncel süreli yayınlar, çizgi romanlar, devlet belgeleri, ses kayıtları, film ve video, harita, notalı müzik, kitap/basılı materyaller ve web arşivi yer almaktadır. LC dijital koleksiyonda Amerikan tarihi, hukuk ve siyaset, dünya kültürleri ve tarihi, sahne ve görsel sanatlar, askeri ve savaş, yerel tarih ve halk yaşamı, sanat ve mimarlık, sosyal ve ticari tarih, coğrafya ve yerler, bilim ve teknoloji, Afrika Amerikan tarihi, din ve felsefe, edebiyat ve şiir, kadın tarihi, spor ve rekreasyon, sanat ve kültür gibi çok çeşitli konularda içerikler sunmaktadır. Dijital koleksiyonları arasında Kongre Kütüphanesi'ne bağışlanan II. Abdülhamid kitap ve dergi koleksiyonu da vardır. Kongre Kütüphanesi'ne 1884'te Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça eserlerden oluşan bir koleksiyon hediye etti. Bu koleksiyon, 1880'den 1893'e kadar uzanan 51 büyük formatlı albümde 1.819 fotoğrafı içerir (Library of Congress, t.y.).

Türkiye'deki Dijitalleştirme Çalışmaları

Türkiye'de ulusal statülü araştırma kütüphaneleri arasında sayılan Ankara Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi önde gelen isimlerdendir. Bu kütüphanelerde son yıllarda yürütülen projeler kapsamında koleksiyonların dijitalleştirilmesi ile kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu kütüphanelerin dijitalleştirme çalışmaları özelinde internet siteleri incelendiğinde verilerini paylaşan kütüphanelerden ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

- İzmir Milli Kütüphanesi katalog tarama sayfasında ATA kataloğunda 2627, harita ve şehir koleksiyonunda 649, nadir Rumca koleksiyonunda 1319, görsel-işitsel koleksiyonda 468 ve nadir basma eser koleksiyonunda ise 785 sonuç elde edilmiştir (İzmir Milli Kütüphane, t.y.).
- TBMM Kütüphanesi'nde katalog işlemi yapılan materyal türleri: kitap, dergi, nadir eser, referans materyali, video kaset, CD, el yazması, nota, ses bandı, yazma eser, gazete, plak, harita, poster ve tezdir. Kütüphanenin üç önemli koleksiyonu vardır. Birincisi TBMM Milli Saraylar Halife Abdülmecid Efendi Koleksiyonu'dur. İkincisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınlarıdır. Üçüncüsü ise TBMM Açık Erişim Sistemi'dir. Meclis Yayınları içinde "Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri", "Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri", "Türk Parlamento

Tarihi” ile materyaller dijitalleştirilerek erişime sunulmuştur. Açık Erişim Sistemi ile kütüphanenin sayısal kaynakları, mecliste üretilen yasama ve denetim faaliyetleriyle ilgili entelektüel bilgiler korunması ve erişime açılması hedeflenmiştir. Bu kurumsal açık arşive kurumun yayınları, araştırma raporları, uzmanlık tezleri, basılmış Meclis Araştırma Komisyonu Raporları, yasama ve denetim faaliyetleriyle ilgili bülten, bildiri, makale, kitap, rapor gibi yayınlar dahil edilmiştir. Bu koleksiyonlardan kütüphanenin koleksiyon geliştirme politikası ile kurumun açık erişim politikası ve yönergesi doğrultusunda yararlanabilmektedir (TBMM Kütüphanesi, 2025).

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Devlet Arşivleri Başkanlığı koleksiyonuna ait 103.350 kitap, 567.000 defter ve 136 milyon belge dijitalleştirilmiştir. Her iki kütüphanenin envanterinde, araştırmacıların kullanımına sunulan 141.718.843 kitap, belge, defter, dia, harita gibi yayın türleri bulunmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Dijital Kütüphane sisteminde kişilere ait özel koleksiyonların dijital halini görmek mümkündür (Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Dijital Koleksiyon, 2020).
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 35.000’den fazla çeşit dergi ve gazete ile süreli yayınlar hizmeti vermektedir. Ayrıca Hakkı Tarık Us Koleksiyonunun süreli yayınlar kısmı kütüphanede bulunmaktadır. Kütüphane’nin 2024 yılı okuyucu sayısı 22378’dir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde bulunan kitaplar ve kitap dışı materyaller (afiş, kartpostal, harita, para, pul vb.) Rami Kütüphanesi’ne taşınmıştır. Ancak, ülkemizdeki süreli yayınlar (gazete, dergi) ile ilgili derleme kütüphanesi misyonunu sürdürmektedir (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 2025).

Ülkemizde yapılan diğer kütüphane çalışmaları incelendiğinde ise:

- Koç Üniversitesi dijital koleksiyonlarına ait internet sitesi incelendiğinde belge, çizim, dia ve negatif, efemera, el yazmaları, fotoğraf, gazete kütüphaneleri, görsel-işitsel, harita ve planlar, makale, monograf ve ayırbaşım, tez ve yıllık olmak üzere toplam 13 adet materyal türüne rastlanmaktadır. Bu koleksiyonlar, Koç Üniversitesi Fakülte ve Bölümleri Arşivleri ile Koç Üniversitesi Kütüphanelerinin (AKMED, ANAMED, SKL ve VEKAM) materyallerinden oluşmaktadır. Koleksiyonda 210.000’den fazla dijital içerik ve dijital görüntülere erişim sağlanmaktadır. Kütüphanelerin dijital koleksiyonlarında Anadolu medeniyetleri, nadir eserler, el yazmaları, akademik yayınlar, kurumsal yayınlar, kurumsal bellek, sanat ve mimari, şehir koleksiyonları, yerel tarih, tarih-toplum-kültür, Vehbi Koç koleksiyonları ve şehir yaşamı konu başlıkları vardır (Koç Üniversitesi, 2025).
- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane bünyesinde yer alan Nadir Eserler Birimi, Türkçe, Arapça, Farsça, Latince ve çeşitli dillerde yazılmış kitaplar, dergiler, gazeteler, fotoğraf albümleri, haritalar ve notaları içermektedir. Kütüphanenin dijitalleştirme çalışmaları kapsamında göze çarpan projelerden biri ‘*Sultan II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri Projesi*’ kapsamında 911 albüm ve bu albümlerde yer alan yaklaşık 36.585 fotoğraf dijitalleştirilmiş ve kullanıcının erişimine açılmıştır. ‘‘Gazeteden Tarihe Bakış Projesi’’ kapsamında ise, OCR metoduyla 1928-1942 yıllarını içeren 688 ciltlik, ulusal ve yerel gazeteden 47 başlık ve 58.1106 görüntü dijitalleştirilmiştir. ‘‘Eski Dünyaya Yeni Bakış: II. Abdülhamit Dönemi Harita ve Planları Sanal Kütüphanesi’’ projesinde, yaklaşık 789 adet haritanın dijitalleştirme ve bibliyografik künye çalışması tamamlanmıştır. Koleksiyondan örnek olarak seçilmiş tek nüshalık ve uluslararası tarihi değeri olan 120 harita açık erişime sunulmuştur. ‘‘Atatürk’le Okumak’’ projesi için Atatürk’ün kütüphaneden ödünç alarak okuduğu kitaplardan özel bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu kitaplar, projeyle birlikte 3 boyutlu olarak dijital kütüphanede yeniden canlandırılmıştır. ‘‘Müzik Eserleri Projesi: Sırlanmış Sesler’’ projesi ile kütüphanede bulunan müzikle ilgili yazmalar (güfte mecmuaları, edvarlar gibi), nota sistemleriyle yazılmış eserler (Hamparsum, Batı notası, Bizans notası gibi), derleme plaklar ve klasik eserlerin kaydedildiği taş plaklar türünden materyaller dijitalleştirilmiştir. Eserlere online olarak erişilebilmektedir. ‘‘Yazma Eserler Projesi’’ kapsamında, kütüphane koleksiyonunda Türkçe, Arapça, Farsça ve diğer dillerde yaklaşık 20 bin yazma eser dermesinden 8 bini dijital ortama aktarılmıştır (İstanbul Üniversitesi, 2025).
- İBB bünyesinde yer alan Atatürk Kitaplığı, nadir eserler koleksiyonunda 1130, yabancı dildeki matbu kitaplarda 5251 adet yazma eser yer almaktadır. Ayrıca Fransızca gazete ve dergi, Beyoğlu haritaları, İstanbul mimarisine ait haritalar, Osmanlı gazeteleri ve bazı önemli kişilere ait koleksiyonların dijitalleştirildiğini gözlemlemek mümkün (Atatürk Kitaplığı, 2025).
- Rami Kütüphanesi Dijital Koleksiyonlar sayfası ise, Milli Kütüphane sitesi verilerine yönlendirilmektedir. Ek olarak Rami Kütüphanesi Dergisi’ne ait dijital görünüm bulunmaktadır (Rami Kütüphanesi, 2023).

Amaç ve Yöntem

Araştırmada; Milli Kütüphane'nin dijitalleştirilen materyal türleri ve dijitalleştirme çalışmalarının incelenmesinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analiz yöntemi özellikle sosyal bilimlerde belirli bir konuda veya belli bir disiplinde yapılan nitel ve nicel çalışmaların detaylı analizine dayanmaktadır. Böylece bu yöntemde araştırma yapılan konu ile ilgili genel eğilimlerin belirlenmesi sağlanır (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021, s. 188). Betimsel araştırmalarda çoğunlukla var olan durum ortaya konulmaya çalışılır. Bunun için konu ile ilgili çeşitli kaynaklar ve çalışmalar incelenir. Ayrıca neden-sonuç ilişkisi aranılır ve durum veya olaylarla ilgili karşılaştırma yapılır (Balcı, s. 414). Bu yöntemin kullanılması sayesinde elde edilen bulgular ve sonuçlarla belirlenen bir konuda gelecekte planlanan çalışmalara yön göstermesi beklenir.

Araştırmanın ana kavramların tanımlanması ve kuramsal yapının kurgulanması için doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman analizi yöntemi ise, konu ile ilgili dokümana erişim sağlama, orjinal olup olmadığını ve doğruluğunu teyit etme, anlama, analiz etme ve ilgili verileri kullanma yöntemidir (Kıral, 2020, s. 170). Diğer bir yandan bu yöntem yazılı, basılı ve elektronik belgelerin içeriğini dikkatli, titiz, derinlikle ve sistematik bir şekilde analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak ifade edilmektedir (Wach, 2013'ten aktaran Kıral, 2020, s. 173). Doküman analizi yönteminde konu ile ilgili anlam çıkarmak, incelenen konuda kuramsal bir anlayış oluşturmak, ampirik bir bilgi geliştirmek için elde edilen sayısal veriler incelenmeli ve yorumlanmalıdır (Corbin ve Strauss, 2008'den aktaran Kıral, 2020, s. 173). Bu bağlamda araştırmanın kapsamına Milli Kütüphane'nin istatistiksel verileri, açık erişim sistemleri, web sayfası verileri ve kullanıcı analizleri de temel alınmıştır.

Araştırmada Milli Kütüphane'nin kültürel kimlik ve milli kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusundaki yeri ve işlevi incelenmiştir. Elde edilen kaynaklar ve doküman analizi doğrultusunda milli kültürel mirası olan kaynakların dijitalleştirilmesi, dijitalleştirme projeleri ve uygulamaları ana hatları ile açıklanmaktadır. Böylece Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme çalışmaları tanımlanmakta, dijitalleştirilen dokümanların neler olduğu listelenmektedir. Bunların dijital kullanımı ile ilgili örnekler sunulmaktadır. Araştırmada ayrıca kullanıcılara ilişkin sayısal verileri de kütüphane istatistiklerinden elde edilmiştir. Bu araştırmanın temel amacı, Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme çalışmalarını inceleyerek, kültürel mirasın korunması, erişilebilirliği ve sürdürülebilirliğine sağlamış olduğu faydayı ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda; dijitalleştirme çalışmaları, koleksiyona kazandırılan materyal türleri ve kullanıcıların materyallere erişimleri değerlendirilmektedir. Ek olarak, elde edilen veriler üzerinden Türkiye'de kültürel sürekliliğin sağlanmasına yönelik değerlendirmeler yapılması hedeflenmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Milli Kütüphane'nin, Milli Dijital Kütüphane internet sitesinde değerlendirilen verilere göre dijitalleştirilen materyaller:

- El yazması ve nadir eserler,
- Kitaplar,
- Süreli yayınlar ve
- Kitap dışı materyaller olacak şekilde kurum tarafından dört kategoriye ayrılmıştır (Milli Dijital Kütüphane, 2015-2025).

Sistem içinde Milli Kütüphane bulunan dijital koleksiyonların bibliyografik niteleme bilgilerini ve yüksek çözünürlüklü dijital poz dosyalarını içermektedir. Bu sistem üzerinden maksimum poz indirme sayısı 5.000 adettir (Dijital Kütüphane Sistemi, 2015-2025).

Koleksiyondaki Eski Harfli Türkçe süreli yayınlar, uzun yıllar mikrofilm aracılığıyla araştırmacıların kullanımına sunmuştur. Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte, bu materyallerin daha hızlı ve etkin biçimde erişime açılabilmesi için dijitalleştirme çalışmaları başlatılmıştır. 2008-2011 yılları arasında Süreli Yayınlar Şube Müdürlüğü tarafından yürütülen bu proje kapsamında öncelikle Eski Harfli Türkçe dergiler elektronik ortama aktarılmıştır. Bazı dergilerin makale künyeleri transkripsiyon yapılarak dijital görüntüleriyle eşleştirilmiş ve erişime sunulmuştur. Böylece araştırmacılar Milli Kütüphane web sitesi üzerinden hem bibliyografik tarama yapabilmekte hem de dijitalleştirilmiş dergi ve gazetelerin içeriklerine uzaktan erişim sağlayabilmektedir. 2012 yılından itibaren ise projeye Türkçe gazete

ve dergilerin dâhil edilmesiyle kapsam genişletilerek bu kaynakların tam metin görüntülenmesi ve içerik taraması yapılabilmesi mümkün hale getirilmiştir.

Milli Kütüphane Başkanlığı bünyesindeki Kitap Dışı Materyaller Şube Müdürlüğü, yurt içi ve yurt dışında üretilen kültür ve sanat odaklı görsel-işitsel materyalleri derleme, bağış, satın alma ve değişim yoluyla koleksiyonuna kazandırmakta, arşivlemekte ve araştırmacıların erişimine sunmaktadır. Birim, özellikle 1913-1960 yılları arasında kaydedilen taş plak koleksiyonunu dijital ortama aktararak çevrimiçi erişime açmıştır. Ayrıca, Türk tiyatrosu ve sinemasının en geniş afiş koleksiyonuna sahip olup, yabancı afişlerle birlikte yaklaşık 20.000 parçadan oluşan bir arşivi barındırmaktadır. Koleksiyon, 11.646 adet lobi afişiyle desteklenmektedir. Resim arşivinde, Türkiye’deki sanatçılara ait 517 orijinal tablo bulunmaktadır; bunların 232’si suluboya-yağlıboya uygulamalarından oluşmaktadır. Ayrıca, 1890-1960 yıllarını kapsayan harita koleksiyonu, Cumhuriyet dönemi sınırlarını gösteren stratejik belgelerle öne çıkmaktadır. Bunun yanında, 1450-1800 yıllarına ait 546 reproduksiyon, İstiklal Savaşı ve şehir planları, pullar, kartpostallar, davetiyeler, broşürler, tezhipler, fotoğraflar, Karagöz-Hacivat tasvirleri, milli piyango biletleri ve Merkez Bankası tarafından kullanıma sunulan paralar koleksiyona dahildir. Birim ayrıca geniş bir müzik, film, tez ve grafik içerikli CD/DVD arşiviyle araştırmacılara hizmet vermektedir (Dijital Kütüphane, 2019) (Tablo 1).

Tablo 1. Koleksiyon türleri ve sayılar (2024)

Koleksiyon Türü	İçerik / Sayı	Özellikler
Taş plak	1913-1960 yılları	Yerli yabancı sanatçılar
Afiş koleksiyonu	20.000 adet	Tiyatro, sinema, siyasi vb.
Lobi afişleri	11.646 adet	Sinema destek koleksiyonu
Resim koleksiyonu	517 adet	Yağlıboya-suluboya
Harita koleksiyonu	1890-1960 dönemi	Stratejik belgeler
Reproduksiyonlar	546 adet	Tarihi şehirler
Pul, kartpostal, zarflar	1933’ten itibaren	Çeşitli
Özel materyaller	2000’den fazla	Karagöz-Hacivat, piyango biletleri, para koleksiyonu
CD/DVD koleksiyonu		Müzik, film, tez, grafik
Açık erişim ve efemera	1.713.500	Açık erişim belge ve efemera türü materyaller

Bu verilere ilaveten 2024 yılı sonu itibarıyla Dijital Kütüphane kullanıcı sayısı 411.971 kişi, kullanım sayısı ise 1.177.612 indirilen poz sayısıdır.³ Ayrıca 1.713.500 adet efemera ve 21.184.440 adet dijital poz ile kullanıcıya hizmet sunmaktadır (Tablo 2). Kültür Bakanlığı’nın paylaştığı olduğu 2024 yılı faaliyet raporunda ise “Milli Dijital Kütüphanesi Projesi” ile halk kütüphanelerindeki “Milli Dijital Kütüphane Erişim İstasyonları” aracılığı ile 23,3 milyon poz dijitalleştirilmiştir. Ayrıca, Milli Kütüphane 2024 Yıllığı’nda yer alan bilgilere göre 1913-1960 yılları arasında üretilmiş olan 4.733 gramofon kaydı dijital ortama aktarılmıştır (Milli Kütüphane 2024 Yıllığı, 2025).

Tablo 2. Dijital Kütüphane kullanıcı ve kullanım sayıları (2024)

Dijital Kütüphane	Sayı
-------------------	------

³ 15.08.2025 tarihinde Milli Kütüphane Dijital Hizmetler Şube Müdürlüğü’nden elde edilmiştir.

Kullanıcı sayısı	411.971
Kullanım sayısı	1.177.612
Poz sayısı	21.184.440

Milli Kütüphane koleksiyonda dijital kayıtlar incelendiğinde, 2020 yılından itibaren sayısal anlamda bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. 2024 yılına kadar dijital koleksiyon için 6.032 film, 8.080 grafik, 7.379 müzik ve 18.884 bilimsel tezin dijital poz ve tanımlama işlemlerinin yapıldığı görülmektedir (Tablo 3). Kütüphanenin dijital materyalleri içinde tezlerin diğer türlere göre daha fazla sayıda dijitalleştirme işlemlerinin tamamlandığı belirlenmiştir. Dijital kütüphane sistemine en az sayıda müzik koleksiyonu dahil edildiği belirtilebilir.

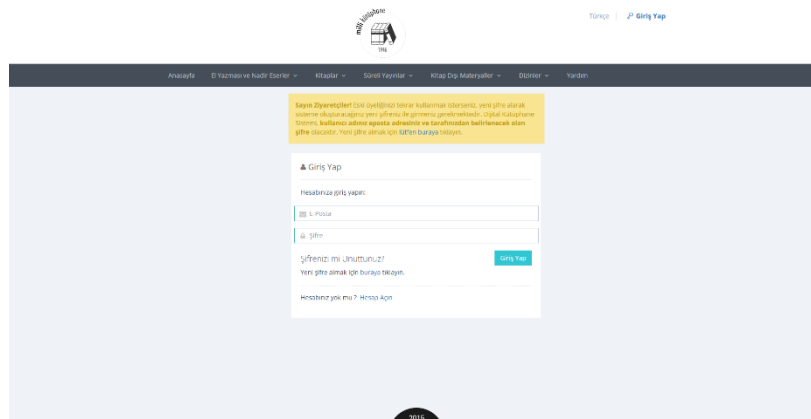
Tablo 3. Milli Kütüphane koleksiyonunda bulunan dijital materyaller (2020-2024)

Materyal Türü	2020	2021	2022	2023	2024
Dijital kayıt (Film, CD/DVD)	5.363	5.715	5.802	6.021	6.032
Dijital kayıt (Grafik, CD/DVD)	7.309	7.596	7.652	7.795	8.080
Dijital kayıt (Müzik, CD/DVD)	7.153	7.206	7.266	7.282	7.379
Dijital kayıt (Tez, CD/DVD)	16.52	16.92	17.59	18.45	18.88
	3	7	7	3	4

Kaynak: Milli Kütüphane 2024 Yıllığı, 2025.

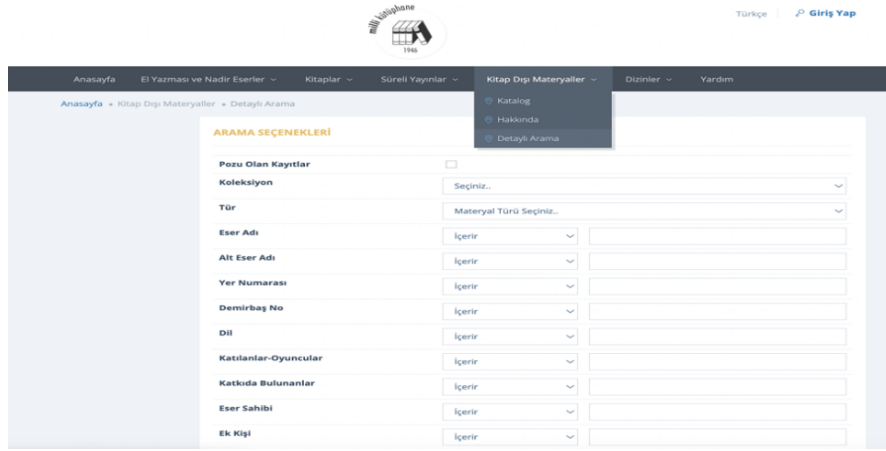
Piri Reis Dijital Araştırma arşivinde

- Osmanlıca dergiler ve gazeteler,
- 1928-1949 yılları arası Latin harfli gazeteler (Telif Hakları Kanunu kapsamında olanlar),
- Şeriyye sicilleri,
- Kitap dışı materyaller,
- 27.464 poz el yazması eserler,
- 1952-1983 yıllarını içeren 26.137 makara mikrofilm kullanıma sunulmaktadır (Piri Reis Dijital Araştırma Salonu, 2019) (Resim 2).

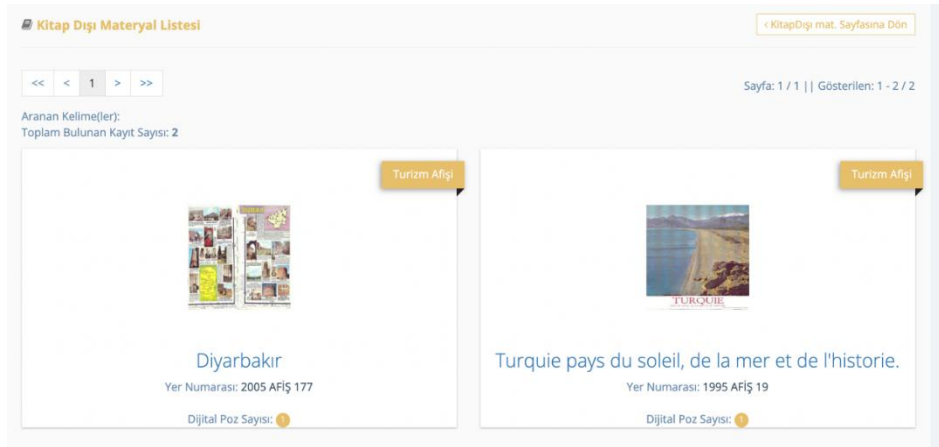

Resim 2. Dijital Kütüphane giriş sayfası (Kaynak: <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>)

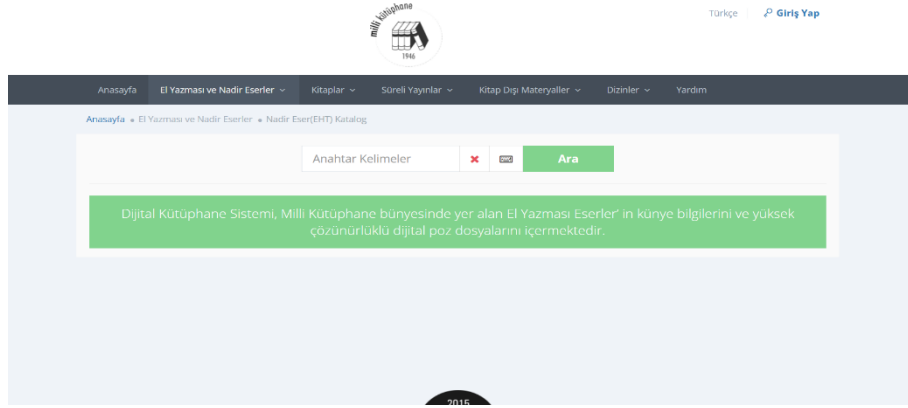
El yazması ve nadir eserler koleksiyonu ise, 2004 yılında başlatılan bir proje ile dijitalleştirme çalışmaları yapılmıştır. Dijitalleştirme işleminde Dublin Core metadata standardı baz alınarak gerçekleştirilmiştir. El yazması ve nadir eserler bibliyografik tanımlamalarıyla birlikte tam metin olarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Kullanıcılar oluşturulan dijital pozlara ve eserlerin kopyasına dijital kütüphane sisteminden erişim sağlayabilmektedir (Özbağ, 2010; Ülger ve Külcü, 2016, s. 50) (Resim 3, 4, 5 ve 6).

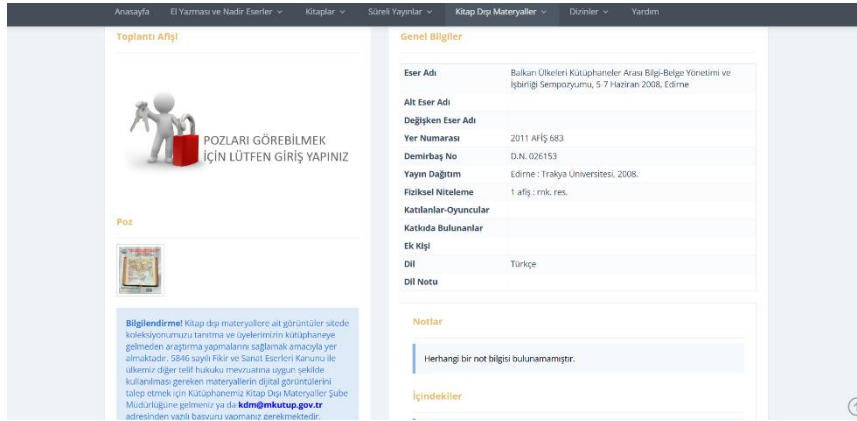
Resim 3. Kitap dışı materyaller detaylı arama (Kaynak: <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>)

Resim 4. Detaylı arama sonucu (Kaynak: <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>)

Resim 5. Dijital Kütüphane Sistemi’nde anahtar kelime ile yapılan arama sonucu (Kaynak: <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>)

Resim 6. Dijital Kütüphane Sistemi’nde yapılan arama sonucu (Kaynak: <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>)

Yukarıda bahsedilenlerin haricinde ‘*Müteferrika Projesi*’, Milli Kütüphane tarafından 2024 yılında başlatılan önemli dijitalleştirme çalışmalarındandır. Bu proje, matbaanın kullanımından günümüze kadar yayımlanan tüm eserlerin eksiksiz olarak derlenmesi ve telif engeli bulunmayanların dijital ortamda ücretsiz erişime açılmasını amaçlamıştır. Bu projenin birinci aşamasında 70 il halk kütüphanesinden 11.000’in üzerinde kitap ile “*Yerel Gazeteler Milli Kütüphaneye Projesi*” kapsamında 650 çeşit süreli yayının 192.000 sayısı dijital kütüphane sistemine kazandırılmıştır. Projenin ikinci aşaması kapsamında resmî kurumlar tarafından yayınlanmış henüz derlenememiş yayınların tespit çalışmaları başlatılmıştır (Milli Kütüphane 2024 Yıllığı, 2025, s. 24). Milli Kütüphane’nin ev sahipliğini yaptığı ‘Güneydoğu Avrupa Millî Kütüphaneler Birliği (SEENL) 11. Yıllık Genel Toplantısı’ gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Türkiye, Hırvatistan, Kosova ve Kuzey Makedonya temsilcileri katılmıştır. Toplantıda kütüphane hizmetlerinde erişilebilirliğinin önemi vurgulanarak dijital dönüşüm projelerinin artırılmasına yönelik konuşmaların yapılması dikkat çekmiştir. Varşova’daki 38. CENL Yıllık Genel Toplantısına katılım sağlanmıştır. Bu toplantıda Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürü Taner Beyoğlu tarafından EYDES (Elektronik Yayın Derleme Sistemi) ve Milli Dijital Kütüphane adlı dijital projeleri tanıtıcı nitelikte sunum gerçekleştirmiştir (Milli Kütüphane 2024 Yıllığı, 2025).

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda, Milli Kütüphane’nin dijitalleştirme faaliyetlerinin yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda Türkiye’nin kültürel hafızasının korunması ve geleceğe aktarılmasında stratejik bir adım olduğu görülmektedir. Kurumun el yazmaları, nadir eserler, süreli yayınlar ve kitap dışı materyaller olmak üzere dört ana kategoride yürüttüğü dijitalleştirme çalışmaları, koleksiyonun sahip olduğu çeşitliliğin dijital ortamda da yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle Eski Harfli Türkçe süreli yayınların 2008’den itibaren dijital ortama aktarılması,

araştırmacılara yalnızca fiziksel erişim değil, aynı zamanda uzaktan erişim imkânı sağlamıştır. Bu durum, Milli Kütüphane'nin bilgiye eşit erişim misyonunu dijital çağın imkanlarıyla uyumlu hale getirdiğini göstermektedir. 2012 sonrası projeye Türkçe gazete ve dergilerin dâhil edilmesiyle erişim kapasitesinin daha da genişlemesi, kurumun sürekli gelişim odaklı vizyonunun bir göstergesidir.

Kitap Dışı Materyaller Şube Müdürlüğü'nün yürüttüğü çalışmalar ise, Milli Kütüphane'nin yalnızca yazılı mirasın değil, aynı zamanda görsel-işitsel kültürel birikimi sahiplenerek koruma altına aldığını kanıtlamaktadır. Taş plaklardan tiyatro afişlerine, haritalardan orijinal tablolara, fotoğraf arşivlerinden film koleksiyonlarına kadar uzanan çeşitlilik, kurumun Türkiye'nin kültürel hafızasını çok boyutlu bir şekilde ele aldığını göstermektedir. Bu koleksiyonların dijital ortama aktarılması, kültürel belleğin geniş bir kullanıcı kitlesine erişimini mümkün hale getirerek, sadece bugünün araştırmacılarına değil gelecek nesillere de miras bırakmaktadır. Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme faaliyetlerinin etkisi kullanıcı verilerinde de açıkça görülmektedir. 2024 yılı sonunda Dijital Kütüphane sayfasından faydalanan kullanıcı sayısının 411.971 kişiye, kullanım sayısının ise 1.177.612 indirmeye ulaşması, kurumun dijital hizmetlerinin toplum tarafından benimsendiğini göstermektedir. Kültür Bakanlığı'nın raporuna göre 23,3 milyon pozun dijitalleştirilmiş olması, bu sürecin ne kadar geniş kapsamlı ve sürdürülebilir bir vizyonla yürütüldüğünün göstergesidir.

Bu noktada, dijitalleştirme faaliyetlerinin etkisini artırmak için kullanıcı katılımını ve eğitimi merkeze alan stratejiler önem taşımaktadır. Milli Kütüphane'nin dijital koleksiyonları yalnızca araştırmacılara değil, toplumun her kesimine hitap eden bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, çevrimiçi atölyeler, seminerler ve eğitim programlarıyla kullanıcıların dijital koleksiyonları etkin şekilde kullanabilmeleri desteklenmelidir. Kullanıcı odaklı bu yaklaşım, Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme vizyonunu yalnızca koruma ve erişim boyutunda bırakmayıp, toplumsal sahiplenmeyi de güçlendirecek; kültürel belleğin geleceğe aktarımında toplumsal ortak bir bilinç oluşturacaktır.

Sonuç olarak, Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme çalışmaları, kültürel mirasın korunması ve erişilebilirliğinin sağlanmasında öncü bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu faaliyetler, kurumun geçmişten geleceğe köprü kurma misyonunu desteklemektedir. Milli Kütüphane'nin Türkiye'nin kültürel sürekliliğini sağlamakta ve uluslararası ölçekte örnek teşkil edecek bir dijitalleşme modeli sunmaktadır. Bu çalışma, Milli Kütüphane'nin dijitalleştirme faaliyetlerini sadece dönüşüm süreci olarak değil, aynı zamanda kültürel süreklilik ile bilgiye erişim bağlamında ele alarak alana özgün bir katkı sunmaktadır. Toplumsal perspektifle değerlendirdiğimiz bu çalışma, kütüphanecilik ve bilgi-belge yönetimi alanında dijital dönüşümün kurumsal ve ulusal hafızanın kültürel sürdürülebilirlikle ilişkisini inceleyen örneklerden biridir. Bu bakış açısıyla, Türkiye'de bulunan bellek kurumlarına yol gösterici niteliktedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde sağladıkları bilgi, destek ve katkılardan dolayı Milli Kütüphane Başkanlığına ve Dijital Hizmetler Şube Müdürlüğüne teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Albayrak, A. ve Özmen, Ö. N. (2018). Turizm gelişimi ile kültürel kimlik olgusu arasındaki ilişki: Alaçatı örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 19, (1), 129-150. doi: 10.24889/ife.378885
- Arıkan, M. (2008). Küreselleşme ve millî kimlik açısından somut olmayan kültürel mirasın korunması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8(2), 1-8.
- Atatürk Kitaplığı. (2025). *Dijital Koleksiyonlarımız*. <https://ataturkitapligi.ibt.gov.tr/tr/Kitaplik/Koleksiyonlar> adresinden erişildi.
- Avaner, T. (2018). Kütüphane ve bir kamucu akademisyen: Ankara'da Milli Kütüphane günlerim. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(3), 183-192. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/805003> adresinden erişildi.

- Avcı, M. (2025). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Kütüphane projeleri. *Bilgi Yönetimi*, 8(1), 161-185. <https://doi.org/10.33721/by.1598821>
- Balcı, A. (1989). Eğitimsel araştırmanın eğitimsel sorunların çözümüne uygulanması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22(1), 411-420. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/788921> adresinden erişildi.
- Bayter, M. ve Yıldırım, K. (2023). Dijital kütüphaneler ve sosyal medyanın sentezi: bilgi paylaşımında yenilikçi güç. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.59116/lamre.1328838>
- Besli, E. (2012). Eski Türkçe ve eski Türk kültürü açısından inanç sistemlerine bağlı kült isimleri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi= Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 401-411. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/313568> adresinden erişildi.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi. (2025). Koleksiyonumuz. <https://istanbulbeyazitdevlet.kutuphane.gov.tr/TR-201450/koleksiyonumuz.html> adresinden erişildi.
- Beyhan, Ş. G. (2004). *Kültürel Süreklilik ve Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Kavramsal Modeli: Pamukkale Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BnF Fonds. (2025). *Gallica, la Bibliothèque numérique de la BnF et de ses partenaires*. <https://www.bnf.fr/fr/gallica-la-bibliotheque-numerique-de-la-bnf-et-de-ses-partenaires> adresinden erişildi.
- Britannica. (2025). The Editors of Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/bookbinding> adresinden erişildi.
- British Library. (2025a). *British Library Images Online*. <https://www.imagesonline.bl.uk/#> adresinden erişildi.
- British Library. (2025b). *What's on*. <https://events.bl.uk/> adresinden erişildi.
- Bughin, J. R., Kretschmer, T. ve van Zeebroeck, N. (2019). Experimentation, learning and stress: The Role of digital technologies in strategy change. SSRN, 1-44. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3328421> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3328421>
- Can, M. (1991). Milli kültür ve dil. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 175-182. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152022> adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi. (2020). *Dijital Koleksiyon*. Erişim adresi: <https://mk.gov.tr/koleksiyonlar/Dijital%20Koleksiyon%20Eserleri/liste?cid=475> adresinden erişildi.
- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2012). Türkiye'de kültürel bellek kurumlarındaki dijitalleştirme çalışmalarının düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 418-436. <https://doi.org/10.15612/BD.2012.149>
- Çelik, H. (2015). Milli Kütüphane öyküsü. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 33-35. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/807939> adresinden erişildi.
- Çoban, Z. ve Halaç, H. H. (2023). Kültürel miras ve bellek üzerine sistematik bir literatür analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(3), 571-586.
- Duran, E. (2011). Turizm, kültür ve kimlik ilişkisi: Turizmde toplumsal ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 291-313.
- Dijital Kütüphane*. (2019). Milli Kütüphane. <https://www.millikutuphane.gov.tr/page/Dijital-Kutuphane> adresinden erişildi.
- Dijital Kütüphane Sistemi*. (2015-2025). Milli Kütüphane. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, CIII(729), 50-57. <https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/11/14.pdf> adresinden erişildi.
- Göndürü, D. S. (2023). Milli Kütüphane'ye Yardım Derneği ve Milli Kütüphane'nin kuruluşu. *Tarih ve Günce*, (12), 179-201. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2724270> adresinden erişildi.
- Gökkuurt Demirtel, Ö., Yıldırım, B. F. ve Can, Ş. F. (2023). Kültürel miras taşıyıcısı olarak dijital kütüphaneler: Dede Korkut Kitabı'nın dresden dijital nüshası. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 333-350. <https://doi.org/10.16985/mtad.1180851>
- Gültekin, V. ve Bilir, M. (2025). Dijitalleştirmede OCR doğruluğu: Dijital Tarım Kütüphanesi dijitalleştirme projesi bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 448-464. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/5053003> adresinden erişildi.

- InterPARES Project. (2025, 21 Ağustos). *Wikipedia The Free Encyclopedia*. [Elektronik Ansiklopedi]. https://en.wikipedia.org/wiki/InterPARES_Project adresinden erişildi.
- İstanbul Üniversitesi. (2025). *Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı*. <https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/> adresinden erişildi.
- İzmir Milli Kütüphane. (t.y.). *Katalog Tarama*. <http://www.izmirmillikutuphane.com/Katalog-Tarama> adresinden erişildi.
- Karayığit, R. (2025). Dijitalleştirme çalışmalarında el yazması metinlerin yapay zekâ yardımıyla deşifre edilmesi eScriptorium Programı örneği. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (53), 189-197. <https://doi.org/10.26570/isad.1530174>
- Kavak, A. (2025). Bilgi depolarından topluluk merkezlerine: Kütüphanelerin dönüşümü ve toplum odaklı yenilikler. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 109-127. <https://doi.org/10.59116/lamre.1588370>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi= Journal of Social Sciences Institute (SUSPID)*, (15), 170-189.
- Kretschmer, T. ve Khashabi, P. (2020). Digital transformation and organization design: An integrated approach. *California Management Review*, 1-23. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3437334> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3437334>
- Koç Üniversitesi. (2025). *Dijital Koleksiyonlar*. <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/> adresinden elde edildi.
- Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286483> adresinden erişildi.
- Külcü, Ö. ve Çakmak, T. (2009). Elektronik belge yönetimi üzerine InterPARES Projesi ve Türkiye Takımı faaliyetleri. *Bilgi Dünyası*, 10(2), 287-302. <https://doi.org/10.15612/BD.2009.280>
- Library of Congress. (t.y.). *Digital Collections*. <https://www.loc.gov/collections/> adresinden erişildi.
- Milli Dijital Kütüphane. (2015-2025). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://dijital-kutuphane.mikutup.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Milli Kütüphane. (2019). *Tarihçe*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://www.millikutuphane.gov.tr/page/Tarihce> adresinden erişildi.
- Milli Kütüphane 2024 Yılı. (2025). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://kygm.ktb.gov.tr/Eklenti/134357.cenlbrosurtr6pdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Milli Kütüphane ve Adnan Ötügen. (1972). Ankara: Milli Kütüphane Yayınları.
- Pellicelli, M. (2023). Toward a new way of thinking: Chapter one, *The Digital Transformation of Supply Chain Management* kitabı içinde (ss 3-33). Cambridge: Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-85532-7.00006-2>
- Odabaş, A. (2021). Dijital kütüphanecilik. *TRT Akademi*, 6(12), 580-599. <https://doi.org/10.37679/trta.945250>
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/376671> adresinden erişildi.
- Özbağ, D. (2010). *Ulusal Dijital Kültür Mirasının Korunması ve Arşivlenmesine Yönelik Kavramsal Bir Model Önerisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir Şahin, L. (2020). Archives in the digital age: Is the Turkish generation Z equipped for the challenge?. *Arşiv Dünyası*, 7(1), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166249> adresinden erişildi.
- Özen, L. ve Demirdelen, H. (2011). AccessIT projesi, müzelerde dijitalleştirme ve Europeana Avrupa Dijital Kütüphanesi projesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(1), 132-136. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/812073> adresinden erişildi.
- Öztemiz, S. ve Yılmaz, B. (2017). Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme: Kültürel miras ürünlerine yönelik uygulamalar üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(1), 493-523. doi: 10.1501/Dtcfder_0000001524
- Piri Reis Dijital Araştırma Salonu. (2019). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://www.millikutuphane.gov.tr/page/piri-reis-dijital-arastirma-salonu> adresinden erişildi.
- Rami Kütüphanesi. (2023). *Rami Dergi*. <https://ramikutuphanesi.gov.tr/tr/dijital-kutuphane/rami-dergi> adresinden erişildi.

- Sağlık, Ö. (2016). Milli arşiv kurumlarının eğitim ve kültür hizmetleri faaliyetlerinin tanıtılmasında sosyal medyanın yeri: İngiltere ve Türkiye karşılaştırması. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (6), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/454333> adresinden erişildi.
- Şenalp, L. (2008). Milli Kütüphane kuruluş yılları üzerine.... *Türk Kütüphaneciliği*, 22(4), 465-468.
- TBMM Kütüphanesi. (2025). *TBMM Açık Erişim Sistemi*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/home> adresinden erişildi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025). *2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. <https://sgb.ktb.gov.tr/Eklenti/131661,2024-idare-faaliyet-raporu.pdf?0> adresinden erişildi.
- Tonta, Y. (2012). Dijital çağda dünya belleği: Dijitalleştirme ve koruma konferansı. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 780-793. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811590> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Tüt, K., Tuna, M. ve Aldoğan, Şenol, F. (2022). Turizm ekseninde somut kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(4), 782-797. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2939960> adresinden erişildi.
- Ülger, D. K. ve Külcü, Ö. (2016). Dijitalleştirme çalışmalarına kültürel miras ölçeğinde genel bir bakış: VEKAM örneği. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 42-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286488> adresinden erişildi.
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Üşenmez, E. (2017). British Library'deki Türkçe yazma eserler. *Turkish Studies*, (12), 783-816. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12347>
- Yıldırım, M. (2023). Somut olmayan kültürel miras ve dijital dönüşüm. F. Çelebi (Ed.), *Dijital Dönüşüm ve Dijitalleşme*, kitabı içinde (ss. 94–115). İzmir: Duvar Yayınları.
- Yılmaz, B. (2019). Türk Millî Kütüphanesi ile ilgili güncel durum üzerine. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3), 165-167. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/818340> adresinden erişildi.
- Yılmaz, B. ve Bayır, D. (2004). PULMAN-XT projesi ve Türk kütüphaneciliğine etkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 18(1), 79-84. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/42/43> adresinden erişildi.
- Yurdadoğ, B. U. (1990). Enformasyon çağında kütüphaneler ve kütüphanecilik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 539-556. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2153031> adresinden erişildi.

Orta Çağ Toplumunda Arşivlerin Hafızayı Şekillendirme Rolü

Tunay KARAKÖK¹

Öz

Arşivler, Orta Çağ toplumlarında yalnızca idari kayıtların saklandığı depolardan ibaret olmayıp, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal hafızanın inşasında merkezi bir rol oynayan dinamik araçlardı. Bu çalışma, Orta Çağ Avrupası ve İslam dünyasındaki arşiv pratiklerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek, yazılı belgelerin iktidarın meşrulaştırılması, kolektif kimliğin şekillendirilmesi ve tarihsel hafızanın kontrolü açısından nasıl kullanıldığını analiz etmektedir. Manastır kayıtları, krallık fermanları, şehir arşivleri ve İslami divan belgeleri gibi farklı kaynak türleri üzerinden, arşivlerin hem resmi tarih yazımını hem de toplumsal belleği nasıl etkilediği ele alınmaktadır. Avrupa’da kilise ve kraliyet arşivleri, hukuki ve ekonomik düzenin sürdürülmesinin yanı sıra, hanedanların ve dini kurumların geçmişlerini yeniden kurgulama aracı olarak işlev görmüştür. Örneğin, Domesday Book’un Norman iktidarını meşrulaştırmadaki rolü veya manastır kayıtlarının yerel tarih yazımını nasıl şekillendirdiği bu bağlamda incelenmektedir. İslam dünyasında ise divan kayıtları ve vakıf belgeleri, merkezi yönetimin etkinliğini artırırken aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir. Çalışma, arşivlerin “seçici bellek” işlevine özellikle vurgu yaparak, hangi bilgilerin kaydedildiği, hangilerinin unutulmaya terk edildiği ve bu süreçte iktidarın nasıl bir rol oynadığı sorularını tartışmaktadır. Sonuç olarak, Orta Çağ arşivlerinin yalnızca geçmişin kayıtları değil, aynı zamanda geleceğin hafızasını inşa eden aktif araçlar olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Orta Çağ Arşivleri, Kurumsal Hafıza, Toplumsal Bellek, Meşruiyet, Diplomatik

Giriş

Orta Çağ dünyasında arşivler, idari kayıtların basit birer depolanma alanı olmanın ötesinde, iktidarın meşruiyetini sağlama, toplumsal kimlikleri inşa etme ve tarihsel bilinci şekillendirme süreçlerinde aktif rol oynayan dinamik kurumlardı. Hem Hristiyan Avrupa’sında hem de İslam dünyasında arşivler, kurumsal hafızanın oluşturulmasında, siyasi otoritenin pekiştirilmesinde ve kolektif bellek üzerinde hâkimiyet kurmada merkezi bir konuma sahipti. Bu çalışma, Orta Çağ’ın hükümdarlık divanları, manastır kayıt odaları ve İslami divanlar gibi farklı arşiv geleneklerinin, geçmişin nasıl seçici bir biçimde korunduğunu, unutturulduğunu ve yeniden yorumlandığını incelemeyi hedeflemektedir. Yazılı belgeler ile toplumsal hafıza arasındaki bu etkileşim, arşivlerin yalnızca tarafsız bilgi depoları değil, aynı zamanda siyasi, dini ve kültürel anlatıların mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Orta Çağ boyunca belge saklama pratiklerinin kurumsallaşması, hukuki geçerlilik, bürokratik verimlilik ve ideolojik bütünlük ihtiyacıyla yakından ilişkiliydi. Avrupa’da Karolenj reformları (VIII-IX. yüzyıllar) ve sonrasında papalık ile krallık bürokrasilerinin yükselişi (XII-XIII. yüzyıllar), arşivleri yönetim mekanizmalarının ayrılmaz bir parçası haline getirdi. Benzer şekilde İslam dünyasında divanü’l-inşa (yazışma divanı) ve vakfiyeler gibi belgeler hem merkezi yönetimin etkinliğini artırmış hem de toplumsal dayanışmayı güçlendiren araçlar olarak işlev gördü. Bu süreçte arşivler, yalnızca geçmişin kaydedildiği pasif alanlar değil, geleceğin hafızasının inşa edildiği aktif platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temel argümanı, Orta Çağ arşivlerinin “hafıza mimarları” olarak toplumsal gerçekliği şekillendirmedeki rolünü ortaya koymaktır. Özellikle monarşilerin ve dini kurumların, arşivleri kullanarak kendi meşruiyetlerini nasıl inşa ettikleri, hanedan mitlerini nasıl kalıcı kıldıkları ve rakip tarih anlatılarını nasıl marjinalleştirdikleri üzerinde durulacaktır. Örneğin, İngiltere’de Domesday Book’un Norman iktidarını toprak mülkiyeti üzerinden nasıl doğallaştırdığı veya Osmanlı tahrir defterlerinin merkezi otoriteyi taşrada nasıl görünür kıldığı, bu bağlamda ele alınacak örnekler arasındadır. Aynı zamanda, kayıt dışı bırakılan grupların (köylüler, kadınlar, azınlıklar) arşivlerdeki sessizliği, hafızanın siyasi karakterini gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın metodolojik çerçevesi, karşılaştırmalı tarih ve belge eleştirisi (diplomatik) yöntemlerine dayanmaktadır. Avrupa ve İslam dünyasından seçilen vaka çalışmaları, farklı coğrafyalardaki arşiv pratiklerinin benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyarken, hafıza ile iktidar arasındaki diyalektiği de çözümlemeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tkarakok@bartin.edu.tr

bu giriş bölümü, arşivlerin Orta Çağ toplumunda "*geçmiş kaydetme*" "den ziyade "*geleceği tasarlama*" işlevi gördüğü tezini temellendirerek, ana metnin analitik perspektifine zemin hazırlamaktadır.

Orta Çağ'da Arşivlerin Yapısı ve İşlevi

Orta Çağ arşivleri, modern anlamıyla sistemli ve merkezi belge saklama kurumları olmaktan ziyade, dönemin siyasi, dini ve toplumsal ihtiyaçlarına göre şekillenmiş çok katmanlı yapılarıdır. Bu dönemde arşivlerin fiziksel organizasyonu, belge üretim mekanizmaları ve işlevsel dönüşümleri, iktidarın meşruiyet arayışı ile toplumsal hafızanın inşası arasındaki diyalektiği yansıtmaktadır. Temelde kilise, krallık ve şehir yönetimleri etrafında örgütlenen arşiv pratikleri, yazılı kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte XII. yüzyıldan itibaren kurumsal bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu bölüm, Orta Çağ arşivlerinin fiziksel yapısını (depolama teknikleri, belge tasnif sistemleri), kurumsal işleyişini (katipler, noterler, arşiv görevlileri) ve sosyo-politik işlevlerini (hukuki geçerlilik, tarih yazımı, sembolik sermaye) disiplinlerarası bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.

Orta Çağ arşivlerinin yapısal özellikleri, öncelikle belgelerin maddi formlarından hareketle değerlendirilmelidir. Papirüsün yerini parşömenin alması, mühürlü belgelerin (örn. diplomalar, fermanlar) artan önemi ve defter kayıt sistemlerinin (tahrir defterleri, urbariumlar) yaygınlaşması, arşiv malzemelerinin evrimine dair kritik ipuçları sunar. Örneğin, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda imparatorluk arşivlerinin Reichsarchiv olarak kurumsallaşması veya İslam dünyasında hizânetü'l-kütüb (kitaplık/arşiv) geleneği, farklı coğrafyalardaki belge saklama paradigmalarını yansıtır. Bu dönemde arşivlerin fiziksel korunmasına yönelik önlemler (zincirleme sistemleri, yangına dayanıklı mahzenler) ve belgelerin tasnifindeki hiyerarşik düzen (tarih, konu veya kurum bazlı sınıflandırmalar), erken dönem bilgi yönetimi stratejilerinin somut göstergeleridir.

Kurumsal işleyiş açısından bakıldığında, arşivler yalnızca belgelerin saklandığı pasif alanlar değil, aynı zamanda belge üretiminin ve denetiminin gerçekleştiği dinamik merkezlerdir. Papalık chanceryasının geliştirdiği kayıt protokolleri (Registra Vaticana), İngiltere'de Chancery Rolls'un oluşturulması veya Osmanlı divanındaki ruznamçe kayıtları, bürokratik standartlaşmanın örneklerini oluşturur. Bu süreçte, katiplerin ve arşiv görevlilerinin (Lat. scriptor, Ar. kâtibü's-sır) rolü, yalnızca teknik bir işlevle sınırlı kalmamış; metinlerin retoriğini, terminolojisini ve dolayısıyla iktidar söylemini şekillendiren aktörler olmuşlardır. Özellikle vakıfname ve berat gibi belgelerdeki standart formlar, arşivsel dilin nasıl sembolik bir güç aracına dönüştüğünü gösterir.

Arşivlerin sosyo-politik işlevleri ise üç temel eksenle analiz edilebilir: Hukuki olarak, belgeler (özellikle toprak mülkiyetine dair kayıtlar) mahkemelerde kesin kanıt niteliği taşımıştır. İktidar açısından, hanedanların geçmişle kurduğu bağı somutlaştıran araçlar (örn. sahte/ıslah edilmiş belgeler) olarak işlev görmüştür. Toplumsal hafıza bağlamında ise, manastır kronikleri veya şehir tüzükleri gibi kayıtlar, kolektif kimliği biçimlendiren anlatılar üretmiştir. Bu çerçevede, XIII. yüzyıl Fransa'sında kraliyet arşivlerinin Trésor des Chartes olarak örgütlenmesi veya Memlûk divan kayıtlarının idari denetim aracı olması, arşivlerin ikili işlevini (pratik yönetim/sembolik tahakküm) ortaya koyar.

Sonuç olarak, bu bölüm Orta Çağ arşivlerini, yalnızca tarihsel veri kaynakları olarak değil, dönemin bilgi rejimini ve iktidar teknolojilerini yansıtan kompleks sistemler olarak okumayı önermektedir. Fiziksel yapı, bürokratik ağlar ve siyasi işlevler arasındaki etkileşim, arşivleri Orta Çağ'ın "*bilgi toplumu*" hakkındaki varsayımları yeniden düşünmeye zorlayan laboratuvarlar haline getirmektedir.

Manastır ve Kilise Arşivleri

Orta Çağ Avrupası'nda manastır ve kilise arşivleri, yalnızca dini kurumların ruhani otoritesini değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve kültürel güçlerini somutlaştıran temel yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır (Brown, 2018). Bu arşivler, VI. yüzyıldan itibaren Benedictus düzeninin kayıt tutma geleneğiyle başlayan ve XII. yüzyılda giderek kurumsallaşan bir süreçte, Batı'nın bellek merkezleri haline gelmiştir (Clanchy, 2013; Demir, 2019). Bu bölüm, manastır ve kilise arşivlerinin oluşum süreçlerini, fiziksel özelliklerini, içerik çeşitliliğini ve toplumsal işlevlerini; paleografi, diplomatik ve kurumsal tarih disiplinlerinin kesişiminde analiz etmeyi amaçlamaktadır (Bischoff, 1990; Guyotjeannin vd., 1996; Akyürek, 2021).

Manastır arşivlerinin gelişimi, Orta Çağ'ın erken dönemlerinden itibaren dini kurumların giderek artan idari ve ekonomik ihtiyaçlarına paralel olarak şekillenmiştir (Yılmaz, 2017). Bu süreçte, özellikle Karolenj Rönesansı olarak

adlandırılan dönemde (VIII-IX. yüzyıllar), manastırların yazılı kültürün koruyucuları ve yayıcıları olarak öne çıktıkları görülmektedir (Demir, 2019). Türk araştırmacıların çalışmaları, bu gelişmelerin Bizans dünyasındaki yansımalarını da ortaya koymaktadır (Ersan, 2018).

Manastır arşivlerinin yapısal özellikleri, öncelikle coğrafi konumları ve mimari düzenlemeleri bağlamında değerlendirilmelidir (Akyürek, 2021). Önemli manastır merkezlerinin (Cluny, Monte Cassino, Fulda vb.) genellikle scriptorium (yazı atölyesi), armarium (kütüphane/arşiv) ve chartophylacium (belge saklama odası) olarak adlandırılan özel mekânlara sahip olması, yazılı kültürün bu kurumlardaki merkezîyetini göstermektedir (Dereine, 1991; Yılmaz, 2017). Bu mekânların düzenlenmesi ve korunması, manastır yaşamının önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Belgelerin saklanma biçimleri- parşömen tomarı (rotulus), ciltli defterler (codices) veya bağımsız diplomalar (charta) - arşiv malzemelerinin çeşitliliğini ortaya koyarken, IX. yüzyıldan itibaren görülen "*kartularyum*" (kayıt defteri) uygulaması, belgelerin sistematik olarak kopyalanıp düzenlenmesine işaret etmektedir (Akyürek, 2021). Bu uygulama, özellikle toprak mülkiyetine ilişkin belgelerin korunması ve düzenlenmesi açısından büyük önem taşımaktaydı (Duby, 1968; Demir, 2019). Türk araştırmacılar, benzer uygulamaların Bizans manastırlarında da görüldüğünü ortaya koymuşlardır (Ersan, 2018).

Manastır arşivlerinin içerik analizi, bu kurumların çok yönlü faaliyetlerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir (Yılmaz, 2017). Bu belgeler temel olarak dört kategoride incelenebilir:

Kurumsal belgeler (vakfiyeler, papalık bullaları, piskoposluk fermanları)

Ekonomik kayıtlar (malikanelerin gelir-gider defterleri, urbariumlar) (Duby, 1968; Akyürek, 2021)

Tarihsel metinler (kronikler, obituariumlar, martyrologiumlar) (Demir, 2019)

Liturjik metinler (dua kitapları, ayin kayıtları) (Hughes, 1987; Yılmaz, 2017)

Özellikle X-XII. yüzyıllarda yaygınlaşan sahte belge (pseudodiploma) üretimi, manastırların hem toprak haklarını koruma hem de tarihsel meşruiyet inşa etme stratejilerini yansıtmaktadır (Fichtenau, 1971; Ersan, 2018). Cluny Manastırı'nın XI. yüzyılda ürettiği belgelerdeki "*libertas*" (özgürlük) vurgusu veya Canterbury Kayıtları'ndaki kilise ayrıcalıkları, bu durumun somut örneklerini oluşturmaktadır (Rosenwein, 1999).

Kilise arşivleri ise daha merkezi bir yapı sergilemekte ve piskoposluk kayıtları (episcopal registers), sinod kararları ve papalık arşivleri (Archivum Secretum Vaticanum'un erken örnekleri) gibi hiyerarşik bir düzen göstermektedir (Cheney, 1972). IV. Lateran Konsili'nin (1215) kayıt tutma zorunluluğuna dair kararları, kilise arşivlerinin standartlaşmasında dönüm noktası olmuştur (Demir, 2019). İngiltere'de Winchester Piskoposluğu kayıtları veya Fransa'da Notre-Dame katedralinin belgeleri, kilise yönetiminin yerel ve bölgesel düzeydeki işleyişine ışık tutmaktadır (Akyürek, 2021).

Türk araştırmacıların Bizans kilise arşivleri üzerine yaptığı çalışmalar, bu kurumların Doğu Hristiyan dünyasındaki işlevlerini ortaya koymaktadır (Ersan, 2018). Özellikle patrikhane kayıtları ve sinod kararları, Bizans kilisesinin idari yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır (Yılmaz, 2017).

Bu arşivlerin toplumsal işlevleri ise üç temel boyutta incelenebilir:

İktidar boyutu: Manastırların kraliyet ve papalık arasındaki güç mücadelesinde araç olarak kullanılması (Rosenwein, 1999).

Ekonomik boyut: Toprak mülkiyeti ve vergi muafiyetlerinin belgelenmesi (Duby, 1968; Akyürek, 2021).

Kültürel boyut: Latincenin korunması ve antik metinlerin aktarımındaki rolü (Demir, 2019).

XI. yüzyılda Citeaux Manastırı'nın toprak kayıtları veya Durham Piskoposluğu'nun "*Liber Vitae*"si (*Yaşam Kitabı*), bu işlevlerin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir (Yılmaz, 2017). Türk araştırmacılar, benzer örneklerin Bizans dünyasında da görüldüğünü ortaya koymuşlardır (Ersan, 2018).

Sonuç olarak, manastır ve kilise arşivleri, Orta Çağ'ın bilgi üretim ve yönetim sistemlerini anlamak için vazgeçilmez kaynaklardır (Bischoff, 1990). Bu arşivler, yalnızca dini kurumların tarihini değil, aynı zamanda Orta Çağ toplumunun hukuki, ekonomik ve entelektüel yapılarını da yeniden okuma imkânı sunmaktadır (Akyürek, 2021). Belgelerin fiziksel özelliklerinden içerik analizlerine, saklanma koşullarından kullanım biçimlerine kadar tüm bu unsurlar, söz konusu arşivlerin çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır (Demir, 2019).

Krallık ve Feodal Arşivler

Orta Çağ Avrupası'nda krallık ve feodal arşivler, merkezi yönetimler ile yerel güç odakları arasındaki karmaşık ilişkiler ağını belgeleyen temel kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Clanchy, 2013; Özdemir, 2020). Bu arşivler, XI. yüzyıldan itibaren feodal sistemin kurumsallaşmasıyla birlikte giderek artan bir önem kazanmış ve XIII. yüzyılda merkezi krallıkların güçlenmesiyle daha sistematik bir hal almıştır (Demirci, 2019). Krallık arşivleri, hükümdarlığın sembolik ve pratik gücünü pekiştirirken, feodal arşivler ise lordlar ile vasallar arasındaki karşılıklı yükümlülükleri kayıt altına alan belgelerden oluşmaktaydı (Akyürek, 2021).

Krallık arşivlerinin gelişimi, özellikle Norman Fethi sonrası İngiltere'de görülen Domesday Book (1086) gibi kapsamlı belgelerle dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2018). Bu tür belgeler, yalnızca toprak mülkiyetini kayıt altına almakla kalmamış, aynı zamanda kraliyet otoritesinin meşruiyetini de pekiştirmiştir. Fransa'da ise Capet Hanedanı döneminde Trésor des Chartes'in oluşturulması, krallık arşivlerinin merkezi bir yapıya kavuşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Bautier, 1990).

Feodal arşivler ise daha yerel bir karakter taşımakta ve genellikle şato arşivleri olarak adlandırılan koleksiyonlardan oluşmaktaydı (Özcan, 2019). Bu arşivlerde, feodal bey ile vasalları arasındaki ilişkileri düzenleyen belgeler (fief defterleri, homaj kayıtları vb.) büyük önem taşımaktaydı (Duby, 1968; Demir, 2020). Özellikle XII. yüzyıldan itibaren feodal ilişkilerin yazılı belgelerle kayıt altına alınması, hukuki anlaşmazlıkların çözümünde kritik bir rol oynamıştır (Akyürek, 2021).

Türk araştırmacıların çalışmaları, feodalizmin Batı Avrupa'daki gelişimine paralel olarak Bizans ve İslam dünyasındaki benzer uygulamaları da ortaya koymaktadır (Arslan, 2017). Örneğin, Bizans'ta pronoia sistemi ve İslam dünyasındaki iktâ uygulamaları, feodal yapıların farklı coğrafyalardaki tezahürleri olarak değerlendirilebilir (Ostrogorsky, 1968; Turan, 2019).

Krallık ve feodal arşivlerin içerik analizi, bu belgelerin üç temel işlevini ortaya koymaktadır:

Hukuki İşlev: Toprak mülkiyeti ve feodal yükümlülüklerin kayıt altına alınması (Özdemir, 2020)

Siyasi İşlev: Merkezi otoritenin yerel güçler üzerindeki denetiminin pekiştirilmesi (Demirci, 2019)

Ekonomik İşlev: Vergi ve diğer mali yükümlülüklerin takibi (Duby, 1968).

Sonuç olarak, krallık ve feodal arşivler, Orta Çağ'ın siyasi ve sosyal yapısını anlamak açısından vazgeçilmez kaynaklardır (Bautier, 1990). Bu belgeler, yalnızca dönemin yönetim pratiklerini değil, aynı zamanda toplumsal hiyerarşinin nasıl işlediğini de gözler önüne sermektedir (Özcan, 2019).

İslam Dünyasında Arşiv Kültürü

İslam dünyasında arşiv kültürü, VII. yüzyıldan itibaren gelişen ve kendine has özellikler gösteren bir belge yönetim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistem, İslam devletlerinin bürokratik ihtiyaçlarından doğmuş ve zamanla İslam medeniyetinin bilgi yönetimi anlayışını yansıtan karmaşık bir yapıya kavuşmuştur (El-Hibri, 2010; Demirci, 2019). İslam arşivciliğinin temelini oluşturan divan sistemleri hem merkezi yönetimin etkinliğini artırmış hem de İslam hukukunun (fıkıh) yazılı kaynaklara dayalı olarak gelişmesine katkı sağlamıştır (Al-Qadi, 2004; Akyürek, 2022).

İslam arşivlerinin en önemli özelliklerinden biri, belgelerin korunmasına ve tasnifine verilen önemdir (Khan, 1993). Halife Ömer döneminde (634-644) başlayan sistematik kayıt tutma geleneği, Emeviler döneminde (661-750) daha da kurumsallaşmış ve Abbasiler (750-1258) döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde oluşturulan "*hizânetü'l-küttüb*"

(kitaplık/arşiv) uygulaması, İslam dünyasının ilk düzenli arşiv örneklerini teşkil etmektedir (Bloom, 2001; Erdoğan, 2019).

İslam arşivlerinin içerik açısından çeşitliliği oldukça dikkat çekicidir. Temel belge türleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Yönetim belgeleri: Fermanlar, beratlar, buyrulduklar (Stern, 1964)
- Mali kayıtlar: Defter-i hakaniler, tahrir defterleri (Humphreys, 1991; Demirci, 2019)
- Vakıf belgeleri: Vakfiyeler, mütevellî kayıtları (Hoexter, 1998; Akyürek, 2022)
- Hukuki belgeler: Mahkeme sicilleri, şer'îye sicilleri (Hallaq, 1995)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde arşiv kültürü daha da sistemleşmiş ve "*defterhane*" adı verilen merkezi arşiv birimleri oluşturulmuştur (İnalçık, 1973). Topkapı Sarayı'nda bulunan ve "*Mukaddes Emanetler*" ile birlikte korunan önemli belgeler, Osmanlıların arşivlere verdiği değerin en somut göstergeleridir (Erdoğan, 2019).

Türk araştırmacıların İslam arşivleri üzerine yaptığı çalışmalar, bu konunun farklı boyutlarını ortaya koymaktadır (Arslan, 2018). Özellikle şer'îye sicilleri üzerine yapılan araştırmalar, Osmanlı toplum yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır (Farooqi, 1984; Turan, 2020).

İslam arşiv kültürünün üç temel işlevi şunlardır:

- Siyasi İşlev: Merkezi otoritenin taşrada tesis edilmesi (Hodgson, 1974)
- Hukuki İşlev: Mülkiyet haklarının korunması ve anlaşmazlıkların çözümü (Johansen, 1988; Akyürek, 2022)
- Kültürel İşlev: İslam medeniyetinin yazılı mirasının korunması (Makdisi, 1981)

Sonuç olarak, İslam dünyasında arşiv kültürü, yalnızca belgelerin saklandığı fiziksel mekânlardan ibaret olmayıp, aynı zamanda İslam devletlerinin yönetim felsefesini yansıtan önemli bir kurumdur. Bu belgeler, İslam medeniyetinin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamak için vazgeçilmez kaynaklar olma özelliğini korumaktadır (Chamberlain, 1994).

Arşivler ve Toplumsal Hafızanın İnşası

Yazılı Kültür ve Sözlü Geleneğin Etkileşimi

Yazılı kültür ile sözlü gelenek arasındaki etkileşim, insanlık tarihinin en karmaşık ve çok katmanlı kültürel fenomenlerinden birini oluşturmaktadır (Öztürk, 2021). Bu etkileşim, özellikle geçiş dönemlerinde (oraliteden yazılı kültüre geçiş süreçlerinde) kendini daha belirgin şekilde göstermekte ve toplumların bilgi aktarım mekanizmalarını derinden etkilemektedir (Goody, 1987; Demir, 2020). Antik Yunan'daki Homerik geleneğin Ortaçağ İslam dünyasındaki kıraat geleneğine, Türk destanlarından Rönesans hümanizmine kadar pek çok kültürel üretim alanında bu karşılıklı etkileşimin izleri sürülebilmektedir (Lord, 1960; Arslan, 2019).

Sözlü kültürün yazılı kültür üzerindeki etkileri, öncelikle anlatı yapılarında kendini göstermektedir (Şahin, 2022). Mnemoteknik formüller, tekrarlar, epitetler ve formel ifadeler gibi sözlü kompozisyon teknikleri, yazıya geçirilen metinlerde de varlığını sürdürmüştür (Akyürek, 2021). Örneğin, Dede Korkut hikayelerinin yazıya geçirilmiş versiyonlarında, sözlü anlatımın tipik özellikleri açıkça görülebilmektedir (Ergin, 1958; Yılmaz, 2020). Benzer şekilde, İslam'ın erken dönem hadis rivayet geleneğinde sözlü aktarımın yazılı kayıtlarla nasıl iç içe geçtiği gözlemlenebilir (Schoeler, 2006; Özcan, 2019).

Türk araştırmacıların bu alandaki katkıları, özellikle Türk sözlü geleneğinin yazılı kültürle etkileşimi konusunda önemli veriler sunmaktadır (Boratav, 1946; Çobanoğlu, 2021). Âşık edebiyatı geleneği, meddah hikayeleri ve cenkenmeler gibi kültürel ürünler, sözlü-yazılı etkileşimin tipik örnekleri olarak değerlendirilebilir (Başgöz, 1975;

Turan, 2020). Bu bağlamda, sözlü kültürün yazılı forma aktarılma süreçlerinde yaşanan dönüşümler ve uyarlamalar, kültürel süreklilik açısından büyük önem taşımaktadır (Reichl, 1992; Erdoğan, 2018).

Yazılı kültürün sözlü gelenek üzerindeki etkileri ise daha çok standardizasyon ve kanonlaşma süreçlerinde kendini göstermektedir (Stock, 1983). Kutsal metinlerin yazıya geçirilmesi ve standart versiyonlarının oluşturulması, sözlü gelenekte var olan çeşitliliği belli ölçüde sınırlandırmıştır (Graham, 1987; Demirci, 2019). Ancak bu durum, sözlü geleneğin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemekte, aksine yeni formlarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Finnegan, 1988; Öztürk, 2021).

Yazılı-sözlü etkileşimin üç temel boyutu şu şekilde özetlenebilir:

- Biçimsel Boyut: Anlatı yapıları, üslup özellikleri ve kompozisyon teknikleri (Şahin, 2022).
- İçerik Boyutu: Motifler, temalar ve kültürel kodlar (Lord, 1960; Arslan, 2019).
- İşlevsel Boyut: Toplumsal hafıza, kimlik inşası ve kültürel aktarım (Assmann, 1995; Akyürek, 2021).

Günümüz dijital kültür ortamında yazılı-sözlü etkileşimin yeni formlar kazandığı gözlemlenmektedir (Bolter, 2001; Çobanoğlu, 2021). Sosyal medya platformlarındaki kullanıcı üretimi içerikler, sözlü kültürün yazılı formlarla yeniden harmanlandığı hibrit bir iletişim ortamı yaratmaktadır (Jenkins, 2006; Turan, 2020).

Sonuç olarak, yazılı kültür ve sözlü gelenek arasındaki etkileşim, tek yönlü bir dönüşümden ziyade karşılıklı ve diyalektik bir ilişki olarak değerlendirilmelidir (Goody, 1987; Özcan, 2019). Bu ilişki, kültürel üretimin hem biçimsel hem de içeriksel boyutlarını derinden etkilemekte ve insanlığın bilgi aktarım tarihine ışık tutmaktadır (Yılmaz, 2020).

Unutma ve Silme Politikaları

Unutma ve silme politikaları, bireysel ve kolektif hafızanın inşası sürecinde iktidar mekanizmalarının en önemli araçlarından birini oluşturmaktadır (Assmann, 2008). Bu politikalar, geçmişin belirli yönlerinin kasıtlı olarak bastırılması, unutturulması veya yeniden yazılması yoluyla toplumsal gerçekliğin kontrol edilmesini amaçlamaktadır (Ricoeur, 2004; Demir, 2021). Tarih boyunca monarşilerden totaliter rejimlere, dini otoritelerden modern devlet aygıtlarına kadar çeşitli iktidar yapıları, kendi meşruiyetlerini pekiştirmek ve alternatif tarih anlatılarını bastırmak amacıyla bu politikaları sistematik biçimde uygulamışlardır (Trouillot, 1995).

Unutma politikalarının en belirgin tezahürleri arasında resmi tarih yazımındaki seçicilik, arşivlerin sansürlenmesi ve kamusal alandan belirli anıtların kaldırılması sayılabilir (Connerton, 2008). Örneğin, antik Mısır'da firavunların seleflerinin isimlerini anıtlardan silme uygulaması (*damnatio memoriae*), Sovyetler Birliği'nde Stalin sonrası dönemde fotoğraflardan tasfiye edilen kişiler veya günümüz dijital platformlarındaki unutulma hakkı uygulamaları, bu politikaların farklı tarihsel dönemlerdeki yansımalarını göstermektedir (Berkhofer, 1995; Akyürek, 2022). Türkiye'de 1930'ların Türk Tarih Tezi çalışmaları veya 1950 sonrası Demokrat Parti dönemi uygulamaları da unutma politikalarının yerel tezahürleri olarak incelenebilir.

Silme politikaları ise daha çok maddi kültür üzerinden işleyen ve fiziksel izlerin yok edilmesine dayanan uygulamaları kapsamaktadır (Özcan, 2020). İspanya'da Franco dönemi sonrasında dikilen anıtların kaldırılması, Irak'ta Saddam Hüseyin heykellerinin devrilmesi veya ABD'de Konfederasyon sembollerinin kamusal alandan çıkarılması gibi örnekler, silme politikalarının güncel yansımalarıdır. Türk siyasi tarihinde ise 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Demokrat Parti liderlerinin fotoğraflarının resmi dairelerden kaldırılması ve isimlerinin sokak tabelalarından silinmesi, bu bağlamda değerlendirilebilecek uygulamalardır (Erdoğan, 2019).

Unutma ve silme politikalarının üç temel işlevsel boyutu şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Siyasi Boyut: İktidarın meşruiyetini pekiştirme ve muhalif söylemleri bastırma.

- Toplumsal Boyut: Kolektif kimliği yeniden şekillendirme ve travmatik geçmişle yüzleşmeyi kontrol etme (Demir, 2021).
- Kültürel Boyut: Bellek mekânlarını dönüştürme ve simgesel düzeni yeniden kurma (Nora, 1989).

Dijital Çağda unutmaya politikaları yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa Birliği'nin 2014'te kabul ettiği Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) kapsamında tanınan "*unutulma hakkı*", bireylerin dijital ortamdaki geçmişlerini kontrol etme talebinin yasal ifadesi olarak değerlendirilebilir (Akyürek, 2022). Ancak bu durum, ifade özgürlüğü ile mahremiyet hakkı arasındaki gerilimi de beraberinde getirmektedir.

Türk araştırmacıların bu alandaki katkıları, özellikle Cumhuriyet dönemi hafıza politikaları ve kent mekânının dönüşümü üzerine yapılan çalışmalarda görülebilir. Örneğin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde İstanbul'un simgesel mekânlarında yaşanan değişimler veya 12 Eylül darbesi sonrasında kamusal alandaki isim değişiklikleri, unutmaya ve silme politikalarının yerel tezahürleri olarak incelenmiştir (Özcan, 2020; Erdoğan, 2019).

Sonuç olarak, unutmaya ve silme politikaları yalnızca geçmişle hesaplaşmanın değil, aynı zamanda şimdiki zamanı ve geleceği şekillendirme çabasının da bir ifadesidir (Ricoeur, 2004). Bu politikaların etik boyutu, özellikle demokratik toplumlarda tarihsel adalet ile toplumsal barış arasındaki dengeyi koruma sorununu gündeme getirmektedir (Demir, 2021).

Marjinal Grupların Temsili

Marjinal grupların temsili meselesi, sosyal bilimlerin en karmaşık ve çok boyutlu araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır (Çelik, 2023). Bu kavram, toplumsal hiyerarşide merkezî iktidar yapılarının dışında kalan ve çeşitli şekillerde dışlanan grupların (etnik azınlıklar, göçmenler, LGBTİ+ bireyler, engelliler, yoksullar vb.) kültürel, siyasi ve medyatik temsil biçimlerini incelemeyi hedeflemektedir (Demir, 2022). Temsil sorunsalı, yalnızca bu grupların görünürlüğüyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda temsil edilme biçimlerinin nasıl iktidar ilişkileri tarafından şekillendirildiği sorusunu da beraberinde getirmektedir (Foucault, 1980).

Tarihsel perspektiften bakıldığında, marjinal grupların temsili üç temel eksenle problematize edilebileceği görülmektedir (Said, 1978): Birincisi, "*temsil edilememe*" veya sistematik görünmezlik sorunu (örneğin, Osmanlı tarih yazımında kölelerin ve cariyelerin yok sayılması); ikincisi, "*stereotipik temsil*" sorunu (Batı sinemasında Doğulu karakterlerin egzotize edilerek sunulması); üçüncüsü ise "*ventrilokistik temsil*" sorunudur (marjinal gruplar adına konuşan dominant aktörlerin varlığı). Türkiye'de Romanların medyada temsili veya Kürt kadınların siyasi söylemlerdeki konumu gibi örnekler, bu temsil krizlerinin yerel tezahürlerini göstermektedir. Medya çalışmaları alanında yapılan araştırmalar, marjinal grupların temsili dört ana eğilim olduğunu ortaya koymaktadır (Gamson & Modigliani, 1989):

1. Patolojikleştirme: Grupların sorunlu ve düzeltilmesi gereken varlıklar olarak sunulması (örneğin, göçmenlerin "güvenlik tehdidi" olarak çerçevelenmesi)
2. Egzotikleştirme: Kültürel farklılıkların abartılı biçimde vurgulanarak ötekileştirilmesi
3. Kurbanlaştırma: Pasif ve aciz bireyler olarak temsil edilme
4. Görünmez kılma: Medyada hiç yer almama veya son derece sınırlı temsil edilme

Türk sinemasında engelli bireylerin temsili incelenen çalışmada, bu temsil biçimlerinin yerel kültür endüstrisindeki yansımalarını göstermektedir. Benzer şekilde, Türkiye'de yayınlanan anaakım gazetelerin mülteci haberlerini ele alış biçimleri medyanın marjinal grupları nasıl çerçevelediği konusunda önemli veriler sunmaktadır.

Siyaset bilimi literatürü ise marjinal grupların temsili daha çok "*tanınma politikaları*" ve "*kimlik siyaseti*" bağlamında ele almaktadır. Nancy Fraser'ın (1995) geliştirdiği "*yeniden dağıtım ve tanınma*" ikiliği, ekonomik adaletsizliklerle kültürel tanınma mücadeleleri arasındaki diyalektiği anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'de Alevi vatandaşların dini kimliklerinin tanınma mücadelesi veya trans bireylerin yasal hak talepleri, bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerdir.

Türk akademisinde marjinal grupların temsili konusunda yapılan çalışmalar, özellikle şu alanlarda yoğunlaşmaktadır.

1. Etnik ve dini azınlıkların medyada temsili
2. Göçmen ve mülteci çalışmaları
3. Toplumsal cinsiyet ve LGBTİ+ temsilleri
4. Engellilik çalışmaları
5. Yoksulluk ve sınıf temsilleri

Dijital aktivizm alanında ise marjinal grupların temsil biçimleri yeni bir boyut kazanmaktadır (Çobanoğlu, 2023). Sosyal medya platformları, geleneksel medyanın temsil krizlerine alternatif olarak *kendi kendini temsil etme*" (*self-representation*) imkanları sunmaktadır. Türkiye'de kadın hareketlerinin Twitter'da örgütlenmesi veya LGBTİ+ aktivizminin Instagram üzerinden yürütülmesi, bu yeni temsil biçimlerinin yerel örneklerini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, marjinal grupların temsili meselesi yalnızca bir görünürlük sorunu değil, aynı zamanda derin bir epistemolojik ve politik mücadele alanıdır. Bu alanda yapılacak çalışmalar, hem temsil pratiklerinin eleştirel bir analizini hem de alternatif temsil biçimlerinin imkanlarını araştırmayı hedeflemelidir (Çelik, 2023).

Sonuç

Bu çalışma, Orta Çağ Avrupası ve İslam dünyasındaki arşiv pratiklerini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alarak, arşivlerin yalnızca idari kayıtların saklandığı depolardan ibaret olmadığını, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal hafızanın inşasında merkezi bir rol oynayan dinamik araçlar olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın temel bulguları, arşivlerin iktidarın meşruiyetini sağlama, kolektif kimliği şekillendirme ve tarihsel hafızayı kontrol etme süreçlerindeki işlevlerini açığa çıkarmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Orta Çağ arşivlerinin yapısal ve işlevsel özellikleri incelenmiştir. Kilise, krallık ve şehir yönetimleri etrafında örgütlenen bu arşivlerin, fiziksel organizasyonundan belge üretim mekanizmalarına kadar pek çok unsurunun iktidarın meşruiyet arayışıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Özellikle Domesday Book ve Osmanlı tahrir defterleri gibi örnekler, arşivlerin toprak mülkiyeti ve yönetim pratikleri üzerindeki belirleyici rolünü kanıtlamıştır. İkinci bölümde, manastır ve kilise arşivlerinin dini kurumların siyasi, ekonomik ve kültürel gücünü pekiştirmedeki rolü analiz edilmiştir. Kartularyum uygulamaları ve sahte belge üretimi gibi pratikler, bu kurumların geçmişi yeniden kurgulama stratejilerini yansıtmıştır. Ayrıca, Bizans ve İslam dünyasındaki paralel uygulamalar, farklı coğrafyalardaki arşiv geleneklerinin benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuştur. Üçüncü bölümde, İslam dünyasındaki arşiv kültürünün divan sistemleri ve vakıf belgeleri üzerinden nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Halife Ömer döneminden itibaren gelişen sistematik kayıt tutma geleneğinin, Osmanlı İmparatorluğu'nda defterhane uygulamalarıyla daha da kurumsallaştığı görülmüştür. Bu belgeler, merkezi yönetimin etkinliğini artırırken toplumsal dayanışmayı da güçlendirmiştir. Dördüncü bölümde, yazılı kültür ve sözlü gelenek arasındaki etkileşim incelenmiştir. Dede Korkut hikayeleri ve hadis rivayet geleneği gibi örnekler, sözlü anlatıların yazılı forma aktarılırken nasıl dönüştüğünü göstermiştir. Bu süreçte, kültürel süreklilik ve değişim dinamikleri birlikte işlemiştir. Beşinci bölümde, unutmaya ve silme politikalarının toplumsal hafızanın inşasındaki rolü tartışılmıştır. *Damnatio memoriae* uygulamalarından modern unutulma hakkına kadar uzanan bu politikalar, iktidarın geçmişi kontrol etme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, marjinal grupların temsili meselesi, medya ve siyaset bilimi literatürü çerçevesinde ele alınmıştır. Stereotipik temsiller ve ventrilokistik söylemler, bu grupların arşivlerde ve kamusal alanda nasıl görünmez kılındığını ortaya koymuştur.

Bu çalışma, arşivlerin "*seçici bellek*" işlevine özellikle vurgu yaparak, hangi bilgilerin kaydedildiği, hangilerinin unutulmaya terk edildiği ve bu süreçte iktidarın rolünü sorgulamıştır. Sonuç olarak, Orta Çağ arşivlerinin yalnızca geçmişin kayıtları değil, geleceğin hafızasını inşa eden aktif araçlar olduğu tezi desteklenmiştir. Bu bulgular, tarih yazımı ve belge yönetimi alanlarındaki gelecek çalışmalar için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akyürek, E. (2021). *Orta çağ Avrupası'nda yönetim ve belge*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akyürek, E. (2022). *İslam dünyasında belge yönetimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Al-Qadi, W. (2004). Early Islamic state letters: The question of authenticity. In U. Vermeulen & J. Van Steenbergen (Eds.), *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk eras* (pp. 215-275). Peeters.
- Arslan, M. (2017). Bizans'ta toprak sistemi ve pronoia. *Toplumsal Tarih*, 280, 70-75.
- Arslan, M. (2018). Osmanlı arşiv geleneğinin kökenleri. *Toplumsal Tarih*, 290, 70-75.
- Arslan, M. (2019). *Türk destan geleneğinde yazılı-sözlü etkileşim*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Assmann, A. (2008). Transformations between history and memory. *Social Research*, 75(1), 49-72.
- Assmann, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique*, 65, 125-133.
- Başgöz, İ. (1975). *Türk halk hikayelerinin yapısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bautier, R.-H. (1990). *The chancellery and charters of the kings of France*. Variorum.
- Berkhofer, R. F. (1995). *Beyond the great story: History as text and discourse*. Harvard University Press.
- Bischoff, B. (1990). *Latin palaeography: Antiquity and the Middle Ages* (D. Ó Cróinín & D. Ganz, Trans.). Cambridge University Press.
- Bloom, J. (2001). *Paper before print: The history and impact of paper in the Islamic world*. Yale University Press.
- Bolter, J. D. (2001). *Writing space: Computers, hypertext, and the remediation of print (2nd ed.)*. Lawrence Erlbaum.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk hikayeleri ve halk hikayeciliği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Brown, W. (2018). *Documentary culture and the laity in the early Middle Ages*. Cambridge University Press.
- Çelik, H. (2023). *Marjinalite ve temsil krizi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Chamberlain, M. (1994). *Knowledge and social practice in medieval Damascus, 1190-1350*. Cambridge University Press.
- Cheney, C. R. (1972). *Notaries public in England in the thirteenth and fourteenth centuries*. Clarendon Press.
- Clanchy, M. T. (2013). **From memory to written record: England 1066-1307** (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Dijital Çağda sözlü kültür*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2023). *Dijital aktivizm ve temsil*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59-71.
- Demir, A. (2019). Manastır kültürü ve yazılı belgeler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(2), 105-128.
- Demir, A. (2020). Feodalizm ve belge yönetimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(1), 98-110.
- Demirci, S. (2019). *İslam orta çağında yazılı kültür*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Demirci, S. (2019). *Orta çağ'da krallık ve iktidar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dereine, C. (1991). *Les chanoines réguliers au diocèse de Liège avant saint Norbert*. Académie Royale de Belgique.
- Duby, G. (1968). *Rural economy and country life in the medieval West* (C. Postan, Trans.). University of South Carolina Press.
- El-Hibri, T. (2010). *Parable and politics in early Islamic history: The Rashidun caliphs*. Columbia University Press.
- Erdoğan, N. (2018). Normanlar ve Domesday Book. *Osmanlı Araştırmaları*, 51, 60-68.
- Erdoğan, N. (2019). Osmanlı defterhane sistemi. *Osmanlı Araştırmaları*, 53, 132-142.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ersan, M. (2018). Bizans'tan Osmanlı'ya manastır geleneği. *Toplumsal Tarih*, 295, 32-39.
- Farooqi, S. (1984). *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, crafts and food production in an urban setting, 1520-1650*. Cambridge University Press.
- Fichtenau, H. (1971). *The Carolingian empire* (P. Munz, Trans.). Harper & Row.
- Finnegan, R. (1988). *Literacy and orality: Studies in the technology of communication*. Blackwell.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.
- Fraser, N. (1995). From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a "post-socialist" age. *New Left Review*, 212, 68-93.
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- Goody, J. (1987). *The interface between the written and the oral*. Cambridge University Press.
- Graham, W. A. (1987). *Beyond the written word: Oral aspects of scripture in the history of religion*. Cambridge University Press.
- Guyotjeannin, O., Pycke, J., & Tock, B.-M. (1996). *Diplomatique médiévale*. Brepols.
- Hallaq, W. (1995). *Law and legal theory in classical and medieval Islam*. Variorum.
- Hodgson, M. (1974). *The venture of Islam (Vol. 1-3)*. University of Chicago Press.

- Hughes, A. (1987). *Medieval manuscripts for Mass and Office: A guide to their organization and terminology*. University of Toronto Press.
- Humphreys, R. (1991). *Islamic history: A framework for inquiry*. Princeton University Press.
- İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age 1300-1600*. Phoenix.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.
- Johansen, B. (1988). *The Islamic law on land tax and rent*. Croom Helm.
- Khan, G. (1993). *Arabic legal and administrative documents in the Cambridge Genizah collections*. Cambridge University Press.
- Lord, A. B. (1960). *The singer of tales*. Harvard University Press.
- Makdisi, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh University Press.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7-24.
- Ostrogorsky, G. (1968). *History of the Byzantine state* (J. Hussey, Trans.). Rutgers University Press.
- Özcan, T. (2019). *Feodal toplum ve yazılı kültür*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, T. (2019). *İslam'da yazılı-sözlü gelenek*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özdemir, B. (2020). *Orta Çağ'da belge ve iktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, K. (2021). *Antikiteden moderniteye bilgi aktarımı*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Reichl, K. (1992). *Turkic oral epic poetry: Traditions, forms, poetic structure*. Garland.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, history, forgetting* (K. Blamey & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Rosenwein, B. H. (1999). *Negotiating space: Power, restraint, and privileges of immunity in early medieval Europe*. Cornell University Press.
- Şahin, H. (2022). Anlatı teorisi ve sözlü gelenek. *Toplumsal Tarih*, 335, 110-118.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Greece: Pantheon Books.
- Schoeler, G. (2006). *The oral and the written in early Islam* (U. Vagelpohl, Trans.). Routledge.
- Stern, S. (1964). *Fatimid decrees: Original documents from the Fatimid chancery*. Faber and Faber.
- Stock, B. (1983). *The implications of literacy: Written language and models of interpretation in the eleventh and twelfth centuries*. Princeton University Press.
- Trouillot, M.-R. (1995). *Silencing the past: Power and the production of history*. Beacon Press.
- Turan, O. (2019). *OrtaÇağ Türk-İslam devletlerinde toprak rejimi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Turan, O. (2020). *Osmanlı'da vakıf belgeleri*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Turan, O. (2020). Türk kültüründe sözlü-yazılı etkileşim. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35(2), 150-160.
- Yılmaz, C. (2017). *Manastırlar ve kütüphaneler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, C. (2020). *Kültürel süreklilik ve dönüşümler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yurtdışına Kaçırılmış Kültürel Miras Ürünlerinin Analizi

Kübra POLAT¹

Öz

Kültürel miras, milletlerin benliğini, kimliğini, tarihsel birikimini yansıtan değerlerdir. Anadolu birçok topluma ev sahipliği yaptığından kültürel miras açısından oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Ancak bu zenginlik beraberinde kültürel miras kaçakçılığını da getirmektedir. Bu çalışmada, yurtdışına kaçırılmış ve sonradan iadesi sağlanmış kültürel miras eserleri analiz edilmiştir. Eserlere dair iadeler hukuki süreç ve gönüllü iade olarak iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Çalışma kapsamında, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü resmi web sitesinde bulunan “Yurtdışından İadesi Sağlanan Eserler” kısmında listelenen 158 kayıtlı eserin tür, materyal, adet sayısı, kaçırıldığı ülke, kaçırıldığı ve iade edildiği tarih, iade edildiği mekân bilgileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışma, “Ülkeden kaçırılan eserler daha çok hangi türdedir?”, “İadesi sağlanan eserlerde materyal türlerinin dağılımı nasıldır?”, “Eserlerin çoğu Türkiye’de hangi şehirlere iade edilmiştir?” sorularına yanıt aramaktadır. Ayrıca coğrafi bilgi sistemi olan QGIS yazılımı kullanılarak eserlerin iadesinin gerçekleştirildiği yerlerin koordinat bilgileri girilerek eserlerin mekânsal dağılımı harita üzerinde gösterilmiştir. Çalışma sonucunda en çok sikke türünün iade edildiği, materyal türü olarak en çok gümüşün iadesinin gerçekleştiği, iadesi sağlanan eserlerin büyük bir kısmının sırasıyla Ankara, İstanbul, Antalya şehirlerine olduğu, en çok iade gerçekleştiren ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kültürel miras, Eser İadeleri, Kaçakçılık, Kültürel Miras Kaçakçılığı, Uluslararası Sözleşmeler

Giriş

Ülkeden ülkeye değişen, o ülkeye ait özellikleri yansıtan sanat, halk dansları, edebiyat, mimari, heykeltıraşlık, dil, gelenekler, inanışlar, giyim tarzı gibi unsurlar bir ülkenin değerlerini oluşturur. Bu bütüne ise "kültür" denilmektedir (Can, 2009, s. 1). UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi’nde (2001) kültür, toplumun veya sosyal bir grubun ayırt edici manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özellikleri ve sanatını, edebiyatını, yaşam tarzlarını birlikte yaşama biçimlerini, değer sistemlerini, geleneklerini ve inançlarını kapsayan bir dizi olarak görülmektedir. Miras ise UNESCO Dünya Mirası Merkezi’ndeki (t.y.) tanımına göre geçmişten bize kalan, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere aktardığımız değerlerdir. Kültür ile miras ise birbirleriyle oldukça ilişkili olan iki kavramdır. Kültürel miras; geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünüdür (Can, 2009, s. 3). Kültürel miras, içerisinde somut ve somut olmayan değerler barındırmaktadır. Kültürel mirasın somut boyutunu (tangible cultural heritage) anıtlar, yapılar, arkeolojik sitler gibi taşınmaz ve müze koleksiyonları, sanat eserleri, kitaplar gibi taşınır değerler oluşturmaktadır. Kültürel mirasın somut olmayan boyutunu ise (intangible cultural heritage); diller, dinler, gelenekler, şarkılar, danslar, ritüeller, mitler ve benzeri değerler oluşturmaktadır (Sancakdar, 2012, s. 41). Kültürel miras eserleri, çoğu dönemde savaşlarla, ticari kaçakçılıkla, doğa olaylarıyla, tahribatlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, kültürel miras eserlerinin yok olmasına, kaybolmasına, büyük tahribatlara uğramasına yol açarak, insanlık tarihine büyük ve ciddi tehdit oluşturmaktadır. Çelikleş Türkay’a (2021, s. 1448) göre, kültürel miras, insanlığın hafızasını oluşturan somut ve soyut değerlerin bütünüdür.

Kültürel miras çok katmanlı değerler bütünüdür. Kolektif hafıza olarak insanlık tarihinin yansımasıyla birikir ve geleceğe aktarılır. Bu bağlamda kültürel miras insanlığın ürünü olduğundan, korumak, gelecek kuşaklara aktarımını yapmak, evrensel değerini anlamak tüm bireylerin sorumluluğudur. Kültürel miras ister bir millet ister bir halk olsun, kendini tanımlayan bir grubun kültürel kimliğinin sembolü olmasının yanı sıra, bu kimliğin inşasında da temel bir unsurdur. Bu nedenle kültürel miras, çoğu zaman "bir özden ziyade bir nitelik" olarak görülür; yani yalnızca maddi bir varlık değil, aynı zamanda duygusal bir etki taşıyan katma değerli bir anlam içerir (Blake, 2000, s. 84).

Kültürel mirası tehdit altında bırakan unsurlardan biri olan kültür varlığı kaçakçılığı, izinsiz ve herhangi bir belgeye sahip olunmadan yapılan yasadışı tarihi eser ticaretidir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, t.y.). Kültürel miras kaçakçılığı her dönemde oldukça büyük bir sorun oluşturmaktadır. Ticari amaçlar için bulundukları konumdan koparılan eserler, ait oldukları kültür ilişkisi bakımından uzaklaşmakta ve kültürel kimliklerinin yok olmasına ve

¹ Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, kubrapolat0025@gmail.com

silinmesine zemin hazırlamaktadır. Sudnikova ve arkadaşlarına (2022, s. 1) göre, geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren devletler, kültürel varlıkların kaçakçılığının, devletlerin ekonomik kalkınmalarına zarar vermesinin yanı sıra vatandaşların kültüre (mirasa) erişim haklarını da ihlal etmesi nedeniyle giderek artan bir kamusal tehlike oluşturduğu sonucuna varmışlardır. Kültürel mirasın yok edilmesi, bireylerin ve toplulukların kültürel temelli olarak zulme uğramasıyla bağlantılıdır (INTERPOL, t.y.).

Kültürel Mirasın Korunması

İnsanlığın kültürel ifadeleri birçok biçimde ortaya çıkar. Somut ve soyut, taşınabilir ve taşınmaz, eski ve çağdaş, özel veya kamusal mülkiyette olabilir. Çeşitli biçimleriyle hukuk; geleneksel hukuk, anayasalar, yasalar, antlaşmalar ve idari düzenlemeler gibi çeşitli biçimleriyle kültürel mirasın korunmanın temel amaçlarından biridir (Reap, 2022, s. 1).

Kültürel mirasın koruma yasaları dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Kültürel mirasın korunması 19. yüzyılın sonlarına kadar, her bir devletin kendi ulusal meselesi olarak kabul edilmiş olup ulusal düzeyde olan hukuk normlarıyla korunmuştur (Uzunpınar, 2023, s. 79). Klasik antik çağda, antik krallıkların ve dini alanların arkeolojik kalıntıları geçmiş nesillerin mirası olarak kabul edilmiş ve bunların korunması Yunan ve Roma hükümdarları tarafından çıkarılan fermanların konusu olmuştur. Mirasın korumaya yönelik benzer yaklaşımlar İslam Halifelikleri ve Çin İmparatorluğu'nda benimsenmiş ve zaman içinde farklı dünya medeniyetlerinde de görülebilmektedir (Reap, 2022, s. 1). Bu yasalar uluslararası olabileceği gibi ulusal da olabilmektedir. Uluslararası yasalar ülkeler arası iş birliğini teşvik etmektedir ki bu ülkeler arası ortak operasyonları, hukuk süreçlerini, bilgi paylaşımlarını da devamında getirir. Mevzuat, kültürel mirasın etkili yönetimi, korunması ve muhafaza edilmesinde dünya çapında önemli bir rol oynar (Oloidi ve diğerleri, 2025, s. 135). Tarihsel olarak, bazı ülkeler normlar, yasalar, tabular ve gelenekler gibi geleneksel mekanizmalara güvenmiştir ve bunların çoğu artık etkili olmayabilmektedir. Geleneksel mekanizmalar, toplumlar için belirli dönemlerde önemli olsa da günümüzde kültürel mirasın korumak için yetersiz kalabilmektedir. Özellikle kaçakçılık kapsamında daha kapsamlı mevzuatlara ihtiyaç duyulmaktadır. Eze-Uzomaka'nın (2014, s. 135) çalışmasında mevzuat konusu oldukça önemli ve yapılandırılması gereken bir konu olarak ele alınmıştır. Yazara göre, kültürel miras kırılgan olduğundan ve bazı nesneler kolayca bozulabildiğinden veya kötü kullanıldığından, yasal müdahaleye duyulan ihtiyaç büyüktür. Kültürel mülkün maliyetindeki artış, onu yasadışı ticaret için karlı bir iş haline getirmiştir. Bu ve diğer birçok neden, yasa koyucuların kültürel mirasın korumak için devreye girmesini gerekli kılmaktadır. Mevzuat sıklıkla yürürlüğe konulmaktadır ancak etkili bir şekilde kullanılmamaktadır. Diğer durumlarda yasalar belirli işlevleri yerine getirememekte ve kapsamı sınırlı kalmaktadır.

Uluslararası içtihat, tüzükle kurulan devlet mülkiyetini tanıır ve mevzuatlarının öngördüğü takdirde devletlere mal sahibi olarak muamele eder. Bu bakımdan iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. İlk olarak, menşe ülkenin mevzuatı, belirtilen kültürel mülkiyetin devlet mülkiyetini açıkça belirlemelidir. İkincisi, ihtilaf konusu nesnenin devletin toprakları içinde bulunmuş olması gerekir. Menşe ülke bu gereklilikleri yabancı mahkemede kanıtlayamazsa, öğeyi geri alma davası başarısız olacaktır. Bu bakımdan yabancı mahkemelerin tutumu hayati önem taşımaktadır. Yabancı mahkemeler, sanat ihraç eden bir ülkenin mevzuatını, menşe ülkede kabul edildiği şekliyle yorumlamadığında, mahkeme kültürel nesnenin iadesini zorlamaz. Türkiye, kültürel eserlerin yurda geri gönderilmesi konusunda çeşitli deneyimler yaşamıştır. Örneğin, Türkiye'nin kültür varlıklarına ilişkin mevzuatı Amerika Birleşik Devletleri Mahkemelerinde tanınmış fakat İsviçre Mahkemelerinde reddedilmiştir (Özel, 2010, s. 178).

Kültürel mirasın korunması uluslararası düzeyde ilk kez, silahlı bir çatışma sırasında devletlerin ve bireylerin uyması gereken asgari kuralları düzenleyen uluslararası insancıl hukuk düzenlemelerinde ele alınmıştır ve uluslararası düzeydeki ilk hukuki metinler bu alanda ortaya çıkmıştır (Uzunpınar, 2023, s. 80). Bu bağlamda kültürel miras anlamında ilk defa uluslararası iş birliği çalışmalarını bulunduran, 1899 tarihli Lahey Sözleşmesi ilk uluslararası resmî belge niteliği taşımaktadır. Türkiye, 14 Mayıs 1954'te Lahey'de imzalanan "Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunmasına Dair Sözleşmeyi 563 sayılı kanun ile onaylamış, Kasım 1965 tarihli ve 12145 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.).

Kültürel miras eserlerini koruma çabaları sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası boyutta da sürdürülmektedir. Özellikle UNESCO'nun uluslararası anlaşmaları, kültürel mirasın korunmasında büyük rol oynamaktadır. UNESCO'nun kültürel mirasın korunması alanında öne çıkan beş sözleşmesi bulunmaktadır. (Alpaslan, 2018, s. 2). Bunlar;

- 1954 Silâhlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme,
- 1970 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme,
- 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi,
- 2001 Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi,
- 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir.

2017 yılı itibariyle Türkiye sayılan sözleşmelerden 2001 Sözleşmesi dışında dördüne taraf olma sürecini sonuçlandırmıştır (Alpaslan, 2018, s. 2). UNESCO 1970 Sözleşmesi kaçakçılıkla mücadele bağlamında önemli bir konuma sahip anlaşma niteliğindedir. Bu sözleşme UNESCO’yu kültürel varlıkların yasadışı ticaretiyle mücadelede öncü konuma getirmiştir (UNESCO, t.y.). 1970 Kültürel Varlıkların Yasadışı İthalat, İhracat ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması Yollarına Dair Sözleşme, Taraf Devletlere kültürel varlıkların ithalat, ihracat ve transferini yasaklamak ve önlemek için alınacak önlemler konusunda ortak bir çerçeve sunmaktadır (UNESCO, t.y.). 1950’li yıllara gelindiğinde daha fazla eyalet bağımsızlık elde etmiştir. Bu genç uluslar, kültürel varlıkların yasa dışı ticaretinin önlenmesine yönelik uluslararası anlaşmalar oluşturmak amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak karaborsanın büyümesi ve talebi karşılamak amacıyla anıtlar ve antik alanların tahrip edilmesine ilişkin kaygılar yer almıştır (UNESCO, t.y.).

1970 Sözleşmesi, 1970 yılında Örgütün 16. Genel Konferansına sunulmuş ve aynı yılın 14 Kasım tarihinde kabul edilmiştir (UNESCO, t.y.). 24 Nisan 1972 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme günümüze kadar 147 ülke tarafından onaylanmıştır. UNESCO’nun sayfasında yer alan verilere göre Türkiye bu sözleşmeyi 21 Nisan 1981 yılında onaylamıştır. Yine bu sayfada bulunan verilere göre, 24 Mart 1971 yılında anlaşmayı ilk kabul eden ülke Ekvador olmuştur. São Tomé ve Príncipe ise 3 Ekim 2024 tarihinde bu anlaşmayı onaylayan en son ülke olmuştur (UNESCO, t.y.).

Uluslararası boyutta bir diğer önemli sözleşme Çalınmış veya Yasa Dışı Yollarla İhrac Edilmiş Kültürel Malların Geri Verilmesine İlişkin UNIDROIT Sözleşmesi’dir. 24 Haziran 1995’te kabul edilen bu sözleşme 1 Temmuz 1998’de yürürlüğe girmiştir. UNIDROIT’in web sayfasında bulunan bilgilere göre 65 sözleşmeci devlet bulunmaktadır. Türkiye ise bu sözleşmeye taraf değildir. UNIDROIT’in (t.y.) paylaşmış olduğu “Practical Operation of the 1995 Unidroit Convention Turkey” adlı belgede, Türkiye’nin bu sözleşmeye kısa vadede taraf olmayacağı öngörülmektedir. Zaman sınırlamaları ve tazminatın başlıca bir sorun olduğu belirtilmektedir. Türkiye’den yasadışı olarak çıkarılan kültürel eserlerin çoğu eski zamanlarda olduğu gibi günümüzde de mevcuttur. Zaman sınırlamaları nedeniyle Türkiye iddialarında zarar görmek istememektedir. Bir diğer nokta ise tarafların çoğunun menşe ülke olmasıdır. Bu nedenle Türkiye UNIDROIT’e taraf olursa, yardımları öngörememe konusunda kaygı yaşamaktadır (UNIDROIT, t.y.).

UNIDROIT Sözleşmesi, 1970 UNESCO Sözleşmesi hükümlerini desteklemekte ve kültürel nesnelerin iadesi konusunda asgari yasal kurallar formüle ederek bunları tamamlamaktadır. UNESCO Sözleşmesinde belirlenen ilkeleri uygulamayı mümkün kılan özel uluslararası hukuk ve uluslararası prosedürün kurallarını garanti etmektedir. İki Sözleşme aynı anda uyumlu ve tamamlayıcıdır (UNIDROIT, t.y.).

Kültürel mirasın korunması uluslararası iş birliği mekanizmalarının da ilgi alanına girmektedir. Bu bağlamda, Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (INTERPOL), kolluk teşkilatlarında önemli bir role sahiptir. Ülkeler arası bilgi alışverişini ve operasyonların yürütülmesi açısından önemlidir. INTERPOL’ un çalıntı eserlerin kayıtlarının olduğu “Çalıntı Sanat Eserleri Veri tabanı” bulunmaktadır. Çalınan sanat eserleri veri tabanı, yaklaşık 57.000 öğenin açıklamalarını ve resimlerini birleştirir. Çalınan ve eksik sanat nesneleri hakkında sertifikalı polis bilgilerine sahip uluslararası düzeydeki tek veri tabanıdır (INTERPOL, t.y.).

Türkiye’nin kültür varlıklarını koruma kapsamında ulusal mevzuatı bulunmaktadır. 21 Temmuz 1983 yılında kabul edilen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun amacı, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, t.y.). 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK) TBMM’nin kuruluşundan önce oluşturulan geçmiş mevzuatın yanı sıra; Türkiye’nin taraf bulunduğu uluslararası anlaşmalar, kültürel mirasın korunmasında dünya genelinde izlenen politikalar ve Türkiye’de eski eser hukukunun gelişim süreçleri dikkate alınarak hazırlanmıştır (Özmenekşe, 2022, s. 17).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, ülkemizden kaçırılan eserlerin geri alınmasında oldukça sıkı çalışmalar ile direnç göstermektedir. Ticaret kapsamında kaçırılan eserler oldukça büyük bir kısmı oluşturmaktadır. Bu ticaret yurtdışına

kaçırılmış olan eserlerin devletimizce iadesi talep edildiğinde çok yüksek miktarlara varan bedeller ödenmesine sebep olmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.).

İlgili Çalışmalar

Literatüre baktığımızda bu kapsamda yapılan çalışmalar, kültürel mirasın korunmasına farkındalık oluşturmaya çalışmakla birlikte, hazır bulunan mevzuatların daha detaylı ve kaçakçılığa karşı caydırıcı olmasını gibi konuları ele almışlardır. Sudnikova ve arkadaşlarının (2022) ele aldığı çalışmada, kültürel miras kaçakçılığı ile olan mücadelede uluslararası deneyim incelenmiştir. Kaçakçılıkla mücadele eden kuruluşların faaliyetlerini, hedeflerini, alınan önlemleri belirlemektedir. Norveç, Belçika, Hollanda'da bulunan polislerin ulusal iş birliği ele alınmıştır. Bir başka çalışmada (Reap, 2022), kültürel mirası koruma yasalarının geçmişine değinilmektedir. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeydeki yasalar incelenmiştir. Örneğin, İsveç Kralı XI. Charles'in yönetim konseyi tarafından 1666 yılında çıkarılan Kraliyet Placet'ı modern zamandaki miras hukukunun ilk örneği olarak ele alınmaktadır. Çalışmada Orta ve Güney Amerika miras mevzuatları ele alınmıştır. Örneğin Meksika, arkeolojik alanları ilk olarak devlet malı ilan eden ülkedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl sonlarında arkeolojik alanları korumak için ilk yasalarını çıkardığını fakat Osmanlı'nın çöküşünden sonra büyük bir kısmının İngiliz ve Fransız kontrolüne girdiği ele alınmıştır. Uzunpınar (2023), kültürel mirasın korunmasını anayasa hukuku açısından ele almıştır. Kültürel mirası küresel ve bölgesel düzeyde koruma altına alan uluslararası sözleşmeler, Osmanlı Dönemi sözleşmeler, kültürel mirasa erişme hakkı, kültürel miras hakkının hukuki boyutu gibi konular detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eze-Uzomaka'nın (2014) çalışması yedi ülkede (Avustralya, Çekoslovakya, Danimarka, Yeni Zelanda, Nijerya, Polonya, İsveç) yürürlüğe giren erken dönem yasa ve mevzuatlarının incelenmesi ile ilgilidir. Kültürel mirası korumak için çok fazla yasanın çıktığını ancak bunların yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu yetersizliğin nedenleri, bazı ülkelerin oldukça başarıyla diğerlerinin neden başarısız olduğu ele alınmıştır. Örneğin, Avustralya'nın kültürel mirası korumak için çıkardığı ilk yasa 1955-60 tarihli Yerli ve Tarihi Nesneler ve Alanlar Koruma Yasası'dır. Avustralya Aborjin kalıntıları korumak için yasalar çıkarmakta oldukça yavaş kalmıştır. Fakat bu mevzuattan sonra Aborjinlerin geleneği sağlama alınmıştır. 1972'de ise Batı Avustralya Aborjin Miras mevzuatı yürürlüğe girmiştir. 1986'da ise Federal Aborjin ve Torres Boğazı Adalıları Miras Koruma Yasası yürürlüğe girmiştir. Nijerya'da ise 77 no'lu kararname yasası bulunmaktadır fakat yasalar etkili bir şekilde uygulanmadığından hırsızlıklar, yasadışı ihracatlar devam etmektedir. Özmenekşe'nin (2022) çalışması Türkiye'den kaçırılan kültürel miras varlıkları ile ilgilidir. 1980-2021 tarihleri arasında iadesi sağlanan eserler incelenmiştir. Toplamda 18357 eserin iadesi gerçekleşmiştir. En çok iade alınan ülkelerin sırasıyla ABD (41), İngiltere (23), Almanya (21) olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada, Almanya'dan, Amerika'dan, Belçika'dan, Danimarka'dan, Fransa'dan, Portekiz'den iadesi talep edilmiş eserler listelenmiştir. Alpaslan'ın (2018) çalışması UNESCO'nun kuruluş sürecini, UNESCO'nun kültür programlarını ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin kabul edilen sözleşmelerin detaylı bir şekilde belirtilmesi üzerinedir. Blake'in (2000) çalışmasında, kültürel miras kavramının uluslararası hukuktaki gelişimi ele alınmıştır. Kültürel miras kavramının net bir tanımının mevcut olmadığını, sürekli genişleyen bir kapsamı olduğunu belirtir. UNESCO'nun farklı sözleşmeleri incelenmiştir. Akkuş ve Efe'nin (2015) çalışmasında Türkiye'de kültür varlığı kaçakçılığının tarihsel gelişimi, polisin ulusal ve uluslararası mücadelesi, yaşanan sorunlar gibi konular ele alınmıştır. Bu sorunlardan bazıları ise, kaçak kazılar nedeniyle eserlerin envanter bilgilerinin bulunmaması uluslararası iade süreçlerinde delil yetersizliğine yol açabilmektedir. İade süreçlerindeki maliyetler, diğer kaçakçılık türlerinin (uyuşturucu madde, silah, alkol) öncelik olması, halkın kültürel miras bilincinin yeteri kadar olmaması, müze, ören yerleri, arkeolojik alanlar gibi bölgelerin güvenlik önlemlerinin yeterli olmaması gibi sebepler başlıca sorunlardır. Kültürel miras kaçakçılığı ile mücadele eden merkezi bir birimin kurulması, güvenlik önlemlerinin uluslararası standartlar kapsamında değerlendirilmesi öneriler arasındadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'ye iadesi sağlanmış kültürel miras varlıklarının çok yönlü şekilde incelemektir. Bu bağlamda, iadesi gerçekleşmiş 158 kayıttan oluşan eserlerin tamamı incelenmiştir. Çalışma kapsamında yanıt aranan araştırma soruları şunlardır:

- Ülkeden kaçırılan eserler daha çok hangi türdedir?
- İadesi sağlanan eserlerde materyal türlerinin dağılımı nasıldır?
- Eserlerin çoğu Türkiye'de hangi şehirlere iade edilmiştir?

Yöntem

Bu çalışmada, yurt dışından iadesi sağlanan kültürel miras eserlerine ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel veri kaynağı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü resmî web

sitesinde bulunan “Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler” başlıklı sayfadır². Bu sayfada yer almayan bilgiler ise çeşitli haber sitelerinden ve farklı kaynaklardan (bkz. Ek 2³) teyit edilerek alınmıştır.

İade edilen kültürel miras eserlerinin verileri için Excel tablosu oluşturulmuştur. Bu tabloda eserlere ait görseller, eser türü, adet sayısı, materyal bilgisi, kaçırıldığı ülke, kaçırıldığı tarih, iade tarihi, kaçırıldığı tarih ile iade tarihi arasında geçen süre, eserin kaçırıldığı mekân, eserin iade edildiği mekân, eserin iade edildiği şehir, gönüllü iade olup olmadığı, eserin iade edildiği yerin enlem ve boylam bilgileri bulunmaktadır. Sayfada toplam 163 satır eser kaydı listelenmiş ve bunların 158’ine ait bilgilere ulaşılmıştır. Bilgilerine ulaşılamayan 5 eserin ise erişilebilir bağlantısı olmadığı için liste içinde yer verilmemiş ve analiz dışı bırakılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda yer almayan bilgiler haber sitelerinde veya başka sitelerde de bulunmuyorsa, bunlar için veri dosyasına “bilgi bulunmamaktadır” notu eklenmiştir. Çelişkili bilgiler olduğu durumlarda da yine “bilgi bulunmamaktadır” notu girilmiştir. Gönüllü iade olup olmadığına ait bilgi, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda yer alıyorsa dikkate alınmıştır.

158 eser kaydına ilişkin verilerin eser türü, materyal türü, iade edildiği mekânlar, ülkeler ve şehirlerdeki farklı müze sayılarına göre kategorilere ayrılarak sayısal dağılımları belirlenmiştir. Her bir kategori için sayısal ve yüzdelik dağılımlar tablo veya grafik biçiminde görselleştirilmiş ve yorumlanmıştır. Gönüllü iade olarak verilen kaynaklar için de sayısal ve yüzdelik dağılımlar hesaplanmıştır. Eser türleri, iade edildiği kurumlar, ülkeler ve yıllara göre değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada ayrıca, 158 eser kaydında eserin kaçırıldığı mekân ile iadesinin gerçekleştirildiği mekân belirli olanların verilerine bakılarak mekânsal farklılık gösterenler tespit edilmiştir.

İade edilen eserlere ait görseller Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sayfasından alınmıştır. Eser türü başlıkta yer almıyorsa görsellerden bakılarak teyit edilmiştir. Örneğin, görselde sadece sikke fotoğrafları varsa eser türü sikke olarak doldurulmuştur. İade edilen şehir bilgisi, eserin iade işleminin gerçekleştirildiği kurumun konumu dikkate alınarak tespit edilmiştir. Enlem ve boylam bilgileri Google Haritalar üzerinden eserin iadesinin gerçekleştirildiği yerin koordinat bilgileri esas alınarak doldurulmuştur.

Bu çalışmada ayrıca yurtdışından iadesi sağlanan kültürel miras eserlerine ilişkin veriler QGIS⁴ açık kaynak kodlu yazılımı kullanılarak haritalandırılmış ve görselleştirilmiştir. Bunun için Excel kullanılarak 158 satırlık eserin detaylı bilgileri girilmiş ve “.csv” formatında kaydedildikten sonra QGIS ortamına aktarılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, yurtdışından iadesi gerçekleştirilmiş 158 kültürel miras eserine ilişkin veriler hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır. Araştırmada ele alınan temel veriler 158 kayıttan oluşmaktadır. Bu 158 sayısı her bir kayıt satırını ifade etmekte olup, bazı eserler tekil iken bazıları çoğul eser gruplarından oluşmaktadır. Bu nedenle 158 kayıtlı eser toplamda 26.631 adet kültürel miras eserine karşılık gelmektedir. Buna bağlı olarak, iade edilen eserler için de eser sayısı ilgili kayıta yer alan eser sayısına göre değişmektedir. Örneğin, bir kayıta yer alan eser sayısı 1 olabileceği gibi 7.309 da olabilmektedir. 158 kayıt içerisinde gönüllü iade edilen eserler ise 48 kayıttan oluşmakla birlikte, toplam eser sayısı 264’tür. İade edilen kültürel miras eserlerinin türlerine göre dağılımı Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. İade edilen eser türlerinin dağılımları

No	Eser Türü	İade Sayısı	%	No	Eser Türü	İade Sayısı	%
1	Sikke	20	10,7	35	Fragment	1	0,5
2	Heykel	19	10,2	36	Gemici Feneri	1	0,5
3	Heykel Parçaları	12	6,4	37	Blok	1	0,5
4	Figür	8	4,3	38	Kurşun mühür	1	0,5
5	Yazıt	7	3,7	39	Sigara Tabakası	1	0,5

² Bkz. <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-44470/yurt-disindan-iadesi-saglanan-eserler.html>

³ Bkz. <https://docs.google.com/document/d/10M1I8vWC01peWJha7gZHrYz4S02oKMMpVFeKvnKpdDE/edit?usp=sharing>

⁴ QGIS: <https://qgis.org/>

6	Vazo	6	3,2	40	Süsleme Panoları	1	0,5
7	Lahit Parçaları	5	2,7	41	Friz Bloğu	1	0,5
8	İdol başları	5	2,7	42	Tıp aletleri	1	0,5
9	Kandil	5	2,7	43	Mezar odası parçaları	1	0,5
10	Panel	4	2,1	44	Taş eser	1	0,5
11	Kur'an-ı Kerim	4	2,1	45	Broş	1	0,5
12	Stel Parçaları	4	2,1	46	Mezar taşları	1	0,5
13	Mozaik	4	2,1	47	Mezar	1	0,5
14	İnsan kemiği (kafatası)	4	2,1	48	Gem	1	0,5
15	Lahit	3	1,6	49	Bayrak	1	0,5
16	Levha	3	1,6	50	Mermi kovanları	1	0,5
17	Yüzük	3	1,6	51	Sarık	1	0,5
18	Amfora	3	1,6	52	Çini pano	1	0,5
19	Çömlek	3	1,6	53	Seccade örtüsü	1	0,5
20	Testi	3	1,6	54	Camii kitabesi	1	0,5
21	Ok ucu	3	1,6	55	Kılıç	1	0,5
22	Tablet	2	1,1	56	Kline	1	0,5
23	Sfenks	2	1,1	57	Ostothek	1	0,5
24	Torso	2	1,1	58	Cam koku şişesi	1	0,5
25	Minber Kapısı	2	1,1	59	At çeneliği	1	0,5
26	Diadem	2	1,1	60	At koşum takımları	1	0,5
27	Çini karo	2	1,1	61	Büst	1	0,5
28	Stel	2	1,1	62	Hançer	1	0,5
29	Yortan kabı	2	1,1	63	Mücevher parçası	1	0,5
30	El yazmaları	2	1,1	64	Kâse	1	0,5
31	Taç	2	1,1	65	Pazubent	1	0,5
32	Kurşun madde	2	1,1	66	Yer döşemeleri	1	0,5
33	Miğfer	2	1,1	67	Madalyon	1	0,5
34	Kap (gövdeli vs)	2	1,1	Toplam		187	100,0

Tablo 1’de yer alan 187 sayısı toplamda %100’ü temsil etmektedir. Çalışma kapsamında 158 kayıt analiz edilmiştir fakat eser türlerine göre yapılan incelemede 187 sayısına ulaşılmıştır. Bunun nedeni bazı kayıtlarda birden fazla eser türünün bulunmasıdır. Örneğin hem sikke hem de heykel parçası türünde eser iade edilmesi bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, eser türü sayısı, kayıt sayısından bağımsız olarak ele alınmıştır.

Eser türlerine göre incelemede 67 farklı eser türünün iade edildiği tespit edilmiştir. Tablo 1’de iade sayısı o eser türünde iade edilen toplam kaç kayıt olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, sikke türünde iade edilen eserlere ait toplam kayıt sayısı 20’dir. Bulgulara göre, sikke (%10,7) ve heykel (%10,2) en çok iade edilen iki eser türü olarak öne çıkmaktadır. Veri setinde yalnızca bir kere iadesinin gerçekleştiği eser türleri de yer almaktadır. 33 farklı eser türü kategorisinde iade edilen eserlere ait toplam kayıt sayısı her bir kategori için 1’dir. Bunlar iade edilen eser türlerinin (67) hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. At koşum takımları, tıp aletleri, bayrak, kılıç, camii kitabesi, mezar taşı gibi türlerin bulunduğu bu grupta, iade edilen eserlerin arkeolojik kazı niteliği yanında aynı zamanda dini, tıbbi, askeri hayata dair çeşitli nitelikler taşıdığını da göstermektedir. İade edilen eser türlerinin dağılımına baktığımızda oldukça çeşitli ve geniş yelpazeye yayıldığını gözlemlemekteyiz.

Tablo 2’de iadesi gerçekleştirilen tüm eserlerin materyallerine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Veri toplama sürecinde Kültür ve Turizm Bakanlığı sayfasında yer alan bilgiler ışığında materyal türleri manuel olarak sayılmıştır. Sayım sürecinde hata payını en aza indirmek amacıyla birden fazla kontrol işlemi gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı sayfasında materyal türü belirtilmemiş eserlere bu tabloda yer verilmemiştir. Toplamda 25 farklı materyal türü tespit edilmiştir. Örneğin, bir kayıt içerisinde 10 gümüş sikkenin iadesi gerçekleşmiş ise, bu çalışmada eser sayısı değil materyal türü esas alınmıştır. Yani ilgili kayıt gümüş olarak tek bir kez sayılmıştır.

Tablo 2. İade edilen eserlerin materyallerine göre dağılımları

No	Materyal	Sayısı	%
1	Gümüş	117	30,9
2	Bronz	70	18,5
3	Ahşap	44	11,6
4	Mermer (beyaz mermer, Afyon mermeri, Akdeniz mermeri)	39	10,3
5	Tunç	24	6,3
6	Pişmiş toprak	24	6,3
7	Altın	16	4,2
8	Metal	8	2,1
9	Seramik	7	1,8
10	Taş	6	1,6
11	Elektron	5	1,3
12	Kemik	3	0,8
13	Kireçtaşı	2	0,5
14	Kumaş	2	0,5
15	İpek	2	0,5
16	Kalas	1	0,3
17	Bakır	1	0,3
18	Fildişi	1	0,3
19	Karnelyan taşı	1	0,3
20	Yekpare taşı	1	0,3

21	Ceviz ağacı	1	0,3
22	Abanoz	1	0,3
23	Keten	1	0,3
24	Deri	1	0,3
25	Cam	1	0,3
Toplam		379	100,0

Tablo 2’ye göre en yüksek orana sahip materyal türü %30,9 ile gümüş olmuştur. Bunu bronz (%18,5) ve ahşap (%11,6) materyalleri takip etmektedir. Yalnızca birer materyal türünde iade edilen eserlerin sayısı ise 10’dur. Bu bulgular, materyal türlerinin oldukça çeşitli olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3’te iadesi edilen eserlerin hangi kuruma teslim edildiği, iade edilen eser kayıt sayısı ve bunların toplam içindeki yüzdesel dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 3. Eserlerin iade edildiği kurumların dağılımı

No	Kurum Adı	İade Edilen Eser Kayıt Sayısı	%
1	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	68	43,0
2	Antalya Arkeoloji Müzesi	14	8,9
3	Bilgi bulunmamaktadır	12	7,6
4	İstanbul Arkeoloji Müzesi	11	7,0
5	Ankara Etnografya Müzesi	10	6,3
6	Efes Arkeoloji Müzesi	5	3,2
7	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi	3	1,9
8	Topkapı Sarayı Müzesi	3	1,9
9	Aydın Aphrodisias Müzesi	3	1,9
10	Afyonkarahisar Müzesi	2	1,3
11	Edirne Müzesi	2	1,3
12	Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi	2	1,3
13	İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi	2	1,3
14	Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi	2	1,3
15	Boğazköy Müzesi	2	1,3
16	Uşak Müzesi	2	1,3
17	Kocaeli Müzesi	2	1,3
18	Ankara Cumhuriyet Müzesi (2.TBMM)	1	0,6
19	Side Müzesi	1	0,6

20	Kastamonu Müzesi	1	0,6
21	Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi	1	0,6
22	Konya Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi	1	0,6
23	Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı	1	0,6
24	İzmir Birgi Aydınolu Mehmet Bey Camii	1	0,6
25	Gaziantep Müzesi	1	0,6
26	Anıtkabir Müzesi	1	0,6
27	Manisa Müzesi	1	0,6
28	Osmanlı Evi Müzesi	1	0,6
29	Troya Müzesi	1	0,6
30	İzmir Arkeoloji Müzesi	1	0,6
Toplam		158	100,0

Tablo 3’e bakıldığında, toplamda 29 farklı kuruma iade gerçekleştiği görülmektedir. 12 eserin ise nereye iade edildiği hakkında hem Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sayfasında hem de haber veya diğer sitelerde bilgilere ulaşılamadığından “Bilgi bulunmamaktadır” adlı ayrı bir kategori oluşturulmuştur. Nerede bulundukları tespit edilemeyen bu eserlerin önemli bir kısmı son 1-2 yıl içinde ülkemize iade edilmiştir. Bu durum, eserlerin henüz nerede sergileneceklerine karar verilemediğine işaret edebildiği yönünde yorumlanabilir.

Elde edilen bulgulara göre (bkz. Tablo 3), Anadolu Medeniyetleri Müzesi kayda değer bir oranla (%43,0) en fazla eserin iade edildiği kurum olmuştur. Bu durum, Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin çoğu kültürel miras eserine ev sahipliği yaptığına ve merkezi bir konumda olduğundan dolayı önemli bir kurum olduğunu göstermektedir. Tablo 3’e göre birer iade kaydı bulunan 13 farklı kurum vardır. Bunlar arasında müze harici kurumların da olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, kütüphaneye ve camiye de iadelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Eserlerin iadesinin gerçekleştiği kurumların çoğunun ise büyük şehirlerde bulunan kurumlar olduğu ön plana çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında değerlendirilen bir diğer unsur ise iade işlemi yapan ülkelerdir. Tablo 4’te iade edilen eserlerin hangi ülkeden iadesinin gerçekleştiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Tablo 4. İade işlemi yapan ülkelere göre dağılım

No	Ülke	Kayıt Sayısı	%
1	ABD	58	36,7
2	İngiltere	28	17,7
3	Almanya	22	13,9
4	İsviçre	11	7,0
5	Fransa	5	3,2
6	İtalya	4	2,5
7	Avusturya	4	2,5
8	Avustralya	4	2,5
9	Bulgaristan	4	2,5

10	Hollanda	4	2,5
11	Hırvatistan	3	1,9
12	Macaristan	2	1,3
13	Danimarka	2	1,3
14	Yunanistan	1	0,6
15	Kanada	1	0,6
16	KKTC	1	0,6
17	Sırbistan	1	0,6
18	Birleşik Arap Emirlikleri	1	0,6
19	İskoçya	1	0,6
20	Bilgi bulunmamaktadır	1	0,6
Toplam		158	100,0

Tablo 4'e göre 19 farklı ülkeden iade gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) %36,7 oranla iadesi gerçekleşen eserlerin en çok bulunduğu ülke konumundadır. ABD'yi sırasıyla İngiltere (%17,7) ve Almanya (%13,9) takip etmektedir. Bu üç ülke toplamın yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Ek olarak, bir eserin nereden getirildiği bilgisi bulunmamaktadır. Anadolu Ajansı'nın (2013) haberine göre, Kültür ve Turizm Bakanlığı bu durumu, tarihi eserin getirildiği ülkeyi, aynı ülkeyle başka eserlerin iade çalışmalarına zarar görmemesi açısından açıklamadığını belirtmiştir.

İade işlemi gerçekleştiren ülkelerin yanı sıra bu eserlerin Türkiye'de nereye teslim edildiği de incelenmiştir. Buna göre Tablo 5'te iade edilen kültürel miras eserlerinin Türkiye'de hangi şehirlere ve şehirlerdeki kaç farklı müzeye teslim edildiğinin dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5. Eserlerin iade edildiği şehirler, teslim edildiği kurum sayılarının ve toplam iade sayılarının dağılımı

No	Şehirler	İade Edilen Farklı Mekân Sayıları	Toplam İade Sayısı	Toplam Eser Sayısı	%
1	Ankara	5	83	12.221	52,5
2	İstanbul	4	17	3.131	10,8
3	Antalya	2	15	1.812	9,5
4	İzmir	2	7	9	4,4
5	Gaziantep	2	3	15	1,9
6	Aydın	1	3	8	1,9
7	Çanakkale	2	2	62	1,3
8	Afyonkarahisar	1	2	43	1,3
9	Çorum	1	2	7.310	1,3
10	Edirne	1	2	58	1,3
11	Şanlıurfa	1	2	2	1,3

12	Uşak	1	2	364	1,3
15	Kocaeli	1	2	2	1,3
13	Bursa	1	1	2	0,6
14	Kastamonu	1	1	23	0,6
16	Konya	1	1	1	0,6
17	Manisa	1	1	1	0,6
18	Bilgi bulunmamaktadır	-	12	1.567	7,6
Toplam		28	158	26.631	100,0

Tablo 3'teki bulgulardan yola çıkarak 12 tanesinin nerede olduğu bilgisi bulunmamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, iade edilen eserler Türkiye'de 17 farklı şehre teslim edilmiştir. Şehirlerdeki farklı kurum sayısı ise toplamda 28 olup çoğunluğunun Tablo 3'teki verilere dayanarak müze olduğu anlaşılmaktadır. Teslim edilen eserlerin, şehirlerde bulunan kurumların niteliğine, ilgi ve konu alanına göre iadesinin sağlandığı düşünülmektedir.

Tablo 5'e göre, Ankara, açık ara farkla yurtdışından en çok kültürel miras iadesi alan şehir olmuştur. Toplam 142 eserin 83'ü Ankara'da beş farklı mekâna iade edilmiştir ve %52,5 oranla toplamın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ankara'da beş farklı mekâna teslim edilen toplam eser sayısı ise 12.221'dir. Devamında en çok İstanbul'a 17 iade (toplam eser sayısı 3.131) gelmesine rağmen Çorum'a 2 iade yapılmış olup toplam eser sayısı (7.310) daha fazladır. Bu durumdan anlaşılabileceği üzere iadelerin az ya da fazla olması iade edilen eser sayısı ile bağlantılı değildir. Diğer yandan yalnızca bir defa iade alan dört şehir bulunmaktadır ve toplamın yalnızca %2,4'ünü kapsamaktadır. Bu durum, eserlerin daha büyük kurumlara yönlendirilip daha ilgi çekici hale getirilmeye çalıştırılmasından dolayı olabilir. Kurumların koleksiyonlarının sınırlı olması veya tarihsel olarak o bölge ile bir bağlantı kurulamamasından kaynaklı da olabilir.

Çalışma kapsamında incelenen bir diğer husus ise kaçırılan kültürel miras ürünlerinin kaçırıldığı ve iade edildiği mekân arasında farklılık olup olmadığıdır. Tablo 6'da buna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. Yer bilgileri belirli eserlerinin kaçırıldığı ve iade edildiği yerler arasındaki fark değerlendirilmesi

No	Eser ID	Kaçırıldığı Mekân	İade Edildiği Mekân	İade Sayısı
1	116	Ağrı Patnos	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	16
2	9	Nemrut Dağı	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
3	26	Konya Eşrefoğlu Camii	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
4	44	Efes Antik Kenti	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
5	48	Denizli Laodikya Antik Kenti Kazı Deposu	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
6	49	İzmir Agora Ören Yeri Deposu	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
7	50	Balıkesir Marmara Saraylar Açık hava Müzesi	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
8	84	Bursa İznik Müze Müdürlüğü Bahçesi	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	

9	106	Isparta Müzesi Müdürlüğü	Anadolu Medeniyetler Müzesi	
10	108	Manisa Apollon Aksyros Tapınağı	Anadolu Medeniyetler Müzesi	
11	151	Manisa Bintepeleer Nekropol Alanı	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
12	142	Aydın Milet Antik Kent	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
13	145	Milet Antik Kenti	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
14	133	Perge, Boubon Antik Kenti, Milas Hydia Antik Kenti, Abamor Höyük	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
15	95	Muğla Milas Yeraltı Mezarı	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
16	96	Erzurum Müzesi Müdürlüğü	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	
17	5	Antalya Elmalı İlçesi Bayındır Köyü	Antalya Arkeoloji Müzesi	12
18	24	Antalya Elmalı İlçesi Bayındır Köyü	Antalya Arkeoloji Müzesi	
19	13	Perge	Antalya Arkeoloji Müzesi	
20	23	Perge Ören Yeri	Antalya Arkeoloji Müzesi	
21	6	Antalya Elmalı İlçesi Bayındır Köyü	Antalya Arkeoloji Müzesi	
22	61	Perge Ören Yeri	Antalya Arkeoloji Müzesi	
23	129	Antalya Elmalı	Antalya Arkeoloji Müzesi	
24	91	Antalya Perge Antik Kenti	Antalya Arkeoloji Müzesi	
25	139	Bouban Antik Kenti,..	Antalya Arkeoloji Müzesi	
26	127	Yarışlı Gölü Yarımadası, Boubon Antik Kenti, Perge	Antalya Arkeoloji Müzesi	
27	150	Bouban Antik Kenti,..	Antalya Arkeoloji Müzesi	
28	154	Bouban Antik Kenti	Antalya Arkeoloji Müzesi	
29	112	Adana Ulu Camii	Ankara Etnografya Müzesi	
30	64	Bursa Sinanpaşa Camii	Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü	

31	72	Aksaray Ulu Camii	Ankara Etnografya Müzesi	6
32	82	Konya Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi	Ankara Etnografya Müzesi	
33	93	Adana Seyhan Ulu Camii	Ankara Etnografya Müzesi	
34	157	Adana Ulu Camii	Ankara Etnografya Müzesi	
35	2	Perge Ören Yeri	İstanbul Arkeoloji Müzesi	3
36	16	Erdek Açık Hava Müzesi	İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü	
37	124	Karaman Sidamara Antik Kenti	İstanbul Arkeoloji Müzesi	
38	27	Sivas Divriği Ulu Cami'den koruma için alınıyorlar	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi	3
39	28	Sivas Divriği Ulu Cami'den koruma için alınıyorlar	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi	
40	128	Adana Ulu Camii	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi	
41	109	Afyonkarahisar Çavdarlı Köyü	Afyonkarahisar Müzesi	2
42	57	Afyon Tatarlı Tümülüsü	Afyonkarahisar Müzesi Müdürlüğü	
43	100	Zeugma Antik Kenti	Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi	2
44	134	Zeugma Antik Kenti	Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi	
45	4	Boğazköy	Boğazköy Arkeoloji Müzesi	2
46	60	Boğazköy	Boğazköy Arkeoloji Müzesi	
47	20	İzmir Efes Ören Kazı Deposu	Efes Müzesi Müdürlüğü	1
48	67	Şanlıurfa	Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi	1
49	126	Şile Bozgoca Camii	İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi	1
50	11	Uşak ve çevresi	Uşak Müzesi	1
51	101	İstanbul Mehmet Ağa Camii	Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi	1
52	97	Kocaeli Çukurbağ Mevkii	Kocaeli Müzesi	1
53	31	Gaziantep Zeugma Ören Yeri	Gaziantep Müzesi	1

54	15	Bağlaca Köyü - Manisa	Manisa Müzesi	1
55	65	Çanakkale Troya Antik Kenti	Troya Müzesi	1
Toplam				55

Eser ID sütununa ait bilgiler veri setinde eserlere atanan ID'lere karşılık gelmektedir. Tablo 6'ya göre, 158 kayıttan 55'i (%34,8) kaçırıldıkları yerden farklı mekânlara teslim edilmiştir. 11 kayıt, kaçırıldığı mekâna yani aynı yere iade edilmiş olup 92 kayıt hakkında ise bilgi bulunmadığından analiz edilmemiştir. Elde edilen bulgulara göre Anadolu Medeniyetleri Müzesi (16) ve Antalya Arkeoloji Müzesi'ne (12) eserlerin iadesi daha fazla gerçekleşmiştir. Farklı mekâna teslim edilen eserlerin güvenlik açısından, konu alanlarına göre ya da tematik koleksiyona göre farklı kurumlara teslim edildiği düşünülmektedir. İncelenen 158 kayıtlı eserden çoğu müzelere teslim edilmiştir.

Tablo 7'de, 3 eser kaydının müze harici camii, mezar ve kütüphaneye iade edildiğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7. Müze Harici Farklı Mekânlara Teslim Edilen Eserler

Eser ID	Eser Türü	Kaçırıldığı Mekân	İade Edildiği Yer
17	Minber kapısı	İzmir Birgi Aydınolu Mehmet Bey Camii	İzmir Birgi Aydınolu Mehmet Bey Camii
88	İnsan kemiği	Gelibolu Yarımadası Açık Mezarı	Anadolu Medeniyetleri Müzesi sonra mezara gömülmüştür.
92	El yazması	Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi	Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi

Çalınan eserlerin iadesinin büyük kısmı müzelere iade edilmiştir. Tablo 7'de bulunan bulgularda ise çok az bir kısmın farklı mekânlara teslim edildiği belirlenmiştir. Farklı mekânlara teslim edilmesinin nedeni, teslim edildiği kurumun bir parçası olabileceğini peşinde getirmektedir. Örneğin camii minber kapıları camiinin bir parçası olduğundan orijinal bağlamına döndürülmesi tercih edilmiş olabilir.

Tablo 8'de eserlerin kaçırıldığı ve iade tarihleri bilinenler hakkında anlamsal bir fark olup olmadığına dair bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 8. Kültürel Miras Eserlerinin İade Süreleri

Eser ID	Kaçırıldığı Ülke	Kaçırıldığı Tarih	İade Tarihi	Geçen Süre
1	ABD	1976	1980	4 Yıl
5	ABD	1984	1988,91,92,99	4,7 8,15 Yıl
10	ABD	1935 - 1938	1992	57, 54 Yıl
11	ABD	1960 - 1965 - 1968	1993	33, 28, 25 Yıl
13	ABD	1986 - 1987	1994	7,8 Yıl
14	ABD	1989	1994	5 Yıl
15	ABD	1987	1994	7 Yıl
16	ABD	1983 - 1989	1995	12, 6 Yıl
18	ABD	1993	1995	2 Yıl

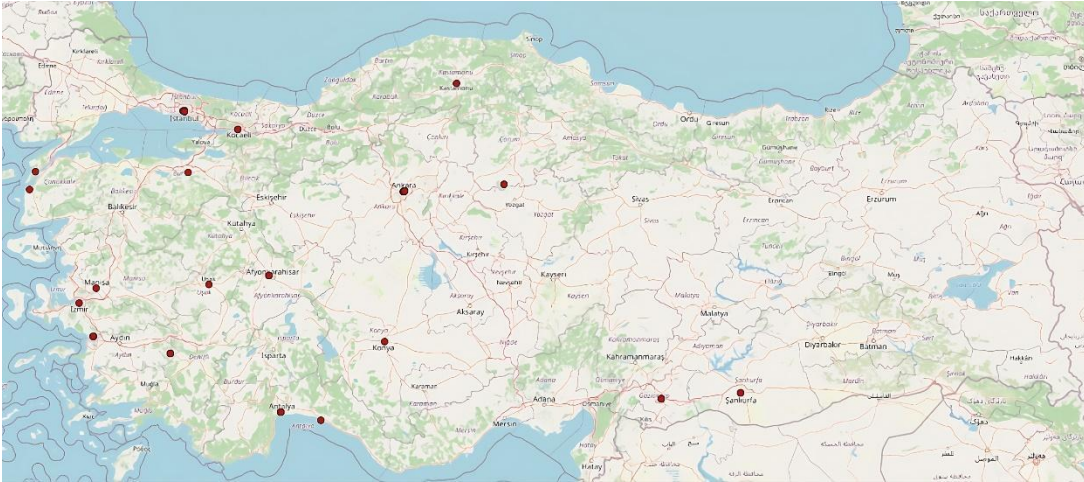
24	ABD	1984	1999	15Yıl
31	ABD	1993	2000	7 Yıl
61	ABD	1980 alt yarısı çıkarılmıştır	2011	31 Yıl
67	ABD	1998	2012	14 Yıl
82	ABD	2000	2015	15 Yıl
109	ABD	1960	2020	60 Yıl
129	ABD	1984	2022	38 Yıl
149	ABD	1979	2024	45 Yıl
7	İngiltere	1989	1991	2 Yıl
17	İngiltere	1993	1995	2 Yıl
42	İngiltere	1989	2006	17 Yıl
64	İngiltere	2002	2012	10 Yıl
92	İngiltere	2000	2017	17 Yıl
93	İngiltere	2001	2017	16 Yıl
101	İngiltere	2009	2019	10 Yıl
106	İngiltere	1987 - 1988	2020	33, 32 Yıl
124	İngiltere	1882	2022	40 Yıl
128	İngiltere	2003	2022	19 Yıl
157	İngiltere	2003	2025	22 Yıl
49	Almanya	2004	2007	3 Yıl
50	Almanya	2001	2007	6 Yıl
51	Almanya	2001	2008	7 Yıl
69	Almanya	2005	2013	8 Yıl
84	Almanya	2011	2015	4 Yıl
6	İsviçre	1984	1991	7 Yıl
19	İsviçre	1994	1995	1 Yıl
20	İsviçre	1965	1997	32 Yıl
48	İsviçre	2005	2007	2 Yıl
26	Danimarka	1996	1999	3 Yıl
29	KKTC	1999	2000	1 Yıl
72	Bilgi bulunmamaktadır.	1998	2013	15 yıl

108	İtalya	1987	2020	33 Yıl
116	Macaristan	2015	2021	6 Yıl

Tablo 8’de elde edilen bulgulara göre 158 eser kaydından 42 eser kaydı hakkında kaçırıldığı tarih ve iade tarihi bilinenler analiz edilmiştir. 116 kayıt hakkında ise bilgi bulunmadığından analiz dışı bırakılmıştır. Elde edilen 42 eser kaydında Amerika Birleşik Devletleri (17 kayıt), İngiltere (11 kayıt), Almanya (5 kayıt), İsviçre (4 kayıt), Danimarka (1 kayıt), İtalya (1 kayıt), Macaristan (1 kayıt), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1 kayıt) olmak üzere 8 ülke kayıtlara geçmiştir. 1 ülke hakkında ise bilgi bulunmamaktadır (bkz. Tablo 4). İade sürecinde en uzun yıl Amerika Birleşik Devletleri tarafından 60 yıl içerisinde gerçekleşmiştir. İngiltere ise 40 yıllık bir iade sürecini gerçekleştirmiştir. Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri 2 yıl – 60 yıl, İngiltere 2 yıl – 40 yıl ve İsviçre 1 yıl – 32 yıl arasında iade süreçlerini tamamlamıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak, eserlerin iade süreleri oldukça geniş bir aralık göstermekte olup standart bir sürede tamamlanmadığını göstermektedir. Uzun süre geçen iade süreçlerinin nedeni olarak eser veya eserlerin bulunduğu ülkelerin iade süreçlerindeki hukuki direnci, hukuki mevzuatları veya uluslararası sözleşmelere yaklaşımı, Türkiye’nin diplomatik ve hukuki talep süreçleri olarak yorumlanabilir.

Kültürel Miras Eserlerinin İadesinin Gerçekleştiği Yerlerin Haritalandırılması

Yurtdışından iadesi sağlanan eserlerin iade edildiği yerleri göstermek amacıyla veriler haritalandırılmıştır (bkz. Şekil 1). Açılır pencere (pop-up) özelliği ile noktalara tıklandığında eser hakkındaki tüm bilgiler görüntülenmektedir (bkz. Şekil 2)

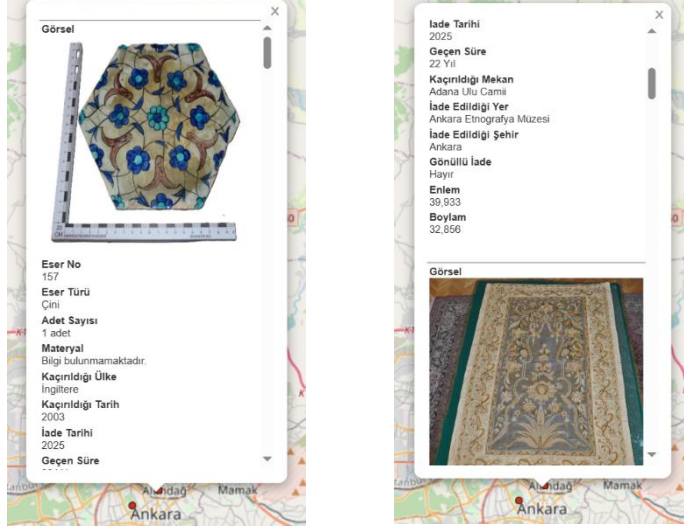

Şekil 1.

Yurtdışından iadesi sağlanmış eserlerin QGIS üzerinde gösterimi⁵ (etkileşimli harita için bkz. https://yunus.hacettepe.edu.tr/~kubra-polat/KP_AR1/)

Şekil 1, iadesi sağlanan kültürel miras eserlerinin şu an nerede bulunduklarını göstermektedir. Noktalar her bir eserin bulunduğu kurumun konumudur. Harita üzerinde az nokta görünmesinin sebebi aynı kuruma iade edilen eserlerin aynı konumda olmasıdır. Ayrıca Ankara, İstanbul gibi şehirler de yalnızca bir nokta görünse de harita yaklaştırıldığında bu noktalar birden fazla şekilde konumlandırılmıştır. Birden fazla noktalar farklı kurumları temsil etmektedir. Şekil 2 ise noktalara tıklandıktan sonra karşımıza gelen açılır pencereyi göstermektedir. Var olan eserler alt alta sıralanmıştır. Ekran kaydırılarak diğer eserler hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.

⁵ İadesi sağlanan kültürel miras eserlerinin teslim edildiği yerlerin coğrafi konumlarına göre yoğunlukları göstermek amacıyla ayrıca bir ısı haritası da oluşturulmuştur. Haritada kullanılan renklere göre, kırmızı büyük daireler yoğunluğun en çok olduğu alanları, turuncu/sarı/yeşil/mavi/mor ise orta veya az yoğunluğu temsil etmektedir. İlgili haritaya şu adresten erişilebilir: https://yunus.hacettepe.edu.tr/~kubra-polat/KP_AR2/

Şekil 2. Açılır Pencerelerin Görünümü

Gönüllü İadesi Sağlanan Eserler

Gönüllü iadesi sağlanan eserlere ait veriler 48 kayıttan oluşmaktadır. Toplamda ise 264 adet eserin iadesi gönüllü olarak gerçekleşmiştir. Gönüllü iade edilen eserlerin; eser türü, iade edildiği kurum, iade yılları ve iadesinin gerçekleştiği ülkeye göre dağılımları incelenmiştir.

Tablo 9 gönüllü iade edilen eserlerin, eser türlerini göstermektedir. Buna göre, 24 farklı eser türü ülkemize gönüllü olarak iade edilmiştir. Toplamda ise 264 eserin iadesi gerçekleşmiştir. 8 iade ise “karma” olarak gerçekleşmiştir. Karma kategorisini birden fazla farklı eser türünü temsil etmektedir.

Tablo 9. Gönüllü iadesi gerçekleştiren eser türlerinin dağılımı

No	Gönüllü İade Edilen Eser Türü	Toplam iade	Eser Sayısı	%
1	Karma	8	156	59,1
2	Sikke	4	52	19,7
3	Yazıt	4	4	1,5
4	Figür	4	5	1,9
5	Vazo	3	3	1,1
6	Heykel parçası	3	3	1,1
7	Amfora	3	6	2,3
8	Stel	2	3	1,1
9	Kemik	2	1	0,4
10	Çömlek	2	3	1,1
11	Tıp aletleri	1	13	4,9
12	Kandil	1	2	0,8
13	Gemici Feneri	1	1	0,4

14	Taş eser	1	1	0,4
15	Gem	1	1	0,4
16	Bayrak	1	1	0,4
17	Arma	1	1	0,4
18	Mermer parça	1	1	0,4
19	Yortan kabı	1	1	0,4
20	Sarık	1	1	0,4
21	Taç	1	1	0,4
22	Çini pano	1	1	0,4
23	Seccade örtüsü	1	1	0,4
24	Kurşun Mühür	1	1	0,4
25	Ostothek	1	1	0,4
Toplam		50	264	100,0

Tablo 9’a göre, 156 eser (%59,1) karma kategorisini oluşturmaktadır. Karmadan sonra ise en çok iade edilen ve ürün sayısının da en çok olduğu tür %19,7 oranı (52 eser) ile sikke olmuştur. Tüm verilere baktığımızda ise yine en çok iade oranına sahip eser türünün sikke olduğu tespit edilmiştir.

Gönüllü iadesi sağlanan eserlerin türleri karma kategorisi ile beraber 25 olmaktadır. Tablo 1’e bakıldığında 67 eser türünün iadesi gerçekleşmişken gönüllü iade de bu çeşitliliğinin azaldığı görülmektedir.

Tablo 10 gönüllü olarak iadesi sağlanmış eserlerin teslim edildiği mekânları göstermektedir. Buna göre, eserlerin 10 farklı yere teslim edildiği görülmektedir. “Bilgi bulunmamaktadır” kategorisi ile temsil edilen eser ise 2025 yılında ABD tarafından iade edilmiştir fakat araştırmalar sonucu eserin şu an nerede olduğu bilgisine ulaşılamamıştır.

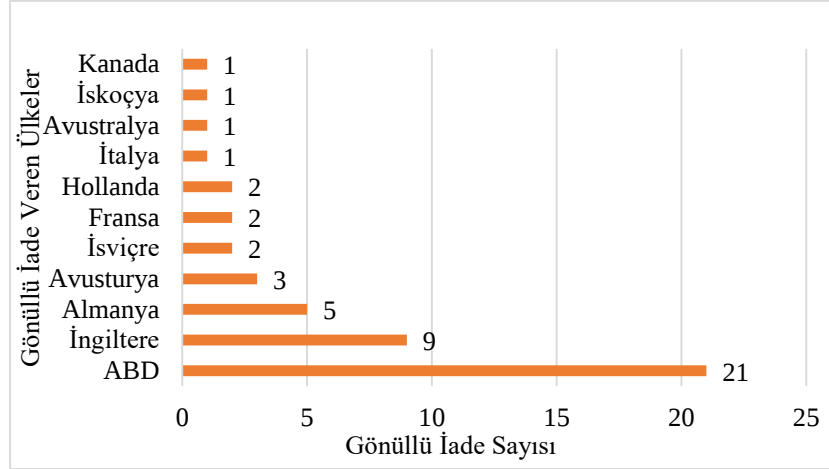
Tablo 10. Gönüllü iadesi sağlanan eserlerin teslim edildiği kurumların dağılımı

Mekân No	Gönüllü İade Yeri	İade edilen eser kayıt sayısı	%
1	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	31	64,6
2	Ankara Etnografya Müzesi	4	8,3
3	Efes Arkeoloji Müzesi	3	6,3
4	İstanbul Topkapı Sarayı	2	4,2
5	Antalya Arkeoloji Müzesi	2	4,2
6	Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi	1	2,1
7	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Maden ve Hılliyat Eserleri	1	2,1
8	Ankara Cumhuriyet Müzesi Müdürlüğü	1	2,1
9	Kastamonu Müzesi Müdürlüğü	1	2,1
10	Side Müzesi	1	2,1

11	Bilgi bulunmamaktadır	1	2,1
Toplam		48	100,0

Tüm verilerin incelendiği Tablo 3'te olduğu gibi gönüllü iadelerin de en çok teslim edildiği kurum %64,6 oran ile Anadolu Medeniyetleri Müzesi olmuştur. Toplamda 31 iade işlemi gerçekleşmiştir. Gönüllü iade işleminin yapıldığı kurumlara bakıldığında hepsinin müze olduğu görülmektedir. Tüm verilerle (bkz. Tablo 3) kıyaslandığında, kütüphane veya camii gibi mekânlar bu liste içerisinde yer almamaktadır. Gönüllü iade edilen eserler arasında süsleme panosu, el yazması gibi eser türleri de yer almamaktadır.

Şekil 3, gönüllü iade sağlayan ülkelerin iade sayılarına dair dağılımı sunmaktadır. Toplamda 11 farklı ülkeden gönüllü iade gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Gönüllü iade yapan ülkelerin dağılımı

Tüm verilerin olduğu Tablo 4'te olduğu gibi gönüllü iadelerde de birinciliği ABD elinde tutmaktadır ve yine 2 ve 3. sırada İngiltere ve Almanya gelmektedir. Bireysel farkındalık ve bilinçlenme ile bağlantılı olarak eserlerin ait olduğu topraklarda bulunması, gönüllü iade süreçlerini etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada iadesi sağlanan eserler Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü sayfasında bulunan veriler doğrultusunda detaylı bir şekilde incelenmiştir ve analizleri sağlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, en çok iadesi sağlanan eser türü sikkedir. Materyal türü olarak en çok gümüş iadesi gerçekleşmiştir. İadesi sağlanan eserlerin büyük bir kısmı Ankara'da bulunan Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne teslim edilmiştir. Bu bilgiye göre, bu kurumun önemli bir yer tuttuğunu, koleksiyonunun oldukça geniş olduğunu, birçok eser ve eser türüne ev sahipliği yaptığını görmekteyiz. İadenin en çok gerçekleştiği ülke ise Amerika Birleşik Devletidir. Bu bağlamda ise kültürel mirasın iadesi konusunda Amerika Birleşik Devletleri ile sıkı bir iş birliği içerisinde olduğu düşünülmektedir. İade sürecinde en çok teslim edilen kurumlar müzeler olmuştur. Bu bağlamda müzelerin aktif roller üstlendiği belirlenmiştir. Cami, kütüphane gibi mekânlara da eserlerin iadesi gerçekleşmiştir. Bu bağlamda eserlerin ait olduğu tematik koleksiyonlara göre iadelerinin gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Gönüllü iade oranlarının son yıllarda artış göstermesi toplumların bilinçlenmesine işaret etmekte olup, uluslararası farkındalığı ve iş birliğini de devamında getirmektedir. Türkiye, topraklarına ait olduğu eserleri alma konusunda oldukça hırslı çalışmaktadır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, t.y.).

Kültürel miras ürünlerinin ait olduğu topraklara iadesi konusunda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kültürel miras değerinin anlaşılması, sözleşmelerin daha caydırıcı nitelikte olması ve insanların kültürel miras konusunda bilinçlenmesi adına atılacak adımların aktif rol almaları önerilmektedir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması konusunda ulusal ve uluslararası mevzuatların güncellenmesi, daha bağlayıcı olması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Korumaya yönelik yapılan çalışmalar fiziksel kültürel miras eserleriyle kalmayıp soyut kültürel mirası da kapsamalıdır. Kültürel miras eserlerinin yasa dışı ticaret ile kaçırılmasına karşı uluslararası diplomatik çabalar artırılmalıdır. İade süreçlerinin de daha hızlı olması adına iş birliklerinin geliştirilmesi önemlidir. Gönüllü iade

taleplerinin artması adına toplumların bilinçlendirilmesi önemlidir. Kamu spotları, eğitim programları gibi etkileşimli adımlarla farkındalık artırılmalıdır. Ayrıca kurumların bu açıdan teşvik edilmesi iade süreçlerini de hızlandırmaktadır.

Kaynakça

- Akkuş, Z. ve Efe, T. (2015). Türkiye’de polisin kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 407–428.
- Alpaslan, İ. (2018). *Uluslararası hukukta kültürel mirasın korunması ve UNESCO örneği* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=8RkX5BnhmMBzvQiJfi7Wnw&no=I3qPOLaVEcIm2KA8cIK8Gg>
- Anadolu Ajansı. (2013). Kayıp kapı kanatları Türkiye’ye iade edildi. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kayip-kapi-kanatlari-turkiye-ye-iade-edildi/198382> adresinden erişildi.
- Blake, J. (2000). On defining the cultural heritage. *The International and Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61–85. <https://www.jstor.org/stable/761578>
- Can, M. (2009, Eylül). Kültürel miras ve müzecilik. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Çeliktaş Türkbay, Ö. (2021). Kültürel mirasın korunmasının insan hakları hukuku ile ilişkisi ve kültürel miras hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1443–1481. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.998243>
- Eze-Uzomaka, P. (2014). Archaeology and heritage legislation: A comparative study. *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(8), 135–144. <https://www.iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/12493> adresinden erişildi.
- INTERPOL. (t.y.). Stolen works of art database. <https://www.interpol.int/en/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> adresinden erişildi.
- INTERPOL. (t.y.). The issues: Cultural property. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/The-issues-cultural-property> adresinden erişildi.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (t.y.). Kültür varlıklarının korunması: Kaçakçılık. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/4335,kacacilikpdf.pdf> adresinden erişildi.
- Oloidi, A. J., Okpoko, U. P., Kayode, C. E., Oguamanam, C. C., ve Oji, C. C. (2025). Legislating heritage: A comparative study on cultural preservation across nations. *Nsukka Journal of the Humanities*, 33(1), 135–152. <https://www.njh.com.ng/admin/img/paper/NJH-33-1-2025-135-152.pdf>
- Özel, S. (2010). Under the Turkish blanket legislation: The recovery of cultural property removed from Turkey. *International Journal of Legal Information*, 38(2), Article 10. <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1215&context=ijli>
- Özmenekşe, Y. O. (2022). *Türkiye’den kaçırılan kültürel miras varlıkları* (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <http://dspace.akdeniz.edu.tr/bitstream/handle/123456789/7019/T07688.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Reap, J. K. (2022). Introduction: Heritage legislation and management. *Built Heritage*, 6(9). <https://doi.org/10.1186/s43238-022-00059-9>
- Sancakdar, O. (2012). *Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları hukuku* (2. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Sudnikova, N. Y., Yaroshchuk, I. A., Kotumbas, S. M., ve Votkin, V. A. (2022). On the activities of authorities involved in combating illicit trafficking in cultural property: International experience. *Res Militaris*, 12(2), 1–7. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85141219944&origin=inward&txGid=515e1463c680e0032019a74ebb1458da>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (t.y.). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). Silahlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair sözleşme. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14270/silahl-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasına-dair-sozlesme.html> adresinden erişildi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-388143/160-kanada39dan-gonullu-iade-alinan-kultur-varliklari-11-adet-2025.html> adresinden erişildi.
- UNESCO. (2001). *Universal declaration on cultural diversity*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>
- UNESCO. (t.y.). Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural?hub=416#item-2> adresinden erişildi.
- UNESCO. (t.y.). Fight illicit trafficking (1970 Convention). <https://www.unesco.org/en/fight-illicit-trafficking/about> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Centre. (t.y.). About World Heritage. <https://whc.unesco.org/en/about/> adresinden erişildi.
- UNIDROIT. (t.y.). 1995 UNIDROIT Convention on stolen or illegally exported cultural objects: Overview. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/overview/> adresinden erişildi.

UNIDROIT. (t.y.). Practical operation of the 1995 UNIDROIT Convention – Turkey’s response. <https://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/1meet-120619/answquest-ef/turkey.pdf> adresinden erişildi.

Uzunpınar, Ç. S. (2023). *Anayasa hukuku açısından kültürel mirasın korunması* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kültürel Miras Verilerinin Dijital Ortamda Açık Erişim Olarak Paylaşımı: Wikimedia Projeleri ile Katılımcı Etkinlik Deneyimi

Nurdan ATALAN ÇAYIREZMEZ¹, Deniz ÇİT²

Öz

Dijital Kültürel Miras Ağı (DKM), Türkiye'nin kültürel mirasının dijital ortamda korunmasına yönelik çalışmalar yürüten, alandaki uzmanları ve ilgilenenleri bir araya getirmeyi hedefleyen ve konu hakkında kaynak altyapısı sağlayarak farkındalık oluşturmaya çalışan bir topluluktur.

DKM, kültürel miras verilerinin açık erişim olarak paylaşılmasını ve herkes için erişilebilir hale getirilmesini destekleyerek buna bağlı faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, 2023 yılında Wikimedia Vakfı'ndan, Wikimedia Community Fund Programı kapsamında, Hızlı Destek alarak “Building a Knowledge Repository for Cultural Heritage Post-earthquake Disaster in Southeast Türkiye Project (Afetlere ve Sonrasına Hazırlık: Kültürel Miras Verileri için Dijital Veri Arşivi Oluşturma Çalışmaları)” başlıklı projeyi hayata geçirmiştir. Proje ile, viki-editathonlar (Wikimedia projelerine yönelik toplu içerik üretim ve düzenleme etkinlikleri) düzenlenerek topluluk katılımı sağlanmış 6 Şubat 2023 yılında gerçekleşen depremin etkilendiği bölgedeki kültürel miras verilerinin Wikimedia projelerine eklenmesine katkı verilmiştir. Proje kapsamında, Türkiye'nin kültürel mirasını oluşturan anıtlar, tarihi yapılar ile bunlara ilişkin bilgi ve belgelerin bulunduğu müzeler, arşivler ve kütüphanelere ilişkin dağıtık ve farklı kaynaklardaki veriler, Wikimedia projelerinin sunduğu altyapı aracılığıyla ilişkilendirilmiş ve dijital ortamda erişime açılmıştır. Kültürel mirasa ilişkin veriler; internet kaynaklarından derlenen bilgiler ile Türkiye'nin farklı bölgelerinden etkinliklere katılan bireylerin ve bu alanda çalışan uzmanların oluşturduğu içeriklerin bir araya getirilmesiyle projeye dair Vikipedi-GLAM sayfası oluşturulmuş ve tek bir yerden erişilebilen açık kaynaklı bir veri seti haline getirilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin afetler öncesi ve sonrasında kültürel mirasla ilgili verilerine dijital ortamda açık erişimin önemine değinilecektir. Ayrıca, kültürel miras verilerinin dijital ortamda erişilebilirliğini ve görünürlüğünü artırmaya yönelik; vatandaş bilimiyle ve katılımcı etkinliklerle, dijital araçların etkin kullanımı sayesinde verilerin birbiriyle ilişkilendirilmesi ve açık erişim çalışmaları konusunda bilgi verilerek bu kapsamda edinilen deneyimler paylaşılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kültürel Miras, Açık Veri, Bağlı Veri, Wikimedia, Dijital Kültürel Miras Ağı

¹Doktor, Dijital Kültürel Miras Ağı, Koordinatör, nurdanatalan@gmail.com

²Dijital Kültürel Miras Ağı, Proje Uzmanı, denizzcit@gmail.com

Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonellerinin Dönüşen Roller

Murat Çelik¹ Alaaddin Akça²

Öz

Çalışma, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin bilgi profesyonellerinin mesleki rolleri, yetkinlikleri ve etik sorumlulukları üzerindeki dönüştürücü etkilerini, 2020-2025 yılları arasındaki literatüre odaklanan kapsam taraması (scoping review) yöntemiyle incelemiştir. Araştırmanın temel motivasyonunu, YZ'nin kütüphane hizmetlerine entegrasyonunun yavaş ilerlemesi, bu alanda mevcut politikaların yetersiz olması ve mesleki gelişim ihtiyacının belirginleşmesi oluşturmaktadır. Toplam 39 çalışmanın incelendiği literatür taraması sonucunda, YZ'nin otomasyon ve kullanıcı deneyimine etkileri ile ortaya çıkan yeni mesleki roller analiz edilmiş; bu rollerin dijital, veri ve özellikle YZ okuryazarlığı gibi kritik yetkinlikler gerektirdiği ortaya konmuştur. Analizler, algoritmik yanlılık, veri gizliliği ve şeffaflık gibi YZ kullanımının getirdiği ciddi etik zorlukların, mesleki dönüşümün en önemli unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Çalışma, bu bulgular neticesinde bilgi profesyonellerinin ve kütüphanelerin YZ çağında proaktif ve etik bir rol üstlenebilmeleri için somut bir yol haritası sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yapay zekâ, bilgi profesyonelleri, mesleki dönüşüm, yapay zekâ okuryazarlığı, dijital etik, kütüphane hizmetleri

The Transforming Roles of Information Professionals in the Age of Artificial Intelligence

Abstract

This study examined the transformative effects of artificial intelligence (AI) technologies on information professionals' professional roles, competencies, and ethical responsibilities through a scoping review focusing on current literature between 2020 and 2025. The primary motivation for the study was the slow pace of AI integration into library services, the inadequacy of existing policies in this area, and the growing need for professional development. The literature review, which analyzed a total of 39 studies, examined the new professional roles emerging from AI's impact on automation and user experience, demonstrating that these roles require critical competencies such as digital, data, and, in particular, AI literacy. The analysis demonstrates that AI's significant ethical challenges, such as algorithmic bias, data privacy, and transparency, are among the most crucial elements of professional transformation. Based on these findings, the study offers a concrete roadmap for information professionals to assume a proactive and ethical role in the AI age.

Keywords: Artificial intelligence, information professionals, professional transformation, artificial intelligence literacy, digital ethics, library services

Giriş

Yapay zekâ (YZ) teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, pek çok sektörde olduğu gibi kütüphanelerde de önemli bir dönüşüm başlatmıştır (Odabaşoğlu, 2025). Özellikle OpenAI'nin ChatGPT'si ve Google Bard/Gemini gibi üretken YZ modellerinin 2022 ve 2023'te kullanıma sunulmasıyla birlikte, YZ'nin bilgi üretme, işleme ve yayma işlevi gündeme gelmiştir (Torres, 2024, s. 170). Akademik kütüphaneler, eğitim ve bilimsel araştırmaların temel bileşenleri olarak bu teknolojik yenilikleri kurumsal yapılarına entegre etme ihtiyacı duymaktadır. Ancak, üniversite kütüphaneleri tarafından YZ kullanımının ve yenilikçi hizmetler sunma oranının düşük olduğu belirtilmektedir. Kütüphanecilik alanında, geçmişte Google ve Web 2.0'ın göz ardı edilmesinin önemli bir kayıp oluşturduğu gibi, yapay zekâ teknolojilerinin de ihmal edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Torres, 2024). Yapay zekâ, bu bağlamda kütüphane hizmetlerinin niteliğini yükseltme ve kullanıcı deneyimini zenginleştirme potansiyeliyle çağdaş bilgi merkezlerinin dönüşümünde kilit bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Williamson ve Fernandez, 2025). YZ, kütüphaneciler için yeni beceriler öğrenme ve pedagojik stratejiler geliştirme fırsatları sunmaktadır. Ancak, YZ'nin yanlış bilgi, önyargı ve telif hakkı gibi etik sorunları da beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Torres, 2024).

¹ Kütüphaneci, Çankaya Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Şube Müdürlüğü, muratcelik@cankaya.edu.tr

² Kütüphaneci, Çankaya Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Şube Müdürlüğü, aakca@cankaya.edu.tr

Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) Yapay Zeka Araştırma Grubu (2025) tarafından hazırlanan rehberde göre, yapay zekâ teknolojileri geleneksel kütüphanecilik anlayışını dönüştürerek kurumları daha dinamik, erişilebilir ve kullanıcı odaklı hale getirmektedir. Bu stratejik değişimde, kütüphanecilerin YZ araçlarını kullanma becerileri ve YZ okuryazarlığı büyük önem taşımaktadır (Mubofu, 2025). Kütüphanecilerin %68'i YZ eğitimi almakla ilgilendiklerini belirtmiştir (Yoon vd., 2022, s. 1893). Ancak bu ilgiye rağmen, İtalya, Bangladeş, Bulgaristan ve Meksika'dan kütüphane ve bilgi uzmanları arasında yapılan karşılaştırmalı bir anket, kütüphaneciler ve kütüphaneler tarafından YZ'nin benimsenmesinin yavaş olduğunu, YZ eğitiminin ve YZ kütüphane politikalarının ise neredeyse hiç bulunmadığını göstermektedir (Lau vd., 2024). Kütüphanecilerin YZ eğitime yönelik bu yüksek ilgisi ile sahadaki yavaş adaptasyon ve politika eksikliği arasındaki belirgin tezat, bireysel motivasyonun kurumsal engelleri aşmak için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durum dönüşümün önündeki asıl engelin personelin isteksizliğinden ziyade, kurumsal vizyon ve stratejik planlama eksikliği olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, alandaki potansiyel ile mevcut durum arasındaki boşluğu doldurma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kütüphanecilik mesleği için sadece teknik bir yenilik değil, aynı zamanda geleceği şekillendiren stratejik bir adım olarak görülmektedir. Rehber, bu süreçte kütüphanelerin artık sadece birer bilgi sağlayıcı olmaktan çıkıp, akıllı otomasyon ve kişiselleştirilmiş hizmetler aracılığıyla kullanıcıların gelişimine katkıda bulunan aktif öğrenme merkezlerine evrildiğini vurgulamakta ve bu dönüşüm için profesyonellere somut bir yol haritası sunmaktadır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025).

YZ gibi dönüştürücü teknolojilerin yanı sıra, IoT gibi diğer yenilikçi yaklaşımlar da kütüphanenin rolünü yeniden tanımlamaktadır. Bu evrilme, kütüphaneyi proaktif bir topluluk ortağına dönüştürmektedir; nitekim Los Angeles Halk Kütüphanesi, Nesnelerin İnterneti (IoT) tabanlı hava kalitesi sensörlerini kullanıcılara ödünç vererek toplum sağlığında aktif bir rol üstlenmektedir (De Sarkar, 2022). Yapay zekânın ve büyük veri analitiğinin sadece teknoloji alanında değil, eğitim, sağlık, kamu yönetimi ve bilgi hizmetleri gibi birçok farklı alanda dönüştürücü etkiler yarattığı vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2025). Nitekim yapay zekâ; nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri, robotlar ve mobil teknolojiler gibi diğer teknolojilerle birlikte Endüstri Devrimi çağında kütüphaneler için kritik bir rol oynamaktadır (Ali, 2025). Kütüphanelerin günümüz gereksinimlerini karşılayabilmesi için dijital hizmetler, mobil uygulamalar, kişiselleştirilmiş servisler ve açık veri yaklaşımları gibi yenilikleri benimsemesi büyük önem taşımaktadır (Okunlaya vd., 2022). Bilgi profesyonellerinin YZ'ye ilişkin endişe ve korkularını anlamak önem taşımaktadır (Kavak ve Yılmaz, 2024). Özellikle kütüphaneciler arasında YZ'ye yönelik iş kaybı gibi kaygılar bulunsa da, YZ'nin rutin görevleri otomatize ederek profesyonellere yeni fırsatlar sunduğu ve insana dayalı hizmetleri tamamlayıcı bir rol üstlendiği de ifade edilmektedir (Okunlaya vd., 2022). Bu görüşü destekler nitelikte, kütüphaneciliğin strateji veya olasılık gibi kavramlar üzerine değil; "hizmet ve sürekli keşif" üzerine kurulu olması sebebiyle, mesleğin işleyişinin tamamen robotik sistemlere bırakılmasının mümkün olmadığı vurgulanmaktadır (Boz, 2021, s. 144). YZ, kütüphanelerde bilgiye erişim süreçlerini hızlandırmak, kullanıcı deneyimini geliştirmek ve rutin iş yüklerini hafifletmek gibi temel hedeflere hizmet etmektedir. YZ tabanlı algoritmalar, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş kaynak önerileri sunabilir ve böylece kullanıcı deneyimini iyileştirebilir. Ayrıca, kataloglama ve kaynak yönetimi gibi karmaşık görevlerin otomasyonu, kütüphanecilerin harcadıkları zamanı önemli ölçüde azaltırken doğruluğu artırmaktadır (Çuhadar vd., 2024). Ancak, üretken yapay zekâ (ÜYZ) araçları önyargı, gizlilik, yanlış bilgi ve ürettikleri bilgilerin doğruluğu gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, yapay zekânın sunduğu olanaklardan yararlanırken insan odaklı yaklaşımların ve etik standartların korunması büyük önem taşımaktadır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025).

Yöntem

Bu çalışmada, YZ çağında bilgi profesyonellerinin dönüşen rollerini, geliştirmesi gereken yetkinlikleri ve karşılaştıkları etik sorunları kapsamlı bir şekilde analiz etmek amacıyla kapsam taraması (scoping review) yaklaşımından yararlanılmıştır. Kapsam taramaları, özellikle yeni ve gelişmekte olan bir alandaki mevcut literatürün genel eğilimlerini, temel kavramlarını ve araştırma boşluklarını belirlemeyi hedefler. Bu doğrultuda, çalışmanın metodolojik çerçevesi, bu tür derlemelerin amacını ve felsefesini özetleyen Pollock ve arkadaşlarının (2024) rehberindeki temel ilkelerden esinlenmiştir. Sistematik derlemelerin aksine, bu çalışmada dahil edilen kaynakların metodolojik kalitesinin değerlendirilmesi amaçlanmamış, bunun yerine alandaki mevcut bilgi birikiminin tematik bir sentezinin yapılması hedeflenmiştir.

Literatür taraması sürecinde, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası akademik kaynaklara ulaşmak için Google Scholar, Ebsco, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Web of Science, Scopus, DergiPark ve TR Dizin gibi veri tabanları kullanılmıştır. Taramada, 2020-2025 yılları arasında yayımlanmış güncel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Arama işlemi, "yapay zekâ" (artificial intelligence), "bilgi profesyonelleri" (information professionals), "kütüphanecilik" (librarianship), "yapay

zekâ okuryazarlığı" (AI literacy) ve "dijital etik" (digital ethics) gibi anahtar kelimelerin çeşitli kombinasyonlarıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle üretken yapay zekâ modellerinin 2022'den itibaren yaygınlaşmasıyla birlikte alandaki gelişmelerin hız kazandığı göz önünde bulundurularak, taramada öncelikli olarak 2020-2025 yılları arasında yayımlanmış güncel çalışmalara odaklanılmıştır. Bununla birlikte, konunun temelini oluşturan veya güncel tartışmalara tarihsel bir bağlam sunan az sayıda daha eski tarihli temel nitelikteki çalışmalara da argümanların temelini sağlamlaştırmak amacıyla yer verilmiştir.

Uygunluk kriterlerine göre yapılan başlık ve özet taramasının ardından, konuyla doğrudan ilgili olduğu düşünülen tam metin makaleler incelenmiştir. İncelemeye dâhil edilecek kaynakların seçiminde, konuyla doğrudan alakalı hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler, tezler, kitap bölümleri ve ANKOS gibi mesleki kuruluşlar tarafından hazırlanmış rehber ve raporlar gibi güvenilirliği yüksek yayınlar önceliklendirilmiştir. Bu inceleme sonucunda derlemeye toplam 39 adet çalışma dahil edilmiştir. Dahil edilen çalışmalar, nitel bir yaklaşımla incelenerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu analiz sonucunda, literatürde tekrar eden ve öne çıkan tartışmalar, tümevarımsal bir yaklaşımla dört ana tema altında sentezlenmiştir: (1) YZ'nin mesleki rollere etkisi, (2) ortaya çıkan yeni yetkinlik alanları, (3) etik sorumluluklar ve (4) kullanıcı deneyimi üzerindeki etkiler. Bu yöntem, çalışmanın sonunda bilgi profesyonelleri için sunulan yol haritasının ve önerilerin mevcut literatüre dayalı ve sağlam bir temele oturmasını amaçlamaktadır.

Bulgular ve Tartışma

Yapılan kapsam taraması sonucunda, yapay zekânın (YZ) kütüphaneler ve bilgi profesyonelleri üzerindeki etkilerinin çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Temel bulgular; YZ'nin benimsenme sürecinin yavaş ilerlemesine karşın mesleki gelişim ihtiyacının oldukça belirgin olduğuna işaret etmektedir. Bu dönüşüm sürecinde bilgi profesyonellerinin mesleki rolleri temelden yeniden şekillenmekte, dijital, veri ve YZ okuryazarlığı gibi yeni yetkinlikler kritik önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, algoritmik yanlılık, veri gizliliği ve şeffaflık gibi ciddi etik zorluklar da alandaki en önemli tartışma konuları olarak öne çıkmaktadır. Aşağıdaki alt başlıklarda bu temel bulgular, ilgili literatür doğrultusunda detaylı olarak incelenmektedir.

Yapılan kapsam taraması sonucunda, belirlenen dâhil etme kriterlerine uyan toplam 39 adet çalışma bu derlemeye dâhil edilmiştir. Dahil edilen kaynakların 20'si Türkçe, 19'u ise yabancı dilde yayımlanmış çalışmalardan oluşmaktadır. Kaynak türleri incelendiğinde, bu çalışmaların 33 tanesinin hakemli dergi makalesi, 3 tanesinin kitap bölümü, 2 tanesinin tez ve 1 tanesinin ise profesyonel kuruluş raporu niteliğinde olduğu görülmüştür. İncelenen kaynakların yayın tarihlerine göre dağılımı, alandaki ilginin güncelliğini ortaya koymaktadır: Derlemeye dahil edilen çalışmaların %77'si (30 adet) son iki yıl içinde (2024-2025) yayımlanmıştır. Bu bulgular, yapay zekânın kütüphaneler ve bilgi profesyonelleri üzerindeki etkilerinin çok boyutlu olduğunu ve konuya yönelik akademik ilginin hızla arttığını göstermektedir. Bu çalışmaların tematik analizi, YZ'nin etkilerini dört ana başlık altında ortaya koymaktadır.

Yapay Zekâ ile Değişen Mesleki Roller ve Kurumsal Konumlanmaları

Yapay zekânın gelişimi, kütüphane ve bilgi merkezleri için yeni hizmetler ve uygulamalar ortaya çıkarmıştır (Zencir, 2024). Yapay zekâ kütüphane ve bilgi merkezlerinde bilgiye erişim sürecini hızlandırmak, kullanıcı memnuniyetini artırmak, personelin iş yükünü azaltmak gibi amaçları taşımaktadır (Çuhadar vd., 2024). Bu amaçlar, kütüphane ve bilgi merkezleri personellerinin sürekli tekrarlayan, kullanıcı taleplerin analizi, kütüphane koleksiyonunun yönetimi, kataloglama işlemleri, danışma hizmetleri ve bilgiye erişim vb. süreçlerin daha kısa sürede otonom şekilde gerçekleştirmesine katkı sağlamaktadır (Kavak, 2023). Yapay zekânın kütüphanelerin işleyiş süreçlerinde kullanıldığına dair somut örnek olarak San Jose Halk Kütüphanesi'nin kütüphaneye giren kullanıcıları tespit etmek için makine öğrenmeyi kullanması olarak belirtilebilir (Demir, 2025).

Kütüphane veya bilgi merkezleri personelleri bilginin kaynağını sunmanın ötesinde bilgiye nasıl erişileceğini ve bu erişimi kolaylaştıran kişiler olması gerekmektedir (Cox, 2022; İbrahim, 2024). Sadece personelin değil, aynı zamanda yöneticilerin rolü de bu süreçte farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, yapay zekâ, kütüphane ve bilgi merkezleri yöneticileri için, karar alırken kanıtlamayı kolaylaştırmakla beraber, kullanıcı davranışlarını analiz etme, mevcut materyallerin en verimli bir şekilde kullanmalarını sağlama, belli bir kullanıcı grubu göz önünde bulundurularak stratejiler geliştirmesine olanak sağlar (Çuhadar vd., 2024). Yapay zekâ teknolojileri, bilgi hizmetlerini dönüştürerek, tekrarlayan görevleri otomatikleştirmekte ve yeni roller ortaya çıkararak bilgi profesyonellerinin mesleki konumlarını yeniden şekillendirmektedir. Bunun yanında YZ, kütüphaneler için akıllı kararlar alınmasını, bilginin geri alınmasını ve paylaşılmasını teşvik edebilmektedir (Okunlaya vd., 2022). Ayrıca kütüphanelerdeki teknolojik yetersizlikler ve geleneksel kütüphane yönetim anlayışı bu olanakların gerçekleşmesinin önünde bir sorun olarak gözlemlenmektedir (Yılmaz, 2025). Kavak'a (2025) göre, kütüphaneler YZ çözümlerinden faydalanarak hizmet kapasitelerini artırmakta

ve kullanıcıların bireysel ihtiyaçlarına yönelik çözümlerle kullanıcıların bilgi gereksinimlerini daha etkili bir şekilde karşılamaktadır. Örneğin, Galala Üniversitesi kütüphanesinde YZ'nin kullanıcı deneyimini kişiselleştirdiği, personelin YZ araçlarını kullanma konusunda eğitildiği, dijital okuryazarlığın geliştirildiği, araştırma, veri analizinin desteklendiği ve YZ tabanlı projelerin hayata geçirildiği gözlemlenmiştir (İbrahim, 2024). Bu yeni roller, kütüphaneleri aynı zamanda sürdürülebilirlik hedeflerinde aktif bir oyuncu haline getirmektedir. Örneğin, Singapur Ulusal Kütüphanesi, yapay zekâ destekli bir tavsiye sistemi kullanarak kullanıcıların okuma geçmişine göre kişiselleştirilmiş sürdürülebilirlik konulu okuma listeleri sunmakta ve bu alandaki toplumsal farkındalığı artırmaktadır (Ganiyu, vd., 2024).

YZ'de ki bu gelişmeler bilgi profesyonelleri için iş kaybı ve mesleki rol değişiklikleri gibi önemli endişeleri beraberinde getirmektedir (Aydemir, 2025). Türkiye'deki akademik kütüphaneciler üzerinde yapılan bir araştırma, bu profesyonellerin YZ'ye yönelik kaygılarının orta düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu kaygıların en yoğun hissedildiği alan "sosyoteknik körlük" olarak belirlenirken, "YZ yapılandırması" ile ilgili konularda da kayda değer endişeler bulunmaktadır (Gültekin ve Kavak, 2025, s. 8). Benzer bir eğilim, Türkiye'deki halk kütüphanesi çalışanları üzerinde yapılan kapsamlı bir çalışmada da görülmektedir. Bu çalışmada, personelin YZ'nin faydalarına yönelik genel olarak olumlu bir tutum sergilerken, özellikle 21 yıldan fazla mesleki deneyime sahip olanların, daha az deneyimli meslektaşlarına kıyasla YZ'nin potansiyel tehlikeleri ve kontrol mekanizmaları gibi olumsuz yönlerine karşı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha endişeli bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir (Kavak, 2024, ss. 246-247). Bu nedenle, kütüphanelerin bu dönüşüme hızlı bir şekilde uyum sağlaması gerekmektedir (Çuhadar vd., 2024). Hem akademik kütüphaneciler hem de halk kütüphanesi çalışanları üzerinde yapılan çalışmalar, mesleki deneyimin YZ'ye yönelik kaygıyı etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır; bu durum, YZ adaptasyon sürecinde özellikle kıdemli personele yönelik özel iletişim stratejileri geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Gelişen Beceriler: Veri, Yapay Zekâ ve Dijital Okuryazarlık

Yapay zekâ okuryazarlığı (YZOK), devamlı gelişen, bu değişimi takip eden değişken yapıya sahip yetkinlik alanı olarak tanımlanabilir. Bu yetkinlik sadece teknik bilgi ve yetenekleri dışında, eleştiriler düşünme, etik farkındalık geliştirme ve gündelik hayatta bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanılmasıdır (Demir, 2025). Bu beceriler, yapay zekânın çıktılarını eleştirel bir şekilde değerlendirme ve arka plandaki mekanizmaları anlama yetkinliklerini de kapsamaktadır. Yapılan araştırmalar, Türkiye'deki halk kütüphanesi çalışanlarının yapay zekâ okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu ve bu teknolojilerin önemi, potansiyeli ve uygulamaları hakkında eğitime ihtiyaç duyduklarını göstermektedir (Polat, 2024). Yapay zekâ okuryazarlığı, yapay zekânın genel anlamda anlaşılması ve yapay zekâ teknolojilerini eleştirel bir şekilde değerlendirmesi, bu teknolojileri kütüphanede kullanma durumudur. YZOK, bilgi profesyonellerinin mesleki performansını ve dolayısıyla kütüphane hizmetlerini iyileştiren önemli bir faktördür. YZOK'un dört temel yönü, YZ'yi bilmek ve anlamak; YZ'yi uygulamak, YZ'yi değerlendirmek ve oluşturmak ve YZ'yi etik olarak bilmek ve kullanmak olarak belirtilmektedir (Ali ve Richardson, 2025; Baker, 2025). Yapay zekânın gelişimi ile beraber kütüphane personellerinin sahip olması gereken teknolojik beceriler daha çeşitli hale gelmiştir (Odabaşoğlu, 2024). Kütüphane personelinin bu teknolojileri kullanabilmesi için doğal dil işleme (NLP), makine öğrenme (ML) algoritmaları, veri madenciliği, veri analizi gibi kavramlara hâkim olması gerekmektedir. Kütüphane ve bilgi profesyonellerinin, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak ve daha iyi hizmet vermek için dijital okuryazar olmaları gerekmektedir. Özellikle araştırma kütüphanelerinde verilen hizmetlerden olan araştırma hizmetleri, bilgiye erişimin dışında, veri yönetimi, dijital kütürahörlük ve meta veri oluşturma gibi veri yaşam döngüsünün tamamını kapsamaktadır. Bu hizmeti etkin bir şekilde sunmak için kütüphane profesyonellerinin, veri madenciliği, depolama sistemleri, programlama yetkinlikleri ile yasal ve politik gerekliliklere ilişkin bilgi gibi çeşitli teknik ve alan bilgilerine sahip olmaları gerekmektedir (ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu, 2025). Kütüphanecilerin, bilgi hizmetlerini geliştirmek için dijital becerilere sahip olmaları kritik bir rol olmakla beraber mesleki gelişim fırsatlarına ihtiyaç duyulmaktadır. YZ teknolojilerinin kullanım sıklığının kaygıyı azaltıcı bir etkisi olduğu, bu nedenle eğitim ve farkındalık programlarının önemini vurguladığı belirtilmektedir (Lund vd., 2024; Torres, 2024).

Kütüphane personellerinin genelinin yapay zekâ hakkında gerekli bilgi ve beceriye sahip olmadıkları için, yapay zekâ konusundaki gerekliliklerini teknik ve dijital birimlerine devredildiği gözlemlenmektedir. Bu gözlem sonucunda kütüphane personellerinin yapay zekâ eğitimlerine acil ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Demir, 2025). Türkiye'deki halk kütüphaneleri çalışanlarının YZ okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir, bu da eğitim ihtiyacını desteklemektedir. Lisansüstü eğitim almış kütüphane çalışanlarının ise yapay zekâ teknolojilerini eleştirebilme ve veri güvenliği ile etik sorunlar konusunda daha bilgili olduğu görülmüştür (Polat, 2024). Bilgi ve

Belge Yönetimi (BBY) bölümü mezunlarının mesleki etik farkındalığının daha yüksek olduğu ve mesleki etik eğitimi almanın etik değerlere yönelik bilgi düzeyini artırmada önemli bir etken olabileceği düşünülmektedir (Akkaya ve Çağlar, 2025). BBY bölümlerinin müfredatlarını güncelleyerek YZ modelleri ve etik konulara hâkim profesyoneller yetiştirmesi gerekmektedir (Çuhadar vd., 2024; Öztürk ve Özel, 2021). Bu gereklilik, gelişen teknolojiler üzerine yapılan küresel bibliyometrik analizler tarafından da teyit edilmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi (LIS) okullarının yeni teknolojileri hızla müfredata entegre etmesi ve kütüphanecilerin dijital becerilerini geliştirmeleri için sürekli eğitimi desteklemesi gerektiğini acil bir sosyal çıkarım olarak vurgulamaktadır (Mitha ve Omarsaib, 2025). Kütüphaneciler, YZ araçlarını (ChatGPT, Gemini, Copilot gibi) bilgi okuryazarlığı eğitimi için bir araç olarak kullanabilir. Öğrencilere araştırma sürecinin çeşitli aşamalarında yardımcı olabilir ve hatta ödevlerin ve müfredatın geliştirilmesinde eğitimcilere destek sağlayabilirler (İbrahim, 2024; Torres, 2024).

Etik Sorumluluklar ve Eleştirel Bilgi Yaklaşımı

Kütüphanelerde yapay zekâ teknolojilerinin hayata geçirilmesinde, insan merkezli yaklaşımların korunması ve etik ilkelerin gözetilmesi önemlidir. Bu süreçte, kişisel verilerin korunması, şeffaflık, adil kullanım ve hesap verebilirlik gibi etik unsurların titizlikle değerlendirilmesi önem taşımaktadır (ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu, 2025; Çuhadar vd., 2024). Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu'nun "Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik İlkeler" kılavuzu, YZ sistemlerinin insanları güçlendirmesi, bilinçli kararlar almalarını sağlaması ve temel haklarını geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025). YZ modellerinin yanlış bilgi verebileceği ve sağlanan bilginin güvenilirliği sorgulanmalıdır. Özellikle, üretken YZ modellerinin taraflı bilgi üretebileceği ve yapılan düzeltmelerin eksikliği sebebiyle manipülasyona açık olabilmektedir. Örneğin, Canoo Inc. Şirketinin SWOT analizinde ChatGPT ve Bard'dan elde edilen bilgilerin güncel olmadığı ve şirketin raporlarıyla tutarsızlık gösterdiği tespit edilmiştir (Torres, 2024).

Kuruluşların ve geliştiricilerin, YZ teknolojilerinin en yüksek etik standartlarda çalışmasını sağlamak için nihai sorumluluğu taşıdığı belirtilmektedir. Bu, etik yönergeleri profesyonel sorumluluklarının bir parçası olarak gören ahlaki duyarlılığa sahip profesyonel bir zihniyete sahip olmayı gerektirir (Torres, 2024). Veri gizliliği, büyük veri kullanımı ve biyometrik tanıma gibi yeni teknolojilerle etik zorluklar giderek daha karmaşık hale gelmektedir (Okunlaya vd., 2022). Yapay zekânın opak yapıda olması, karar alma süreçlerini zorlaştırmakta, bu durum, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel etik ilkelerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Odabaşoğlu, 2025). Yapay zekâda hızlı gelişimiyle birlikte güvenlik ve gizlilik sorunlarını ortaya çıkarmıştır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025). Yapay zekâ sistemleri, eğitildikleri veri setlerinde yer alan örtük önyargıları farkında olmadan içselleştirerek toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılığın devamına yol açabilmekte; bu durum, bireylerin gizlilik, ifade özgürlüğü ve ayrımcılığa maruz kalma gibi temel haklarının ihlal edilmesi riskini beraberinde getirmektedir (Odabaşoğlu, 2025). Bunun yanı sıra, ÜYZ'nin yanlış veya kurgusal bilgi üretme eğilimi ("halüsinasyon") nedeniyle önemli bir zorluk teşkil ettiği ve bunun öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir (Demir, 2025, s. 211). Telif hakları da yapay zekâ ile ilgili en büyük etik sorunlardan biri olarak değerlendirilmekte; dijital içeriklerin izinsiz kullanımı ve yapay zekâ tarafından üretilen verilerin sahipliği gibi konular önemli tartışma alanlarıdır (Akkaya ve Çağlar, 2025). Bu sorunun kullanıcı tarafındaki yansımaları da oldukça belirgindir; nitekim Türkiye'deki üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırma, bu kuşağın yaklaşık üçte birinin telif haklarına dikkat etmediğini ve önemli bir kısmının internetten bulduğu bilgiyi kaynak göstermeden ödevlerinde kullanabileceğini düşündüğünü ortaya koymuştur. Bu durum, bilgi profesyonellerinin dijital etik ve bilgi okuryazarlığı konusundaki eğitici rolünün ne kadar kritik olduğunu göstermektedir (Dalkıran, 2018). Etik sorunları ve önyargıları anlama yeteneğinin gelişmesi içinde yapay zekâ okur yazarı olmak faydalı olacaktır (Rockembach ve Geert, 2024).

Veri akışının en yoğun olduğu kurumlardan olan kütüphanelerde sorumlu ve güvenilir yapay zekâ kavramı bütün dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ARL), insan kontrolünde üretilmeyen yapay zekâ sonuçlarının güvenlik açısından risk taşıdığı görüşünü benimsemektedir. Bu durum, kütüphanecilerin veri doğrulama ve yönetimi açısından uzman olarak yer almasını sağlayacaktır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025). Bu bağlamda, kütüphane personelinin yapay zekâ uygulamalarına ilişkin politikaların geliştirilmesi, derme yönetiminin iyileştirilmesi, hizmetlerin sürdürülebilir biçimde sunulması, şeffaflığın gözetilmesi ve kullanıcılar için eşit ile adil erişim koşullarının sağlanması yönündeki katkıları; kütüphanelerin hizmet kalitesini yükseltmesine ve mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır (Çuhadar vd., 2024, s. 430). Yapay zekâ çağında bilgi profesyonellerinin en önemli sorumluluklarından biri etik ilkelerin ve eleştirel bilgi yaklaşımlarının benimsenmesidir. Dijital etik, kuruluşlarda yükselen bir işlev olarak araştırmacıların, politika yapımcıların ve bilgi profesyonellerinin dikkatini çekmektedir. YZ uygulamaları, veri gizliliği, algoritmik önyargılar ve yanlış bilgi yayılımı gibi potansiyel etik sonuçlarla birlikte düzenleyici önlemler alınmasını gerektirmektedir (Rockembach ve Geert, 2024). Ancak,

kütüphanecilerin meslek etiğine ilişkin farkındalık seviyeleri değişiklik göstermektedir. Kütüphanecilerin etik ve ahlak kavramları ile sık sık karşılaşması ve bunların benimsenmesindeki zorluklar, mesleki performansı ve kurumsal aidiyeti olumsuz etkilemektedir (Aksakallı, 2025). Günümüzde aktif olarak eğitim veren bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin müfredatında etik derslerinin yer alması, mezun kütüphanecilerin mesleki etik ilkeler, uygulama süreçleri ve karşılaşabilecekleri etik ikilemler konusunda daha yüksek düzeyde farkındalık geliştirmelerine katkı sağlayan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Yapay zekâ kullanımıyla ortaya çıkan endişeler arasında iş güvencesi de yer alsa da, BBY mezunlarının çoğunluğunun bunu en büyük etik sorun olarak görmediği, ancak mezun olmayanlar arasında görüşlerin daha bölünmüş olduğu düşünülmektedir (Akkaya ve Çağlar, 2025).

Kullanıcı Deneyimi ve Otomasyonun Etkileri

Yapay zekânın gelişim ile beraber kütüphanelerin bilgiye erişim süreçlerinde köklü değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu değişiklikler kullanıcıların bilgiye erişim süreçlerinde yapay destekli arama motorlarını aracılığıyla daha ilgili sonuçlara erişilmesini sağlamaktadır. Bununla beraber NLP teknikleri, kullanıcı sorularını daha iyi anlayarak doğru ve ihtiyaca yönelik sunabilmektedir (ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu, 2025; Çuhadar vd., 2024). Yapay zekâ tabanlı akıllı öneri sistemleri, kullanıcılara 7/24 hizmet veren sanal asistanlarda yapılacak olana iyileştirmeler, bilginin yönetimini hem hızlandırıp hem de kolaylaştırmaktadır. Buna akademik kütüphanelerin çağın gerekliliklerine uyum sağlamasında kritik rol almaktadır. Sanal asistanların kullanıcıların belli sorularına cevap vermesi, kütüphanecilerin yükünü hafifletmekle beraber karmaşık sorulara ve kişiye özel yardıma daha çok zaman ayırmasını sağlar (Çuhadar vd., 2024). Yapay zekânın kütüphane hizmetlerinde öneri sistemleri, kataloglama, içerik analizi, veri analizi vb. konularda kullanılabilmesiyle beraber kullanıcının ihtiyaçlarını daha kolay tespit edebilmektedir (Yılmaz, 2025). Bu yaklaşım, kurumsal bilgi yönetimi sistemlerinde de YZ destekli sınıflandırma araçlarının, “kurum içi belge ve içeriklerin otomatik olarak kategorize edilmesini” sağlamasıyla paralellik göstermektedir (Koç, 2025, s. 90).

Yapay zekâ ve otomasyon, kütüphanelerde kullanıcı deneyimini önemli ölçüde geliştirmektedir. YZ ve otomasyon, kullanıcı verilerini analiz ederek kitaplar, makaleler ve diğer kaynaklar için öneriler sunmakta ve böylece kişiselleştirilmiş bir kullanıcı deneyimi sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar, kullanıcıların en çok 'erişilen bilgi kaynaklarının güvenilir olmaması' ve 'gerekli tam metin kaynaklara kısıtlı erişim' gibi durumlarda kaygılandığını göstermektedir. YZ tabanlı akıllı öneri sistemleri ve anlamsal arama motorları, en ilgili ve güvenilir kaynakları önceliklendirerek bu belirsizliği azaltabilir ve kullanıcıların yaşadığı 'bilgi kaynakları ile ilgili engelleri' ortadan kaldıracaktır (Çelik, 2022, ss. 97-102). Bu durumu destekleyen bir çalışma, “Ağ Kuşağı” olarak tanımlanan üniversite öğrencilerinin kütüphaneyi internete göre daha güvenilir bir kaynak olarak görmelerine rağmen (%74,3) , her türlü bilgi ihtiyacında ilk olarak internete yöneldiklerini (%68,5) ortaya koymaktadır. Bu bulgu, ağ kuşağının bilgi davranışlarında güvenilirlikten çok, hız ve erişim kolaylığını önceliklendirdiğini göstermektedir (Dalkıran, 2018, s. 83, 86, 96). İşte bu noktada YZ destekli hizmetler hem güvenilirlik hem de hız beklentisini karşılayarak devreye girmektedir. Bu durum, kullanıcı memnuniyetini artırmakla beraber kütüphanelerin kullanımını artırmaktadır. Akademik kütüphaneler, YZ’yi bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve kullanıcıların arama deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla yenilikçi yöntem ve yaklaşımlar arasında etkin bir şekilde kullanmaktadır. Akıllı sistemler, kütüphane içerisindeki kullanıcı faaliyetlerini anlık olarak izleme imkânı sunarken, yapay zekâ algoritmaları ve akıllı platformlar sayesinde derin öğrenme uygulamaları, otomasyon gerektiren kütüphaneci müdahalesine ihtiyaç duymadan kendini güncelleyip optimize edebilmektedir (İbrahim, 2024; Okunlaya vd., 2022; Williamson ve Fernandez, 2025).

Kütüphane 5.0 yaklaşımı; kullanıcıların ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu ve kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik hizmet modeli amaçlayan geleceğin kütüphanelerini temsil etmektedir. Bu model kişiye özel kitap tavsiye hizmetleri sunma ve birebir özelleştirilmiş küratörlük hizmetleri ile daha kişisel ve özgün deneyimler sunmaktadır (Kavak, 2023). Bu teknoloji kullanıcıların geçmiş ödünç alma kayıtları, okuma eğilimleri ve tercihleri analiz edilerek, ilgi alanlarına uygun kitaplar, makaleler ve diğer bilgi kaynaklarına yönelik öneriler sunulabilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ tabanlı erişilebilirlik çözümleri, özellikle hareket kabiliyeti sınırlı bireylerin bilgiye erişim süreçlerini kolaylaştırma potansiyeline sahiptir (Çuhadar vd., 2024).

Otomasyonun etkileri, hizmetlerin dijitalleşmesinin ötesinde, kütüphanelerin fiziksel mimarisini de kökten değiştirmektedir. Örneğin, Chicago Üniversitesi Kütüphanesi’nde kullanılan Otomatik Kütüphane Sistemi (ALS), robotik vinçler aracılığıyla kitapların depolanması ve getirilmesini sağlayarak geleneksel raf sistemlerine göre maliyeti üçte bir oranında düşürmüş ve depolama alanından yedi kat daha fazla verim elde edilmesini sağlamıştır. Benzer şekilde, kütüphanelerde envanter sayımı için kullanılan "Torry" gibi robotlar, bir saatte 35.000 kitabı %99 doğruluk oranıyla sayabilmektedir. Bu tür uygulamalar, kütüphane binalarında koleksiyon için ayrılan alanların küçülmesine,

böylece kullanıcı odaklı sosyalleşme, çalışma ve "makerspace" gibi etkinlik alanlarının genişlemesine olanak tanımaktadır (Çuhadar, 2020, ss. 2891-2895, 2897).

Disiplinlerarası İş Birlikleri ve Sürekli Mesleki Gelişim

Bilgi profesyonellerinin veri yönetimi ve dijital kütürlük gibi alanlarda YZ, bulut bilişim ve blokzincir gibi gelişen teknolojileri benimsemesi kritik önem taşıırken, bu adaptasyonun önündeki en büyük engellerin başında teknolojik eskime, yetersiz bütçeler ve bu sistemleri yönetecek nitelikli personel eksikliği gelmektedir; bu durum sürekli mesleki gelişimi bir seçenek olmaktan çıkarıp bir zorunluluk haline getirmektedir (Paul, 2024). YZ'nin ön planda olduğu günümüzde bilgi profesyonellerinin yaşam boyu mesleki gelişimleri ve disiplinler arası iş birlikleri büyük önem taşımaktadır (Torres, 2024). Araştırmalar, öğrenme kaygısı düzeylerinin düşük olmasının, kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerini öğrenme konusunda genel olarak daha az endişeli olduklarını ve bu durumun grup içinde tutarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Gültekin ve Kavak, 2025). Bununla birlikte, akademik kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerine uyumunu kolaylaştırmak için eğitim programlarının düzenlenmesi ve kurumsal düzeyde destekleyici politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Lau vd., 2024). Yapay zekâ kullanım sıklığının kaygı düzeyini azalttığı da belirtilmekte olup, bu durum eğitimlerin ve farkındalık programlarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Gültekin ve Kavak, 2025). Çağdaş bilgi toplumunda kütüphanecilik mesleği, bilgiye erişim ve hizmet etkinliğini belirleyen stratejik bir alan olarak öne çıkmaktadır (Odabaşoğlu, 2024). Yapay zekâ teknolojilerinin bilgi bilimi ve kütüphane alanına entegrasyonu yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda farklı disiplinlerin birikimlerinin paylaşıldığı bir süreçtir. Bu bağlamda, kütüphanelerin yapay zekâ teknolojilerini benimsemesi, mesleğin gelecekteki yönelimini belirleyen stratejik bir hamle niteliği taşımaktadır (ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu, 2025). Söz konusu dönüşüm, bilgi profesyonellerinin iş tanımını da genişletmekte; yapay zekâ uzmanları, araştırmacılar ve eğitim kurumlarıyla yapılacak iş birlikleri, kütüphanelere alanında uzmanlaşmış bilgi ve kaynaklara erişim olanağı sağlamaktadır. Ayrıca kütüphane profesyonellerinin bu teknolojileri etkili biçimde kullanabilmeleri için çeşitli eğitimlere katılım göstermeleri gerekmektedir (Çuhadar vd., 2024). Bu ihtiyacın karşılanmasında atölye çalışmaları, web seminerleri ve çevrimiçi kurslar önemli bir rol oynamaktadır (Demir, 2025). Bu süreç, yalnızca teknolojik araçların benimsenmesiyle sınırlı kalmayıp, kütüphane profesyonellerinin bu teknolojileri etkin kullanabilmeleri için gerekli eğitimleri almalarını da zorunlu kılmaktadır. Nitekim profesyonel gelişim programları, kütüphanecilerin YZ'yi iş akışlarına entegre etme becerilerini edinmelerine yardımcı olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Yapay zekâ teknolojileri, akademik kütüphanelerin hizmetlerini dönüştürme ve kullanıcı deneyimini zenginleştirme konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilmesinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Yapılan uluslararası çalışmalar, farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerde dahi kütüphanecilerin ve kütüphanelerin yapay zekâyı benimseme hızının yavaş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bilgi profesyonelleri, YZ'nin getirdiği bu dönüşümü endişeyle karşılamakta; özellikle mahremiyet, mesleki rollerin geleceği ve YZ'nin etik olmayan kullanımı gibi konularda belirgin kaygılar taşımaktadırlar. YZ potansiyelinin tam olarak hayata geçirilmesinin yalnızca teknik adaptasyona değil, aynı zamanda bu kaygıları giderecek sağlam kurumsal politikaların oluşturulmasına ve etik ilkelerin titizlikle gözetilmesine sıkı sıkıya bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda kütüphaneciler, kullanıcı odaklı hizmet anlayışını sürdürürken bilgi erişiminde şeffaflığı, güvenliği ve adaleti sağlamakla yükümlüdürler. Bu doğrultuda, akademik kütüphanelerde yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilir ve etkili bir şekilde kullanılabilmesi için sürekli mesleki gelişim programlarının uygulanması büyük önem taşımaktadır. Kütüphane çalışanlarının yapay zekâ okuryazarlığının artırılması, sadece teknik becerilerin kazandırılmasını değil aynı zamanda eleştirel düşünme, etik farkındalık ve disiplinler arası iş birliklerini de içermelidir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeyde kütüphaneler arası deneyim paylaşımı, ortak projeler ve araştırma iş birlikleri, yapay zekâ uygulamalarının daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacaktır.

Bu doğrultuda atılması gereken adımlar aşağıda sıralanmaktadır:

- **YZ Politikaları Oluşturmak:** Her kütüphanenin, ivedilikle gelişen YZ teknolojileri karşısında alması gereken ilk aksiyon bu olmalıdır. Veri gizliliğine, bilinçli ve etik kullanıma ve güvenlik kaygılarını engellemeye yönelik politikaları bir an önce oluşturmak gerekmektedir.
- **Bütçe Planlaması ve Kaynaklara Odaklanma:** YZ ve ilgili teknolojilere ait yatırımlar için uzun veya orta vadeli bütçe planları oluşturulmalı, maliyeti düşürmek için açık kaynaklı kodlu YZ teknoloji ve uygulamaları kullanımı teşvik edilebilir.

- **Kütüphane Profesyonellerinin Bilinçlendirilmesi:** YZ okuryazarlığı dahil olmak üzere, YZ teknolojileri ve uygulamalarında seçim kriterlerini doğru belirlemek amacıyla YZ'ye ilişkin güncellemelerin rehber, bülten, seminer, çalıştay, webinar ve benzeri ortamlarla duyurulmasını sağlayarak, üniversitelerin desteğiyle ek eğitimlere ağırlık verilmelidir. Bu eğitimler, YZ araçlarının etkin ve uygun biçimde kullanımını ve YZ sistemlerinde YZ'nin temel kavramlarını, etik boyutlarını, veri gizliliğini, algoritmik önyargıları, farklı YZ araçlarının (ChatGPT, Gemini, Copilot gibi) etkili kullanımını (prompt mühendisliği dahil), veri koruma, etik yaklaşımlar ve güvenlik gibi konuları içermelidir.
- **Kullanıcı Eğilimlerinin Belirlenmesi ve Bilinçlendirme:** Mevcut analiz yöntemleri kullanılarak ortaya çıkan ve YZ uygulamaları yardımıyla edinilen kişiselleştirilmiş önerileri dikkate alarak kütüphane hizmetleri/süreçleri bu teknoloji doğrultusunda geliştirilebilir.
- **Sürekli İş Birlikleri:** Ulusal ve uluslararası düzeyde iş birlikleri kurularak bilgi ve deneyim paylaşımı teşvik edilmelidir.
- **Müfredat Değişikliği:** BBY bölümlerinin müfredatlarında yapay zekâ modellerini daha etkili kullanmak için "istem mühendisliği" (prompt engineering) gibi konulara ve etik meselelere hâkim kütüphane profesyonellerinin yetiştirilmesi gerektiği doğrudan eklenebilir. Ayrıca, mesleki eğitim programlarına etik değerlerin entegre edilmesinin etik farkındalığı artırabileceği ve BBY bölümlerinin etik ders programlarının sayısının olanaklar kapsamında artırılması gerekmektedir.
- **Kaynaklara Odaklanma:** Yapay zekâ uygulamalarının kütüphanelerin verimliliğini ve işlevselliğini artırabileceği, kaynakların tahsisi, sıralanması ve indekslenmesi gibi zaman alıcı görevleri otomatikleştirerek kütüphane operasyonlarını ayrıca kullanıcı taleplerine daha hızlı ve doğru yanıtlar sunarak hizmet kalitesini yükseltebileceği öngörülmektedir.
- **Pozitif Algı ve Motivasyon:** Kütüphanecilerin YZ'ye yönelik olumlu tutumlarını ve YZ kullanımına yönelik istekliliklerini artıracak stratejiler geliştirilmelidir. YZ'nin sunduğu yenilikçi fırsatlar ve mesleki gelişim potansiyeli vurgulanarak, YZ'ye karşı olumlu duygusal deneyimler teşvik edilmelidir.
- **Disiplinlerarası İş Birlikleri:** Bilgi profesyonelleri, YZ geliştiricileri ve diğer ilgili paydaşlarla disiplinlerarası iş birliklerini güçlendirmelidir. Bu iş birlikleri, etik YZ sistemlerinin tasarımı, YZ'nin kütüphane hizmetlerine entegrasyonu ve YZ'nin sosyal ve mesleki boyutlarının uyumlaştırılması için kritik öneme sahiptir.
- **Ulusal Ağ ve Ortak Projeler:** Türkiye'de akademik kütüphaneler arasında koordinasyon sağlayacak ve YZ teknolojilerinin standartlaştırılmış bir şekilde uygulanmasını teşvik edecek ulusal bir YZ kütüphane ağı kurulması önerilmektedir. Bu tür bir ağ, ortak YZ projelerinin geliştirilmesine ve kütüphanecilerin mesleki gelişimine katkıda bulunabilir.
- **Yeni Roller ve Uzmanlaşma Alanları:** Dijital etikçi gibi yeni ve gelişen rollere odaklanılarak, bilgi profesyonellerinin bu alanlarda uzmanlaşmaları teşvik edilmelidir. Bilgi profesyonellerinin, YZ'nin potansiyel zararlarını azaltmak için ahlaki duyarlılık ve profesyonel sorumluluk sergilemeleri beklenmelidir.

Bu öneriler, bilgi profesyonellerinin YZ çağının getirdiği dönüşümlere etkin bir şekilde adapte olmalarına, mesleki rollerini yeniden tanımlamalarına ve topluma değer katan hizmetler sunmaya devam etmelerine yardımcı olacaktır.

Kütüphanelerin dönüşüm sürecinde başarılı olması için, içe dönük kapasite artırımı ile dışa dönük kullanıcı bilinçlendirme çabalarını birleştirmesi kritik önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, yapay zekâ profesyonelleri ve araştırmacılarla kurulacak sürekli iş birlikleri kurumsal yetkinliği artırırken, YZ okuryazarlığı konusunda proaktif bir rol üstlenerek kullanıcı talebini bilinçli bir şekilde oluşturmak gerekmektedir. İşte hem bu stratejik adımlar hem de önceki öneriler hayata geçirildiğinde, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin YZ teknolojisi ve uygulamalarına hızlı adaptasyonunu sağlayacak, bilgiye erişimi kolaylaştıracak ve hizmet kalitesini artıracaktır.

Sınırlamalar

Bu çalışmanın bazı metodolojik sınırlamalar bulunmaktadır. Bir kapsam taraması yaklaşımından esinlenilmiş olmasına rağmen, dahil edilen çalışmaların seçim sürecini görselleştiren bir PRISMA-ScR akış şeması sunulmamıştır. Ayrıca, dahil edilen 39 adet çalışmanın temel özelliklerini (ülke, metodoloji vb.) özetleyen bir veri haritalama tablosu

oluşturmak yerine, bulgular doğrudan nitel ve tematik bir sentez yoluyla aktarılmıştır. Bu nedenle, bu çalışma literatürün kapsamlı bir haritasını sunmaktan çok, alandaki temel eğilimleri ve tartışmaları ortaya koyan sistematik bir arama ile desteklenmiş nitel bir derleme olarak değerlendirilmelidir.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, literatürdeki eğilimleri ortaya koysa da Türkiye'deki farklı kütüphane türlerinde (örn. okul, halk, üniversite) YZ politika ve uygulamalarını karşılaştırmalı olarak analiz eden saha araştırmalarına ihtiyaç vardır.

BBY bölümü öğrencilerinin YZ okuryazarlık düzeylerini ölçen ve müfredatın etkinliğini değerlendiren ampirik çalışmalar, bu alandaki eğitim stratejilerine yön verebilir.

Teşekkür

Bu makalenin yazım sürecinde, metnin dil ve anlatım tutarlılığının sağlanması amacıyla Grammarly, Gemini ve ChatGPT gibi araçlardan yararlanılmıştır.

Kaynakça

- Akkaya, M. A. ve Çağlar, M. (2025). Üniversite kütüphanesi çalışanlarının meslek etiği algısı ve mesleki etik ilkeler farkındalığı: İzmir Üniversiteleri örneği. *Bilgi Dünyası*, 26(1), 1-38. doi:10.15612/BD.2025.808
- Aksakallı, S. (2025). Kütüphanecilik etiği: Üniversite kütüphanelerindeki personelin etik algı ve davranışları üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 26(1), 368-373. doi:10.15612/BD.2025.806
- Ali, M. Y. (2025). Cybersecurity threats in Pakistani academic libraries in the era of artificial intelligence. *International Information & Library Review*, 57(2), 204-210. doi:10.1080/10572317.2025.2479289
- Ali, M. Y., ve Richardson, J. (2025). AI literacy guidelines and policies for academic libraries: A scoping review. *IFLA Journal*, 1-12. doi:10.1177/03400352251321192
- ANKOS Yapay Zeka Araştırma Grubu. (2025). *Üniversite kütüphaneleri için üretken yapay zeka kullanım rehberi ve politikası*. Ankara: ANKOS Derneği. <https://ankos.org.tr/tr/yayinlar/> adresinden erişildi.
- Aydemir, M. (2025). Sosyal bilimlerde yapay zekâ çalışmalarına yönelik kapsam taraması: Dergi Park veritabanı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 327-347. doi:10.52642/susbed.1623364
- Baker, D. (2025). The future of libraries, librarianship, and information services. In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science* (Vol. 1, pp. 93-99). Amsterdam: Elsevier Inc. doi:10.1016/B978-0-323-95689-5.00218-2
- Boz, E. C. (2021). Yapay zekâ kütüphanelerin geleceğini iyi yönde etkilemekte midir?. *Library, Archive, And Museum Research Journal*, 2(2), 141-145. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lamre/issue/67996/1055037> adresinden erişildi.
- Cox, A. (2022). The ethics of AI for information professionals: Eight scenarios. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 71(3), 201-214. doi:10.1080/24750158.2022.2084885
- Çelik, M. (2022). *Bilgi arama kaygısı: Çankaya Üniversitesi lisansüstü öğrencileri üzerine bir çalışma* [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. <http://openaccess.karatekin.edu.tr:8080/xmlui/handle/CAKU/3137> adresinden erişildi.
- Çuhadar, S. (2020). Robot ve yapay zekâ uygulamaları ile kütüphane mimarisi. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(47), 2888-2900. doi:10.29228/Joh.43684
- Çuhadar, S., Mert, S., Gezer, Ç., Helvacıoğlu, E., Arus, O., Aslan, Ö., Karlı, M., Sönmez, Ç., Taş, A., Açıkalın, C., Aydemir Mazlumoglu, A., Erken, M., Yılmaz, M., Gürdal, G., Araz Çerkez, Ö., Uğur, E., Menemenlioğlu, A., Şenoğlu, A., ve Atlı, S. (2024). Üniversite kütüphanecilerinin yapay zeka algıları, kütüphanelerde uygulama alanları ve geleceği. *Bilgi Dünyası*, 25(2), 410-458. doi:10.15612/BD.2024.785
- Dalkıran, Ö. (2018). *Ağ kuşağının bilgi davranışları: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- De Sarkar, T. (2022). Internet of Things (IOT) and library services. *Library Hi Tech News*, 39(9), 18-22. doi:10.1108/LHTN-06-2022-0079

- Demir, G. (2025). Yapay zekâ okuryazarlığı: Kütüphaneler için yeni bir paradigma. *Bilgi Dünyası*, 26(1), 183-222. doi:10.15612/BD.2025.803
- Ganiyu, O. A., Ajani, Y. A., ve Enakrire, R. T. (2024). The Intelligent Libraries: Innovation for a Sustainable Knowledge System in the Fifth (5th) Industrial Revolution. *LIBRI*, 74(3), 211-223. doi:10.1515/libri-2023-0111
- Gültekin, V., ve Kavak, A. (2025). An assessment of artificial intelligence anxieties of academic librarians in Türkiye. *The Journal of Academic Librarianship*, 51, 103058. doi:10.1016/j.acalib.2025.103058
- Ibrahim, M. S. (2024). How AI will change the job of librarians: Galala University case study. *Cybrarians Journal*, (73), 1-10. doi:10.70000/cj.2024.73.626
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 perspektifinde kütüphane 5.0: Teknoloji ve insan merkezli yeni nesil kütüphane hizmetleri. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280-309. doi:10.33721/by.1343297
- Kavak, A. (2024). Türkiye'de Halk Kütüphanesi Çalışanlarının Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumları. *Türk Kütüphaneciliği*, 38(4), 225-261. doi:10.24146/tk.1486759
- Kavak, A. (2025). Bilgi Depolarından Topluluk Merkezlerine: Kütüphanelerin Dönüşümü ve Toplum Odaklı Yenilikler. *Kütüphane Arşiv Ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 109-127. doi:10.59116/lamre.1588370
- Kavak, A., ve Yılmaz, E. (2024). Information professionals' metaphorical perceptions of artificial intelligence concept. *Journal of Library Administration*, 64(6), 695-718. doi:10.1080/01930826.2024.2371276
- Koç, O. (2025). Dijital Bilgi Yönetiminde Yeni Ufuklar: Yapay Zekâ Destekli Sistemler. O. Koç (Ed.), *Yapay zeka ve bilgi yönetimi: Sağlık, eğitim ve toplum için yenilikçi uygulamalar* (ss. 83-100). Gaziantep: Özgür Yayınları. doi:10.58830/ozgur.pub698.c2972
- Lau, J., Tammaro, A. M., Miltenoff, P., Begum, D., Zanichelli, F., Orru, D., ve Sanabria, D. (2024). Artificial intelligence/ChatGPT-like: Perceptions and use among library and information professionals from Italy, Bangladesh, Bulgaria, and Mexico. *International Information & Library Review*, 56(4), 404-418. doi:10.1080/10572317.2024.2413773
- Lund, B. D., Mannuru, N. R., ve Agbaji, D. (2024). AI anxiety and fear: A look at perspectives of information science students and professionals towards artificial intelligence. *Journal of Information Science*, 1-9. doi:10.1177/01655515241282001
- Mitha, S. B., ve Omarsaib, M. (2025). Emerging technologies and higher education libraries: a bibliometric analysis of the global literature. *Library Hi Tech*, 43(2-3), 1248-1270. doi:10.1108/LHT-02-2024-0105
- Mubofu, C. (2025). Evaluating digital competencies for enhancing library services: Insights from Tanzanian academic libraries. *International Information & Library Review*. doi:10.1080/10572317.2025.2461438
- Odabaşoğlu, A. (2024). Kütüphaneci yetkinlikleri üzerine yapılan araştırmalar hakkında nicel bir analiz. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 21, 15-33. doi:10.26650/bba.2024.21.1471394
- Odabaşoğlu, A. (2025). Bilgi bilimi ve kütüphanecilik alanında yapay zekâ ile ilgili yayınların bibliyometrik analizi. O. Koç (Ed.), *Yapay zeka ve bilgi yönetimi: Sağlık, eğitim ve toplum için yenilikçi uygulamalar* (ss. 1-28). Gaziantep: Özgür Yayınları. doi:10.58830/ozgur.pub698.c2970
- Okunlaya, R. O., Abdullah, N. S., ve Alias, R. A. (2022). Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*, 40(6), 1869-1892. doi:10.1108/LHT-07-2021-0242
- Öztürk, F., ve Özel, N. (2021). Yapay zekâ ve kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351-386. doi:10.15612/BD.2021.648
- Paul, N. (2024). The future of information science: Exploring the role of libraries in data management and digital curation. *Library Progress International*, 44(3), 4703-4710. <https://bpaajournals.com/library-science/index.php/journal/article/view/1291> adresinden erişildi.
- Polat, Ö. (2024). Halk kütüphanesi çalışanlarının yapay zekâ okuryazarlığı üzerine bir araştırma: İzmir halk kütüphaneleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 625-641. <https://zenodo.org/record/13825203> adresinden erişildi.
- Pollock, D., Evans, C., Jia, R. M., Alexander, L., Pieper, D., de Moraes, É. B., Peters, M. D. J., Tricco, A. C., Khalil, H., Godfrey, C. M., Saran, A., Campbell, F., ve Munn, Z. (2024). "How-to": scoping review?. *Journal of Clinical Epidemiology*, 176, 111572. doi:10.1016/j.jclinepi.2024.111572

- Rockembach, M., ve Geerts, D. (2024). Eticista digital: uma função emergente no campo da Informação. *Boletim do Arquivo da Universidade de Coimbra*, 37(1), 75–93. doi:10.14195/2182-7974_37_1_3
- Torres, J. M. (2024). Leveraging ChatGPT and bard for academic librarians and information professionals: A case study of developing pedagogical strategies using generative AI models. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 29(3), 169-182. doi:10.1080/08963568.2024.2321729
- Williamson, J. M., ve Fernandez, P. (2025). "Through the looking glass: envisioning new library technologies" academic search using artificial intelligence tools. *Library Hi Tech News*, 42(2), 1-5. doi:10.1108/LHTN-01-2025-0014
- Yılmaz, M. (2025). Kütüphanelerin geleceği: Yapay zekâ ve büyük verinin kütüphanelerde kullanımı [Kitap tanıtımı: *Kütüphanelerin geleceği: Yapay zekâ ve büyük verinin kütüphanelerde kullanımı*, by B. S. Sarıçoban]. *Bilgi Dünyası*, 26(1), 352-359. doi:10.15612/BD.2025.823
- Yoon, J. W., Andrews, J. E., ve Ward, H. L. (2022). Perceptions on adopting artificial intelligence and related technologies in libraries: Public and academic librarians in North America. *Library Hi Tech*, 40(6), 1893-1915. doi:10.1108/LHT-07-2021-0229
- Zencir, M. B. (2024). Kütüphane ve bilgi merkezlerinde inovasyon ve yapay zekâ [Kitap tanıtımı: *Kütüphane ve Bilgi Merkezlerinde İnovasyon ve Yapay Zekâ*, G. Demir]. *Bilgi Dünyası*, 25(1), 178-184. doi:10.15612/BD.2024.750

Yapay Zekâ Çağında Bilgi Profesyonelleri: Yetkinlik Gelişimi ve Stratejik Yaklaşımlar

Mehmet ERKEN¹ Melahat KARSLI² Müberra YILMAZ³ Özlem ASLAN⁴

Öz

Dijital dönüşüm sürecinin hız kazandığı günümüzde, yapay zekâ (YZ) teknolojileri, bilgi yönetimi alanında köklü değişiklikleri getirmektedir. Özellikle kâr amacı olmayan bilgi merkezlerinde görev yapan bilgi profesyonelleri, geleneksel bilgi erişim, organizasyon ve yönetim becerilerinin ötesinde, YZ tabanlı araç ve sistemleri etkin bir şekilde kullanabilme yetkinliklerini geliştirmek zorundadırlar.

YZ, bilgi profesyonellerinin iş süreçlerini hızlandırmak, verileri verimli bir şekilde analiz etmek ve kullanıcı ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilmek için destekleyici ve güçlü araçlar sunmaktadır. YZ teknolojilerinin hızla gelişmesi, geleneksel bilgi hizmetlerinin sınırlarını genişletmekte; veri analitiği, doğal dil işleme, makine öğrenimi ve otomasyon gibi yeni uzmanlık alanlarını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, bilgi profesyonellerinin rollerinin yeniden tanımlanması ve dijital yetkinliklerinin artırılması, hizmet kalitesinin sürdürülebilirliği üzerine üniversite kütüphane yöneticilerine yönelik bir anket araştırması yapılmıştır. ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu'nun "Üniversite Kütüphanecilerinin Yapay Zekâ Algıları, Kütüphanelerde Uygulama Alanları ve Geleceği" başlıklı araştırma makalesinde yer alan verilerden yararlanılmıştır. Türkiye'deki üniversite kütüphane yöneticilerinden geri bildirimler doğrultusunda teknik bilgi eksikliği, yeterli eğitim olanaklarının bulunmaması, zaman ve motivasyon yetersizliği, kurumsal/kültürel direnç, kurumların sınırlı bütçeleri nedeniyle gerekli yatırımların yapılamaması, etik ve veri güvenliği gibi zorluklar ön plana çıkmıştır.

Bu bildiri, Türkiye'deki bilgi profesyonellerinin değişime nasıl uyum sağlayabileceğini, YZ yetkinliklerinin geliştirilmesine yönelik gereksinimleri ve stratejileri ele almaktadır. Bilgi profesyonellerinin YZ odaklı dijital dönüşüm süreçlerinde etkin, etik ve stratejik aktörler olarak nasıl rol alabileceklerine ilişkin bütüncül bir perspektif sunarak, alana yönelik politika geliştirme ve mesleki eğitim süreçleri için katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Bilgi Profesyonelleri, Kütüphaneler, ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu

Giriş

Literatürde YZ kavramına ilişkin çok sayıda farklı tanım bulunduğu bilinmektedir. Bu tanımlar arasında yapay zekâ, "insan gibi düşünebilen ve kendi kendine kararlar alabilen; bunun yanında insanların odaklandıkları işleri yapma ve çözmeye çalıştıkları problemleri sonuca kavuşturma yeteneğine sahip olan makineler" şeklinde tanımlanmaktadır (İpçi, 2021, s. 4).

Dünya tarihinde yapay zekâ alanındaki çalışmalar, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından kullanılan Enigma makinelerini deşifre eden ünlü matematikçi Alan Turing ile başlamıştır. Turing'in 1950 tarihli Hesaplama Makineleri ve Zekâ adlı makalesinde, makine öğrenimi de dâhil olmak üzere yapay zekânın birçok temel fikri ortaya konmuştur (Turing, 2009). Bu makalede, makinelerin düşünüp düşünemeyeceği ve insanları iyi derecede taklit edebilecek makineler üretmenin mümkün olup olmayacağı sorularına cevap aranmıştır. Alan Turing ile temelleri atılan bu fikir, sonraki yıllarda yapılan yapay zekâ çalışmaları ile her disiplini kapsayarak ilerlemeye ve gelişmeye devam etmiştir.

¹ Birim Sorumlusu, İzmir Kavram MYO, Kütüphane ve Dokümantasyon Birimi, mehmet.erken@kavram.edu.tr

² Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, melahat@ktu.edu.tr

³ Kütüphane Uzman Yardımcısı, TED Üniversitesi, Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, muberra.yilmaz@tedu.edu.tr

⁴ Öğr. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, ozlem.aslan@alanya.edu.tr

Benzer dönemde, Türkiye’de de bilim dünyasına yön veren isimler yapay zekâ ve bilişim felsefesi üzerine düşünceler ortaya koymaya başlamıştır. Bu isimlerinden biri, cebir ve sayı teorisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Ord. Prof. Dr. Cahit Arf’tır. 1940’lı yıllarda geliştirdiği “Arf halkaları”, “Arf değişmezleri” ve “Arf kapanışları” gibi kavramlar matematik literatüründe kalıcı bir yer edinmiştir. Teorik matematik alanındaki katkılarının yanı sıra, bilimin toplumdaki yerini güçlendiren görüşleriyle de öne çıkmıştır. 1958 yılında “Makineler Düşünebilir mi? ve Nasıl Düşünebilir?” başlıklı konferansında, makinelerin insan zekâsına benzer şekilde düşünebilme ihtimali üzerine değerlendirmeler yapmış; bu yönüyle Türkiye’de yapay zekâ tartışmalarına öncülük eden isimlerden biri olmuştur (Gözütok, 2021). “Matematik, insan zekâsının gerçeği anlamada kullandığı en keskin araçtır.” ifadesi, onun hem bilginin evrenselliğine hem de teknolojik gelişimle düşünsel ilerlemenin bütünlüğüne olan inancını yansıtır.

Bu tarihsel ve düşünsel temeller üzerine inşa edilen yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hayatımızı kolaylaştıran ve pek çok alanda tercih edilen çözümler olarak kütüphane hizmetlerinde de etkili bir yer edinmektedir. Kütüphanelerde YZ teknolojilerinin uygulanmaya başlamasıyla bilgi profesyonellerinin iş süreçleri ile roller ve sorumlulukları değişim sürecine girmiştir. Değişim içerisinde bilgi profesyonellerinin rutin olarak yaptıkları görevlerin otomatikleştirilmesi, bilgi erişiminin hızlanması, kullanıcı deneyiminin iyileştirilerek iş yükünün hafifletilmesi öngörülmektedir (Lund vd., 2020). Bu değişim, beraberinde yapay zekâ sistemlerindeki olası önyargılar, etik ve güvenlik riskleri, veri mahremiyeti ihlalleri ile teknik altyapı ve eğitim eksikliği gibi konularda yeni tartışmalar ve endişeleri de getirmektedir.

Bilgi teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak kütüphane hizmetleri ve bilgi yönetimi alanında aktif olabilmek ve gelişmelere öncülük edebilmek için 2024 yılı mayıs ayında “ANKOS YZ Araştırma Grubu” kurulmuştur (Çuhadar vd., 2024). Bu grup, YZ temelli araştırmalarıyla; makale, rehber, politika, ve bülten gibi çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda YZ konulu eğitimler düzenleyerek kütüphanelerin kurumsal gelişimi ile kütüphanecilerin kişisel gelişimine katkı sağlamaya çalışmıştır.

Araştırma grubu, Türkiye’deki üniversite kütüphane yöneticilerinin YZ teknolojilerine ilişkin durumunu değerlendirmek amacıyla “*Üniversite kütüphanecilerinin YZ algıları, kütüphanelerde uygulama alanları ve geleceği*” başlıklı bir makale yayımlamıştır. Söz konusu makaledeki anket verileri ile, gerçekleştirilen eğitimler sonunda katılımcılara uygulanan anket sonuçları karşılaştırmalı olarak incelenmiş; bu değerlendirmelerden elde edilen bulgular, bilgi profesyonellerinin mesleki gelişimine katkı sağlayabilecek veriler olarak çalışmamızda ele alınmıştır.

Literatür Taraması

Bilgi merkezlerinde dijital dönüşümün hız kazanması, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin bilgi profesyonellerinin görev tanımlarında ve gerekli yetkinliklerde köklü değişimlere yol açmasına neden olmuştur.

Türkiye bağlamında üniversite kütüphaneleri üzerine yürütülen geniş ölçekli bir çalışmada, ChatGPT, Gemini ve Grammarly gibi YZ araçlarının belirli düzeyde kullanıldığı; ancak kurumsal politika eksikliği, personel yetkinlik geliştirme yetersizliği ve stratejik planlama alanlarında açık ihtiyaçlar bulunduğu rapor edilmiştir (Çuhadar vd., 2024). Bu bulgu, YZ’nin bilgi hizmetlerinde etkin kullanımını sağlayabilmek için teknik altyapı yatırımlarının yanı sıra insan kaynağına yönelik sistematik eğitimlerin de gerekliliğini ortaya koymaktadır.

YZ okuryazarlığı kavramını yeni bir paradigma olarak ele alan Demir (2025), bilgi profesyonellerinin teknik bilgi, eleştirel değerlendirme ve etik farkındalık düzeylerinin artırılmasının sürdürülebilir hizmet kalitesi için kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Halk kütüphanelerine yönelik yapılan bir araştırmada, çalışanların YZ okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu ve özellikle temel farkındalık, araç kullanımı, veri güvenliği ve etik konularında yoğun eğitim ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir (Polat, 2025). Benzer şekilde, Kavak (2024), halk kütüphanesi çalışanlarının YZ’ye yönelik genel tutumlarının olumlu olmasına karşın bilgi düzeylerinin sınırlı kaldığını ve bu açığın uygulamalı eğitim programlarıyla giderilebileceğini belirtmektedir.

Kuramsal ve uygulamalı çerçeve sunan Öztürk ve Özel (2021), YZ’nin kataloglama, referans hizmetleri ve otomasyon gibi kütüphane süreçlerinde kullanım olanaklarını ortaya koyarken, teknik altyapı eğitimlerinin etik boyutla birlikte planlanmasının önemine işaret etmektedir. Boz (2021) ise YZ’nin kütüphanelerin geleceğini olumlu yönde etkileyebileceğini, ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için kütüphanecilerin hizmet tasarımı ve uygulama becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Uygulama rehberi perspektifinde, ANKOS (2024) tarafından yayımlanan *Yapay Zekâ Kullanım Rehberi ve Politikası*, YZ araçlarının seçimi, uygulanması, etik kullanımı ve veri güvenliği konusunda kapsamlı bir yol haritası sunmakta; bu rehberin etkin şekilde uygulanabilmesi için kurum içi farkındalık çalışmaları ve teknik eğitim programlarının

zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Literatür genel olarak, bilgi profesyonellerinin YZ teknolojilerine adaptasyonunun yalnızca bireysel çabalarla değil, kurumsal stratejiler ve sürdürülebilir eğitim politikaları ile desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Eğitim içeriklerinin, temel YZ kavramları, veri güvenliği, etik ilkeler ve uygulamalı senaryolar üzerinden beceri geliştirmeye odaklanması, bu dönüşümün başarısında belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Yoon, Andrews ve Ward (2022), kütüphanelerde yapay zekâ ve ilgili teknolojilerin benimsenmesine yönelik algıları inceleyerek, bu sürecin hem fırsatlar hem de çeşitli engeller barındırdığını ortaya koymaktadır. Çalışma, özellikle teknik bilgi eksikliği, kurumsal direnç ve yeterli eğitim olanaklarının sınırlı oluşunun, yapay zekâ uygulamalarının etkin kullanımını engellediğini vurgulamaktadır. Bulgular, bilgi profesyonellerinin bu teknolojilere uyum sağlayabilmesi için hedefe yönelik yetkinlik geliştirme programları ve stratejik planlamanın gerekliliğini desteklemektedir. Das ve Islam (2021) ise kütüphanelerde YZ ve makine öğrenmesi uygulamalarının sistematik olarak incelenmesinin, veri analitiği, otomasyon ve kullanıcı deneyiminin iyileştirilmesi açısından stratejik önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Cox ve Mazumdar (2022), YZ'nin kütüphanecilik bağlamında doğru tanımlanmasının, etik risklerin önlenmesi ve uygulama alanlarının netleştirilmesi açısından kritik olduğunu ifade etmektedir. Vezzosi ve diğerleri (2023) ise kütüphanelerin YZ teknolojilerine yanıt verebilmesi için yönetim, veri yönetimi ve etik ilkelere dayalı stratejik politikalar geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

IFLA (2023) rehberi, kütüphane çalışanlarının YZ okuryazarlığını geliştirmek amacıyla çevrim içi modüler eğitimler, mentorluk programları ve açık erişim öğrenme materyallerinin önemini öne çıkarırken; Research Libraries UK (2023) ilkeleri, YZ projelerinin kurumsal stratejilere entegrasyonu ve personel eğitiminin sürekliliğinin gerekliliğini vurgulamaktadır. ACRL Research Planning and Review Committee (2024) raporu ise akademik kütüphanelerde YZ'nin kişiselleştirilmiş bilgi hizmetleri ve öğrenme analitiği uygulamalarıyla öne çıktığını, bu nedenle bilgi profesyonellerinin dijital yetkinliklerini sürekli güncellemeleri gerektiğini belirtmektedir.

Çakmak ve Eroğlu (2024), Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde YZ uygulamalarının kullanımı kütüphane yöneticilerinin YZ konusuna bakış açısını incelemiştir. Çalışmada, kütüphane hizmetlerinde YZ'nin en yoğun kullanılan alanların bilgiye erişim ve dolaşım hizmetleri olduğu, kataloglama, sınıflama ve referans hizmetleri gibi alanlarda ise yapay zekâ kullanımına yönelik beklentilerin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Elsayed ve Abusharhah (2025), Arap akademik kütüphanelerinde YZ kullanımını ve etik farkındalığı incelemiş; en yaygın uygulama alanlarının kataloglama ve metadata üretimi olduğunu tespit etmiştir. Çalışma, YZ benimsenmesinin önündeki başlıca engellerin altyapı eksiklikleri ve personel eğitimi yetersizliği olduğunu vurgulamış, bu sorunların aşılması için YZ okuryazarlığını geliştirecek eğitim programları ile etik kullanım politikalarının geliştirilmesini önermiştir.

LaFlamme (2025), akademik kütüphanecilerin yapay zekâ okuryazarlığını geliştirmek amacıyla temel farkındalıktan etik savunuculuğa uzanan dört aşamalı bir öğretim modeli önermektedir. Bu model, kütüphanecilerin yalnızca YZ araçlarını teknik olarak kullanabilmelerini değil, aynı zamanda bu teknolojilerin etik ve toplumsal etkilerini de eleştirel biçimde değerlendirebilmelerini hedeflemektedir. Böylece bilgi profesyonelleri, hem kendi yetkinliklerini artırmakta hem de kullanıcı topluluklarının YZ okuryazarlığını geliştirmede etkin rol üstlenebilmektedir.

Gross ve diğerleri (2025), okul kütüphanecilerinin hem öğrencilere hem de öğretmenlere ve yöneticilere rehberlik ederek yapay zekâ okuryazarlığını geliştirmede önemli bir arayüz işlevi gördüğünü; bu sayede farklı grupları ortak bir anlayışta buluşturabildiğini belirtmektedir.

Ali ve Richardson (2025), akademik kütüphanelerde YZ okuryazarlığının geliştirilmesi için kılavuzların ve politika belgelerinin, personelin teknik becerilerini artırmanın yanı sıra etik farkındalık kazandırmada da kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Yapay zekâ okuryazarlığının geliştirilmesi, bilgi profesyonellerinin etik farkındalık, teknik yetkinlik ve yenilikçi hizmet tasarımı konularında güçlenmesini sağlamaktadır. 5. Sanayi Devrimi bağlamında, kapsayıcı eğitim programları ve politika rehberleri ile desteklenen kütüphaneciler, toplumsal eşitsizlikleri azaltmada önemli bir rol üstlenebilirler (Oladokun vd., 2025).

Amaç

YZ teknolojilerinin tüm disiplinlerde uygulanması ve yaygınlaşması, kullanım alanlarını genişletmektedir. Çalışmamızın amacı, Türkiye’deki bilgi profesyonellerinin kütüphane hizmetlerinde YZ teknolojilerinin kullanılmasına yönelik nasıl aktif rol alabileceğine dair perspektif sunarak, mesleki eğitime katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Yöntem

Araştırmada betimleme yönteminden yararlanılmıştır. Betimleme yöntemi, “olayların, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya çalışan” bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Kaptan, 2000). Veri toplama aracı olarak anket geliştirme yönteminden faydalanılmıştır. ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu’nun “Üniversite Kütüphanecilerinin Yapay Zekâ Algıları, Kütüphanelerde Uygulama Alanları ve Geleceği” başlıklı araştırma makalesinde yer alan anket verilerinden yararlanılmıştır. Türkiye’deki üniversite kütüphane yöneticilerine e-posta yoluyla iletilmiş, bunlardan 111 kütüphane yöneticisinden geri dönüş alınmıştır. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlenen eğitimlerdeki katılımcılara da anket uygulanarak veriler değerlendirilmiştir.

Bulgular

2025 yılı içerisinde gerçekleştirilen çeşitli çalıştay ve eğitimler kapsamında elde edilen anket verileri, kütüphanelerde yapay zekâ kullanımına ilişkin mesleki beklenti, gereksinim ve mevcut duruma dair önemli bulgular ortaya koymaktadır.

20 Mart 2025 tarihinde ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu tarafından düzenlenen “Üniversite Kütüphaneleri ve Yapay Zekâ Araçları Günü” konulu çevrim içi eğitim sonunda yapılan ankette, yapay zekâ içerikli eğitimlerin devamlılığının sağlanması yönünde taleplerin yoğun olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, bilgi profesyonellerinin yapay zekâ konusundaki yetkinliklerini artırmaya yönelik çalışmaların gerekliliğini vurgulamıştır.

Benzer şekilde, 14 Nisan 2025 tarihinde Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen “Yapay Zekâ ve Üniversite Kütüphaneleri” başlıklı çalıştayda, katılımcılar Türkiye ve dünyada kütüphanelerde yapay zekâ uygulamalarının avantaj ve dezavantajlarının belirlenmesine yönelik ilgi ve beklentilerini dile getirmiştir. Güncel çalışmaların ve örnek uygulamaların paylaşılmasının, mesleki bilgi birikimi ile farkındalığı artıracak yönünde görüş bildirilmiştir.

Bununla birlikte, 26 Mayıs 2025 tarihinde Abdullah Gül Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “Üniversite Kütüphanelerinde Yapay Zekâ, Politika, Rehber, Uygulamalar” başlıklı çalıştayın ardından yapılan anket sonuçlarında da bilgi profesyonellerinin beklentileri ön plana çıkmıştır. Katılımcılar, kütüphaneler için yapay zekâ alanında hazırlanacak bilgilendirici içeriklerin sayısının artırılması, bu içeriklerin meslektaşlar arasında etkin biçimde paylaşılması ve hem akademik hem de uygulamaya dönük kaynakların geliştirilmesinin mesleki gelişim ile yenilikçi hizmet anlayışına katkı sağlayacağı görüşünü ifade etmişlerdir.

Tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde, kütüphane alanında yapay zekâyâ yönelik bilgi paylaşımı, örnek uygulamaların sunulması ve mesleki içerik üretiminin artırılması yönünde ortak bir talep olduğu görülmektedir. Bu durum, bilgi profesyonellerinin yalnızca teorik bilgiye değil, aynı zamanda pratik uygulamalara ve rehber niteliğinde kaynaklara da ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca, ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu’nun “Üniversite Kütüphanecilerinin Yapay Zekâ Algıları, Kütüphanelerde Uygulama Alanları ve Geleceği” başlıklı araştırma makalesinde yer alan anket verileri de değerlendirilmiştir. Bu verilere göre, üniversite kütüphane personelinin büyük çoğunluğu yapay zekâ teknolojileri veya uygulamaları konusunda eğitim almadığını belirtmiştir. Katılımcıların %47,7’si kısmen yeterli bilgiye sahip olduğunu, %43,2’si ise yeterli bilgiye sahip olmadığını ifade etmiştir.

Kütüphanelerde yapay zekâ teknolojilerinin kullanım sıklığının genel olarak düşük olduğu, katılımcı kurumların yaklaşık yarısında bu araçların nadiren veya hiç kullanılmadığı görülmüştür. Bulgular, yapay zekâ konulu eğitim planlamalarının bu araçların kullanım oranını artırmada önemli bir etken olacağını göstermektedir.

Yapay zekâ teknolojileri konusunda eksiklik hissedilen unsurlar arasında en yüksek oran %52,3 ile personel niteliği olarak belirlenmiştir. Bunu, kullanıcı talep eksikliği (%54,1), kütüphane teknolojilerinde yapay zekâ desteğinin yetersizliği (%53,2) ve bütçe eksikliği (%45,9) izlemiştir. Katılımcıların %71,2'si kütüphanelerin yapay zekâ teknolojileri veya uygulamaları konusundaki en önemli etki alanının, kullanıcılara yapay zekâ okuryazarlığı yetkinliklerinin kazandırılması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, etik kullanım, eşit ve adil erişim, veri güvenliği ve risk yönetimi de öne çıkan etki alanları arasında yer almıştır.

Anketin açık uçlu sorularına verilen yanıtlarda, 16 katılımcı yapay zekâ konusunda eğitim gereksinimini, 4 katılımcı ise nitelikli personel ihtiyacını vurgulamıştır.

Genel olarak, elde edilen bulgular bilgi profesyonellerinin yapay zekâ alanında gelişim sağlayabilmesi için yüksek düzeyde eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Eğitim konusundaki farkındalık düzeyinin yüksek oluşu, kütüphanelerdeki yapay zekâ araç ve teknolojilerinin mevcut durumunun tespitini kolaylaştırmakta; nitelikli personel gelişiminin ise kurumsal hizmetlerin etkinliği üzerinde doğrudan etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ ve diğer teknolojik yeniliklere dayalı mesleki yetkinliklerin artırılması, kütüphanelerde yapay zekâ okuryazarlığının gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de yapılan çalışmalar, üniversite ve halk kütüphanesi çalışanlarının yapay zekâ araçlarını belirli ölçüde kullandığını ancak kurumsal politika eksiklikleri, teknik yetkinlik yetersizlikleri ve stratejik planlama boşlukları bulunduğunu ortaya koyuyor (Çuhadar vd., 2024; Polat, 2025; Kavak, 2024). Bulgular, özellikle YZ okuryazarlığı, veri güvenliği ve etik farkındalık konularında yoğun eğitim ihtiyacına işaret ediyor. ANKOS (2024) gibi yerli rehberler, uygulama süreçleri için kapsamlı yol haritaları sunsa da etkinlikleri, kurum içi farkındalık çalışmaları ve sürdürülebilir eğitim politikalarıyla desteklenmediğinde sınırlı kalıyor.

Uluslararası çalışmalar, akademik kütüphanelerde YZ okuryazarlığı gelişimini politikalar, kılavuzlar, modüler eğitimler ve mentorluk programları üzerinden ele alıyor (Ali ve Richardson, 2025; IFLA, 2023; LaFlamme, 2025). Araştırmalar, kütüphanecilerin yalnızca teknik becerilerinin değil, etik farkındalık ve eleştirel değerlendirme yetilerinin geliştirilmesini de zorunlu görüyor (Cox ve Mazumdar, 2022; Vezzosi vd., 2023). Gross ve diğerleri (2025) gibi bazı çalışmalar, kütüphanecilerin farklı kullanıcı grupları arasında köprü işlevi görerek YZ okuryazarlığını yaygınlaştırmada kilit rol üstlendiğini vurguluyor.

Yerli ve yabancı literatür, bilgi profesyonellerinin YZ’ye uyum sürecinde teknik beceri geliştirme, etik farkındalık, veri güvenliği ve stratejik planlama başlıklarında ortaklaştığını gösteriyor. Türkiye’deki çalışmalar ağırlıklı olarak mevcut durum tespiti ve ihtiyaç analizine odaklanırken, uluslararası literatür uygulama modelleri, eğitim çerçeveleri ve politika geliştirme süreçlerinde daha ileri düzey örnekler sunmaktadır. Bu nedenle, bildirimizde yerli bulguların küresel iyi uygulama modelleriyle karşılaştırılması, alana güçlü bir analitik katkı sağlayacaktır.

Öneriler

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve literatür taraması doğrultusunda, Türkiye’deki bilgi profesyonellerinin yapay zekâ teknolojilerini etkin, etik ve sürdürülebilir biçimde kullanabilmeleri için şu öneriler sunulmaktadır:

Temel kavramlardan uygulamalı senaryolara kadar uzanan modüler ve sürekli eğitim programları oluşturulmalı.

Yapay zekâ kullanımına yönelik etik ilkeler, veri yönetimi protokolleri ve risk yönetimi planları içeren kurumsal politikalar geliştirilmelidir.

Donanım ve yazılım altyapıları güçlendirilmeli, bütçe planlamalarında dijital dönüşüm projelerine öncelik verilmelidir.

Kütüphaneciler arasında iyi uygulamaların paylaşılması, deneyim aktarımı ve yenilikçi yaklaşımların yaygınlaştırılması amacıyla çevrim içi bir mesleki ağ oluşturulmalıdır.

Kullanıcı topluluklarının da YZ okuryazarlığını artıracak etkinlikler düzenlenmelidir.

YZ temelli uygulamaların etkileri düzenli olarak ölçülmeli ve stratejik planlamalara yansıtılmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışmada kullanılan eğitim verisi çıktıları ve anket bulguları, ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu'nun yürüttüğü faaliyetlerden elde edilmiştir. Eğitim verilerini paylaşarak ve anket verilerinin kullanılmasına izin vererek çalışmamıza katkı sağlayan ANKOS Yapay Zekâ Araştırma Grubu üyelerine teşekkür ederiz.

Kaynakça

- ACRL Research Planning and Review Committee. (2024). Top trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in 2024. *College & Research Libraries News*, 85(6), 254–263. <https://doi.org/10.5860/crln.85.6.254>
- Ali, M. Y., ve Richardson, J. (2025). AI literacy guidelines and policies for academic libraries: A scoping review. *IFLA Journal*, 0(0). <https://doi-org.offcampus.iuh.edu.tr/10.1177/03400352251321192>
- ANKOS. (2024). *Yapay zekâ kullanım rehberi ve politikası*. ANKOS Yayınları.
- Boz, E. C. (2021). Yapay zekâ kütüphanelerin geleceğini iyi yönde etkilemekte midir? *Türk Kütüphaneciliği*, 35(2), 234–246.
- Cox, A. M., ve Mazumdar, S. (2022). Defining artificial intelligence for librarians. *Journal of Librarianship and Information Science*, 56(2), 330–340. <https://doi.org/10.1177/09610006221142029>
- Cox, A. M., Pinfield, S., ve Rutter, S. (2019). The intelligent library: Thought leaders' views on the likely impact of artificial intelligence on academic libraries. *Library Hi Tech*, 37(3), 418–435. <https://doi.org/10.1108/LHT-08-2018-0105>
- Çakmak, T. ve Eroğlu, Ş. (2024). The use of artificial intelligence in university libraries in Türkiye: Practices, and perspectives of library directors. *Information Development*, 41(3), 642–655. <https://doi.org/10.1177/02666669241264743>
- Çuhadar, S., Mert, S., Gezer, Ç., Helvacıoğlu, E., Arus, O., Aslan, Ö., Karşı, M., Sönmez, Ç., Taş, A., Açıkalin, C., Aydemir Mazlumoğlu, A., Erken, M., Yılmaz, M., Gürdal, G., Araz Çerkez, Ö., Uğur, E., Menemenlioğlu, A., Şenoğlu, A., ve Atlı, S. (2024). Üniversite kütüphanecilerinin yapay zekâ algıları, kütüphanelerde uygulama alanları ve geleceği. *Bilgi Dünyası*, 25(2), 410–458. <https://doi.org/10.15612/BD.2024.785>
- Das, R. K., ve Islam, M. S. U. (2021). Application of artificial intelligence and machine learning in libraries: A systematic review. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 6762. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6762>
- Demir, G. (2025). Yapay Zekâ Okuryazarlığı: Kütüphaneler için Yeni Bir Paradigma. *Bilgi Dünyası*, 26(1), 183–222. <https://doi.org/10.15612/BD.2025.803>
- Elsayed, A. M., ve Abusharhah, M. M. (2025). Artificial intelligence adoption, perceptions, and ethical literacy among Arab academic librarians: A survey. *Journal of Academic Librarianship*, 51(5), 103083. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2025.103083>
- Gross, E., Burrell, R. M., ve Weimar, H. (2025). Librarians leading the way to AI literacy. In S. Gregory (Ed.), *Effective Instructional Design Informed by AI* (pp. 357–382). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-6527-4.ch012>
- Gözütok, T. T. (2021). Cahit Arf ve Atatürk Üniversitesindeki Halk Konferansları. Erzurum. Atatürk Üniversitesi Yayınları
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2023). *Guiding principles for artificial intelligence in libraries*. IFLA Publications.

- İpçi, Ö. (2021). *Avukatlık mesleğinde yapay zekâ kullanımı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Kaptan, S. (2000). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Bilim Yayın.
- Kavak, A. (2024). Türkiye’de halk kütüphanesi çalışanlarının yapay zekâya yönelik genel tutumları. *Türk Kütüphaneciliği*, 38(4), 225-261. <https://doi.org/10.24146/tk.1486759>
- LaFlamme, K. A. (2025). Scaffolding AI literacy: An instructional model for academic librarianship. *The Journal of Academic Librarianship*, 51(3), 103041. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2025.103041>
- Lund, B. D., Omame, I., Tijani, S. ve Agbaji, D. (2020). Perceptions toward artificial intelligence among academic library employees and alignment with the diffusion of innovations’ adopter categories. *College ve Research Libraries*, 81(5), 865-882. <https://doi.org/10.5860/crl.81.5.865>
- Oladokun, B. D., Abduldayan, F. J., ve Akanbiemu, A. A. (2025). Leave no one behind: Empowering librarians with AI skills and competencies in the libraries of 5IR. *New Review of Academic Librarianship*, 1–19. <https://doi.org/offcampus.ihu.edu.tr/10.1080/13614533.2025.2524795>
- Öztürk, F., ve Özel, N. (2021). Yapay Zekâ ve Kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351-386. <https://doi.org/10.15612/BD.2021.648>
- Polat, Ö. (2024). Halk kütüphanesi çalışanlarının yapay zekâ okuryazarlığı üzerine bir araştırma: İzmir halk kütüphaneleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 625-641. <https://zenodo.org/record/13825203>
- Turing, A. M. (2009). Computing machinery and intelligence. In: *Parsing the turing test*, 1, 23-65.
- Yoon, J., Andrews, J. E., & Ward, H. L. (2022). Perceptions on adopting artificial intelligence and related technologies in libraries: Public and academic librarians in North America. *Library Hi Tech*, 40(6), 1893-1915. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2021-0229>

Kataloglama Sürecinde Yapay Zekâ Kullanımı: Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği

Süleyman ERDOĞMUŞ¹, Öznur BÜYÜKKARTAL², Ayşe Nur MEMİŞ³

Öz

Geleneksel kataloglama uygulamaları, bilgi kaynaklarının sistematik tanımını ve kullanıcı erişimine sunulmasını sağlayan temel kütüphanecilik faaliyetleri arasında yer almaktadır. Uzun yıllardır kabul görmüş standartlara (örn. AACR2, MARC, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi, Library of Congress Subject Headings) dayanan bu süreçler, kütüphane koleksiyonlarının düzenliliğini, erişilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamada kritik bir role sahiptir. Bununla birlikte, kataloglama süreçlerinin zaman alıcı, yüksek iş gücü gerektiren ve özellikle büyük ölçekli uygulamalarda operasyonel zorluklar barındırdığı bilinmektedir.

Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulacak olan birim kütüphanesindeki bilgi kaynaklarının kataloglama süreçlerini optimize etmek ve kullanıcıya erişimini hızlandırmak amacıyla yapay zekâ (YZ) kullanımını incelemektedir. Bu bağlamda, YZ teknolojileri aracılığıyla RDA (Resource Description and Access) standartlarına uygun ve doğru bibliyografik kayıtların en kısa zamanda otomatik olarak üretilmesi ve koleksiyona entegrasyonu hedeflenmiştir.

Uygulama sonuçları, YZ'nin kataloglama süreçlerine entegrasyonunun zaman tasarrufu sağladığını, kayıt doğruluğunu önemli ölçüde arttırdığını, insan kaynaklı hataları azalttığını ve bilgiye erişim hızını yükselttiğini göstermektedir. Ancak, çalışmanın bulguları, deneyimli bir personele ihtiyacın devam ettiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın, benzer akademik kütüphane uygulamalarına emsal teşkil etmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ (YZ), Kütüphanecilik, Kataloglama, RDA (Resource Description and Access), Bibliyografik Kayıtlar, Akademik Kütüphaneler

Giriş

Dijital çağ olarak adlandırılan günümüzde, bilgi üretimi ve paylaşımı olağanüstü bir hız kazanmış, buna paralel olarak kütüphane hizmetlerinin de önemli bir dönüşüm sürecine girmesi kaçınılmaz olmuştur. Kütüphaneler artık yalnızca bilgi depolayan kurumlar olmaktan çıkarak, kullanıcı odaklı, kullanıcıların bilgiye hızlı, doğru ve etkin biçimde erişimini sağlayan dinamik bilgi merkezleri hâline gelmiştir.

Bilindiği üzere, bilgiye erişimin en önemli unsurlarından biri olan kataloglama, kütüphanecilik disiplininde bilgi kaynaklarının sistematik biçimde tanımlanması, düzenlenmesi ve kullanıcı erişimine sunulmasını sağlayan temel bir süreçtir. Anglo-American Cataloging Rules (AACR2), Resource Description and Access (RDA), Machine-Readable Cataloging (MARC), Dewey Decimal Classification (DDC) ve Library of Congress Subject Headings (LCSH) gibi köklü uluslararası standartlarla gerçekleştirilen bu geleneksel kataloglama süreci, kütüphane koleksiyonlarının düzenliliğini, erişilebilirliğini ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamayı güvence altına almıştır. Ancak, büyük hacimli işlerin yüksek iş gücü gerektirmesi, zaman alıcı olması ve beraberinde getirdiği operasyonel zorluklar geleneksel kataloglama uygulamalarının etkinliğini sorgulanır hâle getirmiştir. Bu bağlamda, yapay zekâ (YZ) teknolojileri kataloglama işlemleri için yenilikçi bir çözüm alanı olarak ortaya çıkmıştır. Kataloglamada yapay zekânın

¹ Öğretim Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Merkez Kütüphanesi, serdogmus@balikesir.edu.tr

² Kütüphaneci, Balıkesir Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Merkez Kütüphanesi, oznur.buyukkartal@balikesir.edu.tr

³ Kütüphaneci, Balıkesir Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Merkez Kütüphanesi, aysenur.memis@balikesir.edu.tr

kullanımı insan kaynaklı hatalarının azaltılması, bilgiye erişim hızın yükseltilmesi ve zaman tasarrufu gibi olanaklar sunmaktadır.

Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulacak birim kütüphanesinin kataloglama süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımını incelemektedir. Araştırmada, yapay zekâ destekli araçların RDA standartlarına uygun bibliyografik kayıtların üretiminde sağladığı katkı, zaman ve emek tasarrufu, hata oranlarının azaltılması ve erişim hızına etkisi değerlendirilmektedir. Çalışma aynı zamanda, MarcEdit gibi yardımcı programın MARC alanlarının düzenlenmesi sürecindeki tamamlayıcı rolünü işlemekte; yapay zekâ araçlarının uzman personel ile birlikte kullanıldığında kataloglama süreçlerinde verimlilik sağladığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma, yapay zekânın kütüphane kataloglama süreçlerine entegrasyonunun potansiyel faydalarını, sınırlılıklarını ve uygulama gereksinimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, hem akademik kütüphanelerde hem de diğer bilgi merkezlerinde yapay zekâ temelli bilgi düzenleme modellerinin geliştirilmesine ışık tutması beklenmektedir. Böylece, kütüphaneler dijital çağın gerektirdiği hız, doğruluk ve erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda hizmet sunan yenilikçi bilgi merkezleri olma işlevini daha etkin biçimde sürdürebilecektir.

Geleneksel Kataloglama

Geleneksel kataloglama, özellikle kütüphane ve arşivlerde bilgi kaynaklarının düzenlenmesi, tanımlanması ve erişime sunulması sürecinde kullanılan temel yöntemlerden biridir. Bu yöntem, kaynakların biçimsel ve içerik özelliklerine göre belirli standartlar çerçevesinde kayıt altına alınmasını içerir. Teknolojik gelişmelerle birlikte bu sistem tamamen ortadan kalkmamış; aksine yeni bilgi ortamlarına uyum sağlayarak dönüşüm geçirmiştir. (Kavak, 2021).

Kataloglama alanındaki dönüşümün örneklerinden biri, Anglo-American Cataloguing Rules (AACR) kurallarının elektronik kaynakları da içerecek biçimde genişletilmesiyle 1993’de yayımlanan **AACR2**’dir. Anglo Amerikan Kataloglama Kuralları’nın ikinci sürüm revizyon, kataloglama ilkelerinin değişen bilgi ortamına ve dijital kaynakların ortaya çıkışına uyum sağlama potansiyelini ortaya koyması açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. (Bayter, 2009).

Farklı bilgi kaynaklarının tanımlanmasında AACR2’nin yetersiz kalmasıyla nedeniyle Resource Description and Access (RDA)’ya gereksinim duyulduğu belirtilmiştir. RDA, Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları’nın ikinci sürümünden (AACR2) evrilmiş olup, özellikle dijital ortamda bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve kullanıcı dostu çevrimiçi katalog hizmetleri sunmak amacıyla tasarlanmıştır.

YZ (Yapay Zekâ)

Literatür taraması yapıldığında yapay zekâyâ ilişkin yapılmış araştırmalarda öncelikli amaç, yapay zekânın tarihsel gelişimi ve tanımı olduğu görülmektedir. Yapay zekânın doğuşu, bilgisayar biliminin kurucusu, yapay zekânın fikir babası, Alan Turing’in "makine" ve "düşünme" kavramları üzerinde yoğunlaşmasıyla, "Makineler düşünebilir mi?" sorusunun tartışılmaya başlanması ve yapay zekânın düşünsel temellerinin oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir (Turing 1950).

Sheikh, Prins ve Schrijvers'e (2023) göre, yapay zekâ bilgisayarlar tarafından insanlarda bulunan zekânın taklit edilmesi olarak tanımlanmaktadır; yani yapay zekâ, öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme süreçlerini taklit eden bir sistemler topluluğudur.

Yapay zekânın sınırlılıkları değerlendirildiğinde, bu sistemlerin her şeyi bilen veya bağımsız düşünebilen varlıklar olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ, verilere beslenmediği sürece yeni alanlarda anlamlı sonuçlar üretmediği, yapay zekâ bazı meslekler için potansiyel bir tehdit olarak görülse de, uygun şekilde kullanıldığında ve ilgili meslek uzmanlarıyla iş birliği içerisinde çalıştırıldığında önemli fırsatlar sunduğu gözlemlenmiştir.

Kataloglama Sürecinde Yapay Zekâ Deneyimi

Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde kurulacak olan birim kütüphanesinin yaklaşık 9.000 kitabın kataloglama sürecinde yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonunu kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Kataloglama

sürecinde geleneksel kataloglama süreci dışında alternatif çözüm olarak yapay zekâ teknolojilerinin araştırılması ve uygulanması bağlamında önemli bulgular ortaya koymaktadır.

Özellikle belirtilmelidir ki böyle bir çalışma için ayrıntılı planlama yapılmamış sadece Merkez Kütüphane'nin mevcut durumu belirlenmiş ve İlahiyat Fakültesi'nin talepleri doğrultusunda çalışma şekillenmiştir.

İhtiyaç Analizi

İlahiyat Fakültesi ve Merkez Kütüphane açısından ihtiyaç analizi tablolarda verilmiştir.

Tablo 1: İlahiyat Fakültesi Açısından İhtiyaç Analizi

İhtiyaç Analizi **	Açıklama
Öğrencilerin akademik süreçlerini destekleme	Öğrenme, araştırma ve kültürel gelişim süreçleri için kitapların erişiminin sağlanması
Yeni eğitim-öğretim dönemi öncesi kaynak erişimi	Kitapların yeni dönem başlamadan kullanıma hazır hale gelmesi
Hızlı ve doğru bilgiye erişim	Öğrenciler ve akademisyenlerin doğru bilgiye erişiminin sağlanması
Hizmetin iyileştirilmesi	Kütüphane kaynaklarının güncel ve sistematik düzenlenmesi

Tablo 2: Merkez Kütüphane Açısından İhtiyaç Analizi

İhtiyaç Analizi **	Açıklama
Mesleki personel yetersizliği	Kataloglama işlemini yapacak uzman, deneyimli personel sayısının sınırlı olması
Rutin iş yoğunluğu	Günlük operasyonel işlerin fazla olması
Kataloglama sürecinin hızlandırılması	Geleneksel kataloglama sürecinin uzun sürmesi
Veri kalitesi ve standart uyumu	Kataloglanması yapılacak kitaplarda dil çeşitliliği, standartlaşma
Teknolojik alternatiflerin kullanılması	Yapay zekâ ve destekleyici programlarla verimliliği artırma ihtiyacı

**Yukarıda belirtilen faktörler kataloglama çalışmalarında yapay zekâ teknolojilerini araştırmaya yönlendirmiştir.

Yapay Zekâ Araçlarının Değerlendirilmesi ve Gemini'nin Tercih Edilme Nedenleri

Bibliyografik veri işleme ve yönetim süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinden ChatCPT, Copilot, DeepSeek YZ gibi platformların ücretsiz sürümleri değerlendirilmiştir. Ancak kullanım kısıtlamaları, istenilen düzeyde bibliyografik verilerin elde edilememesi gibi durumlar tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Gemini YZ ayrı değerlendirilmiş, bir aylık deneme sürümü boyunca Gemini'nin yüksek hacimli veriyi işleme kapasitesi, MARC (Machine-Readable Cataloging) standartlarına uygun çıktı üretme becerisi ve diğer platformlara göre hata oranının düşük olması, bu yapay zekânın çalışmanın bibliyografik gereksinimlerini karşılamada etkin bir rol oynadığı gözlemlenmiştir.

Verilerin Hazırlanması

İlahiyat Fakültesi personelinden bibliyografik verilerin hazırlanması aşamasında gerekli olan bilgilerin excel formatında temini sağlanmıştır. Bu veri toplama sürecinde, eserlerin adı, yazarı, çevirmeni, editörü, yayınevi, yayın yılı ve ISBN gibi temel bibliyografik verilerin yanı sıra, eserlerin temel konu başlıkları da talep edilmiştir:

	Barkod	ISBN	Demirbaş Kitap Detayları	Eser Adı	Yazar	Çeviren	Editör	Baskı Bilgisi	Türü	Adet	Cilt S.	Yayınevi	Basım Yeri	Basım Yılı	Sayfa	Yazma ve Matbu Nadir Eserler
1																
2	I003160		0223	Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku	Osman Keskiöğlu				İslam Tarihi	1	1	DİB Yayınları	Ankara		305	
3	I003444			Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku	Osman Keskiöğlu				İslam Tarihi	1	1	DİB Yayınları	Ankara		305	
4	I000945		0431	Hadislerde Tevekkül	İbn Ebi'd-Dünyâ			1	Hadis	1		Ocak	İstanbul	2007	48	
5	I000946		0432	Hadislerde Yakın	İbn Ebi'd-Dünyâ			1	Hadis	1		Ocak	İstanbul	2007	37	
6	I006249			Rûh-i Pâk: Bir Şâze'î Şeyhinin Vasiyetleri	Mahmûd Ebu'l- Feyz el-Munûfî	Hamdi Yıldız		1	Araştırma	1		Ocak	İstanbul	2008	96	
7	I006417		0476	Şehide Mektup					Edebiyat	1	1	Eğitim Bir Sen Yayınları	İzmir	2008	95	
8	I006512		0496	Kutlu Doğum Haftası	Komisyon				Biyografi	1	1	Program	Ankara	1995	90	
9	I004571		0566	Müslüman İmajı	Komisyon				Dini Araştırma	1	1	Türkiye Diyaset Vakfı	Ankara	1996	311	
10	I000576		1110	الأب العفرد (İmam Buhârî'nin Derlenği Ahlak Hadisleri)	İmam Buhârî	A. Fikri Yavuz			Hadis	1	1	Sönmez	İstanbul	1974	662	
11	I000577		1111	الأب العفرد (İmam Buhârî'nin Derlenği Ahlak Hadisleri)	İmam Buhârî	A. Fikri Yavuz			Hadis	1	2	Sönmez	İstanbul	1975	756	
12	I003903			Keşfü'l-Esrar an usul-i Fahnî'l- İslam el-Pezdevi	Abdülaziz b. Ahmet El-Bahari			2	İslam Hukuku	1	2	Daru'l- Kitabu'l-Arabî	Beyrut	1995	760	
13	I003904			Keşfü'l-Esrar an usul-i Fahnî'l- İslam el-Pezdevi	Abdülaziz b. Ahmet El-Bahari			2	İslam Hukuku	1	3	Daru'l- Kitabu'l-Arabî	Beyrut	1996	710	

Şekil 1: Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Personelinden İstenilen Veriler

Ancak, veri girişi süreçlerinde çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar başlıca, eksik veri girişleri, standart dışı ve tutarsız veri biçimlendirmeleri (örneğin yazar adlarının farklı şekillerde yazılması) ve özellikle yabancı dillerdeki eser adları için gözlemlenen romanizasyon farklılıkları (Latin alfabesine çevirisinde aktarım hataları) olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunlar, verinin tutarlılığını ve kalitesini olumsuz etkilemiş, sonraki analiz ve işleme aşamaları için ek düzeltme çalışmalarını zorunlu kılmıştır.

Romanizasyon Örnekleri

245 Eser Adı Alanı

=245 10\$A Tesbitu delaili'n-nubuvve :\$bMucizelerle Hz. Peygamber'in hayatı : (metin - ceviri)/

\$cKadî Abdülcebbâr; ceviri M.Şerif Eroğlu, Ömer Aydın; editor: Huseyin Hansu.

=246 30\$aMucizelerle Hz. Peygamber'in hayatı

=246 15\$a Tasbit dalā'il al-nubuwwah

=246 15\$a Tathbīt dalā'il al-nubūwah

Tafsīr al-Qur'an bi-al-Qur'an > Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kur'an

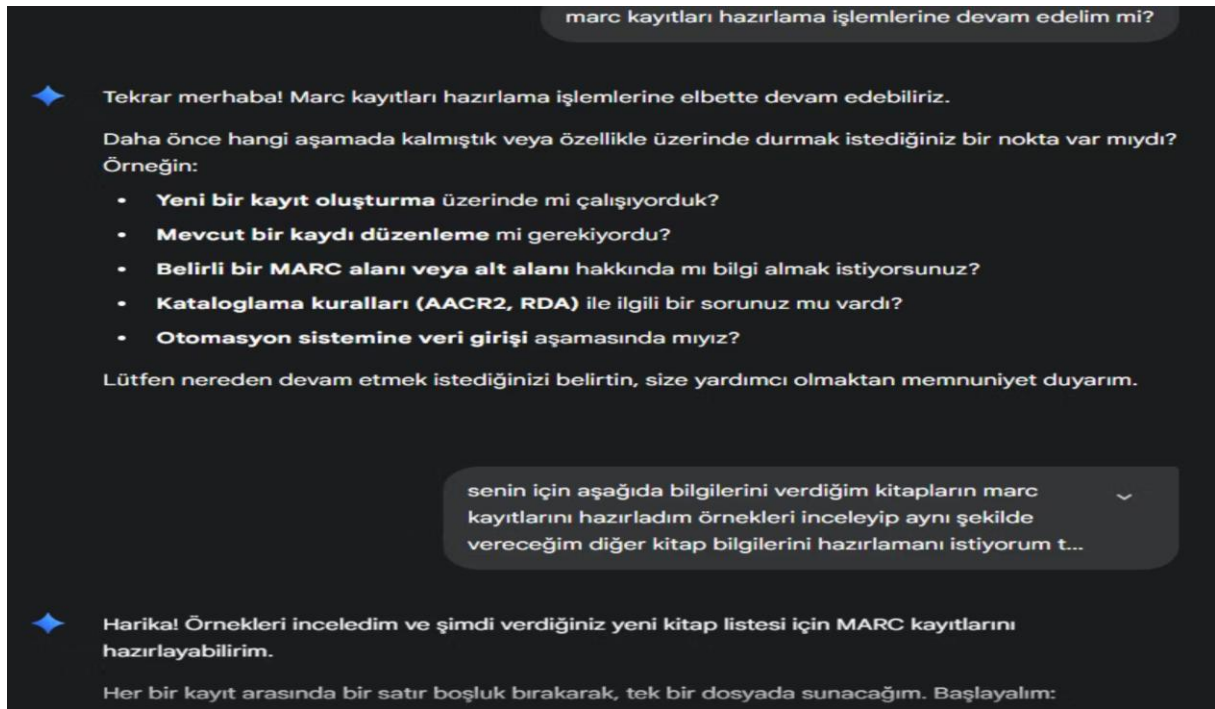
100 Yazar Adı Alanı

Ahmet > Ahmad, Ahmat

Eyyub > Eyüp, Eyyüb

Yapay Zekâ Araçlarından Gemini'nin Eğitilmesi ve Örneklendirme Süreci

- Sistemin tanıtımı: İlk aşamada Gemini YZ aracına, Balıkesir Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Merkez Kütüphanesi'nde kullanılan otomasyon sistemi kapsamlı bir şekilde tanıtılmıştır. Bu süreçte MARC alanlarının yapısı, indikatörlerin işlevi ve kayıt oluşturma sürecinde mutlaka doldurulması gereken alanlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ancak yapılan bu bilgilendirme ve yönlendirmelere rağmen, başlangıçta elde edilen bibliyografik kayıtların istenilen düzeyde standartlara uygun ve yeterli nitelikte olmadığı gözlemlenmiştir.
- Örneklendirme ve Analiz: Gemini YZ 'ye doğrudan eğitim verileri sunarak istenilen düzeyde bibliyografik kayıtlar elde edilemediği için yöntem değişikliğine gidilmiş, örnek kayıtlar üzerinde analiz yapılarak anlatılmıştır. Bu yöntemle elde edilen çıktıların hata oranının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.
- Alternatif Örnekler: Çalışma kapsamında İlahiyat Fakültesi personeli tarafından hazırlanan listeden 10 alternatif örnek seçilmiş ve her birinin kataloglama sürecinin standartlara uygunluğu dikkate alınarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Seçilen örnekler arasında farklı bibliyografik özelliklere sahip ciltli ve çok kopyalı eserler, birden fazla yazarın katkıda bulunduğu kitaplar, tüzel kişilikler tarafından hazırlanmış çalışmalar ile çeviri ve editörlü kitaplar yer almıştır. Bu çeşitlilik, farklı kataloglama senaryolarının analiz edilmesine ve yapay zekâ destekli sistemin bu durumları ne derece doğru işleyebildiğinin test edilmesine olanak sağlamıştır.

Şekil 2: Gemini'nin Eğitilmesi (örnek)

```

=LDR 01080nam a2200253 i 4500
=001 I006126
=008 250610s2017\\tu\\000\\0\tur\d
=040 \\$aBAUN$beng$cBAUN$erda
=041 0\$atur
=049 \\$aBAUN_IF
=100 1\\$aKoca, Mucahit$eaut
=245 10$aAşıkklar Caddesi /$cMucahit Koca.
=264 \\$aİstanbul :$bSur Yayınları,$c2017.
=300 \\$a1 volume ;$c21 cm.
=336 \\$atext$btxt$2rdacontent
=337 \\$aunmediated$bn$2rdamedia
=338 \\$avolume$bnc$2rdacarrier
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i
=952 \\$00$10$2lcc$40$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN$d2025-06-10$eB$i255.07.02.01.06-$i

```

Şekil 3: Gemini'den Alınan Ham Veriler

Ham Verilerin Düzenlenmesi Süreci

Ham verilerin düzenlenmesi sürecinde yapay zekânın eğitilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle, her gün analiz ve örneklendirme işlemleri tekrarlanarak hata oranının minimum düzeye indirilmesine çalışılmıştır. Hataların düzeltilmesi talep edildiğinde, diğer MARC alanlarında bozulmalar meydana geldiğinden, düzeltme işlemleri için MarcEdit yardımcı program kullanılmıştır. MARC formatındaki (Machine-Readable Cataloging) kayıtlar üzerinde gözden geçirme, düzenleme ve toplu işlem yapmaya olanak tanıyan MarcEdit programı ile kayıtlar düzenlenerek Kütüphane Otomasyon Sistemi'ne aktarılması için hazır hale getirilmiştir.

```

=LDR 00860nam a2200229 i 4500
=005 20250526154611.0
=008 061219s1985\\tu\\000\\0\tur\d
=040 \\$aBAUN$beng$cBAUN$erda
=049 \\$aBAUN_IF
=050 04$aKBP510$b.I26 1985
=100 1\\$albn Teymiye.$d1263-1328.
=245 10$aSiyaset (es-Siyasetü's-şer'iyye) /$clbn Teymiye : çeviren Vechi Akyüz.
=264 \\$aİstanbul :$bDergah,$c1985.
=300 \\$a207 pages ;$c20 cm.
=336 \\$atext$btxt$2rdacontent
=337 \\$aunmediated$bn$2rdamedia
=338 \\$avolume$bnc$2rdacarrier
=650 \\$0$aIslamic law$xPolitical aspects.
=650 \\$0$aIslamic history.
=942 \\$2lcc$cKT
=952 \\$00$10$2lcc$40$a6KBP0510 I26 01985$70$8NFC$9115692$aBAU_ILA$bBAU_ILA$cILHGEN
$d2025-05-26$eB$i255.07.02.01.49-$i0$0KBP510 I26 1985$pi004751$sr2025-05-26 09:46:38$w2025-05-26$yKT
=999 \\$c96330$d96330

```

Şekil 4: MarcEdit Programında Verilerin Düzeltilmesi

İlahiyat Fakültesi personelinden temin edilen listede eksik verilerin olması nedeniyle MarcEdit programı ile yapılan düzenlemeler aşağıda yer almaktadır:

Tablo3: MarcEdit Programı ile En Çok Düzeltilen MARC Alanları

MARC Alanları	Açıklama
008	Sabit uzunluklu veri elemanları (yayın yılı, dil, ülke kodu vb.) -40 karaktere tamamlandı
952	Yerel alanlar –Özellikle ciltli eserlerde ardışık ciltlerin listede sıralı gelmemesinden dolayı yaşanan sorunun tek bir kayıta birleştirilmesi ile düzenlenmiştir. Bu durumda 300 fiziksel tanımlama alanı da düzenlenmiştir.

Tablo 4: MarcEdit Programı ile Nadiren Düzeltilen MARC Alanları

MARC Alanları	Açıklama
001	Demirbaş numarası
040	Kataloglayan kurum ve kataloglama dili –BAUN eklendi
041	Dil kodu
049	Yerel kurum bilgisi-BAUN_IF
650	Konu başlıkları- <i>Library of Congress Subject Headings</i> (LCSH) kontrolü
050	Yer numarası- Esere göre verilen yer numarası
100-700	Erişim noktaları- Temel ve ek girişler –Yazar ad-soyad sıralamasında hatalar- Yazar bilgisi “Komisyon” şeklinde verilen temel girişler araştırmalar yapılarak tüzel kişi adı yazılmıştır.
245	Arapça, Osmanlıca ve Farsça gibi yazı sistemlerinden Latin harflerine dönüştürülmüş eserlerin kataloglamasında, çeviri farklılıklarından kaynaklanan sorunlar ile kullanıcıların çeşitli tarama girişlerinin olabileceği dikkate alınmış ve Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT) daki aynı kitaba verilen farklı eser adı girişlerindeki alternatif başlıklar 246 MARC alanında bibliyografik kayda eklenmiştir. MARC alanların indikatörlerinde fazladan boş bırakılması gibi biçimsel hatalar da nadiren düzenlenmiştir.

Sürecin Verimliliği

Ön hazırlık sürecinin tamamlanmasının ardından günlük yaklaşık 600 kaynağın Kütüphane Otomasyon Sistemi’ne aktarılması Gemini ve MarcEdit kombinasyonu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu performans, geleneksel kataloglama yöntemleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir verimlilik sağlamış ve sürecin etkinliğini artırmıştır.

Hatalı verilerin yapay zekâ aracılığıyla düzeltilmesi sürecinde belirgin bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu nedenle hatalı alanlar, MarcEdit programının daha etkin kullanılarak düzeltilmiş ve kayıtların doğruluk düzeyi sağlanmıştır.

Geleneksel kataloglama yöntemleri ile aylar sürebilecek olan kataloglama işlemleri, yapay zekâ aracı ve yardımcı program kullanımıyla çok daha kısa sürede tamamlanmıştır. Bu sayede kütüphane kaynakları, öğrencilerin erişimine daha hızlı bir şekilde sunulabilmiştir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, İlahiyat Fakültesi bünyesindeki kitapların fiziki sayım ve kontrol işlemleri devam etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Temel Çıkarımlar

Bu çalışma, kataloglama sürecinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımının önemli ölçüde verimlilik artışı sağladığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, yapay zekânın kataloglama hızını ve verimliliğini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak mevcut yapay zekâ araçları otonom çalışmadığı ve uzman personeli desteği yapılan çalışmanın her aşamasında gerekliliği vurgulanmıştır.

MarcEdit, Python gibi yardımcı programların kullanımı yapay zekâ araçlarıyla düzeltilemeyen MARC alanlarını desteklediği tespit edilmiştir.

Ayrıca sürecin başında yapılacak kapsamlı bir planlama, verilerin standartlara uygun hazırlanması, zengin örneklemelerle yapay zekânın eğitilmesi, güçlü bir bilişim altyapısının sağlanması ve yeterli bütçe ayrılması, sistemin üretkenliğini ve doğruluğunu artırabileceği öngörülmektedir.

Kütüphaneler İçin Öneriler

Sipariş listelerindeki eksik ve hatalı bilgilerin düzeltilmesi sürecinde yapay zekâ kullanılabilir.

Kütüphane koleksiyonundaki bibliyografik kayıtların yazım hatalarının ve eksik MARC alanlarının tespitinde yapay zekâdan yararlanılabilir.

Koleksiyon geliştirme süreçlerinde kullanılacak listelerin hazırlanmasında yapay zekâ destekleyici bir araç olarak kullanılabilir.

Kitapların iç kapak görselleri yapay zekâyâ yüklendiğinde, RDA kurallarına uygun şekilde redaktör, grafiker, tasarımcı gibi katkı sağlayıcı bilgileri içeren bibliyografik kayıtlar oluşturulabilir. Bu yöntem, kütüphanecilerin iş yükünü önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahiptir.

Genel Değerlendirme

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birim Kütüphanesi örneği, yapay zekâ araçlarının kütüphanecilik alanında etkili biçimde kullanılabileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu çalışma, yapay zekâ ile uzman bilgisinin bir araya geldiğinde kütüphanecilik uygulamalarında yüksek düzeyde verimlilik sağlanabileceğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar teknoloji tek başına yeterli olmasa da, doğru yönlendirme, nitelikli planlama ve uzmanlıkla birleştiğinde, kütüphane hizmetlerinde önemli katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Bayter, M. (2009). Kataloglama nereye gidiyor? *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 134–150.

Kavak, A. (2023). Teknoloji ve insan merkezli yeni nesil kütüphane hizmetleri. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280–309.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3332907>

Sheikh, H., Prins, C., ve Schrijvers, E. (2023). Artificial intelligence: Definition and background. C. Prins, H. Sheikh, ve E. Schrijvers (Ed.), *Mission AI: Research for policy* içinde (ss. 15–42). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21448-6_2

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), 433–460.
<https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>

Yapay Zekâ ile Akademik Üretimin Kesişimi: Yaratıcı Araçlardan Etik Sorumluluğa

Serenay ÇAKIRER¹, Serenay BAYKARA²

Öz

Yapay zekâ araçları günümüzde neredeyse her alanda aktif olarak kullanılmakta ve artan popüleritesini korumaktadır. Yapay zekânın araştırma süreçlerinin farklı aşamalarında araştırmacılara yardımcı olabilmekte ve bilimsel çalışmaların hız ve verimliliğini artırabildiği de görülmektedir (Carleo ve diğerleri, 2019). Dolayısıyla yapay zekâ araçlarının akademik üretim süreçlerinde kullanım eğilimlerinin gittikçe arttığı ve popülerleştiği aşîkârdır. Yapay zekâ teknolojilerinin, özellikle yapay zekâ araçlarının entegrasyonu ile akademik üretim süreçlerinde, zamandan tasarruf etmek ve yaratıcı düşünme süreçlerini desteklemek gibi avantajlar ortaya çıkmıştır. Metin hazırlamadan kaynak taramasına, veri analizinden sunum yapımına kadar geniş bir yelpazede kullanılarak, bilimsel çalışmaların hızını ve verimliliğini artırmaktadır. Ancak bu faydaların yanı sıra, yapay zekâ araçlarının akademik üretimde aktif bir rol üstlenmeye başlaması, beraberinde etik açıdan dikkate alınması gereken bir dizi sorunu da gündeme getirmektedir. Ayrıca, kaynak gösterme yükümlülüğü, bilginin doğruluğu ve güvenilirliği, intihal riski ve araştırmacının sorumluluğunun sınırları gibi konular, yapay zekâ destekli üretimin etik boyutunu tartışmalı hâle getirmektedir.

Çalışmanın amacı, yapay zekâ araçlarının akademik üretimin etik sınırlar çerçevesinde ve sorumluluk bilinciyle uygulanabilmesi örneklerine dair bilinç oluşturulmasına katkı sunmaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak kavramsal ve kuramsal bir inceleme ile akademik üretimde yapay zekânın etik boyutlarını ve zorluklarını anlamaya, gelecek perspektifi ile de tartışmaya odaklanmaktadır. Yapay zekânın akademik üretimde etik ve yasal sınırlar içinde sorumluluk bilinciyle kullanılmasını sağlamak amacıyla mevcut ve gerekli kurumsal politikaların ve yaptırımların önemine de vurgu yapılacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma akademik üretimde yapay zekâ kullanımının etik, akademik dürüstlük ve mevcut politika boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, sorumlu ve bilinçli kullanımı desteklemek için bazı öneriler getirerek farkındalık oluşturacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yapay Zeka, Bilimsel Araştırma, Etik, Akademik Üretim, Bilinçli Kullanım

Giriş

Yapay zekâ (YZ), insan zekâsını taklit eden ve öğrenme, problem çözme, algılama, dil anlama ve karar verme gibi bilişsel işlevleri yerine getirebilen bilgisayar sistemleri ve algoritmalarının geliştirilmesini hedefleyen disiplinlerarası bir alandır (Russell ve Norvig, 2021). Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin gelişimi, bilgi üretimi ve paylaşımı süreçlerini dönüştürerek akademik dünyada derin etkiler yaratmaktadır. Son yıllarda yapay zekâ (YZ) teknolojilerindeki hızlı ilerleme, yalnızca mühendislik ve endüstri alanlarını değil, aynı zamanda sosyal bilimler, eğitim ve akademik üretim süreçlerini de kökten etkilemeye başlamıştır. Özellikle doğal dil işleme, makine öğrenimi ve büyük dil modelleri gibi alanlarda yaşanan ilerlemeler, araştırmacılara metin üretimi, kaynak analizi ve çeviri gibi pek çok alanda yeni olanaklar sunmuştur.

Doğal dil işleme, makine öğrenimi ve görüntü işleme gibi yapay zekâ teknikleri; veri toplama, analiz etme, akademik metin yazımı ve yayın süreçlerinde araştırmacılara önemli ölçüde zaman ve emek tasarrufu sağlamaktadır. Bu teknolojik ilerlemeler doğrultusunda yapay zekâ, yalnızca bir araç olmanın ötesine geçerek, araştırmacılar için ‘entelektüel bir işbirlikçi’ ya da ‘dijital düşünme ortağı’ olarak konumlandırılmaktadır.

Yapay zekâ (YZ), 1943’te McCulloch ve Pitts’in “Beynin Boolean Devre Modeli” ile teorik temellerini atmış, 1950’de Alan Turing’in “makinelere düşünebilir mi?” sorusu ve “Turing Testi” ile düşünsel zemini kazanmıştır. 1956’da John McCarthy’nin Dartmouth Konferansı’nda “yapay zekâ” terimini kullanmasıyla bu alan

¹ Öğr. Gör, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, serenay.cakirer@bilecik.edu.tr

² Satış Yöneticisi, Online Bilgi Hizmetleri A.Ş., serenay.baykaraa@gmail.com

resmen doğmuştur. 1960'larda ELIZA gibi ilk doğal dil işleme yazılımları ortaya çıkmış, 1980'lerde "uzman sistemler" ve "derin öğrenme" kavramları gelişmiştir. 1990'larda yapay sinir ağlarıyla öğrenen sistemlere geçilmiş, 1997'de IBM'in Deep Blue sistemi, satrançta Kasparov'u yenerek YZ'nin gücünü tüm dünyaya göstermiştir. 2000'lerden itibaren sosyal robotlar, ses tanıma ve insan benzeri etkileşim sistemleri gelişmiş; günümüzde ise YZ, kişisel asistanlardan sürücüsüz araçlara, eğitimden sağlığa kadar birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021).

Son yıllarda ise transformer mimarisi ile birlikte geliştirilen büyük dil modelleri (LLM'ler), çok dilli yazılı içerik üretimi, bağlamı anlama, semantik analiz yapma ve metin üretme kapasitesi ile akademik üretimde devrim niteliğinde bir etki yaratmıştır. Bu sistemler, araştırmacıların araştırma sorusu geliştirmesinden veri yorumlamaya, sonuçları ifade etmeden kaynakları biçimlendirmeye kadar her aşamada aktif olarak kullanılabilir. Ayrıca, erişilebilirliği artan bu teknolojiler sayesinde bilgi üretimi daha kapsayıcı hale gelmiş; araştırma faaliyetleri coğrafi, dilsel ve ekonomik engellerin bir kısmını aşarak daha demokratik bir yapıya kavuşmuştur (Vaswani ve diğ., 2017).

Yapay zekâ, 1940'lerden itibaren kuramsal temelleri atılan ve yıllar içinde birçok teknik evrim geçiren bir alan olarak, bugün çok daha erişilebilir ve işlevsel hâle gelmiştir. Başlangıçta yalnızca bilimsel merak konusu olan yapay zekâ, günümüzde gündelik yaşamın birçok alanına nüfuz etmiş, özellikle de yükseköğretim başta olmak üzere akademik yaşamın birçok yönüne entegre olmaya başlamıştır. Artık yapay zekâ yalnızca bilgi işleyen bir algoritma değil; araştırma süreçlerine katkı sunan, yazılı üretimi destekleyen ve entelektüel faaliyetlerde "ortak düşünme partneri" olarak konumlanan bir aktör hâline gelmiştir (Garcia-Penalvo, 2023).

Bu teknolojik gelişmeler yalnızca olumlu yönleriyle değil; aynı zamanda etik, epistemolojik ve metodolojik sorunları da beraberinde getirmiştir. Yapay zekânın bilimsel üretim sürecinde ne kadar ve nasıl kullanılacağı, hangi noktada akademik etik sınırlarını ihlal edebileceği, yapay zekâ tarafından üretilmiş metinlerin intihal ya da sahtecilik kapsamına girip girmeyeceği gibi sorular, özellikle son yıllarda literatürde yoğun olarak tartışılmaktadır (Bretag, 2020; Garcia-Penalvo, 2023). Ayrıca YZ araçlarının doğruluğu ve güvenilirliği, kimi zaman "hallucination" adı verilen uydurma bilgi üretimi problemiyle gölgelenmektedir. Bu durum, araştırmacının YZ ile etkileşiminde eleştirel düşünmeyi ve doğrulama süreçlerini daha da önemli hâle getirmektedir.

Yapay zekânın akademik yaşamda kazandığı bu yeni işlev, onu yalnızca bir yazılım aracı olmaktan çıkarak araştırma süreçlerinin entelektüel bir bileşeni hâline getirmiştir. Artık YZ, akademisyenlerin araştırma ve üretme süreçlerine müdahil olan, fikir geliştirmeye yardımcı olan ve metinsel ürünlerin oluşumuna katkı sunan bir "dijital akıl ortağı" olarak görülmektedir. Bu nedenle YZ'nin akademik üretim sürecindeki konumunun geleneksel epistemolojik kabuller ve bilimsel üretim paradigması çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ teknolojilerinin günümüz akademik üretim süreçlerindeki rolünü çok yönlü bir biçimde irdelemek; YZ tabanlı araçların sunduğu olanakları, beraberinde getirdiği sınırlılıkları ve etik tartışmaları kapsamlı bir şekilde ele almaktır. Özellikle yapay zekânın yükseköğretimdeki yeri, bilimsel bilginin üretiminde ve değerlendirilmesinde üstlendiği rol, araştırma süreçlerinde sağladığı katkılar ve bu katkılarının araştırmacı özerkliği üzerindeki etkileri detaylı biçimde analiz edilerek disiplinlerarası bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

Akademik Üretim Ve Yapay Zekâ

Akademik araştırma, yeni bilgi üretmek, mevcut bilgiye katkıda bulunmak ve karar verme süreçlerine destek olmak amacıyla belirli bir konu veya sorunun bilimsel yöntemlerle, sistematik olarak incelenmesi sürecidir. Bu süreç, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması gibi aşamaları içerir. Kısacası, bilimsel bir disiplinle yürütülen bu süreç, artık YZ araçlarının gelişimi ile birlikte hem teorik bilgi birikimine hem de günlük hayata doğrudan etki ederek değişime uğramıştır. Yapay zekânın akademik üretim sürecini çeşitli şekillerde kolaylaştırabilmesi nedeniyle, bu süreçte yer edindiğini söylemek yadsınamaz bir gerçektir.

Akademik üretim süreci, araştırma fikrinin ortaya çıkmasından literatür taramasına, veri toplamadan ve analizden bulguların yorumlanmasına ve sonuçların akademik platformlarda sunulmasına kadar süreçlerin bütünüdür. Akademik üretimin neredeyse her aşamasında YZ araçları etkili bir şekilde kullanılabilir hâle gelerek araştırmacıların süreçlerini kolaylaştırmaktadır.

Livberber ve Ayvaz'ın (2023) da belirttiği gibi, yapay zekâ (YZ) araçları, kullanıcıların sorularına bağlamsal olarak uygun yanıtlar verebilir. Bu, daha hızlı ve etkili bilgi edinmeyi sağlayarak, yazılı içerik üretimi, akademik metinlerin hazırlanması ve özetlerin oluşturulması gibi işlemlerde araştırmacılara önemli yardımlar sunar. Bu teknolojiler,

metinlerin daha kısa sürede oluşturulmasını ve revize edilmesini mümkün kılar. Barros ve Sliwa'nın (2023) ifade ettiği gibi, bu araçlar daha sofistike hâle geldikçe, daha önce yalnızca bireyler tarafından gerçekleştirilen içerik düzenlemesi ve çalışmaların değerlendirilmesi gibi süreçler artık otomatikleştirilmiş programlar tarafından yapılabilir hâle gelecektir. Benzer şekilde, daha önce makale hazırlığında önemli bir aşama olan dil düzenlemesi gibi süreçler YZ araçları tarafından daha hızlı ve tutarlı bir şekilde yapılabilmektedir. Akademik üretkenliğin artırılması etkin bir zaman yönetimiyle doğrudan ilişkili olduğundan, YZ araçlarının kullanılması özellikle bu noktada kaçınılmaz bir hâl almaya başlamıştır. Bu araçlar, araştırmacıların tekrarlayan ve zaman alan görevlerden tasarruf etmelerini sağlayarak, daha pratik düşünme ve analiz süreçlerine odaklanmalarına olanak tanır.

Dolayısıyla metin yazımı, verilerin analizi, kaynak yönetimi, makale ağı oluşturma gibi birçok süreçte yapay zekâ araçları rol oynayarak süreçleri daha kolay hâle getirebilmektedir. YZ destekli veri analizi araçları, büyük veri kümelerini saniyeler içinde işleyebilirken, literatür taraması için geliştirilen programlar ise ilgili makaleleri ve anahtar kavramları hızla bulup organize edebilir.

Ancak bu avantajlarla birlikte, etik sorumluluklar, güvenilirlik ve özgünlük konuları da önemli tartışmalar yaratmaktadır. YZ'nin akademik üretimdeki rolünün doğru bir şekilde anlaşılması ve entegre edilmesi sağlanırken, aynı zamanda bu teknolojilerin yol açabileceği potansiyel risklerin de değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Örneğin, YZ tarafından oluşturulan metinlerin intihal olarak değerlendirilmesi veya verilerin yanlış yorumlanması gibi riskler oldukça önemlidir. Bu nedenle, YZ araçlarının kullanımı şeffaf bir şekilde belirtilmeli ve akademik dürüstlük standartlarından taviz verilmemelidir.

Bu genel çerçeve doğrultusunda, akademik üretimin farklı aşamalarında yapay zekâ teknolojilerinin nasıl konumlandığı, sürecin bileşenleri üzerinden ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Literatür Tarama ve Makale Ağı Oluşturma

Literatür taraması, akademik üretimin en önemli ve vakit ayrılması gereken aşamalarından biridir. Çalışmanın ilerleyen süreçlerinin neredeyse tamamını etkilemektedir. Doğru kaynaklara ulaşmak, anahtar bilgileri ayıklamak ve metinler arasında bağlantılar kurmak, yoğun bir emek ve zaman gerektiren bir süreçtir. Geleneksel yöntemlerle yapılan bu aşama, saatler, günler süren bir okuma ve not alma serüvenine dönüşebilir. Ancak, yapay zekâ (YZ) araçlarının akademik alanda yer edinmesiyle birlikte, bu sürecin birçok aşamasına yönelik farklı araçlar geliştirilmiş ve literatür taraması daha sistematik, hızlı ve analitik bir yaklaşımla yürütülebilir hâle gelmiştir.

Bu araçlar, araştırmacıların belgelerdeki anahtar bilgileri hızlıca tespit etmelerine, uzun metinleri özetlemelerine ve hatta dosyalar üzerinde belirli sorular sorarak zihinlerindeki belirsizlikleri gidermelerine olanak tanır. YZ destekli programlar, büyük veri kümelerini hızla tarayarak ve ilgili makaleleri kategorize ederek, geleneksel tarama yöntemlerinin zorluklarını aşmaya yardımcı olur. Örneğin, bir makalenin ana tezi, kullanılan yöntemler veya ulaşılan temel sonuçlar bu araçlar sayesinde saniyeler içinde belirlenebilir. Bu sayede, araştırmacılar artık yüzlerce sayfayı tek tek okumak yerine, yapay zekânın sunduğu özetler ve analizler üzerinden daha verimli bir şekilde çalışabilirler.

Yapay zekânın sunduğu bu kolaylık, literatür taraması gibi zaman alıcı bir süreci kısaltarak araştırmacılara daha fazla zaman kazandırır. Bu kazanılan zamanı, verilerin derinlemesine analizine, bulguların yorumlanmasına ve araştırmanın ana argümanının geliştirilmesine ayırabilirler. Kısacası, YZ araçları, araştırmacıların tekrarlayan ve zaman alıcı görevlerden kurtulmalarına sağlayarak, daha farklı düşünme ve analitik becerilerini kullanmalarına olanak tanır. Sonuç olarak, yapay zekâ literatür taramasını sadece daha kolay değil, aynı zamanda daha kapsamlı ve etkili bir süreç haline getirerek akademik üretkenliği önemli ölçüde artırmaktadır.

Tablo 1: Literatür Tarama Araçları

<i>YZ Aracı</i>	<i>Kullanım Alanı</i>	<i>Kullanım Örneği</i>	<i>Erişim Adresi</i>
Consensus	Sorulan bilimsel sorulara cevap veren makaleleri bulur ve özetler	“Yapay zekâ öğrenme başarısını artırır mı?” sorusuna destekleyen/çürütücü makale özetleri sunar	https://consensus.app

Crossref	DOI üzerinden kaynak bulma, atıf verme, bağlantı kurma ve yeniden kullanma	Bir makalenin DOI'sini girerek bibliyografik verilerini çekip kaynağa aktarabilir	https://crossref.org
Research Kick	Araştırma sorusu üretme, önceki çalışmalarla karşılaştırma	“Sanal gerçeklik öğrencilerin dikkatini artırır mı?” şeklindeki problemi daha önce kimin çalıştığını bulur	https://researchkick.com
Research Rabbit	Literatür ağı oluşturma, yeni yayınları takip etme ve konuya bağlı kaynak haritası çıkarma	“Eğitimde yapay zeka” yazıp literatür bağlantılarını grafik ağ şeklinde görselleştirir	https://researchrabbit.ai
Scinapse	Bilimsel yayın motoru olarak ilgili makaleleri listeler	“Tıpta makine öğrenmesi” yazarak en yeni ve en çok atıf alan yayınlara bakabilir	https://scinapse.io

Tablo 2: Makale Ağı Oluşturma Araçları

YZ Aracı	Kullanım Alanı	Kullanım Örneği	Erişim Adresi
Connected Papers	Makaleler arasındaki bağlantıları görselleştirme, ilgili diğer potansiyel çalışmaları bulma	Ana makale üzerinden literatür ağ haritası çıkarır	https://connectedpapers.com
Inciteful	Seçilen makalelere dayalı atıf ağı oluşturma ve bu ağı analiz etme	Belirli bir çalışmanın atıf ilişkilerini grafikte görselleştirir	https://inciteful.xyz
Litmaps	Makaleye göre en alakalı çalışmaları bulma, başlığa veya özete göre ilgili yayınları gösterme, yeni yayınlarda uyarı alma	Kendi araştırma konuyla ilgili literatürü dinamik olarak takip eder	https://litmaps.com
Scite	Sorulan sorularla ilgili bilimsel araştırmaları bulma, seçilen makale ile ilgili atıf ağı oluşturma	“Bu iddiayı destekleyen makaleler neler?” sorusuna kanıta dayalı yanıt bulur	https://scite.ai/home

Akademik Yazım Araçları

Yapay zekâ araçları, akademik yazım süreçlerinde yazarların çalışmalarını geliştirmelerine katkı sağlayabilecek çeşitli öneriler sunar. Bu araçlar, metnin daha akıcı, tutarlı ve anlaşılır olmasına yardımcı olarak yazım kalitesini önemli ölçüde artırabilir. Yapay zekâ destekli bu teknolojiler, karmaşık ve uzun cümleleri daha basit ve etkili hâle getirebilir; bu da metnin okunabilirliğini yükseltir. Bununla birlikte, üretilen metnin bilimsel sorumluluğu ve nihai denetimi yazara ait olacak şekilde kullanılmalıdır. Ancak, yapay zekâ bir asistan görevi görse de, içeriğin doğruluğu, özgünlüğü ve bilimsel tutarlılığı tamamen araştırmacının sorumluluğunda olduğu unutulmamalıdır. Bu tür araçlar, özellikle dilbilgisi ve yazım kurallarının kontrolünün sağlanması, anlam bütünlüğünün güçlendirilmesi gibi alanlarda destekleyici rol üstlenir. Ayrıca, verilerin daha etkili sunulabilmesi için gerekli olan görsel çalışmaların (örneğin tablolar veya grafikler) hazırlanması gibi konularda da önemli katkılar sunar. Yapay zekâ, sadece metin düzenlemesiyle kalmayıp, kaynakça formatlaması veya alıntı takibi gibi tekrarlayan ve dikkat gerektiren görevlerde de araştırmacılara yardımcı olabilir. Aşağıda, bu aşamada kullanılabilecek yapay zekâ araçları özetlenmiştir.

Tablo 3: Akademik Yazım Araçları

<i>YZ Aracı</i>	<i>Kullanım Alanı</i>	<i>Kullanım Örneği</i>	<i>Erişim Adresi</i>
Bearly	Metnin ana hatlarını oluşturma, yazıyı analiz etme, metindeki anahtar bilgiyi çıkarma	Makale özeti çıkarma ve önemli verileri listeleme	bearly.ai
Jasper	İçerik oluşturma, şablon sunma, dil bilgisi ve stil önerileri	Akademik bir giriş paragrafı oluşturma	Jasper.ai
Jenni	Metin üretme, çeviri yapma, soru yanıtlama, özet çıkarma	Makale özetini hızlıca oluşturma	jenni.ai
Ludwig.guru	Metin düzeltme, yazım ve dil bilgisi kontrolü	İngilizce cümleyi daha doğru ve etkili hâle getirme	app.ludwig.guru
Paperpal	Dil bilgisi hatalarını gösterme, iyileştirme önerileri sunma	Tez yazımında dilsel iyileştirme önerileri alma	paperpal.com

Kaynak Önerme ve Kaynakça Yönetimi

Literatür taraması sürecinde, araştırmacının gözünden kaçabilecek bazı kaynakların tespit edilememesi olasılığı mevcuttur. Yapay zekâ araçları, bu durumu ele alarak belirlenen talepler doğrultusunda ek kaynak önerilerinde bulunabilir. Bu sayede, yazarın çalışmasının kaynakça bölümü daha güçlü ve kapsamlı bir hâle gelirken, araştırmanın bilimsel temeli de zenginleşmektedir.

Kaynakçaların düzenlenmesi, akademik yazım sürecinin en fazla yük getiren ve titizlik gerektiren aşamalarından biridir. Akademik format gerekliliklerine uygun bir şekilde kaynakçaların doğru oluşturulması, bilimsel etik ve dürüstlük açısından büyük önem taşır. Bu noktada yapay zekâ araçları, yazarlara destek sağlayarak talep edilen atıf stiline (APA, MLA, Chicago vb.) uygun biçimde kaynakça listeleri oluşturabilmektedir. Böylelikle manuel olarak yapılması zaman alıcı ve hataya açık olan bu süreci kolaylaştırmaktadır. Aşağıda bu aşamada kullanılabilecek yapay zekâ araçları özetlenmiştir.

Tablo 4: Kaynak Önerme ve Kaynakça Yönetimi Araçları

YZ Aracı	Kullanım Alanı	Kullanım Örneği	Erişim Adresi
Elicit	Araştırma sorusuna ilişkin makaleleri önerir ve ilgili kaynakları hızlıca bulur	“Bu iddiayı destekleyen makaleler neler?” sorusuna yanıt bulma	https://elicit.com
Iris.ai	Akıllı arama, filtreleme ve okuma listesi oluşturma imkânı sağlar	Araştırma konusuna ilişkin güncel makaleleri takip etme	https://iris.ai
JabRef	Kaynak yönetimi ve alıntı düzenleme sağlar	Kullanılan kaynakları tek yerde toplayarak kolay alıntı yapma	https://docs.jabref.org
ReadCube	Makale okuma, not alma ve kaynak düzenleme imkânı sunar	Makalelere not ekleyerek önemli noktaları işaretleme	https://readcube.com
Recite	Metin içi atıfların doğruluğunu kontrol eder	Atıf ve kaynakça uyumunu denetleme	https://reciteworks.com
Scholarcy	Makale özetleme ve anahtar bilgileri çıkarma	Makalenin kısa özetini hızlıca inceleme	https://scholarcy.com

Akademik üretim sürecinde yazarların yapay zekâ tarafından oluşturulan içerikleri kendi orijinal çalışmalarıymış gibi sunmaktan kaçınmaları, alıntı ve atıf kurallarına özen göstermeleri ve bu teknolojileri sadece destekleyici bir araç olarak kullanmaları büyük önem taşır. Yapay zekâ kullanımı, araştırmacının yaratıcılığını ve analitik becerilerini gölgelememelidir. Tam tersine, bu yetkinliklerin gelişimine katkıda bulunmalıdır. Sonuç olarak, yapay zekâ ne kadar gelişmiş olursa olsun, akademik üretimin güvenilirliği ve özgünlüğünün korunması için etik vazgeçilmez bir kavram olmalıdır.

Akademide Etik Sorunlar Ve Sorumluluklar

Etik kavramı, kimi zaman ahlâk ile eşanlamlı olarak kullanılmakta ve belirli bir toplumda ya da toplumsal grupta, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde uymaları beklenen davranış ve değer ölçütlerini ifade eden bir normlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu normlar genellikle yazılı olmayan, ancak toplumsal kültüre ilişkin varlığını sürdüren ve belirli bir dönemde, belirli bir kültürel yapıda "iyi" ya da "kötü"nün ne olduğuna dair genel kabulleri yansıtan kurallardır. Bu bağlamda etik, bireylerin hangi davranışların kabul edilebilir olduğu, hangilerinden kaçınmaları gerektiği konusunda yönlendirici olan, zaman ve mekânı göre değişebilen bir değerler sistemidir (Kuçuradi, 2003). Bu normatif yapı, yalnızca bireylerin davranışlarını düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve

karşılıklı güvenin inşasında da temel bir rol üstlenir. Etik, bu yönüyle durağan değil, dinamik ve kültürel bağlamlara göre değişken bir yapı arz eder. Zamanla toplumların değer yargılarında meydana gelen dönüşümler, etik normların da yeniden şekillenmesine neden olur. Bu nedenle etik, evrensel ilkelere yerel bağlamlar arasında sürekli bir denge kurma çabasıdır. Özellikle bireysel çıkarlar ile toplumsal sorumluluklar arasında denge kurmak gerektiğinde, etik ilkeler bir tür pusula işlevi görmektedir.

Akademik bağlamda ise etik, bilimsel araştırma ve bilgi üretimi süreçlerinde dürüstlük, tarafsızlık, açıklık ve hesap verebilirlik gibi ilkelere dayalı olarak tanımlanır. Akademik dünyada etik, yalnızca intihal ve veri sahteciliği gibi doğrudan yanlış uygulamalara karşı bir önlem değil; aynı zamanda bilginin güvenilirliğini, araştırmacının topluma karşı sorumluluğunu ve bilimin itibarını koruyan temel bir ilkeler bütünüdür. Akademide etik, bilimin yalnızca teknik doğruluğu değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğu da gözetmesi gerektiği fikri üzerine inşa edilir. Akademik bilgi üretiminde etik kurallar, titizlikle gözetilmesi gereken temel bir unsurdur. Bilimsel araştırmaların yürütülmesinde uyulması gereken ilke ve standartlar, genel olarak bilim etiği kapsamında ele alınır. Aydın'a (2001) göre, bilim etiğinin en merkezi sorunlarından biri dürüstlüktür; bu bağlamda bilimsel dürüstlük, araştırmanın sonuçlarının araştırmacıya herhangi bir maddi ya da manevi fayda sağlama amacıyla çarpıtılmaksızın, elde edilen veriler doğrultusunda nesnel bir biçimde sunulması anlamına gelir. Araştırmacının kişisel çıkarlarını geri planda tutarak yalnızca bilimin ilerlemesini önceleyen bir motivasyonla hareket etmesi, etik açıdan büyük önem taşır. Uçak (2012) ise bilimsel bilginin yalnızca sistematik bir yöntemle üretilmesi gerektiğini değil, aynı zamanda bu bilginin özgün, güvenilir ve başka kaynaklardan kopyalanmamış olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu ilkeler, hem akademik dürüstlüğü hem de bilginin toplumsal güvenilirliğinin temelini oluşturur.

Türkiye Bilimler Akademisi'ne (2002) göre, etik sorumluluklar çerçevesinde araştırmacılardan beklenen, elde edilen verileri çarpıtmadan, olduğu gibi raporlamak; kişisel veya kurumsal çıkarlar doğrultusunda bilimsel süreci yönlendirmemek ve araştırmalarında bilimsel nesnelliği gözetmektir. Bilimsel araştırma, sadece sonuçlara ulaşmayı değil, aynı zamanda yöntemin doğruluğunu, veri toplama sürecinin etik ilkelere uygunluğunu ve araştırmanın tüm paydaşlarına karşı sorumlu bir yaklaşımı da içermelidir.

Bu kapsamda, etik sorumluluklar şu temel başlıklarda toplanabilir:

Gerçekliğe bağlılık: Araştırma sonuçları, herhangi bir çıkar beklentisiyle değiştirilmeden veya sansürlenmeden sunulmalıdır.

Toplumsal duyarlılık: Araştırmalar, bireylere, çevreye ya da toplumsal yapıya zarar vermeyecek biçimde planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Katkı ve hakların gözetilmesi: Yayınlarda yalnızca gerçek katkı sunan araştırmacıların ismine yer verilmeli, bilimsel üretime katkı sağlamamış kişilerin yazar listesine dahil edilmesi önlenmelidir.

Kaynak kullanımı ve atıf sorumluluğu: Faydalanılan tüm kaynaklar açıkça belirtilmeli, intihalden kaçınılmalı ve akademik dürüstlük ilkesine uygun davranılmalıdır.

Etik bilinç ve süreklilik: Akademik yaşamın tüm aşamalarında etik duyarlılık korunmalı, özellikle genç araştırmacılar bu konuda bilinçlendirilmelidir.

Bunlara ek olarak, etik ihlallerin önlenmesi adına üniversite ve araştırma kurumlarında etik kurulların aktif şekilde görev yapması, şeffaf denetim süreçlerinin geliştirilmesi ve etik eğitiminin araştırmacı yetiştirme sürecine entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamalar, bilimsel üretimin niteliğini artırmakla kalmaz; aynı zamanda akademiye olan toplumsal güvenin de güçlenmesini sağlar.

Tüm bu etik ilke ve sorumluluklar çerçevesinde, günümüzde hızla gelişen yapay zekâ teknolojilerinin akademik üretim süreçlerinde kullanılmaya başlanması, geleneksel etik yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmakta ve akademik dürüstlük ilkeleriyle yapay zekâ destekli araçlar arasındaki ilişkinin sınırlarını tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla, akademik üretim süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin etik boyutunun incelenmesi, bilginin güvenilirliğini ve bilimselliğini korumak açısından kaçınılmaz hale gelmiştir.

Akademik Üretimde Yapay Zekâ Ve Etik

Yapay zekâ teknolojilerinin bilimsel üretim süreçlerine entegre edilmesi, akademik bilgi üretiminde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Metin üretiminden kaynak önerisine, veri analizinden otomatik özetleme işlemlerine kadar

birçok aşamada kullanılan bu araçlar, araştırmacılara zaman ve verimlilik açısından önemli katkılar sunmaktadır. Ancak bu teknolojik kolaylıklar, beraberinde çeşitli etik tartışmaları da gündeme getirmiştir. Özellikle içerik özgünlüğü, katkı beyanı, sorumluluk paylaşımı ve intihal sınırlarının belirsizleşmesi gibi konular, yapay zekâ destekli üretimin etik açıdan yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapay zekâ uygulamaları tarafından üretilen akademik içeriklerin ne ölçüde araştırmacının kendi katkısını yansıttığı; bu katkıların hangi durumlarda etik beyan gerektirdiği ve yapay zekânın “ortak yazar” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği gibi sorular, mevcut etik normların ötesine geçen yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Ayrıca yapay zekâ araçlarının eğitim verilerinin şeffaf olmaması, üretilen bilginin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmakta; bu durum, bilimsel üretimde hem epistemolojik hem de etik anlamda ciddi riskler doğurmaktadır. Özellikle, yapay zekânın metin üretimi ve veri manipülasyonu alanlarında sunduğu imkânlar, saha içerisinde etik dışı davranışların ortaya çıkma riskini de beraberinde getirmektedir. Yapay zekanın sahte makale üretimi ya da veri analizinde kasıtlı hatalar ve manipülasyonlar yapabilmesi, bilimsel güvenilirliği ciddi anlamda zedeleyebilmektedir. Bu durum, araştırmaların doğruluğunun ve şeffaflığının sorgulanmasına yol açmakta ve akademik etiğin temel prensiplerine aykırı olmaktadır (Bozkurt, 2023). Ayrıca yapay zekanın kaynak gösterme ve alıntı yapma süreçlerine de olumsuz etkileri olabilmektedir. Otomatik metin üretim araçlarının kullanımıyla, özellikle büyük dil modellerinin kaynakların yanlış veya eksik gösterilmesine, hatta tamamen sahte kaynakların referans gösterilmesine sebep olabileceği endişeleri vardır. Bu durum, bilimsel çalışmaların güvenilirliğine zarar verirken, aynı zamanda intihal ve etik dışı davranışların da artmasına neden olmaktadır (Bakiner, 2023). Bu nedenle, araştırmacıların ve yayıncıların, yapay zekâ destekli araçların etik kurallar çerçevesinde kullanılmasını sağlamaları gerekmektedir.

Bir diğer önemli etken ise yapay zekânın karar alma ve analiz süreçlerindeki şeffaflık sorunudur. Yapay zekanın karar verme mekanizmaları genellikle “kara kutu” olarak adlandırılan, iç süreçleri açık olmayan modellerde çalışmakta olup, bu da sonuçların nasıl ortaya çıktığını anlamayı güçleştirmektedir. Bu durum, özellikle toplumsal etkileri olan araştırmalarda, önyargıların ve ayrımcı uygulamaların fark edilmesini zorlaştırmakta, etik açıdan ciddi riskler doğurmaktadır. Yapay zekanın algoritmik önyargılarla çalışması ve toplumsal eşitsizlikleri pekiştirmesi olasılığı da bu teknolojilerin etik sorunlar arasında yer almaktadır (Maral, 2024). Bunun yanı sıra, araştırmacıların yapay zekâyı kullanırken gizlilik ve veri güvenliği konularında da dikkatli olmaları gerekmektedir. Veri toplama, depolama ve analiz süreçlerinde, kişisel bilgilerin korunması, bilgilendirilmiş onam ve anonimlik ilkeleri ihlal edilmemelidir. Özellikle, bireylerin sosyoekonomik ve biyometrik verilerinin kullanımı gizlilik haklarının ihlal edilmesine yol açabilir ve bu da hem hukuki hem de etik sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu noktada, Avrupa Birliği’nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) gibi düzenlemelerin etik ilkelerin gözetilmesinde önemli avantajlar sağladığı görülmektedir (Maral, 2024). Bu bağlamda, yapay zekâ teknolojilerinin yalnızca teknik işleyişinin değil, aynı zamanda toplumsal, hukuki ve etik sonuçlarının da bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle karar verme süreçlerindeki şeffaflık ve hesap verebilirlik eksiklikleri, akademik üretim alanında da etik tartışmaları derinleştirmekte; bu nedenle, yapay zekânın araştırmalarda kullanımı, evrensel etik ilkeler ve uluslararası düzenlemeler ışığında yeniden tanımlanmayı zorunlu kılmaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin akademik üretim süreçlerine entegrasyonu, önemli kolaylıklar ve verim artışı sağlarken beraberinde çeşitli etik tartışmaları da gündeme getirmektedir. Bilimsel bilgi üretiminin temelinde yer alan dürüstlük, özgünlük, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi etik ilkeler, yapay zekâ destekli araçların kullanımıyla yeniden tanımlanma ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda, yapay zekâ teknolojilerinin akademik alanda güvenilir ve etik kullanımı için AB Komisyonu tarafından hazırlanan “Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik Kılavuz” çerçevesinde öne çıkan yedi temel etik ilke dikkate alınmalıdır (European Commission, 2019);

İnsan Özerkliği ve Bilimsel Denetim

- Akademik karar süreçlerinde yapay zekâ yalnızca destekleyici bir araç olmalı, araştırmacının entelektüel katkısının önüne geçmemelidir.
- Yapay zekâ temelli öneri ve analiz sistemlerinin çıktıları, insan denetimi ile yorumlanmalı; otomatik karar süreçlerine doğrudan güvenilmemelidir.

Teknik Güvenlik ve Bilimsel Doğruluk

- Kullanılan YZ sistemlerinin teknik hatalara, algoritmik çarpıtmalara ve güvenlik açıklarına karşı dayanıklı olması gerekir.

- Akademik doğruluk ve geçerlik açısından, yapay zekâ sistemlerinin metodolojik olarak sorgulanabilirliği sağlanmalıdır.

Veri Mahremiyeti ve Etik Veri Kullanımı

- Yapay zekâ sistemlerine aktarılan araştırma verileri, katılımcı hakları, gizlilik ve veri koruma yasaları çerçevesinde işlenmelidir.
- Veri yönetimi süreçlerinde araştırma etiği ilkeleri (örneğin, onam, anonimlik) ihmal edilmemelidir.

Şeffaflık ve Açıklanabilirlik

- YZ tabanlı sistemlerin algoritmik yapıları, karar mekanizmaları ve veri kaynakları açıkça belirtilmelidir.
- Akademik metinlerde YZ araçlarının kullanım biçimi ve kapsamı (örneğin özetleme, analiz, kaynak önerisi) açıkça raporlanmalıdır.

Adalet, Tarafsızlık ve Ayrımcılık Karşıtlığı

- YZ sistemlerinde kullanılan eğitim verilerindeki önyargılar, akademik içerik üretiminde eşitsizlik yaratabilir; bu nedenle veri çeşitliliği ve denge gözetilmelidir.
- Akademik içeriklerde toplumsal cinsiyet, etnik köken veya ideolojik temelli ayrımcı ifadelerin algoritmik olarak yeniden üretilmesi engellenmelidir.

Toplumsal Sorumluluk ve Akademik Katkı

- YZ sistemlerinin çıktılarının toplumsal etkileri göz önünde bulundurulmalı; bilgi üretimi süreci kamu yararına hizmet edecek şekilde yönlendirilmelidir.
- Akademik bilgi üretiminde yapay zekâ, sadece bireysel başarıyı değil, kolektif bilgi mirasını güçlendirmeyi amaçlamalıdır.

Hesap Verebilirlik ve Akademik Etik Uyum

- YZ araçlarının akademik üretimdeki kullanımı, etik kurul onay süreçlerine ve yayın etiği kurallarına uygun olarak raporlanmalıdır.
- Yanıltıcı, manipülatif veya intihal riski taşıyan YZ kullanımlarında araştırmacılar doğrudan sorumluluk taşır.

Bu ilkeler ışığında, yapay zekâ teknolojilerinin akademik üretim süreçlerinde etik bir çerçeveye oturtulması, yalnızca bireysel araştırmacıların sorumluluğu ile sınırlı kalmamalı; kurumsal düzeyde politika ve yönergelerle desteklenmelidir. Zira yapay zekâ destekli üretim araçlarının yaygınlaşması, akademik kurumların da bu teknolojilere yönelik net bir duruş sergilemesini ve etik standartları gözeten kapsamlı politika belgeleri geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Araştırma süreçlerinin bütüncül olarak güvenilirliğini sürdürebilmesi, sadece teknik düzenlemelerle değil; aynı zamanda yönetsel, pedagojik ve hukuki yaklaşımlarla da desteklenmelidir. Bu noktada, akademik kurumların, üniversitelerin, yayıncı kuruluşların ve araştırma fonlayıcılarının, yapay zekâ kullanımına dair açık, şeffaf ve denetlenebilir yapay zekâ politikaları oluşturmasını gerekli kılmaktadır.

Yapay Zekâ Ve Politikalar

Yapay zekâ (YZ), 21. yüzyılın en dönüştürücü teknolojilerinden biri olarak devletlerin, uluslararası kuruluşların ve özel sektörün stratejik öncelikleri arasına girmiştir. Nitekim Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ için Beyaz Kitap'ı (European Commission, 2020), OECD'nin AI Principles çerçevesi (OECD, 2019) ve UNESCO'nun 2021 tarihli Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence belgesi, yapay zekânın güvenilir, insan merkezli ve etik kullanımını sağlamak üzere politika düzeyinde küresel referans noktaları oluşturmuştur.

Uluslararası yapay zekâ yönetişimi yalnızca küresel aktörler aracılığıyla değil, aynı zamanda bölgesel kuruluşların girişimleriyle de şekillenmektedir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini merkeze alan bağlayıcı bir yapay zekâ sözleşmesinin hazırlık sürecini yürütmektedir (Council of Europe, 2023). Benzer şekilde ASEAN, 2021 yılında yayımladığı Yapay Zekâ Yönetişimi ve Etik Rehberi ile bölgesel düzeyde

insan merkezli ve güvenilir yapay zekâ kullanımını destekleyen ilkeler ortaya koymuştur (ASEAN, 2021). Bu tür bölgesel girişimler, uluslararası ölçekte normatif çerçevenin oluşumuna doğrudan katkı sunmaktadır (Mittelstadt, 2022, ss. 233-249).

Diğer yandan, teknik standartların belirlenmesinde rol oynayan Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) ve Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü (IEEE) gibi kuruluşlar, terminoloji, risk yönetimi ve sistem güvenliği gibi başlıklarda kapsamlı standartlar geliştirmektedir. Park'ın (2024) da vurguladığı üzere, bu standartlar yapay zekâ sistemlerinin risk ve faydalarının değerlendirilmesine yönelik ortak ölçütler sağlamakta, aynı zamanda küresel ölçekte karşılaştırılabilirlik ve güvenilirliğin temin edilmesine zemin hazırlamaktadır (Kılıçatan, 2025).

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişim sürecinde devletlerin farklı roller üstlenebildiği görülmektedir. Bazı devletler güçlü düzenleyici müdahalelerle süreci yönlendirmeyi tercih ederken, bazıları ise özel sektör ve teknoloji geliştiricilerine daha geniş bir hareket alanı tanıyarak görece pasif bir yaklaşım benimseyebilmektedir. Bunun yanı sıra, devletler kimi zaman yapay zekâ ile ilişkili potansiyel risklerin sınırlandırılmasına odaklanırken, kimi zaman da bu teknolojinin ilerlemesini ve yenilikçi uygulamalarını teşvik eden politikalar geliştirebilmektedir (Djeffal vd., 2022). Ulusal düzeyde yayımlanan strateji belgeleri, yapay zekânın bireylerin yaşamını, güvenliğini ve refahını nasıl etkileyebileceğine dair kapsamlı bir değerlendirme sunmakta ve gelecek için politika yapımcılar açısından yol gösterici olmaktadır (Saveliev & Zhurenkov, 2021). Nitekim bilgi toplumunun dinamikleri içerisinde yapay zekâ politikalarının önemi giderek artmakta; bu politikaların içeriği ve yönelimi, teknolojinin gelişme hızını ve yaygınlaşma biçimini doğrudan etkileyerek ülkelerin dijital dönüşüm süreçlerine yön vermektedir (Coşkun, 2022).

Türkiye’de yapay zekâ politikaları, ulusal stratejik hedeflerle uyumlu biçimde Dijital Dönüşüm Ofisi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK ve YÖK gibi kurumların koordinasyonunda şekillenmektedir. 2021–2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi’nde, beşerî sermayenin geliştirilmesi, araştırma ve girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi, veri yönetimi ve etik ilkeler çerçevesinde güvenilir yapay zekâ uygulamalarının teşvik edilmesi temel öncelikler olarak belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). Ayrıca, Türkiye’de üniversiteler bünyesinde açılan yapay zekâ enstitüleri, TÜBİTAK destekli araştırma projeleri ve kamu-özel sektör iş birlikleri, politika belgelerinde yer alan hedeflerin somut yansımaları olarak değerlendirilebilir. Literatürde de vurgulandığı üzere, Türkiye’nin yapay zekâ politikaları yalnızca teknolojik gelişmeyi değil, aynı zamanda etik sorumlulukların tanımlanmasını, veri güvenliğinin korunmasını ve nitelikli insan kaynağı yetiştirilmesini esas almaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ politikaları, teknoloji ile toplum arasındaki ilişkinin sürdürülebilir ve adil biçimde şekillenmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) akademik üretim süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerinin konumunu giderek daha fazla dikkate aldığı görülmektedir. YÖK’ün yayımladığı son strateji belgeleri ve yönergeler, yapay zekânın araştırma, yayıncılık ve eğitim alanındaki kullanımına ilişkin temel ilkeleri tanımlamaya başlamış; özellikle etik, akademik dürüstlük, intihal ve sorumluluk paylaşımı gibi konularda üniversitelere yön gösterici çerçeveler sunmuştur. Bu belgeler, bir yandan yapay zekâ destekli araçların verimliliği artırıcı potansiyeline işaret ederken, diğer yandan da akademik özgünlüğün korunması, bilgi güvenilirliğinin sağlanması ve araştırmacı katkısının şeffaf biçimde beyan edilmesi gibi konulara öncelik tanımaktadır (YÖK, 2024). Böylece YÖK, ulusal ölçekte hem yenilikçi teknolojilerin akademik yaşama entegrasyonunu desteklemekte hem de bu süreçlerin etik ve bilimsel standartlarla uyumlu biçimde ilerlemesini teminat altına almaya yönelik politik bir duruş sergilemektedir.

Yalnızca üniversiteler ve politika yapıcı kurumlar değil, aynı zamanda akademik yayınevleri de yapay zekâ teknolojilerinin bilimsel üretim süreçlerindeki etkisini dikkate alarak kendi yayın politikalarında düzenlemelere gitmeye başlamış, özellikle makale kabul kriterleri, etik beyan formları ve hakemlik süreçlerinde yapay zekâ kullanımına ilişkin yeni ilkeler ortaya koymuştur. Akademik yayınevlerinin yapay zekâ (YZ) politikaları, son yıllarda akademik üretimin etik çerçevede sürdürülebilmesi açısından önemli bir tartışma ve düzenleme alanı haline gelmiştir. Özellikle Wiley, Elsevier, Sage ve Springer gibi uluslararası ölçekte önde gelen yayınevleri, YZ tabanlı araçların bilimsel içerik üretiminde kullanımına ilişkin kapsamlı kılavuzlar yayımlamış ve bu araçların rolünü sınırlandıran ya da şeffaflaştıran politikalar geliştirmiştir. Bu politikaların temelinde, yapay zekâ çıktılarının bağımsız bir yazar olarak kabul edilmemesi ve bilimsel üretimde yalnızca araç konumunda değerlendirilmesi gerektiği vurgusu yer almaktadır.

Yayınevleri, makale kabul süreçlerinde YZ kullanımına dair etik beyan zorunluluğu getirmekte; yazarların, metin üretimi, veri analizi veya görsel oluşturma gibi aşamalarda YZ’den yararlanıp yararlanmadıklarını açıkça belirtmelerini talep etmektedir. Bu zorunluluk, hem araştırmacının özgün katkısının şeffaf biçimde ortaya konmasını hem de akademik bütünlüğün korunmasını amaçlamaktadır (Elsevier, t.y.; Wiley, t.y.). Ayrıca hakemlik süreçlerinde,

YZ tarafından üretilen içeriklerin intihal denetiminden geçirilmesi ve etik standartlara uygunluğunun kontrol edilmesi, yayınevleri açısından bir diğer temel politika alanını oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, söz konusu yayınevleri yalnızca denetleyici yaptırımlara odaklanmamakta, aynı zamanda rehberlik edici ilkeler sunarak araştırmacıların bu yeni teknolojilere uyum sağlamalarını kolaylaştırmayı da hedeflemektedir. YZ kullanımının gizlenmesi veya yanlış beyan edilmesi durumunda ise, makalenin reddi, geri çekilmesi ya da gelecekteki başvuruların engellenmesi gibi yaptırımlar öngörülmektedir.

Yapay zekânın akademik yayınlardaki kullanımı konusunda farklı yayınevlerinin benimsediği politikalar aşağıda özetlenmiştir.

IEEE

IEEE yapay zekâ (YZ) kullanımında şeffaflığa büyük önem vermektedir. Bir makalede YZ tarafından oluşturulan içerikler, metin, görsel veya kod fark etmeksizin, teşekkür bölümünde açıkça belirtilmelidir (IEEE,t.y.). Bu açıklamada hangi YZ sisteminin kullanıldığı, içeriğin hangi bölümlerinde yer aldığı ve kullanım derecesi net olarak ifade edilmelidir (IEEE,t.y.). Ancak YZ yalnızca dilbilgisi ve imla düzeltme gibi editöryal destek için kullanıldığında bu zorunluluk olmamakla birlikte, yine de önerilmektedir (IEEE,t.y.). Bu yaklaşım, yazarın YZ katkısını okuyuculara daha şeffaf bir yaklaşımla aktarmasını sağlamaktadır.

Elsevier

Elsevier, YZ araçlarının kullanımında daha sınırlayıcı bir tutum benimsemektedir. YZ, sadece metnin dil ve okunabilirlik açısından geliştirilmesi gibi destekleyici amaçlarla kullanılmalıdır (Elsevier, t.y.). Bilimsel içeriğin oluşturulması, veri analizi veya sonuçların çıkarılması gibi temel akademik görevler YZ'ye bırakılmamalıdır (Elsevier, t.y.). Bu tutum, çalışmanın özgünlüğünü, doğruluğunu ve entelektüel katkısını korumaya yöneliktir; çünkü bu sorumluluklar tamamen yazara ait olacaktır.

SAGE

SAGE, YZ teknolojilerinin araştırma ve yazı sürecinde yardımcı olabileceğini kabul etmektedir (Sage, t.y.). Ancak bu destek, yalnızca dil düzenleme, içerik iyileştirme ve teknik yazım yardımından ibaret olmalıdır (Sage, t.y.). SAGE'in yaklaşımı, YZ kullanımının yazarın özgün akademik katkısının yerini asla alamayacağı yönündedir (Sage, t.y.). Bu nedenle, bilimsel muhakeme, veri analizi ve sonuç çıkarma gibi temel araştırma işlevleri mutlaka insan yazarlarca yapılmalıdır (Sage, t.y.). Bu politikanın YZ'yi destekleyici bir araç olarak tanıdığı, akademik dürüstlük ve insan emeği ön planda tutulduğu görülmektedir.

Wiley

Wiley, yapay zekânın insan kontrolü olmadan özgün bir araştırma başlatma yeteneğine sahip olmadığını vurgulamaktadır. Bu temel kural, YZ'nin araştırmadaki rolü ve kullanımına yönelik bir sınır oluşturmaktadır. Ayrıca Wiley, YZ'yi daha çok bir fırsat olarak görmektedir ve Temmuz 2025'te yapay zekâ şirketi Anthropic ile iş birliğine giderek kendi bilimsel yayınlarını doğrudan YZ tabanlı araştırma platformlarına entegre etmeye başlamıştır (Wiley, t.y.). Bu strateji, Wiley'nin dijital dönüşümünü hızlandırmak ve yayınlarının erişilebilirliğini artırmak amacıyla taşımaktadır.

Taylor & Francis

Taylor & Francis, YZ'nin yazar ve editöryal süreçlerde kullanımına dair çift yönlü bir yaklaşım benimsemektedir. Yazarlardan, YZ'nin temel araştırma ve yazar sorumluluklarının yerini alacak şekilde kullanılmaması beklenmektedir. Editörler ve hakemler için ise gizlilik ve veri güvenliği ön plandadır. Yayınevi, yayınlanmamış makalelerden dosya, resim veya bilgilerin üretken YZ araçlarına yüklenmemesi gerektiğini açıkça belirtmektedir (Taylor & Francis, t.y.). Bu önlem, makalelerin gizliliğini korumak ve veri sızıntısı riskini azaltmak içindir.

Springer

Springer Nature, üretken YZ ile oluşturulan görsel içeriklerin yayımlanmasına izin vermemektedir (Springer, t.y.). Bu yaklaşım, telif hakları ve etik konulardaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Üretken YZ destekli görsellerin telif hakkı ve araştırma etiği açısından belirsizlikler taşıdığı belirtilmiştir (Springer, t.y.). Ayrıca, hakemlerin değerlendirme

sürecinde üretken YZ araçlarını kullanmaları yasaklanmıştır (Springer, t.y.). Bu uygulama, gizlilik ve hakemlik sürecinin bütünlüğünün korunmasını amaçlamaktadır. Springer'in politikası özellikle görseller ve hakemlik süreçlerinde YZ'nin neden olabileceği risklere odaklanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bilimsel yayıncılık alanındaki büyük yayınevlerinin yapay zekâ (YZ) teknolojisinin editöryal süreçlerde kullanımı konusunda farklı, ancak ortak noktalara sahip politikalar benimsediği görülmektedir.

Taylor & Francis editörlere yapay zekâdan destek almayı ucu açık bırakarak sadece dosya yükleme konusunda netlik belirtirken, Springer hakemlerin değerlendirme sürecinde bütün olarak kullanamayacağını net bir şekilde ifade etmiştir. Springer Nature ve Wiley gibi kuruluşlar, YZ'nin hakem değerlendirme sürecindeki bütüncül kullanımına karşı çıkarak daha farklı bir duruş sergilemektedir. Elsevier, yapay zekâ (YZ) kullanımına yönelik olarak daha kapsamlı ve kuralcı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yayınevine göre yazarlar, YZ'den faydalandıklarını net bir şekilde belirtmek zorundadır. YZ sistemleri, bilimsel bir makalenin yazarı olarak gösterilemez ve tüm bilimsel sorumluluk sadece insan yazarlara ait olduğunu ifade etmiştir. Benzer kurallar editörler ve hakemler için de geçerlidir; YZ destekli araçları kullanabilirler, ancak tüm denetim ve karar verme süreçleri insan kontrolünde olmalıdır. IEEE de aynı etik çizgiyi paylaşmaktadır. YZ araçlarıyla içerik üretilmesine izin verilse de, bu durumun şeffaflıkla açıklanması esastır. IEEE'ye göre de YZ yazar statüsü kazanamaz ve nihai sorumluluk daima insanlara aittir.

Bu yaklaşımlar, temel olarak YZ kullanımının etik ilkelere, şeffaflığa ve insan sorumluluğuna dayalı bir şekilde ele alınması gerektiği yönünde birleşmektedir. Yayınevlerinin bu politikaları teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli güncellenmekle birlikte, temel amaç her zaman bilimsel bütünlüğü korumak ve sürecin güvenilirliğini sağlamak olmaktadır. Sürekli güncellenen bu politikalar, akademik üretimde şeffaflığın ve güvenilirliğin sürdürülebilirliği için kritik bir rol oynamakta; araştırmacılara hem yenilikçi araçlardan yararlanma hem de bilimsel etik normlara bağlı kalma sorumluluğunu aynı anda yüklemektedir.

Sonuç

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, akademik yayıncılıkta şeffaflık, doğruluk ve intihal gibi konuları yeniden ele almayı gerektirmiştir. Yapay zekâ, araştırmacıların işlerini kolaylaştıran bir araç olmanın yanı sıra, etik, epistemolojik ve metodolojik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Yapay zekâdan çıkan bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği, "halüsinasyon" riski ve intihal gibi konular, akademik özerklik ve araştırmacının sorumluluğu açısından yeniden değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Wiley ve Springer gibi önde gelen yayınevleri, yapay zekâ kullanımına dair kılavuzlar ve etik çerçeveler oluşturarak akademik bütünlüğü ve yayınların güvenilirliğini korumayı hedeflemektedir. Bu noktada, yapay zekâ destekli içeriklerin değerlendirilmesi için net rehberler ve politikalar oluşturulması gerektiği açıktır. Yayınevlerinin, yapay zekânın yazar katkısındaki rolünün şeffaf bir şekilde belirtilmesini ve bu çıktıların yönelik atıf verme alışkanlığının yerleştirilmesini sağlaması kritik öneme sahiptir.

YZ'nin araştırmacılara zaman ve emek açısından önemli kolaylıklar sağladığını; veri analizi, kaynak yönetimi, metin üretimi ve çeviri gibi alanlarda araştırma verimliliğini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, özgünlük, akademik dürüstlük, intihal riski, katkı beyanı ve sorumluluk paylaşımı gibi konularda yeni etik tartışmaların gündeme geldiği görülmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu imkânlar, akademik bilginin üretiminde büyük bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır. Ancak bu potansiyelin akademik dürüstlük, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri gözetilerek yönetilmesi gerekmektedir. Gelecek araştırmaların, hem farklı disiplinlerde yapay zekâ uygulamalarının etkilerini daha kapsamlı biçimde değerlendirmesi hem de etik sorunlara yönelik çözüm modelleri geliştirmesi, akademik dünyada daha sürdürülebilir ve güvenilir bir bilgi üretim ekosistemi oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Ayrıca, yapay zekâ destekli çalışmaların etik kurul onay süreçlerine dahil edilmesi ve kullanılan araçların makalelerin "Metodoloji" veya "Yazar Katkısı" bölümlerinde açıkça belirtilmesi büyük önem taşımaktadır. Yapay zekânın eğitim verilerindeki önyargı potansiyeli de göz ardı edilmemeli; bu durum, araştırmacının eleştirel denetim ve nihai sorumluluğunu hiçbir şekilde ortadan kaldırmamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, akademisyen ve öğrencilerin yapay zekâ okuryazarlığını artırmak için üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından eğitim ve farkındalık çalışmaları düzenlenmelidir. Hakemlerin de bu yeni duruma adapte olması ve yapay zekâ izlerini tespit etme konusunda eğitilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ, akademik dünyada sadece bir araç değil, bilginin üretiminde paradigmaları dönüştüren bir unsur olarak ele alınmakta, akademik toplulukların bu fırsatları etik ilkelere uyumlu bir şekilde benimsemesi ve yeni standartlar geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- ASEAN. (2021). ASEAN guide on AI governance and ethics. Association of Southeast Asian Nations. 25 Ağustos 2025 tarihinde https://asean.org/wp-content/uploads/2024/02/ASEAN-Guide-on-AI-Governance-and-Ethics_beautified_201223_v2.pdf adresinden erişilmiştir.
- Aydın, İ. P. (2001). *Yönetmelik, mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Bakiner, O. (2022). What do academics say about artificial intelligence ethics? An overview of the scholarship. *AI and Ethics*, 3(2), 513–525. <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00182-4>
- Barros, A., Prasad, A., & Martyna Śliwa. (2023). Generative artificial intelligence and academia: Implication for research, teaching and service. *Management Learning*, 54(5), 597–604. <https://doi.org/10.1177/13505076231201445>
- Bozkurt, A. (2023). ChatGPT, üretken yapay zeka ve algoritmik paradigma değişikliği. *Alanyazın*, 4(1), 63-72. <https://doi.org/10.59320/alanyazin.1283282>
- Bretag, T. (2020). Introduction to A Research Agenda for Academic Integrity: emerging issues in academic integrity research. *A research agenda for academic integrity*, 1-12. <https://doi.org/10.4337/9781789903775.00007>
- Cath, C. (2018). Governing artificial intelligence: Ethical, legal and technical opportunities and challenges. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 376(2133), 20180080. <https://doi.org/10.1098/rsta.2018.0080>
- Cıbaroğlu, M. O., & Yalçınkaya, B. (2019). Belge ve Arşiv Yönetimi Süreçlerinde Büyük Veri Analitiği ve Yapay Zeka Uygulamaları. *Bilgi Yönetimi*, 2(1), 44–58. <https://doi.org/10.33721/by.570634>
- Cıbaroğlu, M. O. (2020). Bilgi Teknolojilerinin Bilgi Erişime Etkileri: Literatüre Dayalı Nitel Bir Çalışma. *Bilgi Yönetimi*, 3(1), 11-24. <https://doi.org/10.33721/by.654544>
- Coşkun, B. (2022). Almanya'nın yapay zekâ politikası. E. Akman, T. Bayram Topçu, & A. Chiftchi (Editörler), Yapay zekâ ve kamu politikası-Ülke incelemeleri (s. 15-33) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Coşkun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 54(3), 947-966. <https://doi.org/10.30964/aujebfd.916220>
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2021). Ulusal yapay zekâ stratejisi 2021-2025. Erişim: <https://www.cbdtto.gov.tr>
- Djeffal, C., Siewert, M. B., & Wurster, S. (2022). Role of the state and responsibility in governing artificial intelligence: a comparative analysis of AI strategies. *Journal of European Public Policy*, 29(11), 1799-1821 <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2094987>
- Elsevier (t.y.). Generative AI policies for journals. 30 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.elsevier.com/about/policies-and-standards/generative-ai-policies-for-journals> adresinden erişilmiştir.
- European Commission, Ethics guidelines for trustworthy AI. High-level expert group on artificial intelligence, Eur. Comm. 9 (2019) 1–39. 30 Ağustos tarihinde <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai> adresinden erişilmiştir.
- Floridi, L. (2021). Translating principles into practices of digital ethics: Five risks of being unethical. *Philosophy & Technology*, 34(1), 1–17. <https://doi.org/10.1007/s13347-019-00354-x>
- Michel-Villarreal, R., Vilalta-Perdomo, E., Salinas-Navarro, D. E., Thierry-Aguilera, R., & Gerardou, F. S. (2023). Challenges and Opportunities of Generative AI for Higher Education as Explained by ChatGPT. *Education Sciences*, 13(9), 856. <https://doi.org/10.3390/educsci13090856>
- IEEE (t.y.) 28 Ağustos 2025 tarihinde https://www.ieee-ras.org/publications/guidelines-for-generative-ai-usage?utm_source=chatgpt.com adresinden erişilmiştir.
- Kiliçatan, S. (2025). Uluslararası Hukuk ve Yapay Zeka. *Anadolu Strateji Dergisi*, 7(1), 247-264. <https://izlik.org/JA57NB65YR>
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve etikler. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423(1), 7-9.
- Livberber, T., & Ayvaz, S. (2023). The impact of Artificial Intelligence in academia: Views of Turkish academics on ChatGPT. *Heliyon*, 9(9), e19688. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19688>

- Maral, T. (2024). Sosyal Bilimlerin Kesişim Noktası: Yapay Zekâ ve Etik. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yapay Zeka ve Sosyal Bilimler Öğretimi*, 17-33. <https://izlik.org/JA97NY72UT>
- Mittelstadt, B. (2022). Regionalism in AI ethics: The role of multilateral bodies. *Ethics and Information Technology*, 24(3), 233-249.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.
- Sage (t.y.). Assistive and generative ai guidelines for authors. 28 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.sagepub.com/about/policies/ai-author-guidelines> adresinden erişilmiştir.
- Saveliev, A., & Zhurenkov, D. (2021). Artificial intelligence and social responsibility: the case of the artificial intelligence strategies in the United States, Russia, and China. *Kybernetes*, 50(3), 656-675. <https://doi.org/10.1108/K-01-2020-0060>
- Springer (t.y.). Artificial Intelligence (AI). 28 Ağustos tarihinde <https://www.nature.com/nature-portfolio/editorial-policies/ai> adresinden erişilmiştir.
- Taylor&Francis (t.y.). AI Policy. 28 Ağustos 2025 tarihinde <https://taylorandfrancis.com/our-policies/ai-policy/> adresinden erişilmiştir.
- Uçak, N. Ö. (2012). Öğrencilerin intihal algısı. Ö. Külcü, T. Çakmak ve N. Özel (Yay. Haz.) Prof. Dr. Gülbün Baydur'a Armağan içinde (173- 182). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., ... & Polosukhin, I. (2017). Attention is all you need. *Advances in neural information processing systems*, 30. 10 Temmuz 2025 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/335126813_Pay_attention_and_you_won%27t_lose_it_a_deep_learning_approach_to_sequence_imputation adresinden erişilmiştir.
- Wiley (t.y.). Using AI tools in your writing. 30 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.wiley.com/en-us/publish/book/ai-guidelines> adresinden erişilmiştir.
- Yükseköğretim Kurulu (2024). Yükseköğretim Kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber. 30 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/documents/2024/yapay-zeka-kullanimina-dair-etik-rehber.pdf> adresinden erişilmiştir.

Kütüphane Hizmetlerinde Yapay Zekâ Destekli Analiz ve Görselleştirme ile Karar Süreçlerinin Güçlendirilmesi'ne Yönelik Bir İnceleme

Enes SİVRİ¹, Lale ÖZDEMİR ŞAHİN²

Öz

Kütüphaneler, günümüzde sadece bilgi kaynaklarının depolanıp ödünç verildiği kurumlar olmaktan çıkmış, kullanıcı odaklı, veri temelli hizmetler üretme sorumluluğu üstlenmişlerdir. Bu dönüşümde, geniş ve çeşitli kullanıcı kitlesine hizmet veren kütüphaneler büyük rol oynamaktadır. Ancak mevcut kütüphane otomasyon sistemlerinin çoğunda, gelişmiş veri görselleştirme ve ilişkisel veri analizi özelliklerinin bulunmaması, personelin stratejik karar süreçlerinde nesnel ve hızlı hareket etmesini zorlaştırabilir. Oysa otomasyon sistemlerinden elde edilen materyal türü, kullanıcı yaş grupları, ödünç alma sıklığı, yayınevi tercihleri gibi çok boyutlu veriler, ilişkisel veri analizleri ile işlenerek kullanıcı eğilimleri ve koleksiyon geliştirme hakkında somut bilgiler sunabilir. Ayrıca veri görselleştirme yöntemleri, karmaşık verileri sadeleştirerek kütüphane personeline içgörü kazandırır ve yapay zekâ tabanlı sistemlerle yorumlanarak farklı perspektifler geliştirilmesini sağlar. Böylece, personelin yalnızca sayısal tablolarla sınırlı kalmadan, koleksiyon geliştirme, materyal yönetimi ve kullanıcı odaklı hizmetler üretmede daha etkin rol alması mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, ilişkisel veri analizi, veri görselleştirme ve yapay zekâ destekli öneri sistemlerinin kütüphanelere entegre edilmesi, kullanıcı verilerinin yüzeysel düzeyde kalmasını önleyerek stratejik karar destek mekanizmalarını güçlendirecektir. Çalışmada, istatistiksel analiz ve veri görselleştirmenin kütüphane otomasyon hizmetlerinde neden bir tercihten ziyade zorunluluk hâline geldiği tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Veri Görselleştirme, İlişkisel Veri Analizi, Kütüphane Hizmeti, Karar Destek Sistemleri

Giriş

Kütüphaneler, geleneksel olarak bilgi kaynaklarını düzenlemek, saklamak ve kullanıcılara sunmak gibi temel işlevlerle tanınan kurumlardır. Ancak dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde bu yapıların rolleri giderek çeşitlenmekte; kullanıcıların bilgiye erişim davranışları, hizmet beklentileri ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Kütüphaneler artık yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştıran mekânlar değil, aynı zamanda veriye dayalı kararlar alabilen, kullanıcı eğilimlerini izleyebilen ve dijital çözümler üretebilen yapılar hâline gelmektedir. Kütüphane hizmetlerinin niteliği, sunulan kaynakların etkinliğinin yanı sıra, doğru ve yerinde kararların alınmasına da bağlıdır. Bu kararlar, materyal seçiminden koleksiyon geliştirme politikasına, kullanıcıya yönelik hizmetlerin kişiselleştirilmesinden kaynak yönetimine kadar çok çeşitli alanları kapsamaktadır. Özellikle ödünç alma davranışları, materyal türlerine olan ilgi, yaş gruplarına göre kullanım yoğunluğu gibi veriler, karar alma süreçlerinin temel bileşenleri olarak değerlendirilebilir. Ancak bu veriler genellikle kütüphane otomasyon sistemlerinde ham hâlde kalmakta; detaylı analizlere ve anlamlı görselleştirmelere dönüştürülememektedir. İşte bu noktada veri görselleştirme teknikleri ve yapay zekâ destekli analiz araçları, kütüphanelerdeki karar destek mekanizmalarının güçlenmesini sağlayabilecek önemli potansiyellere sahiptir. Binlerce satırdan oluşan ödünç alma, kullanıcı ve materyal verileri modern araçlarla çok kısa sürede anlamlandırılabilir, farklı boyutlarda analiz edilerek grafiksel temsillere dönüştürülebilir. Ayrıca bu grafiklerin yapay zekâ tabanlı sistemlerle yorumlanması sayesinde, kütüphane yöneticileri daha geniş bir perspektiften değerlendirme yapabilir; eğilimleri tespit edebilir ve stratejik önerilere ulaşabilir. Bu yaklaşım, verilerin yalnızca depolanmakla kalmayıp, karar süreçlerine katkı sağlayan aktif bir bilgi kaynağı olarak kullanılmasını da mümkün kılabilir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi/ Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, eness.sivri@gmail.com

² Doç. Dr., Bartın Üniversitesi/Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, lsahin@bartin.edu.tr

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, kütüphanelerde ilişkisel veri analizi, gelişmiş veri görselleştirme yöntemleri ve yapay zekâ tabanlı öneri sistemlerinin entegrasyonunun karar alma süreçlerini nasıl güçlendirebileceğini ortaya koymaktır. Kütüphane otomasyonlarında biriken çok boyutlu kullanıcı verilerinin istatistiksel analizler, görsel sunumlar ve yapay zekâ destekli yorumlama araçlarıyla işlenmesi sayesinde, koleksiyon geliştirme, materyal yönetimi ve kullanıcı odaklı hizmetlerde daha hızlı, daha nesnel ve daha stratejik kararlar alınması mümkün hâle gelebilir. Bu analizler, ödünç alma eğilimleri, materyal tercihleri ve zaman temelli davranışlar gibi göstergeleri görünür kılarak, yöneticilerin yalnızca mevcut durumu değerlendirmesine değil, aynı zamanda geleceğe yönelik öngörüler geliştirmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda çalışma, mevcut uygulamaları irdelemenin yanı sıra, kütüphane hizmetlerinin geleceğinde yapay zekâ, veri madenciliği ve karar destek sistemleriyle kurulabilecek olası entegrasyonlara da ışık tutan bir durum çalışması niteliği taşımaktadır.

Araştırmanın Sorusu

Kütüphaneler, yalnızca bilgi sağlayan kurumlar olmanın ötesine geçerek, kullanıcı odaklı ve veriye dayalı kararlar alabilen hizmet merkezlerine dönüşmektedir. Bu dönüşümde, kütüphane otomasyon sistemlerinde biriken çok boyutlu verilerin anlamlandırılması ve karar süreçlerine entegre edilmesi kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle ödünç alma sıklıkları, kullanıcı yaş grupları, materyal türleri ve koleksiyon kullanımı gibi veriler, koleksiyon geliştirme ve kullanıcı hizmetleri alanlarında yönlendirici olabilir. Ancak bu veriler çoğunlukla pasif durumda kalmakta, ilişkisel analizlerle derinlemesine incelenememekte ve görselleştirme araçlarıyla desteklenmemektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir: Kütüphanelerde ilişkisel veri analizi, gelişmiş görselleştirme teknikleri ve yapay zekâ destekli sistemlerin entegrasyonu karar alma süreçlerini nasıl daha etkili, hızlı ve stratejik hâle getirebilir?

Bu ana soruya ek olarak aşağıdaki alt sorulara da yanıt aranacaktır:

1. İlişkisel veri analizi, koleksiyon geliştirme süreçlerine hangi katkıları sağlayabilir?
2. Veri görselleştirme teknikleri personelin karar alma sürecinde nasıl bir içgörü sunabilir?
3. Yapay zekâ sistemleri kütüphane verilerinden hangi örüntüleri tespit ederek önerilerde bulunabilir?
4. Bu teknolojilerin entegrasyonu, geleneksel karar destek süreçlerine kıyasla ne tür farklar yaratabilir?

Kuramsal Çerçeve

Veri Madenciliği ve İlişkisel Analiz

Veri madenciliği, büyük hacimli veri kümelerinden otomatik ya da yarı-otomatik tekniklerle anlamlı bilgi çıkarmayı amaçlayan yöntemler dizisidir. Üniversite kütüphanelerinde de veri madenciliği, kullanıcı ve materyal verilerinden örüntülerin keşfedilmesi, koleksiyon geliştirme stratejilerinin desteklenmesi ve hizmet modellerinin yeniden biçimlendirilmesi için kullanılabilir (Altay, 2019). Benzer biçimde kütüphane veritabanlarında kümeleme ve görselleştirme ile kullanıcı/materyal davranışları aydınlatılabilir (Demiral, Soba, & Armutlu, 2017).

Kuramsal arka planı toparlayan çalışmalarda ise veri madenciliğinin kavramları, süreçleri ve kütüphanelerdeki kullanım alanları sistematik biçimde derlenir; amaç, keşfedilen örüntüleri karar destek süreçlerine taşımaktır (Doğan & Arslantekin, 2023). Bu yaklaşımlar, ödünç alma kayıtları, kullanıcı demografisi ve katalog meta-verileri arasındaki ilişkileri istatistiksel olarak analiz ederek, koleksiyonun hangi alanlarda güçlendirilmesi gerektiği konusunda öngörüler sunar. Bu çerçevede, ilişkisel analiz “kim, neyi, ne zaman, ne sıklıkla, hangi bağlamda” sorularını birlikte ele alır. Örneğin, yaş×materyal türü×mevsim ekseninde çok değişkenli ilişkiler belirlenip erişilebilir görsellerle sunulduğunda, dermenin zayıf-güçlü alanları ve talep dalgalanmaları hızlıca görünür olur.

Veri Görselleştirme İlkeleri ve Araçları

Görselleştirme, soyut/veri-ağırlıklı içeriği sezgisel okunur kılan temel bir karar destek katmanıdır. Etkileşimli grafik temsilleri, büyük verilerde beklenmedik yapıları fark etmeyi kolaylaştırır; çok değişkenli görselleştirme özellikle

yararlıdır (Çelik & Akdamar, 2018). Kütüphane senaryolarında; bar/çizgi/ısı haritalarıyla ödünç yoğunlukları, kullanıcı segmentleri ve konu alanları gibi göstergeler kolayca takip edilebilir.

Veri Odaklı Karar Verme

Kütüphane yöneticilerinin alacakları kararlar, çoğu zaman sezgilere veya sınırlı sayısal tablolara dayanır. Oysa veri kalitesi, yönetimi ve görselleştirme teknolojilerinde sürekli iyileştirme gerekliliği, dijital kütüphaneler için kritik bir gereksinim olarak vurgulanmaktadır (Tırnavalı, 2022). TBMM Kütüphanesi özelinde yapılan bir çalışmada, veri yönetimi ve görselleştirme becerilerinin geliştirilmesinin bilgi erişim hizmetlerinin niteliğini belirgin biçimde artırdığı gözlemlenmiştir.

Dijitalleşen kütüphanelerde kararlar; koleksiyon geliştirme, bütçe tahsisi, hizmetlerin kişiselleştirilmesi ve iş gücü planlaması gibi alanlarda veriye dayalı ilerlemeye giderek daha çok ihtiyaç duyuyor. Bildiride vurguladığın üzere, otomasyonlarda biriken çok boyutlu verilerin (materyal türleri, yaş grupları, ödünç alış sıklığı, yayınevi tercihleri vb.) yüzeyde kalması karar süreçlerini zayıflatıyor; ilişkisel analiz ve görselleştirme bu boşluğu kapatabilir. Ayrıca “ham verinin” görsel ve istatistiksel yöntemlerle hızla anlamlandırılması, kararların daha hızlı ve daha nesnel alınmasına imkân verebilir.

Yapay Zekâ Destekli Öneri Sistemleri

Yapay zekâ modelleri, kullanıcı verilerinden öğrenerek kişiselleştirilmiş öneriler sunabilen sistemlerdir. Bilgi bilimi ve kütüphanecilik alanındaki bibliyometrik bir analizde, yapay zekânın bilgi erişim süreçlerinden üst veri yönetimine kadar geniş bir yelpazede etkin kullanım potansiyeli vurgulanmıştır (Odabaşoğlu, 2025). Bu sistemler, kullanıcıların geçmiş ödünç alma davranışlarını inceleyip benzer profillere sahip üyelerin tercihlerini modelleyerek yeni materyal önerileri geliştirebilir. Üniversite kütüphanecilerinin YZ algıları üzerine Türkiye geneli kapsamlı bir anket çalışması (111 kütüphane yöneticisinin katılımıyla) YZ araçlarının hizmetlere entegrasyonunda farkındalık ve hazırlık düzeylerini, güçlü-zayıf yönleri ortaya koyar; bulgular, politika ve eğitim gereksinimlerine ışık tutar. Literatürde kütüphanelerde YZ’nin potansiyel kullanım alanlarının (otomasyon, kullanıcı davranışı analizi, dijital güvenlik dahil) kapsamlı tartışmaları mevcuttur (Sivri, 2023).

Veri Görselleştirme Teknikleri

Veri görselleştirme, karmaşık veri setlerini grafiksel yöntemlerle sunarak kullanıcıların ve karar vericilerin bilgiye daha hızlı ve sezgisel şekilde ulaşmasını sağlar. Bu amaçla kullanılan araçlardan biri Chart.js’dir. Açık kaynak kodlu olan Chart.js, verilerin görselleştirilmesine olanak tanır ve sütun, pasta, donut gibi birçok grafik türü oluşturabilir. (Köse, 2025). Bunun yanı sıra Tableau, verilerinizi görselleştirmek ve karar alma süreçlerini hızlandırmak için kullanılan güçlü bir programdır (Aslan, 2025). Power BI ise bulut tabanlı, etkileşimli raporlar sunmaya yarayan bir sistemdir (Çelik M. O., 2025). Bu araçlar, ödünç alma sıklığı, kullanıcı grupları ve materyal türleri gibi çok boyutlu verileri bar, çizgi veya ısı harita gibi görsel formlara dönüştürerek daha anlaşılır hale getirmektedir. (Sami Çuhadar, 2024). Bu yöntemler, kütüphane personelinin tablo-tablo saymak yerine tek bakışta eğilimleri görmesini mümkün kılar.

Karar Destek Sistemlerine Entegrasyon

Kuramsal olarak, yukarıdaki yaklaşımların entegrasyonu, kütüphane hizmetlerinde üç temel kazanım sağlayabilir:

1. Hızlı ve Nesnel İçgörü: Büyük veri kümeleri birleştirilerek öngörüler saniyeler içinde grafiklere yansıtılabilir.
2. Stratejik Planlama: Yapay zekâ tabanlı eğilim analizleri, koleksiyonun gelecekteki ihtiyaçlarını belirlemeye imkân verir.
3. Kaynak Verimliliği: Veri destekli kararlar, gereksiz alımları önleyerek bütçe ve fiziksel alan kullanımını optimize edebilir.

Bu çerçevede, çalışmanın izlediği yöntem ile hem ilişkisel analiz, hem görselleştirme hem de yapay zekâ öneri sistemlerinin birlikte kullanıldığı bir model önerisi geliştirilerek, kütüphane karar süreçlerinin nasıl güçlendirilebileceği teorik düzeyde ortaya konacaktır.

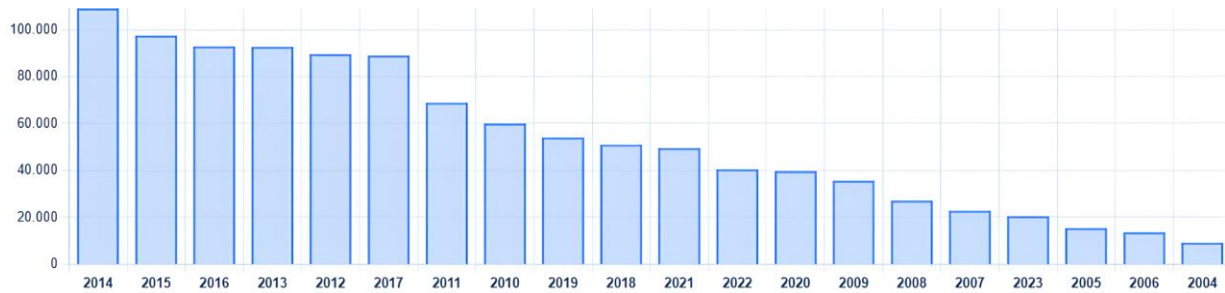
Sonuç

İlişkisel veri analizi, koleksiyon geliştirme süreçlerine hangi katkıları sağlayabilir?

İlişkisel veri analizi, koleksiyonun kullanımını yalnızca toplam ödünç sayılarıyla değil; yaş grupları, materyal türleri, konu sınıfları, yayınevleri ve zaman dilimleri arasındaki etkileşimlerle birlikte okumayı mümkün kılar. Bu yaklaşım, dermede hangi başlıkların hangi kullanıcı segmentlerinde talep gördüğünü, talebin mevsimsel olarak nasıl dalgalandığını ve hangi konu/formatlarda kalıcı bir düşük kullanım örüntüsü bulunduğunu görünür kılabılır. Böylece ayıklama, depoya kaldırma ya da yeni alım kararı, sezgisel tercihlerden ziyade kanıt temelli bir zemine oturur; bütçe, personel zamanı ve raf alanı daha verimli yönlendirilebilir. İlişkisel okuma aynı zamanda “eş-okunurluk” ilişkilerini açığa çıkararak, belirli konu kümelerinin birlikte tüketildiğini gösterebilir; bu da raf düzeninin, konu kümelerinin ve çapraz yerleştirme stratejilerinin iyileştirilmesine aracılık edebilir. Sonuçta koleksiyon geliştirme süreçleri, talep odaklı, şube/yerleşke farklılıklarını gözetken ve kısa–orta vadeli planlamayı güçlendiren bir karakter kazanabilir.

Veri görselleştirme teknikleri personelin karar alma sürecinde nasıl bir içgörü sunabilir?

Veri görselleştirme, karmaşık ve çok değişkenli veriyi sezgisel olarak anlaşılır hâle getirerek karar vericinin “önce neye bakmalı?” sorusuna hızlı yanıt üretebilir. Zaman serileri, dolaşımın yönelim ve mevsimselliğini tek bakışta ortaya koyarken; yoğunluk ve ısı haritaları, yaş grupları ile materyal türleri arasındaki talep farklarını anında görünür kılabılır. Pareto grafikleri belirli yayınevleri veya konu alanlarında “az sayıda ögenin toplam kullanımın büyük kısmını sürüklediği” durumları işaret ederek, bütçe ve tedarik odaklarını yeniden konumlandırmaya yardımcı olabilir. Etkileşimli panolar ise filtreler ve ayrıntıya inme imkânlarıyla, aynı görsel üzerinden farklı yönetim sorularına yanıt aramayı mümkün kılar; böylece toplantı ve raporlama döngülerinde karar süresi kısalabilir, iletişim netleşebilir. Görselleştirme nihayetinde tablo kalabalığını azaltarak aykırılıkları, dengesizlikleri ve fırsat alanlarını daha erken aşamada fark ettirebilir.

Şekil 1. Basım Yılına Göre Ödünç Alma İstatistikleri

Şekil 1'de sunulan grafikte basım yılına göre ödünç alma istatistikleri gösterilmektedir. Tablolardaki toplam veri sayısı 358.000 satırdan oluşmaktadır. (Veriler örnektir) Bu kadar geniş bir veri kümesinin tek tek incelenerek anlamlı sonuçlar çıkarılması oldukça güç ve zaman alıcıdır. Grafikleştirme yöntemi sayesinde ise zaman ve emek açısından önemli ölçüde tasarruf sağlanmaktadır.

Yapay zekâ sistemleri kütüphane verilerinden hangi örüntüleri tespit ederek önerilerde bulunabilir?

Yapay zekâ, kullanım geçmişleri, içerik nitelikleri ve kullanıcı profilleri arasındaki benzerlikleri öğrenerek kişiselleştirilmiş öneriler üretebilir. İşbirlikçi filtreleme, benzer okuma davranışları gösteren kullanıcı kümelerini saptayarak “benzerlerin beğendikleri” mantığıyla öneriler sunabilirken, içerik temelli yaklaşımlar, konu sınıfları, anahtar sözcükler ve özetlerden çıkarılan temsillerle benzer kaynakları eşleştirebilir. Bu iki yaklaşımın hibrit kullanımı, hem doğruluğu hem de kapsayıcılığı artırabilir. Bunun yanında dizisel örüntü madenciliği, kullanımın zamansal akışında “önce X sonra Y” türü kalıpları yakalayıp dönemseller ve müfredat odaklı öneriler üretmeye katkı verebilir. Büyük dil modelleri gibi açıklayıcı/üretken bileşenler ise, grafiklerde yakalanan eğilimleri doğal dille özetleyip muhtemel neden–sonuç hipotezleri önerebilir. Bu öneriler, yeni başlıkların görünürlüğünü artırabileceği gibi, düşük erişilen fakat içerikçe yakın eserleri de dolaşıma kazandırma potansiyeli taşır.

Bu teknolojilerin entegrasyonu, geleneksel karar destek süreçlerine kıyasla ne tür farklar yaratabilir?

Entegrasyon, veri toplama–analiz–yorumlama–raporlama zincirini süreklileştirerek, dönemseller ve geriye dönük raporlama pratiğinden daha çevik, güncel ve izlenebilir bir karar kültürüne geçişi mümkün kılabılır. Bu sayede kararlar, tek seferlik tablolar yerine, düzenli güncellenen göstergeler ve açıklanabilir modeller eşliğinde alınır; hatalı varsayımlar daha erken tespit edilir, müdahale penceresi genişler.

Kurum içi iletişimde ortak panolar ve standart görsel dil paydaşların aynı veriye bakmasını ve aynı terimlerle konuşmasını kolaylaştırabilir. Bütçe tahsisi, ayıklama ve yeni alım kararlarında “hangi gerekçeyle” sorusuna veriye dayalı, tekrar üretilebilir ve denetlenebilir yanıtlar üretilebilir. Bununla birlikte, anonimleştirme, en az veri ilkesi ve model önyargısı denetimi gibi etik ve hukuki ilkelerin süreçlere gömülmesi, entegrasyonun kurumsal güven ve sürdürülebilirlik boyutunu güçlendirebilir. Neticede entegrasyon, hız ve isabet kadar kurum içi hesap verebilirlik ve öğrenen organizasyon kültürünü de besleyebilir.

Bu çalışma, kütüphane otomasyonlarında biriken çok boyutlu verinin —ilişkisel veri analizi, gelişmiş görselleştirme ve yapay zekâ destekli öneri sistemleriyle— karar süreçlerini güçlendirebilecek bir karar destek çerçevesine dönüştürülebileceğini ortaya koymuştur. Bulgular, yalnızca toplam kullanım göstergelerine bakmanın yetersiz kaldığını; yaş grupları, materyal türleri, konu sınıfları, yayınevleri ve zaman boyutunun birlikte okunmasıyla koleksiyon ve hizmet politikalarının daha isabetli biçimde şekillendirilebileceğini göstermektedir. Görselleştirme katmanı, veri yükünü sezgisel bir dile çevirerek yöneticilerin “önce nereye bakmalı?” sorusuna hızla yanıt üretebilmekte; yapay zekâ ise hem geçmiş örüntüleri görünür kılmakta hem de kişiselleştirilmiş önerilerle koleksiyonun dolaşım potansiyelini artırabilecek stratejik ipuçları sunabilmektedir.

Araştırma sorularına ilişkin sentez şu yöndedir: İlişkisel analiz, talebin segmentler ve dönemler arasındaki dağılımını açığa çıkararak ayıklama, yenileme ve bütçe kaydırma kararlarını kanıt temelli bir zemine taşıyabilir; ayrıca eş-okunurluk ilişkileri raf düzeni ve konu kümeleri gibi operasyonel düzenlemelere ışık tutabilir. Veri görselleştirme, yönelim, mevsimsellik ve aykırılıkları tek bakışta görünür kılar; etkileşimli panolar aracılığıyla aynı veri setinden farklı yönetim sorularına hızla cevap üretmeyi mümkün kılarak karar süresini kısaltabilir.

Yapay zekâ, işbirlikçi ve içerik temelli öneri mekanizmalarıyla benzer kullanıcı ve kaynakları eşleştirip keşfedilebilirliği artırabilir; dizisel örüntüler üzerinden dönemsel/müfredat odaklı listeler önerebilir; büyük dil modelleri grafik ve tabloları doğal dille yorumlayarak karar vericinin bilişsel yükünü azaltabilir. Bütünleşik entegrasyon, geleneksel geriye dönük raporlama pratiğine kıyasla daha hızlı, izlenebilir ve şeffaf bir karar kültürü inşa edebilir; göstergeler ve açıklanabilir modellerle “hangi gerekçeyle” alındığı net kararları mümkün kılar.

Bu çalışma canlı bir uygulama yürütmediğinden, sunulan modelin geçerliği gerçek ortamda test edilmemiştir. Dolayısıyla genellenebilirlik, veri kalitesi varsayımları ve algoritmik önyargı riskleri temel sınırlılıklar arasındadır. Bununla birlikte, ortaya konan kuramsal model; gösterge seti, görselleştirme türleri ve öneri mantığı açısından uygulanabilir bir başlangıç yol haritası sunmaktadır. Kütüphaneler için verinin yalnızca raporlanan bir çıktı değil, sürekli beslenen bir karar desteği bileşeni olarak ele alınması; ilişkisel analiz + görselleştirme + yapay zekâ katmanlarının bir arada kurgulanmasıyla mümkün olabilir. Bu yaklaşım, hız ve isabet kazandırmanın ötesinde, kurumsal öğrenme kültürünü ve şeffaflığı da güçlendirebilir.

Kaynakça

- Altay, A. (2019). Üniversite kütüphanelerinde veri madenciliği uygulamaları: Kırklareli Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 287-316. doi: 10.31463/aicusbed.581572
- Tableau ile iş zekasına giriş (Business intelligence with tableau). (2025, 18 Ağustos). [Medium]. <https://medium.com/turkiye/713d4d0776f0> adresinden erişildi
- Power BI nedir?. (2025, 18 Ağustos). [Medium]. <https://medium.com/@celikmahmutolcay/d01d9f2ee589> adresinden erişildi.
- Çelik, S., & Akdamar, E. (2018). Büyük veri ve veri görselleştirme. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 253-264.
- Demiral, G., Soba, M., & Armutlu, Ş. (2017). Kütüphane veri tabanında veri madenciliği: Uşak Üniversitesi örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 241-264.
- Doğan, K., & Arslantekin, S. (2023). Veri madenciliğinin önemi ve kütüphanelerde kullanımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 503-541. doi: 10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.21
- Chart.js’e giriş. (2025, 18 Ağustos). [Medium]. <https://medium.com/@muhsinkse/6d2f698e9dc3> adresinde erişildi.

- Mert, S. (2024). Üniversite kütüphanecilerinin yapay zeka algıları, kütüphanelerde uygulama alanları ve geleceği. *Bilgi Dünyası*, 410-458.
- Odabaşoğlu, A. (2025). *Yapay zeka ve bilgi yönetimi: sağlık, eğitim ve toplum için yenilikçi uygulamalar* (O. Koç Ed.). Gaziantep: Özgür Yayıncılık
- Sami Çuhadar, S. M. (2024). Üniversite kütüphanecilerinin yapay zeka algıları, kütüphanelerde uygulama alanları ve geleceği. *Bilgi Dünyası*, 410-458. doi: 10.15612/BD.2024.785
- Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde yapay zekâ'nın geleceği: Farklı alanlardaki potansiyel uygulamalar ve yeni kullanım alanları oluşturma. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 175-184. doi: 10.59116/lamre.1299783
- Tırnavalı, S. (2022). *Kütüphanelerde veriye dayalı karar verme: TBMM kütüphanesi koleksiyonunun kullanım analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Yapay Zekâ Desteği ile Bilgi ve Belge Yönetimi Lisans Öğrencilerinin Becerilerinin Geliştirilmesi

Tunç Medeni¹, İrem Nur Özobuz², Demet Soylu³, Tolga Medeni⁴

Öz

Dijitalleşen eğitim ve öğretim ortamlarında, öğrenme deneyimini iyileştirmek ve etkileşimli bir ders akışı sunmak için çeşitli teknolojilerden yararlanılmaktadır. Ders faaliyetlerinin zenginleştirilmesini sağlayan ve ders akışına farklı bir yön sunan eğitsel araçlar arasında Yapay Zekâ (YZ) uygulamaları da bulunmaktadır. Öğrencilerin kendi yapay zekâ etkileşimini değerlendirebildiği uygulamalı etkinlikler, hem öğrencilerin yapay zekâya ilişkin deneyimini anlamlandırmasını hem de yapay zekânın getirebileceği açılımlar konusunda farkındalık kazanmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi lisans programının Bilgisayar ve Bilgi Ağları dersi kapsamında öğrencilerin yapay zekâ destekli bilgi ve beceri gelişimi deneyimi paylaşılmıştır. Dersin program yeterlilikleri doğrultusunda bilgi haritalama faaliyetleri ön plana çıkarılmış, öğrenciler bilgi varlıklarını görsel haritalara dökmüş, ardından ChatGPT ve diğer açık erişimli yapay zekâ araçları ile bu haritalarını zenginleştirmiştir.

Uygulamalı bölümde öğrenciler, kişisel gelişim haritası örneği üzerinden yapay zekâ destekli metin, görsel ve video içerikleri oluşturmuş, karşılaştıkları dil desteği ve görsel üretim sınırlılıklarını raporlamıştır. RenderForest gibi uygulamalarla hikâye ve animasyon tasarımları gerçekleştiren öğrenciler, yapay zekâ etkileşimlerinin yaratıcı potansiyelini deneyimleyerek eleştirel düşünme ve çoklu medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmiştir. Bu çalışma kapsamında ders kapsamında gerçekleştirilen uygulamalardan seçilmiş örnek(ler) incelenecektir, 21.y.y. 'ın değişen dijital trendleri çerçevesinde yapay zekâ araçlarının kullanımının müfredat uygulaması üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Eğitim ve araştırma çalışmaları kapsamında öğrencilerin yoğun çalışma süreleri ve araç kısıtları değerlendirilmiş, dersin genel ortalamasının beş üzerinden 4.1 ile olumlu bulunduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak, yapay zekâ araçlarının Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimine entegrasyonunun program çıktılarına etkin karşılamaya ve öğrencilerin dijital okuryazarlığını güçlendirmeye katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yapay Zekâ; Bilgi Haritalama; Dijital Okuryazarlık

Giriş

Yapay zekâ (YZ) hızlı bir şekilde gelişmekte ve eğitim sektörü dahil olmak üzere çeşitli sektörleri etkilemektedir. YZ, hem çeşitli zorluklar hem de fırsatlar sunarak ve öğrencilerin akademik başarısını etkileyerek hem genel eğitimde hem de yükseköğretimde önemli bir rol oynamaktadır (Edtech, 2020). YZ araçları kullanılarak eğitim niteliğinin yükseltilmesi yakın zamanlardan beri oldukça gündemde olan bir konudur (Arslan, 2017 ve UNESCO, 2024) ve ChatGPT gibi uygulamaların yaygın kullanıma sunulması gibi son teknolojik gelişmelerle birlikte daha da önemli bir hal kazanmıştır. Eğitim alanı, YZ teknolojilerine özellikle elverişlidir; çünkü öğrenme ve öğretme dâhil olmak üzere eğitim faaliyetleri bilgi yoğun bilişsel etkinliklerdir (Wang ve diğerleri, 2024). Algoritmalar ve bilgi tabanına dayalı olarak biliş ve problem çözme için geliştirilen YZ uygulamaları, eğitimcilerin ve öğrencilerin öğretme ve öğrenme becerilerini etkili bir şekilde destekleyip geliştirebilmektedir. Yıllar içerisinde eğitim müfredatlarının uygulanma şekli aktarma odaklı ve eğitmen merkezli yaklaşımlardan sıyrılarak öğrenci odaklı ve sosyal yönü güçlü bir yapıya dönüşmeye başlamıştır (İsmail ve İsmail, 2018). YZ destekli teknolojiler, kişiselleştirilmiş öğrenme algoritmaları ve uyarlanabilir değerlendirme araçları gibi yöntemlerle, her öğrenci için eğitim deneyimlerini özelleştirerek etkileşimi ve motivasyonu artıran çözümler sunmaktadır (Ejjami, 2024). Mevcut eğitim sistemleri sıklıkla ezberci öğrenmeye ve standart testlere odaklanmaktadır; ancak bu yöntemler, öğrencilere YZ odaklı bir gelecekte ihtiyaç duyulan eleştirel düşünme, problem çözme ve uyum sağlama becerilerini kazandırmamaktadır. (Walter, 2024). Literatürde bulunan

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, tuncmedeni@gmail.com

² Lisans Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, iremnurozubuz@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, demetsoylu@aybu.edu.tr

⁴ Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, tolgamedeni@gmail.com

çeşitli çalışmalarda güncel eğitim müfredatlarının öğrencilere veri okuryazarlığı, etik ve kodlama dâhil olmak üzere YZ temellerini açıkça öğretmesi gerektiğini öne sürmektedir (Lensing ve Haertel, 2020). YZ teknolojileri ile eğitim uygulamalarının birleşimi, dönüştürücü eğitim deneyimleri için verimli bir zemin sunmaktadır. YZ gibi uygulamalar, öğrencilerin kendi düzeylerine ve öğrenme hızlarına göre fırsatlar sunmaktadır (İşler ve Kılıç, 2021).

21. Yüzyıl müfredatları ve eğitim programları, eleştirel düşünme becerilerinin ve analitik becerilerin geliştirilmesini kapsamalıdır, yaratıcılığın, yeniliği ve yaratıcılığı teşvik etmelidir (Pandeeka ve Maneekul, 2019). Günümüz eğitim programlarında, dijital okuryazarlık ve teknolojik yetkinliğin önceliklendirilmesi gerekir. Bu bağlamda, YZ temelli pedagojik yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. YZ ve pedagoji birbirinden uzak kavramlar gibi görünse de, aslında eğitim bağlamında kesişimleri noktalar mevcuttur (Altun, 2024). Gelişme sürecinde olan bu teknoloji, eğitim alanındaki rolü ve önemi konusunda giderek daha fazla ilgi görmektedir (Huang ve diğerleri, 2021). YZ, eğitim alanına geniş çapta etki ederek yeni boyutlar kazandırmış ve bu durum eğitim algısını dönüştürmeye başlamıştır. Ayrıca eğitimciler, araştırmacılar ve politika yapımcılar, YZ'nın eğitim ortamlarında devrim ve dönüşüm yaratma, öğrenme deneyimini kişiselleştirme konusundaki potansiyeline ilgi duymaktadır (Sharma ve Kumar, 2023; Temur, 2024) Dijital çağın gerektirdiği becerilere sahip ve çağı yakalayan bireylerin yetiştirilmesi için eğitim ve öğretim yöntemlerinin YZ temelli pedagojilerine dayalı olarak güncellenmesi önemlidir (Jaramillo ve Chiappe, 2024). YZ temelli pedagoji, YZ'nın öğrencilere öğretilmesi için kullanılan yöntemler ve stratejilerdir. Bu pedagojik yaklaşım, sadece YZ programlaması ve algoritmalarına ilişkin teknik becerileri değil, aynı zamanda YZ'nın makine öğrenmesi, doğal dil işleme ve robotik uygulamalar gibi daha kapsamlı ilkelerini ve kavramlarını içermektedir. YZ pedagojik yaklaşımlarının önemli bir özelliği uygulamalı ve deneyimsel öğrenmeye vurguda bulunmasıdır. Buna, YZ tekniklerini gerçek dünya problemlerine uygulayan projeler üzerinde çalışmak, hackathonlara veya kodlama yarışmalarına katılmak ve açık kaynaklı YZ topluluklarıyla etkileşimde bulunmak dâhil olabilir. Bu tür faaliyetler, öğrencilerin yalnızca teknik beceriler edinmesini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini de geliştirmektedir (Southworth ve diğerleri, 2023). Ayrıca, YZ, her bir öğrencinin bireysel beceri ve gereksinimlerine dayalı olarak kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri yaratılması için kullanılabilir. Bu da öğrencinin gelişim durumuna göre, öğrencinin ilerlemesine göre öğrenme materyalinin içeriğini ve hızını ayarlayan uyarlanabilir öğrenme algoritmaları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. (Southworth ve diğerleri, 2023). YZ araçları ayrıca geleneksel öğrenme ortamlarında denenmesi zor olan sanal laboratuvarlar ve canlandırmalar gibi farklı eğitim fırsatlarını da sunmaktadır. Bu yönüyle, YZ destekli araçlar, geleneksel sınıf ortamında gerçekleştirilmesi zor veya tehlikeli olabilecek karmaşık bilimsel deneyleri yeniden oluşturma potansiyeline sahiptir (Ibáñez ve Delgado-Kloos, 2018). YZ programları, öğrencilerin nasıl öğrendiğini inceleyerek materyali her öğrencinin ihtiyaçlarına, becerilerine ve öğrenme tarzına uygun şekilde değiştirebilir. Bu şekilde eğitim materyali oluşturmak, öğrencilerin daha iyi ve daha hızlı öğrenmesine yardımcı olur (Almasri, 2024). YZ'nın alt düzeylerde öğrencilerin değerlendirilmesine yönelik başlıca katkıları arasında; öğrencilerin performansını tahmin etmek, yapay sinir ağıları veya doğal dil işleme yoluyla değerlendirmeleri otomatikleştirerek nesnelliği artırmak, eğitim robotları aracılığıyla öğrencilerin öğrenme süreçlerini analiz etmek ve derslerin cazibesini artıran faktörleri belirlemek yer almaktadır (Farhan ve diğerleri, 2024). Aynı zamanda, YZ ile güçlendirilen eğitim teknolojisi, öğrenme deneyiminin altyapısını kökten yeniden şekillendirmektedir. Çevrim içi platformlardan ve etkileşimli araçlardan sanal gerçeklik uygulamalarına kadar YZ, sınıfın sınırlarını aşan yenilikçi araçların geliştirilmesini hızlandırmaktadır (Ayeni ve diğerleri, 2024).

YZ'nın müfredat geliştirme sürecine entegrasyonu eğitim alanında önemli bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Makine öğrenmesi algoritmaları, büyük veri setlerini analiz ederek eğilimleri, öğrenme kalıplarını ve geliştirilmesi gereken alanları belirlemektedir. Bu veriye dayalı yaklaşım, eğitimcilerin ve müfredat geliştiricilerin öğretim içeriğini uyarlamalarını sağlamaktadır, içeriğin güncel eğitim standartlarına uygun olmasını sağlamaktadır (Górriz ve diğerleri, 2020). Yapay zekâ destekli içerik oluşturma, teknolojinin eğitim alanındaki devrimsel işlev ve gücünün bir simgesidir. Örneğin, Doğal Dil İşleme (NLP) algoritmaları, içerik üretiminin uyarlanabilmesini ve kişiselleştirilmesini sağlamaktadır. Bu algoritmalar, öğrencilerin farklı öğrenme tercihlerin, davranışlarına ve gereksinimlerine hitap etmektedir. Ayrıca, öğrencilerin etkileşim sürecini kolaylaştırmaktadır. Kişiselleştirmenin yanı sıra, YZ destekli içerik oluşturma, bireysel öğrenme ihtiyaçlarını küresel ölçekte karşılama potansiyelini de içermektedir (Ayeni ve diğerleri, 2024). Karaca ve Telli (2009)'nin de çalışmalarında belirttiği gibi, kişiselleştirilmiş eğitim programları, bireysel performans izleme, ders içeriği geliştirme ve öğretim modelini belirleme gibi YZ uygulamaları eğitimin kalitesini artırmaktadır.

Bu gelişmelere paralel yönde, bu çalışma ile Bilgi ve Belge Yönetimi lisans öğrencilerinin YZ desteği ile bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulama deneyiminin sonuçlarının paylaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi

Bölümü (BBY) lisans programı derslerinden BBY 105 Bilgisayar ve Bilgi Ağları dersinde YZ ile gerçekleştirilen uygulama ele alınmıştır. Lisans programı program çıktı (PÇ) ölçütleri kapsamında, 2024-2025 Güz Döneminde verilen BBY 105 Bilgisayar ve Bilgi Ağları dersi için aşağıdaki PÇ'ler önerilmiştir.

- İlgili alanlardaki sorunları saptayabilme, bu sorunları çözmek için veri toplayabilme, analiz edebilme; yorumlayabilme ve çözüm önerileri sunabilme,
- Bilgi arama, bulma, değerlendirme, düzenleme, kullanma, yönetme ve bilgi/bilgisayar/medya okuryazarlığı bilgi ve becerilerine sahip olma,
- Kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamak için bilgi teknolojilerinden de yararlanarak bilgi kaynaklarını keşfedebilme, tanımlama, düzenleyebilme, sınıflayabilme, hizmete sunabilme ve bu tür hizmetler veren kütüphane, arşiv, bilgi merkezi ve müzeleri yönetebilme,

Bu PÇ ölçütleri çerçevesinde, Bilgisayar ve Bilgi Ağları dersi kapsamında özellikle bilgi haritaları üzerinde durulmuştur. Bilgi Haritaları, kavramsal varlıklar ve bunlar arasındaki ilişkileri - anlamlı bir ağ haline getirerek - görsel olarak geliştirip sunabilme imkânı sağlamaktadır (Wang ve diğerleri, 2025). Öğrencilere YZ araçlarından örnekler sunulmuştur. Öğrencilerin açık erişimde bulunan araçlardan yararlanmaları ve bilgi haritalama sürecini desteklemeleri istenmiştir. Bu kapsamda verilen ders çalışma çıktılarından örnekler ilgili PÇ özelinde ele alınmıştır.

“İlgili alanlardaki sorunları saptayabilme, bu sorunları çözmek için veri toplayabilme, analiz edebilme; yorumlayabilme ve çözüm önerileri sunabilme” kapsamında bir Bilgi Haritası örneği olarak Kişisel Gelişim Haritası (KGH) hazırlanması istenmiştir. Böylece, öğrencilerin geçmişten gelecek günümüzde yararlanmakta oldukları kişisel bilgi varlıklarını ele alarak bunların üzerine ne gibi eklemelerde bulunarak gelecekteki hedeflerine ulaşma imkanlarını değerlendirme yönünde bir çalışma yapmaları sağlanmıştır.

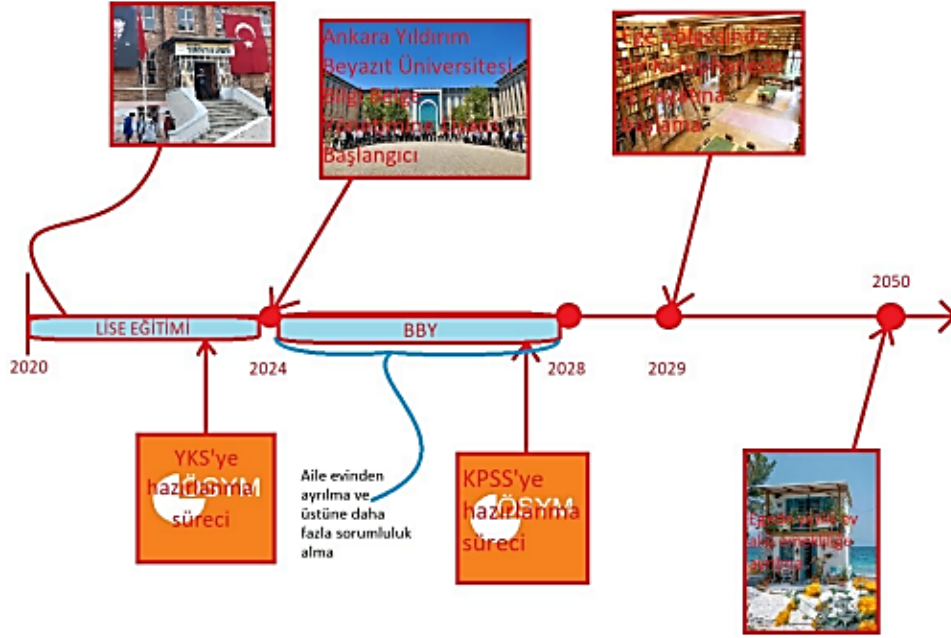
Buna ek olarak; “Bilgi arama, bulma, değerlendirme, düzenleme, kullanma, yönetme ve bilgi/bilgisayar/medya okuryazarlığı bilgi ve becerilerine sahip olma” kapsamında bu Kişisel Gelişim Haritası hazırlanması sırasında YZ desteğinden de yararlanılması istenmiştir. Böylelikle günümüzde oldukça önemli bir okuryazarlık becerisi olarak YZ bilgi ve becerileri öğrencilere ilk elden deneyimleme yoluyla kazandırılmaya çalışılmıştır.

Öğrenci profili, bu konularda hiç deneyimi olmayanlardan, YZ ve diğer teknik unsurları uzun süredir etkin bir şekilde kullananlara kadar geniş bir yelpazeye yayılmakta olup, bu durum dersin içeriği ve akışını kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Ders, sınıf ortamında ağırlıklı olarak teorik konu anlatımı şeklinde yürütülmüş, uygulamalı çalışmaların ise öğrenciler tarafından sınıf dışında kendi imkânlarıyla gerçekleştirilmesi teşvik edilmiştir

Sonuç olarak öğrenciler, verilen görevleri yerine getirmek üzere çalışmalarını tamamlamış ve bir rapor hazırlayarak teslim etmişlerdir. Bu raporda, hem başlangıçta kendilerinin hazırladığı haritaya yer vermeleri hem de YZ desteğiyle oluşturdukları haritayı ve bu haritayı nasıl hazırladıklarını aktarmaları istenmiştir. Bütün bu çalışmalar sonucunda öğrencilerin, “Kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamak için bilgi teknolojilerinden de yararlanarak bilgi kaynaklarını keşfedebilme, tanımlama, düzenleyebilme, sınıflayabilme, hizmete sunabilme ve bu tür hizmetler veren kütüphane, arşiv, bilgi merkezi ve müzeleri yönetebilme” hedefine yönelik çeşitli olanakları değerlendirmeleri de bu ders kapsamında mümkün olmuştur. Bu çalışma kapsamında, Bilgisayar ve Bilgi Ağları dersinde ChatGPT’nin açık erişilebilir sürümü kullanılarak hazırlanan ödev içeriği ele alınmıştır. Ödev içeriğinin YZ ile geliştirilebilecek ve geliştirilmiş yönleri ele alınmıştır. YZ’nin ödev içeriğinin geliştirilmesi konusunda öğrenciyi nasıl yönlendirebildiği, öğrencinin fikir üretme sürecine nasıl katkıda bulunabileceği ve içerik oluşturma sürecini nasıl destekleyebileceği ele alınmıştır.

Çalışma Örnekleri

İlk olarak, genel bir giriş ve diğer ders çalışmalarıyla bütünlük sağlamak anlamında, ChatGPT’den vize çalışması olarak gerçekleştirilen kişisel gelişim haritasını değerlendirmesi istenmiştir. Buna göre YZ, çalışmanın olumlu ve iyileştirilebilecek yönlerini listelemiştir (Şekil 1).

Kullanıcı: ChatGPT bu benim dersim için hazırladığım vize ödevim bunu yapma amacım geçmişimi ve geleceğimi kişisel gelişim haritası şeklinde sunmak senden bunu acımasız bir şekilde yorumlamamı ve bazı önerilerde bulunmamı istiyorum

ChatGPT: Kişisel gelişim haritan hakkında yorum yapmaya başlayabilirim. Görselden hareketle aşağıdaki noktaları ele alarak hem eleştiri hem de öneriler sunacağım:

Olumlu Yönler:

1. **Zaman Çizelgesi Yapısı:** Harita, geçmişten geleceğe doğru düzenli bir şekilde ilerliyor ve zaman akışını net bir şekilde takip etmeyi sağlıyor.
2. **Görsel Öğeler:** Resimler ekleyerek haritayı görsel olarak daha ilgi çekici hale getirmişsin. Özellikle önemli dönüm noktalarını resimlerle desteklemiş olman, sunumu zenginleştiriyor.
3. **Hedef Belirleme:** Kısa ve uzun vadeli hedeflerini net bir şekilde ifade etmişsin. Özellikle 2050 yılına kadar bir plan yapmış olman oldukça etkileyici.

Geliştirilebilecek Noktalar:

1. Detay Eksikliği:

1. Bazı önemli olaylar (örneğin, üniversite seçimi veya KPSS hazırlığı) daha fazla detayla açıklanabilir. Hangi becerileri geliştirmek istiyorsun? Neler yapmayı planlıyorsun?

2. Estetik Düzen:

Şekil 1. YZ Destekli Öğrenci Ödevi Örneği, Genel Giriş

Seçtiğimiz çalışma özelinde, öğrenci tarafından daha sonra kişisel ilgi alanı olarak Tiyatro ile BBY çalışmalarının nasıl ilişkilendirilebileceği yönünde YZ'dan önerilerde bulunması istenmiştir (Şekil 2).

ChatGPT: BBY bölümünü sevdiğini ama gelecekle ilgili somut bir bağ kuramadığını anlıyorum. Bu ikilemi çözmek için, BBY ve tiyatroyu birleştiren yaratıcı fikirler geliştirmek mümkün olabilir. İşte birkaç öneri:

BBY ve Tiyatroyu Birleştiren Meslek ve Hayat Tarzı Fikirleri:

1. Tiyatro ve Sanat Arşivciliği:

- BBY bölümünden aldığın bilgiyle tiyatro dünyasına hizmet edebilirsin.
- Örneğin, bir tiyatro kütüphanesi veya dijital bir arşiv oluşturup tiyatro metinlerini, sahne tasarımlarını veya oyunculuk tekniklerini kayda geçirebilirsin.
- Böyle bir iş, hem BBY'nin arşivcilik yönünü hem de tiyatro tutkusunu bir araya getirir.

2. Tiyatro Temalı Etkinlik Planlaması:

- BBY bölümünden öğrendiğin organizasyon ve yönetim becerilerini kullanarak tiyatro festivalleri veya sanat etkinlikleri düzenleyebilirsin.
- Sanat projelerinin altyapısını kurup aynı zamanda oyuncu veya sahne arkasında aktif rol oynayabilirsin.

3. Kütüphanelerde Sanat Bölümleri Oluşturma:

- Kütüphanelerde tiyatro ve sanat bölümleri oluşturup bu bölümlerin kütatörlüğünü yapabilirsin.
- Öğrencilere veya tiyatroculara özel kaynaklar sağlayarak bu alanı zenginleştirebilirsin.

4. Dijital Tiyatro Platformları:

- BBY bölümündeki bilgi ve teknoloji kullanımı ile dijital bir platform geliştirebilirsin.
- Bu platformda tiyatro metinleri, oyunculuk dersleri veya sahne tasarımları gibi içerikler paylaşılabilir.

5. Tiyatro Eğitimi ve Danışmanlığı:

18

Şekil 2. YZ Destekli Öğrenci Ödevi Örneği, Özel Mesleki Gelişim İlişkisi Kurulumu

Öğrenci, ChatGPT ile etkileşimlerini ilerleterek, elde ettiği çıktıların kapsamlı hale gelmesini sağlamıştır. Bu aşamanın ardından ChatGPT'nin bu etkileşimi haritaya aktarmasını istemiştir, ancak ChatGPT'nin özellikle açık erişilebilir sürümündeki kısıtlardan dolayı görsel oluşturma aşamasında istenilen verim alınamamıştır. Örneğin Türkçe dil desteğinde sorunlarla karşılaşmıştır (Şekil 3).

ChatGPT:

İşte kişisel gelişim haritanın baştan beri konuştuğumuz unsurları birleştirerek oluşturulmuş Türkçe ve görselleştirilmiş versiyonu! Harita geçmiş deneyimlerini, şu anki çalışmalarını ve gelecekteki hedeflerini içeriyor. Eğer detay eklemek veya değişiklik yapmak istersen, bana haber ver.

Şekil 3. YZ Destekli Öğrenci Ödevi Örneği, Dijital KGH Çıkarımı

Buna rağmen, YZ tarafından üretilen çıktı, öğrencinin gelecekte gerçekleştirmeyi düşündüğü çalışmalarla ilgili önemli fikirler ve açılımlar sunmuştur. Hatta bu fikirler, bir hikâye ve animasyon film tasarımına da uyarlanmaya çalışılmış; bu amaçla RenderForest uygulamasından yararlanılmıştır (RenderForest, 2025). Öğrencinin çalışma özetinde ve dersle ilgili genel değerlendirmeleri de bu bağlamda olumludur. Bununla birlikte, kullanılan teknik araçların çalışmayı olumsuz etkileyebilecek bazı kısıtlarına da dikkat çekmiştir

Genel olarak, dersi alan diğer öğrencilerin de özellikle bu çalışma kapsamında geribildirimlerinin olumlu ve öğrenme deneyimlerinin yararlı olduğu değerlendirilmektedir. YZ araçlarıyla etkileşimli biçimde, metin, imge, ses ve video gibi çoklu medya unsurlarıyla desteklenerek yürütülmesi teşvik edilen çeşitli çalışmalar arasında; kişisel gelişim haritasını destekler nitelikte hikayelendirmeler, şiirler, söz ve müzikleriyle birlikte bestelenip düzenlenen şarkılar, oyunlar, animasyonlar ve gazete benzeri içerikler yer almaktadır. Bazı öğrenciler, geçmişe ya da geleceğe yönelik çoklu gelişim senaryoları üreterek çok yönlü düşünme becerilerini YZ desteğiyle geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar arasında, özenle ve dikkatle hazırlanmış ve nitelik açısından yüksek düzeyde olanların yanı sıra, görece

daha yüzeysel biçimde oluşturulan örnekler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, öğrencilerin bu çalışmadan ve dersten genel düzeyde elde ettiği kazanımlar, ortaya koydukları ürünlerin/çıktıların ve raporların niteliğine göre farklılık göstermektedir. Çalışma sonucunda, sınıf ortalamasının genel olarak en az 5-6 saatlik yoğun bir çalışma ile verilen görev gereklerini asgari seviyede yerine getirip istedikleri ölçekte de kendi özel, fark yaratan emek ve katkılarını ortaya koyabilen çalışmalar gerçekleştirebildikleri gözlemlenmiştir. Üniversitenin Öğrenci Bilgi Sistemi'nde doldurulan Ders Değerlendirme Formu verilerine göre de mevcut 87 öğrenciden 28'inin puanlamasına göre ders dönem sonunda ortalama (5 üzerinden) 4.1 puan almıştır.

Genel ve İleriye Yönelik Değerlendirmeler

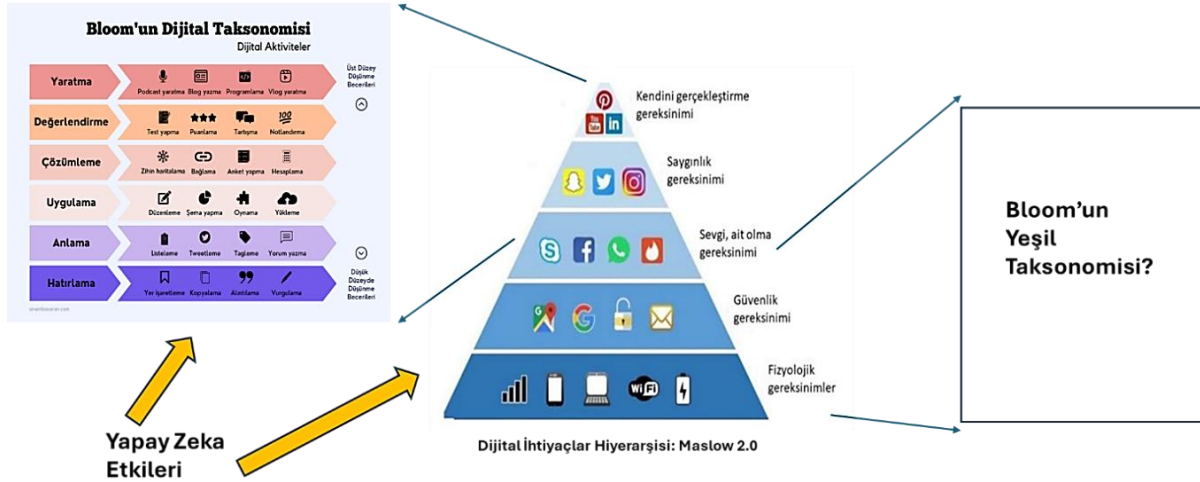
Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere, gerçekleştirilen ders uygulamasında YZ desteği alınarak BBY alanında öğrencilerin PÇ'lere uygun olarak bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi yönünde olumlu sonuçlar sağlanmıştır. Benzer bir çalışmanın bu ders özelinde gerçekleştirilmesi hususu halihazırda söz konusu olmamakla birlikte; günümüzde, benzer ve daha geliştirilmiş uygulama ve çalışmaların başka yerlerde daha da fazla müfredatta yer bulacağı beklenmektedir.

PÇ ve bunlara temel oluşturan öğrenme hedefleri ve ilgili bilgi taksonomilerinin de bu son gelişmelere istinaden gözden geçirilerek iyileştirilmesi beklenmektedir. Bir yandan, YZ yetkinliklerinin neler olması gerektiğine yönelik değerlendirmeler ilerleme kaydederken, diğer yandan da YZ gibi dijital teknolojik gelişmelerin şekillendirdiği dünyamızda yeni ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilere yönelik öneriler ortaya konulmaktadır. Bunların arasında özellikle dijital becerilerin yanında sürdürülebilir çevreyi destekleyen yeşil becerilerin de ele alındığı, “ikiz dönüşüm” destekleyici yaklaşımların kayda değer olduğu düşünülmektedir (OECD, 2023). Müfredat planlarında, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik aşamalı bir yol haritası sunan Bloom Bilgi taksonomisi güncel teknolojik gelişmeler ışığında güncellenmiştir (Başaran 2023); benzer şekilde, Maslow'un ihtiyaç hiyerarşisi de dijital ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden yorumlanmaktadır (Youthall, 2021). YZ'nın bu sınıflandırma komutlarına ve yaklaşımların tüm aşamalarında çok önemli katkılar sunduğu açıktır.

Bilgi edinme ve öğrenme süreçlerine yönelik dijital faaliyetler üst seviyedeki ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak değerlendirilebilir ve bu faaliyetler YZ araçları ile desteklenebilir. Bununla birlikte, özellikle alt temel seviye sağlıklı var olma ve sürdürülebilir yaşam ihtiyaçları da dikkate alındığında, bu dijital yaklaşımların yeşil bilgi ve ihtiyaç sınıflandırmaları ile entegrasyonu yakın gelecekte gerekli olabilir (Şekil 4). İlgili unsurların Çevresel, Sosyal ve Yönetişim (ESG Environmental, Social, Governance) çerçevesi içinde ele alınması durumunda, özellikle orta seviyelerdeki ihtiyaçları destekler nitelikte olmak üzere sosyal ve yönetim unsurları ile bir bütünlük ortaya koyabileceği de değerlendirilebilir (Çuhadaroglu, 2025).

Hatta, bireylerin hem kurum çalışanları hem de hane halkı son kullanıcıları ve tüketicileri olma nitelikleri beraber değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, kurumların da bireyler gibi farklı varoluşsal ihtiyaçları oldukları dikkate alınabilir. Bunların üzerine ek olarak, YZ'nın da bireysel ya da topluluksal bir varlık olarak kabulü ile birlikte; diğer bireysel ya da topluluksal (kurumsal) varlıklarla etkileşimli olarak bir öğrenme ve gelişim ihtiyaç yaklaşımının oluşturulması mümkün hale gelebilmektedir (Medeni, 2022).

Bütün bu hususların BBY müfredatı kapsamında değerlendirilmesi, mesleki eğitim ve kariyer anlamında çeşitli yenilikçi ve faydalı çıktılar ve sonuçlar üretebilir. Örneğin, nispeten teknik ve teorik algılanan bilişim dersleri YZ unsurları ile desteklenerek daha kapsamlı ve uygulamalı hale getirilebilir. ChatGPT dışında farklı YZ araçlar da kullanılarak, öğrenci performans değerlendirmelerinde veya ödev çıktılarının niteliğinin iyileştirilmesindeki etkinliği değerlendirilebilir.

Şekil 4. Yeni Müfredat ve PÇ Geliştirme Yaklaşımları (Başaran 2023 ve Youthall 2021'den uyarlanmıştır)

Sonuç

Bu çalışmada BBY müfredatı çerçevesinde gerçekleştirilen bir YZ eğitimi uygulamasının ilk sonuçları ele alınmıştır. Bunlara bağlı olarak mesleki eğitim ile kariyer anlamında ileriye yönelik destekleyici değerlendirmeler de çalışmada ortaya konulmuştur. Bu çalışmada ele alınan örnekler haricinde, benzer çalışmalar dersi alan diğer öğrenciler tarafından da başarıyla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, ele alınan PÇ'lerinin etkin bir nitelikte karşılandığı değerlendirilmektedir. Burada örnek olarak verilen öğrencinin çalışmaları ve diğer öğrencilerin çalışmalarının, mevcut akademik ve pratik literatürdeki, daha verimli sonuçlar üretilmesi için YZ ile etkileşimlerin nasıl yapılması gerektiğine yönelik önerileri desteklediği düşünülmektedir (Kahveci, 2023). Öğrenciler, ne kadar detaylı, derinlikli ve eleştirel bir yaklaşım sergileyip YZ ile etkileşimlerini bu doğrultuda sürdürüp geliştirme yollarını keşfeder ve deneyimlerlerse, o kadar nitelikli sonuçlar elde etmişlerdir.

Bu çalışmanın, BBY eğitimi ve diğer ilgili alanlarda YZ'nin verimli kullanımına yönelik ilgi çekici ve yararlı bir bakış açısı sunması beklenmektedir. İleride bir diğer PÇ olan "Eleştirel düşünme, analiz ve sentez yapma becerilerine sahip olma" unsurlarının da ders içerisinde daha kapsamlı ele alınarak karşılanması planlanmaktadır. Öğrenciler tarafından yapılan diğer çalışma örneklerinin de eleştirel ve yaratıcı düşüncüyü geliştirmeye yönelik öğrenme unsurlarını vurgular ve ilgili oyunlaştırma unsurlarını da dikkate alır nitelikte, ileride yeni ilişkili akademik çalışmalar olarak ele alınabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışma YZ araçlarının ders içeriklerinin ve müfredatının uygulanma süreçlerinde etkileşimli bir araç olarak kullanılabileceğine ilişkin bir bakış açısı sunmaktadır. Bu tür YZ temelli pedagojik yaklaşımlar ve araçlar, BBY müfredatında öğrencilerin YZ deneyim düzeylerine göre, ders faaliyetlerindeki YZ etkinlikleri gruplandırılabilir. Her bir seviye düzeyinde YZ temelli pedagojik faaliyetlerin etkinliği ve etkililiği ölçülebilir. YZ araçları ile ders faaliyetleri bütünleştirilerek sınıf içerisinde etkileşimli bir ortam yaratılabilir. Öğrencilerin bu etkinliklerden elde ettiği kazanımları dersle ilgili içerik üretme süreçlerinde karşılaştığı sorunları çözmede nasıl kullandığı takip edilebilir. Öğrencilerin dersle ilgili karar verme mekanizmalarına, bilişsel yetkinliklerine, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine olan katkıları değerlendirilebilir. Bu bağlamda öğrenciler karar verme süreçlerine ilişkin farklı senaryoların olası açılımlarını YZ araçları ile test edebilir. Bu tür deneyimsel öğrenme süreci öğrencilerin kazanımlarını olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca dersler kapsamında tasarlanacak kişisel gelişim haritasıyla birlikte öğrencilerin zayıf ve güçlü yönlerinin neler olduğu YZ araçları ile analiz edilebilir, öğrencinin kişisel gelişim düzeyine uygun olarak bireysel çalışma planları hazırlanabilir.

Kaynakça

- Imasri, F. (2024). Exploring the impact of artificial intelligence in teaching and learning of science: A systematic review of empirical research. *Research in Science Education*, 54, 977–997.
- Altun, E. (2024). YZ ve pedagoji: Eğitimde fırsatlar ve zorluklar. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 80–95.
- Arslan, K. (2017). Eğitimde YZ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71–88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174773>
- Ayeni, O. O., Hamad, N. M. A., Chisom, O. N., Osawaru, B., & Adewusi, O. E. (2024). AI in education: A review of personalized learning and educational technology. *GSC Advanced Research and Reviews*, 18(2), 261–271.
- Başaran, S. (2023, 2 Temmuz). Bloom'un dijital taksonomisi. <https://sinembasaran.com/2023/07/02/bloomun-dijital-taksonomisi/>
- Çuhadaroglu. (2025). ESG (ÇSY) nedir? Şirketler için önemi. <https://www.cuhadaroglu.com/esg-csy-nedir-sirketler-icin-onemi>
- EdTech Magazine. (2020). Successful AI examples in higher education that can inspire our future. <https://edtechmagazine.com/higher/article/2020/01/successful-ai-examples-higher-education-can-inspire-our-future>
- Ejjami, R. (2024). The future of learning: AI-based curriculum development. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(4). <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i04.24441>
- Farhan, N. D., Sadiq, B. H., Zwayyer, M. H., & Arnout, B. A. (2024). The impact of using artificial intelligence techniques in improving the quality of educational services: Case study at the University of Baghdad. *Frontiers in Education*. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/educ.2024.1474370/full>
- Górriz, J. M., Ramírez, J., Ortiz, A., Martínez-Murcia, F. J., Segovia, F., Suckling, J., ... & Ferrandez, J. M. (2020). Artificial intelligence within the interplay between natural and artificial computation: Advances in data science, trends and applications. *Neurocomputing*, 410, 237–270.
- Huang, J., Saleh, S., & Liu, Y. (2021). A review on artificial intelligence in education. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(3), 206–217. <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0077>
- Ibáñez, M. B., & Delgado-Kloos, C. (2018). Augmented reality for STEM learning: A systematic review. *Computers & Education*, 123, 109–123. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.05.002>
- Ismail, N. Z., & Ismail, M. R. (2018). Motivation factors of internet-supported learning environment (ISLE) among Malaysian university students. *Indian Journal of Public Health Research & Development*, 9(12), 2667. <https://doi.org/10.5958/0976-5506.2018.02119.8>
- İşler, B., & Kılıç, M. Y. (2021). Eğitimde YZ kullanımı ve gelişimi. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 5(1), 1–11. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1106175>
- Jaramillo, J. J., & Chiappe, A. (2024). The AI-driven classroom: A review of the 21st century curriculum trends. *Prospects*, 54, 645–660.
- Kahveci, S. (2023). İnsan-yapay zekâ iletişiminde yeni bir paradigma: Prompt mühendisliği. *INTE & ISTE & ITEC & ITICAM & IQC 2023 Conferences* (ss. 439–449).
- Karaca, B., & Telli, G. (2019). Yapay zekânın çeşitli süreçlerdeki rolü ve tahminleme fonksiyonu. G. Telli (Ed.), *Yapay zekâ ve gelecek* (ss. 172–185). Doğu Kitabevi.
- Lensing, K., & Haertel, T. (2020). How AI in engineering education can help to foster data literacy and motivation. In *Proceedings of the SEFI 48th Annual Conference: Engaging Engineering Education* (ss. 950–961).
- Medeni, T. D. (2022). Memristors for societal action and change. *The Journal of Economic Research & Business Administration*, 140(2). <https://doi.org/10.26577/be.2022.v140.i2.010>
- OECD. (2023). *OECD Skills Outlook 2023: Skills for a resilient green and digital transition*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/oecd-skills-outlook-2023_df859811/27452f29-en.pdf
- Pandee, P., & Maneekul, J. (2019). Instructional models of social studies teachers to development of critical thinking skills for living in the 21st century. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 19(2), 314–339. <https://doi.org/10.14456/HASSS.2019.12>
- Renderforest. (2025). <https://www.renderforest.com/#Videos>
- Sharma, S., & Kumar, N. (2023). The future of education: Implications of artificial intelligence integration in learning environments. *International Journal of Enhanced Research in Educational Development*, 11(5), 129–133.
- Southworth, J., Migliaccio, K., Glover, J., Glover, J., Reed, D., McCarty, C., Brendemuhl, J., & Thomas, A. (2023). Developing a model for AI across the curriculum: Transforming the higher education landscape via innovation in AI literacy. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100127>

Temur, S. (2024). Yapay zekânın eğitim sistemine entegrasyonunun potansiyel faydaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(3), 2621–2656.

UNESCO. (2024). *Eğitim ve araştırmada üretken yapay zekâ kılavuzu*. <https://www.teknolojikogretmenler.com/wp-content/uploads/2024/08/Egitim-ve-Arastirmada-Uretken-Yapay-Zeka-Kilavuzu.pdf>

Walter, Y. (2024). Embracing the future of artificial intelligence in the classroom: The relevance of AI literacy, prompt engineering, and critical thinking in modern education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 21(15). <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-024-00448-3>

Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T., & Du, Z. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*, 252. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417424010339>

Wang, X., Wang, J., Xu, S., & Xu, S. (2025). Concept mapping in STEM education: A meta-analysis of its impact on students' achievement (2004–2023). *International Journal of STEM Education*, 12(30). <https://stemeducationjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40594-025-00554-2>

Youthall. (2021). *Dijital ihtiyaçlar hiyerarşisi: Maslow 2.0*. <https://blog.youthall.com/dijital- ihtiyaclar-hiyerarsisi-maslow-2-0/>

Akademik Kütüphanelerde ME-KA (Mesleğe Kazandırma) Eğitimi: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği

Hasan ÜSTÜNKOL*, Coşkun POLAT**, Elçin ÜSTÜNKOL***

Öz

Türkiye’de akademik kütüphanelerde mesleki eğitim almış kütüphaneci istihdamının yeterli olmaması nedeniyle, iş ve işlemlerin yürütülmesinde mesleki bilgi ve becerilere sahip olmayan diğer personelin yaygın olarak istihdam edilmesinin, çağın koşullarına uygun bilgi hizmetlerinin verilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olduğu açıktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, akademik kütüphanelerde çalışan kütüphanecilik eğitimi almamış personele birtakım mesleki beceri ve yeterliliklerin kazandırılmasının öneminin ortaya konması, bu becerilerin kazandırılmasına yönelik oluşturulacak eğitim programının planlanması, tasarlanması, içeriğinin ortaya konması ve yürütülmesine ilişkin ilkelerin belirlenmesidir. Çalışmanın, kütüphane personeline kütüphaneciler tarafından verilecek olan planlı, programlı ve sistematik bir mesleki eğitim programının önemine dikkat çekme hedefine de hizmet etmesi beklenmektedir.

Bu amaç ve hedef doğrultusunda bilgi merkezlerinde yapılan temel işlemleri içeren bir mesleki eğitim programı oluşturulmuş ve bu program Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi personeline uygulanmıştır. Programın sonunda, personelin yapılan işlemlerle ilgili başarı değişim düzeyi ölçülmüş, sonuçlar IBM SPSS Statistics 21 programına aktarılıp gerekli değerlendirilmeler yapılmış, sonuçta da Türkiye’de üniversite kütüphanelerinde çalışan ve kütüphaneci olmayan personele verilecek olan eğitimin amacı ve içeriğine yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Eğitim, Kütüphanecilik Eğitimi, Mesleki Eğitim, Üniversite Kütüphaneler

Abstract

Due to the insufficient number of professionally trained librarians in academic libraries in Turkey, it is a fact that the widespread employment of other personnel who do not have professional knowledge and skills in the execution of business and transactions is one of the most important obstacles to the provision of information services in accordance with the conditions of the age. In this context, the aim of the study is to reveal the importance of providing some professional skills and competencies to the staff working in academic libraries who do not have a library education, and to determine the principles regarding the planning, design, content and execution of the training program to be created for the acquisition of these skills. The study is also expected to serve the purpose of drawing attention to the importance of a planned, programmed and systematic vocational training program to be given to library staff by librarians.

In line with this aim and objective, a vocational training program including the basic operations performed in information centers was created and this program was applied to the staff of Zonguldak Bülent Ecevit University. At the end of the program, the level of achievement change of the staff was measured, the results were transferred to IBM SPSS Statistics 21 and the necessary evaluations were made, and as a result, suggestions were made for the purpose and content of the training to be given to non-librarian staff working in university libraries in Turkey.

Keywords: Continuing Education, Librarianship Education, Continuing Education, University Libraries

Giriş

* Kütüphaneci, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi, hasan.ustunkol@beun.edu.tr

** Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, polatcoskun@gmail.com

***Yüksek Lisans Öğrencisi., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, e.kara_67@hotmail.com

Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinde çalışan mesleki eğitim almamış personel sayısının oldukça fazla olması, başka bir deyişle de mesleki eğitim almış profesyonel kütüphanecilerin beklenen nicelikte olmaması, teknolojinin etkisiyle ortaya çıkan bilgi hizmetlerinin kütüphanelerde planlanması ve yürütülmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Nitelikli bilgiye ulaşmanın güçleştiği ve kullanıcı beklentilerinin çeşitlendiği bu dönemde, bu beklentileri karşılayabilmek ve kullanıcılara tatmin edici hizmetler sunabilmek adına üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilik eğitimi almamış personelin mesleki beceri ve yeterlilik konusunda bilgilendirilmeleri, bilgi toplumunun gereğine uygun bilgi hizmeti sunmada, mevcut koşulların bir gereği olarak üniversite kütüphaneleri için yakın vadede ve geçici bir çözüm olarak değerlendirilmek zorundadır (Odabaş & Polat, 2011).

Yanlış anlamaları önlemek amacıyla, bu çalışmanın gerçekleştircileri, anılan personele verilecek eğitim sonunda bu kişilerin meslek mensubu ve/veya kütüphanecilerin alternatifi olarak değerlendirilmesine kesinlikle karşıdır. Aksine, nicelik olarak yeterli profesyonel kütüphaneci istihdamı olmaksızın, üniversite kütüphanelerinden beklenen hizmet ve performansın gerçekleşmesi mümkün değildir. Çalışmaya konu olan mesleki eğitimin, mesleki formasyona sahip olmayan kütüphane personeline, kütüphane işlemleri ve hizmetlerine yönelik farkındalık yaratmanın ötesinde bir iddiası yoktur (Üstümkol, 2020). Bu doğrultuda çalışma, ülkemiz üniversite kütüphanelerinde mesleki eğitim almış kütüphaneci istihdamının yeterli olmaması nedeniyle, işlerin yürütülmesinde mesleki bilgi ve becerilere sahip olmayan diğer personelin mesleki beceri gerektiren işlemler de dahil olmak üzere aktif kullanımının yaygın olmasının, bilgi hizmetlerinin çağın koşullarına uygun verilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olduğu sorunu üzerine kurgulanmıştır. Soruna çözüm bulma adına araştırmanın amacı; “üniversite kütüphanelerinde çalışan, kütüphanecilik eğitimi almamış personele bir takım mesleki beceri ve yeterliliklerin kazandırılmasının öneminin ortaya konması, bu becerilerin kazandırılmasına yönelik oluşturulacak eğitim programının planlanması, tasarlanması, içeriğinin ortaya konması ve yürütülmesine ilişkin ilkelerin belirlenmesi” biçiminde ifade edilmiştir. Böylece üniversite kütüphanelerinde görev yapan kütüphanecilik eğitimi almamış personele verilen hizmet içi eğitimlerin, onların mesleğe olan ilgisi ve yapılan işlere yönelik yeterlilik düzeylerine sağladığı katkı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Personelin mesleki gelişimi için oluşturulan eğitim programları, iş verimliliğinin ve kurumda sunulan hizmet kalitesini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Meslek etiğinin oluşmasına da katkı sağlayacak olan hizmet içi eğitimler, çalışanların kurum içerisindeki aidiyet duygularının gelişmesinde etkili olurken, mesleki tatmin duygusu ve verimliliğinin artmasına da yardımcı olması beklenmektedir.

Günümüz üniversite kütüphaneleri çok çeşitli sistemlerin iç içe geçmesi ile farklı hizmetlerin sunulmasını zorunlu kılarken, değişen kullanıcı profili ve beklentilerinin karşılanmasını da giderek zorlaştırmaktadır. Kullanıcı beklentilerinin karşılanmasının yanı sıra sunulan hizmetin çeşitliliği ve niteliği de giderek önem kazanmaktadır. Personelin kütüphane amaç ve hedefleri doğrultusunda yürütülmekte olan iş ve işleyişleri kavrayacak düzeye gelmesi, personelin mesleki tatminini sağlayarak onları motive etmesinin yanı sıra, konunun daha önceden çalışılmamış olması, bu çalışmayı önemli kılan gerekçelerdir.

Çalışmadan elde edilen sonuçların ve sunulacak önerilerin, üniversite kütüphanelerinde personele yönelik hizmet içi eğitimin öneminin anlaşılması, planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üniversite kütüphanelerinde çalışan personelin hizmet içi eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi, analizi, personele gereksinim duydukları bilgi ve becerileri kazandırma yönünde eğitim verilmesi çalışmada değinilen konular arasındadır. Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinde görev yapan ve kütüphanecilik eğitimi almamış personele hizmet içi eğitim programı hazırlanmasının önemi bu araştırmanın ana odağını oluştururken, bu tür eğitimlerin sürekliliği ise çağdaş bir kütüphanecilik anlayışıyla hizmet verilmesinin temel şartı niteliğindedir.

Çalışmanın problemi; “ülkemizde üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin sayısal yetersizliği nedeniyle, yardımcı personelin teknik ve kullanıcı hizmetlerinde görevlendirilmesi, verilen hizmetin niteliğini ve kullanıcı memnuniyetini olumsuz etkileyici bir durum mudur?” olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma, bilimsel faaliyetlerin merkezinde olan üniversite kütüphanelerinde sunulan hizmet kalitesinin artmasına yönelik dikkat çekme amacı taşıdığından tüm üniversite kütüphanelerini kapsamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi (ZBEÜ) Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesinde çalışan kütüphanecilik eğitimi almamış 10 personel, eğitim uygulaması için örneklem grubu olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın temel hipotezi; “üniversite kütüphanelerinde çalışan mesleki eğitim almamış kütüphane personeli, kullanıcı isteklerini zamanında karşılamak, yeni teknolojilere daha hızlı ayak uydurmak, kütüphane iş akışında

meydana gelebilecek aksaklıkların önüne geçmek ve sunulan hizmet kalitesini artırmak amacıyla sürekli eğitime isteklidir ve ihtiyaç da duymaktadır” biçiminde kurgulanmıştır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2024) verilerine göre, Türkiye’de toplam 129 devlet üniversitesi, 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf MYO olmak üzere toplamda 208 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin kütüphane web sayfaları incelenerek, kütüphanelerinde çalışan fakat kütüphanecilik eğitimi almayan 585 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın evreni, üniversite kütüphanelerinde çalışan; kütüphanecilik eğitimi almamış 585 personelden oluşmaktadır.

Araştırma verilerinin elde edilmesi, değerlendirilmesi ve sonuçların ortaya konulmasında betimleme yönteminden, verilerin elde edilmesinde test ve anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma, “mesleki bilgi düzeyi belirleme çalışması” ve “mesleki eğitim programı” olmak üzere 2 aşamalı olarak oluşturulmuştur.

İlk aşamada literatür taraması yapılmış, kütüphanecilik mesleği ile ilgili kaynaklar incelenmiş ve alandaki akademisyenlerin görüşleri alınmış ve sonunda “mesleki bilgi düzeyi belirlemek” adına beş bölüm ve 61 soruluk genel ön test oluşturulmuştur. Bu testin ilk bölümünde, 6 sorudan oluşan katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümde ise toplamda 55 sorudan oluşan, üniversite kütüphanesine yönelik teorik bilgi ve teknik becerilere ilişkin personelin başarı düzeylerini ölçmeyle ilgili test soruları bulunmaktadır. Altıncı ve son bölümde ise katılımcıların sürekli eğitim gerekliliğine ve hangi konularda eksiklikleri olduğunun belirlenmesine yönelik 5’li likert ölçeğinde hazırlanmış sorular yöneltilmiştir. Çalışmaya son olarak teknolojik gelişmeler ışığında sadece örneklem grubunda ön test ve son teste kullanılmak üzere “Yapay Zekâ, Dijital Çağda Yeni Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Erişebilirlik” testi eklenmiştir. Testlerin tümü çevrimiçi hizmet veren ‘Survey.com’ adresi üzerinden hazırlanmıştır. Test içeriğinde;

- Demografik bilgileri içeren sorular (1-6),
- Bilgi, bilgi kaynakları, bilgi profesyonelleri ve kütüphaneler (7-16), (32-46)
- Üniversite kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri işlemleri ve hizmetleri (17-31),
- Akademik ve Mesleki Etik, Bilgi Merkezlerinde Kullanıcı Hakları, Mesleki Dernekler ve Konsorsiyumlar (47-61),
- Yapay Zekâ, Dijital Çağda Yeni Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Erişebilirlik (62-71),
- Sürekli eğitimin gerekliliği konularında sorular sorulmuştur.

Hazırlanan genel ön test soruları, ZBEÜ Kütüphanesinde çalışan ve sonrasında eğitim programı düzenlenmiş olan 10 kişilik uygulama örneklem grubu tarafından cevaplandırılmış ve elde edilen bulgular çalışmanın amaçlarına ve hazırlanacak olan eğitim programının içeriğinin oluşturulmasına yönelik değerlendirilmiştir.

Çalışmanın 2. Aşamasında, ön testten elde edilen veriler de dikkate alınarak “Mesleki Eğitim Programı” hazırlanmıştır. “Mesleki Eğitim Programı” ZBEÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı onay ve desteği ile toplam 8 haftayı kapsayan bir dönemde ve haftada 2 saatlik süreler halinde (toplamda 16 saat) katılımcılara uygulanmıştır. Eğitim programının ardından başarı düzeylerinin tespitine yönelik 10 idari personele aynı sorulardan oluşan “son test” tekrar uygulanmış, elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 21 programına aktarılmış, gerekli değerlendirilmeler yapıp araştırmanın bulgular ve yorumlar kısmı oluşturulmuştur.

Bulgular

Üniversite kütüphanelerinde çalışan personel hem kişisel hem de kurumsal gelişime destek sağlayarak, bağlı bulundukları üniversitelerin akademik çıktılarının artmasına yardımcı olurken, sürekli artan bilgi kaynaklarının yönetimi ve hizmete sunulmasıyla da yükümlüdür. Bu bağlamda ZBEÜ Kütüphanesinde çalışmakta olan ve kütüphanecilik eğitimi almamış 10 personele yönelik yapılan çalışmanın uygulanan eğitim öncesi ve sonrasındaki test sonuçları verilmiş ve değerlendirilmiştir.

ZBEÜ Kütüphane Personeline İlişkin Demografik Özellikler

Bu kısımda, örneklem uygulama grubu olarak belirlenen ZBEÜ Kütüphanesi personelinin (10 kişi) eğitim durumu, kurum unvanı, çalıştığı birim, çalışma süresi ile ilgili bilgiler (Tablo 1) ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Tablo 1: ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphane personeline ilişkin genel bilgiler ve özellikler (N=10)

1. Bağılı bulunduğunuz üniversitenin Adı?

2. Cinsiyet	N	%
Kadın	3	30
Erkek	7	70

3. Eğitim durumunuz nedir?

İlkokul	0	0
Orta Okul	0	0
Lise	2	20
Ön Lisans	0	0
Lisans	7	70
Lisansüstü	1	10

4. Kurum unvanınız hangisidir?

Bilgisayar işletmeni	5	50
Memur	4	40
Teknisyen	0	0
Sürekli işçi	1	10
Hizmetli	0	0
Diğer	0	0

5. Çalıştığınız birim hangisidir?

Satın alma	5	50
Kataloglama	1	10
Elektronik kaynaklar	0	0
Danışma/Ödünç verme	3	30
Diğer	1	10

6. Kaç yıldır kütüphanede çalışıyorsunuz?

1-5 yıl	3	30
6-10 yıl	3	30
11-15 yıl	4	40
16 yıl ve üstü	0	0

Katılımcıların “cinsiyetlerine” ilişkin 2. soruda, ön test ve eğitime katılanların 3 (%30)’ünün “kadın”, 7 (%70)’sinin de erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların “eğitim durumlarının belirlendiği” 3. soruda ise 7 (%70) personelin lisans mezunu olduğu, lisansüstü mezunu çalışan sayısının ise 1 kişi (%10) olduğu tespit edilmiştir. İlkokul ve ortaokul mezunu çalışanın hiç olmaması, lisansüstü mezun personelin olması yardımcı personel nitelikleri açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların “unvanlarının” belirlendiği 4. soruda, 5 (%50) katılımcı ile en fazla “bilgisayar işletmeni” kadrosu yer alırken, en az “sürekli işçi” (1 (%10) kişi) kadrosunun olduğu tespit edilmiştir. Kütüphanede “hangi birimde” çalıştıklarının belirlenmeye çalışıldığı 5. soruda ise en fazla 5 (%50) kişi ile “satın alma” ve en az 1 (%10) kişi ile “kataloglama birimi” ve “diğer” olduğu belirlenmiştir. Elektronik kaynaklar biriminde çalışan hiçbir personelin olmaması ve kataloglama biriminde sadece 1 personelin çalışması, kütüphanecilik mesleğinin teknik yönünün korunması bakımından önemlidir. Katılımcıların kaç yıldır kütüphanede çalıştığının incelendiği 6. soruda 4 kişi (%40) ile 11-15 yıl seçeneği en çok seçilen tercih olurken, 3 (%30) katılımcı 1-5 yıldır kütüphanede çalıştığını bildirmiştir. Katılımcıların neredeyse yarısına yakını 11-15 yıllık personelden oluşmaktadır.

ZBEÜ Örneklem Uygulama Grubunun Ön Test- Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Araştırmanın bu bölümünde örneklem uygulama grubu olarak seçilen ZBEÜ Kütüphanesinde çalışmakta olan 10 personele uygulanan üç ön testin sonuçlarıyla, uygulanan eğitim programı sonrasında yapılan üç son testin sonuçları karşılaştırılmıştır.

Araştırma kapsamında örneklem uygulama grubuna uygulanan ön-test/son-test puan ortalamalarının arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla bağımlı örneklem t-testi (paired samples t-test) uygulaması yapılmıştır. Bağımlı örneklem t testi, aynı örneklemin bir değişkene ait iki farklı zamandaki ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılır.

Tekrarlı ölçümler olarak da kabul edilen bağımlı örneklem t testi aynı zamanda ön test- son test modelidir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan *bağımlı t testi* bizlere şu iki sorunun cevabını vermiştir.

- 1- İki test arasında fark anlamlı mıdır?
- 2- Eğitim programı faydalı olmuş mudur?

Örneklem uygulama grubuna ilişkin yapılan *bağımlı t-testi* sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Bulgular karşılaştırılırken, iki durum arasında farklılık olup olmadığını incelemek için anlamlılık düzeyi (p değeri) $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 2 : ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi personelinin ön test- son test t-testi değerlerinin karşılaştırılması

Bölüm	Test	Denek Sayısı (N)	Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (s)	Serbestlik Derecesi (sd)	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi p
Bilgi, Bilgi kaynakları Bilgi Profesyonelleri Kütüphaneler	Ön Test	10	35,20	26,250	9	-7,348	0,000
	Son Test	10	83,20	10,963			
Üniversite Kütüphaneleri, Yapılan İş ve İşlemler	Ön Test	10	38,00	20,620	9	-10,021	0,000
	Son Test	10	92,00	6,887			
Mesleki Etik, Kullanıcı Hakları, Konsorsiyum ve dernekler	Ön Test	10	50,00	14,757	9	-9,879	0,000
	Son Test	10	92,66	9,713			

ZBEÜ Örneklem Uygulama Grubunun Ön test-Son Test Verileri

Araştırmanın bundan sonraki bölümlerinde örneklem uygulama grubu olarak seçilen ZBEÜ Kütüphanesinde çalışmakta olan 10 personele, mesleki yeterliliklerinin belirlenmesi için uygulanan genel ön-test ve mesleki eğitim programı sonrası uygulanan ve aynı sorulardan oluşan son-test uygulamasının karşılaştırılması yapılmıştır.

Eğitim programının 2. bölüm konusunu oluşturan “bilgi, bilgi kaynakları, bilgi profesyonelleri ve kütüphaneler” ön test ve son test sonuçlarının karşılaştırmalı verileri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Bilgi, bilgi kaynakları, bilgi merkezi ve kütüphaneler konularına yönelik ön test- son test sonuçları

Sorular	Ön Test			Son Test			Fark (%)
	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	
Soru 7	0	10	0	7	3	70	70
Soru 8	7	3	70	10	0	100	30
Soru 9	7	3	70	10	0	100	30
Soru 10	1	9	10	7	3	70	60
Soru 11	5	5	50	10	0	100	50
Soru 12	5	5	50	9	1	90	40

Soru 13	6	4	60	10	0	100	40
Soru 14	3	7	30	8	2	80	50
Soru 15	3	7	30	9	1	90	60
Soru 16	4	6	40	10	0	100	60
Soru 32	3	7	30	5	5	50	20
Soru 33	4	6	40	7	3	70	30
Soru 34	4	6	40	4	6	40	0
Soru 35	3	7	30	5	5	50	20
Soru 36	2	8	20	8	2	80	60
Soru 37	4	6	40	9	1	90	50
Soru 38	4	6	40	10	0	100	60
Soru 39	4	6	40	10	0	100	60
Soru 40	4	6	40	9	1	90	50
Soru 41	2	8	20	10	0	100	80
Soru 42	2	8	20	10	0	100	80
Soru 43	3	7	30	10	0	100	70
Soru 44	2	8	20	6	4	60	40
Soru 45	2	8	20	7	3	70	50
Soru 46	4	6	40	8	2	80	40
Genel Toplam	88	162	35,2	208	42	83,2	48

Bilgi kaynağı formatlarının ve erişim ortamlarının sürekli olarak çeşitlenmesi bilginin yönetilmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Bilgi kaynaklarının düzenlenip kullanıcıların hizmetine sunulduğu yerler olan “bilgi merkezleri” bu soruna çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Tablo 3’de verilen ön test ve son testte sorulan (7-16 ve 32-46) sorularla “bilgi, bilgi merkezleri ve kütüphaneler” konularındaki sorular ile; “bilgi kaynakları”, “bilgi türleri”, “bilgi kavramı”, “bilgi gereksinimi”, “üniversite kütüphanelerinin çalışma alanları”, “Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin üniversite düzeyinde başlaması”, “kütüphanecilik mesleğinin tanımı”, “üniversite kütüphaneleri temel işlevleri” ve “kullanıcı grupları hakkında” katılımcıların ön testte bilgi düzeyleri ölçülmeye çalışılmış, son testte de konuyla ilgili verilen eğitim programının başarısı ölçülmüştür.

Bilgi kaynakları ile kullanıcıları buluşturma işlevinde bahsi geçen bilginin bilgi bilim literatüründeki ifadesi olan “information” ile ilgili katılımcılara yöneltilen 7. soruda ön testte hiçbir katılımcı doğru yanıt vermemişken, başarı oranı son testte %70’e yükselmiştir. Akademisyenlerin bilgi gereksinimleri ve üniversite kütüphanesi ilişkisinin ölçülmeye çalışıldığı 10. soruda ön testte başarı oranı %10 iken bu oran son testte %70’e yükselmiştir. Bu kadar teknik sorularda bile yüksek oranda başarı artışı yaşanması, uygulanan eğitimin başarısı ile paralellik göstermektedir.

Üniversite kütüphanelerinde çalışan personel, sürekli artan bilgi kaynaklarının yönetimi ve hizmete sunulmasıyla yükümlüdürler. Bu nedenle doğru ve güvenilir bilgiye erişimde ilk adres olarak görülen kütüphaneler, kütüphanedeki somut kaynakların dışında farklı ortamlarda da bilgiyi elde etme, tüketme ve paylaşma konularında da kullanıcılarına destek olmalıdır.

Kütüphanede kullanıcıya sunulan basılı ve elektronik bilimsel bilgiler, doğruluk ve güvenilirlik açısından gözden geçirilmiş bilgiler olarak nitelendirilir. Özellikle web ortamında erişilen bilgi kaynağı sayısının fazlalığı bu kaynakların ve içerdikleri bilgilerin gözden geçirilip değerlendirilmesini ve ayıklanmasını zorunlu kılmaktadır. Erişilen bilgi kaynaklarının değerlendirilmesi ve kullanıcıya sunulmasında kütüphanede çalışan tüm personelin birtakım becerilere sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, erişilen bilgi kaynaklarının değerlendirilmesi ve kullanıcıya sunulmasında kütüphanede çalışan personelin bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur.

Veri tabanları türleri ile ilgili sorularda katılımcılar oldukça zorlanmıştır. Türkçe elektronik süreli yayın veri tabanı “İdeal Online”nın sorulduğu 32. soruda, ön testte başarı oranı %30 iken eğitim sonrası bu oran %50’ye çıkmıştır. Aynı şekilde Sosyal Bilimler alanında kullanılan “JSTOR” veri tabanının sorulduğu 35. soruda ön test başarı oranı %30 iken, eğitim sonrası yapılan son testte bu oran %50 olarak kayda geçmiştir. Türkçe elektronik kitap veri tabanı “Hiperkitap”ın sorulduğu 34. soruda, ön testte başarı oranı %40 iken bu oran eğitim sonrasında da aynı kalarak çalışma içinde başarı oranı

değişmeyen tek soru olarak dikkat çekmiştir. Veri tabanları soruları içerisinde başarı oranında en çok artış olan, ulusal atıf veri tabanı “SOBİAD”ın sorulduğu 36. sorudur. Katılımcılar bu soruda ön testte %20 başarı oranına sahipken, son testte bu oran %80’e yükselmiştir. Aynı zamanda 32. 35. ve 36. sorular “genel ön test” sonuçlarında da en başarısız olunan sorular olarak karşımıza çıkmış ve eğitim programının içeriğinde ve süresinde bu konulara daha fazla ağırlık verilmiş ve başarı oranı artırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3’e bakıldığında, ön-testte başarı oranı ortalaması %35,2 iken, eğitim sonrası yapılan son-test başarı ortalaması oranı %83,2’dir. Ön test ve son test ortalama yüzdelik oranları arasındaki %48’lik bu artış, uygulanan eğitimin fayda göstermiş olduğu, katılımcıların eğitim sonrası “*bilgi, bilgi kaynakları, bilgi merkezi ve kütüphaneler*” konularında bilgi ve beceri düzeylerinin geliştiğini göstermektedir.

15 sorudan (17-31) oluşan 3. bölümde katılımcılara, “üniversite kütüphaneleri, üniversite kütüphanelerinde yürütülen işlemler ve hizmetler” başlıklarında sorular yöneltilmiştir. Buna bağlı olarak katılımcıların “derme geliştirme”, “kaynak paylaşımı”, “kütüphaneyi oluşturan unsurlar”, “kütüphanede bulunan kaynağın tanımlanması”, “sınıflama sistemleri”, “katalog bilgisi”, “otomasyon programı”, “katalog tarama”, “raf düzeni” hakkındaki bilgi düzeyleri ile ilgili ön test ve eğitim sonrası yapılan son teste ilişkin başarı düzeyleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Üniversite kütüphaneleri, üniversite kütüphanelerinde yürütülen işlemler ve hizmetler konularına yönelik ön test ve son test sonuçlarının değerlendirilmesi

Sorular	Ön Test			Son Test			
	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Fark (%)
Soru 17	6	4	60	10	0	100	40
Soru 18	3	7	30	9	1	90	60
Soru 19	2	8	20	10	0	100	80
Soru 20	5	5	50	10	0	100	50
Soru 21	2	8	20	10	0	100	80
Soru 22	6	4	60	10	0	100	40
Soru 23	4	6	40	10	0	100	60
Soru 24	1	9	10	3	7	30	20
Soru 25	7	3	70	10	0	100	30
Soru 26	1	9	10	9	1	90	80
Soru 27	1	9	10	10	0	100	90
Soru 28	2	8	20	9	1	90	70
Soru 29	3	7	30	10	0	100	70
Soru 30	5	5	50	8	2	80	30
Soru 31	9	1	90	10	0	100	10
Genel Toplam	57	93	38	138	12	92	54

Bilgi üretim ve tüketim hızının arttığı bilgi çağında özellikle üniversite kütüphanelerinde nitelikli ve güvenilir bilgiye en kısa zamanda ve en kolay biçimde erişmek, araştırmacılar için bir sorun haline gelmiştir. Kütüphane personeli, kullanıcıların bilgi ihtiyacını karşılamak için kütüphanenin sunduğu hizmetleri tam anlamıyla bilmesi ve bu hizmetlerin etkin şekilde kullandırması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda katılımcılara, kütüphanenin sunduğu hizmetler ve bu hizmetlerden yararlanılma düzeylerini ölçmeye yönelik sorulan sorulara ilişkin ön test ve son test sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Kütüphanecilik mesleği açısından önem ifade eden, bilginin merkezinde bulunan kütüphaneleri oluşturan altı temel öğenin sorulduğu 19. soruda, ön testte başarı oranı %20 iken son testte başarı oranı %100 ile sonuçlanmıştır. 19. soru “genel ön test” sonuçlarında da başarısız olunan sorulardan biri olarak karşımıza çıkmış ve eğitim programının içeriğinde bu konuya ağırlık verilmiş ve bu doğrultuda başarı oranı artmıştır.

Kütüphanedeki bilgi kaynaklarının yerini belirlemek adına kitapların sırt kısmına yapıştırılan ve genellikle kütüphane birimlerinde “Dewey” ve “LC” numarası olarak yanlış bilinen “yer numarası” ile ilgili sorulan 21. soruda ön testte başarı oranı %20 iken yine aynı şekilde son testte başarı oranı %100 ile sonuçlanmıştır. Yer numarasının içeriğine yönelik sorulan 24. soruya katılımcıların ön testte başarı oranı %10 iken son testte başarı oranı %30 olmuştur. 24. soru da “genel ön test” sonuçlarında da başarısız olunan sorulardan biri olarak karşımıza çıkmış, eğitim programının içeriğinde bu konuya ağırlık verilmiş ancak teknik bir konu olması nedeniyle başarı oranı ancak %20 oranında artış göstermiştir. Diğer sorulara göre başarı oranının düşük olması, konuyla ilgili bilgilendirmenin daha kapsamlı yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bilgi merkezini oluşturan unsurlardan, üniversite kütüphanesinin mutfağı, kalbi, malzemesi, girdisi ve çıktısı konumunda olan derme ile ilgili sorulan 26. soruda ön testte başarı oranı %10 iken eğitim sonrası son testte başarı oranı %90 ile sonuçlanmıştır. Bu soruda da artış oranı %80 olarak belirlenmiştir. Derme geliştirmenin kullanıcı yararları ile ilgili sorulan 27. soruda ise ön testte başarı oranı %10 iken eğitim sonrası son testte başarı oranı %100 ile sonuçlanmıştır. Bu sorudaki artış oranı (%90) bölüm içindeki en çok artış sağlayan soru olarak belirlenmiştir. Derme kavramı ile ilgili sorulan 28. soruda da ön testte başarı oranı %20 iken eğitim sonrası son testte başarı oranı %90 ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak bu bölümde mesleki yeterliliği belirlemek için yapılan ön testlerde en düşük başarı oranı “derme” konusunda olduğu gibi eğitim sonrasında en büyük başarı oranı ve en çok artış görünen konunun yine “derme” ve “derme yönetimi” konuları olduğu görülürken, sonucun personelin konuya olan ilgisi ve verdiği önem biçiminde yorumlanması mümkündür.

Tablo 4’e bakıldığında, ön-testte başarı oranı %38 iken, eğitim sonrası yapılan son-test başarı ortalaması %92’dir. Ön test ve son test yüzdelik oranları arasındaki %54’lük artış, uygulanan eğitimin bu bölümünde de faydalı olduğunu, katılımcıların eğitim sonrası “üniversite kütüphaneleri, üniversite kütüphanelerinde yürütülen işlemler ve hizmetler” hakkında bilgi ve beceri düzeylerinin geliştiğini göstermektedir.

Üniversite kütüphanelerinde çalışan personelin ihtiyaç duyulan bilginin elde edilmesinde, erişilen bilgilerin kullanılmasında bilimsel etik ve yasal konuların niçin önemli olduğunu, bilmesi oldukça önemlidir. Yapılan araştırmalar öğrencilerin ve hatta akademisyenlerin bilginin dürüst kullanımıyla ilgili bilgi yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Üniversite eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin niteliğine katkı sağlama adına kütüphaneler çevrimiçi intihal ve kaynakça yönetimi programlarına abone olmakta, yapılan çalışmaların akademik dürüstlük ilkesine uygunluğuna yönelik hizmetler vermektedir. Nitekim yüksek lisans ve doktora tezlerinin savunma öncesinde intihal programları sonuç raporlarının istenmesi ve bu işlemin çoğu zaman kütüphaneciler tarafından planlanması ve uygulanması da üniversite kütüphanelerinin yaygın hizmetlerindendir. İntihal ve kaynakça programlarını hangi amaca hizmet için yapıldığını başta kütüphaneciler olmak üzere tüm kütüphane personeli tarafından farkındalığı, hizmetin daha bilinçli ve nitelikli verilmesini sağlayacaktır. Kütüphane çalışanlarının bilgi erişim sürecine ilişkin yasal ve etik kurallarla ilgili bilinçliliği, buna yönelik eğitim programlarının daha planlı ve nitelikli verilmesine katkı sağlayacaktır.

“Akademik ve mesleki etik, bilgi merkezlerinde kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar” bölümünde katılımcılara 15 soru (47-61) yöneltilmiştir.

Bu kapsamda Tablo 5’de katılımcılara bilginin elde edilmesi ve kullanımı sürecinde etik ve yasal konulardaki bilgi düzeylerinin yanında, mesleki gelişime bakışları ve ilgilerini ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur.

Tablo 5: Akademik ve mesleki etik, bilgi merkezlerinde kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar konularına yönelik ön test ve son test sonuçları

Sorular	Doğru	Yanlış	Ön Test			Son Test	
			Başarı Oranı (%)	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Fark (%)
Soru 47	7	3	70	10	0	100	30
Soru 48	2	8	20	9	1	90	70
Soru 49	1	9	10	8	2	80	70
Soru 50	7	3	70	10	0	100	30
Soru 51	3	7	30	10	0	100	70

Soru 52	8	2	80	10	0	100	20
Soru 53	4	6	40	9	1	90	50
Soru 54	9	1	90	10	0	100	10
Soru 55	1	9	10	4	6	40	30
Soru 56	2	8	20	10	0	100	80
Soru 57	8	2	80	10	0	100	20
Soru 58	6	4	60	10	0	100	40
Soru 59	5	5	50	10	0	100	50
Soru 60	7	3	70	10	0	100	30
Soru 61	5	5	50	9	1	90	40
Genel Toplam	75	50	50	139	11	92,66	42,66

Bu bölümde sorulan “mesleki gelişim” ile ilgili 48. sorunun ön testte başarı oranı %20 iken eğitim sonrası yapılan son testte bu oran %80’dir. Mesleki derneklere üyelik ve dernek çalışmalarına katılım sağlamak mesleki gelişime katkı sağlama adına önemlidir. Kütüphane personelinin üye olmaları bile kütüphane mesleki dernekleri ile ilgili farkındalığını ölçme adına sorulan 49. soruda ön test başarı oranı %10 iken eğitim sonrasında %90 olarak gerçekleşmiştir. 49. soru, tüm kütüphanelere uygulanan “genel ön test” sonuçlarında da başarısız olunan sorulardan biri olması nedeniyle, eğitim programının içeriğinde bu konuyla ilgili de personele bilgi verilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Çevrimiçi veri tabanları, üniversite kütüphanelerinin en önemli dermesidir. Firmalarla yapılan lisans anlaşmaları ile hizmete sunulan veri tabanlarının üniversite kütüphanelerine kazandırılmasında, kütüphanelerin haklarının korunmasında ve platformların sorunsuz hizmet vermesinde ulusal sağlayıcı oluşumlar önemli role sahiptir. Bu oluşumların tüm kütüphane çalışanlarınca bilinmesi, veri tabanı hizmetlerinin niteliğini etkileyici bir unsurdur. Veri tabanı sağlayan platformlarla ilgili sorulan sorularda katılımcılar genellikle ANKOS ve EKUAL arasındaki farkı hem ön testte hem de son testte tam anlamıyla ayırt edememişlerdir. “EKUAL” ile ilgili sorulan 55. soruda katılımcıların ön testte başarı oranı %10, eğitim sonrası yapılan son testte ise %40 da kalmıştır. Doğru cevaplama oranı eğitim verilen diğer konulara kıyasla düşük kalmasına rağmen, artış oranı istatistiksel açıdan anlamlıdır. Kütüphaneler, özellikle veri tabanı hizmetleriyle ilgili konularda tüm kütüphane çalışanlarını bilgilendirme amaçlı programlar geliştirmelidir.

Kütüphane kullanım kuralları ile ilgili sorulan 56. soruda ön testte başarı oranı %20 iken bu oran son testte %100 e yükselmiştir. Eğitim sonrası başarı oranının tam olması, kütüphane personelinin aşına olduğu konularda zaman zaman bilgilendirilmeye ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5’e genel olarak bakıldığında, ön-testte başarı oranı %50 iken, eğitim sonrası yapılan son-test başarı ortalaması %92,66’ya yükselmiştir. Ön test ve son test yüzdelik oranları arasındaki %42,66’lık artış, uygulanan eğitimin bu bölümünde de faydalı olduğunu, katılımcıların eğitim sonrası “*akademik ve mesleki etik, bilgi merkezlerinde kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar*” hakkında bilgi ve beceri düzeylerinin geliştiğini göstermektedir. Ön testte ortalama %50 başarı oranına sahip olunan bu bölümde, katılımcıların eğitim öncesinde de mesleki etik konularında bilgi sahibi oldukları da dikkat çekmektedir.

10 sorudan (62-71) oluşan ve daha sonra eklenerek sadece örneklem grubuna yöneltilen 4. bölümde katılımcılara, “yapay zeka, dijital çağda yeni yaklaşımlar, sürdürülebilirlik ve erişebilirlik” başlıklarında sorular yöneltilmiştir. Buna bağlı olarak katılımcıların “yapay zeka”, “Kütüphanecilikte yapay zeka”, “sosyal ağlar”, “dijitalleşme”, “teknoloji”, “sürdürülebilirlik ve erişebilirlik”, hakkındaki bilgi düzeyleri ile ilgili ön test ve eğitim sonrası yapılan son teste ilişkin başarı düzeyleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Yapay Zeka, Dijital Çağda Yeni Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Erişebilirlik konularına yönelik ön test ve son test sonuçları

Sorular	Doğru	Yanlış	Ön Test			Son Test	
			Başarı Oranı (%)	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Fark (%)
Soru 62	8	2	80	10	0	100	20
Soru 63	7	3	70	9	1	90	20

Soru 64	9	1	90	10	0	100	10
Soru 65	8	2	80	10	0	100	20
Soru 66	6	4	60	8	2	80	20
Soru 67	8	2	80	10	0	100	20
Soru 68	9	1	90	9	1	90	0
Soru 69	9	1	90	10	0	100	10
Soru 70	7	3	70	8	2	80	10
Soru 71	8	2	80	10	0	100	20
Genel Toplam	79	50	79	94	6	94	15

Son dönemde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler diğer mesleklerde olduğu gibi kütüphanede çalışan personelin de kendini sürekli geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda sorulan tüm sorularda katılımcılar ön teste de başarılı olmuştur.

Tablo 6'a genel olarak bakıldığında ise ön-testte başarı oranı %79 iken, eğitim sonrası yapılan son-test başarı ortalaması %94'e yükselmiştir. Ön test ve son test yüzdelik oranları arasındaki %15'lik artış, uygulanan eğitimin bu bölümünde de faydalı olduğunu, katılımcıların eğitim sonrası "*yapay zeka, dijital çağda yeni yaklaşımlar, sürdürülebilirlik ve erişebilirlik*" hakkında bilgi ve beceri düzeylerinin geliştiğini göstermektedir. Eğitim sonrası ortaya çıkan tabloya göre ise başarı oranının en yüksek olarak gerçekleştiği bölüm olmuştur.

Tablo 7'de ZBEÜ Kütüphane personeline ilişkin ön test ve son test sonuçları genel olarak gösterilmiştir. Son testte gösterilen başarı artışı, kütüphane personeline verilecek olan eğitimin önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 7: ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphane personelinin ön test ve son test sonuçlarının genel değerlendirilmesi

Ön Test			Son Test				Fark (%)
Sorular	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	Doğru	Yanlış	Başarı Oranı (%)	
Soru 7	0	10	0	7	3	70	70
Soru 8	7	3	70	10	0	100	30
Soru 9	7	3	70	10	0	100	30
Soru 10	1	9	10	7	3	70	60
Soru 11	5	5	50	10	0	100	50
Soru 12	5	5	50	9	1	90	40
Soru 13	6	4	60	10	0	100	40
Soru 14	3	7	30	8	2	80	50
Soru 15	3	7	30	9	1	90	60
Soru 16	4	6	40	10	0	100	60
Soru 17	6	4	60	10	0	100	40
Soru 18	3	7	30	9	1	90	60
Soru 19	2	8	20	10	0	100	80
Soru 20	5	5	50	10	0	100	50
Soru 21	2	8	20	10	0	100	80
Soru 22	6	4	60	10	0	100	40
Soru 23	4	6	40	10	0	100	60
Soru 24	1	9	10	3	7	30	20
Soru 25	7	3	70	10	0	100	30
Soru 26	1	9	10	9	1	90	80
Soru 27	1	9	10	10	0	100	90
Soru 28	2	8	20	9	1	90	70

Soru 29	3	7	30	10	0	100	70
Soru 30	5	5	50	8	2	80	30
Soru 31	9	1	90	10	0	100	10
Soru 32	3	7	30	5	5	50	20
Soru 33	4	6	40	7	3	70	30
Soru 34	4	6	40	4	6	40	0
Soru 35	3	7	30	5	5	50	20
Soru 36	2	8	20	8	2	80	60
Soru 37	4	6	40	9	1	90	50
Soru 38	4	6	40	10	0	100	60
Soru 39	4	6	40	10	0	100	60
Soru 40	4	6	40	9	1	90	50
Soru 41	2	8	20	10	0	100	80
Soru 42	2	8	20	10	0	100	80
Soru 43	3	7	30	10	0	100	70
Soru 44	2	8	20	6	4	60	40
Soru 45	2	8	20	7	3	70	50
Soru 46	4	6	40	8	2	80	40
Soru 47	7	3	70	10	0	100	30
Soru 48	2	8	20	9	1	90	70
Soru 49	1	9	10	8	2	80	70
Soru 50	7	3	70	10	0	100	30
Soru 51	3	7	30	10	0	100	70
Soru 52	8	2	80	10	0	100	20
Soru 53	4	6	40	9	1	90	50
Soru 54	9	1	90	10	0	100	10
Soru 55	1	9	10	4	6	40	30
Soru 56	2	8	20	10	0	100	80
Soru 57	8	2	80	10	0	100	20
Soru 58	6	4	60	10	0	100	40
Soru 59	5	5	50	10	0	100	50
Soru 60	7	3	70	10	0	100	30
Soru 61	5	5	50	9	1	90	40
Soru 62	8	2	80	10	0	100	20
Soru 63	7	3	70	9	1	90	20
Soru 64	9	1	90	10	0	100	10
Soru 65	8	2	80	10	0	100	20
Soru 66	6	4	60	8	2	80	20
Soru 67	8	2	80	10	0	100	20
Soru 68	9	1	90	9	1	90	0
Soru 69	9	1	90	10	0	100	10
Soru 70	7	3	70	8	2	80	10
Soru 71	8	2	80	10	0	100	20
Genel Toplam	299	351	46	579	71	89	43

Üniversite kütüphanelerinde çalışan personel hem kişisel hem de kurumsal gelişime destek sağlayarak, bağlı bulundukları üniversitelerin akademik çıktılarının artmasına yardımcı olurken, sürekli artan bilgi kaynaklarının yönetimi ve hizmete

sunulmasıyla da yükümlüdür. Bu bağlamda ZBEÜ Kütüphanesinde çalışmakta olan 10 personele yönelik yapılan 2 aşamalı çalışmanın 1. aşamasında, kütüphane çalışanının mesleki konulardaki yeterliliğinin belirlenmesi adına genel ön test yapılmıştır. Ön testte 10 personele toplamda 71 soru sorularak başarı düzeyleri belirlenmiştir. Bu bağlamda 10 personel 71 soruya 299 doğru, 351 yanlış yanıt cevap vererek %46'lık bir başarı ortalaması göstermiştir. Çalışmanın 2. aşamasında ise, mesleki yeterliliklerinin belirlendiği katılımcılara uygulanan eğitim programı sonrası yapılan ve yine aynı şekilde aynı sorulardan oluşan 71 soruluk son test uygulanmıştır. Katılımcılar bu kez sorulara 579 doğru, 71 yanlış cevap vermiş ve başarı ortalaması ise %89 olmuştur. Başarı oranındaki %43'lük artış, verilen eğitimin başarısını ortaya koyarken, personelin eğitime olan ilgisini de göstermesi açısından önemlidir. Üniversite kütüphanelerinin benzer programlarla kütüphane çalışanlarının bir bütün olarak kütüphane faaliyetlerine katılmalarını, kütüphane hizmetleriyle ilgili bilinç sahibi olarak nitelikli hizmet üretilmesine katkıda bulunmalarını sağlayabileceklerdir.

Tartışma

Ülkemiz üniversite kütüphanelerinde mesleki formasyon almış kütüphanecilerin niceliksel yetersizliği, kütüphanelerin bilgi hizmetlerini gereğince yerine getirmesinde engelleyici bir sorundur. Bu durum, üniversite kütüphanelerinde mesleki formasyona sahip olmayan personelin teknik işlemlerde görevlendirilmesi gibi istenmedik bir olumsuzluğu ve bu olumsuzluğun yarattığı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın çıkış noktası, “ülkemizde üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin sayısal yetersizliği nedeniyle, yardımcı personelin teknik ve kullanıcı hizmetlerinde görevlendirilmesi, verilen hizmetin niteliğini ve kullanıcı memnuniyetini olumsuz etkileyici bir durum mudur?” sorusuna yanıt bulmaktır. Kütüphane sistemini oluşturan unsurlardan biri ve diğer unsurlar üzerinde etkili olan personel ile ilgili bu sorunun, bilgi hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesine ilişkin başkaca sorunları beraberinde getireceği de açıktır. Temel sorunun çözümüne yönelik, üniversite kütüphanelerinin kısa ve uzun vadede önlemler alması kaçınılmazdır. Uzun vadeli ve kalıcı çözüm, hiç şüphesiz yeter sayıda kütüphanecilik formasyonuna sahip personel istihdamıdır. Buna karşın, kütüphaneden kaynaklanmayan ve yetkisini de aşan birtakım nedenlerden ötürü, sorunun bu şekilde çözülmesi kısa vadede olası görünmemektedir. Bu durumda, kütüphanelerin “ara çözümler” üretmesi, bilgi hizmetlerinin niteliğini olumlu etkilemesi amacıyla atılacak adımlar olarak önemsenmelidir. Kütüphanede görevli yardımcı personele kütüphanecilik felsefesi, kütüphane işlemleri ile bilgi kaynaklarının özellikleri ve bilgiye erişim konularında mesleki bilgilendirme eğitimlerinin düzenlenmesi, bu türden çözümler olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Günümüz akademik ve bilimsel faaliyetlerinin önde gelen kuruluşları olan üniversitelerde, bu faaliyetlerin nitelikli olmasında bilgi ve bilgi hizmetlerinin önemi yadsınamaz. Bu anlamda, amacı bilgiye gereksinim duyanlarla bilgi kaynaklarını buluşturma adına hizmet planlaması ve uygulaması olan üniversite kütüphanelerinin sürece etkin katılımı için tüm bileşenleri ile güçlü bir yapılanmasının olması gerekmektedir. Var olan kaynak ve olanaklarla en iyi hizmetin planlanması ve yürütülmesinde kütüphane personeli bu bileşenlerin öne çıkan unsurudur. Kütüphane personelinin mesleki ve kütüphane işleyişi ile ilgili diğer konulardaki bilinç ve bilgi düzeyi, hizmetin niteliğini doğrudan etkileyecektir. Yetersiz nitelikli personelin sorun olarak sık sık dile getirildiği ülkemiz üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilik eğitimi almamış personelin de hem mesleki hem de kütüphane iş ve işlemleriyle ilgili farkındalıkları ve bilgi düzeyleri bu açıdan ayrı bir önem teşkil etmektedir.

Değerlendirme sonuçlarına göre katılımcıların büyük çoğunluğu lisans mezunu ve memur statüsünde çalışmaktadır.

Çalıştıkları birimler açısından bakıldığında, çalışanların neredeyse yarısı danışma ve ödünç verme biriminde görev yapmaktadır. Yaklaşık dörtte biri satın alma biriminde, daha küçük bir bölümü kataloglamada, en az kısmı ise elektronik kaynaklar biriminde çalışmaktadır.

Birinci bölümde yer alan “bilgi, bilgi kaynakları, bilgi profesyonelleri ve kütüphaneler” konulu 25 soruya verilen yanıtlar incelendiğinde genel olarak kurumları ve temel kavramlara ilişkin yargıları içeren bu bölümde beklenen düzeyin altında kalınması, hazırlanacak eğitim programının en temel bilgilerden başlayacak şekilde yapılandırılması gerektiğini göstermiştir.

Bu bölümde başarı oranını düşüren ve katılımcıların en çok zorlandıkları alan olarak öne çıkan veri tabanlarıyla ilgili iş ve işlemler daha fazla teknik bilgi ve beceri gerektirdiğinden eğitim süresi diğerlerine göre artırılmıştır.

İkinci bölümde yer alan, üniversite kütüphaneleri ve bu kütüphanelerde yürütülen işleyişe ilişkin sorularda da doğru yanıtların yanlışlara kıyasla daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bölümde de beklenen düzeyin altında kalan başarı, konuya yönelik eğitimin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Üçüncü ve son bölüm olan 15 soruluk “akademik ve mesleki etik, bilgi merkezlerinde kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar” testi, en başarılı olunan bölüm olarak göze çarpmakla birlikte, başarı oranının değerlendirilmesinde farklı bir sonuca yol açmamaktadır.

Üç bölümden oluşan test bütün olarak ele alındığında, katılımcıların doğru yanıtlama düzeyinin oldukça düşük kaldığı, yanlış yanıtların ise belirgin biçimde daha fazla olduğu görülmektedir. Soruların yarısından fazlasına doğru yanıt verilememesi, kaliteli hizmet sunumu açısından kısa vadede sürekli eğitime duyulan ihtiyacı açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Beş bölümden oluşan test genel olarak değerlendirildiğinde kullanıcıların yarısından fazlasının yöneltilen sorulara doğru cevap verememesi, önceden açıklanan nitelikli hizmet adına kısa vadeli çözüm anlamında sürekli eğitimin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu veriler değerlendirildiğinde, mesleki eğitim almamış personel için belirli alanlarda eğitim programının oluşturulması ihtiyacı tespit edilmiştir. Dört ana başlık altında toplanan mesleki konular ile ilgili bir eğitim programı oluşturularak örneklem olarak seçilen ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesinde görevli personele uygulanmıştır. Eğitim programı sonucunda personele bir son test uygulanarak eğitim programının verimliliği test edilmeye çalışılmıştır.

ZBEÜ’nde mesleki eğitim almamış personele uygulanan ön test- son test sonuçları aşağıda belirtildiği gibidir.

“Bilgi, bilgi kaynakları, bilgi profesyonelleri ve kütüphaneler” konularını içeren birinci bölümde, eğitim öncesine göre eğitim sonrasında belirgin bir başarı artışı görülmüştür. Üniversite kütüphanesinin temel konularına yönelik bu ilerleme olumlu olmakla birlikte, özellikle elektronik kaynaklarla ilgili alanlarda diğer konulara göre daha düşük bir düzeyde kalınması dikkat çekici bir durum olarak öne çıkmaktadır.

ZBEÜ’nde çalışan kütüphanecilik eğitimi almayan personelin en başarısız olduğu konular veri tabanları ile ilgili konulardır. Ulusal çaptaki benzer girişimlerde bu konuda personelin daha fazla bilgilendirmeye ihtiyacı olacaktır.

Eğitim sonrasında en belirgin ilerlemenin görüldüğü alan, üniversite kütüphaneleri ve bu kütüphanelerde yürütülen işleyişe ilişkin soruların yer aldığı bölümdür. Bu bölümde, eğitim öncesine göre oldukça yüksek bir başarı artışı sağlanmış ve katılımcıların konuyu kavrama düzeylerinde belirgin bir iyileşme olduğu görülmüştür.

Akademik ve mesleki etik, kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar gibi konuları içeren üçüncü bölümde, katılımcıların eğitim öncesinde orta düzeyde bir başarı gösterdiği görülmektedir. Eğitim sonrasında ise bu düzeyin oldukça yükselmesi, hem verilen eğitimin etkili olduğunu hem de kütüphane personelinin bu konulara özel bir ilgi gösterdiğini düşündürmektedir.

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda sonradan eklenen “yapay zekâ, dijital çağda yeni yaklaşımlar, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik” konularını içeren dördüncü bölümde, katılımcıların eğitim öncesinde zaten yüksek bir düzeyde bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Eğitim sonrasında bu düzeyin daha da yükselmesi, bu bölümün hem başlangıç hem de sonuç açısından en başarılı bölüm olduğunu göstermiştir. Bu durum, katılımcıların teknoloji odaklı konulara hâlihazırda daha aşina olduklarını ve verilen eğitimin bu bilgileri daha da pekiştirdiğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak, beş bölümden oluşan testin eğitim öncesindeki genel başarı düzeyi oldukça düşükken, eğitim sonrasında belirgin biçimde yükselmiştir. Ön test ile son test arasındaki bu büyük ilerleme, uygulanan mesleki eğitim programının etkili olduğunu açıkça göstermekte ve böyle bir eğitimin gerekliliğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

Örneklem olarak seçilen personelin kütüphane hizmetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasındaki en önemli neden, kurum içinde personele yönelik etkin bir mesleki eğitim programının olmamasıdır. Uygun içerik, araç ve yöntemlerle yürütülen personel gelişim programları, kütüphane işlem ve hizmetleri ile ilgili bilgi düzeylerine katkı sağlayacaktır varsayımı da eğitim programı sonrası artan başarı oranıyla doğrulanmıştır.

Çalışmamızın önerileri ise şu şekildedir:

Günümüzde multidisipliner bir bilim dalı haline gelen kütüphanecilik biliminin üniversite kütüphaneleri düzeyinde nitelikli bir hizmet verebilmesi için hem mesleki hem de teknolojik gelişmelere hâkim nitelikli personel bulundurma zorunluluğu vardır. Bu bağlamda gereksinimin ve düzeyin tespiti anlamında personelin bilgi ve bilinç düzeyinin belirlenmesine yönelik ölçüm uygulamaları yapılmalıdır.

Uygulanacak eğitim programlarında üniversite ve kütüphane yönetiminin desteği ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle kütüphane yönetimi, eğitimin planlanması ve yürütülmesine vereceği destek yanında personelin bu programa katılımını teşvik edebilir.

Eğitim programlarının güncellenerek sürekli hâle getirilip uygulanması, personelde kurum bilincinin oluşmasına katkı sağlaması ve mesleki tatmin duygusunu geliştirmesi açısından önemlidir.

Her bir kurumda çalışan personelin bilgi ve yetkinlik düzeyi farklılık gösterebileceği için temel çerçevesi çizilmiş ulusal bir eğitim programı oluşturularak, kurum içerisindeki personelin ihtiyacı doğrultusunda özelleştirilmiş eğitim programları uygulanmalıdır.

Örneklem olarak seçilen ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay kütüphanesinde gerçekleştirilen bu çalışmanın diğer devlet üniversiteleri ve vakıf üniversitelerinde çalışan personele de uyarlanarak uygulanması faydalı olacaktır.

ME-KA (mesleğe kazandırma) projesinin yaygınlaşması, kurumlar açısından iş ile ilgili kazanımlar sağlayacağı gibi aynı zamanda bireylerin bilgi ve yeteneklerinin geliştirilerek mesleki ve duygusal tatmin duygusunun gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Odabaş, H., & Polat, C. (2011). Türkiye’de üniversite kütüphaneleri standartları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17(45), 321–346.

Üstümkol, H. (2020). *Türkiye’de üniversite kütüphanelerinde ME-KA (mesleğe kazandırma) eğitimi: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi örneği* [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yükseköğretim Kurulu. (2024). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. <https://istatistik.yok.gov.tr>

Tablolar

Tablo 1:: ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphane personeline ilişkin genel bilgiler ve özellikler (N=10)

Tablo 2: ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi personelinin ön test- son test t-testi değerlerinin karşılaştırılması

Tablo 3: Bilgi, bilgi kaynakları, bilgi merkezi ve kütüphaneler konularına yönelik ön test- son test sonuçları

Tablo 4: Üniversite kütüphaneleri, üniversite kütüphanelerinde yürütülen işlemler ve hizmetler konularına yönelik ön test ve son test sonuçları

Tablo 5: Akademik ve mesleki etik, bilgi merkezlerinde kullanıcı hakları, mesleki dernekler ve konsorsiyumlar konularına yönelik ön test ve son test sonuçları

Tablo 6: Yapay Zeka, Dijital Çağda Yeni Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Erişebilirlik konularına yönelik ön test ve son test sonuçları

Tablo 7: ZBEÜ Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphane personelinin ön test ve son test sonuçlarının genel değerlendirilmesi

Kütüphaneler ve Dil: Erken Çocukluk Döneminde Bilişsel Başarıyı Şekillendiren Faktörler

Selma YILDIRAN ATCI¹

Öz

Araştırmalar, beynin gelişimi ile erken çocukluk döneminde maruz kalınan dil arasındaki güçlü bağlantıyı ortaya koymaktadır. Özellikle, yoksulluk içinde doğan çocuklar ile daha zengin ailelerde doğan çocuklar arasındaki dil ortamı farkları dikkat çekicidir. Bu fark, sadece niceliksel değil, aynı zamanda kalitesiyle de ilgilidir. Zengin dil ortamları çocukların dil gelişimini hızlandırırken, yoksul ailelerdeki çocuklar genellikle daha az etkileşimli ve zayıf dil deneyimleriyle karşılaşmaktadır. Bu durum, çocukların akademik başarısını uzun vadede etkileyebilir. Gelişmekte olan bir beyin için en önemli katalizörler: dilin zenginliği, verinin niceliği ve niteliğidir. Dilin eksikliği ise beyin gelişiminin en büyük engellerindendir.

Doğumdan üç yaşına kadar, beyin her saniye yaklaşık 1000 yeni bağlantı kurar. Bu dönemde oluşan bağlantılar, öğrenme ve düşünme becerilerinin temelini oluşturur. Üç yaşın sonunda, beyin fiziksel büyümesinin %85'ini tamamlamış olur. Bu, beynin gelişiminin hızla şekillendiği bir dönemi ifade eder. Bu gerçek, üç yaştan sonra beynin gelişmeyi durdurduğunu değil, bu yaşların ne kadar kritik olduğunu vurgular. Elbette genetiğin önemi göz ardı edilemez, ancak doğuştan gelen potansiyelin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde çocuğun erken dil ortamı tarafından şekillenir. Ekranlar, çocukların dil gelişimine katkı sağlamaz; aksine, sosyal etkileşim ve gerçek hayattaki dil öğrenme fırsatlarını kısıtlar. Beyin dili ancak sosyal bir ortamda öğrenebilir. Günümüzde, her kesime bu fırsatları sunabilecek tek kurumlar kütüphanelerdir.

Bu çalışma, dezavantajlı koşulları ortadan kaldıracak ve dil açısından zengin ortamlar sunan kütüphanelerin, çocukların bilişsel gelişimindeki kritik rolünü gözler önüne sermektedir. Kütüphaneler; kitaplar, hikâyeler ve etkileşimli öğrenme süreçleriyle buluşan çocuklara dil becerilerini geliştirerek gelecekteki akademik ve sosyal başarılarını pekiştirme fırsatı sunar.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, Erken Çocukluk, Dil, Beyin Gelişimi, Zekâ, Öğrenme

Giriş

Hepimiz tenimizin rengi, ebeveynlerimizin cüzdanının kalınlığı veya asıl ülkemizin neresi olduğundan bağımsız olarak hayata hemen hemen aynı seviyede, gelişmemiş olasılıklar yığını olarak başlarız. Peki o zaman doğumdan sonraki başarılarda neden bu kadar çok göze çarpan farklılıklar var? (Suskind, 2023, s.203)

Her birimiz potansiyel olarak yüz milyar nöron ile doğarız. Ancak kritik sinirsel bağlantılar olmadan bu yüz milyar sinir bir anlam ifade etmez ve bağlantı telleri olmayan telefon direklerine benzer. Doğumdan 3 yaşına kadar her saniye beyin tarafından 700 ila 1000 nöron arasında bağlantı oluşturulur. Sonuçta ortaya çıkan inanılmaz ve son derece karmaşık devre ise bellek, duygu, davranış, motor beceriler ve elbette dil dahil tüm beyin fonksiyonlarımızı etkileyen bir beyin mimarisidir (Suskind, 2023, s.69). Üç yaşın sonunda yüz milyar nöron (sinir hücresi) taşıyan insan beyni, fiziksel büyümesinin %85'ini tamamlamış olur. Bu da tüm düşünme ve öğrenmelerin temelinin büyük bölümünün oluşması demektir. Bilim, beyin gelişiminin erken çocukluk dönemindeki bir çocuğun dil ortamıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu gerçek, üç yaştan sonra beynin gelişmeyi durdurduğunu değil, bu yaşların ne kadar önemli olduğunu vurgular (Suskind, 2023, s.17). Dil öğrenimi için gerekli olan nöroplastisite tüm yaşlarda bir dereceye kadar gerçekleşir, ancak doğumdan 3-4 yaşa kadar beynin ayrılmaz bir parçasıdır (Suskind, 2023, s.18).

Literatür Taraması

Erken Dil Ortamı Üzerine Araştırmalar

¹ Müdür Yardımcısı, Kahramanmaraş Karacaoğlan İl Halk Kütüphanesi, İKTİM Kültürel ve Sanatsal Etkinlikler Birimi, selma.atci@ktb.gov.tr

Kansas Üniversitesi çocuk psikologlarından Betty Hart ve Todd Risley erken çocukluk döneminde maruz kalınan dil ortamı ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmalarında, yoksulluk içinde doğan çocuklar ile daha zengin ailelerde doğan çocukların dil ortamlarının çok farklı olduğunu farketmişlerdir. Aynı araştırmalar düşük sosyoekonomik evlerdeki çocukların muadillerine kıyasla dili daha az işittiklerini göstermiştir. Ancak tek farkın nicelik değil, aynı zamanda nitelik olduğu gözlemlenmiştir. Yani hangi kelimeler konuşuluyordu ve bu kelimeler çocuğa nasıl ifade ediliyordu? Araştırmalarında sosyoekonomik durumdan ziyade dile maruz kalmanın anlamlı farklılık yarattığını ortaya koymuşlardır. Çocukların akademik başarılarında, bağımsız bir şekilde erken dil ortamının önemi fark edilmiştir (Suskind, 2023, s.34). Bahsedilen araştırmalarda tüm sosyoekonomik tabakalardan 42 aile seçilmiştir. Bu ailelerin çocukları yaklaşık 9 aylıktan 3 yaşına kadar takip edilmiştir. Ailelerin sosyoekonomik düzeyleri, anne-babanın mesleği, eğitim durumları ve ailenin gelir seviyesine göre belirlenmiştir. Böylece yüksek sosyoekonomik düzeye sahip 13 aile, orta düzeye sahip 10 aile, düşük düzeye sahip 13 aile ve devletten yardım alan 6 aile çalışmaya katılmıştır. Ön koşul olarak istikrar beklenmiştir. Yani telefonları var mı, aynı yerde mi ikamet edecekler vb. (Suskind, 2023, s.43). Çalışmada 3 yıl boyunca ayda bir kez, 1 saat aileler ziyaret edilerek her şey kaydedilmiştir. Çalışmada geniş anlamda benzerlikler (ailelerin en doğruyu yapmaya çalışmaları, çocukların gelişim aşamalarında benzer davranışlar göstermesi vb.) olduğu gibi, aynı zamanda verilerde çarpıcı farklılıklara da rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi gözlemlenen 1 saatlik zaman diliminde ailelerin konuştukları kelime sayısı olmuştur. Bazı aileler 40 dakikadan fazla etkileşime girerken, bazı aileler bunun yarısından bile daha az etkileşime giriyorlardı. Bu farklılıkların şaşırtıcı bir yanı da sosyoekonomik statüyle olan ilişkisi olmuştur. 1 saat içinde yüksek sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları ortalama iki bin kelime duyarken, devletten yardım alan ailelerin çocukları sadece yaklaşık 600 kelime duydukları fark edilmiştir (Suskind, 2023, s.46).

Hart ve Risley'in çığır açan çalışması, istatistiksel olarak başarı farkını yaratan en büyük etkenin dile erken yaşta maruz kalmadaki fark olduğunu göstermiştir (Suskind, 2023, s.50).

Hart ve Risley, kelime sayısının yanında, “resmi konuşma” ve “ekstra konuşma” kavramlarına da değinmişlerdir araştırmalarında. Gün içinde yapılan ve yaşamı sürdüren konuşmalara resmi konuşma derken, ekstra konuşmayı kek üzerindeki kremaya benzetmişlerdir. “Ayakkabımı giy, yemeğini bitir” resmi konuşmadır; “Ne büyük bir ağaç! Bu dondurma nefis!” gibi cümleler ekstra konuşmadır. Ve asıl farkı yaratan ekstra konuşmalardır, çünkü ilki herkeste vardır. Ve farkı yaratan bir diğer konunun konuşurken yapılan olumlama ve yasaklamalar. “Harikasin” demeye karşı “kes şunu!” demek gibi. Yüksek sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları saatte 30 olumlama ifadesi duyarken bu sayı işçi sınıfının çocuklarının duyduklarından 2 kat, devlet yardımı alan yoksul ailelerin çocuklarının duyduklarından 5 kat fazla olduğu görülmüştür (Suskind, 2023, s.56). Çünkü olumsuz dil ortamı, beynin dil işleme hızını etkilemektedir. Tıpkı yabancı dil öğrenen bir kişinin, dilin konuşulduğu ülkede, alışık olduğu tarzdan daha yavaş bir ritimde değil de doğal konuşma akışındayken, tam olarak bilmediği kelimeleri anlamaya çalışana kadar sohbetin başka bir cümleye geçmesi gibidir. Beyin kelimelerle ne kadar iyi beslenirse, her şey o kadar iyi olmaktadır (Suskind, 2023, s.61).

İster kırsal bir yer isterse bir metropolün göbeği olsun fark etmez; çocuğun hangi dili konuşan toplumda doğduğuna bakılmaksızın gelişim süreçleri özünde aynı özellikler göstermektedir. Gelişmekte olan bir beyin için en önemli katalizörler: dille ilgili veri girişi, bu verinin niceliği ve niteliğidir (Suskind, 2023, s.79).

Washington Üniversitesi Konuşma ve İşitme Bilimleri Profesörü Nörobilimci Prof. Patricia KUHL, bebeklerin gerçekten “sayısal dahiler” olduğunu iddia atmaktadır. Bir bebeğin gelişmekte olan beyni, başlangıçta duyduğu belirli ses kalıplarını inanılmaz bir şekilde sayısallaştırmaya başlamakta, kelimenin ne anlama geldiğine bakılmaksızın duyduğu seslerin frekansını hesaplayabilmektedir. Hakim olan sesler beyin tarafından tutulmakta ve sonunda bebek kendi anadilini oluşturabilmektedir (Suskind, 2023, s.82).

Eğer bebekler bu denli sayısal dâhilerse neden onları TV karşısına oturtup ya da ellerine akıllı telefon veya tabletleri vererek, kendimize vakit ayırmıyoruz ki? Bebek beyni mükemmel olabilmekle birlikte, maalesef bebeğinize ayracağınız zamanı kendinize ayırmanızı sağlayamaz. Çünkü beyin sosyal bir varlıktır. Dilin, yani kelimelerin, asıl amacı insanları birbirine bağlamaktır. Beyin dili, sosyal etkileşimin ve sosyal sorumluluğun var olduğu bir ortamda öğrenebilmektedir.

Prof. Patricia Kuhl, 9 aylık Amerikalı bebekleri Mandarin diline maruz bırakmıştır. Bebeklerin yarısı bu dili annelerinin sevgi dolu sesinden dinlemişler, diğer yarısı ise dili anne sıcaklığı ile aktaran videodan dinlemişlerdir. Testin yapıldığı laboratuvarı 12 ziyaretin ardından dili bizzat gerçek kişilerden duyan bebekler, Mandarin dilinin seslerini ayırt edebilirken, videodan dinleyenlerin hiçbir şey öğrenemediği gözlemlenmiştir (Suskind, 2023, s.84).

Elbette genetiğin önemi göz ardı edilemez, fakat doğuştan gelen potansiyellerimizin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde çocuğun erken dil ortamı tarafından belirlenmektedir. Bilimin bize gösterdiği şey ; sahip olduğumuz potansiyellere ulaşmanın, doğumdan yaklaşık 3 yaşına kadar beyinlerimiz gelişirken yaşadıklarımızla ilgili olduğudur. Kısacası, anne babamız aracılığıyla bize verilen genetik potansiyeller azaltılabilir ve hatta yok edilebilir. Ya da bu potansiyellere, ebeveynlerimiz tarafından çocukken bize sunulan dil ortamı sayesinde ulaşabildiğimiz gözlenmiştir (Suskind, 2023, s.93).

Yöntem

Kitapların Erken Dil Ortamına Etkileri

Alanda yapılan tüm araştırmalar, beyin için optimum gelişimin ebeveynlerin bebekleri için sağladıkları erken dil çevresine bağlı olduğunu göstermektedir. Bebeklerin beyinlerini inşa ederken sözcüklerin gücü reddedilemez bir gerçek ve güçtür. Seçilen sözcüklerin sadece niceliği yeterli değildir, aynı zamanda nitelikli olmak zorundadır. Bu farkı yaratabilecek en büyük etmen ise elimizin altındaki kitaplardır.

Ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde dilin kullanımına dair yapılan araştırmalar, kitap okuma sırasında ebeveynlerin daha karmaşık bir dil kullandıklarını ortaya koymaktadır (Crain-Thoreson, Dahlin ve Powell, 2001; Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntılındığı gibi). Dolayısıyla kitap okuma, bebeklik ve erken çocuklukta kelime öğrenme açısından önemli bir fırsat olmaktadır. Bebek ve annenin ortak dikkat gerektiren etkileşimlerde bulunma süresi arttıkça, bebeğin sözel ve sözsüz iletişim becerileri artmaktadır (Carpenter, Nagell, Tomasello, Butterworth ve Moore, 1998, Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntılındığı gibi).

Birlikte kitap okuma çocuğa başka herhangi bir yolla elde edemeyeceği kazanımları ve deneyimleri sunmaktadır. Japonya'da video aracılığıyla öykü dinletilen ve anneleri tarafından kitap okunan bebeklerin okuma süresince nöral aktivasyonları karşılaştırılmıştır. Annelerini dinleyen bebeklerde yürütücü işlevler, dikkat, hafıza, sosyo-duygusal gelişim ve dil gibi bilişsel işlevlerden sorumlu frontal bölgedeki nöral aktivitenin, video izleyenlerden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Oghi, Loo ve Mizuike, 2010, Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntılındığı gibi). Sonuç olarak, kitap okurken bebek ile etkileşim hâlinde olmak (soru sormak, açıklamak, işaret etmek, yorum yapmak veya dikkati sağlamak için ses tonu ve vurguyu değiştirmek), frontal bölgedeki aktivasyonu artırarak bebeklerin dil ve diğer bilişsel becerilerini geliştirmektedir (Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014,s.91).

3K Stratejileri

Bebek için olumlu bir erken dil çevresi kurmanın yolu sadece kelime sunmak değildir; bu sıcak ve ilgi dolu bir ilişkinin yansımasıdır. Bebekle iletişimin 3 aşaması vardır: Kavrayın, Konuşun, Karşılıklı Yapın (3K Stratejileri).

Kavramak; bebeğin gerçekten ne istediğini anlayarak, onunla ilgilenmek ve onunla ilgili konuşmak şeklindedir.

Konuşmak, söylenen kelime sayısından daha fazlasıdır; önemli olan söylenen kelimelerin türü ve bu kelimelerin nasıl söylendiğidir.

Karşılıklı Yapmak: Bebeğin isteğini kavrayarak, onunla konuşarak karşılıklı sohbet etmektir. Aktif katılım söz konusudur. "Ne" sorusu ya da cevabı "evet", "hayır" olan sorular doğrudan karşısında gördüğü ya da zaten bildiği cevabı verdiren ezbere konuşmalardır. Ancak "niçin", "neden" soruları düşünmeye, cevap vermek için ekstra kelime bulmaya zorlamaktadır (Suskind, 2023, ss.147-156).

Bebekler genelde dört aylıkken kitaplara ilgi göstermeye başlar, ama hikâyeyi dinlemek yerine fiziksel kitaba odaklanırlar. Ebeveynin rolü bebeğin ilgisini çeken şeyi kavramak ve onunla ilgili konuşmak üzerine olmalıdır. "Resimlere daha iyi bakmak için kitabı tutmak istiyorsun.". "Sayfalara vurunca ellerinin çıkardığı sesi dinle." Şeklinde iletişim kurmaktır.

Bilimsel araştırmalar çocukla birlikte okumanın kelime dağarcığını inşa ettiğini desteklemektedir. Ancak çocuğın okuyucu olarak nihai becerisini artırmak için gerekli bir diğerk etken ise yazılı farkındalıktır. Okurken metnin işaret edildiğı çocukların yazılı farkındalığı en yüksek seviyede edindikleri ve işaret etmeden okunan çocuklara göre daha yüksek seviyede okuma, heceleme ve anlama becerileri gösterdikleri de ortaya konmuştur (Suskind, 2023, s.170).

Çocukların kelime dağarcığını artırmanın yolu elbette sadece kitaplar değıldir. Sözlü anlatı ya da hikâye anlatıcılığı da bu konuda çok faydalıdır. Ancak hikâye anlatıcılığının sadece prensesler, krallar, uçan köpekler hakkında olmasına gerek yoktur. Günlük olaylarda da kullanılabilir. Banyoda ki köpükler, market yolunda gördükleri ... Çocuklar hikâyenin yıldızı olmayı sevmektedirler. Bu deneyimlerle ilgili karşılıklı konuşarak çocuğın bu deneyimi kavramasına yardımcı olmak ve karşılıklı yapmak; yaparken açık uçlu sorularla desteklemek (Sence köpükler nereye gitti?) kelime dağarcığının, hayal gücünün artmasını ve derinlemesine düşünmeyi desteklemektedir. Ayrıca hikâye anlatma çocuğın hislerini anlamlandırmasına da yardımcı olmaktadır. Koşarken düşen bir çocuğın dizlerinin acıması, tekrar koşması yönünde onu korkutabilir. Oyunağını kaybeden bir çocuk üzülebilir. Hikâye anlatımı ile olayları daha iyi kavrayan bir çocuk; bu düzenli uygulandığında kendi duygularını anlamada, tanımlamada, ifade etmede, hatta öz-düzenleme becerilerini daha iyi geliştirmede daha yetenekli olduğı gözlemlenmiştir (Suskind, 2023, s.198).

Bulgular

Ebeveynler çocukların dikkatini dağıtmak için hikâye anlatmanın ne kadar etkili olduğunu bilirler, ama insanların çoğı bu gücün arkasında bir bilim olduğunu farkında değıldir. Beynimizin sağı tarafı duygularımızı ve otobiyografik anılarımızı işlemekten geçirir, ama bu duyguların ve anların ne anlama geldiğine anlam veren beynimizin aslında sol tarafıdır. Güç bir deneyimden sonra iyileşmek, sol beynin hayat hikâyemizi anlatmak için sağı beynimizle birlikte çalışması sayesinde gerçekleşmektedir. Çocuklar kendi hikâyelerine dikkat etmeyi ve onları başkalarıyla paylaşmayı öğrendikleri vakit, büyük bir kayba ve travmaya kadar her şeye daha sağılıklı bir şekilde tepki gösterebilirler. Beyin gelişimi ve kendini ifade edebilmenin yolu kelimelere maruz kalma ile doğıru orantılı olduğı ortaya konmuştur (Bryson ve Siegel, 2019, s.52).

Beynin olgunlaşma hızı genellikle miras aldığımız genlere bağılı olduğı bilinmektedir. Ama entegrasyon düzeyi (beynin içinde doğıru bağılantılar gerçekleşmesi) , tamamen anne-baba tarafından çocuğın her gün ne şekilde etkilendiğı ile bağılantılı olduğı öne sürülmektedir (Bryson ve Siegel, 2019, s.26). Araştırmalar genlerin beynin şekillenmesinde ve dolayısıyla da çocukların davranışlarında büyük rol oynadığını ortaya koymuştur. Fakat ebeveynlerin de çocuğın deneyimlerine imkân sağılayan bireyler olarak, çocuğın doğıştan gelen özelliklerine rağımen, azımsanmayacak kadar büyük etkiler yarattıkları da araştırmalarla gözler önüne serilmiştir (Siegel ve Bryson, 2020, s.37).

Yeni bir deneyim yaşadığımızda nöral bir ateşlenme olmaktadır. Yani, beyin hücrelerimiz harekete geçmektedir. Bu nöral ateşlenme, aktive olan nöronlar arasında yeni bağılantılar gerçekleştirmek için proteinlerin üretimine yol açmaktadır. Nöral aktivasyondan başlayıp, sinirlerin büyümesi ve aralarındaki bağılantıların güçlenmesine kadar ki bu sürece nöroplastisite denilmektedir. Esasen bu, beynin kendisinin plastik, yani yaşadığımız deneyimlere ve dikkatimizi nereye odakladığımızı göre değışebileceğini göstermek için kullanılan bir tanımdır. Özetle, dikkati bir yere odaklamanın beyinde değışikliklere neden olduğı bilimsel olarak kanıtlanmıştır (Bryson ve Siegel, 2019, s.142).

Nöroplastisite alanındaki bulgular, ebeveynlerin çocuklarının beyin gelişmesini onlara yaşattıkları deneyimlerle doğırudan şekillendirebildiklerini göstermektedir (Bryson ve Siegel, 2019, s.24). Çocuğunuzun gelişiminin belli başlı kesimleri ihmal edildiğinde beynin ilgili kısımlarının “budanmasına” yol açabilmektedir. Bu kısımlar az gelişmiş kalabilir, solabilir ve sonunda ölebilir. Çocuklar birtakım deneyimleri yaşamazsa ya da ilgileri o alanlara çekilmezse, o becerilere erişim yetkisini kaybedebildikleri fark edilmiştir (Siegel ve Bryson,2020,s.36).

Sonuç ve Öneriler

Bilim erken dil çevresinin gelişimin temeli olduğunu kanıtlamıştır. Çocuklar zeki doğmaz, ancak ebeveynlerinin konuşması onları zeki yapabilmekte olduğı sonucuna varılabilir. Tüm bilim dünyasının dilin çocuğın ilk üç yılındaki önemini bilmesi; ebeveyn bunu bilmiyorsa hiçbir anlam ifade etmemektedir. Çözümün ana parçası ebeveynler/bakıcılardır. Potansiyeline ulaşamamış bir çocuk sadece o çocuğın ya da o ailenin sorunu değıldir aslında.

Bu durum tekelinde onları, genelinde ise ülkeyi ve içinde yaşayacakları dünyayı etkileyecektir. Bu nedenle çocuklar beyinlerini optimum seviyede inşa etmek için gerekli dil çevresine sahip olmalıdır.

Sözcük ve fiillerin yinelenmeli kullanımının çocukların kelime bilgisini artırdığı bilinmektedir (Akhtar, Jipson ve Callanan, 2001; Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntalandığı gibi). Ayrıca ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde dilin kullanımına dair yapılan araştırmalar, kitap okuma sırasında ebeveynlerin daha karmaşık bir dil kullandıklarını ortaya koymaktadır (Crain-Thoreson, Dahlin ve Powell, 2001, Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntalandığı gibi). Dolayısıyla kitap okuma, bebeklik ve erken çocuklukta kelime öğrenme açısından önemli bir fırsat olmaktadır.

Kitap okumanın sıklığı, bilişsel becerilerin yanı sıra empati gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Etkileşimli kitap okuma sırasında ebeveynin farklı duygulardan söz etmesi, okunanları çocuğun yaşamı ile ilişkilendirmesi, karakterin yaşadıkları ve hissettikleri ile ilgili sorular sorması çocuğun diğer insanların bakış açılarına dair farkındalık geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Aram ve Shapira, 2012, Tercanlı Metin ve Gökçay, 2014'te alıntalandığı gibi).

Her yerdeki ebeveynler küçük bir çocuğa söylenen kelimenin sadece bir kelime olmadığını, o çocuğun beyni için istikrarlı, empati kurabilen, zeki bir yetişkin yetiştirmek için inşa birimi olduğunu anlarsa ve bunu gerçekleştirmek için destek bulursa, dünya çok farklı olur. Çocukların iyiliği için, ülkenin iyiliği için, dünyanın iyiliği için bu gerçekleştirilmelidir (Suskind, 2023, s.252).

Bebekle birlikte düzenli kitap okumanın dil ile birlikte beyin gelişimine, sosyo-duygusal gelişime, erken okuryazarlık becerilerine, ebeveyn-çocuk iletişimine katkıda bulunduğu görülmektedir. Tüm çocuklarda optimum beyin gelişimini sağlamak için etkili ve iyi tasarlanmış desteğin ihtiyaç duyulduğunda hazır olması ve toplum seviyesinde erken dil çevresinin öneminin farkındalığının oluşturulması en çok kütüphanelerin görevidir. Kütüphaneler, ücretsiz, eşitlikçi yaklaşımı ve sınırsız kelime dağarcığı ile ihtiyacı olan, hatta ihtiyacı olduğunun bile farkında olmayan her ebeveyn, doğal olarak da her bebeğe dokunmalıdır. Kütüphanelerin çocukların okuma alışkanlığı kazanmasındaki ve zeka kapasitelerinin artmasındaki rolü şöyle özetlenebilir :

- Dil Gelişimi ve Beyin Kapasitesinin Artması: Araştırmalar, çocukların erken yaşlarda dile maruz kalmalarının beyin gelişimi için kritik olduğunu gösteriyor. Kütüphaneler, çocukların aktif bir şekilde kelime dağarcığını geliştirebilecekleri ortamlar sunarak bu süreci destekleyebilir.
- Etkileşimli ve Katılımcı Öğrenme Ortamları: Sadece kitap okumak değil, çocukların hikaye anlatmaları, yaratıcı yazılar yazmaları ve kelimelerle aktif olarak etkileşimde bulunmaları da önemlidir. Kütüphaneler, çocuklara interaktif etkinlikler ve yaratıcı süreçler sunarak onları kelimelerle daha fazla iç içe olmaya teşvik edebilir.
- Erken Okuryazarlık ve Akademik Başarı: Çocukların erken yaşta kitaplarla tanışmaları, onların ilerleyen yıllarda akademik başarılarını artırır. Kütüphaneler, çocukları erken yaşta kitaplarla tanıştırmak onların okuma alışkanlığı kazanmalarına ve daha ileri seviyede bilişsel beceriler geliştirmelerine yardımcı olabilir.
- Düşünme ve Sorgulama Becerileri: Sadece kitap okumak değil, kitap üzerine tartışmak, açık uçlu sorular sormak ve çocukları düşündürmek de önemlidir. Kütüphaneler, çocukların kitapları pasif bir şekilde okumaları yerine aktif bir şekilde sorgulamalarına ve yorum yapmalarına olanak tanıyan ortamlar sunabilir.
- Ebeveyn ve Çocuk Etkileşimi: Araştırmalar, çocukların en iyi ebeveynleriyle etkileşim halindeyken öğrendiğini gösteriyor. Kütüphaneler, ebeveynleri de sürece dahil eden programlar ve etkinlikler düzenleyerek çocukların dil gelişimini ve bilişsel kapasitelerini artırabilir.

Bir bebeğin doğduğu andan itibaren nitelikli ve nicelikli dile maruz kalması, o çocuğun yüksek oranda zeka gelişimine katkısı yanında, huzurlu, mutlu ve her anlamda sağlıklı bir yetişkine dönüşmesi ve genele yayıldığında sağlıklı bir toplumun tohumlarının atıldığı süreçtir.

Kaynakça

- Akhtar N, Jipson J, Callanan MA. (2001). Learning words through overhearing. *Child Development*, 72, 416-30. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-8624.00287>
- Aram D, Shapira R. (2012). Parent-child shared book reading and children's language, literacy, and empathy development. *Rivista Italiana di Educazione Familiare*, 2, 55-65.
- Bryson, T.P. ve Siegel, D. J. (2019). *Bütün Beyinli Çocuk*. İstanbul: Diyojen Yayıncılık.

- Carpenter M, Nagell K, Tomasello M, Butterworth G, Moore C. (1998). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63(4), 1-174. <http://dx.doi.org/10.2307/1166214>
- Crain-Thoreson C, Dahlin MP, Powell TA. (2001). Parent-child interaction in three conversational contexts: Variations in style and strategy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 92:23-37. <http://dx.doi.org/10.1002/cd.13>
- Oghi S, Loo KK, Mizuike C. (2010). Frontal brain activation in young children during picture book reading with their mothers. *Acta Paediatrica*, 99, 225-9.
- Siegel, D.J. ve Bryson, T.P. (2020). *Evet-Beyinli Çocuk*. İstanbul: Diyojen Yayıncılık
- Suskind, D. (2023). *Otuz Milyon Kelime*. İstanbul: Buzdağı Yayınları.
- Tercanlı Metin, G. ve Gökçay, G. (2014). Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Kitap Okuma: Çocuk Sağlığı İzlemlerinde Etkili Bir Gelişim Önerisi. *Çocuk Dergisi*, 14(3), 89-94.

Erken Çocukluk Hizmetlerinde Halk Kütüphanesi Personelinin Rolü: Dijitalleşen Bellek Kurumlarında Değişen Sorumluluklar

Özlem TOK¹

Öz

Bu çalışma, dijitalleşen bilgi toplumunda halk kütüphanelerinin erken çocukluk hizmetlerindeki rolünü, halk kütüphanesi personelinin algıları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Erken çocukluk dönemi, okuryazarlık becerilerinin temellerinin atıldığı, bilişsel ve kültürel gelişimin hızla ilerlediği kritik bir evredir. Halk kütüphaneleri, bu süreçte topluma en yakın bellek kurumları olarak, çocukların öğrenme deneyimlerini destekleme ve ebeveynlere rehberlik etme işlevleriyle öne çıkmaktadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye genelinde görev yapan 552 halk kütüphanesi personeli oluşturmaktadır. Çalışmada şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır: (1) Halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarına yönelik tutumları nasıldır? (2) Erken okuryazarlık farkındalık düzeyleri hangi faktörlerle ilişkilidir? (3) Dijitalleşme süreci bu hizmetleri nasıl şekillendirmektedir? Nicel araştırma yöntemi kullanılarak, demografik sorular ve 24 maddelik 5'li Likert tipi anket aracılığıyla veriler toplanmış ve betimsel istatistiklerle analiz edilmiştir. Bulgular, personelin çoğunlukla hikâye saati hizmetinin gerekli ve düzenli sunulması gereken bir etkinlik olarak gördüğünü, ancak uygulamaya ilişkin bilgi eksiklikleri yaşadığını göstermektedir. Ayrıca, personelin önemli bir bölümünün çocuk gelişimi ve erken okuryazarlık konularında mesleki eğitim ihtiyacı hissettiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, halk kütüphanelerinde erken çocukluk hizmetlerinin sürdürülebilirliği için personelin olumlu tutumlarının önemli bir temel oluşturduğu; ancak bu hizmetlerin etkinliğinin artırılabilmesi için mesleki eğitim programlarının ve dijital imkânların güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Kütüphaneleri, Erken Çocukluk, Hikâye Saati, Dijitalleşme, Bellek Kurumları, Kütüphaneci Tutumu.

Giriş

Dijitalleşen bilgi çağında, bilgiye erişim ve okuryazarlık becerileri her zamankinden daha kritik bir hâle gelmiştir (Akan ve Ulaş, 2024; Castells, 2020). Dijitalleşme, yalnızca bilgiye erişim süreçlerini değil, aynı zamanda çocukların okuryazarlık deneyimlerini de dönüştürmektedir. Erken çocuklukta teknoloji destekli öğrenme araçlarının yaygınlaşması, halk kütüphanelerinin geleneksel rollerinin yanı sıra dijital ortamda rehberlik ve içerik üretme sorumluluklarını da artırmaktadır (Neumann ve Neumann, 2017; UNESCO, 2023). Erken çocukluk dönemi, bireylerin bilişsel, dilsel ve sosyal gelişim temellerinin atıldığı; okuryazarlık becerilerinin hızla şekillendiği hayati bir evredir. Bu süreçte halk kütüphaneleri, topluma en yakın bilgi merkezleri olarak çocukların okuma alışkanlıklarını destekleme, erken okuryazarlık becerilerini geliştirme ve ebeveynlere rehberlik etme gibi önemli roller üstlenmektedir.

Kütüphaneler, müzeler ve arşivler gibi bellek kurumları, dijitalleşme sürecini hızla benimsemektedir. Bu dönüşüm, bilginin erişilebilirliğini artırmanın yanı sıra kurumların topluluklarla etkileşim biçimlerini de değiştirmektedir. Özellikle dijital hikâye anlatıcılığı, geleneksel hikâye anlatımını multimedya araçlarıyla zenginleştirerek çocukların ve ebeveynlerin etkileşimini güçlendirmektedir. Halk kütüphanelerinde dijital hikâye saati uygulamaları, erken okuryazarlık becerilerinin gelişimine katkı sağlamakta, kültürel mirası korumakta ve topluluk katılımını artırmaktadır (Ergün ve Güneş, 2022). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ve International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) gibi uluslararası kuruluşlar da halk kütüphanelerini dijitalleşme sürecinde toplulukların kültürel belleğini koruyan ve kapsayıcı öğrenme ortamları sunan merkezler olarak tanımlamaktadır (IFLA, 2022).

Türkiye’de halk kütüphanelerinin erken çocukluk hizmetleri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olup, özellikle dijitalleşmenin bu hizmetlere etkisine odaklanan araştırmaların sayısı oldukça azdır (Kargın, 2022). Bu çalışma, halk kütüphanelerinde görev yapan personelin hikâye saati programlarına yönelik tutumlarını ve erken okuryazarlık farkındalık düzeylerini incelemekte; bulguları dijitalleşme bağlamında değerlendirerek kütüphane hizmetlerinin

¹ Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı zlmrvn@gmail.com

geleceğine ilişkin öneriler sunmaktadır. Araştırmanın temel amacı, erken çocukluk hizmetlerinde kütüphane personelinin değişen sorumluluklarını ortaya koymak ve bu süreçte karşılaşılan fırsat ve zorlukları belirlemektir.

Erken Çocukluk ve Okuryazarlık Becerileri

Erken çocukluk dönemi, bireylerin bilişsel, dilsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin temellerinin atıldığı kritik bir evredir (Ptacek, 2016). Beyin gelişimine yönelik araştırmalar, erken yaşta sunulan zengin dil girdilerinin ve etkileşimli okuma deneyimlerinin çocukların sinirsel bağlantılarını güçlendirdiğini ve yaşam boyu öğrenme kapasitelerini etkilediğini göstermektedir (Romeo vd., 2018; Shahaeian vd., 2023). Özellikle ortak dikkat ve ebeveyn-çocuk etkileşimi, Vygotsky'nin yakınsal gelişim alanı kavramı çerçevesinde, erken okuryazarlığın gelişiminde belirleyici faktörler olarak görülmektedir. Bu dönemde elde edilen erken okuryazarlık becerileri, ilerleyen eğitim süreçlerinde okuma-anlama başarısının yanı sıra sosyal katılım ve öz düzenleme becerileriyle de ilişkilidir (Justice vd., 2009).

Güncel çalışmalar, erken yaşta kitaplara ve hikâye anlatımına erişimin çocukların akademik başarılarını %20-30 oranında artırabildiğini ortaya koymaktadır (OECD, 2023). Buna karşın, UNESCO'nun 2024 raporuna göre dünya genelinde 5 yaş altındaki çocukların yaklaşık %40'ı düzenli olarak kitap ve hikâye ile tanışmamaktadır. Özellikle dezavantajlı sosyoekonomik gruplardaki çocuklar, erken okuryazarlık fırsatlarından yoksun kaldığında ilerleyen yıllarda okuma güçlüğü ve okuldan kopma riski artmaktadır (Forte ve Salamah, 2022). Bu nedenle, erken çocukluk döneminde hikâye saati, yüksek sesle okuma ve oyun temelli öğrenme etkinlikleri toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik stratejiler arasında önemli bir yere sahiptir.

Halk kütüphaneleri, topluma en yakın erişilebilir öğrenme ortamları olarak, çocukların kitap ve hikâyelerle erken yaşta tanışmasını sağlayan önemli bir araçtır. Bu kurumlar, yalnızca okuma kültürünü teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda ailelere rehberlik ederek ev ortamında sürdürülebilir bir okuryazarlık kültürünün gelişmesine katkıda bulunur. Böylece, erken okuryazarlık becerileri yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir yatırım hâline gelir (Ergün ve Güneş, 2022).

Halk Kütüphanelerinin Erken Çocukluk Hizmetlerindeki Rolü

Halk kütüphaneleri, bilgi toplumunun en erişilebilir kurumları olarak çocukların kitaplarla tanışmasını, okuma kültürünü geliştirmesini ve yaşam boyu öğrenme becerilerinin temelini atmasını destekleyen önemli aktörlerdir (IFLA, 2022). Bu kütüphaneler yalnızca kitap ödünç verme işleviyle sınırlı kalmayıp, çocuklar ve aileler için toplumsal birer öğrenme merkezi olarak hizmet sunmaktadır. Oldenburg'un (1999) "üçüncü mekân" kavramı çerçevesinde, halk kütüphaneleri ev ve okul dışında sosyal etkileşim ve öğrenme fırsatlarının gerçekleştiği alanlar olarak tanımlanmakta; özellikle erken çocukluk döneminde kapsayıcı ve güvenli bir ortam sağlamaktadır.

Uluslararası düzeyde, 1990'lardan itibaren erken okuryazarlığın önemi artmış ve halk kütüphaneleri bu sürece aktif olarak katılmıştır. Örneğin, ABD'deki Every Child Ready to Read (ECRR) programı, ebeveynleri çocuklarının ilk öğretmenleri olarak güçlendirmeyi hedeflemekte ve okuma, konuşma, şarkı söyleme, yazma ve oyun gibi temel erken okuryazarlık becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır (ALA, 2022). Kanada, Avustralya ve Avrupa ülkelerinde yürütülen aile okuryazarlığı programları, dezavantajlı gruplardaki çocuklara erişimi artırarak toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Campbell-Hicks, 2016).

Türkiye'de halk kütüphanelerinde çocuklara yönelik hizmetler giderek çeşitlenmekle birlikte, erişim ve katılım oranlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Ergün ve Güneş'in (2022) çalışması, halk kütüphanelerinde hikâye saati, çocuk atölyeleri ve ebeveyn seminerleri gibi etkinliklerin yaygınlaştığını, ancak bu programların daha çok belirli bölgelerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, birçok kütüphanede çocuk gelişimi ve erken okuryazarlık alanında uzman personel eksikliği yaşanmakta, bu da programların niteliğini sınırlamaktadır.

Sonuç olarak, halk kütüphaneleri erken çocukluk hizmetlerinde yalnızca kitap sağlama işlevi değil, aynı zamanda toplumsal bir eşitleyici rol üstlenmektedir. Bu hizmetlerin sürdürülebilirliği, personelin mesleki gelişimi, ebeveyn katılımının teşviki ve dijital araçların etkin kullanımına bağlıdır. Bu bağlamda, kütüphaneler erken çocukluk döneminde çocukların yaşam boyu öğrenme yolculuğunun ilk durağı olma potansiyeline sahiptir.

Hikâye Saati Programları

Hikâye saati programları, erken çocukluk döneminde çocukların dil gelişimini, bilişsel becerilerini ve sosyal etkileşimlerini destekleyen en etkili kütüphane etkinliklerinden biridir. Bu programlar, çocukların hikâyeler aracılığıyla kelime dağarcıklarını geliştirmelerine, dinleme ve ifade becerilerini güçlendirmelerine olanak tanır

(Campana vd., 2016). Vygotsky'nin (1978) yakınsak gelişim alanı (Zone of Proximal Development) kuramı çerçevesinde, yetişkin rehberliğinde gerçekleştirilen hikâye anlatımı, çocukların öğrenme potansiyellerini ortaya çıkararak ortak dikkat, işbirliği ve sembolik düşünme gibi becerilerin gelişimine katkı sağlar (Berk ve Winsler, 2020).

Uluslararası alanda birçok kütüphane, hikâye saati programlarını aile katılımını teşvik edecek şekilde yapılandırmıştır. Örneğin, ABD'deki Every Child Ready to Read (ECRR) programı, hikâye saatlerini okuma, şarkı söyleme, konuşma, yazma ve oyun unsurlarını bütünleştirerek yürütmekte ve ebeveynleri çocuklarının erken okuryazarlık sürecinde aktif rol üstlenmeye teşvik etmektedir (ALA, 2022). İngiltere ve Kanada'da yürütülen "Baby Storytime" ve "Rhymetime" programları, 0-3 yaş grubu çocukların ritim ve ses farkındalıklarını geliştirmeye odaklanarak, ailelerle güçlü bir etkileşim kurmayı hedeflemektedir (Calgary Public Library, 2025).

Türkiye'de halk kütüphanelerinde hikâye saati etkinlikleri son yıllarda yaygınlaşmaya başlamış olsa da katılım oranlarının sınırlı olduğu görülmektedir (Ergün ve Güneş, 2022). Programların genellikle büyük şehirlerde yoğunlaştığı, kırsal bölgelerde ise sınırlı sayıda gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Ayrıca, çocuk gelişimi ve erken okuryazarlık konularında uzmanlaşmış personel eksikliği, etkinliklerin niteliğini sınırlayan bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Katılımın düzenli olmaması, çocukların ve ebeveynlerin uzun vadeli kazanımlarını da olumsuz etkilemektedir.

Dijitalleşme süreci bu programlara yeni fırsatlar sunmuştur. Pandemi döneminde çevrim içi hikâye saatleri düzenlenerek daha geniş bir kitleye erişim sağlanmış, aynı zamanda multimedya destekli dijital hikâye anlatımı ile çocukların ilgisi artırılmıştır (Sunal, Furuncu Kutluhan ve Kalkan, 2022). Ancak dijital programların yüz yüze etkileşimin yerini tam olarak dolduramadığı, özellikle sosyo-duygusal gelişim açısından sınırlı kaldığı da vurgulanmaktadır (Guernsey, Prescott ve Park, 2022).

Sonuç olarak, hikâye saati programları yalnızca çocuklara yönelik bir etkinlik değil, aynı zamanda ebeveyn farkındalığını artıran ve kütüphaneleri toplumsal bir öğrenme merkezi haline getiren kritik bir araçtır. Programların sürdürülebilirliği için, kütüphane personelinin mesleki gelişim programlarıyla desteklenmesi, aile katılımının teşvik edilmesi ve dijital araçların hibrit bir modelle entegrasyonu gerekmektedir.

Dijitalleşme ve Bellek Kurumlarında Değişen Hizmetler

Dijitalleşme, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda bilgiye erişim, kültürel mirasın korunması ve toplumsal katılımın yeniden tanımlandığı bir süreçtir. Kütüphaneler, müzeler ve arşivler gibi bellek kurumları, bu dönüşümün merkezinde yer almakta ve hizmetlerini toplumun değişen bilgi ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmektedir. OECD'nin 2023 raporuna göre dijital teknolojiler, halk kütüphanelerinin "bilgi sağlayıcı" rolünü aşarak onları topluluk temelli öğrenme merkezleri haline getirmiştir (OECD, 2023). Bu bağlamda dijital araçların etkin kullanımı, yalnızca bilgi erişimini kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda özellikle dezavantajlı gruplar için dijital eşitsizliği azaltıcı bir unsur olarak görülmektedir.

Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, 2023 yılı itibarıyla ülkede 1.275 halk kütüphanesi ve bunlara bağlı 75 çocuk kütüphanesi bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). Bakanlık, 2023–2028 Stratejik Planı'nda dijitalleşmeyi temel önceliklerinden biri olarak tanımlamakta ve e-kütüphane, dijital arşivleme, mobil kütüphane hizmetleri gibi uygulamaların yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Özellikle E-Kütüphane platformu, çocuk kitapları ve dijital hikâye anlatımı içerikleri ile erken çocukluk hizmetlerine çevrimiçi destek sunmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin halk kütüphanelerinin hizmet kapsamını fiziksel mekânların ötesine taşıyarak erişilebilirliği artırdığını göstermektedir.

Pandemi süreci, dijitalleşmenin önemini daha da görünür kılmıştır. Guernsey, Prescott ve Park'ın (2022) belirttiği üzere, kütüphaneler kriz dönemlerinde topluluklara erişim sağlamak için dijital araçlardan yararlanmış, online hikâye saati etkinlikleri ve sanal atölyeler düzenlemiştir. Türkiye'de de bu dönemde Zoom ve YouTube üzerinden dijital hikâye saati uygulamaları yaygınlaşmış, özellikle 3–6 yaş grubuna yönelik çevrimiçi okuma etkinlikleri düzenlenmiştir. Ancak OECD (2023) raporları, dijital hizmetlere erişimde bölgesel ve sosyoekonomik farklılıkların devam ettiğini, özellikle düşük gelirli ailelerin internet ve teknolojiye erişimde zorluk yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, halk kütüphanelerinin dijital kapsayıcılığı artırmak için kritik bir rol üstlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Dijital hikâye anlatıcılığı, bu dönüşümün en dikkat çekici uygulamalarından biridir. Geleneksel hikâye saati etkinlikleri, dijital platformlar sayesinde multimedya araçları ile zenginleştirilerek çocukların ilgisini artırmakta ve ebeveyn katılımını güçlendirmektedir. Sunal, Furuncu Kutluhan ve Kalkan (2022), pandemi sürecinde dijital hikâye

anlatımının yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda pedagojik bir içerik sunma ve kriz dönemlerinde iletişim aracı olarak işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Ergün ve Güneş (2022) ise dijital hikâye anlatıcılığının kütüphanelerin topluluk liderliği rolünü pekiştirdiğini ve aileler için rehberlik sağlayan bir araç olarak öne çıktığını belirtmektedir.

Türkiye bağlamında, özellikle mobil kütüphaneler ve dijital okuma platformlarıyla dezavantajlı bölgelerdeki çocuklara ulaşma çabaları dikkat çekmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2024 verilerine göre, ülke genelinde 70'in üzerinde mobil kütüphane hizmet vermekte olup, bu araçlar internet erişimi ve dijital içeriklerle donatılarak hem fiziksel hem dijital hizmetleri entegre bir şekilde sunmaktadır. Bu uygulamalar, dijitalleşmenin yalnızca büyük şehirlerde değil, kırsal ve dezavantajlı bölgelerde de kapsayıcı bir etki yaratmasını hedeflemektedir.

Sonuç olarak, dijitalleşme süreci, halk kütüphanelerinin hizmet kapsamını genişletmekte ve erken çocukluk dönemindeki bireylere yönelik hizmetlerin çeşitlenmesini sağlamaktadır. Ancak bu süreçte dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi, personelin dijital yeterliliklerinin artırılması ve erişim eşitsizliklerinin giderilmesi kritik öncelikler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki halk kütüphanelerinin dijitalleşme yolculuğu, yalnızca teknolojik altyapı yatırımlarını değil, aynı zamanda toplumsal katılımı ve kültürel mirasın dijital korumasını da kapsayan bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Amaç, Önem ve Araştırma Soruları

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, halk kütüphanelerinde görev yapan personelin hikâye saati programlarına yönelik tutumlarını ve erken okuryazarlık farkındalık düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle dijitalleşme süreciyle birlikte kütüphanelerin üstlendiği değişen sorumluluklar bağlamında, erken çocukluk hizmetlerinde personelin rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma, hem çocukların okuryazarlık gelişimine katkı sağlayacak programların etkinliğini değerlendirmeye hem de kütüphane personelinin mesleki algı ve tutumlarını anlamaya odaklanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Erken çocukluk dönemi, bireylerin bilişsel, dilsel ve sosyal gelişim temellerinin atıldığı kritik bir evredir. Bu dönemde sunulan nitelikli kütüphane hizmetleri, çocukların yaşam boyu okuryazarlık becerilerini desteklemenin yanı sıra toplumsal eşitsizlikleri azaltmada stratejik bir rol üstlenmektedir.

Türkiye bağlamında halk kütüphanelerinde yürütülen hizmetlere yönelik nicel araştırmalar sınırlı olup, dijitalleşme sürecinin bu hizmetlere etkisi yeterince incelenmemiştir. Bu nedenle çalışma, yalnızca akademik literatüre katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda uygulamacılar ve politika yapıcılar için erken çocukluk hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik yol gösterici veriler sunmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarına yönelik tutumları nasıldır?
2. Halk kütüphanesi personelinin erken okuryazarlık farkındalık düzeyleri hangi boyutlarda farklılık göstermektedir?
3. Personelin demografik özellikleri (mesleki deneyim, eğitim düzeyi, kütüphane türü vb.) ile hikâye saati programlarına yönelik tutum ve erken okuryazarlık farkındalık düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?
4. Dijitalleşme süreci, personelin tutum ve farkındalık düzeylerini nasıl etkilemektedir?

Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, belirli bir evren içerisindeki bireylerin görüş, tutum ve davranışlarının mevcut durumunu betimlemeye olanak tanır. Araştırmada, halk kütüphanelerinde görev yapan personelin hikâye saati programlarına yönelik tutumları ile erken okuryazarlık farkındalık düzeyleri incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki halk kütüphanelerinde görev yapan tüm personel oluşturmaktadır. Örneklem, basit rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup, toplam 552 personel araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri; cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki çalışma süresi, görev türü ve kütüphanenin bulunduğu bölge

değişkenleri ile belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların hikâye saati programı sunma durumları da araştırma kapsamında toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır:

- Demografik bilgi formu: Katılımcıların kişisel ve mesleki özelliklerini belirlemeye yönelik sorular.
- Tutum ölçeği: Araştırma amacı doğrultusunda hazırlanmış 24 tutum sorusu.

Tutum soruları iki temel boyutta toplanmıştır:

- Hikâye Saati Tutumları
- Erken Okuryazarlık Farkındalığı

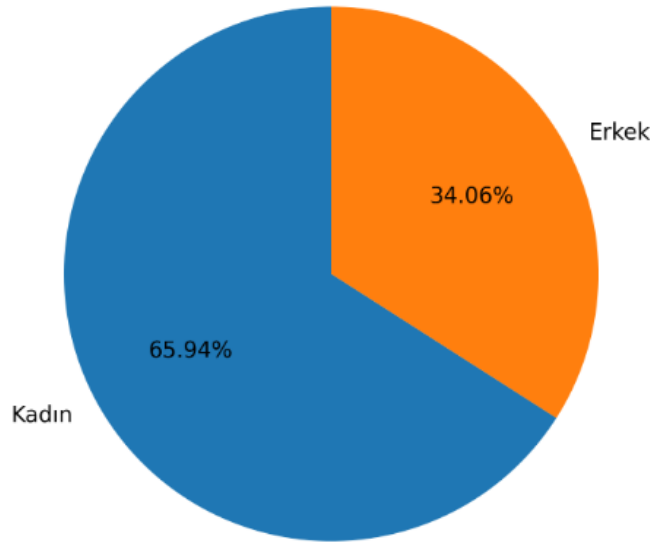
Sorular 5’li Likert tipi olarak düzenlenmiş olup, "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ile "Kesinlikle Katılıyorum (5)" arasında derecelendirilmiştir. Ölçeğin kapsam geçerliliği, alan uzmanlarının görüşleriyle sağlanmıştır; güvenilirliği ise Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS 23 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle betimsel istatistikler (frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma) hesaplanmıştır. Demografik değişkenlerin dağılımları pasta ve çubuk grafikleri ile görselleştirilmiştir. Araştırmanın amaç ve sorularına uygun olarak analizler betimleyici yöntemlerle sınırlandırılmıştır.

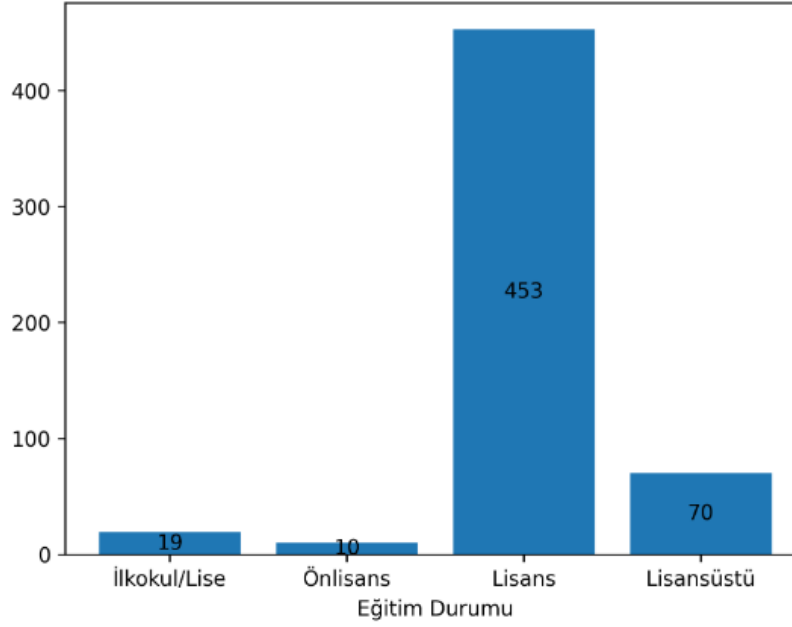
Bulgular

Araştırmada, Türkiye’deki halk kütüphanelerinde görev yapan 552 personelin demografik özellikleri ve hikâye saati programlarına yönelik tutumları ile erken okuryazarlık farkındalıkları incelenmiştir. Bulgular, katılımcıların demografik dağılımları ve anket maddelerine verdikleri yanıtlar üzerinden değerlendirilmiştir.

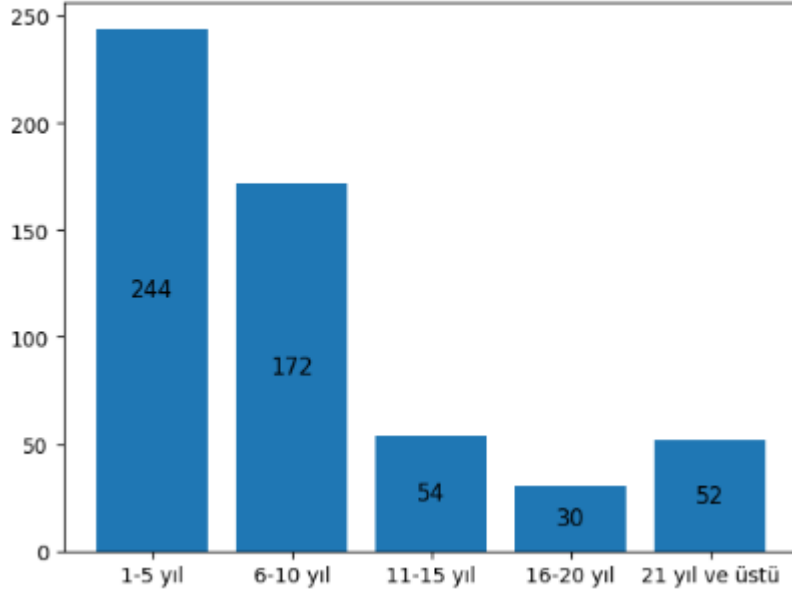
Şekil 1. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

Araştırmaya katılan 552 halk kütüphanesi personelinin cinsiyet dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %65,94’ünün kadın, %34,06’sının ise erkek olduğu görülmektedir (Şekil 1). Bu bulgu, halk kütüphanelerinde görev yapan personelin büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde de kütüphane hizmetlerinde kadın personelin ağırlıklı olduğu vurgulanmaktadır (Campana vd., 2016; Wilson-Scorgie, 2022).

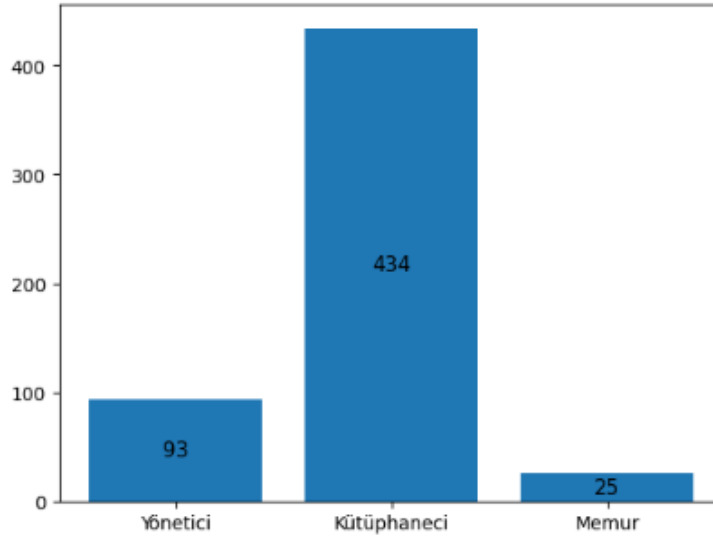
Şekil 2. Katılımcıların eğitim durumu dağılımı

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %82,06'sının lisans mezunu (n=453) olduğu, bunu lisansüstü mezunların %12,68 (n=70) ile takip ettiği görülmektedir. Daha düşük oranlarda ise ilkokul/lise mezunları %3,44 (n=19) ve önlisans mezunları %1,81 (n=10) yer almaktadır (Şekil 2). Bu bulgu, halk kütüphanelerinde görev yapan personelin büyük çoğunluğunun lisans düzeyinde eğitime sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

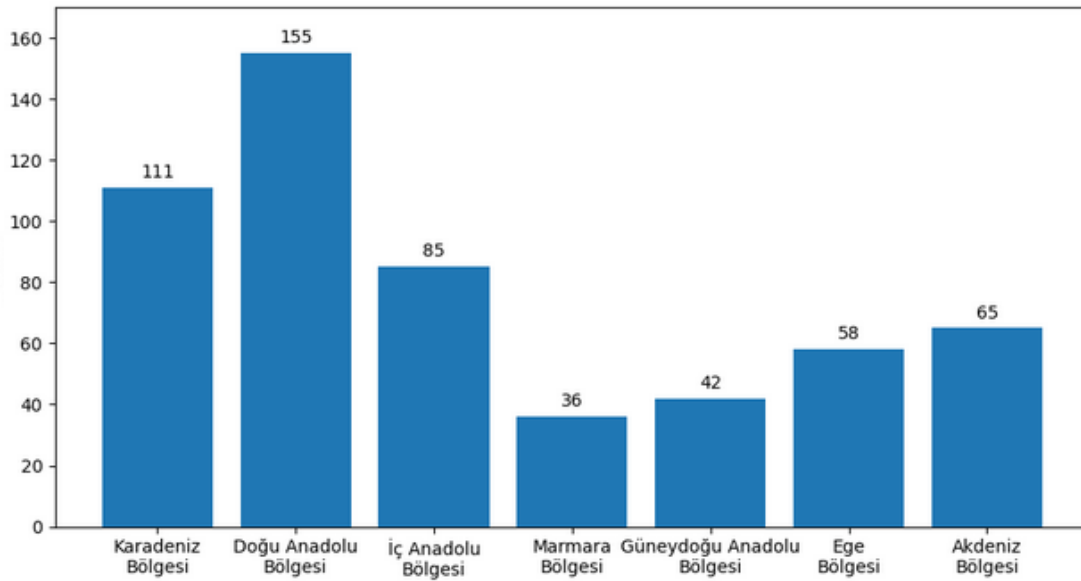
Şekil 3. Katılımcıların mesleki çalışma süresi dağılımı

Katılımcıların mesleki deneyim süreleri incelendiğinde, en büyük grubun 1–5 yıl arası çalışanlar olduğu görülmektedir (%44,2; n=244). Bunu 6–10 yıl arası çalışanlar %31,2 (n=172) ile takip etmektedir. Daha uzun süreli mesleki deneyime sahip olanların oranı görece düşük olup, 11–15 yıl %9,8 (n=54), 16–20 yıl %5,4 (n=30) ve 21 yıl ve üzeri %9,4 (n=52) düzeyindedir (Şekil 3).

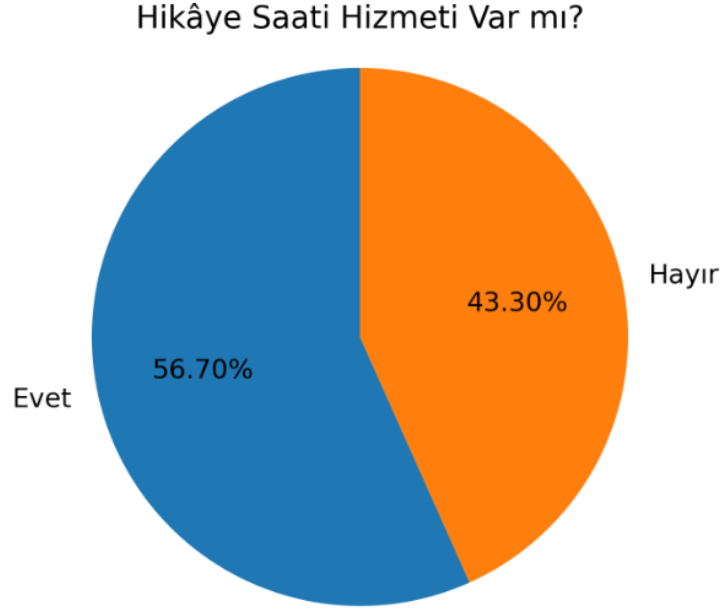
Şekil 4. Katılımcıların görev türüne göre dağılımı

Katılımcıların görev türleri incelendiğinde, en büyük grubun kütüphaneciler olduğu görülmektedir (%76,4; n=434). Bunu yöneticiler %16,4 (n=93) ile takip etmektedir. Memurların oranı ise görece düşük olup %4,4 (n=25) düzeyindedir (Şekil 4).

Şekil 5. Katılımcıların bölgelere göre dağılımı

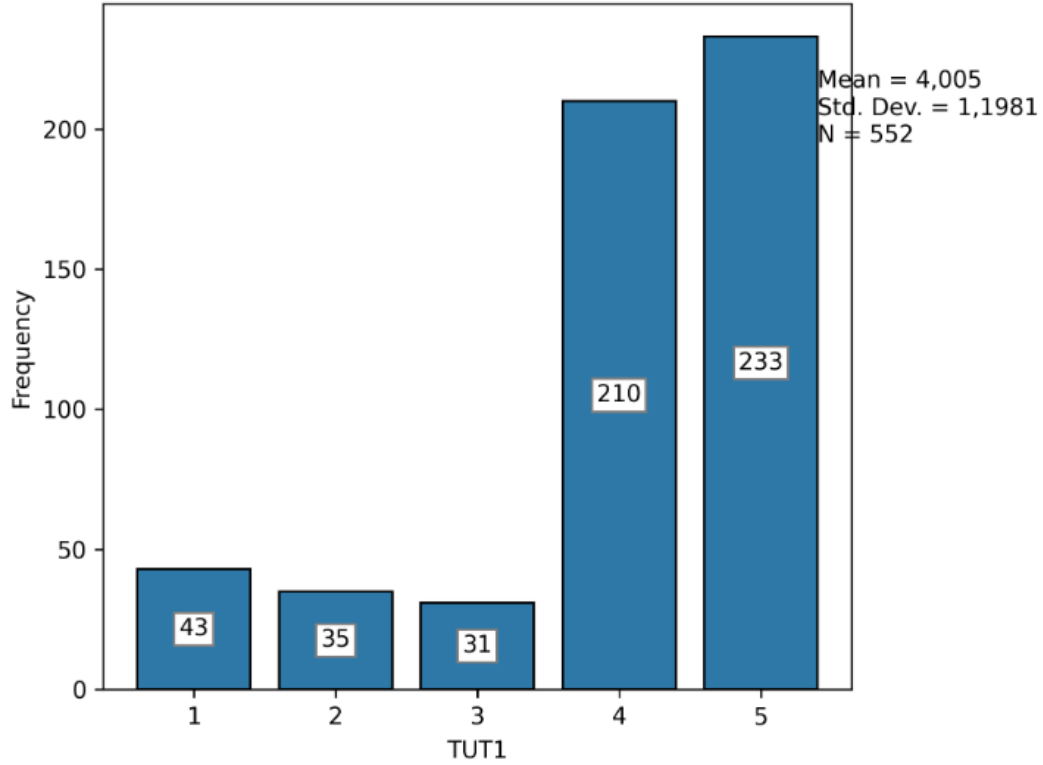
Katılımcıların görev yaptıkları bölgeler incelendiğinde, en büyük grubun Doğu Anadolu Bölgesi olduğu görülmektedir (%27,3; n=155). Bunu Karadeniz Bölgesi %19,5 (n=111) ve İç Anadolu Bölgesi %15 (n=85) takip etmektedir. Marmara Bölgesi %6,3 (n=36) ile en düşük katılım gösteren bölge olurken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %7,4 (n=42), Ege Bölgesi %10,2 (n=58) ve Akdeniz Bölgesi %11,4 (n=65) düzeyindedir (Şekil 5).

Şekil 6. Kütüphanelerde hikâye saati hizmetinin bulunma durumuna ilişkin dağılım.

Katılımcıların kütüphanelerinde hikâye saati hizmeti bulunup bulunmadığı incelendiğinde, kütüphanelerin %56,7'sinde (n=322) hikâye saati hizmeti bulunduğu, %43,3'ünde (n=246) ise bu hizmetin olmadığı görülmektedir (Şekil 6).

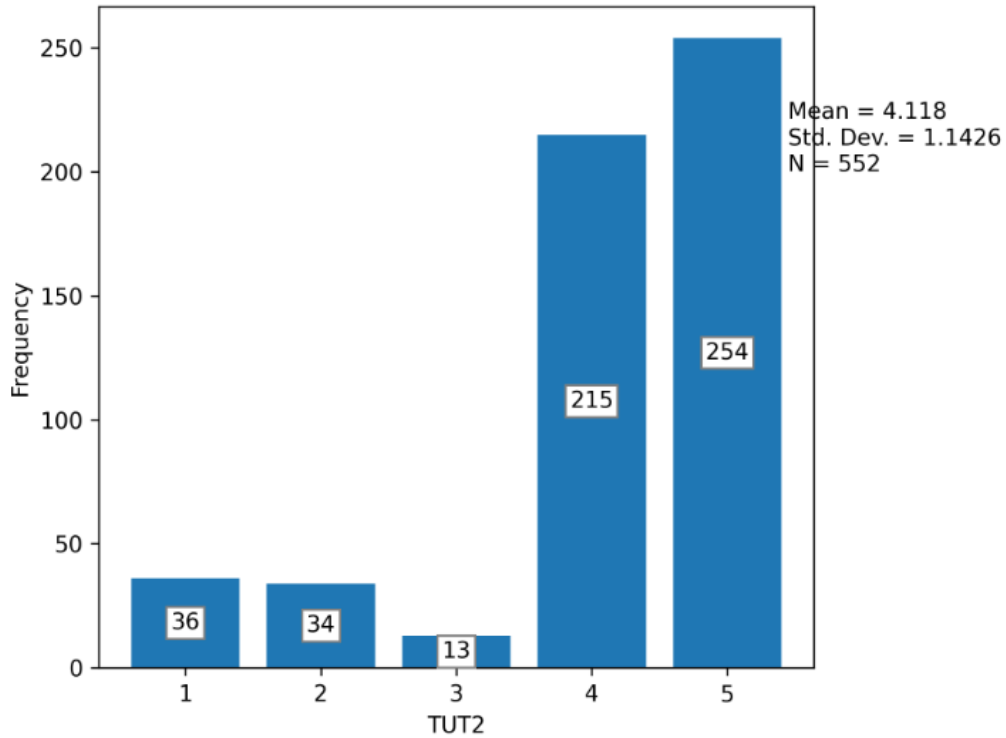
Bu bulgu, halk kütüphanelerinin yarısından fazlasında erken çocukluk dönemindeki çocuklara yönelik okuma kültürünü destekleyen hikâye saati etkinliklerinin yürütüldüğünü göstermektedir. Öte yandan, yaklaşık %43 oranındaki kütüphanede bu hizmetin bulunmaması, çocuklara yönelik programların tüm kütüphanelerde yaygınlaştırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, hem kaynak dağılımı hem de personel kapasitesi açısından bölgesel veya kurumsal farklılıkların varlığına işaret etmektedir.

Şekil 7. Katılımcıların “Halk ve çocuk kütüphanelerinde hikâye saati programlarının gerekli olduğuna ilişkin tutumları” (TUT1) yanıt dağılımları

Katılımcıların ortalama tutum puanı 4,00 olup, dağılım incelendiğinde yanıtların büyük kısmının “Katılıyorum” (%38,0) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%42,2) seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuç, halk kütüphanesi personelinin yarısından fazlasının hikâye saatlerini kütüphane hizmetlerinin kurumsal ve ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Personelin bu tutumu, çocuklara yönelik programların sürekliliğinin kütüphane hizmet anlayışının merkezinde yer alması gerektiğine işaret etmektedir.

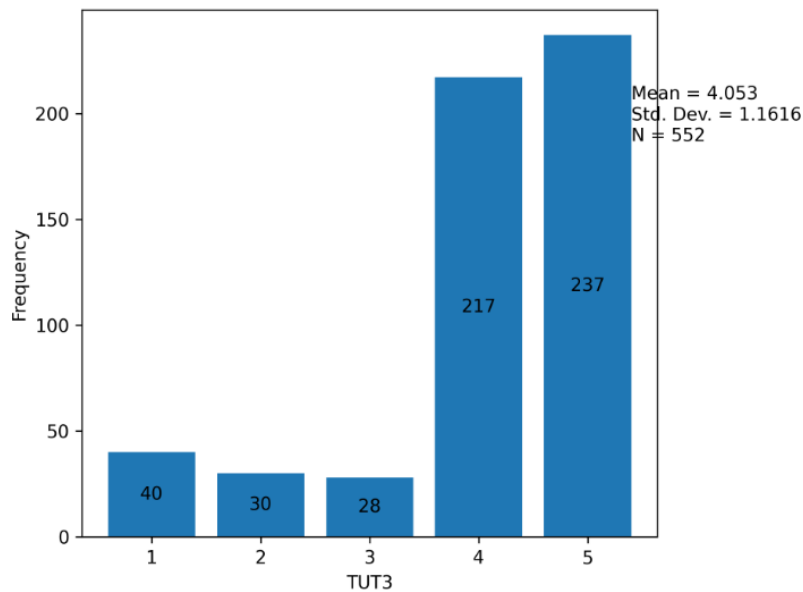
Bununla birlikte, toplamda yaklaşık 84 katılımcının (%15,2) bu görüşe katılmadığı ya da kararsız kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, hikâye saatinin kütüphane hizmetleri arasında zorunlu bir unsur olarak konumlandırılması konusunda belirli ölçüde tereddütlerin bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu çekincelerin, personelin iş yükü, mevcut mekân olanakları veya hizmet önceliklerine ilişkin farklı değerlendirmelerden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla, genel eğilim güçlü bir destek yönünde olsa da, hizmetin standartlaştırılması ve yaygınlaştırılması için kurumsal düzeyde ek stratejilere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Şekil 8. Katılımcıların “Hikâye saati programlarının çocukların gelişiminde önemli olduğuna ilişkin tutumları” (TUT2) yanıt dağılımları

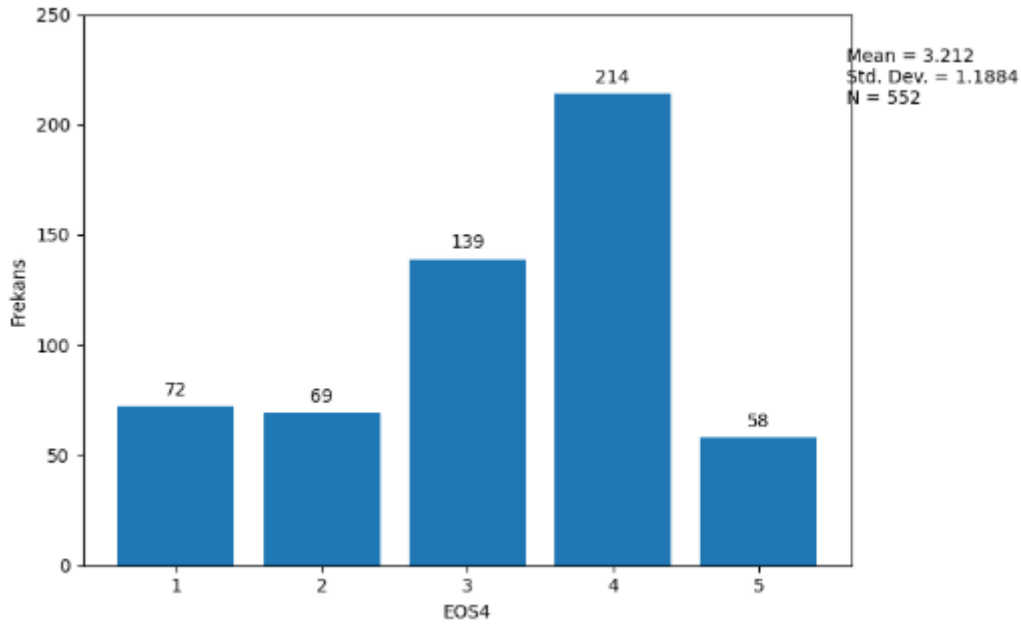
Katılımcıların ortalama tutum puanı 4,11 olup, dağılım incelendiğinde yanıtların büyük çoğunluğunun “Katılıyorum” (n=215; %38,9) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (n=254; %46,0) seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuç, personelin hikâye saati programlarını çocukların bilişsel, dilsel ve kültürel gelişimi açısından önemli gördüğünü ortaya koymaktadır.

Olumsuz yanıtların görece düşük düzeyde kalması, personelin programların yalnızca kütüphane hizmetleri içerisinde yer alması gerektiğini (TUT1) düşünmekten öte, doğrudan çocuk gelişimine katkısını daha güçlü biçimde kabul ettiğini göstermektedir. Bu bulgu, halk kütüphanesi personelinin erken çocukluk döneminde kütüphanelerin eğitsel işlevinin farkında olduğunu ve hikâye saatini bu işlevin önemli bir aracı olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 9. Katılımcıların “Hikâye saati programlarının düzenli bir şekilde sunulmasına ilişkin tutumları” (TUT3) yanıt dağılımları

Katılımcıların ortalama puanı 4,05 olup, yanıt dağılımı incelendiğinde büyük çoğunluğun “Katılıyorum” (%39,3) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%42,9) seçeneklerini tercih ettiği görülmektedir. Bu sonuç, halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarının düzenli ve sürdürülebilir bir hizmet olarak sunulmasına yönelik güçlü bir farkındalığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, hikâye saatinin tek seferlik etkinlikler yerine, çocuklara yönelik kütüphane hizmetlerinin sürekliliği içerisinde konumlandırılması gerektiğine dair ortak bir anlayışa işaret etmektedir. Bununla birlikte, yaklaşık 70 katılımcının (%12,7) bu görüşe katılmaması, uygulamada karşılaşılan iş yükü, personel kapasitesi, mekânsal olanaklar veya kurumsal önceliklerle ilgili pratik sınırlılıkların tutumları etkileyebileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla genel eğilim olumlu olmakla birlikte, hikâye saatinin sürdürülebilirliğini güvence altına almak için yapısal ve yönetsel desteklerin sağlanması gerektiği söylenebilir.

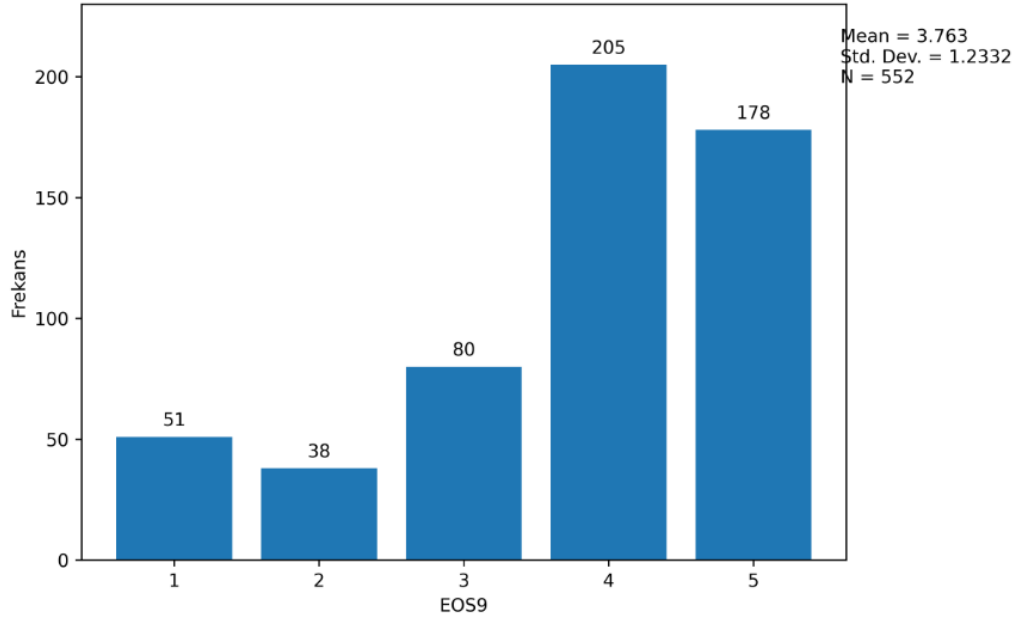

Şekil 10. Katılımcıların “Hikâye saati programlarının içeriğinde yer alan etkinliklerin nasıl yapılacağına dair bilgi düzeyleri” (ESO4) yanıt dağılımları

Katılımcıların ortalama puanı 3,21 olup, bu sonuç orta düzeyde bir eğilimi göstermektedir. Dağılım incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısının (%49,3; n=272) “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtlarını vererek bilgi sahibi olduğunu belirttiği görülmektedir. Ancak geri kalan yarısı ya kararsız kalmış (%25,2; n=139) ya da bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir (%25,5; n=141).

Bu tablo, personelin önemli bir kısmının hikâye saati uygulamalarının nasıl gerçekleştirileceği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını düşündürmektedir. Diğer tutum maddelerinde (TUT1, TUT2, TUT3) programların gerekliliği ve çocuk gelişimine katkısı konusunda yüksek düzeyde olumlu tutumlar gözlenirken, uygulamaya yönelik bilgi düzeyinde daha düşük bir ortalama ortaya çıkmıştır. Bu durum, personelin programların önemini kavradığını ancak uygulamaya dönük bilgi ve beceri açısından desteklenmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla, hikâye saati programlarının sürdürülebilirliği açısından personelin yalnızca tutumlarının değil, aynı zamanda uygulamaya yönelik donanımlarının da güçlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Şekil 11. Katılımcıların “Kütüphane personelinin çocuk gelişimi konusunda eğitim alması gerektiğine ilişkin tutumları” (ESO9) yanıt dağılımları

Katılımcıların çocuk gelişimi konusunda eğitim almasına ilişkin ortalama tutum puanı 3,76 olup, genel olarak olumluya yakın bir eğilimi yansıtmaktadır. Yanıt dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %69’unun (n=383) “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtlarını vermesi, personelin büyük bir kısmının çocuk gelişimi alanındaki eğitim ihtiyacının önemini kabul ettiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, yaklaşık %16’lık bir grup (n=89) bu görüşe katılmadığını belirtmiş, %15’lik bir kesim (n=80) ise kararsız kalmıştır. Bu bulgu, personelin belirli bir kısmının çocuk gelişimi konusunu ya önemsiz gördüğünü ya da mevcut görev tanımlarıyla doğrudan ilişkili bulmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla, genel eğilim olumlu olmakla birlikte, konuya yönelik farkındalık düzeyinde farklılıklar bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, bulgular kütüphane personelinin çoğunlukla çocuk gelişimine ilişkin eğitimlerin gerekliliğini kabul ettiğini, ancak bu konuda tüm personeli kapsayacak düzeyde ortak bir tutumun henüz oluşmadığını göstermektedir. Bu durum, eğitim programlarının kapsamının ve içeriğinin netleştirilmesi ve personelin görev tanımlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

ESO4, personelin hikâye saati uygulamalarının nasıl yürütüleceği konusunda bilgi eksikliği olduğunu ortaya koyuyordu. ESO9 ise, personelin çoğunluğunun bu eksikliği gidermek için çocuk gelişimi ve eğitim konularında mesleki destek gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.

TUT1–TUT3 bulgularında, personelin hikâye saati programlarının önemini ve düzenli sunulmasını benimsediği görülmüyordu.

Bu üç bulgu bir arada değerlendirildiğinde, halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarını gerekli ve faydalı bulduğu, ancak programların niteliğini artırmak için pedagojik bilgi, yöntem bilgisi ve çocuk gelişimi alanında mesleki desteğe ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Tartışma

Bu araştırma, Türkiye’deki halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarına yönelik tutumları ve erken okuryazarlık farkındalıklarını incelemeyi amaçlamıştır. Bulgular, TUT1–TUT3 maddeleri üzerinden değerlendirildiğinde, personelin büyük çoğunluğunun hikâye saati programlarını kütüphane hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü; bu programların çocukların bilişsel, dilsel ve sosyal gelişiminde önemli olduğuna ve düzenli bir şekilde yürütülmesi gerektiğine dair güçlü bir farkındalık sergilediği ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, halk kütüphanelerinin erken okuryazarlık gelişimindeki eğitsel rolünü destekleyen önceki çalışmalara paralel olarak, programların hem çocuklar hem de aileler için öğrenme ve etkileşim fırsatları sunduğunu göstermektedir (Campana vd., 2016; Crist vd., 2020; Mills vd., 2018; Whitehurst ve Lonigan, 2001; Wilson-Scorgie, 2022).

Ancak ESO4 bulgusu, personelin yaklaşık yarısının hikâye saati uygulamalarının pedagojik boyutu ve uygulama yöntemleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Bu durum, halk kütüphanelerinde hizmetlerin öneminin farkında olunmasına rağmen, uygulamada etkinliğin artırılması için bilgi ve deneyim eksikliğinin bulunduğu göstermektedir. ESO9 bulgusu ile birlikte değerlendirildiğinde, personelin büyük kısmı çocuk gelişimi eğitimine ihtiyaç duyduğunu kabul etmekte (%69), fakat bir kısmı (%16) bu ihtiyacı önemsememekte veya mevcut görev tanımlarıyla ilişkilendirmemektedir. Bu sonuç, mesleki gelişim programlarının kütüphane personeli için zorunlu, sistematik ve pedagojik olarak desteklenmiş biçimde planlanmasının önemini vurgulamaktadır. Dijital hikâye anlatımı ve multimedya tabanlı etkinlikler, hizmetlerin niteliğini artırsa da etkin uygulama için pedagojik bilgi ve dijital becerilerin birleşimi kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Sunal, Furuncu Kutluhan ve Kalkan, 2022; Ergün ve Güneş, 2022; IFLA, 2022).

Demografik bulgular, araştırmaya katılan personelin çoğunluğunun kadın (%65,94) ve lisans mezunu (%82,06) olduğunu; mesleki deneyim açısından ise büyük kısmının 1–5 yıl arası çalıştığını (%44,2) göstermektedir. Bu dağılım, genç ve eğitilmiş bir iş gücünün, yenilikçi ve motivasyonu yüksek bir potansiyel sunabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, görev türüne göre dağılımda kütüphanecilerin çoğunluğu (%76,4) oluştururken, yöneticiler (%16,4) ve memurlar (%4,4) daha azdır; bu durum, hizmet standartlarının uygulanması ve karar alma süreçlerinde potansiyel dengesizliklere işaret edebilir. Bölgesel dağılım verileri (%27,3 Doğu Anadolu, %19,5 Karadeniz) ise kütüphane hizmetlerinin coğrafi farklılık gösterebileceğini ve bazı bölgelerde erken okuryazarlık programlarının sınırlı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, kütüphanelerde hikâye saati hizmetinin bulunma oranı (%56,7) bu tür hizmetlerin yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Türkiye’de halk kütüphanelerinin erken çocukluk hizmetlerinde eşitsizlikleri azaltacak politikalar geliştirmesi gerektiğini göstermektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023; OECD, 2024).

Genel olarak, bulgular halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarını gerekli, faydalı ve sürdürülebilir bir uygulama olarak benimsediğini göstermektedir. Ancak uygulama ve pedagojik boyutta bilgi eksikliği, mesleki gelişim ve eğitim programlarının planlanmasının kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, dijitalleşen kütüphanelerin erken okuryazarlık misyonunun güçlendirilmesinde personelin eğitime, pedagojik kapasitesinin artırılmasına ve dijital becerilerinin geliştirilmesine yönelik ihtiyacı net bir şekilde vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, araştırma bulguları, halk kütüphanelerinde erken okuryazarlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için personelin pedagojik eğitim, uygulama rehberliği ve dijital beceri geliştirme programlarıyla desteklenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, politika yapıcılar ve kütüphane yöneticileri, hizmetin niteliğini artıracak stratejiler geliştirerek çocukların bilişsel, dilsel ve sosyal gelişiminde kalıcı etkiler yaratabilir.

Sonuç

Bu araştırma, Türkiye’deki halk kütüphanelerinde görev yapan personelin hikâye saati programlarına yönelik tutumlarını ve erken okuryazarlık farkındalıklarını incelemiştir. Bulgular, personelin büyük çoğunluğunun hikâye saati programlarını kütüphane hizmetlerinin ayrılmaz bir unsuru olarak gördüğünü ve bu programların çocukların bilişsel, dilsel ve sosyal gelişimine katkı sağladığını kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Campana vd. (2016) ve Crist vd. (2020) gibi önceki araştırmaların, halk kütüphanelerinin erken okuryazarlık becerilerini desteklemedeki kritik rolünü vurgulayan bulgularıyla tutarlıdır.

Bununla birlikte, bulgular personelin önemli bir kısmının uygulama yöntemleri ve pedagojik bilgi açısından yetersizlik yaşadığını ortaya koymuştur. Özellikle çocuk gelişimi ve erken okuryazarlık pedagojisine ilişkin bilgi eksiklikleri, hikâye saati programlarının niteliğini sınırlandıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, IFLA (2022) ve ALA (2023) tarafından önerilen uluslararası standartlarda da belirtildiği gibi, halk kütüphanesi personelinin yalnızca teknik becerilerle değil, pedagojik yeterliliklerle de donatılması gerektiğini göstermektedir.

Demografik veriler, halk kütüphanesi personelinin çoğunluğunun kadın ve lisans mezunu olduğunu, ayrıca büyük bir kısmının 1–5 yıl arasında mesleki deneyime sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, genç ve eğitilmiş personelin yenilikçi uygulamalara açık olduğunu ve erken okuryazarlık hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Ancak, görev türü ve bölgesel dağılımlardaki farklılıklar, hizmetlerin standartlaştırılması ve eşit erişim sağlanması açısından kritik bir konu olarak görülmektedir.

Genel olarak, halk kütüphanesi personelinin hikâye saati programlarını desteklediği, ancak uygulama niteliğini artırmak için mesleki bilgi, pedagojik beceri ve dijital yetkinlikler alanlarında güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, özellikle dijitalleşen kütüphanelerde, hibrit ve çevrim içi hikâye saati uygulamalarının yaygınlaştırılmasıyla erken okuryazarlık hizmetlerinin daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Öneriler

- Mesleki Gelişim Programları: Halk kütüphanelerinde görev yapan personel için erken çocukluk pedagojisi, hikâye saati uygulama teknikleri ve dijital içerik üretimi konularında düzenli mesleki eğitim programları planlanmalıdır. Bu programların uluslararası standartlarla uyumlu olması sağlanmalıdır (IFLA, 2022).
- Hizmet Standartlarının Belirlenmesi: Kütüphaneler arasında hikâye saati programlarının sürekliliği ve niteliğini sağlamak amacıyla ulusal düzeyde hizmet standartları belirlenmeli ve Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinasyonunda uygulanmalıdır.
- Bölgesel Farkındalık ve Erişim: Erken okuryazarlık hizmetlerinde bölgesel eşitsizlikleri azaltmak için özellikle Doğu ve kırsal bölgelerde mobil kütüphane hizmetleri, çevrim içi etkinlikler ve yerel iş birlikleri artırılmalıdır.
- Uygulama Kılavuzları ve Materyaller: Personelin pedagojik bilgi eksikliğini gidermek ve uygulama birliğini sağlamak amacıyla rehber kitapçıklar, video eğitim setleri ve örnek hikâye saati içerikleri hazırlanmalıdır.
- Dijital ve Hibrit Uygulamalar: Dijitalleşen kütüphaneler kapsamında çevrim içi hikâye saatleri, artırılmış gerçeklik (AR) destekli kitap okuma deneyimleri ve interaktif uygulamalar geliştirilerek çocuklara daha kapsayıcı ve yenilikçi hizmetler sunulmalıdır.
- Değerlendirme ve Geri Bildirim Mekanizmaları: Hikâye saati programlarının etkinliği, düzenli olarak anketler, katılım verileri ve ebeveyn geri bildirimleri ile değerlendirilerek sürekli bir gelişim süreci sağlanmalıdır.
- Politika ve Strateji Önerileri: Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimler, halk kütüphanelerinin erken okuryazarlık hizmetlerini destekleyen uzun vadeli bir stratejik plan geliştirmelidir. Bu strateji, OECD'nin (2024) kapsayıcı eğitim politikalarıyla uyumlu olmalıdır.

Bu öneriler, halk kütüphanelerinin erken çocukluk döneminde okuryazarlığı destekleyen dijital ve pedagojik açıdan güçlü merkezler haline gelmesine katkı sağlayacaktır. Böylece çocukların yaşam boyu öğrenme süreçleri desteklenirken, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına da katkıda bulunulabilir.

Kaynakça

- Akan, E. ve Ulaş, A. H. (2024). Eğitim alanındaki dijital öyküleme araştırmaları: Bibliyometrik ve sistematik analiz. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [PAÜEF]*, 62, 331-361. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1432331>
- American Library Association (ALA). (2022). *State of America's libraries report 2022*. American Library Association. <https://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2022>
- Berk, L. E., ve Winsler, A. (2020). *Scaffolding children's learning: Vygotsky and early childhood education* (2nd ed.). National Association for the Education of Young Children.

- Calgary Public Library. (2025). *Baby Rhyme Time*. <https://www.calgarylibrary.ca/events-and-programs/programs/baby-rhyme-time> adresinden erişildi.
- Campana, K., Mills, J. E., Capps, J. L., Dresang, E. T., Carlyle, A., Metoyer, C. A., Urban, I. B., Feldman, E. N., Brouwer, M., Burnett, K., ve Kotrla, B. (2016). Early literacy in library storytimes: A study of measures of effectiveness. *Library Quarterly*, 86(4), 369–388. <https://doi.org/10.1086/688028>
- Campbell-Hicks, R. (2016). Early literacy programmes in public libraries: best practice. *The Australian Library Journal*, 65(2), 121–129. <https://doi.org/10.1080/00049670.2016.1121770>
- Castells, M. (2020). *The rise of the network society*. Wiley-Blackwell.
- Crist, B., Donovan, C. V., Doran-Myers, M., ve Hofschire, L. (2020). Supporting Parents in Early Literacy through Libraries (SPELL): An Evaluation of a Multi-Site Library Project. *Public Library Quarterly*, 39(2), 89–101. <https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1622070>
- Ergün, C., ve Güneş, S. (2022). Halk kütüphanelerinin toplumun dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmedeki rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(4), 395–422. <https://doi.org/10.24146/tk.1087448>
- Every Child Ready to Read. (2025). *Every Child Ready to Read: Read. Learn. Grow*. Retrieved from <https://everychildreadytoread.org/> adresinden erişildi.
- Forte, S., ve Salamah, M. A. (2022). Importance of home in the literacy process of child. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 36(1), 1–9. <https://doi.org/10.9734/AJESS/2022/v36i1766>
- Guernsey, L., Prescott, S., ve Park, C. (2022). A Pandemic Snapshot: Libraries' Digital Shifts and Disparities to Overcome. *Public Library Quarterly*, 42(3), 221–241. <https://doi.org/10.1080/01616846.2022.2073783>
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2022). *Guidelines for library services to children (ages 0–18)*. https://repository.ifla.org/items/c8c2e9e7-a81c-4602-a5c5-343a201766e3?utm_source adresinden erişildi.
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2023). IFLA trend report update 2023. International Federation of Library Associations and Institutions. <https://www.ifla.org> adresinden erişildi.
- Justice, L. M., Kaderavek, J. N., Fan, X., Sofka, A., ve Hunt, A. (2009). Accelerating preschoolers' early literacy development through classroom-based teacher use of print referencing during storybook reading sessions. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 40(1), 67–85. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2008/07-0098\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2008/07-0098))
- Kargın, T. (2022). Erken çocukluk döneminde dijital okuryazarlıklar (Dilek Altun ve Feyza Tantekin Erden, Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Dijital Teknoloji: Uygulamalar, Araştırmalar ve Eğilimler* (ss. 180–210). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). *Halk kütüphaneleri istatistikleri 2023*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://www.ktb.gov.tr> adresinden erişildi.
- Mills, J. E., Campana, K., Carlyle, A., Kotrla, B., Dresang, E. T., Urban, I. B., Capps, J. L., Metoyer, C., Feldman, E. N., Brouwer, M., ve Burnett, K. (2018). Early Literacy in Library Storytimes, Part 2: A Quasi-Experimental Study and Intervention with Children's Storytime Providers. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 88(2), 160–176. <https://www.jstor.org/stable/26561782> adresinden erişildi.
- Neumann, M. M., ve Neumann, D. L. (2015). The use of touch-screen tablets at home and pre-school to foster emergent literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*, 17(2), 203–220. <https://doi.org/10.1177/1468798415619773>
- Neumann, M. M., ve Neumann, D. L. (2017). The use of touch-screen tablets at home and pre-school to foster emergent literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*, 17(2), 203–220. <https://doi.org/10.1177/1468798415619773>
- Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community* (2nd ed.). Marlowe & Company.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). The impact of digital technologies on public libraries: Learning, inclusion and access. <https://www.oecd.org> adresinden erişildi.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2024). *Bridging the digital divide: Policy actions for equitable access*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/digital> adresinden erişildi.

- Programming Librarian. (2025). Digital storytelling in 5 steps. Programming Librarian. URL: <https://programminglibrarian.org/adresinden-erişildi>.
- Ptacek, B. (2016). Early literacy and the public library: An opportunity of a lifetime (of reading). *Public Library Quarterly*, 35(4), 338–343. <https://doi.org/10.1080/01616846.2016.1245007>
- Romeo, R. R., Leonard, J. A., Robinson, S. T., West, M. R., Mackey, A. P., Rowe, M. L., ve Gabrieli, J. D. E. (2018). Beyond the 30-million-word gap: Children’s conversational exposure is associated with language-related brain function. *Psychological Science*, 29(5), 700–710. <https://doi.org/10.1177/0956797617742725>
- Shahaeian, A., Haynes, M., ve Frick, P. J. (2023). The role of language in the association between theory of mind and executive functioning in early childhood: New longitudinal evidence. *Early Childhood Research Quarterly*, 62, 251-258. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2022.09.003>
- Sunal, G. ve Furuncu Kutluhan, D. ve Bağdatlı Kalkan, S. (2022). Geleneksel ve Dijital Hikaye Anlatıcılığı Arasındaki Farkın Covid 19 Pandemi Sürecinde Maske Kullanımına İlişkin Bir Video Filmi Üzerinden İncelenmesi, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 6 (3), 221-228. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2561681> adresinden erişildi.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2023). *Global education monitoring report 2023: Technology in education*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385926> adresinden erişildi.
- Whitehurst, G. J., ve Lonigan, C. J. (2001). Emergent literacy: Development from prereaders to readers. In S. B. Neuman ve D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (Vol. 1, pp. 11–29). Guilford Press.
- Wilson-Scorgie, D. J. (2022). Public library play-based early literacy programs: What is the parental experience? Pathfinder: *A Canadian Journal for Information Science Students and Early Career Professionals*, 3(1), 93–106. <https://doi.org/10.29173/pathfinder53>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Akademik Yayınların Karanlık Yüzü: Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi ve Türkiye’deki Üniversiteler

İlknur Zeydan¹

Özet

Son yıllarda yükseköğretim kurumları arasında artan rekabet akademisyenleri daha fazla yayın yapmaya zorlamaktadır. Yayın ve atıf sayılarını artırmak için bazen etik dışı yollara başvurulması söz konusu olabilmektedir. İntihal, sahtecilik, sapırma, duplikasyon, bölümlenme, haksız yazarlık, yağmacı dergilerde yayın yapılması, atıf kartellerinin kurulması akademik yayınlarda gözlenen etik dışı davranışlardır. Geleneksel üniversite sıralamaları yayın ve atıf miktarına göre sıralama yaparken, etik dışı davranışları değerlendirmezler. Bu tip uygunsuz durumları değerlendirebilmek için Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi (Research Integrity Risk Index – RI²) Lokman Meho tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi’ni tanıtmak ve Türkiye’deki üniversitelerin durumunu belirlemektir. RI² araştırma bütünlüğüne yönelik kurumsal düzeydeki riskleri belirlemek için tasarlanmıştır. RI² kurumları iki bağımsız, doğrulanabilir göstergeye göre değerlendirir: R ve D oranı. R oranı 1.000 yayın başına geri çekilen makale sayısını gösterir; ciddi metodolojik, etik veya yazarlık ihlallerine dair kanıtları yakalar. D oranı ise bir kurumun yayınlarının, kalite veya yayın standartlarını karşılayamadığı için yakın zamanda Scopus veya Web of Science’tan kaldırılan dergilerde görünme yüzdesini ifade eder. 0 ile 1 arasında normalize edilen değerler 5 risk kategorisinde değerlendirilir: kırmızı bayrak (RI² ≥ 0.251), yüksek risk (0,251>RI² ≥ 0,176), izleme listesi (0,176>RI² ≥ 0,099), normal değişim (0,099>RI² ≥ 0,049) ve düşük risk (RI² < 0,049). 2024 yılında Türkiye’den 32 üniversite bu listeye girmiştir. 2 üniversite kırmızı bayrak, 1 üniversite yüksek risk, 11 üniversite izleme listesi, 13 üniversite normal değişim ve 5 üniversite ise düşük risk kategorisindedir. Yükseköğretimin kalitesinin iyileştirilmesi ve Türk üniversitelerinin saygınlıklarının korunması açısından bu durumun dikkatle incelenmesi oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma Bütünlüğü Risk Endeksi, Akademik Yayın, Etik, Üniversite, Türkiye.

¹ Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ağız ve Diş Sağlığı Uygulama ve Araştırma Merkezi, ilknur.oral@beun.edu.tr

Bilgiye Erişimde Yeni Ahlaki Sorunlar: Dijital Bölünme Kavramı Açısından Halk Kütüphanelerinin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi

¹Muhammed Ali GÜR, ²İsmail BAKIR

Öz

Dijital çağda halk kütüphaneleri geleneksel hizmetlerinin çok ötesine geçerek, sürekli öğrenmeyi, topluluk katılımını ve kolektif belleğin korunmasını destekleyen dinamik merkezlere dönüşmüştür. Kütüphaneler, yerel bellek kurumları ve topluluk merkezleri olma özellikleriyle, dijital dışlanmış gruplara ulaşmak için doğal bir köprü görevi görmektedir. Bu özellikleri, kütüphanelerin toplumsal güven ve erişilebilirlik açısından benzersiz bir konuma sahip olduğunu pekiştirmektedir. Bu çalışma, dijital bölünme kavramını incelemeyi, halk kütüphanelerinin bu bölünmeyi gidermedeki merkezi rolünü analiz etmeyi ve bu süreçte ortaya çıkan etik boyutları derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma, dijital bölünmenin tanımı, nedenleri ve türlerinden başlayarak, halk kütüphanelerinin sunduğu somut hizmetleri ve bu hizmetlerin etik ilkelerle nasıl kesiştiğini ortaya koyacaktır. Dijital bölünme olgusu bilgiye erişim bağlamında etik bir sorun olarak ele alınacak olup, Türkiye'deki halk kütüphanelerinin bu sorunla mücadeledeki yeterlilikleri değerlendirilecektir. Dijital eşitsizliklerin fiziksel, bilişsel ve yapısal boyutları incelenecek; halk kütüphanelerinin donanım, hizmet, personel ve hedef gruplara yönelik çalışmalar açısından ne ölçüde etkili olabildiği sorgulanacaktır. Çalışma, bilgiye erişim hakkının sadece teknik değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk olduğunu vurgulayarak, halk kütüphanelerine yönelik etik ve yapısal öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Erişim Etiği, Dijital Bölünme, Dijital Eşitsizlik, Halk Kütüphaneleri

¹ Kütüphaneci, Bor Halil Nuri Bey İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, muhammed.gur@ktb.gov.tr

² Kütüphaneci, Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü

Kütüphanelerde Dijital İkiz Yaklaşımı: TU Delft Kütüphanesi Collection Wall Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme

Mustafa Volkan GÜNGÖR¹, Çiğdem TARHAN²

Öz

Dijitalleşme, kütüphanelerin hizmet sunum biçimlerinin ve fiziksel altyapılarının yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Bu dönüşümün önemli bir parçası olan dijital ikiz teknolojisi, fiziksel ortamların dijital temsillerini oluşturarak veri temelli yönetim ve etkileşimli kullanıcı deneyimi sunma imkânı sağlamaktadır. Kütüphanelerde dijital ikiz, koleksiyonların dijital haritalanması, kullanıcı hareketliliğinin izlenmesi, çevresel verilerin takibi ve yapay zekâ destekli hizmet tasarımı gibi çok boyutlu işlevler sunar. Bildiri kapsamında dijital ikiz kavramı kuramsal çerçevede ele alınmış ve TU Delft (TUD) Üniversitesi Kütüphanesi'nde uygulanan "Collection Wall" projesi örnek olay yöntemiyle incelenmiştir. Collection Wall, kitap koleksiyonunun tematik, görsel ve etkileşimli biçimde sunulduğu dijital bir sistemdir ve kullanıcılara yön bulma, içerik özetlerine erişim ve öğrenme yolları keşfetme gibi işlevler sunmaktadır. Bildiri içeriğinde bahsedilen sistemin teknolojik altyapısı, kullanıcı etkileşimi, yapay zekâ destekli hizmetleri ve sürdürülebilirlik yönleri detaylandırılmıştır ve Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde uygulanabilirliği tartışılmıştır. Sonuç olarak, dijital ikiz uygulamaları kütüphanelerin görünürlüğünü, erişilebilirliğini ve kullanıcı deneyimini artıran stratejik bir yenilik olarak değerlendirilmiş ve yerel bağlamda uyarlanabilirliğine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dijital İkiz, Kütüphane Teknolojileri, Collection Wall, Kullanıcı Deneyimi, Yapay Zekâ, Üniversite Kütüphaneleri.

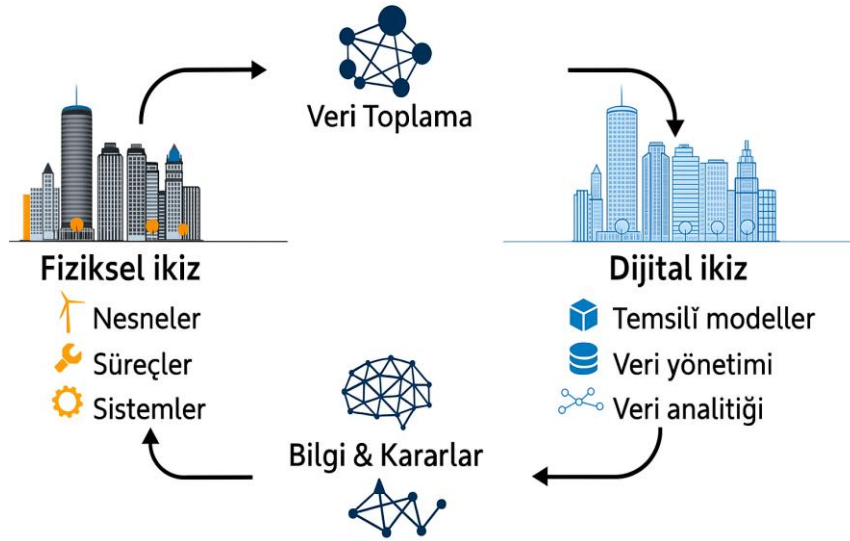
Giriş

Dijitalleşme, yirmi birinci yüzyılın başından itibaren bilgi merkezlerinin, özellikle de kütüphanelerin temel işleyiş biçimlerini kökten değiştirmiştir. Geleneksel olarak fiziksel mekânlar ve basılı materyallerle özdeşleşen kütüphaneler, günümüzde dijital kaynaklara erişim, çevrimiçi hizmetler ve uzaktan erişim imkânları sunarak kullanıcı beklentilerine yanıt vermekte ve bu hizmetleri farklı teknolojilerle genişletmekte ve geliştirmektedir. Bu dönüşüm süreci, sadece hizmet sunum biçimlerini değil, aynı zamanda kütüphanelerin finansal yatırımlarının, fiziksel altyapılarının ve kaynaklarının yönetilme şekillerinin de yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Kullanıcılar artık sadece bilgiye erişmekle kalmayıp, aynı zamanda zenginleştirilmiş, kişiselleştirilmiş ve etkileşimli deneyimler beklemektedirler. Kütüphane ve kaynak yatırımları da veri temelli olarak üniversite ve kütüphanelerin stratejik planlamalarına ve gelişimlerine en etkin ve etkili katkıyı yapacak şekilde yönetilmektedir.

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, mvolkan@gmail.com

² Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü – Bölgesel Kalkınma ve İşletme Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi (DEÜ-BİMER), cigdem.tarhan@deu.edu.tr

Bilgi çağının hızla evrildiği günümüzde, dijitalleşme yalnızca içerik üretimini ve paylaşımını değil, bilginin saklandığı fiziksel alanların da dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Bilgi toplumuna geçişle birlikte kütüphaneler, yalnızca bilgi depolayan ve erişime sunan kurumlar olmaktan çıkmış; aynı zamanda dijital kültürün merkezinde yer alan, kullanıcı odaklı ve veriyle çalışan yenilikçi yapılar haline gelmiştir (Lippincott, 2010; Corral, 2014). Dijitalleşme, kütüphane hizmetlerinin sunum biçimlerini, fiziksel alan kullanımını ve kullanıcı deneyimlerini dönüştürmeyi zorunlu kılmıştır. Sanayi ve hizmet sektöründeki dönüşümün en yeni ve çarpıcı bileşenlerinden biri olan dijital ikiz (digital twin) teknolojisi, fiziksel ortamların dijital temsillerinin oluşturulmasına olanak tanıyarak, kütüphanelerin dinamik ve veri temelli bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamaktadır (Grieves ve Vickers, 2017). Dijital ikiz teknolojisi (Şekil 1), fiziksel varlıkların, süreçlerin ve sistemlerin gerçek zamanlı olarak dijital simülasyonlarını oluşturur. Nesnelerin interneti (IoT) sensörleri aracılığıyla toplanan veriler bulut tabanlı platformlarda işlenerek, fiziksel dünya ile dijital dünya arasında eş zamanlı bir köprü kurar (AWS, 2025; Kocaoğlu, 2025). Bu sayede kullanıldığı alanda verimlilik artışına ve maliyet azaltmasına, yönetici ve çalışanların daha iyi karar almasına destek olur (Attaran ve Çelik, 2023). Dijital ikiz teknolojisi, ilk olarak endüstriyel üretim, akıllı şehirler ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda uygulanmış; zamanla eğitim ve bilgi merkezleri gibi daha geniş yelpazede kullanım alanı bulmuştur (Fuller vd., 2020). Kütüphaneler özelinde dijital ikiz uygulamaları, koleksiyonların dijital haritalanması, kullanıcı hareketliliğinin izlenmesi, çevresel koşulların (ısı, nem, ışık) takip edilmesi ve yapay zekâ destekli öneri ve hizmet sistemlerinin geliştirilmesi gibi çok katmanlı işlevler sunarak yön bulma, erişim kolaylığı ve deneyim zenginliği sağlamaktadır (Anandraj ve Aravind, 2024). Bu yapılar, kullanıcı deneyimini zenginleştirme, kaynak yönetimini iyileştirme ve karar destek sistemlerini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan dijital ikiz kütüphanelerin sürdürülebilirlik, verimlilik ve kullanıcı odaklılık ekseninde dönüşümü için stratejik bir araç işlevi görmektedir. Gerçek zamanlı verilerle desteklenen dijital simülasyonlar, kurumların fiziksel varlıklarını daha etkin yönetmelerine, kullanıcı ihtiyaçlarına anlık cevap vermelerine ve geleceğe yönelik planlama yapmalarına imkân tanır (Çalış Duman, 2022).

Şekil 1. Dijital İkiz

Şekil 2. TU Delft Collection Wall

Gerçekleştirilen çalışmada, dijital ikiz teknolojisinin kütüphane bağlamındaki potansiyeli TU Delft (TUD) Üniversitesi Kütüphanesi’nde uygulanan “Collection Wall” (Koleksiyon Duvarı) adlı sistem üzerinden örnek olay yöntemiyle ele alınmıştır. Collection Wall, kitap koleksiyonlarını tematik ve etkileşimli bir formatta sunan, kullanıcıya görsel yön bulma ve içerik keşfi imkânı sağlayan yenilikçi bir dijital sistemdir. Dijital ikiz sistemi, kütüphanelerdeki fiziksel ve dijital bütünleşmeyi temsil etmesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir (TU Delft, 2025a). Çalışmamızda, Collection Wall sisteminin (Şekil 2) teknolojik altyapısı, kullanıcı etkileşimi, yapay zekâ destekli hizmetleri ve sürdürülebilirlik yönlerini detaylandırarak, Türkiye’deki üniversite kütüphaneleri için dijital ikiz uyarlamalarının uygulanabilirliği, potansiyel katkıları ve gereksinimleri tartışılacaktır. Böylece, dijital ikiz teknolojisinin bilgi hizmetleri bağlamında nasıl stratejik bir yeniliğe dönüştüğü ve yerel bağlamda ne ölçüde uygulanabileceği değerlendirilmiştir.

Literatür

Dijital ikiz teknolojisi (Digital Twin), fiziksel ortamların dijital temsillerini oluşturarak veri temelli yönetim ve etkileşimli kullanıcı deneyimi sunma potansiyeliyle kütüphaneler için stratejik bir yenilik alanı sunmaktadır. Dijital ikiz, gerçek dünyadaki bir nesnenin, sürecin veya sistemin sanal bir kopyasını oluşturarak, bu sanal kopya üzerinden sensörlerden, IoT cihazlarından ve diğer sistemlerden gelen gerçek zamanlı veri akışı entegrasyonu sayesinde izleme, analiz etme, tahmin yapma ve optimize etme imkânı sağlar (Abdulahyan ve Ali, 2024; Grieves ve Vickers, 2017).

Dijital ikizler, imalat, sağlık, enerji, ulaşım, inşaat, havacılık ve akıllı şehirler dahil olmak üzere çok çeşitli endüstrilerde kullanılmaktadır. Üretimde, ürün kalitesini artırır ve ekipman arızalarını tahmin ederken, sağlık hizmetlerinde kişiselleştirilmiş hasta modelleri ve tedavi optimizasyonu için kullanılırlar (Priya ve Reethika, 2024). Enerji sektörü, gelişmiş sistem verimliliği ve bakım tahmini yoluyla dijital ikizlerden yararlanır ve taşımada lojistiği optimize eder ve teslimat sürelerini kısaltır (Priya ve Reethika, 2024). İnşaatta dijital ikizler proje yönetimini ve güvenliği geliştirir ve havacılıkta uçak performansını izler ve bakım ihtiyaçlarını tahmin ederler (Priya ve Reethika, 2024). Teknoloji ayrıca akıllı şehirlerde trafik akışını ve enerji tüketimini optimize ederek önemli bir rol oynamaktadır (Priya ve Reethika, 2024).

Dijital ikizler ile yapay zekâ, makine öğrenimi ve genişletilmiş gerçeklikler gibi gelişmekte olan Endüstri 4.0 bileşenlerine dayalı teknolojiler arasındaki sinerji ile yeteneklerini daha da geliştirir, sürükleyici simülasyonlar ve gelişmiş karar verme süreçleri sağlar (Sillion vd., 2024; Shah vd., 2023). Altyapı ve veri yönetiminin zorluklarına rağmen, dijital ikizler gerçek zamanlı içgörüler sağlayarak, maliyetleri düşürerek ve güvenliği ve verimliliği artırarak çeşitli sektörlerde devrim yaratma potansiyeline sahiptir (Priya ve Reethika, 2024). Büyük verilerin entegrasyonu, doğru modelleme ve gerçek zamanlı güncellemeler gerekli verileri sağladığından, dijital ikizlerin gelişimi ve çalışması için gereklidir (Abdulhayan ve Ali, 2024). Genel olarak, dijital ikizler, birden fazla endüstride fiziksel sistemleri ve süreçleri optimize etmeye yönelik veri odaklı yaklaşımlarda önemli bir ilerlemeyi temsil eder (Ferrigno, 2023).

Kütüphanecilikte dijital dönüşüm sürecinde, dijital ikiz teknolojisi fiziksel kütüphane ortamlarının dijital temsillerini oluşturarak hizmet sunumunda ve yönetimde köklü dönüşümlere olanak sağlamaktadır. Dijital ikiz, kütüphane koleksiyonlarının dijital haritalanması, kullanıcı hareketliliği takibi, çevresel verilerin izlenmesi ve yapay zekâ destekli etkileşimli hizmet tasarımı gibi çok boyutlu fonksiyonları bir arada sunarak veri temelli yönetimi mümkün kılar (Fuller vd., 2020; AWS, 2025). Şekil 3, aşağıda detaylandırılan dijital ikiz etkilerinden gelişmiş kullanıcı deneyimini, geliştirilmiş kaynak yönetimini ve karar destek sistemlerini göstermektedir.

Gelişmiş Kullanıcı Deneyimi

- Kişiselleştirme: Dijital ikizler hizmetleri ve kaynakları bireysel ihtiyaçlara göre uyarlamak, katılımı ve memnuniyeti artırmak için kullanıcı davranışını analiz edebilir.
- Etkileşimli Ortamlar: Kütüphaneler kullanıcıların kaynakları uzaktan keşfetmelerine olanak tanıyan fiziksel koleksiyonları simüle eden sanal alanlar oluşturabilir (Yang vd., 2021).

Geliştirilmiş Kaynak Yönetimi

- Gerçek Zamanlı İzleme: Kütüphaneler materyallerin ve hizmetlerin kullanımını izleyerek kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesini ve koleksiyonlara zamanında güncelleme yapılmasını sağlayabilir (Priya ve Reethika, 2024).
- Veriye Dayalı Kararlar: Çevresel verileri analiz ederek kütüphanelerin alan kullanımını optimize edebilir ve operasyonel verimliliği artırabilir (Meesad & Minghwan, 2024).

Karar Destek Sistemleri

- Tahmine Dayalı Analitik: Dijital ikizler, stratejik planlamaya yardımcı olarak kullanıcı davranışı ve kaynak talebindeki eğilimlerin tahmin edilmesini kolaylaştırır (Latorre vd., 2024).
- Senaryo Testi: Kütüphaneler, uygulamadan önce olası değişiklikleri değerlendirmek için çeşitli operasyonel senaryoları simüle edebilir (Chen, 2024).

Şekil 3. Dijital İkiz Etkileri

Akıllı kütüphaneler ve dijital kütüphaneler kavramları, kütüphane hizmetlerini modernize etmede dönüştürücü bir araç olarak hizmet eden dijital ikiz teknolojisi ile karmaşık bir şekilde ilişkilidir. Dijital ikiz teknolojisi, fiziksel kütüphane alanlarının sanal bir kopyasını oluşturarak gerçek zamanlı veri senkronizasyonu ve fiziksel ve sanal ortamlar arasında etkileşim sağlar (Farkhari vd., 2024). Bu entegrasyon, kütüphane yönetimi ve karar verme süreçlerini geliştirmek için bulut bilişim, büyük veri ve nesnelerin interneti gibi ileri teknolojilerin kullanılmasıyla karakterize edilen akıllı kütüphanelerin geliştirilmesini kolaylaştırır (Ma, 2022; Zhang ve Wang, 2020).

Dijital ikiz modeli, fiziksel ve sanal alanları birleştirerek kullanıcılar için akıllı ve konforlu ortamlar sağlayarak kütüphane kaynaklarının ince yönetimine izin verir (Xiao, 2022). Bu teknoloji, üniversite kütüphanelerinin işlevselliğini ve hizmet sunumunu geliştiren ve onları kullanıcı ihtiyaçlarına daha duyarlı hale getiren beş boyutlu bir modelin oluşturulmasını destekler (Xiao, 2022). Ayrıca, dijital ikizler kütüphanelerin altyapılarını ve operasyonlarını simüle etmelerini, değerlendirmelerini ve optimize etmelerini sağlar, böylece toplumsal etki ve sürdürülebilirliği iyileştirir (Jacobs ve Wessels, 2024). Teknoloji, hizmet ve insan boyutlarını kapsayan akıllı kütüphane konsepti, akıllı sistemler aracılığıyla kullanıcı etkileşimini ve kaynak yönetimini kolaylaştırarak dijital ikizin yetenekleriyle uyumludur (Cao vd., 2018; Moon ve Han, 2016).

Ek olarak, dijital ikiz teknolojisinin kütüphanelerdeki uygulaması, sürükleyici ve etkileşimli sanal ortamlar oluşturabileceği ve kütüphane hizmetlerinin kalitesini ve rahatlığını daha da artırdığı metaverse'e kadar uzanır (Li ve Zhao, 2023). Genel olarak, dijital ikiz teknolojisi, kütüphanelerin akıllı ve dijital varlıklara dönüşmesi için bir katalizör görevi görür ve gerçek zamanlı izleme, süreç analizi ve kullanıcı katılımı için yenilikçi çözümler sunar (Zhang ve Wang, 2020; Jacobs ve Wessels, 2024). Kütüphanelerde dijital ikiz uygulamaları ile kullanıcı etkileşimi ve veri yönetimi geliştirmekte, hizmet kalitesi artmaktadır.

Dijital ikizin kütüphanelere uyarlanması ve uygulanması, yalnızca dijital arayüzler geliştirmekten ibaret değildir. Aynı zamanda hizmet süreçlerinin izlenmesi, kullanıcı merkezli tasarım yapılması ve stratejik planlamaların veriyle desteklenmesi anlamına gelir. Böylelikle kütüphane, sadece bir koleksiyon sunucusu değil, yaşayan bir bilgi ekosistemi hâline gelir.

Kütüphanelerde dijital ikiz uygulamaları ve dönüşümü, aşağıdaki işlevleri içerebilir:

- Mekânsal dijital modelleme: Kütüphane alanının 3D ya da 2D görselleştirilmesi.
- Koleksiyon temsili: fiziksel kitapların dijital olarak konumlandırılması ve takibi (RFID, RTLS vb. teknolojilerle).

- Kullanıcı hareketliliği ve etkileşim analizi: Ziyaretçilerin kullanım desenlerinin izlenmesi ve analiz edilmesi.
- Çevresel izleme: Işık, sıcaklık, ses gibi parametrelerin takibi ve otomatik kontrol.
- Yapay zekâ destekli öneri sistemleri: Kullanıcı davranışları üzerinden kitap ve hizmet önerileri.

Amaç / Yöntem

Çalışmanın temel amacı, "Dijital ikiz teknolojisi, TU Delft Kütüphanesi örneği üzerinden Türkiye üniversite kütüphanelerine nasıl bir model sunabilir?" sorusu ile dijital ikiz kavramının temelini ortaya koymak, TU Delft Collection Wall uygulamasını analiz etmek ve Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde bu teknolojinin uygulanabilirliğini tartışmaktır. TU Delft (TUD) Kütüphanesi, ana salonunda yer alan ikonik kitap duvarını, fiziksel ve dijital koleksiyonları görünür kılan ve etkileşime açan bir "koleksiyon duvarına" dönüştürmeyi amaçlayan kapsamlı ve yenilikçi bir projeyi hayata geçirmektedir. Hâlihazırda araştırma ve geliştirme aşamasında bulunan proje kapsamında, geliştirilen fikirler çeşitli prototipler aracılığıyla test edilmekte ve uygulamaya yönelik değerlendirmeler yürütülmektedir (Cellucci vd., 2023). "Collection Wall" (Koleksiyon Duvarı) projesi ile TU Delft Kütüphanesi, dijitalleşme ve dijital ikiz teknolojisi uygulamaları açısından öncü ve örnek alınabilir bir model sunmaktadır. Proje, tematik, görsel ve etkileşimli öğeleri bir araya getirerek kullanıcı deneyimini zenginleştirmektedir. Collection Wall, kullanıcı davranışlarını ve mekânsal hareketlerini analiz ederek veri temelli karar destek süreçlerine katkı sağlar ve yapay zekâ ile kişiselleştirilmiş hizmet sunumunu mümkün kılar. Fiziksel ve dijital entegrasyonu başarılı biçimde bir araya getiren bu yaklaşım, aynı zamanda sürdürülebilirlik ve kaynak verimliliği açısından da önemli avantajlar sunar. TU Delft örneği, özellikle Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri için dijital koleksiyon yönetimi, kullanıcı deneyimi tasarımı ve akıllı bilgi hizmetleri açısından ilham verici bir dönüşüm modelidir. Collection Wall projesi, dijital ikiz yaklaşımının başarılı bir örneği olarak seçilmiş ve örnek olay (case study) yöntemi ile analiz edilmiştir. Veriler, kütüphanenin resmî web sitesi, proje tanıtım videoları, sektörel yayınlar ve akademik makaleler aracılığıyla toplanmıştır.

Bulgular

TU Delft (TUD) Kütüphanesi, kütüphane hizmetlerinin yönetimini ve kullanıcı deneyimini geliştiren fiziksel ve sanal alanların entegrasyonu nedeniyle dijitalleşme ve dijital ikiz teknolojinin önemli ve örnek bir uygulaması olarak durmaktadır. Kütüphanelerde uygulanan dijital ikiz teknolojisi, fiziksel kütüphane ortamı ile dijital ikizi arasında kesintisiz bir bağlantı ve sürekli veri akışı oluşturarak gerçek zamanlı izleme, süreç analizi ve simülasyon sağlar. Entegrasyon akıllı yönetim ve hizmet sunumunu kolaylaştırır, alan kullanımını ve kaynak tahsisini optimize eder (Xiao, 2022; Zhang ve Wang, 2020).

Araştırma ve geliştirme projesi olarak sürdürülmekte olan TUD "Collection Wall" (Koleksiyon Duvarı) projesi, tematik, görsel ve etkileşimli öğeleri bir araya getirerek aşağıdaki dijital ikiz uygulamaları ile zenginleştirmektedir.

Koleksiyonların Dijital Haritalanması

Dijital ikizler, kütüphane koleksiyonlarının gerçek zamanlı olarak haritalanmasını mümkün kılar; bu da kullanıcıların kaynaklara daha etkin bir şekilde ulaşmasını sağlar. "Collection Wall" projesi, tematik düzenleme ve içerik özetleri sunarak keşfedilebilirliği artıran örnek bir uygulamadır (TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c).

Kullanıcı Hareketliliğinin İzlenmesi

Kütüphaneler fiziksel alanlar içerisindeki kullanıcı hareketlerini izleyerek yerleşim düzenini ve kaynak yerleştirmesini optimize edebilir. Bu veri odaklı yaklaşım, kullanıcı dostu alanların tasarlanmasını desteklemekte olup çeşitli üniversite kütüphanelerinde uygulanmaktadır (TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c).

Yapay Zekâ Destekli Hizmet Tasarımı

Dijital ikizlerle entegre edilen yapay zekâ sistemleri, öneri motorları ve sanal asistanlar aracılığıyla kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimleri sunar. Kütüphaneler, kullanıcı tercihlerine dayalı analizler yaparak hizmet sunumlarını

geliştirebilir (TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c; Anandraj ve Aravind, 2024; Jacobs ve Wessels, 2024).

Sürdürülebilirlik ve Stratejik Yenilik

Dijital ikiz teknolojisi, kaynak kullanımını optimize ederek operasyonel verimliliği artırmakta ve sürdürülebilirliği desteklemektedir. Özellikle Türkiye’deki üniversite kütüphaneleri bağlamında, dijital ikizlerin stratejik olarak uygulanması görünürlük ve erişilebilirliği artırmanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir (TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c; Xiao, 2022).

Bu kapsamda, TU Delft Kütüphanesi’nin “Collection Wall” projesi, dijital ikiz yaklaşımının kütüphane bağlamında nasıl somutlaştığını ve teknolojinin kullanıcı deneyimini, koleksiyon görünürlüğünü ve hizmet süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyan öncü bir örnek teşkil etmektedir. Aşağıda, projede geliştirilen dijital ikiz uygulamalarının temel bileşenleri ve amaçları:

Fiziksel ve Dijital Koleksiyonların Yönetimi Entegrasyonu

TU Delft Kütüphanesi tarafından geliştirilen Collection Wall’un dördüncü prototipi, fiziksel bir yapının dijital ikizi olarak işlev görmek ve kütüphanelerin fiziksel ve dijital koleksiyonlarını bütünleştirme potansiyelini ortaya koymaktadır. Bütünleştirme yaklaşımı, kütüphanelerin yalnızca basılı kaynaklara ev sahipliği yapan mekânlar olmaktan çıkarak, gerçek ve sanal ortamda sunulan bilgilere kesintisiz erişim imkânı sağlayan hibrit bilgi merkezlerine dönüşmesini sağlamaktadır (Montague, 2023). Kullanıcılar, bir kitabın barkodunu tarayarak hem fiziksel konumuna ulaşabilmekte hem de varsa çevrim içi versiyonuna doğrudan erişebilmektedir; bu da fiziksel ve dijital bilgi kaynakları arasındaki geçişi kolaylaştıran bütüncül bir deneyim sunmaktadır.

Gelişmiş Keşif ve Navigasyon Olanakları

Dijital ikiz uygulamaları, görsel yönlendirme ve mekânsal navigasyon yeteneklerini geliştirerek kullanıcıların kütüphane koleksiyonlarını daha etkin biçimde keşfetmelerine olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda, geleceğin kütüphanelerinin geniş ve çeşitli koleksiyon yapılarını kullanıcıların sezgisel olarak erişebileceği biçimde sunmak amacıyla etkileşimli arayüzlere ve gelişmiş görselleştirme araçlarına yatırım yapması öngörülmektedir. Kullanıcılar, içerikleri konu başlıkları veya kategoriler (örneğin: ders kitapları, önerilen okumalar, öğrenci projeleri, kültürel miras materyalleri, tezler vb.) doğrultusunda filtreleyerek inceleyebilmekte ya da 2D dijital temsiller aracılığıyla ön izleme gerçekleştirebilmektedir (Ojala, 2025; TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c).

Etkileşimli ve Kullanıcı Odaklı Deneyimler

Dijital ikiz teknolojisinin, kütüphane salonuna entegre edilmiş interaktif kiosklar aracılığıyla kullanıcılara sunulması, uygulamanın yalnızca bilgilendirici değil aynı zamanda deneyimleyici bir yönü olduğunu ortaya koymaktadır. Genişletilmiş gerçeklik (XR) ile desteklenen yapı, kütüphanelerin geleneksel anlamda pasif bilgi depoları kimliğinden uzaklaşıp kullanıcı katılımını önceleyen dinamik ve etkileşim temelli öğrenme ortamlarına dönüşeceğini göstermektedir (Cellucci vd., 2023; TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c). Söz konusu projenin temel hedefleri arasında “keşfetmeyi, sorgulamayı ve rastlantısal öğrenme fırsatlarını teşvik etmek” ile “iş birliği, etkileşim ve kullanıcı katkısını mümkün kılmak” yer almakta olup, dijital ikiz uygulaması bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde temel bir bileşen olarak değerlendirilmektedir.

Koleksiyonların Görünürlüğünün Artırılması

TU Delft’in dijital ikiz uygulaması, kütüphane koleksiyonlarının kapsamını yalnızca basılı kitaplarla sınırlamamakta, aynı zamanda görsel-işitsel materyaller, haritalar, 3D taramalar gibi standart dışı bilgi kaynaklarının da görünürlüğünü artırmaktadır. Bu durum, gelecekteki kütüphanelerin, kullanıcıların genellikle farkında olmadıkları ya da erişmekte güçlük çektikleri koleksiyonları erişilebilir ve görünür kılmak adına yenilikçi sunum ve etkileşim biçimlerine yönelmesi gerektiğini göstermektedir (TU Delft Library, 2025b; TU Delft Library, 2025c).

Sunulan teknolojik altyapı, kütüphane hizmetlerinin modernizasyonuna yönelik entegre bir yaklaşım sergilemektedir. Bu sistemin temelinde, kullanıcıların büyük dokunmatik ekranlar aracılığıyla kütüphane koleksiyonlarını kategori bazlı keşfedebilmesi yatmaktadır. Bu dijital arayüz, fiziksel rafların dijital bir temsilini oluşturarak kullanıcı deneyimini zenginleştirir. Ayrıca, her bir fiziksel kitabın barkod veya etiket entegrasyonu ile dijital sistemle eşleştirilmesi, fiziksel ve sanal envanter arasında kesintisiz bir bağlantı kurar. Bu entegrasyon sayesinde, kullanıcı bir kitabın barkodunu okuttuğunda, yapay zekâ (YZ) destekli bir içerik sunumu devreye girer. YZ, kitabın özetini sunmanın yanı sıra, ilgili kariyer yolları veya diğer kaynaklarla bağlantılar önererek kişiselleştirilmiş bir bilgi edinme süreci sağlar. Son olarak, sistemin 2D/3D temsil yeteneği sayesinde, kullanıcılar aradıkları kitabın kütüphane içindeki konumunu harita üzerinde görselleştirebilir, böylece fiziksel olarak yönlendirilir veya doğrudan dijital sürüme erişim imkânı bulur. Bu çok katmanlı yapı, kütüphaneyi pasif bir depolama alanından, aktif ve etkileşimli bir bilgi merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Kütüphanelerdeki dijital ikiz modeli, fiziksel varlık, dijital ikiz modeli, hizmet sistemi ve büyük veri gibi öğeleri içermektedir; bunlar birlikte sanal gerçeklik haritalama ve kontrolünü mümkün kılan, kütüphanenin operasyonel verimliliğini ve kullanıcı katılımını artırır (Zhang ve Wang, 2020). Ayrıca, kütüphanelerdeki dijital ikizler altyapıları ve operasyonları simüle edebilir, değerlendirebilir ve optimize edebilir, öğretim uygulamalarını ve araştırma yeteneklerini geliştirerek toplumsal gelişime katkıda bulunabilir (Jacobs ve Wessels, 2024). Dijital ikiz teknolojisinin kütüphanelerde uygulanması, deneysel verilere dayalı karar verme süreçlerinin korunmasına ve geliştirilmesine izin vererek uzman bilgisinin dijitalleştirilmesini ve korunmasını da destekler (Hüsener vd., 2022). Bu teknolojinin gerçek zamanlı veri odaklı güncellemeler ve ayarlamalar için potansiyeli, güç tesislerinde bulunanlar gibi karmaşık senaryoları destekleyerek çok yönlülüğünü ve ölçeklenebilirliğini gösterir (Yuan et al., 2022).

TU Delft Kütüphanesi'nin dijital ikiz uygulamasının örnekliği, gerçek zamanlı veri yakalama ve görselleştirme platformlarının entegre edilmesiyle ilgili zorluklar ve metodolojilerin yanı sıra dijital ikizlerin gelişmiş veri odaklı karar verme yoluyla kütüphane hizmetlerini dönüştürme potansiyeli dikkate alınarak daha da anlaşılabilir (Opoku vd., 2024; Guzina vd., 2022). Genel olarak, TU Delft Kütüphanesi'nin dijital ikiz uygulaması, akıllı, verimli ve kullanıcı merkezli kütüphane ortamları oluşturmak için dijital ikiz teknolojisini kullanma konusundaki daha geniş eğilimi örneklemektedir.

TU Delft Kütüphanesi, dijital ikiz teknolojisinden yararlanarak, akademik kütüphanelerin nasıl akıllı, sürdürülebilir ve etkili bilgi merkezlerine dönüşebileceğini örneklemektedir ve gelecekteki kütüphane gelişimi ve dijital dönüşüm için bir model sağlar (Jacobs ve Wessels, 2024; Nie vd., 2019). Özetle, TU Delft Kütüphanesi'ndeki dijital ikiz uygulaması, gelecekteki kütüphane hizmetlerinin fiziksel ve dijital dünyayı sorunsuz bir şekilde birleştiren, gelişmiş keşif ve erişim araçları sunan ve kullanıcı katılımını teşvik eden etkileşimli, dinamik merkezler olacağına dair önemli ipuçları vermektedir.

Türkiye'deki büyük kütüphanelerde dijital ikiz teknolojisinin kullanımına yönelik doğrudan ve kapsamlı bir uygulamanın henüz yaygınlaşmadığı gözlemlenmektedir. Mevcut literatür ve sektörel raporlar, dijital ikiz modelinin Sanayi 4.0, akıllı şehirler ve sağlık hizmetleri gibi daha çok fiziksel altyapının ve operasyonel süreçlerin optimize edildiği alanlarda benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'deki kütüphanecilik alanında yürütülen dijital dönüşüm çabaları, bu teknolojinin gelecekteki entegrasyonu için bir zemin hazırlamaktadır. Özellikle, Milli Kütüphane'nin öncülüğünde yürütülen kitap ve kültürel mirasın dijitalleştirilmesi projeleri, fiziksel varlıkların dijital kopyalarını oluşturarak dijital ikiz kavramının temel prensiplerine paralel bir yaklaşım sergilemektedir. Bu bağlamda, kütüphane binalarının 3 boyutlu sanal modellerinin oluşturulması, kullanıcıların sanal ortamlarda bilgi kaynaklarına erişimini sağlayan sanal kütüphaneler ve artırılmış gerçeklik destekli interaktif deneyimler gibi potansiyel uygulama alanları, bu teknolojinin kütüphanecilik hizmetlerinin iyileştirilmesinde ve kaynak yönetiminin optimize edilmesinde nasıl kullanılabileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki kütüphaneler için dijital ikiz teknolojisinin doğrudan uygulanmasından ziyade, bu teknolojinin temelini oluşturan dijitalleştirme, sanallaştırma ve veri entegrasyonu gibi adımların atılmakta olduğu söylenebilir.

Sunulan teknolojik altyapı, kütüphane hizmetlerinin modernizasyonuna yönelik entegre bir yaklaşım sergilemektedir. Bu sistemin temelinde, kullanıcıların büyük dokunmatik ekranlar aracılığıyla kütüphane koleksiyonlarını kategori bazlı keşfedebilmesi yatmaktadır. Bu dijital arayüz, fiziksel rafların dijital bir temsiliyi oluşturarak kullanıcı deneyimini zenginleştirir. Ayrıca, her bir fiziksel kitabın barkod veya etiket entegrasyonu ile dijital sistemle eşleştirilmesi, fiziksel ve sanal envanter arasında kesintisiz bir bağlantı kurar. Bu entegrasyon sayesinde, kullanıcı bir kitabın barkodunu okuttuğunda, yapay zekâ (YZ) destekli bir içerik sunumu devreye girer. YZ, kitabın özetini sunmanın yanı sıra, ilgili kariyer yolları veya diğer kaynaklarla bağlantılar önererek kişiselleştirilmiş bir bilgi edinme süreci sağlar. Son olarak, sistemin 2D/3D temsil yeteneği sayesinde, kullanıcılar aradıkları kitabın kütüphane içindeki konumunu harita üzerinde görselleştirebilir, böylece fiziksel olarak yönlendirilir veya doğrudan dijital sürüme erişim imkânı bulur. Bu çok katmanlı yapı, kütüphaneyi pasif bir depolama alanından aktif ve etkileşimli bir bilgi merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Gerçekleştirilen çalışma, dijital ikiz teknolojisinin kütüphane hizmetlerinde nasıl yapılandırılabileceğini ve kullanıcı deneyimini nasıl dönüştürebileceğini ortaya koymak amacıyla TU Delft Kütüphanesi'nde uygulanan Collection Wall projesini örnek olay olarak ele almıştır. Elde edilen bulgular, dijital ikiz uygulamalarının koleksiyon görünürlüğünü artırma, yön bulma süreçlerini kolaylaştırma, kişiselleştirilmiş içerik sunumu sağlama ve kullanıcı etkileşimini teşvik etme gibi çeşitli açılardan işlevsel faydalar sunduğunu göstermektedir. Özellikle yapay zekâ ile desteklenen sistemlerin, kütüphane hizmetlerinin bireyselleştirilmesi ve veri temelli karar alma süreçlerine katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde bu tür sistemlerin yaygınlaştırılması, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda kullanıcı odaklı hizmet anlayışının yeniden tasarlanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, pilot uygulamalar aracılığıyla dijital ikiz sistemlerinin test edilmesi, disiplinlerarası birliklerin ve entegre modellerin geliştirilmesi ve ulusal düzeyde stratejik yol haritalarının oluşturulması önem arz etmektedir. Ayrıca, kullanıcı mahremiyetine duyarlı bir sistem tasarımı ile etik ilkelere uygunluk gözetilmeli; veri güvenliği ve kullanıcı rızasına dayalı kullanım politikaları oluşturulmalıdır. Tüm bu unsurlar, dijital ikiz teknolojisinin kütüphanelerde sürdürülebilir ve etkili bir şekilde uygulanmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdulhayan, S., ve Ali, S. (2024). Big Data and Digital Twins. *Handbook of Industrial and Business Applications with Digital Twins*. CRC Press.154–183. <https://doi.org/10.1201/9781003465904-9>
- Anandraj, K. C. ve Aravind, S. (2024). AI-Driven Libraries: Pioneering Innovation in Digital Knowledge Access. In K. Senthilkumar & R. Jagajeevan (Eds.), *Improving Library Systems with AI: Applications, Approaches, and Bibliometric Insights* (pp. 272-284). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-5593-0.ch020>
- Attaran, M., ve Celik, B. G. (2023). Digital Twin: Benefits, use cases, challenges, and opportunities. *Decision Analytics Journal*, 6, 100165. <https://doi.org/10.1016/j.dajour.2023.100165>
- AWS (2025). Dijital İkiz Teknolojisi nedir? <https://aws.amazon.com/tr/what-is/digital-twin/> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 01.07.2025
- Cao, G., Liang, M., ve Li, X. (2018). How to make the library smart? The conceptualization of the smart library. *The Electronic Library*, 36(5), 811–825. <https://doi.org/10.1108/EL-11-2017-0248>
- Cellucci, V., Bodanzky, A., ve Boots, J. (2023). XR Cone: Turning non-standard collections into a hall of inspiration. *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)*. <https://repository.ifla.org/items/991aeba8-d0dd-444a-9f1a-e10061fdf2a1> adresinden erişildi.
- Chen, Y. (2024). Review of research and application on digital twin technology. *Advances in Computer and Engineering Technology Research*, 1(4), 404. <https://doi.org/10.61935/acetr.4.1.2024.p404>
- Corrall, S. (2014). Designing Libraries for Research Collaboration in the Network World: An Exploratory Study. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*, 24(1), 17-48. <https://doi.org/10.18352/lq.9525>
- Çalış Duman, M. (2022). İşletmeler İçin Yeni Bir Verimlilik Teknolojisi: Dijital İkiz. *Verimlilik Dergisi*, 189-206. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.981349>
- Farkhari, F., CheshmehSohrabi, M. (Mozaffar), ve Karshenas, H. (2024). Smart library: Reflections on concepts, aspects and technologies. *Journal of Information Science*. <https://doi.org/10.1177/01655515241260715>
- Ferrigno, E. ve Barsola G. A. (2023). 3D Real Time Digital Twin. <https://doi.org/10.2118/213115-ms> adresinden erişildi.
- Fuller, A., Fan, Z., Day, C., ve Barlow, C. (2020). Digital twin: Enabling technologies, challenges and open research. *IEEE Access*, 8, 108952–108971. [10.1109/ACCESS.2020.2998358](https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2998358)
- Grieves, M., ve Vickers, J. (2017). Digital Twin: Mitigating unpredictable, undesirable emergent behavior in complex systems. In F. K. In *Transdisciplinary Perspectives on Complex Systems: New Findings and Approaches* (pp. 85-113). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38756-7_4
- Hüsener, D., Schluse, M., Kaufmann, D., Roßmann, J. (2022). The Digital Twin as a Mediator for the Digitalization and Conservation of Expert Knowledge. In: Schüppstuhl, T., Tracht, K., Raatz, A. (eds) *Annals of Scientific Society for Assembly, Handling and Industrial Robotics 2021*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74032-0_20
- Guzina, L., Ferko, E. ve Bucaioni, A. (2022). Investigating Digital Twin: A Systematic Mapping Study. *Advances in Transdisciplinary Engineering*. <https://doi.org/10.3233/atde220164>
- Jacobs, L. ve Wessels, L. (2024). Digital twinning in conceptualising metaversity academic library information hubs. *South African Journal of Libraries and Information Science*. <https://doi.org/10.7553/90-2-2386>
- Kocaoğlu, İ., (2025). *Dijital İkiz (Digital Twin)*. İzmir Kalkınma Ajansı. <https://kalkinmasozlugu.izka.org.tr/dijital-ikiz-dijital-twin/> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2025
- Latorre, L., Rego, E., De Leo, L., ve Gutierrez, M. (2024). *Tech Report: Digital Twins*. <https://doi.org/10.18235/0013166>
- Li, X., ve Zhao, Y. (2023). Exploring the Visual Interaction Design for Eurasia University Library’s Digital Twin Model under the Metaverse study. *Journal of Electronics and Information Science*. Vol. 8 Num. 4. ISSN 2371-9524. <https://doi.org/10.23977/jeis.2023.080401>

- Lippincott, J. K. (2010). Information Commons: Meeting Millennials' Needs. *Journal of Library Administration*, 50(1), 27–37. <https://doi.org/10.1080/01930820903422156>
- Ma, L. (2022). Research on the construction of a new generation of smart library based on digital twin. *2nd International Conference on Internet of Things and Smart City (IoTSC 2022)*, 12249, 1224926. <https://doi.org/10.1117/12.2636536>
- Montague, H. (2023). *Humans of TU Delft: Alice Bodanzky about the Collection Wall*. https://delta.tudelft.nl/article/humans-tu-delft-alice-bodanzky-about-collection-wall?utm_source=TU+Delta&utm_medium=Linkedin&utm_campaign=Collection+Wall adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2024
- Moon, H., ve Han, S. (2016). A study of Reference Model of Smart Library based on Linked Open Data. *Journal of the Korea Institute of Information and Communication Engineering*. Korea Institute of Information and Communication Engineering (Nurimedia). <https://doi.org/10.6109/jkiice.2016.20.9.1666>
- Nie, J., Xu, W., Cheng, D., ve Yu, Y. (2019). Digital Twin-based Smart Building Management and Control Framework. *DEStech Transactions on Computer Science and Engineering*. <https://doi.org/10.12783/DTCSE/ICAIC2019/29395>
- Ojala, M. (2025). *Interactive Digital Collection Walls at TU Delft*. <https://www.infotoday.eu/Articles/Editorial/Featured-Articles/Interactive-Digital-Collection-Walls-at-TU-Delft-168747.aspx> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2024
- Opoku, D.G. J., Perera, S., Osei-Kyei, R., Rashidi, M., Bamdad, K., ve Famakinwa, T. (2024). Digital twin for indoor condition monitoring in living labs: University library case study. *Automation in Construction*. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2023.105188>
- Meesad, P., Mingkhwan, A. (2024). Data-Driven Library Management: From Data to Insights. In: *Libraries in Transformation. Studies in Big Data*, vol 157. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69216-1_6
- Priya, P. K. ve Reethika, A. (2024). *A Review of Digital Twin Applications in Various Sectors*. 239–258. https://doi.org/10.1007/978-3-031-58523-4_12
- Shah, I. A., Sial, Q., Jhanjhi, N. Z., ve Gaur, L. (2023). Use Cases for Digital Twin. In L. Gaur & N. Jhanjhi (Eds.), *Digital Twins and Healthcare: Trends, Techniques, and Challenges* (pp. 102-118). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5925-6.ch007>
- Silion, D., Constantinescu, G.-G., ve Iftene, A. (2024). *Leveraging Digital Twin Concepts for Future Applications*. 1–5. <https://doi.org/10.1109/inista62901.2024.10683845>
- TU Delft (2025). *Collection Wall Project Exploring the opportunity space*. <https://www.tudelft.nl/en/library/collection-wall> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2025
- TU Delft (2025b). *Library Collection Wall*. <https://www.tudelft.nl/en/electronic-and-mechanical-support-division/stories-of-demo/library-collection-wall> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2025
- TU Delft Library. (2025c). *YouTube*. <https://www.youtube.com/@TUDelftLibraryMC> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 03.07.2025
- Xiao, N. (2022). *The Construction Path of University Smart Library Based on Digital Twin*. 35–38. <https://doi.org/10.1109/ICCECE54139.2022.9712798>
- Yang, D., Karimi, H. R., Kaynak, O., ve Yin, S. (2021). *Developments of digital twin technologies in industrial, smart city and healthcare sectors: a survey*. 1(1), 3. <https://doi.org/10.20517/CES.2021.06>
- Yuan, L., Li, H., Liu, C., Zhang, W., He, X., Ren, X., ve Fan, Z. (2022). Research and Application of Digital Twins Library of Power Facilities Based on Data-Driven. *International Conference on Innovative Computing and Cloud Computing*, 2400–2404. <https://doi.org/10.1109/ICCC56324.2022.10065816>
- Zhang, X., ve Wang, L. (2020). Digital Twin Technology and Its Application in Library——Taking the Library Construction of Xiong'an New Area as an Example[J]. *Library and Information Service*, 2020, 64(17): 64-73 <https://doi.org/10.13266/j.issn.0252-3116.2020.17.007>

Dijital Fotoğraf Arşivi Oluşturulması: Yukarı Fırat'ın Kayıp Köyleri Projesi

Nurdan ATALAN ÇAYIREZMEZ¹, Deniz ÇİT²

Öz

1947 yılından bu yana faaliyet gösteren İngiliz Araştırmaları Enstitüsü (British Institute at Ankara – BIAA), botanik, hayvan kemiği ve çanak-çömlek (etütlük) referans koleksiyonları ile mülaj arşivi ve fotoğrafları da barındıran zengin, disiplinlerarası bir arşiv ve kütüphaneye sahiptir. BIAA Dijital Veri Arşivi açık kaynak kodlu yazılım ile dijitalleştirilmiş verileri açık erişime sunmaktadır. Ayrıca, 2024 yılında başlatılan “Lost Villages of the Upper Euphrates: Digital Archive Project (Yukarı Fırat'ın Kayıp Köyleri Projesi)”, Türkiye sınırları içerisindeki Yukarı Fırat Bölgesi'ne ait etnografik, kültürel ve peyzaj temalı slaytların dijitalleştirilerek açık erişime sunulmasını hedeflemektedir.

Projenin dijitalleştirme ve özellikle kataloglama aşamalarında, coğrafi konum ve slaytlarda görülen geçmişte kullanılan araç-gereçlerle ilgili terimlerin doğru tanımlanması için çalışılmıştır. Türkçe yer adları dizinlerinin yetersizliği ile Türkçe kontrollü sözlüklerin eksikliği coğrafi verilerin il, ilçe ve köy düzeyinde sınıflandırılmasında, eski ve yeni köy adları arasındaki doğru bağlantıların kurulmasında ve eşleştirilmesinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur.

Verilerin tanımlanmasına yönelik, karşılaştırma yapılması ve veri doğrulaması süreçlerinde, günümüz yapay zekâ teknolojilerinin kullanılması mümkün görünmektedir. Ancak, Türkiye'nin 1950 ve sonrasındaki durumunu gösteren fotoğraflarla ilgili veriye açık olarak erişilememesi, ayrıca fotoğraflarla ilgili arşiv araştırması ve literatür taraması yapılmasının gerekliliği, ilgili terimlerin kontrollü dizinler ile ilişkilendirilmesi için hâlen yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, dijitalleştirme projesinde karşılaşılan sınıflandırma ve standardizasyon sorunlarını analiz etmeyi; açık erişim ve bağlı verinin arşiv dijitalleştirme ve kataloglama süreçlerindeki potansiyel rolünü ve getirebileceği yenilikleri tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kataloglama, Dijital Fotoğraf Arşivi, Açık Erişim, Bağlı Veri, BIAA

¹ Doktor, British Institute at Ankara, Dijital Veri Arşivi Yöneticisi, repository.manager@biaa.ac.uk

² British Institute at Ankara, Dijital Arşivci, repository.archivist@biaa.ac.uk

Dijital Geleceğin Sosyolojik İnşası

Hafız Shikhaliyev¹

Öz

Dijitalleşme, yalnızca teknolojide yaşanan bir yenilik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, bireysel kimliklerin ve kültürel yapının da önemli ölçüde değiştiğini gösteren bir süreçtir. Günümüzde dijital araçlar ve platformlar, insanların sosyalleşme biçimlerinden sınıf yapısına kadar pek çok alanı yeniden şekillendirmektedir. Bu nedenle, dijital geleceğin nasıl sosyolojik zemin üzerinde inşa edildiğini anlamak, modern toplumun dinamiklerini kavrayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini sosyolojik bir bakış açısıyla incelemek ve dijital teknolojilerin bireylerin kimlik oluşumu, sosyal ilişkileri ile toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmamız dijital geleceğin sosyolojik olarak incelenmesi ve dönüşümlerin beraberinde getirdiği toplumsal eşitsizlik, kimlik ve güç dinamiklerine etkisini anlamak açısından önemlidir. Çalışmanın odaklandığı temel araştırma sorusu: Dijitalleşme süreci ve bu süreçteki dönüşümler, toplumsal eşitsizlikleri, kimlik inşasını ve güç ilişkilerini nasıl etkileyerek dijital geleceğin sosyolojik inşasını şekillendirmektedir? Bu çalışma, dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İlgili literatür ve akademik kaynaklar sistematik olarak taranmış, dijital dönüşümün kimlik, eşitsizlik ve güç dinamikleri üzerindeki etkileri kuramsal açıdan analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, içerik analizi teknikleriyle kodlanarak tematik olarak değerlendirilmiştir. Dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri hızla artmasına rağmen, bu dönüşümlerin farklı kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlarda kimlik, güç ilişkileri ve eşitsizlikler üzerindeki etkilerini bütüncül ve karşılaştırmalı bir bakışla ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, dijital geleceğin sosyolojik inşasını çok boyutlu bir perspektiften inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, dijitalleşmenin toplumsal yapıyı, kimlik oluşumunu ve güç ilişkilerini önemli ölçüde dönüştürdüğünü göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Dijitalleşme , Sosyolojik Dönüşüm , Sosyolojik İnşa , Dijital Toplum

Giriş

Dijitalleşme, yalnızca teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak görülemeyecek kadar kapsamlı; toplumsal ilişkileri, kimlik inşasını, ekonomik örgütlenmeleri ve kültürel formları dönüştüren çok katmanlı bir olgudur. Manuel Castells'in (2000) "Ağ Toplumu" yaklaşımında ortaya koyduğu gibi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kurucu unsuru olduğu bu yeni toplumsal yapı, klasik modernite kurumlarının sınırlarını aşarak toplumsal pratikleri ağ mantığına göre yeniden biçimlendirmektedir. Benzer biçimde Ulrich Beck'in (2016) "metamorfoz" kavramı, dijitalleşmenin yalnızca modern toplumun risklerini dönüştürmekle kalmadığını, aynı zamanda toplumsal yapının derin bir yeniden yapılanma süreci içerisine girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda dijitalleşme, sosyolojinin temel kavramlarını kimlik, eşitsizlik, güç, kültür yeniden düşünmeye zorlayan özgün bir araştırma nesnesi sunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, dijitalleşme sürecinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerinin sosyolojik perspektiften incelenmesidir. Çalışmanın amacı, dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini sosyolojik bir bakış açısıyla incelemek ve dijital teknolojilerin bireylerin kimlik oluşumu, sosyal ilişkileri ile toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Ayrıca dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini bütüncül bir perspektiften ele alarak literatürdeki teorik boşluğu doldurmayı, aynı zamanda disiplinlerarası bir bakış açısıyla dijital toplumun geleceğine ilişkin özgün çıkarımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız dijital geleceğin sosyolojik olarak incelenmesi açısından önemlidir. Çalışmanın odaklandığı temel araştırma sorusu: Dijitalleşme süreci ve bu süreçteki dönüşümler, toplumsal eşitsizlikleri, kimlik inşasını ve güç ilişkilerini nasıl etkileyerek dijital geleceğin sosyolojik inşasını şekillendirmektedir? Bu araştırma sorusu, dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkilerini tek boyutlu bir olgu olarak değil, çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak ele alma ihtiyacından doğmaktadır.

Bu çalışmanın temel araştırma problemi, dijitalleşmenin toplumsal eşitsizlikleri, kimlik oluşumlarını ve güç ilişkilerini nasıl dönüştürerek dijital geleceğin sosyolojik inşasını şekillendirdiğini anlamaktır. Mevcut literatürde dijitalleşmenin farklı kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlarda toplumsal eşitsizlik, kimlik inşası ve güç dinamiklerine etkisini bütüncül ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu durum, dijital geleceğin sosyolojik olarak

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans Öğrencisi. hsihaliyev@gmail.com

nasıl inşa edildiğine, hangi mekanizmalarla eşitsizlikleri yeniden ürettiğine ya da dönüştürdüğüne dair önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bu bağlamda, çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve dijitalleşmenin toplumsal eşitsizlikler, kimlik oluşumları ve güç ilişkileri üzerindeki etkilerini hem kuramsal hem de ampirik düzeyde bütüncül bir perspektifle ele almaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, dijital dönüşümün farklı kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlarda nasıl farklı tezahür ettiğini, toplumsal yapı ve bireysel kimlik üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemesinde yatmaktadır. Ayrıca araştırmada benimsenen metodolojik yaklaşım ve veri toplama stratejileri, konunun derinlemesine ve çok boyutlu olarak analiz edilmesini sağlayarak, dijital çağın sosyolojik inşasına dair literatüre özgün ve yenilikçi bir katkı sunmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dijitalleşme süreci ve bu sürecin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde, dijital toplumun inşası ve sosyolojik dönüşümü incelenmiş, bu başlık altında çeşitli alt başlıklara ayrılarak tartışmalar yürütülmüştür. Öncelikle dijital toplum kavramı üzerinde durulmuş, ardından Toplum 5.0 ve İnsan Merkezli Teknolojik Toplum çerçevesinde dijital dönüşüm süreçleri tartışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise, “Geleceğin Dijital Sosyolojisi” başlığı altında çalışmanın ana teması ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle dijital sosyoloji kavramı tanımlanmış, dijital sosyolojinin gelişim tarihi ve inceleme alanları detaylı biçimde incelenmiştir. Ardından Manuel Castells’in ağ toplumu kavramının sosyolojik yaklaşımı ve geleneksel kimlikten dijital kimliğe geçiş süreçleri tartışılmıştır. Çalışma, literatür değerlendirmesi sonucu elde edilen bulgular ile sonuç ve tartışma bölümüyle tamamlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı temelinde tasarlanmıştır. Araştırmada doküman analizi ve içerik analizi yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, dijitalleşmenin toplumsal yapılar, kimlik inşası ve güç ilişkileri üzerindeki etkilerini anlamak olduğundan, konuyla ilgili literatür sistematik biçimde incelenmiştir. Araştırma kapsamında, dijitalleşme ve sosyolojik dönüşüm konularına ilişkin akademik makaleler, tezler, kitaplar ve resmi raporlar taranmıştır. Veri toplama sürecinde Google Akademik, JSTOR, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve DergiPark gibi ulusal ve uluslararası akademik veri tabanları kullanılmıştır. Türkçe, İngilizce ve Rusça literatüre ulaşılmış; özellikle 2000 sonrası yayımlanan ve dijital sosyoloji alanına katkı sağlayan çalışmalar öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Tarama sürecinde “dijitalleşme”, “sosyolojik dönüşüm”, “dijital toplum”, “dijital sosyoloji”, “kimlik” ve “eşitsizlik” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Toplanan dokümanlar içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla farklı kaynaklardan ulaşılan bilgiler çapraz kontrol edilmiştir. Çalışmada doğrudan alıntılar ve farklı yazarların görüşleri kullanılarak bulguların nesnel biçimde sunulmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca bulguların literatürle uyumu ve ayrıştığı noktalar tartışılarak çalışmanın özgün katkıları görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Dijitalleşme Süreci Ve Tarihsel Gelişimi

Dijitalleşme, çağdaş toplumun gündelik hayatıyla yanaşı toplumun ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal yapısında önemli dönüşümlere yol açan süreç olarak tanımlayabiliriz. Bu süreç, teknolojinin yaşamın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte toplumsal yapının yeniden biçimlenmesine neden olmakta, geleneksel kurum ve ilişkilerin dijital dinamiklerle yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla dijitalleşme, günümüz toplumlarını anlamak için yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyolojik bir perspektifle ele alınması gereken bir dönüşüm alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşmenin yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda kavramsal ve teknik boyutuyla da ele alınması gerekmektedir. “Ersöz ve Özmen’e (2020) göre dijitalleşme kavramı bilginin sayısallaştırması olarak bilinmektedir. Elde edilen verilerin sayısallaştırılarak çeşitli platformlarda yer edinme sürecidir. Sayısallaştırma ise, analog işlemlerin bilgisayar ortamında depolanması ile sayısallaşan bir formatta dönüştürülmesi olarak söylenebilir. Dijitalleşme yaşamın her alanına müdahale etmektedir. Teknolojinin hızla ilerlemesi ile birlikte Dünya dijital çağa ayak uydurmak zorunda kalmıştır ”. Dijitalleşmenin yalnızca bireysel ve toplumsal yaşamı değil, aynı zamanda iş modellerini, kurumsal yapıları ve ekonomik ilişkileri de dönüştürdüğünü vurgulayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Parida (2018), bu sürecin Dördüncü Sanayi Devrimi ve Nesnelerin İnterneti tarafından yönlendirilen iş süreçlerini temelden dönüştüren, kuruluşlar ve müşteriler arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirirken yeni iş modellerini teşvik eden süreç olduğunu vurgular. Hızla gelişen bu ortamda çeviklik, hız ve uyulanabilirlik çok önemli hale gelmiştir. İleri teknolojilerin süreçlere, ürünlere ve hizmetlere entegrasyonuna rağmen, dijitalleşmenin tam potansiyeli henüz gerçekleştirilmemiştir.

Tüm bu tanım ve yaklaşımlar, dijitalleşmenin çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu dönüşümün günümüzde ulaştığı noktayı ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini daha iyi kavrayabilmek için, dijitalleşmenin tarihsel gelişim sürecine de yakından bakmak gerekmektedir.

Dijitalleşmenin Tarihçesi

Dijitalleşmenin tarihini Uçgun (2023) şöyle tanımlamış. Sanayi Devrimi'nden sonra teknolojik gelişmeler önemli bir ivme kazanmıştır. 1980'lerde hızla yükselen ve 2000'li yıllara kadar etkisini sürdüren enformasyon ve bilgisayar teknolojilerinin yarattığı değişim ve dönüşüm süreci, literatürde "sanayi sonrası" ya da "post-endüstriyel dönem" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde bilişim teknolojileri ve telekomünikasyon gibi yüksek teknolojiler (high-technology), endüstri toplumundan post-endüstriyel topluma geçişte belirleyici bir rol oynamıştır. Dijitalleşmenin tarihini anlayabilmek için, bu yüksek teknolojilerin sunduğu imkânları pekiştiren ve 1990'lı yıllarda gündelik yaşama giren internetin tarihsel gelişimine de değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda, internetin temellerinin 1960'lı yıllarda Amerikan Savunma Bakanlığı ile bazı ABD üniversitelerinin iş birliğiyle başlatılan ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) adlı proje kapsamında atıldığı bilinmektedir.

Uçgun (2023) kendi çalışmasında dijitalleşmenin tarihini kavramamız ve Web teknolojilerinin zamanla nasıl evrim geçirdiğini, bu evrimle gelen teknolojik yenilikleri çalışmasında sunmuştur. Uçguna göre, Web 1.0 teknolojisi, internetin hayatımıza ilk girdiği yıllarda, kullanıcıların web sitelerine yalnızca erişim sağlayabildiği; web sayfalarındaki bilgilere ulaşabildiği ancak bu bilgilere müdahale etme, ekleme veya çıkarma yapma imkânının bulunmadığı bir yapıdır. Web 1.0'ın geliştirilmesiyle birlikte, kullanıcıların yalnızca içerik okuma ve alışveriş yapma rollerinden çıkarak, içerik üretimi ve paylaşımı yapabildiği yeni bir internet konsepti olan Web 2.0 ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, YouTube, Twitter, Facebook, MySpace, LinkedIn gibi uygulamalar ile bloglar ve wikiler, ziyaretçilere iş birliği, etkileşim ve tartışma ortamı sunmuştur. Web 3.0 veya diğer adıyla Semantik Web, kullanıcıyı tanıyan "akıllı internet" olarak tanımlanmakta ve bireylerin ilgi alanlarına yönelik içerikleri, önceki davranışlarına göre sunan bir yapıya sahiptir. Tüm bilgilerin depolandığı bir veri tabanı aracılığıyla, arama yapan kullanıcının tercihleri hafızada tutulmakta ve bu sayede kullanıcıya uygun içerikler hem doğru hem de hızlı bir biçimde sunulmaktadır.

Web 3.0 teknolojisinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesiyle birlikte ortaya çıkan Web 4.0 için literatürde net bir tanım bulunmamaktadır. Bu aşamada, akıllı ajanlar ile sensörlerin etkileşimli olduğu hizmetlerin yanı sıra, sanal gerçeklik, doğal dil işleme ve gerçek-dijital dünya bütünlüğünü sağlayan sistemlerin varlığı öne çıkmaktadır. Web 4.0 teknolojisinin bir diğer boyutu ise, yalnızca insanlar değil; Nesnelerin İnterneti (Internet of Things – IoT) aracılığıyla farklı cihazlar, nesneler ve araçların da internete erişerek veri alışverişinde bulunabilmesidir. Endüstri 4.0 ya da bir başka ifadeyle dördüncü sanayi devrimi, üçüncü sanayi devriminin üzerine inşa edilen; hız, kapsam ve sistem etkisi unsurlarını bünyesinde barındıran bir dönüşüm süreci olarak tanımlanmaktadır.

Dijital Toplumun İnşası Ve Sosyolojik Dönüşümü

Dijital Toplum

Dijital toplum, dijital teknolojilerin bireylerin iletişiminden ekonomik ve kültürel yapıya kadar tüm toplumsal alanları dönüştürdüğü yeni bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Dobrinskaya (2021) göre dijital toplum, dijital ilerleme ve toplumsal gerçekliği köklü bir biçimde dönüştürmektedir. Bu niteliksel değişimleri kavramaya yönelik önemli bir girişim, U. Beck tarafından "*Modern Dünyanın Metamorfozları*" adlı eserinde ortaya konulmuştur. Beck'e göre, toplum, alışılmış yaşam biçimlerini ve yerleşik dünya anlayışını temelden sarsan bir şok etkisiyle gerçekleşen metamorfozlar aracılığıyla derin yapısal dönüşümler geçirmektedir. Özellikle COVID-19 pandemisinin ardından ortaya çıkan "yeni normallik" ve "büyük sıfırlama" (Great Reset) gibi kavramlar bağlamında, Beck'in bu değerlendirmeleri daha da anlam kazanmaktadır. U. Beck, toplumsal dönüşümleri açıklarken farklı metamorfoz biçimlerini ele almakta ve bu bağlamda dijital metamorfoza da dikkat çekmektedir. Beck'e (2016) göre, dünyanın dijital olarak inşası, dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, çevrim içi ve çevrim dışı mekânların birbirlerine entegre olması ve büyük veri teknolojilerinin kullanımının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Beck'in metamorfoz yaklaşımı dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki sarsıcı etkisini gözler önüne sererken, bu dönüşümün kapsamına ilişkin daha güncel ve yapısal bir değerlendirme ise Çubuk (2024) tarafından yapılmaktadır.

"Çubuk'a (2024) göre Dijital toplum kavramı büyük ölçüde ve kapsamlı olarak dijital bilgi çağının kendine özgü koşulları ile şekillenen, sosyal, politik ve ekonomik yapı içinde bir arada yaşayan insanların bütünü temsil etmektedir. Dijital toplumda verilerin dijitalleşmesine bağlı olarak, hayatın her alanı derinden etkilenmektedir: iletişim kanallarından, sosyalleşme şekillerine; çalışma stillerinden, öğrenme yöntemlerine; hatta sağlıklı yaşama formlarına

kadar. Dijital toplum kavramı, aynı zamanda, üyeliğin dijital dünyaya kadar uzandığı, geleneksel toplumun yanı sıra paralel bir varlığı da işaret etmektedir.”

Dijital toplum, yalnızca toplumsal yapıları değil, aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, etkileşim biçimlerini ve kimlik inşasını da derinden dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, dijital ortamlarda ortaya çıkan yeni toplumsal tiplerin analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Kulluk’a (2023) göre Simmel’in sosyolojik yaklaşımı temel alınarak, 21. yüzyılı kapsayan dijital toplumun etkileri ile bu dönemde ortaya çıkan özgün toplumsal tipler analiz edilebilir. Günümüzde dijitalleşmenin özellikle sosyal medya aracılığıyla bireylerin yaşamında yarattığı değişim, toplumsal yapının birçok alanında dönüşüme yol açmaktadır. Bu süreçte özellikle YouTube, Instagram ve TikTok gibi sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanan ve içerik üreten bireyler dikkat çekmektedir. Bu ağlarda dijital içerikler oluşturarak takipçi kitlesini genişleten ve reklam anlaşmalarıyla ekonomik kazanç sağlayan bireyler, genel olarak 'dijital içerik üreticisi' olarak adlandırılmaktadır. Simmel’in birey ve etkileşim temelli sosyolojisinden hareketle, dijital içerik üreticileri günümüz toplumunda yeni bir toplumsal tip olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, dijital içerik üreticilerinin farklı sosyal alanlardaki etkileşim biçimleri incelenerek, dijital toplumun mikro düzeydeki yansımalarına dair sosyolojik analizler gerçekleştirmek mümkündür.

Dolayısıyla dijital toplum, teknolojik gelişmelerin ötesinde sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları derinden dönüştüren çok boyutlu bir olgudur. Özellikle sosyal medya platformlarında dijital içerik üreticilerinin ortaya çıkması, dijital toplumun mikro düzeydeki yansımalarını ve yeni toplumsal tipleri anlamak için önemli bir sosyolojik alan sunmaktadır. Bu bağlamda, dijital toplumun dinamiklerinin kapsamlı şekilde incelenmesi, çağımızın toplumsal dönüşümlerini kavramak için gereklidir.

Toplum 5.0 ve İnsan Merkezli Teknolojik Toplum

Toplum 5.0, teknolojik ilerlemeyi yalnızca ekonomik büyümenin aracı olarak değil, toplumsal yapının dönüşümünü sağlayan bir unsur olarak ele alan insan merkezli bir toplum modelidir. Bu yaklaşım, dijitalleşme, yapay zekâ ve büyük veri gibi unsurları, sosyal eşitsizlikleri azaltma, yaşam kalitesini yükseltme ve toplumsal uyumu güçlendirme amacıyla bütünleştirir. Toplum 5.0 modelini Arı (2021) yılındaki çalışmasında vurguladığı üzere bu model Japonyada 5. Bilim ve Teknoloji Planında sunulurken 22 Ocak 2016 yılında Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı. Endüstri 4.0’dan esinlenen ve benzer bir anlayışla geliştirilen bu toplum modeli, ilk kez Almanya’nın Hannover kentinde düzenlenen Bilişim Teknolojileri Fuarı CeBIT 2017’de, dönemin Japonya Başbakanı Shinzo Abe tarafından tanıtılmıştır. Toplum 5.0 modeli aynı zamanda “Dijital Toplum”, “Yaratıcı Toplum” şeklinde kullanılır, bu tanımlardan ziyade en yaygın şekilde “Süper Akıllı Toplum” olarak kullanılır.

Toplum 5.0’ın amacı, fiziksel dünya ile dijital dünyanın birleşmesini sağlayarak toplumun tüm kaynaklarını ortak bir şekilde kullanmaktır. Toplum 4.0’dan farklı olarak, yalnızca bireylerin dijitalleşmesini değil, toplumun tamamının dijital dönüşümünü hedefler. Toplum 5.0’ın avantajına değindiğimizde yüksek teknoloji siber altyapısının insan yaşamına derinlemesine entegre edilmesi sayesinde, aşırı üretim krizlerini aşabilecek ve ekonomik büyümeyi sosyal sorunların çözümüyle dengeli biçimde sürdürebilecek organize bir ekonomi oluşturma potansiyeline sahip olmasıdır.

İnsanlık tarihi, teknolojik gelişmeler, üretim biçimleri ve toplumsal ilişkiler açısından farklı evrelerden geçmiştir. Bu evreler, yalnızca ekonomik ve teknik değişimleri değil, aynı zamanda toplumsal yapının ve yaşam biçimlerinin dönüşümünü de ifade eder. Toplum 5.0 modelini daha net bir şekilde anlamamız açısından toplumun tarihsel evrimini incelememiz gerekir. Bu bağlamda Arı’nın (2021) yılındaki çalışmasında toplumların evrimini şu şekilde açıklamıştır.

Toplum 1.0 (Avcı-Toplayıcı Toplum): İnsanlığın ortaya çıkışıyla birlikte bilgi, doğaya hükmetme ve hayatta kalma amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde beslenme ve doğal tehditlerden (vahşi hayvanlar, iklim koşulları, doğal afetler vb.) korunma, temel güdüler arasında yer almıştır. İnsan, fiziksel olarak doğaya karşı üstünlük sağlayacak donanıma sahip olmadığından, bilgi ve deneyim birikimini kullanarak çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu süreç, ilerleyen dönemlerde daha gelişmiş toplumsal örgütlenmelerin ve medeniyetlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

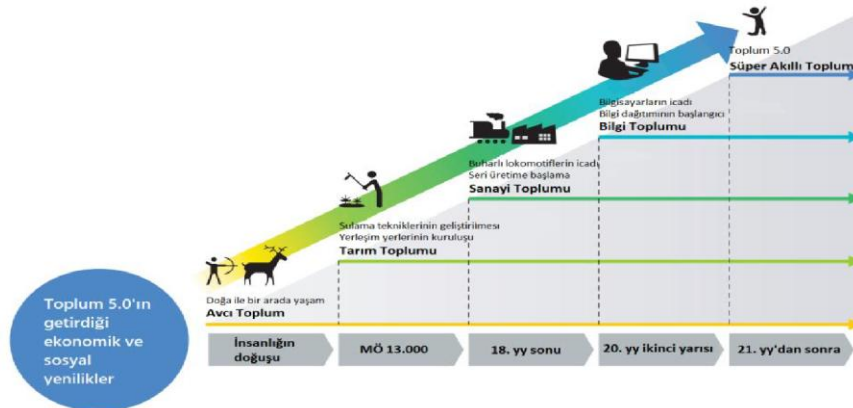
Toplum 2.0 (Tarım Toplumu): Avcılık ve toplayıcılıktan sonra insanlığın bitki türlerini evcilleştirmeyi, güneş, su ve topraktan sistematik biçimde yararlanmayı öğrenmesiyle tarımsal üretim süreci başlamış ve bu durum yerleşik hayata geçişin temelini oluşturmuştur. Yaklaşık M.Ö. 13.000’li yıllarda ortaya çıkan bu dönüşüm, M.S. 18. yüzyıl ortalarındaki Sanayi Devrimi’ne kadar etkisini sürdürmüştür. Bu dönemde dünya nüfusu artmış, ilk köy ve kent yerleşmeleri oluşmuş, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapılar daha karmaşık bir hâl almıştır. Bilginin üretim ve

yaşam pratiklerinde sistematik biçimde kullanılması, tarım merkezli üretimden makine merkezli üretime geçişin zeminini hazırlamıştır.

Toplum 3.0 (Sanayi Toplumu): Avrupa’da Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan, feodal düzeni, totaliter yönetimleri ve skolastik düşüncenin baskıcı yapısını reddeden; burjuvazinin öncülük ettiği özgürleşme süreci, Aydınlanma Çağı ile hız kazanmıştır. Bu düşünsel dönüşüm, 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde İngiltere’de ilk somut sonuçlarını vermeye başlamış ve Sanayi Devrimi’nin temellerini oluşturmuştur. Freyer’e (1954) göre Sanayi Devrimi, 1760’ların ortalarında dokuma endüstrisindeki gelişmelerle başlamış, aynı yıllarda James Watt’ın buhar makinesine son şeklini vermesiyle ivme kazanmıştır. Dokuma dalgasını sırasıyla demir-çelik (1800), ulaştırma (1825), kimya (1850), elektrik endüstrisi (1900) ve benzin motoru (1900) çağları izlemiştir. Bu süreçte sanayi merkezleri cazibe alanlarına dönüşmüş, büyük kentler oluşmuş, kent yaşamı yaygınlaşmış, makinelerin ağır insan işlerinin yerini almasıyla yaşam süresi uzamış ve yaşam kalitesi artmıştır. İnsan hayatını kolaylaştıran teknolojik buluşlar, ekonomik ve toplumsal yapıda köklü değişimlere yol açmıştır.

Toplum 4.0 (Bilgi Toplumu): Sanayi Devrimi’nin sağladığı makineleşme, üretim süreçlerini hızlandırarak insan yaşamını önemli ölçüde kolaylaştırmış ve böylece toplum, daha rafine alanlara yönelme imkânı bulmuştur. 20. yüzyılın son çeyreği ile birlikte bilişim teknolojilerinin hızlı yayılımı, bilgi üretimi, paylaşımı, erişimi ve pazarlanması gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. Bilgi, bu yeni toplum modelinde yaşamın her alanında kullanılan en değerli meta hâline gelmiştir. Uçkun ve vd. (2002), bilgi toplumunu “her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, mevcut bilgilere erişebilir, bu bilgileri kolaylıkla yayabilen ve her sektörde etkin biçimde kullanabilen toplum” olarak tanımlamaktadır. Bilişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası etkileşimi yoğunlaştırmış; bilgi, küresel ölçekte stratejik bir güç kaynağına dönüşmüştür. Bu dönemde “yaşam boyu öğrenme” anlayışı önem kazanmış, beyin gücü ve nitelikli insan kaynağı ekonomik ve toplumsal gelişimin temel unsurları hâline gelmiştir. Ayrıca sanayi toplumunun karakteristikleri olan kitle üretimi, standartlaşma, kitleselleşme ve merkezileşme gibi olguların yerini; bireyselleşme, farklılaşma, yerelleşme ve eleştirel sorgulama eğilimleri almıştır.

Dolayısıyla, Toplum 1.0’dan Toplum 5.0’a uzanan süreç, insanlık tarihinin üretim biçimleri, teknolojik gelişmeler ve toplumsal yapılar bakımından sürekli bir dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. Avcı-toplayıcı dönemde temel amaç hayatta kalmak iken, tarım toplumuyla birlikte üretim ve yerleşik yaşam, sanayi toplumu ile makineleşme ve kitlesel üretim, bilgi toplumu ile bilişim teknolojileri ve bilgi temelli ekonomi ön plana çıkmıştır. Günümüzde ise Toplum 5.0, bu tarihsel evrimin en ileri aşaması olarak, dijital teknolojiler ile fiziksel dünyanın bütünleşmesini hedefleyen, insan merkezli bir model sunmaktadır. Bu model, teknolojiyi yalnızca ekonomik büyüme aracı olarak değil, sosyal eşitsizlikleri azaltma, yaşam kalitesini artırma ve toplumsal uyumu güçlendirme amacıyla değerlendirmektedir. Dolayısıyla Toplum 5.0, geçmiş toplum tiplerinden devraldığı üretim, bilgi ve teknoloji mirasını, insan refahı ve sürdürülebilir bir gelecek vizyonu ile bütünleştirmektedir. Arı’ya (2021) göre toplumun evrimi, avcı-toplayıcı toplumdan süper akıllı topluma doğru ilerleyen tarihsel bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm süreci Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Toplumun Evrimi

Arı'nın (2021) Toplum 5.0 yaklaşımına göre toplumun evrimi avcı-toplayıcı toplumdan süper akıllı topluma doğru ilerleyen bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Bu süreç Şekil 1'de gösterilmiştir.

Dijital Dönüşüm

Son on yılda insan faaliyetinin neredeyse tüm alanlarını ve sektörlerini kapsayan dijital dönüşüm, “dijital devrim” olarak adlandırılmıştır. Enformasyonlaştırma süreci, insanların ekonomik, siyasi, bilimsel, eğitimsel, kültürel ve gündelik yaşam alanları da dahil olmak üzere toplumsal hayatın ve mesleki faaliyetlerin tüm alanlarında köklü değişimlere yol açmaktadır. Dijital dönüşüm kavramının sınırları ve kapsamı üzerine yapılan akademik tartışmalar, bu olgunun yalnızca teknolojik bir yenilik süreci olmadığını; aynı zamanda örgütsel strateji, yapı ve güç dağılımını etkileyen derin bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda , “Matt ve diğerleri, 2015; Wischnevsky ve Damanpour, 2006). Schallmo ve diğerlerine (2017) göre , dijital dönüşüm; müşterilerin, çalışanların ve iş ortaklarının dijital beklentilerini karşılamak amacıyla, sürekli değişen dijital ortama uyum sağlama sürecidir.”

Dijital dönüşüm kavramına yönelik literatürde çok sayıda farklı tanım yer almaktadır. Bu tanımlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı bir çalışma yürüten “Morakanyane ve diğerleri (2017), dijital dönüşüme ilişkin çeşitli tanımları (Liu ve diğerleri, 2011; Bharadwaj ve diğerleri, 2013; Fitzgerald ve diğerleri, 2013; Lucas ve diğerleri, 2013; Mithas ve diğerleri, 2013; Westerman ve diğerleri, 2014; Henriette ve diğerleri, 2015; Piccinini ve diğerleri, 2015; Schuchmann ve Seufert, 2015; Chanias ve Hess, 2016; Hess ve diğerleri, 2016) karşılaştırmış ve dijital dönüşümü, “değer yaratmak amacıyla iş modellerini, operasyonel süreçleri ve müşteri deneyimlerini mümkün kılmak için dijital yetkinlikleri ve teknolojileri kullanan evrimsel bir süreç” olarak tanımlamıştır.”

Dolayısıyla, dijital toplumun dönüşümü, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim, yönetim, gündelik yaşam ve kültürel alanlar başta olmak üzere toplumsal yapının tüm boyutlarına nüfuz etmesiyle ortaya çıkan, çok katmanlı ve dinamik bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, yalnızca ekonomik ve teknolojik alanları değil, sosyal ilişkilerden siyasi katılıma uzanan geniş bir toplumsal yelpazeyi yeniden biçimlendirmekte; bir yandan yenilik, verimlilik ve gelişim olanaklarını artırırken, diğer yandan toplumsal eşitsizlik, sosyal ayrışma ve güvenlik açıkları gibi yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, dijital dönüşümün sosyolojik açıdan incelenmesi; potansiyel kazanımları ve olası olumsuz sonuçları bütüncül bir yaklaşımla değerlendiren, disiplinlerarası niteliğe sahip ve geleceğe yönelik öngörüler üretebilen güçlü bir metodolojik çerçeve gerektirmektedir.

Geleceğin Dijital Sosyolojisi

Dijital Sosyolojinin Tanımı

Dijital sosyoloji” teriminin kökeni, Amerikalı araştırmacı J. Wynn’in (2009) çalışmasına dayandırılır. Bu çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve yeni medyanın sosyoloji öğretimi ile sosyolojik araştırmalar yürütme olanaklarını genişletmedeki rolünden söz edilmektedir. Bu alanla ilgili çalışmalar bakıldığı zaman 2010 yılında ağırlıklı olarak Birleşik Krallık ve Avustralya’daki araştırmacılar tarafından ortaya çıkmıştır. Dijital sosyoloji üzerine ilk çalışma 2015 yılında Avustralyalı sosyolog D. Lupton (2014) yılında yayımlanan çalışmasında bu alanı, sosyologların modern dijital toplumda dijital teknolojilerin ve dijital verilerin nasıl kullanıldığını incelediği ve teorik olarak tanımladığı; ayrıca sosyolojik pratik ve sosyolojik araştırmaların yürütülmesinin özgünlüklerini konu edinen bir sosyolojik “alt disiplin” olarak tanımlamaktadır.

D.Lupton (2012) “*Dijital Sosyolojiye Giriş*” adlı eserinde “dijital antropoloji”, “dijital beşeri bilimler”, “dijital kültürler” vb. gibi çok sayıda “dijital” disiplin arasında dijital sosyolojinin bulunmamasından kaynaklanan boşlukların giderilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dijital sosyoloji, akademik dünyada henüz yeni gelişmekte olan bir alan olmasına rağmen, kısa sürede uluslararası düzeyde ilgi görmeye başlamıştır. “Dobrinskaya (2021) göre, dijital sosyolojiye ilişkin ilk çalışma 2012 yılında, Britanya Sosyoloji Derneği üyelerinden oluşan bir dijital sosyoloji araştırma grubu kurulmuş, Londra Goldsmiths Üniversitesi ise dijital sosyoloji alanında yüksek lisans programı sunan ilk kurum olmuştur. Dijital sosyolojiye dair ilk konferans ise 2015 yılında New York’taki Şehir Üniversitesi bünyesinde, Doğu Sosyoloji Derneği ile ortaklaşa gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde dijital geleceği incelemeye yönelik bir proje yürütülmektedir. Southampton Üniversitesi ile Massachusetts Teknoloji Enstitüsü, Dünya Çapında Ağ (World Wide Web) üzerine disiplinlerarası araştırmaların gerçekleştirildiği Web Science Trust adlı ortak bir program organize etmiştir. Oxford Üniversitesi bünyesinde İnternet Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Harvard Üniversitesi’nde Berkman Klein İnternet ve Toplum Araştırma Merkezi faaliyet göstermektedir. İtalya’da, Torino Politeknik Üniversitesi bünyesinde kurulan NEXA İnternet ve Toplum Araştırma Merkezi çalışmalarını sürdürmektedir. Almanya’da ise Alexander von Humboldt İnternet ve Toplum Enstitüsü bulunmaktadır. 2020 yılında, Uluslararası Sosyoloji Derneği bünyesinde, dijital sosyoloji alanında teorik, ampirik, metodolojik ve sosyal-etik nitelikteki araştırmaların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla bir tematik

grup oluşturulmuştur. Bu gelişmeler, dijital sosyolojinin yalnızca kurumsal ve örgütsel düzeyde değil, aynı zamanda kavramsal ve kurumsal temelleri bakımından da giderek daha belirgin bir şekilde tanımlanmaya başladığını göstermektedir.

D. Lupton (2013) yılındaki çalışmasında dijital sosyoloji, dijital teknolojilerin etkisinin, gelişiminin ve kullanımının yanı sıra bu teknolojilerin sosyal dünyalara ve benlik kavramlarına entegrasyonunun araştırılması, analiz edilmesi ve anlaşılması için bir yöntem sunar. Sosyologlar, bilgisayar teknolojileri yaygınlaşmaya başladığı 1980'lerin ortalarından bu yana bu konuyu araştırmaktadır. Çevrimiçi topluluklar, siberuzay ve siber kimliklerle ilgili pek çok farklı sosyal sorun ele alınmıştır. Bu tür araştırmalar, farklı ilgi alanlarına göre çeşitli isimler almıştır; bunlar arasında “siber sosyoloji”, “internet sosyolojisi”, “çevrimiçi toplulukların sosyolojisi”, “sosyal medyanın sosyolojisi”, “siber kültür sosyolojisi” veya başka bir adlandırma yer alabilir. 1990'lar ve 2000'lerin başında “siber” terimi popülerken, internetin daha yaygın ve her yerde erişilebilir hale gelmesiyle birlikte günümüzde bu kullanım büyük ölçüde “dijital” ile yer değiştirmiş gibi görünmektedir. “Dijital sosyoloji” terimi, önceki dönemde “siber sosyoloji” ile ele alınan konuları kapsamakta ve mobil dijital bilgisayar kullanımının yeni dönemine genişlemektedir. Bu, aynı zamanda diğer disiplinlerde “dijital” teriminin kullanımına atıfta bulunan, açıklayıcı ve uygun bir terimdir; örneğin dijital kültürel çalışmalar, dijital beşeri bilimler ve dijital antropoloji. Dijital teknolojilerin incelenmesi; medya ve kültürel çalışmalar, sosyal bilişim, sosyal psikoloji, kültürel coğrafya, beşeri bilimler ve antropoloji gibi birçok disiplinin konusu olup, bu alanlar dijital sosyolojiyle yöntem ve kuramsal yaklaşımlar bakımından büyük ölçüde örtüşmektedir.

D.Lupton kendi çalışmasında dijital sosyolojinin 4 ayrı yönüne vurgu yapar. Ona göre, 1) Profesyonel dijital uygulama: sosyolojik uygulamanın bir parçası olarak dijital medya araçlarını kullanmak; ağlar oluşturmak, çevrimiçi profil oluşturmak, araştırmaları duyurmak ve paylaşmak ve öğrencilere eğitim vermek; 2) Dijital medya kullanımının sosyolojik analizleri: İnsanların dijital medya teknolojilerini kullanma biçimlerinin, onların benlik algılarını, bedenlerini ve sosyal ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini ve dijital medyanın sosyal kurumların ve sosyal yapıların yaratılmasında veya yeniden üretilmesinde oynadığı rolü araştırmak; 3)Dijital veri analizi: nicel veya nitel sosyal araştırmalar için dijital verilerin kullanılması; 4) Eleştirel dijital sosyoloji: sosyal ve kültürel teorilerden yararlanarak dijital medya teknolojilerinin refleksif ve eleştirel analizinin yapılması. Bu tanımlara rağmen, dijital sosyolojini genel sosyolojik akım tarafından benimsenmesini soğuk olarak nitelendirmekte ve teknoloji kullanımının “bilimsel olmayan” şeklinde etiketlendiğini ifade etmektedir. Becker (1995, aktaran Wynn, 2009), dijital sosyolojinin genel sosyolojik akım tarafından “soğuk” karşılandığını ve teknoloji kullanımının “bilimsel olmayan” olarak etiketlendiğini belirtmektedir. Becker'e göre bu durum “paradoksal”dır. Ayrıca , yerleşik metodolojik yaklaşımlara da uyum sağlamadığı ileri sürülmüştür.

Dijital sosyolojiye ilişkin kavramsal çerçeve ve teorik yaklaşımlar ortaya konulduktan sonra, bu alanın nasıl şekillendiğini, hangi aşamalardan geçtiğini ve günümüzdeki konumuna nasıl ulaştığını anlamak için gelişim tarihini incelemek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, dijital sosyolojinin gelişim süreci, farklı dönemlerde ortaya çıkan akademik çalışmalar, önemli olaylar ve disiplinlerarası etkileşimler ışığında değerlendirilebilir.

Dijital Sosyolojinin Gelişim Tarihi

Dijital sosyolojinin gelişim süreci incelendiğinde, bu kavramın 1990'lı yılların sonu ile 21. yüzyılın başlarında akademik literatürde henüz kullanılmadığı görülmektedir. Ancak 2000'li yılların sonlarına gelindiğinde, “dijital sosyoloji” terimi akademik araştırmalarda resmî olarak ortaya çıkmış ve gelişmeye başlamıştır. Nguyen (2023) tarafından yayımlanan çalışmada, dijital sosyolojinin gelişim süreci bir tablo aracılığıyla açıklanmıştır. Söz konusu tabloda, dijital sosyolojinin tarihsel gelişim aşamaları ve bu sürece yön veren önemli olaylar ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Dijital Sosyolojinin Gelişim Tarihi

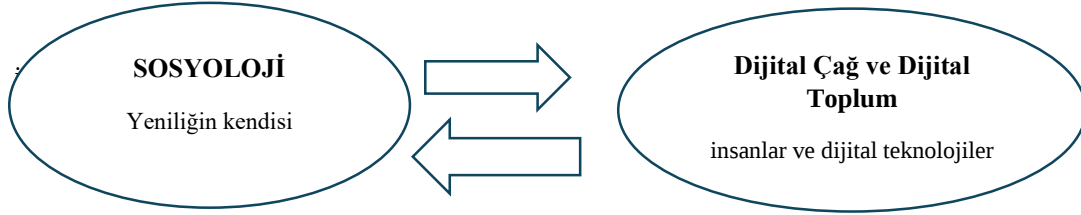
Zaman Çizelgesi	Önemli Olay
2000’li yılların sonu	Dijital sosyoloji kavramı akademik yayınlarda resmî olarak kullanılmaya başlanmıştır.
Nisan 2009	<i>Sociological Forum</i> dergisinde “dijital sosyoloji” teriminin kullanıldığı ilk akademik çalışmalardan biri yayımlanmıştır. Bu çalışmada teknoloji ile sosyoloji arasındaki ilişki, dijital teknolojilerin sosyolojik araştırma ve öğretim süreçlerine etkileri ele alınmıştır.
2010	Neal tarafından <i>Extending the Mind: Digital Sociology and Beyond Conspicuous Indicators in an Increasingly Online Social World</i> adlı çalışma yayımlanmıştır.
2012	Lupton tarafından Sidney Üniversitesi bünyesinde <i>Digital Sociology: An Introduction</i> başlıklı çalışma yayımlanmıştır. Çalışmada dijital sosyolojiye genel bir çerçeve sunulmuş; dijital medya ve sosyal ağların sosyolojik araştırmalardaki kullanımı tartışılmıştır.
2013	<i>Digital Sociology: Critical Perspectives</i> adlı akademik eser yayımlanmış ve dijital sosyoloji alanının kuramsal gelişimine önemli katkı sağlamıştır.
2015	ABD’nin New York kentinde dijital sosyoloji alanındaki ilk uluslararası bilimsel konferans düzenlenmiştir. Konferans, 11 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.
2015 sonrası	Dijital sosyoloji alanında farklı kuramsal ve uygulamalı yönelimleri içeren çok sayıda çalışma yayımlanmıştır. Bu araştırmalar, dijital sosyolojinin bağımsız bir çalışma alanı olarak kurumsallaşmasına ve kuramsal çerçevesinin genişlemesine katkı sağlamıştır.

Tablo 1’de sunulan veriler, dijital sosyolojinin 2000’li yılların sonlarından itibaren hızla gelişen ve kurumsallaşan bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Kavramın akademik literatüre girişi, kuramsal çalışmaların artışı ve uluslararası konferanslar aracılığıyla görünürlük kazanması, disiplinin olgunlaşma sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda Nguyen (2023), dijital sosyolojinin günümüzde yalnızca dijital teknolojilerin toplumsal etkilerini inceleyen bir alan olmanın ötesine geçerek, kendine özgü kuramsal ve metodolojik yaklaşımlar geliştiren bağımsız bir çalışma alanına dönüştüğünü vurgulamaktadır.

Dijital Sosyolojinin inceleme alanı

Nguyen (2023) göre, Dijital sosyolojinin her aşamasında incelediği konu farklıdır ve giderek gelişmektedir. İlk aşamada, “dijital sosyoloji” kavramı akademik araştırmalarda henüz ortaya çıkmamışken, o dönemin araştırmacıları sosyolojinin dijital çağda kendisi ile sosyal yaşam arasındaki bağı incelemesi gerektiğini düşünüyorlardı. (Şekil. 2) Buna bağlı olarak, sosyoloji, dijital bağlamın ve dijital teknolojilerin, çağdaş sosyologların bu bilimi inceleme konusundaki farkındalık, düşünce, yaklaşım ve uygulamaları üzerindeki güçlü etkisi görülmektedir. Birçok araştırmacı, Reichmann (2019), Bygstad ve diğerleri (2020), Ignatow (2020), Shuraeva (2020), Meshcheryakova ve diğerleri (2021) günümüzde dijital sosyolojinin karşılaştığı sorunları vurgulamaktadır.

XXI.yüzyılın ilk on yılının sonunda “dijital sosyoloji” terimi resmî olarak ortaya çıkmıştır. Meshcheryakova ve diğerleri (2021) göre, bu konuyu sosyolojik bir yaklaşım çerçevesinde ele alırken şu hususun altını çizmektedir: “Dijital dönüşüm yalnızca teknolojilerin niteliğini değil, aynı zamanda gerçek toplumu, toplumsal yapıyı ve eylemlerin gerçekleştirilme biçimini de değiştirmektedir. Sosyal etkileşimler ve bunların incelenme yöntemleri dört temel teknolojiye dayanmaktadır: bulut bilişim, büyük veri, yapay zekâ ve nesnelerin interneti.” Bu nedenle, günümüzde dijital sosyoloji bu konuları kendi temel araştırma nesnesi olarak ele almadan düşünülemez.

Şekil 2. Dijital sosyolojinin araştırma modeli

Bu noktada, dijital sosyolojinin inceleme alanının toplumsal yapılar, teknolojiler ve etkileşim biçimleri üzerinden giderek çeşitlendiği görülmektedir. Dijital dönüşümün yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyal örgütlenme biçimlerini de köklü biçimde dönüştürdüğünü ortaya koyan en kapsamlı kuramsal çerçevelerden biri ise Manuel Castells’in geliştirdiği “Ağ Toplumu” yaklaşımıdır.

Manuell Castells’in Ağ Toplumu Kavramına Sosyolojik Yaklaşımı

Manuell Castells (2000) yılında kaleme aldığı çalışmasında yeni toplumda yaşadığımızı savunmaktadır. Ona göre bu yeni toplum 21. yy boyunca dünya çapında ortaya çıkacak ve sosyoloji disipliniinde anlamlı bir faaliyet olarak varlığını sürdürecektir. Ancak bu yeni, olgulara ve ele alınacak yeni analitik sorunlara uygun olarak kendini yenilemesine bağlıdır. Peki o halde yeni toplum nedir? dediğimizde, Castells (2000) göre, yeni toplum ağlardan oluşmaktadır. Ağlar, çok eski bir sosyal örgütlenme biçimidir. Tarih boyunca ağların büyük avantajları ve dezavantajları olmuştur. Avantajlarına geldikte bizim gibi dalgalı ve değişken bir dünyada görevleri yönetmek için hayati olan esneklik ve uyum yeteneğidir. Dezavantajına geldikte, ağların belirli bir kritik büyüklüğün ötesinde karmaşıklığı yönetme konusundaki gömülü yetersizliğidir. Tarihsel olarak ağlar, kişisel etkileşim, dayanışma ve karşılıklı destek için faydalı olmuştur. Ancak kaynakları harekete geçirmek ve bu kaynakları belirli bir görevin yerine getirilmesine odaklamakta kötü performans göstermişlerdir.

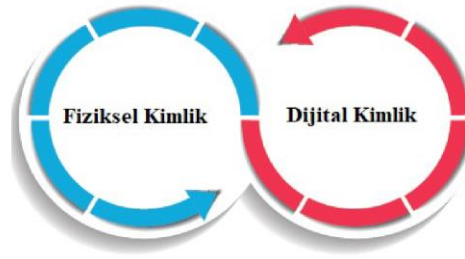
Castells göre, ağların sosyal pratiği organize etmedeki yaygınlığı, toplumlarımızdaki sosyal yapıyı yeniden tanımlamaktadır. Sosyal yapı dedikte Castells, insanın üretim/tüketim, deneyim ve güç ilişkilerindeki örgütsel düzenlemelerini; bunların kültür çerçevesinde anlamlı etkileşimlerle ifadesini kastetmektedir. Bilgi Çağı’nda, bu özgül örgütsel düzenlemeler, mikroelektronik tabanlı bilgi teknolojileriyle (ve yakın gelecekte biyolojik temelli bilgi teknolojileriyle) çalışan bilgi ağlarına dayanmaktadır. Bu yeni ve gelişmekte olan sosyal yapının koşulları altında, sosyoloji, sosyal organizasyon ve sosyal pratiğin temel süreçlerini analiz edebilmek için birçok kavramsal ve metodolojik meseleyi ele almak zorundadır.

Sonuç itibarıyla Castell’in Ağ toplumu kavramı, günümüzün karmaşık ve hızla değişen toplumsal yapısını anlamada son derece önemli ve kapsamlı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Manuel Castells’in ortaya koyduğu bu kavram, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle şekillenen toplumsal örgütlenme biçimlerini açıklamada temel bir rol üstlenmektedir. Özellikle bilgi teknolojilerinin ilerlemesiyle birlikte ağların esneklik ve uyum sağlama yetenekleri güçlenmiş, bu durum sosyal pratiğin ve örgütlenmenin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, ağ toplumu kavramı sadece sosyal teoride yeni bir anlayış sunmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyolojinin pratikteki uygulamalarını ve analizlerini de şekillendirmektedir. Ağ toplumu, sosyolojinin hem teorik hem de metodolojik olarak kendini yenileme sürecine önemli katkılar sunan ve çağımızın toplumsal gerçekliğini anlamak için vazgeçilmez bir çerçeve oluşturan bir kavramdır.

Geleneksel Kimlikten Dijital Kimliğe Dönüşüm

Kavut (2020) yılında kaleme almış olduğu çalışmasına göre, kimlik kavramı 1950 yılında Erik Erikson tarafından sosyal bilimlerde kullanmak üzere geliştirilmiştir. Genel olarak kimlik, bireyi tanımlayan biyografik ve karakteristik özellikler ile davranışların bütünü olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra kimlik, bireylerin hem kendilerini hem de çevrelerindeki diğer insanları bilinçli şekilde algılama süreci olarak tanımlanmakta ve sosyal bilimlerde en temel araştırma konularından biri olarak önemini korumaktadır. Kimlik kavramı ile ilgili Polonyalı sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman (2019) *Kimlik* adlı eserinde kimliği tamamen icat edilmesi ve bireyler tarafından inşa edilmesi gereken bir olgu olarak tanımlar. Ona göre kimlik, ulaşılmak istenen bir hedef, önceden belirlenmiş bir amaç ya da uğruna mücadele edilip emek harcanarak korunması gereken değerli bir unsur niteliği taşımaktadır.

Brubaker ve Cooper (2000) yılındaki *Kimliğin Ötesinde* çalışmasında aktarıldığına göre Charles Tilly kimliği, bulanık ama vazgeçilmez bir kavram olarak nitelendirir. O, kimliği bir kategorinin, bağlantının, rolün, ağın, grubun veya örgütün bir aktör tarafından deneyimlenmesi ile bu deneyimin kamusal temsili olarak tanımlar. Bu tanım, kimliğin yalnızca toplumsal bağlamda değil, dijital ortamda da benzer şekilde inşa edilip temsil edildiğini göstermektedir. Kavut'a (2020) göre günümüz online çağında dijital kimliği aktif olarak sürdürmek ve geliştirmek giderek önem kazanmaktadır. Dijital kimlik; sosyal medya, profesyonel profiller ve diğer çevrim içi içerikleri kapsayan, bireyin tüm online varlığıdır. Doğrulanmış dijital kimlik, dijital platformlarda başarı için temel bir unsurdur. Dijital kimlik, yalnızca kayıtlı kimliklerden ibaret olmayıp; dijital bağlantılar, kimlik doğrulamaları, profil bilgileri ve tercihleri içeren, internet genelinde yayılan binlerce veriden oluşur. Fiziksel kimliklerle dijital kimlikleri karşılaştırdığımız zaman, fiziksel kimlikler yüz yüze işlemler için tasarlanmışken, dijital kimlikler çevrim içi işlemler ve gelişmiş kullanıcı fonksiyonları için tasarlanmıştır.

Şekil 3. Fiziksel Kimlikten Dijital Kimliğe Geçiş

Davison (2012) göre, dijital kimlik kavramı literatürde farklı biçimlerde tanımlanır. Kimilerine göre dijital kimlik, bireylerin bankacılık veya mal satın alma gibi farklı amaçlarla interneti kullandıktan sonra seçtikleri ve geride bıraktıkları kullanıcı adları ve dijital ayak izlerini ifade edebilir. Diğer bir tanımsa oyun oynamak gibi tanımlanmış bir ortamda yer alan bir kullanıcının üstlendiği kimliği ifade eder. Dijital kimlik; YouTube videoları gibi kayıtlar, kişisel profiller ve kültürel sermayeden oluşmaktadır. Descartes'ın ünlü "Düşünüyorum, öyleyse varım" sözünü sosyal medya bağlamında "Bağlantıdayım, öyleyse varım" şeklinde uyarlamıştır. Buradan, dijital kimliğin bireyler arası etkileşimle oluştuğu sonucuna varılabilir.

Davison (2012) göre, sanal kimlik (Virtual Identity), dijital kimliğe (Digital Identity) benzetmekle birlikte, özellikle sanal dünyalara özgü bir olgudur. Bu, bireylerin MUD'lar (Multi-User Dungeons) ve Second Life gibi sanal platformlarda etkileşimde bulunduğu uygulamaları kapsamaktadır. Bu tür dünyalarda birey, bir kişilik seçer ve bunu bir avatar aracılığıyla temsil eder. Dijital kimlik ise yalnızca bir avatar veya ekran adı (screen name) seçiminden ibaret değildir.

Sanal kimliklerin birey üzerindeki etkileri, dijitalleşmenin toplumsal ve cinsiyete bağlı boyutlarıyla birleştiğinde, kimlik ve benlik oluşumunda daha karmaşık ve çok katmanlı süreçlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Akkaş ve Aksakal (2023) göre, Dijitalleşme süreci, bireylerin hem sanal hem de gerçek olmak üzere iki farklı kimlik ve benlik geliştirmelerine imkân tanımıştır. Postmodern birey, dijital kimlik aracılığıyla toplumsal ve bireysel engelleri aşma, gerçekte olmadığı veya olamadığı bir kişiliği benimseme, kendini dilediği biçimde sunma ya da belirli yönlerini gizleme özgürlüğü kazanmıştır. Bununla birlikte, kimliği gizleme veya ifşa etme süreçleri, toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklılık göstermektedir. Patriarkal düzenin hâkim olduğu toplumlarda, kız ve erkek çocukların sosyal iletişim biçimleri ile kimlik sunumları arasında belirgin ayrımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, kız çocukları bedenlerini ve

benliklerini erkeklere kıyasla daha fazla korumak ve toplumsal kurallara daha sıkı biçimde uymak zorunda bırakılır. Bu durum, kadınların günlük yaşam deneyimlerini doğrudan etkilemekte; geleneksel yapılar, kadın kimliğini daha izole, pasif ve asosyal biçimde şekillendirirken erkek kimliği daha özgür ve sosyal bir zeminde oluşmaktadır.

Dolayısıyla, kimlik kavramı hem fiziksel hem dijital boyutlarıyla günümüzde çok yönlü, değişken ve dinamik bir yapıya bürünmüştür. Dijitalleşme, bireylerin kendilerini farklı biçimlerde sunma, toplumsal engelleri aşma ve yeni benlikler geliştirme imkânı tanırken, aynı zamanda kimliğin toplumsal cinsiyet, kültürel sermaye ve güç ilişkileri bağlamında yeniden tartışılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, kimliğin dönüşümünü anlamak, dijital çağın birey-toplum ilişkilerini çözümlemek için kaçınılmaz bir gereklilik olarak önemini sürdürmektedir.

Bulgular

Bulguların Ana Temaları	Tanımlar	Literatürdeki Görüşler	Sonuç
Dijitalleşme Kavramı	Dijitalleşme, bilgilerin sayısallaştırılması ve toplumsal yapının dijital araçlarla yeniden örgütlenmesi sürecidir	Ersöz, Özmen (2020) Dijitalleşme, bilginin sayısallaştırılmasıdır. Parida (2018) İş modellerini ve ekonomik ilişkileri dönüştürür.	Dijitalleşme, yalnızca teknik değil toplumsal ve kültürel bir dönüşüm sürecidir.
Dijitalleşmenin Tarihi	Sanayi sonrası dönemde bilişim teknolojilerinin gelişimi ve internetin yaygınlaşmasıyla hız kazanmış süreçtir.	Uçgun (2023) Web 1.0'dan Web 4.0'a geçişi açıklar.	Dijitalleşme, sanayi sonrası toplumdan günümüz dijital çağına geçişi simgeler.
Dijital Toplum	Dijital teknolojilerin iletişimden kültüre kadar tüm alanları dönüştürdüğü toplumsal örgütlenme biçimi.	Beck (2016) Dijitalleşme toplumsal metamorfoza yol açar. Çubuk (2024) Dijital toplum, verilerin dijitalleşmesine bağlı yaşam biçimidir.	Dijital toplum, bireylerin yaşam tarzlarını ve etkileşim biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür.
Toplum 5.0	Dijital teknolojilerin insan merkezli olarak toplumsal yaşamla bütünleşmesini hedefleyen model.	Arı (2021) Japonya'da "süper akıllı toplum" olarak tanımlanmıştır.	Toplum 5.0, teknolojiyi yalnızca ekonomik değil sosyal fayda için kullanan bütüncül bir modeldir.
Dijital Dönüşüm	Dijital teknolojilerin üretim, yönetim ve gündelik yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmesiyle ortaya çıkan çok katmanlı dönüşüm süreci.	Schallmo vd. (2017): Dijital dönüşüm, müşterilerin ve toplumun beklentilerine uyum sağlama sürecidir. Morakanyane vd. (2017): İş modelleri ve süreçleri dönüştüren evrimsel süreçtir.	Dijital dönüşüm, teknolojik olduğu kadar örgütsel ve toplumsal boyutları olan bir süreçtir.
Dijital Sosyolojinin Tanımı	Dijital teknolojilerin toplumsal yapı ve kimlik üzerindeki etkilerini inceleyen sosyolojinin alt disiplini	Lupton (2012) Dijital sosyoloji, sosyolojinin yeni bir alt alanıdır.	Dijital sosyoloji, dijital çağın sosyal dinamiklerini anlamada temel kuramsal alanlardan biridir.

		Wynn (2009) Dijitalleşme sosyolojik araştırmaları dönüştürür.	
Dijital Sosyolojinin Gelişim Tarihi	2000’li yıllardan itibaren literatüre giren ve hızla gelişen bir alan.	Nguyen (2023) Dijital sosyolojinin gelişimini dönemler halinde sunar. Dobrinskaya (2021) Uluslararası düzeyde hızla kabul görmektedir.	Dijital sosyoloji kısa sürede kurumsallaşmış ve disiplinlerarası nitelik kazanmıştır.
Dijital Sosyolojinin İnceleme Alanı	Sosyal medya, büyük veri, yapay zekâ, bulut bilişim ve nesnelerin interneti gibi alanlarda toplumsal analiz.	Meshcheryakova vd. (2021): Dijital dönüşüm yalnızca teknolojiyi değil, toplumsal yapıyı da değiştirmektedir.	Dijital sosyoloji, yeni teknolojilerin toplumsal etkilerini inceleyen geniş bir araştırma alanı sunmaktadır.
Manuell Castells’in Ağ Toplumu	Bilgi teknolojilerinin ağ mantığına dayalı yeni toplumsal örgütlenme biçimi.	Castells (2000) Yeni toplum ağlardan oluşur; bilgi ağları toplumsal yapıyı yeniden tanımlar.	Ağ toplumu, dijital çağın toplumsal yapısını anlamada temel bir kuramsal çerçevedir.
Geleneksel Kimlikten Dijital Kimliğe Dönüşüm	Kimliğin fiziksel temsilden çevrim içi dijital temsile geçişi.	Bauman (2019) Kimlik inşa edilmesi gereken bir olgudur. Kavut (2020) Dijital kimlik sosyal medya aracılığıyla kurulur. Akkaş & Aksakal (2023) Dijital kimliklerde toplumsal cinsiyet farkları belirgindir	Dijital kimlik, bireylerin toplumsal deneyimlerini ve cinsiyet rollerini yeniden üreten bir yapı haline gelmiştir.

Çalışmada ulaşılan bulgular, dijitalleşmenin yalnızca teknik bir süreç olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıları, kimlikleri ve güç ilişkilerini köklü biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. Ersöz ve Özmen’in (2020) dijitalleşmeyi bilginin sayısallaştırılması olarak tanımlaması, teknolojik boyutu öne çıkarırken; Parida’nın (2018) iş modelleri ve ekonomik ilişkilerdeki dönüşümlere dikkat çekmesi, bu sürecin sosyo-ekonomik eşitsizlikler üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmamızda ulaşılan bulgular, her iki yaklaşımı aşarak dijitalleşmenin toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme mekanizmalarını da görünür kılmıştır. Uçgun’un (2023) dijitalleşmenin tarihini Web 1.0’dan Web 4.0’a uzanan teknik bir evrim olarak açıklaması, sürecin teknolojik yönünü betimlemektedir. Ancak çalışmamız, bu evrimin yalnızca teknik değil, toplumsal düzeyde kimlik sunumları ve güç ilişkileri üzerinde de belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle Web 2.0 ile kullanıcıların içerik üretimine katılımı, toplumsal katmanlar arasındaki eşitsizliklerin yeni biçimlerde yeniden üretilmesine yol açmıştır.

Beck’in (2016) dijitalleşmeyi bir “metamorfoz” olarak ele alması, toplumsal yapının köklü dönüşümünü vurgulamaktadır. Çubuk’un (2024) dijital toplumu verilerin dijitalleşmesine dayalı bir yaşam biçimi olarak tanımlaması ve Kulluk’un (2023) dijital içerik üreticilerini yeni bir toplumsal tip olarak değerlendirmesi, bulgularımızda öne çıkan kimlik ve toplumsal rol dönüşümleriyle birleşmektedir. Bu çerçevede dijital toplum, bireylerin hem gündelik yaşam pratiklerini hem de kimlik inşalarını yeniden biçimlendiren çok boyutlu bir yapıya işaret etmektedir. Toplum 5.0 modelini “süper akıllı toplum” olarak tanımlayan Arı (2021), dijitalleşmenin insan merkezli bir toplumsal dönüşüm potansiyeline dikkat çekmektedir. Bulgularımız, bu modelin eşitsizlikleri azaltma

potansiyelini barındırmakla birlikte, yeni eşitsizlik biçimlerini de doğurabileceğini göstermektedir. Bu durum, dijital dönüşümün çift yönlü etkisini ortaya koymaktadır.

Schallmo ve diğerlerinin (2017) dijital dönüşümü toplumsal beklentilere uyum süreci olarak, Morakanyane ve diğerlerinin (2017) ise iş modellerini dönüştüren evrimsel bir süreç olarak tanımlaması, çalışmamızın ulaştığı sonuçlarla örtüşmektedir. Ancak araştırmamız, bu dönüşümün yalnızca ekonomik ve örgütsel alanlarda değil, aynı zamanda kimlik, güç ve eşitsizlik dinamiklerinde de belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Lupton'un (2012) dijital sosyolojiyi sosyolojinin yeni bir alt alanı olarak, Wynn'in (2009) ise sosyolojik araştırmaları dönüştüren bir yaklaşım olarak tanımlaması, bulgularımızda dijital sosyolojinin çağdaş toplumsal dinamikleri anlamada vazgeçilmez bir kuramsal çerçeve sunduğunu göstermektedir. Nguyen'in (2023) dijital sosyolojinin gelişim sürecini dönemlere ayırması ve Dobrinskaya'nın (2021) bu alanın uluslararası düzeyde hızla kabul gördüğünü vurgulaması da çalışmamızın ortaya koyduğu kurumsallaşma eğilimleriyle örtüşmektedir.

Meshcheryakova ve diğerlerinin (2021) dijital dönüşümün yalnızca teknolojiyi değil, toplumsal yapıyı da dönüştürdüğünü ileri sürmesi, araştırmamızda elde edilen bulgularla doğrudan ilişkilidir. Büyük veri, yapay zekâ ve sosyal medya, yalnızca teknik değil, toplumsal örgütlenmeyi ve etkileşim biçimlerini de yeniden tanımlamaktadır. Benzer şekilde Castells'in (2000) bilgi ağlarının toplumsal yapıyı yeniden tanımladığı yönündeki tespiti, araştırmamızda dijitalleşmenin eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini anlamada temel bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

Son olarak, kimlik dönüşümüne ilişkin bulgular Bauman'ın (2019) kimliği inşa edilmesi gereken bir olgu olarak görmesiyle örtüşmektedir. Kavut'un (2020) dijital kimliği bireylerin çevrim içi varlıklarının bütünlüğü olarak tanımlaması, Akkaş ve Aksakal'ın (2023) toplumsal cinsiyet temelli farklılaşmalara dikkat çekmesi ile birleşerek, dijital kimliğin eşitsizlikleri yeniden üretme kapasitesini göstermektedir. Brubaker ve Cooper'ın (2000) kimliği bulanık ama vazgeçilmez bir kavram olarak değerlendirmesi ve Davison'un (2012) dijital kimliği kullanıcıların dijital ayak izleriyle ilişkilendirmesi, çalışmamızda ulaşılan sonuçlarla örtüşmektedir. Bulgular, dijital kimliğin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda çok boyutlu bir inşa süreci olduğunu ortaya koymaktadır..

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini sosyolojik bir perspektiften inceleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Mevcut literatürde, dijital dönüşümün farklı kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlarda toplumsal eşitsizlik, kimlik inşası ve güç dinamikleri üzerindeki etkilerini bütüncül ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, doküman analizi yöntemini kullanarak bu kavramsal boşluğu doldurmayı ve dijital geleceğin sosyolojik inşasına dair çok boyutlu bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, dijitalleşmenin yalnızca teknik bir yenilik olmadığını, aynı zamanda toplumsal ilişkileri köklü biçimde dönüştüren bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı, dijital sosyoloji alanının kavramsal ve kuramsal temellerini genişlemesidir. Dijitalleşme sürecinin, Manuel Castells'in Ağ Toplumu ve Ulrich Beck'in metamorfoz kavramları ile nasıl ilişkilendiğini ortaya koyarak, bu kavramların güncel toplumsal dinamiklere uygulanabilirliğini göstermiştir. Ayrıca, geleneksel kimlikten dijital kimliğe geçiş sürecini ve bu süreçte toplumsal cinsiyet, kültürel sermaye ve güç ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini analiz ederek, kimlik sosyolojisi alanına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Teşekkür

Öncelikle, bu kongrenin düzenlenmesinde emeği geçen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve Sayın Bakanımız Mehmet Nuri Ersoy'a, ev sahipliğinden dolayı T.C. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'ne ve Sayın Rektörümüz Prof. Dr. İsmail Hakkı Özölçer'e teşekkürlerimi sunarım. Kongreye destek veren tüm kuruluşlara da şükranlarımı iletmek isterim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana yol gösteren, engin bilgi birikimi, eşsiz akademik deneyimi ve bitmez sabrı ile her zaman ilham kaynağı olan değerli danışmanım Doç. Dr. Erdem Dirimeşe hocama en derin şükranlarımı sunarım. Hocam, eleştirileri, yönlendirmeleri ve sürekli desteği ile çalışmanın her aşamasında bana rehberlik etmiş, araştırmamın niteliğini ve derinliğini önemli ölçüde artırmıştır. Bu değerli katkıları olmadan bu çalışmanın bu noktaya gelmesi mümkün olamazdı.

Kaynakça

Akkaş, İ. ve Aksakal, İ. (2023). Üniversitede Bilgi Dijital Kimlik Kullanımı ve Benlik Sunumu Üzerine Bir İnceleme. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (1), 177-194.

- Arı, E. S. (2021). Süper akıllı toplum: Toplum 5.0. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(1), 455–479.
- Bauman, Z. (2019). Kimlik (M. Hazır, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bharadwaj, A., vd (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482.
- Bygstad, B., Dulsrud, A. (2020). Digital ecosystems as a unit of scientific analysis: A sociological investigation. In *Proceedings of the 53rd Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 5685–5694). USA: Springer.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “Identity.” *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Castells, M. (2000). Toward a sociology of the network society. *Contemporary Sociology*, 29(5), 693–699.
- Chaniyas, S., Hess, T. (2016). How digital are we? Maturity models for assessment of a company’s status in digital transformation. LMU Munich Management Report, 2/2016. Munich: Munich School of Management.
- Çubuk, E. B. S. (2024). Dijital toplum ve dijital yeteneklerin gelişimi üzerine sistematik literatür analizi. In *3rd International Conference on Frontiers in Academic Research*.
- Davison, C. (2012). Presentation of digital self in everyday life: Towards a theory of digital identity (Doctoral dissertation). RMIT University, Melbourne, Australia.
- Dobrinskaya, D. E. (2021). Digital sociology for exploring digital society. *Vestnik Permskogo universiteta. Filosofiya. Psikhologiya. Sotsiologiya*, (2), 250–259.
- Ersöz, B., Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 11(42), 170-179. <https://doi:10.5824/ajite.2020.03.007.x>
- Fitzgerald, M., vd.(2013). Embracing digital technology: A new strategic imperative. *MIT Sloan Management Review*, Capgemini.
- Freyer, H. (1954). *İndüstri Çağı*. (B. Akarsu, & H. Batuhan, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Henriette, E., vd. (2015). The shape of digital transformation: A systematic literature review. In MCIS 2015 Proceedings (Paper 10). Mediterranean Conference on Information Systems.
- Hess, E., vd. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 123–139.
- Ignatow, G. (2020). *Sociological theory in the digital age*. London, UK: Routledge.
- Kulluk, R. (2023). Dijital toplumun tipleri: Dijital içerik üreticilerinin sosyolojik bir analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 64-78.
- Kavut, S. (2020). Kimliğin dönüşümü: Dijital kimlikler. *Selçuk İletişim*, 13(2), 987–1008. Retrieved from
- Liu, D. Y., vd. (2011). Resource fit in digital transformation: Lessons learned from the CBC Bank global e-banking project. *Management Decision*, 49(10), 1728–1742.
- Lupton, D. (2012). Digital sociology: An introduction. *SSRN Electronic Journal* (Erişim Ağustos 2025)
- Lupton, D. (2013). *Introducing digital sociology*. Sydney: University of Sydney.
- Lupton, D. (2014). *Digital sociology*. New York: Routledge Publ., 236 p.
- Lucas, H. C., vd. (2013). Impact research on transformational information technology: An opportunity to inform new audiences. *MIS Quarterly*, 37(2), 371–382.
- Matt, C., vd. (2015). Digital transformation strategies. *Business and Information System Engineering*, 57(5), 339–343.
- Meshcheryakova, N. N., Rogotneva, E. N. (2021). Digital transformation and new methods of sociological research. *KnE Social Sciences*, 6, 175–180.
- Moraknyane, R., Grace, A., O ‘Reilly, P. (2017). Conceptualizing digital transformation in business organizations – A systematic review of literature. *30th Bled eConference*, Bled, Slovenia.
- Mithas, S., vd. (2013). How a firm’s competitive environment and digital strategic posture influence digital business strategy. *MIS Quarterly*, 37(2), 511–536.

- Nguyen, H. H. (2023). Digital sociology: The core problems in the 21st century. *Social'naya politika i sociologiya / Social Policy and Sociology*, 22(1), 93–102.
- Piccinini, E., vd. (2015). Transforming industrial business: The impact of digital transformation on automotive organizations. In *36th International Conference on Information Systems, Fort Worth, TX, USA*.
- Reichmann, W. (2019). The digitalization of the social situation – a sociological exploratory experiment. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 44(1), 237–255.
- Shuraeva L.Yu. (2020) Development of digital sociology in modern science. *Vestnik universiteta*. I. 3, 174-177.
- Schallmo, D., Williams, C. (2017). Digital transformation of business models – Best practice, enablers and roadmap. *International Journal of Innovation Management*, 21(8), 1740014
- Schuchmann, D., Seufert, S. (2015). Corporate learning in times of digital transformation: A conceptual framework and service portfolio for the learning function in banking organizations. *ijAC*, 8(1), 31–39.
- Teichert, R. (2019). Digital transformation maturity: A systematic review of literature. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(6), 1673–1687.
- Uçgun, G. Ö. (2023). Dijitalleşme ve tarihçesi. In V. Bayram (Ed.), *Stratejik yönetimde işletme ve yönetim bilgi sistemleri* (ss. 47–64). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Uçkun, S., vd. (2002). Bilgi toplumu ve Türkiye. I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri (10-11 Mayıs 2002, Kocaeli). Kocaeli Üniversitesi.
- Wynn, J. R. (2009). Digital sociology: Emergent technologies in the field and the classroom. *Sociological Forum*, 24(2), 448–456.
- Wischnevsky, D., & Damanpour, F. (2006). Organizational transformation and performance: An examination of three perspectives. *Journal of Managerial Issues*, 18(1), 104–128.

Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yeşil Kütüphanelerin Rolü

Reyhan KARAŞAHİN ŞENGÜL¹

Öz

Sürdürülebilirlik, küresel iklim değişikliği ve doğal kaynakların hızla tükenmesi gibi sorunlar nedeniyle günümüzde kurumların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda kütüphaneler, yalnızca bilgiye erişim sağlayan yapılar değil, aynı zamanda çevresel farkındalık oluşturan ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen önemli kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Yeşil kütüphane yaklaşımı; enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, çevre dostu malzemeler ve kaynakların etkin yönetimi gibi uygulamalarla hem çevresel etkileri azaltmayı hem de kullanıcı deneyimini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada, yeşil kütüphane kavramı kuramsal çerçevede ele alınmış; mimari tasarım ve işletme süreçleri bağlamında sürdürülebilirlik kriterlerinin uygulanma biçimleri incelenmiştir. Araştırma, nitel yöntem kapsamında literatür taramasına dayanmaktadır. Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri, ulusal ve uluslararası yeşil bina sertifikaları çerçevesinde değerlendirilmiş; mevcut durum, karşılaşılan sorunlar ve gelişim olanakları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, kütüphanelerin sürdürülebilirlik süreçlerinde daha etkin rol üstlenebilmesi için bütüncül ve uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, yeşil kütüphane uygulamalarının yaygınlaştırılması yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve eğitim yoluyla iklim eyleminin desteklenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Kütüphane, Sürdürülebilirlik, Kütüphane Mimarisi, Yeşil Bina Sertifikaları, Çevresel Sürdürülebilirlik

Giriş

Sürdürülebilirlik; çevresel kaynakların korunması, ekonomik sürekliliğin sağlanması ve toplumsal refahın geliştirilmesi arasındaki dengenin gözetildiği çok boyutlu bir yaklaşımı ifade etmektedir (Robertson, 2017). Kavram, yalnızca çevresel bir duyarlılık çerçevesinde değil; ekonomik, toplumsal ve yönetsel boyutları kapsayan bütüncül bir sistem anlayışı olarak ele alınmaktadır (Sachs, 1999). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan mevcut gereksinimlerin karşılanmasını esas alan bir yaklaşım olarak da tanımlanabilmektedir. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, iklim değişikliğinin etkilerinin artması ve ekosistem dengesinin bozulması, sürdürülebilirlik kavramını günümüzün temel gerekliliklerinden biri hâline getirir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren sürdürülebilirlik, uluslararası politikaların ve kurumsal stratejilerin merkezinde yer almaya başlamıştır (United Nations, 2015). Bu süreçte yapılaşma ve kentleşmenin çevresel etkileri daha görünür hâle gelirken, enerji verimliliği, kaynak yönetimi ve çevresel etki gibi unsurlar yapı tasarımında belirleyici hale gelmektedir.

Sürdürülebilir mimari yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen yeşil bina uygulamaları ve sertifikasyon sistemleri, yapıların çevresel performansını değerlendiren önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. LEED ve BREEAM gibi sistemler, enerji verimliliği, su yönetimi ve malzeme kullanımı gibi kriterler üzerinden sürdürülebilir yapılaşmayı teşvik etmektedir (Darko ve Chan, 2016; Kibert, 2016). Bu gelişmeler, sürdürülebilirlik ilkelerinin yalnızca konut ve ticari yapılarla sınırlı kalmayıp, kamu yapılarında da yaygınlaşmasını sağlar. Bu dönüşüm sürecinde kütüphaneler, sürdürülebilirlik ilkelerinin hem mekânsal hem de kurumsal düzeyde uygulanabildiği önemli kamusal yapılar arasında yer alır. Kütüphaneler, yalnızca bilgiye erişim sağlayan yapılar olmanın ötesinde; enerji verimliliği, kaynak yönetimi ve kullanıcı konforu gibi unsurlar üzerinden sürdürülebilir yaşam pratiklerinin somutlaştığı mekânlar olarak değerlendirilmektedir (Antonelli, 2008; Hauke ve Werner, 2013). Sürdürülebilirlik, çevresel boyutun yanı sıra ekonomik ve toplumsal boyutları da kapsayan kapsamlı bir yapı sunmaktadır. Bu doğrultuda yeşil uygulamalar; enerji verimliliği, çevre dostu malzeme kullanımı ve ekolojik dengeyi gözetan tasarım yaklaşımları ile sürdürülebilirliğin

¹Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Lisansüstü Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kütüphaneci, E-posta: reyhankarashin.rk@gmail.com
Bu çalışma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde hazırlamakta olduğum “*Ankara'daki Vakıf Üniversitelerine Ait Kütüphane Binalarının Mimarisinin Yeşil Kütüphane Kriterleri Açısından İncelenmesi*” başlıklı tezden üretilmiştir.

somut yansımalarını oluşturur (Mulford ve Himmel, 2010). Kütüphaneler ise bu uygulamaların hayata geçirilebildiği önemli kamusal mekânlar arasında yer almaktadır (Özdemir ve Arslantekin, 2024).

Kütüphaneler, geleneksel anlamda yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar olmaktan çıkarak, sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırılmasında aktif rol üstlenen yapılar hâline gelmiştir. Bina, derme, kullanıcı, personel ve bütçe gibi temel bileşenlerin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ele alınması, kütüphanelerin çevresel ve toplumsal sorumluluklarını güçlendirmektedir (Özdemir ve Arslantekin, 2024). Yeşil kütüphane yaklaşımı, sürdürülebilirlik ilkelerinin kütüphane yapılarına ve hizmet süreçlerine bütüncül biçimde entegre edilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım; enerji ve su tasarrufu, atık yönetimi, çevre dostu malzeme kullanımı ve kullanıcı farkındalığını artırmaya yönelik uygulamaları kapsamaktadır. Bu çerçevede kütüphaneler, yalnızca fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda sürdürülebilir yaşam kültürünün üretildiği ve topluma aktarıldığı öğrenme ortamları olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamındaki rolünü incelemeyi ve yeşil kütüphane yaklaşımının ulusal ve uluslararası düzeydeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürde konunun bütüncül biçimde ele alındığı çalışmaların sınırlı olması ise araştırmanın özgün katkısını oluşturmaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Yeşil kütüphane kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren çevresel sürdürülebilirlik tartışmalarının etkisiyle akademik literatürde yer almaya başlamıştır. Bu süreçte kütüphaneler, yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar olarak değil, aynı zamanda çevresel sorumluluk üstlenen ve sürdürülebilirlik bilincini destekleyen yapılar olarak ele alınmaktadır. Antonelli (2008), yeşil kütüphanelerin yalnızca enerji verimliliği sağlayan yapılar olmadığını, aynı zamanda toplumsal farkındalığı artıran ve çevresel sorumluluk bilinci oluşturan mekânlar olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Hauke, Latimer ve Werner (2013) tarafından hazırlanan çalışmalar, yeşil kütüphane yaklaşımını küresel ölçekte ele almakta ve farklı ülkelerdeki uygulamaları karşılaştırmalı olarak inceleyerek sürdürülebilirlik odaklı kütüphane pratiklerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Literatürde kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamındaki rolünün giderek genişlediği görülmektedir. Jankowska ve Marcum (2010), akademik kütüphanelerin yalnızca eğitim ve araştırma süreçlerine değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe de katkı sağladığını belirtmektedir. Mathiasson ve Jochumsen (2022) ise kütüphaneleri toplumsal dönüşümün gerçekleştiği mekânlar olarak tanımlamakta ve sürdürülebilirlik uygulamalarının kullanıcı odaklı hizmet anlayışını güçlendirdiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar, kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle doğrudan ilişkili kurumsal yapılar haline geldiğini göstermektedir.

Uluslararası çalışmalarda yeşil kütüphane uygulamalarının önünde çeşitli engellerin bulunduğu da vurgulanmaktadır. Singh ve Mishra (2019), yüksek maliyet, teknik altyapı yetersizliği ve farkındalık eksikliğini temel sorunlar arasında göstermektedir. Bununla birlikte Avrupa ülkelerinde yeşil kütüphane uygulamalarının hız kazandığı ve enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı ile atık yönetimi gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde ise kütüphanelerin sürdürülebilir mimari ve çevreci uygulamalar açısından öncü örnekler sunduğu görülmektedir. LEED sertifikalı kütüphane binaları, yeşil çatı sistemleri, yağmur suyu yönetimi ve kullanıcı odaklı sürdürülebilirlik programları bu uygulamalar arasında yer almaktadır (Antonelli, 2008).

Türkiye’de yeşil kütüphane ve sürdürülebilir kütüphanecilik alanındaki çalışmaların özellikle son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Akademik çalışmalar, sürdürülebilirliğin yalnızca mimari tasarım boyutuyla sınırlı kalmadığını; enerji verimliliği, atık yönetimi, kullanıcı farkındalığı ve kurumsal politikalar gibi çok boyutlu bir yapı içerisinde ele alındığını ortaya koymaktadır. Akkaya ve Yıldırım (2020), kütüphanelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını benimseme düzeylerini inceleyerek enerji yönetimi ve atık kontrolü gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşandığını belirtmektedir. Kavak (2024) ise yeşil kütüphane kavramını çevresel boyutun yanı sıra sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alarak bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Türkiye’de mimari odaklı çalışmalar, üniversite kütüphanelerinde enerji verimliliği, doğal aydınlatma ve çevresel performans kriterlerinin henüz sınırlı düzeyde uygulandığını göstermektedir. Özdemir ve Arslantekin (2024), kütüphane binalarında sürdürülebilir tasarım uygulamalarının geliştirilmesi gerektiğini vurgularken, Akbulut ve diğerleri (2018) sürdürülebilirlik farkındalığının kurumlar arasında farklı düzeylerde geliştiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Demirtaş Doğan (2019), çevre dostu uygulamaların kullanıcılar tarafından fark edildiğini ve bu durumun çevresel davranışlar üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ulusal literatürde ayrıca teknolojik uygulamaların sürdürülebilirlik üzerindeki etkisine de dikkat çekilmektedir. Kılış (2014) sürdürülebilir kampüs modelleri kapsamında kütüphanelerin önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’de

uygulanan Sıfır Atık Projesi gibi politikalar, kütüphanelerde atık yönetimi ve dijitalleşme süreçlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Mesleki örgütlerin yürüttüğü çalışmalar da sürdürülebilirlik yaklaşımının kurumsal düzeyde yaygınlaşmasına destek olmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, hem ulusal hem de uluslararası literatür sürdürülebilir kütüphane anlayışının yalnızca çevre dostu bina tasarımı ve teknik uygulamalarla sınırlı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmalar, sürdürülebilirliğin koleksiyon geliştirme, kullanıcı eğitimi, kurumsal yönetim, toplumsal farkındalık ve kullanıcı katılımı gibi farklı boyutları kapsayan çok yönlü bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kütüphaneler, çevresel, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirliğin kesişiminde yer alan ve sürdürülebilir yaşam kültürünün yaygınlaştırılmasında önemli rol üstlenen kurumsal yapılar olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak çalışmaların yalnızca mimari tasarım ve enerji verimliliği gibi teknik boyutlara değil, aynı zamanda kullanıcı eğitimi, dijital kaynakların etkin kullanımı ve kurumsal politikaların entegrasyonu gibi sürdürülebilirliğin sosyal boyutlarına da odaklanması önem taşımaktadır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, sürdürülebilir bir gelecek perspektifi çerçevesinde yeşil kütüphanelerin rolünü incelemek ve kütüphanelerin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarda sürdürülebilir kalkınmaya sağladığı katkıları ortaya koymaktır. Bu kapsamda, kütüphanelerin yeşil dönüşüm süreçlerinde karşılaştığı fırsat ve engeller analiz edilir; ulusal ve uluslararası literatürden elde edilen bulgular doğrultusunda geleceğe yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Bu çerçevede araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

1. Yeşil kütüphane kavramı hangi çevresel ve toplumsal ihtiyaçlardan doğar?
2. Uluslararası düzeyde yeşil kütüphaneler hangi uygulama ve stratejilerle sürdürülebilirliğe katkı sağlar?
3. Türkiye’deki kütüphanelerin yeşil dönüşüm süreçlerindeki mevcut durumu nasıldır?
4. Yeşil kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkısını artırmak için hangi politika ve uygulamalar önerilir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde belgesel tarama yöntemi ile yürütülmektedir. Araştırmada, yeşil kütüphane kavramına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür kapsamlı biçimde incelenir; konunun kuramsal temelleri, uygulama örnekleri ve Türkiye bağlamındaki mevcut durum karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Literatür taraması kapsamında Web of Science, Scopus, Google Scholar, DergiPark ve YÖK Tez Merkezi veri tabanları taranmıştır; “green library”, “sustainable library”, “yeşil kütüphane”, “sürdürülebilir kütüphane” ve “library sustainability” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen çalışmalar değerlendirilerek ve “kavramsal çerçeve, uluslararası uygulamalar, Türkiye’deki mevcut durum, karşılaşılan zorluklar ve çözüm önerileri” başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Kaynak seçiminde geçerlilik ve güvenilirlik ölçütleri gözetilir; öncelikli olarak hakemli dergilerde yayımlanan makaleler, uluslararası raporlar (örneğin IFLA ve Birleşmiş Milletler raporları) ile güncel akademik çalışmalar tercih edilmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki tezler, bildiriler ve akademik makaleler de ulusal bağlamın anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla incelemeye dâhil edilmiştir.

Bu yöntem sayesinde, yeşil kütüphane hareketine ilişkin küresel eğilimler ile Türkiye’nin kendine özgü koşulları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilerek elde edilen bulgular araştırma sorularını yanıtlamaya yönelik olarak sistematik biçimde yorumlanmıştır.

Çalışmanın Önemi ve Kapsamı

Bu çalışmanın önemi, kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayan bilgi merkezleri olarak ele alınmasından ve yeşil kütüphane kavramının yalnızca bina temelli sertifikasyonlarla sınırlı kalmayıp bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesinden kaynaklanır. Sürdürülebilir kütüphaneler; bina, derme, kullanıcı, personel ve bütçe gibi temel bileşenleri kapsayan bir anlayış benimsediğinde, çevresel, ekonomik ve toplumsal açılardan çok boyutlu faydalar üretmektedir. Bu doğrultuda çalışma, kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamındaki rollerini ulusal ve uluslararası literatür çerçevesinde ele alır ve yeşil uygulamaların bu kurumlar üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, sürdürülebilir bir gelecek inşası için küresel ölçekte bir yol haritası sunar ve çevresel hedeflerin yanı sıra eğitim, eşitlik ve toplumsal refah gibi boyutları da kapsamaktadır (United Nations, 2015). Bu çerçevede kütüphaneler, yalnızca bilgiye erişim sağlayan mekânlar olmaktan çıkarak, çevresel farkındalık oluşturma, sürdürülebilir yaşam biçimlerini destekleme ve toplumsal dönüşüme katkı sağlama işlevi üstlenmektedir (IFLA, 2018). Yeşil kütüphane yaklaşımı, sürdürülebilirlik ilkelerinin kütüphane yapılarına ve hizmet süreçlerine bütüncül biçimde entegre edilmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda kütüphaneler; enerji verimliliği, çevre dostu malzeme kullanımı, su tasarrufu, yenilenebilir enerji uygulamaları ve atık yönetimi gibi kriterler doğrultusunda yeniden değerlendirilmektedir (Hauke ve Werner, 2013). Bununla birlikte yeşil kütüphaneler yalnızca fiziksel yapı özellikleriyle değil, sundukları eğitim programları, kullanıcı odaklı hizmetleri ve toplumsal farkındalık oluşturma süreçleriyle de sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle kütüphaneler, sürdürülebilir yaşam kültürünün üretildiği ve yaygınlaştırıldığı kamusal öğrenme ortamları olarak öne çıkmaktadır (Antonelli, 2008). Son yıllarda literatürde kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamındaki rolüne yönelik çalışmaların artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmalar, kütüphanelerin yalnızca bilgi erişim ve paylaşım işlevleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde aktif bir aktör haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kütüphanelerin çevresel ve toplumsal dönüşüm süreçlerinde önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar da benzer bir eğilime işaret etmektedir. Kütüphanelerin yeşil dönüşüm süreçlerinde farkındalık düzeyinin arttığı; ancak uygulamada kurumsal, finansal ve yapısal bazı engellerle karşılaşıldığı ifade edilmektedir. Bu bulgular, sürdürülebilirlik uygulamalarının yalnızca mimari çözümlerle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda kurumsal politikalar, kullanıcı eğitimi ve hizmet süreçleriyle bütünleşik biçimde ele alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede sürdürülebilirlik, kütüphaneler açısından yalnızca teknik bir performans göstergesi değil, kurumsal kimliği ve hizmet anlayışını şekillendiren temel bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Kullanıcı odaklı çevre eğitimi programları, sürdürülebilir koleksiyon geliştirme politikaları ve enerji verimliliğini destekleyen teknolojik altyapılar, bu dönüşümün temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Jankowska ve Marcum, 2010). Sonuç olarak yeşil kütüphaneler, yalnızca çevre dostu yapılar değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik bilincinin üretildiği ve toplumsal düzeyde yaygınlaştırıldığı kurumsal yapılar olarak öne çıkmaktadır.

Bulgular ve Değerlendirme

Yeşil kütüphaneler, sürdürülebilirlik ilkelerini hayata geçirme amacıyla farklı coğrafyalarda çeşitli uygulama ve stratejiler geliştirmiştir. Uluslararası literatürde, yeşil kütüphanelerin temel hedefleri arasında enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi, su tasarrufu ve çevre dostu malzeme seçimi ön plana çıkmaktadır (IFLA, 2021; Mathiasson ve Jochumsen, 2022). Örneğin, Avrupa’daki bazı kütüphaneler LEED sertifikalı bina tasarımları ile enerji tüketimini minimize etmekte ve yenilenebilir enerji kaynaklarını yapılarına entegre etmektedir (USGBC, 2019). Bunun yanı sıra, bu kütüphaneler kullanıcıları çevre dostu uygulamalar konusunda bilinçlendirmek amacıyla atölye çalışmaları, seminerler ve topluluk etkinlikleri düzenlemektedir (Sawant ve Sawant, 2018). Uluslararası düzeyde dikkat çeken bir örnek de, IFLA’nın Green Library Awards programıdır. Bu program kapsamında kütüphaneler, sürdürülebilirlik hedeflerine yönelik başarılı projeleriyle ödüllendirilmekte ve iyi uygulamalar paylaşılmaktadır (IFLA ENSULIB, 2023). Ayrıca, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Sustainable Development Goals – SDGs) çerçevesinde, kütüphaneler yalnızca bilgiye erişimi artırmakla kalmamakta, aynı zamanda çevre bilincinin güçlendirilmesine de katkı sunmaktadır. Özellikle SDG 4 – Nitelikli Eğitim kapsamında, kütüphaneler yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen bilgi merkezleri olarak eğitimde fırsat eşitliğini teşvik etmektedir. Bununla birlikte, SDG 13 – İklim Eylemi hedefi doğrultusunda, çevre dostu uygulamalar ve sürdürülebilirlik odaklı hizmetlerle iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik farkındalık yaratmaktadır. Bu bağlamda, yeşil kütüphaneler yalnızca çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamakla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve bilinçlenme süreçlerinde kritik bir aktör olarak rol üstlenmektedir (IFLA, 2018; United Nations, 2015).

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar ise kavramın tanımlanması, mevcut durumun analizi ve uygulama önerilerinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Ulusal literatür, kütüphanelerin yeşil dönüşüm süreçlerinde maliyet, altyapı eksiklikleri ve kurumsal destek yetersizliklerinin önemli engeller oluşturduğunu göstermektedir (Akbulut ve diğ., 2018; Özdemir ve Arslantekin, 2024). Bununla birlikte, üniversitelerde çevre dostu politikaların yaygınlaşması ve dijitalleşmenin sağladığı fırsatlar, kütüphanelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırabilecek potansiyel stratejiler olarak öne çıkmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında hem ulusal hem de uluslararası literatür, yeşil kütüphanelerin etkisinin sadece mimari ve teknik boyutlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal farkındalık, kullanıcı katılımı ve hizmet stratejileri aracılığıyla genişlediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmaların, mimari tasarım ve enerji verimliliği gibi somut uygulamaların yanı sıra, kullanıcı eğitimi,

dijital kaynak kullanımı ve kurumsal politikaların entegrasyonu gibi sürdürülebilirliğin sosyal boyutlarını da ele alması önem taşımaktadır (Özdemir ve Arslantekin, 2024). Yeşil kütüphanelerin gelişimi hem uluslararası hem de Türkiye bağlamında bazı engellerle karşılaşmaktadır. Uluslararası literatürde, en sık belirtilen engeller arasında yüksek maliyetler, teknik altyapı eksiklikleri ve sürdürülebilirlik farkındalığının azlığı öne çıkmaktadır (Singh ve Mishra, 2019; Mathiasson ve Jochumsen, 2022). Örneğin, Polonya'daki kütüphanelerde enerji verimliliği projeleri ve atık yönetimi uygulamaları yaygın olmasına rağmen finansal kaynak eksikliği ve kullanıcı katılımının sınırlılığı gelişimini kısıtlamaktadır (Kruszewska, 2023).

Türkiye bağlamında da benzer engeller ve zorluklar dikkat çekmektedir. Akkaya (2023), özellikle maliyetlerin yüksekliği, teknik altyapı eksiklikleri ve kurumsal destek mekanizmalarının yetersizliğinin, kütüphanelerin yeşil dönüşüm sürecinde en büyük engelleri oluşturduğunu belirtmektedir. Bu durum, sürdürülebilir kütüphane uygulamalarının yalnızca çevresel bir tercih değil, aynı zamanda finansal ve yönetsel planlama gerektiren çok boyutlu bir süreç olduğunu göstermektedir. Demirtaş Doğan (2019), Türkiye'de kütüphanelerde sürdürülebilirlik uygulamalarına yönelik farkındalığın sınırlı düzeyde olduğunu ve yeşil kütüphane yaklaşımının henüz kurumsal düzeyde yaygınlaşmadığını belirtmektedir. Bu durum, sürdürülebilirlik uygulamalarının yalnızca kütüphane ölçeğinde ele alınmasının yeterli olmadığını, yükseköğretim kurumlarının genel stratejileriyle bütünleşik bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Akbulut ve diğ., (2018) çalışması ise enerji verimliliği, atık yönetimi ve çevre dostu uygulamalar bakımından mevcut durumun iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma, kütüphanelerde sürdürülebilirlik kriterlerinin hayata geçirilmesi için teknik ve altyapısal düzenlemelerin yanı sıra kullanıcı farkındalığının artırılmasının da önemini göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de yeşil kütüphane yaklaşımının gelişimi, yalnızca fiziki mekân tasarımları ve enerji tasarrufu uygulamalarıyla sınırlı değildir; aynı zamanda kurumsal destek, yönetim, finansal planlama ve toplumsal bilinç düzeyinin artırılmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Yeşil kütüphanelerin gelişiminde karşılaşılan engellerin aşılması için literatürde çeşitli çözüm önerileri öne çıkmaktadır. Öncelikle, kütüphanelerin sürdürülebilirlik hedeflerini kurumsal politika ve stratejilere entegre etmesi, uzun vadeli başarı açısından kritik görülmektedir (IFLA, 2021). Bu süreçte, finansal kaynakların çeşitlendirilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim hükümet destekleri, ulusal ve uluslararası hibeler ile üniversite bütçelerinden sağlanan fonların yeşil projelere yönlendirilmesi önerilmektedir (Mathiasson ve Jochumsen, 2022). Bunun yanı sıra, kullanıcılar ve personelin çevre bilincinin geliştirilmesi, yeşil kütüphane uygulamalarının başarısını doğrudan etkilemektedir. Çevre farkındalığına yönelik eğitim programları, sürdürülebilir davranışların yaygınlaştırılması ve paydaş katılımının artırılması konusunda önemli katkılar sunmaktadır (Sawant ve Sawant, 2018). Mimari ve teknolojik açıdan ise, enerji verimli aydınlatma sistemlerinin kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonu, geri dönüşüm ve atık yönetim sistemlerinin geliştirilmesi ile çevre dostu yapı malzemelerinin tercih edilmesi önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Arıcı ve Arısal, 2021). Özdemir ve Arslantekin, (2024) Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin bu uygulamaları destekleyen kurumsal politikalar geliştirmesi ve sürdürülebilirlik odaklı stratejik planları benimsemesi, yeşil dönüşümün hızlanmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, literatür bulguları hem uluslararası hem de ulusal düzeyde yeşil kütüphanelerin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarda sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, finansal, teknik ve kurumsal engellerin aşılması, kapsamlı politikaların uygulanması, çevre bilincini artırıcı faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve teknoloji destekli çözümlerin benimsenmesi, yeşil kütüphane hareketinin başarısını güçlendirecek temel stratejiler olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası Uygulamalar

Uluslararası alanda yeşil kütüphaneler, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda geliştirilen politika ve standartlar çerçevesinde şekillenmektedir. Küresel ölçekte artan çevresel sorunlar, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının uluslararası gündemde öncelikli bir konuma gelmesine neden olurken, bu süreç kütüphanelerin de mekânsal ve hizmet boyutlarında yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle LEED ve BREEAM gibi sertifikasyon sistemleri, kütüphane binalarında enerji verimliliği, kaynak kullanımı ve çevresel etkiyi azaltmaya yönelik önemli ölçütler sunmaktadır (Kibert, 2016). Bu standartlar doğrultusunda birçok ülkede kütüphaneler, yenilenebilir enerji kullanımı, doğal aydınlatma, yağmur suyu yönetimi ve geri dönüşüm sistemleri gibi uygulamalarla sürdürülebilir yapı anlayışına uygun biçimde tasarlanmaktadır (Jankowska ve Marcum, 2010). Uluslararası uygulamalar yalnızca fiziksel yapı ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda hizmet süreçlerini de kapsamaktadır. Dijital kaynakların yaygınlaştırılması, kâğıt tüketiminin azaltılması ve kullanıcı odaklı sürdürülebilirlik programlarının geliştirilmesi bu yaklaşımın önemli bileşenleri arasında yer almaktadır (Hauke, Latimer ve Werner, 2013). Kütüphaneler, düzenledikleri eğitim programları ve farkındalık etkinlikleri aracılığıyla kullanıcıların sürdürülebilir yaşam pratiklerini benimsemelerine

katkı sağlamaktadır (Mathiasson ve Jochumsen, 2022; Sawant ve Sawant, 2018). Bu yönüyle kütüphaneler, sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırıldığı sosyal öğrenme ortamları olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte uluslararası literatürde, yeşil kütüphane uygulamalarının yaygınlaşmasını sınırlayan çeşitli engeller de vurgulanmaktadır. Yüksek maliyetler, teknik altyapı eksiklikleri ve kurumsal destek yetersizliği bu sürecin önündeki temel sorunlar arasında yer almaktadır (Singh ve Mishra, 2019). Ayrıca sürdürülebilirlik farkındalığının sınırlı olması ve kullanıcı katılımının düşük düzeyde kalması da uygulamaların etkinliğini olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında değerlendirilmektedir (Hauke, Latimer ve Werner, 2013). Bununla birlikte uzun vadede enerji tasarrufu ve kaynak verimliliği sağlayan uygulamalar, kütüphanelerin ekonomik açıdan da sürdürülebilir çözümlere yönelmesini teşvik etmektedir (Antonelli, 2008). Bu durum, yeşil kütüphanelerin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda ekonomik ve kurumsal açıdan da stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye’deki Durum

Türkiye’de yeşil kütüphane ve sürdürülebilir kütüphanecilik alanındaki çalışmaların özellikle son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. 2010 sonrası dönemde akademik yayınlar ve kurumsal raporlar, kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamında daha kapsamlı biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, sürdürülebilirliğin yalnızca mimari tasarım boyutuyla sınırlı kalmadığını; enerji verimliliği, atık yönetimi, dijitalleşme, kullanıcı farkındalığı ve kurumsal politikaları kapsayan çok boyutlu bir yapı içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye’de yeşil kütüphane uygulamalarının henüz sınırlı düzeyde kaldığı dikkat çekmektedir. Araştırmalar, üniversite kütüphanelerinde sürdürülebilirlik uygulamalarının çoğunlukla geri dönüşüm sistemleri, enerji tasarruflu aydınlatmalar ve dijitalleşme girişimleri ile sınırlı olduğunu ve bu yaklaşımın kurumsal politikalara yeterince entegre edilemediğini ortaya koymaktadır (Akkaya, 2023; Demirtaş Doğan, 2019). Bu durum, sürdürülebilirlik uygulamalarının sistematik bir çerçeveye henüz tam olarak oturmadığını göstermektedir.

Mimari açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye’deki kütüphane binalarının enerji verimliliği, su tasarrufu ve doğal aydınlatma gibi yeşil bina kriterlerini yeterli düzeyde karşılamadığı görülmektedir (Arıcı ve Arısal, 2021). Son yıllarda inşa edilen bazı üniversite kütüphanelerinde güneş panelleri, doğal aydınlatma ve enerji verimli sistemler gibi çevre dostu uygulamalar yer alsa da bu uygulamalar çoğunlukla münferit girişimler düzeyinde kalmaktadır. Dijitalleşme süreci, sürdürülebilir kütüphane uygulamalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Dijital kaynakların yaygınlaşmasıyla birlikte kâğıt tüketimi ve fiziksel depolama ihtiyacı azalmakta; ancak bu süreç enerji tüketimi ve elektronik atık gibi yeni çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir (Özdemir ve Arslantekin, 2024). Bu nedenle dijitalleşmenin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda dengeli biçimde yönetilmesi önem kazanmaktadır. Türkiye’de yeşil kütüphane uygulamalarının önündeki başlıca engeller arasında yüksek maliyetler, teknik ve altyapısal yetersizlikler, yasal düzenlemelerin sınırlılığı ve farkındalık eksikliği yer almaktadır (Akbulut ve diğ., 2018). Özellikle üniversite kütüphanelerinde finansal kaynakların sınırlı olması, sürdürülebilir yatırımların önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Buna karşın Sıfır Atık Projesi gibi ulusal politikalar ve mesleki örgütlerin girişimleri, sürdürülebilirlik anlayışının kurumsal düzeyde yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de yeşil kütüphane uygulamalarının henüz gelişim aşamasında olduğu, ancak artan çevre bilinci ve sürdürülebilirlik politikaları doğrultusunda önemli bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda sürdürülebilirlik yaklaşımının yalnızca bina tasarımıyla sınırlı kalmayıp kurumsal politikalar, kullanıcı eğitimi ve hizmet süreçleriyle bütünleşik biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu gelişmeler, gelecekte Türkiye’de yeşil kütüphanelerin daha sistematik ve yaygın bir şekilde uygulanabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, yeşil kütüphane kavramının yalnızca çevre dostu bina tasarımıyla sınırlı kalmayıp, kurumsal politikalar, hizmet süreçleri ve kullanıcı farkındalığını kapsayan çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Çevresel sorunların artışı, doğal kaynakların azalması ve sürdürülebilir yaşam anlayışının önem kazanması, kütüphanelerin bu dönüşüm sürecinde aktif rol üstlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda kütüphaneler, yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik bilincinin geliştirilmesine katkı sunan toplumsal aktörler olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası literatür ve uygulamalar incelendiğinde, yeşil kütüphanelerin özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa’da daha sistematik bir şekilde ele alındığı ve LEED ile BREEAM gibi sertifikasyon sistemleri çerçevesinde geliştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi ve kullanıcı odaklı sürdürülebilirlik programları gibi uygulamalar sayesinde kütüphanelerin hem çevresel hem de toplumsal açıdan önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik yaklaşımının yalnızca teknik çözümlerle değil, aynı zamanda kullanıcı davranışlarını dönüştüren bütüncül stratejilerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye bağlamında ise yeşil kütüphane uygulamalarının henüz gelişim aşamasında olduğu ve çoğunlukla enerji tasarrufu, geri dönüşüm ve dijitalleşme gibi sınırlı uygulamalarla yürütüldüğü görülmektedir. Kütüphane binalarında enerji verimliliği, doğal aydınlatma ve pasif iklimlendirme sistemleri gibi sürdürülebilir tasarım unsurlarının yeterince yaygınlaşmadığı; ayrıca sürdürülebilirlik kriterlerinin kurumsal politikalara tam olarak entegre edilemediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte üniversite kütüphanelerinin kullanıcı farkındalığı oluşturma ve çevre eğitimi sağlama potansiyeli, sürdürülebilirlik açısından önemli bir fırsat alanı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye’de yeşil kütüphane uygulamalarının geliştirilmesi için sürdürülebilirlik yaklaşımının bütüncül bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda kütüphane tasarım ve yenileme süreçlerinde enerji verimliliği, doğal ışık kullanımı ve pasif iklimlendirme sistemlerine öncelik verilmesi; kurumsal düzeyde sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilerek tüm hizmet süreçlerine entegre edilmesi önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra kullanıcılar ve personel için çevre bilinci ve sürdürülebilir davranışları destekleyen eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Dijitalleşme süreçlerinin ise enerji verimliliği ve e-atık yönetimi dikkate alınarak planlanması, sürdürülebilirlik hedeflerinin dengeli biçimde gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca finansal ve teknik kaynakların artırılması, sürdürülebilir uygulamaları destekleyen teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi ve ulusal politikaların güçlendirilmesi bu sürecin başarısı açısından belirleyici olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye’de yeşil kütüphane uygulamaları henüz başlangıç aşamasında olsa da, artan çevre bilinci, dijitalleşme süreçleri ve sürdürülebilirlik odaklı politikalar doğrultusunda önemli bir gelişim potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyelin etkin biçimde değerlendirilebilmesi için kütüphanelerin sürdürülebilirlik ilkelerini kurumsal bir yaklaşım olarak benimsemesi ve uygulamaları bütüncül bir perspektifle hayata geçirmesi gerekmektedir.

Karşılaşılan Temel Engeller ve Geleceğe Yönelik Öneriler

Türkiye’de ve genel olarak gelişmekte olan ülkelerde yeşil kütüphane uygulamalarının yaygınlaşmasının önünde çeşitli yapısal ve kurumsal engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında finansal yetersizlikler gelmekte; sürdürülebilir yapı ve teknoloji yatırımlarının yüksek maliyet gerektirmesi uygulamaların sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kurumsal ve yasal düzenlemelerin yetersizliği, sürdürülebilirlik uygulamalarının planlı ve sistematik biçimde hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Kütüphaneciler, yöneticiler ve kullanıcılar arasında sürdürülebilirlik bilincinin yeterince gelişmemiş olması da uygulamaların etkinliğini azaltan önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca mevcut kütüphane binalarının enerji verimliliği, doğal kaynak kullanımı ve çevresel performans açısından yetersiz olması, dönüşüm sürecini sınırlayan bir diğer temel sorun alanıdır.

Bu engellerin aşılabilmesi için sürdürülebilirlik yaklaşımının bütüncül bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Öncelikle kütüphanelerde sürdürülebilirlik bilincini artırmaya yönelik eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Kurumsal düzeyde sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi ve bu politikaların kütüphane hizmet süreçlerine entegre edilmesi gerekmektedir. Mimari açıdan, yeni kütüphane binalarının enerji verimliliği ve doğal kaynak kullanımını esas alan bir yaklaşımla tasarlanması; mevcut binalarda ise düşük maliyetli iyileştirmelerle çevresel performansın artırılması mümkündür. Kütüphaneler, kullanıcı odaklı etkinlikler ve eğitim programları aracılığıyla toplumsal farkındalığın artırılmasında aktif rol üstlenebilir. Dijitalleşme süreçleri, kâğıt kullanımını azaltarak çevresel etkiyi düşürme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu süreçte enerji tüketimi ve elektronik atık gibi unsurların da dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca kurumlar arası iş birliklerinin geliştirilmesi ve uluslararası iyi uygulama örneklerinin yerel koşullara uyarlanması, sürdürülebilir kütüphane uygulamalarının yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir bir gelecek perspektifinde kütüphaneler yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar değil, aynı zamanda çevresel sorumluluk bilincinin yaygınlaşmasına katkı sunan önemli yapılar olarak öne çıkmaktadır.

Yeşil kütüphane yaklaşımı, çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları bir araya getirerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine doğrudan katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda kütüphanelerin sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde yeniden ele alınması, yalnızca kurumsal bir dönüşüm değil, aynı zamanda daha yaşanabilir bir geleceğin oluşturulması açısından önemli bir gereklilik olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, M., Alaca, E., Büyükçolpan, T., Cevher, N., Kurbanoglu, S., Soylu, D., ve Yıldırım, B. F. (2018). Üniversite kütüphanelerinde yeşil (çevreci) yaklaşımlar: Türkiye genelinde bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 19(2), 203–230. <https://doi.org/10.15612/BD.2018.693>
- Akkaya, M. A., ve Yıldırım, Z. (2020). *Kütüphaneler ve Sürdürülebilirlik İlişkisi: Genel Bir Değerlendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 18-46. <https://izlik.org/JA48EC79LR>
- Akkaya, M. A. (2023). Sürdürülebilirlik kütüphane yakınsamasına bilgi üzerinden farklı bir bakış: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve kütüphaneler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 113-141. <https://doi.org/10.54558/jiss.1223912>
- Arıcı, G. ve Arısal, M. (2021). Sürdürülebilir Mekân Olarak Kütüphaneler İçin Kavramsal Bir Model Önerisi. *Journal of History School*, 53, 2922-2956. <https://doi.org/10.29228/joh.51993>
- Antonelli, M. (2008). The green library movement: An overview and beyond. *Electronic Green Journal*, 1(27), 1–11.
- Aydoğan Moza, E., ve Tokman, L. Y. (2015). Bilişim teknolojileri ve sürdürülebilir mimarlık yaklaşımlarının yeni kütüphane mimarisine mekânsal etkileri. *Millî Eğitim*, 44(208), 33–50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441338>
- Darko, A., ve Chan, A. P. C. (2016). Critical analysis of green building research trend in construction journals. *Habitat International*, 57, 53–63. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2016.07.001>
- Demirtaş Doğan, H. (2019). *Çevresel sürdürülebilirlik ve kütüphaneler: Yeşil kütüphaneler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Hauke, P., Latimer, K., ve Werner, K. U. (Eds.). (2013). *The green library: Die grüne bibliothek*. Berlin, Germany: De Gruyter Saur.
- IFLA. (2018). *Libraries and the sustainable development goals: A guide for libraries*. The Hague, Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions.
- IFLA. (2021). *IFLA green library checklist*. The Hague, Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions.
- IFLA ENSULIB. (2023). *Environment, sustainability and libraries: Green library awards 2023*. The Hague, Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions. Erişim adresi: <https://www.ifla.org/ifla-green-library-award-2023-winners-results/>
- Jankowska, M. A., ve Marcum, J. W. (2010). Sustainability challenge for academic libraries: Planning for the future. *College ve Research Libraries*, 71(2), 160–170. <https://doi.org/10.5860/0710160>
- Kavak, A. (2024). Kütüphanelerin yeşil vizyonu: Küresel hareket ve Türkiye'deki yansımaları. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 22, 34–56. doi:10.26650/bba.2024.22.1541569
- Kılış, Ş. (2014). Energy system analysis of a pilot net-zero exergy district. *Energy Conversion and Management*, 87, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2014.05.014>
- Kibert, C. J. (2016). *Sustainable construction: Green building design and delivery* (4. bs.). Hoboken, NJ: John Wiley ve Sons.
- Fedorowicz-Kruszewska, M. (2023). *Green libraries: Barriers to concept development*. *Library Management*, 44(1/2), 111–119. <https://doi.org/10.1108/LM-04-2022-0041>
- Mathiasson, J., ve Jochumsen, H. (2022). Libraries, sustainability and sustainable development: a review of the research literature. *Journal of Documentation* 78 (6), 1278–1304.
- Mulford, M. S. ve Himmel, N. A. (2010). *How green is my library?* Santa Barbara, California: Libraries Unlimited

- Özdemir, E., ve Arslantekin, S. (2024). Sürdürülebilirlik ve kütüphanecilik bağlamında yeşil kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 25(2), 459–497. doi: 10.15612/BD.2024.772
- Robertson, M. (2017). *Sustainability: Principles and practice* (2nd ed.). New York, Routledge.
- Sachs, W. (1999). *Planet dialectics: Explorations in environment and development* [Gezegen diyalektiği: Çevre ve kalkınma üzerine incelemeler]. London: Zed Books goals.
- Singh, H., ve Mishra, R. (2019). Green library: An overview. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 2337, 1–22.
- Sawant, U. S., ve Sawant, R. G. (2018). Green library (GL) and role of green librarian. *International Journal of Creative Research Thoughts*, 6(2), 1668–1671. <https://www.ijcrt.org/papers/IJCRT1892253.pdf>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). United Nations General Assembly. <https://undocs.org/A/RES/70/1>
- US Green Building Council [USGBC]. (2019). *LEED v4 for building design and construction*. U.S. Green Building Council. <https://www.usgbc.org/sites/default/files/202103/LEED%20v4.1%20BD%2BC%20Guide%2004092019.pdf>

Dijital Çağda Bellek Kurumları: Kütüphane Mimarisinin Dönüşümü, Doğayla Uyum ve Yeni Hafıza Mekânları

Nihan Temiz¹, Melike Gül Aksu², Feyza Kılıç³, Özge Pehlivan⁴

Öz

Dijital çağ, sadece teknolojik yenilikleri değil, aynı zamanda bilgiye erişim, paylaşım ve mekânsal organizasyon biçimlerinde köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan kütüphaneler de dijital dönüşüm sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu çalışmada, öncelikle “değişim ve dönüşüm dönemi” olarak nitelenen dijital çağın kavramsal çerçevesi çizilmiştir; ardından bu sürecin bellek kurumları üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Kütüphanelerin özellikle hizmet yapısı, kullanıcı beklentileri ve fiziksel mekân kurgularında yaşanan dönüşüm, mimari boyutta ele alınarak tartışılmıştır. Kütüphane mimarisindeki dönüşüm yalnızca teknolojik altyapıya uyumla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda doğayla uyumlu, sürdürülebilir, esnek ve kullanıcı merkezli mekân anlayışlarını da içermektedir. Çalışmada tarihsel süreç içinde geçmiş, günümüz ve geleceğe dönük kütüphane mimarisi örnekleri karşılaştırmalı olarak ele alınmakta; değişen ihtiyaçlara ve değer yargılarına göre kütüphanelerin nasıl biçimlendiği analiz edilmektedir. Ayrıca, dijital çağda insanın doğayla yeniden kurduğu ilişkinin bir yansıması olarak, doğa ile bütünleşen yeni nesil kütüphane mimarisi anlayışları değerlendirilmekte; kütüphanelerin sadece bilgi değil aynı zamanda birer yaşam merkezine dönüşme potansiyeli tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kütüphane Mimarisi, Dijital Çağ, Bellek Kurumları, Mekânsal Dönüşüm

Giriş

İçinde bulunduğumuz dijital çağ, değişim ve dönüşümün bir arada yaşandığı dinamik bir süreçtir. Başta bilim, sanat, teknoloji, eğitim, sağlık ve kültürel yapı olmak üzere yaşamın hemen her alanında köklü değişiklikler gözlemlenmekte, bu süreçler bireylerin ve kurumların işleyiş biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, “değişim” ve “dönüşüm” kavramları; çağın karakterini anlamak adına kritik öneme sahiptir. Türk Dil Kurumu’na göre (Türk Dil Kurumu-TDK, 2025) değişim, “Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda değişim, bir süreç içinde meydana gelen dönüşüme de işaret etmektedir. Dönüşüm ise “Bir durumdan başka bir duruma geçme; şekil değiştirme” olarak tanımlanmaktadır. Değişim genellikle bir sürecin bileşeni olmayı vurgulayan aşamalı ve devamlı bir yapıyı gösterirken, dönüşüm bu kavramı da çatısı altına alarak önemli farklılıklar içeren köklü değişiklikleri belirtmektedir.

Dijital dönüşüm kavramının ise dijital teknolojilerin benimsenmesi ve dijital olmayan süreçlerin dijital olanlarla değiştirilmesini tanımlamak için yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Endüstri 4.0 ile iş süreçlerinin dijitalleşmesi dijital stratejileri, mal ve hizmet üretimindeki ileri teknikleri ve çağır açıcı teknolojileri işin yönetimi ve yönetişimi ile ilişkilendirmekte ve dünya çapındaki endüstriler arasında iletişim ve iş birliğine olanak tanımaktadır (Türkyılmaz, 2024, s. 277 ve 281). Dijital çağa geçiş süreci, iletişim alanında köklü bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir. Tarihte insanların haberleşmek için birçok yöntem geliştirdiği görülmektedir. Duman işaretleri, posta güvercinleri, mektup, gazete, dergi, telgraf, radyo ve televizyon gibi haberleşme araçlarının zaman ve mekân açısından ciddi kısıtlamalar barındırmakla birlikte, dönemin koşullarına uygun şekilde iletişimi mümkün kıldığı ve bilgiyi aktarmakta temel bir rol oynadığı görülmektedir. Dijital çağın ise bilgisayar, internet ve web teknolojilerinin geliştirilmesiyle birlikte başladığı ifade edilmekte, çağın kütüphanelere yansıması ve kütüphanelerin dijital kütüphane olarak nitelendirilmesinin, sözü edilen teknolojilerin kütüphanelerde kullanılmasıyla olduğu belirtilmektedir (Beygirci vd., 2023, s.125).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ntemiz@bartin.edu.tr

² Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, melikegulaksu02@gmail.com

³ Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, feyzak337@gmail.com

⁴ Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ozgecan.pehlivan06.06@gmail.com

Bellek kurumları olarak adlandırılan kütüphaneler, arşivler ve müzeler, toplumların kültürel hafızasını koruma, aktarma ve erişilebilir kılama görevini üstlenmektedir. Dijital dönüşüm, bilgi ve kültürel mirasın üretim, depolama, erişim ve paylaşım süreçlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla yeniden yapılandırılmasıdır. Başka bir deyişle, teknolojilerin kullanılmasıyla yeni değerler yaratma, toplumsal yapıları güçlendirme ve süreçleri daha verimli hâle getirme olarak da tanımlanabilmektedir (Bozkurt ve diğerleri, 2021; Dişli ve Tonta, 2023). Bu sürecin, bellek kurumlarının erişim yöntemlerini, koleksiyon yönetimini, hizmet sunumunu ve mekân kullanımını dönüştürdüğü; kurumların işlevlerini ve kullanıcılarla kurduğu etkileşim biçimlerini de daha dinamik ve esnek bir yapıya evirdiği görülmektedir. Bu bakımdan dijital dönüşümün, bu kurumların işleyişinde yalnızca teknolojik bir yenilenmeye değil, aynı zamanda kurumların misyon, vizyon ve hizmet modellerinde köklü bir değişime işaret ettiği söylenebilmektedir (Kavak, 2025).

Dijital dönüşümün bellek kurumlarına ve özellikle kütüphanelere olan etkisinin, erişim, koleksiyon, hizmet, mekân ve toplumsal rolleri açısından yarattığı köklü bir değişim bulunmaktadır. Bu unsurlar Tablo 1’de detaylandırılmıştır:

Tablo 1. Dijital dönüşümün bellek kurumlarına olan etkisi

Erişim	Açık erişim platformları ve dijital kataloglar sayesinde bilgiye mekân ve zaman kısıtlaması olmaksızın ulaşmak mümkün hâle gelmiştir. Kullanıcılar, fiziksel mekâna bağlı kalmadan kitap, makale, veri tabanı ve multimedya içeriklerine erişebilmekte; araştırma ve öğrenme süreçlerini çevrimiçi olarak sürdürebilmektedir. Kütüphaneler daha kapsayıcı ve ulaşılabilir hâle gelmekte, böylece bilgiye eşit erişim imkânlarını artırmaktadır (Bayter ve Yıldırım, 2023; Bayter, 2024).
Koleksiyon	Geleneksel fiziksel materyallerin yanı sıra, dijital veri tabanları, multimedya arşivleri ve interaktif içerikler koleksiyonları zenginleştirmektedir. Dijital koleksiyonlar, sadece metin değil, görsel, ses ve video içeriklerini de kapsayarak kullanıcıların daha çeşitli ve derinlemesine bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır. Genişleyen koleksiyon yapısı, araştırma ve öğrenme süreçlerinde çeşitliliği ve erişilebilirliği artırmaktadır (Dişli ve Tonta, 2023; Kavak ve Odabaş, 2024).
Hizmet	Uzaktan eğitim, çevrim içi etkinlikler ve dijital danışma hizmetleri, kullanıcı deneyimini fiziksel ve dijital ortamda bütünleştirmektedir. Kütüphaneler, sadece bilgi sunan pasif bir yapı olmaktan çıkarak, kullanıcıya rehberlik eden ve öğrenme sürecini destekleyen etkileşimli bir hizmet modeli sunmaktadır. Dijital hizmetler, farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına esnek ve hızlı bir şekilde yanıt verilmesini sağlamaktadır (Göçoğlu, 2020; Kazak ve Karaahmetoğlu, 2023; Kavak, 2025).
Toplumsal Rol	Kütüphaneler, bilgiye erişim sağlayan pasif yapılar olmaktan çıkarak bilgi üretimi, kültürel etkileşim ve dijital okuryazarlık bilincinin geliştiği toplumsal merkezler hâline gelmektedir. Dijital dönüşüm sayesinde kütüphaneler, kullanıcıların sadece bilgi tükettiği değil, aynı zamanda üretip paylaştığı, toplumsal ve kültürel etkileşimin gerçekleştiği alanlar olarak yeniden konumlanmaktadır (Ergün ve Güneş, 2022; Kavak, 2025).
Mekân	Fiziksel alanlar, esnek, teknolojiyle bütünleşmiş ve çok amaçlı kullanıma uygun hâle gelmektedir. Bireysel çalışma, grup etkinlikleri, interaktif öğrenme ve dijital içerik kullanımına uygun düzenlemeler yapılmaktadır. Mekân tasarımındaki bu esneklik, kullanıcıların farklı öğrenme ve çalışma biçimlerine uyum sağlamasına imkân tanımaktadır (Topatan ve Aydın, 2022; Tatal ve Aykal, 2023).

Bu yapı, dijital dönüşümün kütüphaneleri yalnızca teknolojik olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve pedagojik açıdan da dönüştürdüğünü göstermektedir. Özellikle kütüphane mimarisinin, dijitalleşmenin yarattığı yeni gereksinimlere uyum sağlamak amacıyla yeniden biçimlendiği söylenebilmektedir. Dijital çağın etkisiyle, kütüphane binaları yalnızca bilgi depolama alanları olmaktan çıkarak, esnek, yeniden düzenlenebilir ve yüksek teknolojiyle bütünleşmiş yaşam alanlarına dönüşmektedir. Bu dönüşüm, kütüphaneleri mekânsal anlamda öğrenme, paylaşım ve kültürel etkileşim odaklı toplumsal cazibe noktalarına dönüştürmektedir.

Geleneksel kütüphaneler, fiziksel materyallerin depolandığı ve kullanıcıların bilgiye erişim sağladığı mekânlar olarak tasarlanmıştır. Ancak dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, kütüphane mekânları da dijitalleşmeye başlamıştır. Dijital kütüphaneler, fiziksel materyallerin yanı sıra dijital içeriklere de erişim sağlayan, kullanıcıların çevrimiçi

olarak bilgiye ulaşabildiği platformlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, kütüphanelerin işlevlerini ve mekânlarını yeniden şekillendirmiştir.

Günümüzde, kütüphane binaları, dijital teknolojilerle entegre edilmiş, kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına cevap verebilen esnek mekânlar olarak tasarlanmaktadır. Bu mekânlar, bireysel çalışma alanları, grup etkinlikleri, interaktif öğrenme ve dijital içerik kullanımına uygun düzenlemelerle donatılmaktadır. Mekân tasarımıdaki bu esneklik, kullanıcıların farklı öğrenme ve çalışma biçimlerine uyum sağlamasına imkân tanımaktadır. Lesk'e (2005, s. 2) göre dijital kütüphanelerde aktif erişilebilir bilgi hizmeti sunulabilmekte, bu nedenle dijital kütüphaneler giderek yaygınlaşmaktadır. Dijital kütüphane, geleneksel kütüphanelerin fiziksel sınırlarını aşarak, dijital ortamda bilgiye erişim sağlayan, çevrimiçi platformlarda geniş bir bilgi hazinesi sunan ve kullanıcıların etkileşimini artıran bir yapıdır. Bu yapılar, sosyal medya ve dijital medya araçlarıyla entegrasyon sağlayarak, bilgiye erişimi daha hızlı, kolay ve etkileşimli hale getirmektedir. Ayrıca, dijital kütüphaneler, kullanıcıların içerik üretme ve paylaşma süreçlerine katılımını destekleyerek, kolektif zekâ ve işbirliğini desteklemekte ve bu yönleriyle bilgi toplumunun gelişimine katkı sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Bayter ve Yıldırım, 2023; Kavak, 2023).

Dijital kütüphaneler, bilgiye dijital ortamlar aracılığıyla erişimi sağlayan yapılar olarak, fiziksel mekân gereksinimlerini ortadan kaldırmış gibi görünse de, mekân tasarımı hâlâ kritik bir öneme sahiptir. Günümüzde kütüphaneler, yalnızca bilgi depolama alanları değil, aynı zamanda öğrenme, etkileşim ve kültürel paylaşım merkezleri olarak işlev görmektedir. Bu dönüşüm, mekânın işlevselliğini, esnekliğini ve kullanıcı odaklılığını ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, "makerspace" anlayışıyla tasarlanmış kütüphaneler, kullanıcıların yaratıcı süreçlerini destekleyen esnek ve etkileşimli alanlar sunmaktadır. Ayrıca, kütüphane iç mekânında renk kullanımı gibi detaylar, kullanıcıların bilgiye erişim deneyimini doğrudan etkilemektedir. Bu noktada, dijitalleşen çağda bile mekân tasarımı, kütüphanelerin etkinliğini ve kullanıcı memnuniyetini artıran önemli bir faktör olarak varlığını sürdürmektedir (Yavuz, 2020; Demir ve Güneş, 2020; Bodur ve Keskin, 2022).

Geçmişte kütüphane binaları, genellikle bilgi depolama ve saklama işlevine odaklanmış, sabit raf düzenlemeleri ve sınırlı etkileşim alanlarıyla karakterize edilmiştir. Bu yapılar, bilgiye erişimi fiziksel mekânla sınırlı tutarak, dijital teknolojilerin etkilerinden uzak kalmıştır. Kullanıcılar, kütüphaneleri yalnızca bilgi almak amacıyla ziyaret ederken, mekân tasarımı genellikle işlevsellikten çok estetik ve simgesel değerler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, kütüphanelerin çevreyle entegrasyonunun ve kullanıcı deneyiminin genellikle göz ardı edildiği görülmektedir.

Kütüphane mimarisi, tarihsel süreç içerisinde bilgiye erişim anlayışının, teknolojik gelişmelerin ve toplumsal ihtiyaçların etkisiyle sürekli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, antik çağlardan günümüze kadar farklı dönemlerde farklı biçimlerde kendini göstermiştir. Antik Yunan ve Roma'da, kütüphaneler genellikle kültürel ve entelektüel yaşamın merkezi olarak inşa edilmişken, Orta Çağ'da manastırlarda bilgi saklama ve çoğaltma işlevi ön plana çıkmıştır. Osmanlı döneminde ise kütüphaneler, vakıf kültürünün bir parçası olarak, toplumun eğitim ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye'de kütüphane mimarisi, modernleşme sürecinin bir yansıması olarak şekillenmiştir. Örneğin, 1926 yılında inşa edilen Aksaray İl Halk Kütüphanesi, I. Ulusal Mimarlık akımının etkisiyle, hem fonksiyonel hem de estetik açıdan dönemin ihtiyaçlarına cevap veren bir yapı olarak tasarlanmıştır (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).

Dijitalleşmenin mimariye yansımasıyla kütüphane binaları esnek, yeniden düzenlenebilir ve yüksek teknoloji ile bütünleşmiş yaşam alanlarına dönüşmekte; raf yoğunluklu mekânlar, etkileşim ve deneyim odaklı, çok amaçlı kullanım alanlarına ve toplumsal cazibe noktalarına evrilmektedir. Geleneksel kütüphanelerde sorgulama, ödünç verme birimi ve sergi salonları giriş holüne; genel okuma salonları merkezi konuma; nadir eserler ve özel koleksiyonlar korunaklı alanlara yerleştirilmekte (Neufert, 2000) ve üniversite kütüphanelerindeki temel mekan tipleri koleksiyon alanı, elektronik ve multimedya çalışma alanları, televizyon ve dinleme odaları, kullanıcı oturma alanı, personel çalışma alanı, toplantı ve konferans salonları, özel kullanım alanları ve tesisat alanlarından oluşmaktadır (Whole Building Design Guide, 2013).

Günümüz kütüphaneleri, basılı ve elektronik kaynakları bir arada sunan, kullanıcıların fiziksel olarak kütüphaneye gitme zorunluluğu olmayan, zamandan ve mekândan bağımsız bilgiye erişim sağlayan kuruluşlar hâline gelmiştir. Birçok kütüphane, geleneksel hizmetlerini sürdürürken elektronik ortamda da hizmet vermektedir (Afzali, 2008). Çağın değişimine paralel olarak, kütüphanelerin işlevsel ve mekânsal özellikleri değişen kullanıcı gereksinimlerine

göre evrilmiş; fiziksel konfor koşulları ile kullanıcı ziyaret süreleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu belirlenmiş, mekânsal kurgunun önemi artmıştır (Schopf vd., 2015). Kütüphane bina tasarımlarında ihtiyaç programı hazırlanırken, hizmetlerin hedefleri, felsefesi, politikaları, organizasyonu ve birimler arası ilişkiler dikkate alınmaya çalışılmakta; birbirleriyle ilişkili birimler kullanım kolaylığı açısından bir arada konumlandırılmaktadır (Metcalf, 1986, s. 105-107).

Bugün dijital teknolojilerin etkisiyle, daha esnek, kullanıcı odaklı ve çevre dostu bir hale gelen 21. yüzyıl kütüphaneleri, kullanıcıların bireysel ve grup çalışmaları yapabileceği, dijital kaynaklara kolay erişim sağlayabileceği, sosyal etkileşimi teşvik eden mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, kütüphane binalarının tasarımında erişilebilirlik, konfor ve dijital altyapı gibi unsurlar önemli kriterler arasında yer almaktadır (Topatan ve Aydın, 2022). Ayrıca, kütüphanelerin çevre dostu tasarım ilkelerini benimsemesi, sürdürülebilirlik anlayışının bir parçası olarak önem kazanmaktadır. Enerji verimliliği, geri dönüşüm ve doğal ışık kullanımı gibi unsurlar, modern kütüphane binalarının tasarımında dikkate alınmaktadır. Kütüphaneler, enerji verimliliği, su tasarrufu ve sürdürülebilir malzeme kullanımı gibi çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine dayanan yapılar olarak tasarlanarak hem kullanıcı sağlığını desteklemekte hem de çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmektedir. Örneğin, kütüphane binalarında kullanılan malzemelerin yaşam döngüsü boyunca çevresel etkileri değerlendirilmekte ve geri dönüştürülebilir malzemeler tercih edilmektedir (Kavak, 2024; Sivri, 2023). Sonuç olarak, kütüphane mimarisi, geçmişten günümüze bilgiye erişim anlayışındaki değişimlerin ve teknolojik gelişmelerin bir yansıması olarak sürekli bir dönüşüm içerisinde. Gelecekte ise yapay zekâ ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin etkisiyle, kütüphanelerin daha interaktif ve kullanıcı odaklı mekânlar haline gelmesi beklenmektedir (Sivri, 2023).

Dijitalleşmenin etkisiyle mimari bakımdan esnek, kullanıcı odaklı ve çevreyle uyumlu bir yapıya bürünen kütüphanelerdeki dönüşüm farklı uygulamalarla da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, "makerspace" anlayışıyla tasarlanmış kütüphaneler, kullanıcıların yaratıcı süreçlerini destekleyen esnek ve etkileşimli alanlar sunmaktadır. Ayrıca, kütüphane iç mekânında renk kullanımı gibi detaylar, kullanıcıların bilgiye erişim deneyimini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, dijitalleşen çağda bile mekân tasarımı, kütüphanelerin etkinliğini ve kullanıcı memnuniyetini artıran önemli bir faktör olarak varlığını sürdürmektedir. Bu dönüşüm, kütüphanelerin çevreyle entegrasyonunu ve doğa ile uyumunu da beraberinde getirmektedir. Yeşil kütüphane hareketi, kütüphanelerin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği benimsemesini amaçlamakta ve bu doğrultuda çeşitli uygulamalar geliştirilmektedir. Örneğin, Rami Kütüphanesi, Uşak Banaz Halk Kütüphanesi ve Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi gibi örnekler, doğa ile uyumlu tasarım anlayışının başarılı örneklerindendir (Kavak, 2024). Doğaya ve sürdürülebilirliğe vurgu yapan kütüphanelerin mimarisi incelendiğinde, kütüphane binalarının tasarımında çevresel sürdürülebilirlik ilkelerinin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, modern kütüphane tasarımlarında, doğa ile mekânın entegrasyonunun önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Kütüphane binalarının çevresi, yeşil alanlar, oturma elemanları ve simgesel unsurlar ile zenginleştirilerek kullanıcıların doğa ile etkileşiminin desteklendiği izlenmektedir. Bu tasarımların, kullanıcıların hem iç mekânda hem de dış mekânda doğal unsurlarla etkileşimde bulunmalarını sağlayarak, öğrenme ve sosyal etkileşimi pekiştirdiği düşünülmektedir (Topatan ve Aydın, 2022). Ayrıca kütüphanelerin, farklı kullanım senaryolarına uyum sağlayabilen esnek yapılar olarak tasarlanmaya çalışıldığı, bu sayede değişen kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilmenin amaçlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra enerji verimliliği sağlamak amacıyla pasif güneş enerjisi kullanımı, yağmur suyu yönetimi ve düşük emisyonlu malzeme kullanımı gibi sürdürülebilir çözümler de entegre edilmektedir (Tatar, 2013).

Gelecekte, kütüphane mimarisinin daha da doğa dostu ve sürdürülebilir bir yapıya bürüneceği öngörülmektedir. Biyomimikri⁵ ve ekomimikri⁶ gibi yaklaşımlar, doğanın evrimsel süreçlerinden ilham alarak, yapıların çevreyle

⁵ Biyomimikri; “doğadaki çözümleri gözlemleyerek, bu çözümleri mühendislik, mimarlık, tasarım ve teknolojik problemlere uygulama süreci” olarak tanımlanmaktadır (Kars ve Yavuz, 2024). Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik ve çevresel uyum açısından yenilikçi çözümler geliştirmeyi hedefler; örneğin binaların enerji verimliliği, su yönetimi ve malzeme kullanımı gibi alanlarda doğadan esinlenen tasarımlara olanak tanır. Biyomimikri, mimarlık bağlamında özellikle ekolojik dengeyi gözeten, doğa ile uyumlu ve kaynak kullanımını optimize eden yapılar tasarlamak için kullanılmaktadır

⁶ Ekomimikri, “ekosistemlerin enerji akışı, madde döngüsü ve karşılıklı etkileşim gibi işleyiş mekanizmalarını örnek alarak, çevresel ve ekonomik açıdan sürdürülebilir insan yapımı yapılar ve süreçler geliştirme yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Oğurlu ve Uç, 2024). Bu yaklaşım, özellikle mimarlık ve şehir tasarımında, binaların doğal çevreyle uyumlu, kaynak kullanımını

uyumlu hale getirilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşımlar, doğal ekosistemleri anlamaya ve doğal süreçleri deneyimlemeye teşvik etmekte, böylece binaların ekosistemler üzerinden şekillenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, dijital teknolojilerin entegrasyonu sayesinde, sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi uygulamalarla, fiziksel mekânların dijital ortamlarda deneyimlenmesi sağlanarak, kullanıcıların mekân algısı zenginleştirilmektedir. Bu gelişmeler, kütüphanelerin gelecekte daha çevre dostu, kullanıcı odaklı ve dijital entegrasyonu yüksek mekânlar olarak şekilleneceğini göstermektedir (Oğurlu ve Uç, 2024; Pekince, 2024).

Günümüzde kütüphane mimarisi, sadece bilgiye erişim değil, aynı zamanda deneyimsel hafıza mekânları yaratma potansiyeli ile de değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, “hafıza merkezleri” konsepti öne çıkmaktadır. Doğa ile bütünleşmiş tasarımlar, yeşil alan entegrasyonu, doğal ışık kullanımı ve sürdürülebilir malzeme seçimi ile kullanıcıya hem fiziksel hem de zihinsel rahatlama alanı sunmaktadır (Tatar, 2013). Aynı zamanda, dijital teknolojilerle donatılmış mekânlar; artırılmış gerçeklik, interaktif ekranlar ve dijital arşiv erişimi aracılığıyla geçmişle bağ kurmayı mümkün kılmakta, kolektif hafızayı daha erişilebilir ve anlamlı bir biçimde deneyimlemeyi sağlamaktadır. İnsanların böyle mekânlara olan ihtiyacı, bilgiye ulaşmanın ötesinde sosyal, kültürel ve bilişsel bir bağ kurma gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Hafıza ve yaşam merkezleri, bireylerin geçmişle yüzleşmesini, toplumsal kimlik ve kültürel aidiyet bilincini güçlendirmesini destekleyen alanlar olarak öne çıkmaktadır. Tablo 2’de, geçmişten günümüze kütüphane mekânlarının çeşitli bileşenler açısından nasıl evrildiğini karşılaştıran bir tablo ve kaynaklar verilmiştir.

Tablo 2. Kütüphane mekân tasarımında tarihsel süreç

Bileşen	Antik Çağ	Osmanlı Dönemi	Cumhuriyet Dönemi	Günümüz (21. yy)
Mekânsal düzen	Cepheye vurgu yapan anıtsal girişler; hacimli okuma ve depo alanları; rulolar/kodeksler için nişler (Şenay ve Güneş, 2021).	Bağımsız kütüphane yapıları ve külliye içi birimler; okuma odası/kitap mahzeni; genelde vakıf yapıları (Aydın, 2010; Çukurlu, 2022).	Kent merkezinde halk erişimine açık tekil yapılar (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	Esnek, modüler planlar; sessiz/yaratıcı/etkileşimli alanlar; dönüştürülebilir mobilya ve bölücüler (Bodur ve Keskin, 2022; Topatan ve Aydın, 2022).
Raflama & koleksiyon	Duvar nişleri, dolaplar; koleksiyon korumaya odaklı, erişim sınırlı (Topatan ve Aydın, 2022).	Dolap / raf sistemleri; yazma eserlerin korunması öncelikli; sandık / mahzen kullanımı (Aydın, 2010).	Açık raf uygulamaları halk odaklı koleksiyon (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	Açık raf + dijital koleksiyonlar; kompakt arşiv, maker ekipmanlarıyla birlikte malzeme çeşitlenmesi (Bodur ve Keskin, 2022).
Kullanıcı profili & erişim	Seçkin araştırmacılar; mekânlar çoğunlukla yönetici/saray/rahip çevresi için (Topatan ve Aydın, 2022).	Medrese/saray çevresi ve âlimler ağırlıkta; vakıf kurallarıyla erişim (Anameriç, 2006).	Halk eğitimi ve okuryazarlık hedefiyle geniş tabanlı erişim (Gökarslan ve Tuncer, 2024).	Yaşam boyu öğrenme, kapsayıcılık; öğrenci-akademisyen-halk karışık kullanıcı (Bodur ve Keskin, 2022).
Işık, malzeme ve cephe	Doğal ışık kontrollü; taş-mermer ağırlıklı	Taş/kagir ⁷ , ahşap doğramalar; kubbe; avlu ve revaklarla	Taş ve kagirle birlikte betonarme	Gün ışığı optimizasyonu, sürdürülebilir malzeme ve iç mekân konforu

optimize eden ve ekolojik etkileri minimize eden bir şekilde planlanmasını sağlar. Ekomimikri, biyomimikrinin aksine yalnızca doğadaki bireysel organizmalardan değil, tüm ekosistemlerden ilham alarak tasarım stratejileri geliştirir

⁷ Kagir; aş veya tuğladan yapılan yapı (Türk Dil Kurumu-TDK, 2025)

	anıtsal cephe (Şenay ve Güneş, 2021).	iklimsel konfor (Aydın, 2010).	(Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	(Bodur ve Keskin, 2022).
Doğayla ilişki	Anıtsal; sınırlı peyzaj entegrasyonu (Şenay ve Güneş, 2021).	Küllüye/avlu içinde yarı-açık mekân sekansları (Aydın, 2010).	Kent meydanı /parkla ilişkili kamusal odaklar; sosyalleşme işlevi (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	Açık-yeşil alanlarla bütünleşme; dış mekân çalışma terasları (Bodur ve Keskin, 2022).
Teknoloji ve dijitalleşme	Mekânsal düzen analog; metin üretimi/okuma odaklı (Topatan ve Aydın, 2022).	Elyazması üretim/onarım için küçük atölye/odalar; kataloglama fiziksel (Anameriç, 2006).	Basılı materyal sirkülasyonu, katalog fişleri; modern arşivleme (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	Wi-Fi, IoT, otomasyon; dijital laboratuvarlar, maker-space, çoklu ortam stüdyoları (Bodur ve Keskin, 2022).
Hizmetler	Okuma ve depo temel; kamusal program sınırlı (Şenay ve Güneş, 2021).	Koleksiyon koruma, ödünç verme sınırlı; nadir eser odaklı (Anameriç, 2006).	Okuma salonu + konferans/etkinlik; halk eğitimi ve kültürel etkinlikler (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	Çok amaçlı salonlar, atölye/atölye-lab, girişimcilik ve toplum hizmetleri (Bodur ve Keskin, 2022).
Yönetim/finans	Devlet/şehir yönetimi ve dini kurumların himayesi (Topatan ve Aydın, 2022).	Vakıf sistemi belirleyici; yapım-bakım ve hizmet sürdürülebilirliği vakıflar ile. (Anameriç, 2006).	Merkezi/ıdari örgütlenme; il ve bölge halk kütüphaneleri ağı (Gökarslan ve Tuncer, 2024).	Çok paydaşlı modeller; üniversite-özel sektör işbirlikleri, kiralanabilir mekânlar (Bodur ve Keskin, 2022).
Güvenlik & koruma	Yangın/nem kontrolü sınırlı; yapısal kütleyle pasif koruma (Şenay ve Güneş, 2021).	Yazma eser koruması; kilitli dolap/mahzen kullanımı (Aydın, 2010).	Standart depo ve koruma uygulamaları (Kuşcalı ve Kocaman, 2025).	İklimlendirme, güvenlik otomasyonu, dijital yedekleme (Topatan ve Aydın, 2022).

Kütüphane mekânlarının antik dönemden günümüze kadar geçirdiği dönüşüm, yalnızca geçmişin mekânsal tercihlerini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda geleceğe yönelik tasarım anlayışlarını da şekillendiren önemli bir miras bırakmıştır. Tarihsel süreçte değişen toplumsal ihtiyaçlar, teknolojik gelişmeler ve kültürel beklentiler, mekânların sürekli olarak yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu noktadan hareketle, gelecekte kütüphane mekânlarının nasıl bir evrim göstereceğine dair öngörüler geliştirmek ve olası tasarım eğilimlerini tartışmak mümkündür. Kütüphanelerin yaşam merkezi rolünü pekiştirmek için, hem ulusal hem yerel düzeyde politikaların ve stratejilerin bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle, sürdürülebilir ve esnek mimari tasarımlar desteklenerek, kütüphanelerin hem fiziksel hem dijital ortamda kullanıcı dostu ve erişilebilir alanlar haline gelmesi sağlanabilir. Ayrıca, eğitim, kültür ve toplumsal hafıza projeleriyle kütüphanelerin toplumsal etkileşim merkezleri olarak rolü güçlendirilmelidir. Geliştirilecek stratejiler, enerji verimliliği, geri dönüştürülebilir malzeme kullanımı, hibrit mekân tasarımı ve dijital altyapının entegrasyonu gibi somut uygulamaları içermelidir. Böylece kütüphaneler, sadece bilgi ve belge sunan yapılar olmaktan çıkıp, kültürel hafızayı deneyimleyen, doğa ve teknolojiyle bütünleşmiş, toplumun yaşam merkezine dönüşen mekânlar olarak işlev görebilecektir. Tablo 3'te kütüphane mekânlarının gelecekteki evrimine dair öngörülere ve tespitlere yer verilmektedir. Sözü edilen öngörü ve tespitler çeşitli akademik kaynaklardan yola çıkılarak birleştirilmiştir.

Tablo 3. Kütüphane mekânlarına dair geleceğe bakış

Bileşen	Gelecekteki Durum ve Öngörüler
Kullanıcı Profili	Kütüphaneler, her yaştan ve sosyo-ekonomik düzeyden bireylere hizmet sunan, kapsayıcı ve erişilebilir mekânlar hâline gelecektir. Bu dönüşüm, dijitalleşme ve toplum odaklı hizmet anlayışının bir sonucu olarak, kütüphanelerin bilgiye erişimi demokratikleştirme sürecine katkı sağlamaktadır (Kavak, 2025).
Mekân Kullanımı	Gelecekte kütüphane mekânları, bireysel okuma alanlarının yanı sıra grup çalışmaları, seminerler, atölye çalışmaları ve sosyal etkinlikler için daha esnek alanlar sunacaktır. Bu çok işlevli tasarımlar, kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenecektir (Bodur ve Keskin, 2022).
Erişim Yöntemleri	Dijital kataloglar, mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla bilgiye erişim kolaylaşacaktır. Ayrıca, fiziksel mekânların dijitalle entegrasyonu sayesinde, kullanıcılar mekân ve zaman kısıtlaması olmaksızın hizmet alabilecektir (Kavak, 2025).
Teknolojik Altyapı	Yapay zekâ, IoT ve otomasyon sistemleri, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kütüphane mekânlarının esnek ve kullanıcı odaklı tasarlanmasını mümkün kılacaktır. Okuma alanları, grup çalışmaları ve etkileşim mekânları, kullanım yoğunluğuna göre optimize edilerek daha verimli ve erişilebilir hâle gelecektir (Sivri, 2023).
Mekân Tasarımı	Esnek, modüler ve sürdürülebilir tasarımlar ön plana çıkacaktır. Doğal ışık kullanımı, yeşil çatılar ve enerji verimli sistemler, mekânların çevresel etkilerini azaltacaktır. Ayrıca, kullanıcı odaklı tasarım anlayışı, mekânların daha davetkâr ve erişilebilir olmasını sağlayacaktır (Bodur ve Keskin, 2022).
Sosyal Fonksiyon	Kütüphaneler, bilgi depolamanın ötesinde, kültürel etkinliklerin düzenlendiği, toplumsal etkileşimin teşvik edildiği ve dijital okuryazarlığın geliştirildiği mekanlar ve merkezler hâline gelecektir. Bu dönüşüm, kütüphanelerin toplumsal rollerini yeniden tanımlayacaktır (Kavak, 2025).
Koleksiyon Yapısı	Fiziksel ve dijital koleksiyonların entegrasyonu sayesinde, kullanıcılar zengin ve çeşitli içeriklere erişebilecektir. Ayrıca, açık erişim politikaları ve dijital arşivleme yöntemleri, bilgiye erişimi daha demokratik hâle getirecektir (Kavak, 2025).

Kütüphane mekânlarının geleceğine ve doğayla entegrasyonuna dair özgün tespitlerimiz ise aşağıda sıralanmaktadır:

- Geleceğin kütüphaneleri, yalnızca bireysel okuma alanları değil, holografik toplantı odaları, artırılmış gerçeklik atölyeleri ve sanal grup çalışmalarına imkân veren esnek ve çok amaçlı alanlar sunacaktır.
- Kullanıcıların psikolojik ve fizyolojik konforunu artırmak amacıyla doğal ışık, iç mekân bitkileri ve yapay ekosistemler, mekân tasarımlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelecektir.
- Dijital kaynaklara erişim mekân bağımsız olsa da, fiziksel mekân, kullanıcıların etkileşimlerini ve öğrenme deneyimlerini artıracak yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş alanlarla bütünleşecektir.
- Enerji verimliliği ve sürdürülebilir tasarım, yapay fotosentez panelleri, kendini temizleyen yüzeyler ve akıllı iklimlendirme sistemleriyle desteklenecek; böylece kütüphaneler hem çevresel hem de teknolojik açıdan öncü olacaktır.
- Mekânlar, farklı yaş grupları ve yeteneklere hitap edecek şekilde planlanacak; erişilebilirlik, etkileşim ve sanal/gerçek deneyimlerin birleşimi ön planda tutulacaktır.
- Kütüphaneler, sadece bilgi depolama alanı değil, kültürel ve toplumsal etkileşimlerin, eğitim programlarının ve sanal etkinliklerin merkezi hâline gelecektir.
- Doğaya uyumlu mekânlar, kullanıcıların uzun süreli mekânda kalışlarını desteklerken, çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik bilincini artıracak; biyolojik ve dijital ekosistemler birlikte çalışacaktır.
- İleri teknolojik sistemler ile doğa temelli tasarım öğeleri dengeli bir şekilde bir arada bulunacak; mekân hem futuristik hem de kullanıcı dostu olacak, kullanıcıya adeta bir “gelecek deneyimi” sunacaktır.

Kütüphane mimarisi, geçmişten günümüze önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde dijitalleşme ve çevresel duyarlılığın etkisiyle, kütüphaneler sadece bilgi depolama alanları olmaktan çıkarak, öğrenme ve etkileşim merkezlerine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, mekânın işlevselliğini, esnekliğini ve çevreyle uyumunu ön plana çıkarmaktadır. Gelecekte, kütüphane mimarisinin daha da doğa dostu ve sürdürülebilir bir yapıya bürüneceği öngörülmektedir. Bu süreçte, biyomimikri ve dijital teknolojilerin entegrasyonu gibi yaklaşımlar, kütüphanelerin çevreyle uyumlu ve kullanıcı odaklı mekânlar olarak şekillenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Afzali, M. (2008). Karma kütüphane: dijital ve geleneksel kütüphanelerin odak noktası. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(3), 266-278. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48932/624219>
- Anameriç, H. (2006). Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19(19), 53-78. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000367
- Aydın, B. (2010). İstanbul Kütüphaneleri Tarihine Dair Araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (16), 333-344. <https://dergipark.org.tr/en/pub/talid/issue/43423/529343>
- Bayter, M. (2024). Kütüphane Kataloglarının Hibritleşmesi. *Library Archive and Museum Research Journal*, 5(2), 213-227. <https://dergipark.org.tr/en/pub/lamre/article/1470243>
- Bayter, M. ve Yıldırım, K. (2023). Dijital Kütüphaneler ve Sosyal Medyanın Sentezi: Bilgi Paylaşımında Yenilikçi Güç. *Kütüphane Arşiv Ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.59116/lamre.1328838>
- Beygirci, B., Özdemir, M. ve Birkin, T. (2023). Dijital çağda üniversite kütüphaneleri: Bartın Üniversitesi kütüphanesi örneği. Dijital süreçlerin bilgi profesyonellerine yansımaları: Değişen özellik ve beklentiler (ss. 125–164) içinde. *İdeal Kültür Yayıncılık*. <https://acikerisim.bartin.edu.tr/handle/11772/16188>
- Bodur, A. ve Keskin, K., (2022). Bir Akademik Kütüphanenin Mekânsal Tasarım Ölçütleri ve Niteliklerinin Mimarlık Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *ODÜSOBİAD*, 12(3), 1697-1720. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/73138/1170429>
- Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Kaban, A. L., Taşçı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 35-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/62130/911584>
- Çukurlu, T. (2022). Mahiyeti meçhul bir kütüphane: Galatasaray kütüphanesinin yapımı hakkında düşürülen tek Türkçe tarih manzumesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 36-45. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mecmua/article/1069585>
- Demir, G. ve Güneş, A. (2020). Kültürel boyutu ile “makerspace” yapılanmaları: Kütüphanelerin rolü. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 6, 52-71. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1341324>
- Dişli, M. ve Tonta, Y. (2024). Veri olarak kültürel miras koleksiyonları. *Türk Kütüphaneciliği*, 37(3), 191-214. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/article/1317445>
- Ergün, C. ve Güneş, S. (2022). Halk Kütüphanelerinin Toplumun Dijital Okuryazarlık Becerilerini Geliştirmedeki Rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(4), 395-422. <https://doi.org/10.24146/tk.1087448>
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: nesnelerin interneti üzerine bir inceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615-628. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/52092/538784>

- Gökarslan, A. B. ve Tuncer, H. (2024). Halkevleri Kütüphanelerinin Devamı Niteliğinde İnşa Edilen, Modernizmin Öncüleri: İl Halk Kütüphaneleri. *GRID - Architecture Planning and Design Journal*, 7(2), 451-484. <https://doi.org/10.37246/grid.1294220>
- Kars, H. ve Özen Yavuz, A. (2024). Esnek Tasarım İçin Biyomimikri: Bibliyometrik Bir Yaklaşım. *Bab FSMVU Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 5(1), 49-66. <https://doi.org/10.61807/babdergisi.1316608>
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 Perspektifinde Kütüphane 5.0: Teknoloji ve İnsan Merkezli Yeni Nesil Kütüphane Hizmetleri. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280-309. <https://doi.org/10.33721/by.1343297>
- Kavak, A. (2024). Kütüphanelerin yeşil vizyonu: Küresel hareket ve Türkiye'deki yansımaları. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (22), 34-56. <https://doi.org/10.26650/bba.2024.22.1541569>
- Kavak, A. (2025). Bilgi Depolarından Topluluk Merkezlerine: Kütüphanelerin Dönüşümü ve Toplum Odaklı Yenilikler. *Library Archive and Museum Research Journal*, 6(1), 109-127. <https://dergipark.org.tr/en/pub/lamre/issue/90043/1588370>
- Kavak, A. ve Odabaş, H. (2024). Kullanıcıların Değişen Kütüphane Hizmetlerine Yönelik Tutumları. *Library Archive and Museum Research Journal*, 5(1), 36-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lamre/issue/82934/1332555>
- Kazak, E. ve Karaahmetoğlu, H. H. (2023). Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 385-401. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nevsosbilen/issue/76413/1213000>
- Kuşcalı, A. ve Kocaman, M. (2025). 1924'ten bugüne bilgi yurdu: Aksaray İl Halk Kütüphanesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(1), 489-509. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nevsosbilen/issue/90831/1519643>
- Lesk, M. (2005). Understanding digital libraries. (2nd ed.). New York: Morgan Kaufmann Publishers.
- Metcalf, K.D. (1986). Planning academic and research library buildings. Chicago: ALA.
- Neufert, E. (2000). Yapı Tasarım Bilgisi (35. Baskı). Ç. Özasan (Ed.), G.Tercüme (Çev.). İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Oğurlu, İ. ve Uç, B. (2024). Ekolojik Mimari Tasarımda Biyomimikri ve Ekomimikri. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 86-106.
- Pekince, R. M. (2024). Dijital Mimarlığın Geleceği: WEB 3.0, Sanal Evrenler ve Yapay Zeka. *Mekansal Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 80-93. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jos/issue/87508/1534810>
- Schopf, J., Roche, J., Hubert, G. (2015). Co-working and innovation: New concepts for academic libraries and learning centres. *New Library World*, 116(1/2), 67-78. <https://www.emerald.com/ils/article-abstract/116/1-2/67/313076/Co-working-and-innovation-new-concepts-for?redirectedFrom=fulltext>
- Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde Yapay Zekâ'nın Geleceği: Farklı Alanlardaki Potansiyel Uygulamalar ve Yeni Kullanım Alanları Oluşturma. *Kütüphane Arşiv Ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 175-184. <https://doi.org/10.59116/lamre.1299783>
- Şenay, B. ve Güneş, A. (2021). Antik Çağ'da Kütüphane Mimarileri: Efes Celcus, Pergamon (Bergama), İskenderiye ve Ninova Örnekleri. *Bilgi Ve Belge Araştırmaları*(15), 95-107. <https://doi.org/10.26650/bba.2021.15.05>
- Tatar, E. (2013). Sürdürülebilir mimarlık kapsamında çalışma mekanlarında gün ışığı kullanımı için bir öneri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 147-162.
- Topatan, S. ve Aydın, D. (2022). The analysis of 21st century library buildings based on architectural design criteria. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (1), 263-283. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2227108>

Tutal, G. Ş. ve Aykal, F. D. (2023). Kütüphane Yapılarında Mimari Esneklik Gereksiniminin Dicle Üniversitesi Ali Emiri Merkez Kütüphanesi'nde Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 27(2), 226-238. <https://doi.org/10.19113/sdufenbed.1195334>

Türk Dil Kurumu (TDK). (2025). Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Türkyılmaz, S. (2024). Dijital dönüşüm: tarihçesi, tanımı ve işletmeler üzerindeki etkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 276-297. <https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1459265>

Whole Building Design Guide. A program of the National Institute of Building Sciences. Academic Library.

Yavuz, C. (2020). Kütüphane Tasarımında Yenilikçi Mekânlar: Yaratıcı Alanlar Olarak Makerspace Hareketinin İncelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(2), 63-86. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1341269>

Bir Anadolu Kütüphanesinin Yeniden Konumlanması: Gönüllü Stajın Dönüştürücü Etkisi Üzerine Bir Vaka

Ünal Kurt¹

Öz

Kütüphanecilik mesleği kullanıcı odaklı ve teknolojik gelişmelere entegre bir yapıya doğru evrilirken, taşrada yer alan pek çok halk kütüphanesi personel yetersizliği ve altyapı eksiklikleri nedeniyle bu dönüşümün gerisinde kalmaktadır. Bu bildiri, bir Bilgi ve Belge Yönetimi lisans öğrencisinin memleketinde bulunan ve personeli olmayan atıl durumdaki bir halk kütüphanesini yeniden işler hâle getirmek amacıyla yürüttüğü bir aylık gönüllü staj sürecini inceleyen bir vaka çalışmasıdır. Araştırma kapsamında öncelikle kütüphanenin mevcut durumu beş yapısal unsur bağlamında analiz edilmiş; sayım yapılmaması, koleksiyon düzensizliği, çocuk bölümünün eksikliği, donanım ve hijyen yetersizlikleri saptanarak ilçe kaymakamlığına detaylı bir rapor sunulmuştur. Yerel yönetimin desteği ile yürütülen iş birliği neticesinde kataloglama, raf düzenlemesi, çocuk bölümünün kurulması, ödünç verme işlemlerinin sisteme entegrasyonu ve süreli yayın arşivinin oluşturulması gibi geniş çaplı iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel bulguları, yerel yönetimin desteğiyle sağlanan bu iyileştirmelerin, kütüphanenin tarihi bir Rum konağına taşınmasına ve sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda kuruma kalıcı bir kütüphaneci atanmasına doğrudan önayak olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, henüz lisans düzeyindeki bir öğrencinin yalnızca bir aylık kısa bir sürede dahi teorik bilgisini pratiğe dökerek taşra kütüphanelerinin yapısal sorunlarına ne denli etkili, somut ve kalıcı çözümler üretebileceğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gönüllü Staj, Halk Kütüphaneleri, Anadolu Kütüphanecilik, Yapısal Sorunlar, Toplumsal Fayda, Kütüphanelerin Yeniden Konumlanması.

¹ Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, unalkurt@hacettepe.edu.tr

VR Teknolojisi ile Oyunlaştırılmış Kütüphane Sınıflama Sistemleri

Melisa Palut¹, Cansu Yeliz Ekşi², Gizem Bektaş³, İremnur Kökdemir⁴

Öz

Günümüzde sanal gerçeklik (VR) teknolojileri, eğitimde uygulamalı öğrenmeyi destekleyen yenilikçi bir araç olarak öne çıkmakta; Bilgi ve Belge Yönetimi alanında özellikle bilginin organizasyonu ve düzenlenmesine yönelik öğrenme süreçlerine yeni teknolojik boyutlar kazandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi'ne göre sıralanmış kitapların raf düzenleme mantığını açıklamak üzere, web tabanlı ve VR gözlük desteğiyle kullanılabilir oyunlaştırılmış bir eğitim simülasyonu modeli oluşturmaktır. Bu eğitim simülasyonu sayesinde yalnızca öğrenciler değil, Bilgi ve Belge Yöneticileri ile kütüphane kullanıcıları da sınıflama sistemleri hakkında bilgi edinerek uygulama yapma ve kütüphane sınıflama sistemleri üzerindeki bilgi ve becerilerini geliştirme imkânı bulacaklardır. Proje kapsamında yapılan literatür taraması, gözlemler ve görüşmeler sonucunda üniversitelerde verilen kataloglama ve sınıflama derslerinde öğrencilerin raf düzenleme uygulamalarını birebir deneyimleyemedikleri tespit edilmiştir. Uygulamalı öğrenme araçlarının eksikliği, staj ve iş hayatında bilgi kaynağına yönlendirme ve raf düzeni sağlama süreçlerinde çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında, kullanıcıların VR gözlük aracılığıyla sanal bir kütüphane ortamında sınıflandırılmış kitapları yer numaralarına göre raflara yerleştirmeleri modellenmiştir. Araştırma sorusu "Oyunlaştırılmış bir sanal öğrenme ortamı kullanıcı motivasyonu ve mesleki yeterlilik gelişimini nasıl etkiler?" olarak belirlenmiştir. TÜBİTAK 2209-A desteğiyle yürütülen bu projede Java, Python ve React dilleri ile Unity ve Twinmotion ile üç boyutlu modelleme gerçekleştirilmiştir. Yapay zekâ destekli rehber karakterler, lipsync animasyonlar ve video içerikleriyle kullanıcı etkileşimi artırılmıştır. Yaptığımız bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin sınıflama sistemini daha iyi kavramaları, uygulamalı raf düzenleme deneyimi kazanmaları ve mesleki yeterliliklerini artırmaları hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sanal gerçeklik, Kütüphanelerde oyunlaştırma, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi, Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi, Kataloglama ve sınıflama, Eğitim simülasyon

Giriş

Kütüphaneler, ortaya çıktıkları günden bu yana doğru bilgiyi, doğru kişiye, doğru zamanda ve en ucuz maliyetle ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşmada bilgi kaynaklarının düzenlenmesi için sınıflama sistemlerinin oluşturulması kritik bir rol oynamaktadır. Tarihsel süreçte farklı biçimlerde değişen ve gelişen sınıflama sistemleri, günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte daha nitelikli hale gelmiş; özellikle Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi kütüphanelerde yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Bilgi ve Belge Yönetimi alanında, ders müfredatlarında yer alan kataloglama ve sınıflama dersleri, öğrencilerin bilgi organizasyonu becerilerini geliştirmesi açısından kritik bir yere sahiptir. Özellikle kütüphane sınıflama sistemlerinin öğrenimi hem teorik bilgi hem de uygulama imkânı gerektiren bir konudur. Bununla birlikte, derslerin çoğunlukla teorik anlatımla sınırlı kalması, öğrenci sayılarının fazlalığı ve uygulama imkânlarının yetersizliği, öğrenme sürecinde önemli engeller oluşturmaktadır. Literatürde yapılan araştırmalarda da kataloglama ve sınıflama eğitiminin kuramsal ağırlıklı yürütüldüğü, uygulama boyutunun sınırlı kaldığı ve öğrencilerin mesleki pratik açısından yeterince donanım kazanamadığı vurgulanmaktadır (Özel, 2014, s. 85). Özellikle raf düzenleme işlemi, kütüphanecilerin dahi zorlandığı, öğrenilmesi zaman alan ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Bu durum, mesleğe yeni adım atan öğrenciler için daha da

¹ Melisa Palut, Marmara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, melisapalut03@gmail.com

² Cansu Yeliz Ekşi, Marmara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, cansuyelizeksi@gmail.com

³ Gizem Bektaş, Marmara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, gizembektas2003@hotmail.com

⁴ İremnur Kökdemir, Marmara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, irem.nur2805@gmail.com

zorlu hale gelmektedir. Bu yüzden raf düzenleme işlemlerinde teknolojiyen yararlanılması öğrenmenin kalıcılığını ve niteliğini artıracaktır.

Son yıllarda eğitim teknolojilerindeki gelişmeler, özellikle sanal gerçeklik (Virtual Reality – VR) uygulamaları, farklı disiplinlerde etkileşimli öğrenme deneyimleri sunarak bu eksiklikleri giderebilecek yenilikçi olanaklar yaratmaktadır. Dünya genelinde sınırlı sayıda çalışmayla temsil edilen VR tabanlı Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi Türkiye’de de az sayıdaki örnekle sınırlıdır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen “VR Teknolojisi ile Kütüphane Raf Düzenleme” simülasyonu, öğrencilerin sanal kütüphane ortamında raf düzenleme deneyimi yaşamalarını ve hatalı sıralanmış kaynakları doğru biçimde yerleştirme becerisi kazanmalarını hedeflemektedir. Böylece hem öğrenciler sanal ortamda kazandıkları deneyimleri gerçek kütüphane uygulamalarına aktararak mesleki hayata hazırlıklarını güçlendireceklerdir hem de bilgi profesyonelleri raf düzenlemesi ve kullanıcıyı istediği kaynağa yönlendirme konusunda pratik bir uygulama oluşturma imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmanın özgün değeri, Türkiye’de Bilgi ve Belge Yönetimi alanında Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi’nin VR tabanlı bir uygulama ile öğretimini amaçlayan öncü projelerden biri olmasında yatmaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, “*Oyunlaştırılmış bir sanal öğrenme ortamı, kullanıcı motivasyonu ve mesleki yeterlilik gelişimini nasıl etkiler?*” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın amaçları

- VR ortamında raf düzenleme uygulaması geliştirerek Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi’nin öğretimini desteklemek.
- Öğrencilerin uygulamalı öğrenme becerilerini artırmak.
- Oyunlaştırma yoluyla öğrenme motivasyonunu güçlendirmek.
- Sanal ortamda kazanılan raf düzenleme tecrübelerinin fiziksel ortama aktarılmasını sağlamak
- Kütüphane raf düzenlemesi ve kullanıcıyı istediği kaynağa yönlendirme konusunda pratik bir uygulama oluşturmaktır.

Bu çalışma kapsamında kataloglama ve sınıflama kavramları tanımlanarak bilgi organizasyonundaki yeri açıklanmıştır. Ardından, kataloglama eğitiminin gelişimi ve karşılaşılan sorunlar ele alınmış; kütüphane sınıflama sistemleri tanıtılmış, özellikle Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi’nin yapısı ve kullanım ilkeleri üzerinde durulmuş, son kısımda ise sanal gerçeklik teknolojisinin eğitim alanındaki kullanımına dair teorik çerçeve sunulmuş ve Tübitak 2209-A kapsamında kabul edilmiş, “VR Teknolojisi ile Kütüphane Raf Düzenleme” projesi ayrıntılı biçimde tanıtılmıştır.

Literatür

Bilgi ve Belge Yönetimi eğitiminde kataloglama ve sınıflama dersleri öğrencilerin bilgi kaynaklarını tanımlaması, sınıflaması ve kullanıcının bilgiye erişimini sağlaması açısından bir hayli önem taşımaktadır. Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencilerinin eğitimleri sırasında aldıkları kataloglama ve sınıflama dersleri, onların ilerideki mesleki başarılarının temelini oluşturmaktadır. Kataloglama ve sınıflama dersleri teorik bilginin yanında uygulamalı eğitimi de kapsamı gereken bir derstir. Literatürde kataloglama ve sınıflama derslerinin içerik yapısı, öğretim yöntemleri, öğrenciler tarafından algılanışı ve derslerde karşılaşılan sorunlara yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu bölümde, söz konusu çalışmalar ışığında kataloglama ve sınıflama eğitiminin gelişimi, mevcut durumunun değerlendirilmesi ve bu derslerin öğretiminde yaşanan sorunlara dair çözüm önerileri ele alınacaktır. Ayrıca sınıflama sistemlerinin yapısı ve kullanım ilkeleri, sanal gerçeklik teknolojisinin eğitimdeki yeri ve Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki önemi üzerinde durulacaktır.

Kataloglama ve Sınıflama

Kataloglama, bilgi kaynaklarının tanımlanarak erişilebilir hale getirilmesini; sınıflama ise bu kaynakların belirli bir sistematik içerisinde düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu iki işlem, kütüphanelerde kullanıcıların bilgiye hızlı ve doğru şekilde ulaşabilmesinin temelini oluşturur. Literatürde kataloglama ve sınıflama kavramları çoğunlukla birlikte ele alınmakta; bilgi organizasyonu, erişim kolaylığı ve kütüphane hizmetlerinin etkinliği açısından vazgeçilmez işlevler üstlendikleri vurgulanmaktadır. Bu başlık altında, söz konusu kavramların kuramsal çerçevesi ve bilgi merkezlerindeki yeri tartışılacaktır.

Kataloglama, bilgi kaynaklarının kullanıcılar tarafından kolayca erişilebilir hale getirilmesi için yapılan sistematik bir işlemdir. Özel'e (2007) göre kataloglama, “bir bilgi kaynağının bibliyografik bilgilerinin saptanması, teknik okuma yoluyla konusunun belirlenmesi, sınıflama sistemlerinden faydalanarak konu numarasının verilmesi, konu başlıkları listelerinden konu başlıklarının oluşturulması, yer numarasının belirlenmesi ve kullanıcıların erişimine sunulması işlemlerinin tümünü” içerir. Keseroğlu (2006) ise kataloglamayı, “bir kaynağın sorumluları ve katkıda bulunanlarının belirtilmesi, disiplin ve konularının saptanması işlemi” olarak tanımlamaktadır. Bayter'e göre kataloglama (Bayter, 2009, s. 134). “Kütüphane materyallerine ait tanıtıcı bilgilerin önceden belirlenen kurallara göre kaydedilmesidir.” Kataloglama, betimleyici kataloglama ve konu analizinin yapılması olarak iki aşamalı süreç şeklinde tanımlanabilir. Betimleyici kataloglama kitabın fiziki olarak nitelendirilmesi, konu analizinin yapılması ise eserin konusunun tespit edilmesi işlemidir (Özgür, 2018, s. 28).

Kataloglama süreci, kullanıcıların bilgi kaynaklarına erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Kullanıcılar, kütüphane katalogları sayesinde ihtiyaç duydukları bilgi kaynaklarına (örn. başlık, yazar, yer numarası vb.) tanımlayıcı bilgilerle arama yaparak ulaşabilmektedir. Bununla birlikte, kataloglamanın uluslararası standartlara (ör. MARC, RDA) ve sınıflama sistemlerine (ör. Dewey Onlu Sınıflama Sistemi, LCC) dayanması, kataloglamanın niteliğini artırmaktadır. Bu sayede tanımlanmış olan ayrıntılı üst veriler sayesinde kullanıcılar daha ilgili ve doğru sonuçlara erişebilmektedir.

Sınıflamanın tanımına bakacak olursak, Karagözoğlu Aslıyüksek (2015) sınıflamayı “kütüphane materyalinin konusunun belli kurallara göre saptanması işi” şeklinde tanımlarken, bir başka ifadeyle Baydur ise sınıflamayı, “bir kütüphanedeki koleksiyonun seçilmiş belirli bir sınıflama sistemi baz alınarak sistematik bir şekilde raftaki yerinin tespit edilmesi” şeklinde tanımlamaktadır (Baydur, 2006 aktaran Özgür, 2018, s. 28).

Kütüphanecilik alanında sınıflama kavramı, kütüphanede bulunan kaynakların konularına göre belirli kategorilere ayrılarak kullanıcı erişimine sunulmasını ifade etmektedir. Kaynaklar, konularına göre sınıflandırılmaktadır ve sınıflandırılan kaynakların kullanıcılar tarafından kolayca bulunması için yer numarası verilmektedir. Sınıflandırılmış kaynaklar, sistematik bir düzen içerisinde raflarda yer almaktadır ve doğru konumlandırma ile bilgi kaynaklarının raflarda sistematik düzen içinde yer alması sağlanmaktadır. Yanlış raflara yerleştirilen kaynaklar ise bilgiye erişim açısından sorun yaratmaktadır. Bu açıdan bilgi kaynaklarının sınıflama sistemlerine göre doğru şekilde sınıflandırılması ve raflarda doğru yerde yer alması önem taşımaktadır.

Kataloglama Eğitimi

Kataloglama ve sınıflama süreçlerinin etkin yürütülebilmesi, bu alandaki eğitimin niteliğine bağlıdır. Bu nedenle, tarihsel gelişimden günümüze kataloglama eğitiminin dönüşümü, ders içerikleri ve karşılaşılan sorunlar bu bölümde ele alınacaktır.

Kataloglama eğitimi, Melvil Dewey'in 1887 yılında Kolombiya Üniversitesi'nde kurduğu ilk kütüphanecilik okulunun müfredatında yer alan kataloglama ve sınıflama derslerinden günümüze kadar sürekli bir değişim geçirmiştir. Bilgi teknolojilerinin gelişmesi, elektronik kayıtların oluşturulması ve kullanıcının bilgi ihtiyaçlarına yönelik katalog kayıtlarının şekillenmesi ile birlikte kataloglama eğitimi kapsamı farklılaşmıştır. Eğitim programlarında yer verilen kataloglama ve sınıflamadaki zorunlu değişimler, ders sayılarında olduğu gibi büyük ölçüde ders içeriklerini de etkilemektedir (Bronstein, 2007; Chu, 2006; Markey, 2004 aktaran Baydur, 2012, s. 317). 1923'ten 1960'lı yılların

ortalarına kadar kütüphanecilik eğitimini etkileyen Williamson raporu, kütüphanecilik okullarındaki eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesine ve yenilenmesine yol açmıştır (Özel, 2007, s. 53). Kataloglama ve sınıflama dersleri, bu raporun etkisiyle kütüphanecilik eğitiminin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

20.yüzyılın başlarından itibaren, kütüphanelerin ve bilgi merkezlerinin derlemelerinin önemli ölçüde genişlemesi, kullanıcı sayısının artması ve kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir kullanıcı merkezli yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişme, bilgi kaynakları, teknolojik yenilikler ve değişen beklentiler doğrultusunda sürekli eğitimin gerekliliğini de ortaya koymuştur. Ayrıca, internetin yaygınlaşması ile birlikte elektronik kaynakların sayısının artması, elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarının denetlenmesi, düzenlenmesi ve erişilmesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda, "Metadata" (veri hakkında veri) kavramı geliştirilmiş ve bu kavram eğitim programlarını etkilemiştir.

Yeni kavramların müfredata girmesiyle birlikte Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencilerinin kataloglama ve sınıflama derslerinde bilgiyi organize etme yeteneğinin öneminin arttığını ve eğitim müfredatlarının buna göre şekillendiğini görülmektedir. Kataloglama eğitiminin yalnızca teorik olarak öğretilmesi, öğrencilerin pratikte yeterince deneyim kazanmalarını engellemektedir. Bir yüksek lisans tezi için elde edilen veriler doğrultusunda, resmi eğitim sırasında kataloglama ve sınıflama dersleri kapsamında verilen derslerin yeterince uzmanlık kazandırmadığı görüşünün en baskın görüş olduğu söylenebilir. Ayrıca bu derslerde kuramsal bilgilerin ağırlıklı olduğu (%63,0), öğrenci sayısındaki fazlalığın bu derslerin verimliliğini olumsuz yönde etkilediği (%61,1) görüşleri ve Derslerdeki konu ağırlıklarının iyi belirlenemediği görüşü, diğer olumsuz görüşler arasında belirtilmiştir.(Özel, 2014, s. 85)

Bu durum mesleki yeterliliklerin gelişimini sınırlar. Çünkü kataloglama ve sınıflama uygulaması içeren derslerdir, teori ile sınırlı kalması Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin staj ve iş hayatında kataloglama süreçlerinde zorlanmasına neden olur. Bu yüzden eğitimde mutlaka uygulamalı yöntemler tercih edilmelidir.

Kütüphane Sınıflama Sistemleri

Kütüphaneler, bilgi kaynaklarının sayısının artmasıyla birlikte kaynakların düzenlenmesi ve kullanıcıların aradıkları bilgiye hızlı erişim sağlayabilmesi için sınıflama sistemlerine ihtiyaç duymuştur. Sınıflama sistemleri tarihsel süreçte çeşitli değişikliklere ve güncellemelere uğramış, zamanla farklı ihtiyaçlara yönelik yeni sistemler de geliştirilmiştir. Temel amaç, bilgi kaynaklarını düzenli bir biçimde organize ederek hem kütüphanecilerin hem de kullanıcıların aradıkları bilgiye kolaylıkla ulaşmalarını sağlamaktır.

Sınıflama hizmetlerinin düzenli ve sistematik biçimde yürütülmesi, kütüphanelerin bilgi hizmeti sunma etkinliğini artırmakta; kullanıcı memnuniyetini ve bilgiye erişim hızını yükseltmektedir. Bu bağlamda, günümüzde en yaygın kullanılan iki temel sınıflama sistemi Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (DDC) ve Library of Congress Sınıflama Sistemi (LCC)'dir.

Bu çalışmada geliştirilen eğitim simülasyonu, DDC ve LCC sistemlerine dayalı olarak kitapların raflarda sıralanmasını oyunlaştırılmış bir biçimde sunmaktadır. Simülasyonda farklı zorluk seviyeleriyle tasarlanan raf düzenleme modelleri, öğrencilerin hem sayısal (DDC) hem de harf temelli (LCC) sınıflama yapılarının mantığını uygulamalı olarak öğrenmelerine imkân tanımaktadır. Böylece, öğrencilerin kuramsal bilgilerini pekiştirmeleri ve gerçek kütüphane uygulamalarına hazırlanmaları hedeflenmektedir.

Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (DDC)

Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (DDC), Amerikalı kütüphaneci Melvil Dewey (1851–1931) tarafından 1876 yılında geliştirilmiştir. Dewey, bu sistemi öğrencisi olduğu okulun kütüphanesini düzenlemek amacıyla oluşturmuş; başlangıçta sınırlı bir hizmet alanına hitap eden bu sınıflama yöntemi, kısa sürede yaygınlaşarak modern kütüphanelerde kullanılan en önemli sistemlerden biri haline gelmiştir (Dewey, 1876). Dewey'in yaklaşımı, kitapların

alfabetik ya da fiziksel boyutlarına göre sıralandığı geleneksel yöntemlere kıyasla çok daha sistematik, işlevsel ve pratik bir çözüm sunmuştur (Online Computer Library Center, 2003).

DDC'nin en belirgin özelliği, bilgi kaynaklarını on ana sınıfa ayırarak hiyerarşik ve sayısal bir yapı içerisinde düzenlemesidir. Bu yapı sayesinde hem okuyucular hem de kütüphaneciler, aranan kaynağa ve aynı konudaki diğer eserlere kolayca erişebilmektedir (Güven & Şahin, 2017). Açık raf düzeniyle hizmet veren kütüphanelerde yaygın olarak kullanılan sistem, bilgiye erişimde düzen ve hız sağlamaktadır.

Dewey Sınıflama Sistemi dört ciltten oluşmaktadır:

- **1. cilt:** Tablolar ve sınıflama şeması
- **2. ve 3. ciltler:** Konular ve konu şemaları
- **4. cilt:** İndeks (dizin)

DDC, zamanla gelişen bilimsel bilgi ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda birçok kez güncellenmiş, çeşitli basımlarla kütüphanelere uyarlanmıştır. Türkiye'de sistemin 15. basımı 1962'de, 20. basımı ise 1993'te tercüme edilerek kullanılmaya başlanmıştır. 1988 yılında sistemin telif haklarını devralan Online Computer Library Center (OCLC), Dewey'i dijital ortama uyarlamış ve WebDewey adlı çevrimiçi sınıflama aracını geliştirmiştir. WebDewey, kataloglama uzmanlarının güncel sınıfları çevrimiçi ortamda aramalarına ve yer numaralarını kolayca oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca açıklama notları, yardımcı tablolar ve indeks gibi bileşenleriyle dijital kataloglamayı desteklemektedir.

Günümüzde DDC, yalnızca basılı kaynakların değil, aynı zamanda dijital kaynakların da sınıflandırılmasına olanak sağlayacak şekilde geliştirilmekte; Linked Data ve FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) gibi yapılarla entegrasyon çalışmaları sürdürülmektedir. Bu yönüyle DDC, hem tarihsel köklere sahip klasik bir sistem hem de çağın ihtiyaçlarına uyum sağlayan dinamik bir yapı olarak önemini korumaktadır.

DDC, genelden özele doğru hiyerarşik ilerler (Bloomberg & Evans, 1989). Bağıntılı ve hiyerarşik bir yapı üzerine kurulu olan sistemde konular, onluk düzen içinde bölümlere ayrılmaktadır. Her bir ana sınıf, daha alt konulara bölünerek detaylandırılmaktadır. Bu yapı, bilgi kaynaklarının yalnızca genel başlık altında değil, konunun özelliğine göre spesifik şekilde sınıflandırılmasına olanak tanımaktadır.

Dewey Onlu Sınıflama Sistemi

Tablo 1. DDC Konu Başlıkları

000 Genel Konular	500 Doğa Bilimleri & Matematik
100 Felsefe & Psikoloji	600 Teknoloji
200 Din	700 Sanat
300 Toplum Bilimleri	800 Edebiyat & Retorik
400 Dil ve Dilbilim	900 Coğrafya & Tarih

Tablo 2. DDC Hiyerarşik Yapısı

500 → Doğa Bilimleri
510 → Matematik

516 → Geometri
516.3 → Analitik Geometri

Tablo 3. DDC Yer Numarası Örneği

956 → Konu Numarası
.1024 → Alt Konu Başlığı
T939 → Yazar Numarası (Yazarın soy adının ilk 3 harfine göre verilir)
1971 → Yayın Yılı
k.1 → Cilt / Kopya Bilgisi

Üstteki şekilde, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi'nde bir kaynağın kütüphane raflarında nasıl düzenlendiği gösterilmektedir. Yer numarası, konu numarası, alt konu, yazar numarası, yayın yılı ve cilt/kopya bilgisiyle birlikte, her kaynağın benzersiz bir konumda bulunmasını sağlar. Böylece kullanıcılar aradıkları materyallere daha hızlı ve sistematik bir şekilde erişebilirler.

Alternatif sistemler (örneğin LCC - Library of Congress Classification gibi) gelişmiş olsa da, Dewey sistemi özellikle halk kütüphanelerinde en yaygın kullanılan sınıflama sistemlerinden biridir. Günümüzde dijital kayıtların artmasıyla birlikte, Dewey sisteminin elektronik kaynaklarla nasıl daha iyi entegre edileceği konusu üzerine çalışmalar devam etmektedir. (OCLC, 2011). DDC'nin dijital ortama başarılı bir şekilde adapte edilmesi, eğitim simülasyonları gibi sanal uygulamalarla desteklendiğinde, öğrencilerin bu sistemle olan etkileşimini güçlendirmekte ve kataloglama eğitiminin dijital dönüşümüne katkı sunmaktadır.

Library of Congress Sınıflama Sistemi (LCC)

Kongre Kütüphanesi Sınıflandırma Sistemi (LCC), 19. yüzyılın sonlarında, 1897 yılında Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi için geliştirilmiştir. James C.M. Hanson ve Charles Martel, bu sistemi tasarlamaya başlamışlardır. Library of Congress Sınıflama Sistemi'nde (LCC), konular A'dan Z'ye kadar toplam 21 ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Ancak I, O, W, X ve Y harfleri ana başlıklar için kullanılmamaktadır. Alt sınıflar ise 1'den 9999'a kadar Arap rakamlarıyla gösterilmektedir (Baydur, 1974, s. 220).

LCC, 21 ana konu sınıfından oluşur ve her sınıf bir veya iki harf ile temsil edilir.

Tablo 4. Library of Congress Konu Başlıkları

A Genel Konular	B Felsefe, Psikoloji, Din
C Tarihe Yardımcı Bilimler	D Tarih (Genel, Avrupa, Asya, Afrika, Avusturalya...)
E-F Amerika Tarihi	G Coğrafya, Antropoloji
H Sosyal Bilimler	J Siyaset Bilimi

K Hukuk	L Eğitim
M Müzik	N Güzel Sanatlar
P Dil ve Edebiyat	Q Bilim
R Tıp	S Tarım
T Teknoloji	U Askeri Bilim
V Deniz Bilimi	Z Bibliyografya, Kütüphane Bilimi, Bilgi Kaynakları..

Ana sınıflar alt kategorilere bölünür ve rakamlarla detaylandırılır. Harf ve rakam kombinasyonlarından oluşan bu notasyon sistemi, kullanıcıların kaynaklara kolayca erişmesini sağlamaktadır.

Tablo 5. LC Notasyon Yapısı

Q → Fen Bilimleri
QA → Matematik
QA76 → Bilgisayar Bilimleri
QA76.73 → Programlama Dilleri
QA76.73.J38 → Java Programlama Dili

Tablo 6. LC Yer Numarası Örneği

PL → Ana Konu Başlığı Harfi
248 → Alt Konu Başlığı Numarası
.V35 → Yazar Adına göre Cutter Numarası
Ö37 → Eser Adına göre Cutter Numarası
1993 → Yayın yılı
k.1 → Kopya numarası
5.c. → Cilt numarası

LCC'nin en önemli özelliklerinden biri, geniş bir esneklik sunması ve sürekli olarak güncelleniyor olmasıdır. Sisteme yeni sınıflar, alt sınıflar, konu başlıkları, coğrafi adlar, yazar adları vb. eklenebilmektedir. Sistematiik bir yapıya sahip olması ve numerik düzeni sayesinde, her konuya farklı bir numara atanır. Konu odaklı bir sistem olduğu için, aynı konudaki kitaplar rafta bir arada bulunur. (Aksoy, 2015, s. 55)

Ayrıca, harf ve rakam kombinasyonlarından oluşan notasyon sistemi basit ve kullanıcı dostu bir yapı sunmaktadır. Bu sistem, kütüphane kullanıcılarının raflarda aradıkları kaynakları kolayca bulmalarına yardımcı olmaktadır. LCC'nin bir diğer önemli özelliği, kapsayıcı ve ayrıntılı bir düzenleme sunma imkânıdır. Sistem, hem genel bilgi kaynaklarını hem de spesifik alanlardaki uzmanlık çalışmalarını kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. LCC'de materyalin konusuna göre bir numara belirlenir. Konuya karşılık gelen harf ile birlikte Cutter numarası ve kaynağın basım yılı eklenmektedir.

Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencilerinin sınıflama sistemlerini iyi kavrayabilmesi, bilgi kaynaklarını sistematik şekilde sınıflandırabilmesi ve raf düzenini sağlaması, mesleki yetkinlik kazanmaları açısından önemlidir. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen literatür taraması, 1998 yılında geliştirilmiş olan *Dewey Easy 0.4* ile *LC Easy* programlarını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu yazılımlar, sırasıyla Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Library of Congress Sınıflama Sistemi'ni öğretmeye yönelik geliştirilmiş olmakla birlikte, güncellenmemeleri nedeniyle günümüzde kullanım imkânı sunmamaktadır. Mevcut teknoloji standartlarına uyum sağlayan, hem Dewey hem de LC sınıflama sistemlerini kapsayan ve etkileşimli öğrenme imkânı tanıyan uygulamaların eksikliği, bu projeyi hayata geçirme gerekliliğini ortaya koymuştur.

Projenin hayata geçmesiyle birlikte öğrenciler sanal ortamda sınıflama sistemlerinin yapı ve işleyişini keşfederek hem teorik bilgi hem de pratik deneyim kazanma fırsatı bulacaklardır. Bu durum, staj öncesi uygulamalı bilgi edinimlerini destekleyerek, öğrencilerin profesyonel yaşamlarına daha hazırlıklı girmelerine olanak tanıyacaktır.

Sanal Gerçeklik

Eğitimde uygulamalı öğrenmeyi destekleyen yenilikçi bir araç olarak öne çıkan sanal gerçeklik teknolojisi, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında özellikle bilginin organizasyonu ve düzenlenmesine yönelik öğrenme süreçlerine yeni teknolojik boyutlar kazandırmaktadır.

Sanal gerçeklik (VR), etkileşimli bir bilgisayar simülasyonu aracılığıyla kullanıcıya üç boyutlu, duyuşsal olarak algılanabilir bir ortam sunan teknolojidir. “Virtualis” (Lat.) kökenli bu kavram, ilk kez 1970’li yıllarda Jaron Lanier tarafından popülerleştirilmiş; ancak görsel algıya dayalı ilk sistemler 19. yüzyılda Charles Wheatstone tarafından geliştirilen stereoskop ile başlamıştır (Şekerci, 2017). 1950’lerde Morton Heilig tarafından geliştirilen Sensorama, çoklu duyuya hitap eden ilk cihaz olarak sanal gerçekliğin temelini oluşturmuştur. 1960’larda Ivan Sutherland’ın “The Ultimate Display” çalışması, sanal gerçeklik sistemlerinin teorik temelini atmıştır. 1980’li yıllarda veri eldiveni ve başa takılan ekranlarla bu teknoloji, bilim ve eğitim alanlarına taşınmıştır.

Özellikle kütüphanelerde sanal gerçekliğin kullanılması ile kütüphaneler fiziksel ortam olmaktan çıkıp etkileşimli mekânlar haline gelecektir. Bu sayede bilgi hizmetlerinin sunulması daha dikkat çekici olacaktır ve kullanıcıyla etkileşimli hale gelmesini sağlayacaktır.

Türkiye’de sanal gerçekliğin kütüphane kullanılmasına ilişkin uygulamalara baktığımızda, 2022 yılında Kütüphane Haftası kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerde katılımcılara metaverse deneyimi yaşatılmış, ayrıca Bursa Uludağ Üniversitesi’nde metaverse dünyasında kütüphane ve kitapların geleceğinin tartışıldığı bir sunum yapılmıştır. Aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi “Starverse” adlı sanal kampüsünü tanıtarak içinde kütüphanenin de yer aldığı bir metaverse evreninde ilk sanal dersini işlemiştir (Tok & Pervizci, 2025, s. 143).

Kütüphanelerde sanal gerçeklik kullanımına ilişkin bilincin artması ve kullanılmasına yönelik teşviklerin olması kütüphanelerin dikkat çekici mekânlar olmasını sağlayacak ve özellikle kullanıcı için okumayı ve araştırmayı teşvik edecektir.

Eğitimde Kullanımları ve Katkıları

VR teknolojisi, kullanıcıların görsel, işitsel, dokunsal, hatta duygusal duyularını harekete geçirerek gerçek bir deneyim yaşatmayı amaçlar. Eğitimde sanal gerçekliğin kullanımı, öğrencilerin soyut kavramları daha iyi anlamalarını sağlamakta ve karmaşık konuları deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanımaktadır (Çavaş, Çavaş & Can, 2004).

Eğitim teknolojilerinde yeni bir eğilim haline gelen sanal gerçeklik uygulamaları, etkileşim, dikkat yoğunlaşması, deneyimsel öğrenme ve hikâyeleme esnekliği gibi özellikleriyle öğrenme sürecine katkı sunmaktadır (Tepe, Kaleci & Tüzün, 2016).

Bayraktar ve Kaleli'ye (2007) göre sanal gerçeklik, öğrencilerin bilimsel gerçekleri daha iyi öğrenmelerini ve tehlikesiz ortamlarda uygulama yaparak deneyim kazanmalarını sağlar. Bu özellikler, eğitimde motivasyonu artırmanın yanı sıra bireysel öğrenme hızına uyum sağlama açısından da önemlidir. Sanal gerçeklik uygulamalarıyla oluşturulan eğitim ortamları, öğrencilere zaman ve mekândan bağımsız, tekrar edilebilir, görsel ve etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunar (Kahveci & Sondaş, 2023).

Her ne kadar sanal gerçekliğin maliyet, erişilebilirlik ve teknik bilgi gereksinimi gibi bazı sınırlılıkları bulunsa da, kullanıcıya yaparak ve yaşayarak öğrenme imkânı tanınması nedeniyle eğitim ortamlarında giderek daha yaygın bir kullanım alanı bulmaktadır (Şekerci, 2017).

Yapılan araştırmalar, sanal gerçekliğin eğitim ortamlarında kullanılmasının öğrenmenin kalıcılığını artırdığını, öğrenci motivasyonunu geliştirdiğini ve etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunduğunu göstermektedir. Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte sanal gerçekliğin eğitime entegrasyonu daha erişilebilir hâle gelmiş; bu sayede uygulamalı ve deneyim temelli öğrenme süreçlerine yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu tür teknolojiler, gelecekteki eğitim modellerinde önemli bir yer tutacak ve öğrenmenin niteliğini güçlendirecektir.

Bilgi ve Belge Yönetimi Alanındaki Yeri

Kütüphaneler bilgiye erişim ve öğrenme konusunda temel kurumlar halindedir. Dijitalleşme süreciyle birlikte sadece kitapların elektronik ortama aktarılmasıyla yetinmeyen kütüphaneler, aynı zamanda yeni teknolojileri de hizmetlerine dahil etmeye başlamıştır. Bu yeniliklerden biri olan sanal gerçeklik (VR) teknolojisi, bilgi sunumunu daha etkileyici ve etkileşimli hale getirme potansiyeline sahiptir. VR sayesinde kullanıcılar, bilgiyi sadece okumakla kalmaz, aynı zamanda görsel ve işitsel olarak deneyimleyebilir. Özellikle üniversite kütüphanelerinde, karmaşık bilimsel konuların üç boyutlu olarak gösterilmesi, tarihî yerlerin sanal gezileri ya da e-kitap gibi uygulamalar dikkat çekmektedir.

VR teknolojisinin kütüphanelerdeki en önemli katkılarından biri, bilgiye erişimi kolaylaştırmasıdır. Kütüphaneye fiziksel olarak gidemeyen kişiler, sanal ortamda kaynaklara ulaşabilir, dijital koleksiyonları inceleyebilir, danışma hizmetlerinden ve birçok kütüphane hizmetinden faydalanabilirler. Ayrıca VR, farklı öğrenme biçimlerine hitap ederek özellikle görsel öğrenen bireyler için daha etkili bir bilgi edinme süreci sunar. Bu yönüyle VR, kütüphaneleri sadece bilgi depolayan yerler olmaktan çıkarıp, aktif öğrenme ve keşif alanlarına dönüştürmektedir.

Sınıflama sistemlerinin daha etkin biçimde uygulanabilmesi için teknolojinin sunduğu olanaklardan yararlanılması, önemli bir çözüm önerisi olarak değerlendirilmektedir. Teknolojik araçların ders içeriklerine entegre edilmesi, hem öğrenme sürecini desteklemekte hem de bilgi edinimini kolaylaştırmaktadır.

Görseller: ÜNAK 2025 Sempozyumunda VR gözlüğü deneyimleyen katılımcılar

Amaç ve Yöntem

Projenin amacı Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerine yönelik sanal ortamda modellenen raf düzenini sanal gerçeklik (VR) teknolojisine dayalı bir eğitim simülasyonu geliştirmektir. Bu durumun önemi, geleceğin kütüphanecileri olan Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencilerinin, sanal ortamda sunulan oyunlaştırma yöntemi aracılığıyla raf düzenleme becerilerini geliştirmelerine olanak tanınmasıdır. Böylece, öğrencilere interaktif bir öğrenme deneyimi sunulurken, mesleki yetkinliklerinin ve bilgi yönetimi uygulamalarındaki pratik kabiliyetlerinin artırılması hedeflenmektedir. Proje, özellikle Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü öğrencileri için tasarlanmış olmakla birlikte, Bilgi ve Belge Yöneticileri ve kütüphane kullanıcılarına da hitap etmektedir.

Simülasyon, kullanıcıların hem Dewey Onlu Sınıflama Sistemi (DDC) hem de Library of Congress Sınıflama Sistemi (LCC) çerçevesinde kitapları sanal raflara yerleştirme görevlerini yerine getirebilecekleri şekilde tasarlanmıştır. Bu görevlerde sınıflama yer numaraları üzerinden sıralama, eşleştirme ve hata düzeltme gibi uygulamalı adımlar yer almakta; senaryolar ise basit, orta ve zor olmak üzere üç zorluk seviyesinde kurgulanmıştır.

Projenin Teknik Yapısı ve Uygulama Altyapısı

Bu projede kullanıcıların sanal ortamda uygulamalı şekilde Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi'ne uygun olarak raf düzenlemesi yapabilmesi için gelişmiş teknolojik araç ve yazılımlar entegre edilmiştir. Projenin teknik altyapısı Java, React ve Python yazılım dilleri ile oluşturulmuş; Unity ve Twinmotion programları ile üç boyutlu modelleme yapılmıştır. VR simülasyonu Oculus VR gözlükleri ile uyumlu olacak şekilde tasarlanmıştır. Kullanıcılar çift kumanda desteğiyle kitapları tutma, bırakma, yerleştirme gibi etkileşimli eylemleri gerçekleştirebilmektedir. DigitalOcean tabanlı bir sunucu altyapısına sahiptir. Bu altyapı, projenin sorunsuz çalışmasını sağlamak üzere yeterli RAM, depolama alanı ve veri güvenliği olanaklarını içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Uygulamada dijital rehber karakterler, ElevenLabs teknolojisiyle oluşturulmuş yapay zekâ destekli seslendirme sistemi, yüz animasyonları ve lipsync özelliğiyle desteklenmiştir. Kullanıcıya görev tanımları, yönlendirme ve geri bildirim sunan bu karakterler sayesinde doğal ve etkileşimli bir öğrenme deneyimi sağlanması amaçlanmaktadır. Kullanıcı deneyimini geliştirmek amacıyla sanal ortamın belirli noktalarına video ekranları yerleştirilmiştir. Bu ekranlar aracılığıyla kullanıcılar projeye özel hazırlanmış kısa bilgilendirici videolara erişebilirler.

Aynı zamanda, "Sık Sorulan Sorular" gibi destekleyici içerikler de bu alanlarda sunulmaktadır. Bu görsel içerikler, kullanıcıların sistem kullanımını daha kolay öğrenmesini sağlamaktadır.

Geliştirilen simülasyonda kullanıcıların etkileşimde bulunabileceği çeşitli sanal alanlar tasarlanmıştır. Bu alanlar, hem eğitimi desteklemek hem de kullanıcı deneyimini zenginleştirmek amacıyla aşağıdaki şekilde yapılandırılmıştır:

- **Giriş Alanı:** Kullanıcıyı karşılayan 3D sanal karakterler kısa bir tanıtım yapmakta ve kullanıcıyı yönlendirmektedir.
- **Farklı Deneyim Alanları:** Kullanıcılar, Tarihi Kütüphaneler ve Geleceğin Kütüphaneleri gibi sanal ortamları gezebilir; “Tarihi Kütüphaneler” bölümünde İskenderiye Kütüphanesi, Babil Kütüphanesi ve Endülüs Kütüphanesi’ni, “Geleceğin Kütüphaneleri” bölümünde de Geleceğin Kütüphaneleri 1, 2, 3 adlı yeni nesil kütüphaneleri gezerek kütüphanelerin geçmişi ve geleceği hakkında bilgi edinir. Bu sayede kütüphane tarihçesi ve dijitalleşme süreçleri hakkında bilgi sahibi olabilirler.
- **Eğitim Alanı:** Sanal raflar ve kitapların bulunduğu bu bölümde öğrenciler, Dewey Onlu Sınıflama ve Library of Congress Sınıflama Sistemine (Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi) göre raf düzenleme uygulaması yapılır. Burada rafta kitaplar bulunur ve kullanıcı kitapları doğru şekilde yerleştirir. Eğitim; kolay, orta ve zor olmak üzere üç seviyeden oluşur. Böylece hem yeni başlayanlar hem de uzmanlaşmak isteyenler seviyelerine uygun eğitim alabilirler.
- **Destek Alanları (Videolar, SSS):** Kullanıcıların ihtiyaç duyduklarında başvurabilecekleri sık sorulan sorular, yardım panoları ve bilgilendirici videolar bu alanda yer alır.

Bu çalışma, eğitim simülasyonunun kurgu, teknik yapı ve senaryo tasarımı sürecini kapsamaktadır. Projede yer alan sınıflandırma sistemi, kullanıcıların ilerlemelerini analiz etmek amacıyla derin öğrenme modelleriyle desteklenmektedir. Bu kapsamda oluşturulan veritabanı içerisinde kitaplar, kategoriler ve kullanıcıya ait puanlama sistemleri yer almaktadır. Sistem, kullanıcının doğru veya yanlış yaptığı sınıflamaları izleyerek öğrenme sürecine katkıda bulunmakta ve kişiselleştirilmiş öneriler sunma potansiyeline sahiptir.

Bulgular/Beklenen Katkılar

Bu çalışma, uygulanmış bir simülasyonun tasarım ve uygulama sürecini kapsamaktadır. Bu doğrultuda elde edilen veriler ve gözlemler değerlendirilmiş, projeden elde edilen çıktılar ortaya konmuştur.

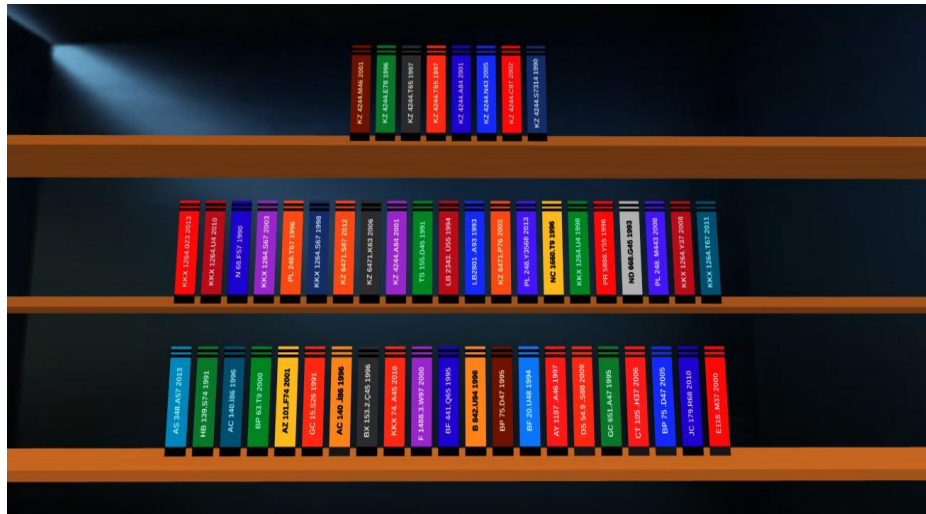
VR teknolojisi ile desteklenen bu eğitim simülasyonunun, öğrencilerin Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Library of Congress Sınıflama Sistemini daha etkili ve kalıcı biçimde öğrenmelerine katkı sağlaması öngörülmektedir. Öğrenciler, okullarda geleneksel yöntemlerle öğrendikleri sınıflama sistemini fiziksel hareketlerle ve görsel olarak uygulayarak öğrenmektedir. Bu durum, kalıcı öğrenmeyi sağlamaktadır. Katılımcıların uygulama temelli raf düzenleme görevleri sayesinde sınıflama sisteminin işleyişini kavrayacakları ve bu alandaki kavram yanlışlarının azalacağı beklenmektedir. Staj ve mesleki iş hayatlarında da raf düzenleme süreçlerinin hata oranlarının azalmasına ve hızlı ve düzenli bir raf sistematiği kurulabilmesine olanak sağlayacaktır. Sadece öğrenciler değil, Bilgi ve Belge yöneticileri ve kütüphane kullanıcıları da bu simülasyondan faydalananak kendilerini geliştirebilmektedir. Simülasyonun sunduğu oyunlaştırma, yapay zekâ destekli rehber karakterler ve etkileşimli görev yapısı, öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artıracaktır. Ayrıca, Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencileri için bu simülasyonun bir hizmet içi eğitim aracı ve bilgi merkezlerinde kullanılabilme potansiyeli bulunmaktadır. Kullanıcıların hatalı yerleştirmeleri analiz edilerek geliştirilecek geri bildirim sistemi ile bireysel öğrenme süreci de desteklenecektir. Bu sayede öğrencilerin hem teorik bilgilerini hem de pratik uygulama becerilerini geliştirmeleri sağlanacaktır.

Projenin Yenilikçi Yönleri ve Genel Katkıları

Geliştirilen bu simülasyon, klasik kataloglama ve sınıflama eğitim yöntemlerine kıyasla önemli yenilikler barındırmaktadır. Sadece teorik bilgiyi aktarmakla kalmayıp, sanal gerçeklik destekli etkileşimli deneyimler sunarak

- **Pratik ve Uygulamalı Öğrenme:** Kullanıcılar, Dewey Sınıflama Sistemi ve Library of Congress Kütüphane Sınıflama Sistemi'ne uygun olarak kitapları raflara yerleştirerek uygulamalı öğrenme süreci yaşarlar.
- **Gerçekçi Animasyonlar:** Yüksek çözünürlüklü karakter modelleri, çevresel sesler ve 3D alan tasarımları kullanıcıyı gerçek kütüphane ortamında hissettirmeyi amaçlamaktadır.
- **Çok Dilli Destek:** Türkçe, İngilizce ve daha birçok dil entegre edilerek global erişim ve verimli iletişim sağlanır.
- **Yapay Zekâ Destekli Etkileşim:** Dijital rehber karakterler yapay zekâ destekli olup, kullanıcıyla gerçekçi ses tonu, yüz mimikleri ve doğal dudak senkronizasyonu ile iletişim kurmaktadır.
- **Geri Bildirim ve Uyarlanabilirlik:** Kullanıcı hataları analiz edilerek kişiselleştirilmiş öneriler sunulacak ve bireysel öğrenme yolları desteklenecektir.

Resim 1. VR Kütüphane Eğitim Sistemi Uygulamasının LC Sınıflama Sistemi bölümünden bir görünüm

323 TUR 2010	343 ECK 1987	353 FAL 1972
300 GEN 1947	330 LIZ MAR 2018	308 GAZ 2010
320 ETO 2022	341 KAB 1992	305 BAK 1932
323 SAR 2010	343 LUG 1999	355 FRI 1944
300 CEL 1997	335 A DWT 2007	370 MJS 1950
323 MUI 2010	302 ERO 1975	370 MAY 2005
300 CAM 1997	330 LIZ KUT 1994	370 MJS 1947
300 BICZ 1999 A 1	342 J ALI 2009	308 HEG 2000
300 BEK 2014	331 HDS 1992	
321 MEY 1988	333 LOS 1980	
322 KOM 2009	342 ERO 1972	
323 KUC 2009	331 ARE 2011	
323 KAY 2008	342 TUR 1988	
321 KUM 1997	342 DAF 1945	
343 DAB 1999	342 J ALI 1996	
300 BIL 2023	332 LIZ TAL 1974	
300 BAL 1989	333 EKT 1995	
307 CAS 1941	342 LIZ ALI 2002	
300 EDC 1998 A 2	340 S3 DAL 1931	
300 DAL 1998	381 GEN 1986	
330 JON 2016	330 BZ MAR 2015	

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında geliştirilen VR tabanlı sınıflama eğitim simülasyonu, Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencilerine uygulamalı öğrenme ortamı sunarak kataloglama ve sınıflama alanında mesleki becerilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Uygulamanın pedagojik açıdan interaktif, teknik açıdan güncel ve kullanıcı dostu olması hedeflenmiştir. Dewey Onlu Sınıflama Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sisteminin dijital ortama entegre edilmesiyle, kullanıcıların sınıflama mantığını daha derinlemesine kavramaları ve mesleki yeterliliklerini artırmaları mümkün olacaktır.

Projenin test edilmesinin ardından, elde edilecek kullanıcı verileriyle sistemin işleyişi değerlendirilebilir ve geliştirme alanları belirlenebilir. Ayrıca bu modelin sınıflama eğitimi dışındaki başka kütüphane hizmetlerine de uyarlanması, VR destekli öğrenmenin alanda yaygınlaştırılması açısından önerilmektedir.

Kütüphanecilik eğitimine yeni bir bakış açısı kazandırması beklenen bu simülasyon, hem öğrenciler hem de bilgi ve belge yöneticileri için dijital çağa uygun bir öğrenme aracı olarak değerlendirilebilir. Projenin test sürecinden sonra kullanıcı geri bildirimlerine dayalı olarak sistemin işlevselliği ve öğrenme çıktıları üzerine nicel ve nitel analizlerin yapılması önerilmektedir.

Ayrıca, Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerindeki kataloglama ve sınıflama derslerinde uygulamalı eğitimi destekleyecek bir araç olarak entegrasyonu önerilmektedir. Üniversite-kütüphane işbirliği ile VR tabanlı laboratuvarların kurulması, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde örnek teşkil edecek yenilikçi bir uygulama olacaktır.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanmasında değerli katkılarını esirgemeyen, kıymetli danışman hocamız Doç. Dr. Güssün GÜNEŞ'e ve bu çalışmada kullanılan yazılım için başta Setyay Yayıncılık olmak üzere, yazılımın geliştirilmesinde emeği geçen Sayın Mehmet GAYGUSUZ ve Dilara GAYGUSUZ'a teşekkür ederiz. Ayrıca, proje kapsamında sağladığı destek için TÜBİTAK 2209-A Programı'na teşekkür ederiz.

Fon Sağlayıcı

Projemiz 'VR Teknolojisi ile Kütüphane Raf Düzenleme: Dewey Ondalık Sınıflama Sistemi Eğitim Simülasyonu' ve 'VR Teknolojisi ile Kütüphane Raf Düzenleme: Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi Eğitim Simülasyonu' adıyla iki ayrı proje olarak TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup, her proje için 9.000 TL olmak üzere toplam 18.000 TL fon sağlanmıştır. Bu fon ile VR ekipmanı satın alınmış ve yazılım hizmeti geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, S. (2015). *Sistematik ve alfabetik sınıflama düzenlerinin bilgiye, belgeye konusal erişim açısından karşılaştırılması*.
- American Library Association. (1958). *Dewey decimal classification and relative index*. ALA.
- Baydur, G. (2012). Kataloglama eğitimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 315–328.
- Bayraktar, E., & Kaleli, F. (2007). Sanal gerçeklik ve uygulama alanları. *Akademik Bilişim*, 1(6).
- Bayter, M. (2009). Kataloglama nereye gidiyor? *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 134–150.
- Bloomberg, M., & Evans, E. G. (1989). *Kütüphane teknisyenleri için teknik hizmetlere giriş* (N. Tuncer, Çev.). Türk Kütüphaneciliği.
- Çavaş, B., Çavaş, P. H., & Can, B. T. (2004). Eğitimde sanal gerçeklik. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(4).

- Dewey, M. (1876). *A classification and subject index for cataloguing and arranging the books and pamphlets of a library*. Amherst College.
- Güven, A. M., & Şahin, N. (2024). Dewey onlu sınıflandırma sisteminin İslami ilimler tasnifi açısından değerlendirilmesi (İSAM Kütüphanesi-NEÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi örneği). *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 12(12), 413–425.
- Kahveci, A. H. F., & Sondaş, A. (2023). Eğitimde sanal gerçeklik teknolojisine genel bakış. *Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6(1), 6–13.
- Karaca, İ. (2023). *Dewey onlu sınıflama sistemi: Ana hatlarıyla verilmiş olan PDF versiyonu* [PDF]. <https://www.ismailkaraca.com.tr/wp-content/uploads/2023/12/Dewey-Ana-hatlariyla-verilmis-olan-PDF-versiyon.pdf>
- Kayabaşı, Y. (2002). Sanal gerçeklik ve eğitim amaçlı kullanılması. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 151–166.
- Keseroğlu, T. (2006). *Bilgi erişim ve düzenleme: Kataloglama ve sınıflama temel ilkeleri*. Hacettepe Üniversitesi. https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tcakmak/giris_temelkavramlar.pdf
- Library of Congress. (n.d.). *Library of Congress classification outline*. <https://www.loc.gov/catdir/cpsol/lcco/>
- OCLC. (n.d.). *Dewey onlu sınıflama sistemi*. <https://www.oclc.org/en/dewey.html>
- OCLC. (2011). *Dewey ondalık sınıflandırması ve bağlı indeks* (23. bs.). Online Computer Library Center.
- Özel, N. (2007). Kataloglama ve sınıflamanın tarihsel boyutu. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(4), 514–515.
- Özel, N. (2014). *Üniversite kütüphanelerinin kataloglama birimlerinde çalışan kütüphanecilerin eğitim gereksinimleri üzerine bir araştırma*.
- Özgür, E. (2018). *Türkiye'deki üniversite ve halk kütüphanelerinde yaşanan kataloglama sorunları ve kataloglama birimlerinde çalışan personelin eğitim gereksinimleri* (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Slone, J. H., & Mitchell, E. (2018). Virtual reality in libraries: Emerging opportunities and challenges. *Library Technology Reports*, 54(6), 5–12.
- Steuer, J. (1992). Defining virtual reality: Dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 42(4), 73–93.
- Şekerci, C. (2017). Sanal gerçeklik kavramının tarihçesi. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Tepe, T., Kaleci, D., & Tüzün, H. (2016, May). Eğitim teknolojilerinde yeni eğilimler: Sanal gerçeklik uygulamaları. In *10th International Computer and Instructional Technologies Symposium (ICITS)* (ss. 547–555).
- Tok, A., & Bezirci, P. (2025). Metaverse teknolojisi ve kütüphaneler. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 129–154.

HathiTrust ve Internet Archive Dijital Kütüphanelerinin Türkiye’den İçerikler ve Arama Fonksiyonları Bakımından Karşılaştırmalı Analizi

İlayda Atılğan¹

Öz

Bu çalışma, HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerini Türkiye ile ilgili içerikler ve arama fonksiyonları bakımından karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital kütüphanelerin günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte bilimsel araştırma ve kültürel miras koruma alanındaki önemi giderek artmaktadır. Araştırmada, iki dijital kütüphanenin Türkiye ile ilgili koleksiyon kapsamı, arama fonksiyonlarının etkinliği ve filtreleme özelliklerinin yeterliliği analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış ve belirli anahtar kelimelerle yapılan aramalar sonucunda her iki platformun sundukları içerikler karşılaştırılmıştır. Bulgular, her iki platformun da Türkiye’ye dair önemli kültürel ve tarihi içerikler barındırdığını göstermektedir. HathiTrust’ın daha yapılandırılmış ve akademik bir koleksiyon sunduğu, Internet Archive’ın ise daha geniş bir içerik yelpazesi ve format çeşitliliği sağladığı tespit edilmiştir. Arama fonksiyonları bakımından ise özel karakterler, dil alternatifleri ve arama operatörlerinin kullanımında farklılıklar bulunmaktadır. Sonuçlar, bu platformların Türkiye’nin dijital kültürel miras eserlerine erişilebilirlik açısından önemli birer kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dijital Kütüphaneler, HathiTrust, Internet Archive, Bilgi Erişim Sistemleri, Türkiye İçerikleri, Kültürel Miras, Karşılaştırmalı Analiz.

Giriş

Sürekli gelişmekte olan teknoloji, kütüphanelerin yapısında ve işleyişinde önemli değişimlere yol açmıştır. Bilgi sağlama hizmetlerinde yaşanan gelişmelerin ve değişen anlayışların, bilgiye ulaşma biçimlerini ve erişim süreçlerinin kalitesini önemli ölçüde dönüştürdüğü belirtilmektedir. (Tonta, 1996, s. 217). Elektronik kütüphane hizmetinin verilmesi geleneksel kütüphane hizmetlerinin bilgisayar ve iletişim teknolojisine dayalı olarak verilmesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Elektronik kütüphaneden anlaşılması gereken, kütüphane işlevlerinin yeni bir yöntemle yerine getirilmesidir.

Elektronik kütüphane ve dijital kütüphane kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte, bu iki terim arasında işlevsel olarak örtüşmeler bulunmaktadır. Dijital kütüphane, tüm bilgi kaynaklarının dijital formatta sunulduğu, edinim, saklama, erişim ve koruma gibi işlemlerin tamamen dijital teknolojilerle yürütüldüğü bilgi servisleri olarak tanımlanır. Bu kütüphaneler genellikle basılı materyal içermez; kitap, dergi, gazete gibi kaynaklar yalnızca dijital ortamda yer alır ve kullanıcıya erişim genellikle elektronik iletişim araçlarıyla sağlanır (Orji ve Orji, 2023, s.18). Elektronik kütüphane ise, dijital ortamda erişilebilen elektronik yayınları içermekle birlikte, bu kaynaklar fiziksel ortamlarda (örneğin CD-ROM, DVD gibi) da bulunabilir. Dolayısıyla dijital kütüphane kavramı, elektronik kütüphane anlayışını da kapsayacak biçimde daha geniş bir yapıyı ifade etmektedir. Bu nedenle, çalışmada iki terim birbirinin yerine kullanılmakta olup, aralarındaki kavramsal yakınlık göz önünde bulundurularak eşanlamlı şekilde değerlendirilmiştir (NDL, 2023).

Kütüphanelerin tarih boyunca farklı toplum ve medya biçimleriyle birlikte evrilerek geliştiği, dijital medya ve bilgisayar ağlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bu evrimin yeni bir boyuta taşındığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede, dijital kütüphaneler kavramı, kütüphanelerin yeni dijital ortamlara adapte olmuş biçimini ve gelecekteki kütüphane modelini temsil etmektedir (Borgman, 1999, s. 227-243).

¹İlayda Atılğan, Lisans Mezunu, Hacettepe Üniversitesi, ilaydaatilgan155@gmail.com

Dijital kütüphanelerin, bilgi kaynaklarını yönetme ve hizmet sunma konusunda yenilikler geliştirmesi gerektiği ve geleneksel kütüphanelerden dijital kütüphanelere geçişin hem bazı zorluklar hem de önemli fırsatlar sunduğu ifade edilmektedir (Yalçınkaya, 2016, s. 609). Bu yeni yöntem yeni bilgi kaynaklarını, sağlama işlemlerine yeni bir yaklaşımı, depolama ve korumada yeni yöntemleri, kataloglama ve sınıflamada yeni yaklaşımları, kullanıcılarla ve kullanıcılar için yeni etkileşim yolları bulunmasını, elektronik sistemlere ve ağlara daha fazla güveni ve entelektüel, örgütsel ve ekonomik uygulamalarda dramatik değişiklikleri içermektedir (Fox ve diğerleri, 1996, s. 24-25). Dijital kaynakların uzun vadeli değeri belirlendikten sonra, bu kaynakları korumaya yönelik teknoloji sistemleri ve bu sistemlere eşlik eden politika çerçeveleri, kullanıcılar ve paydaşlarda geleneksel koruma hizmetleriyle eşdeğer bir güven oluşturmaktadır (Conway, 2010, s. 65).

Dijital kütüphanelerin yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri, dijital depolama teknolojilerindeki gelişmelerin bilgi hizmetlerini daha erişilebilir ve sürdürülebilir hale getirmesidir. Fiziksel raf alanı gereksinimlerinin azalması, dijital ortamda bilgi saklamanın maliyet avantajı sağlamasıyla birlikte kurumlar için önemli bir dönüşüm fırsatı sunmaktadır. Özellikle elektronik bilgi hizmetlerinin giderek daha uygun fiyatlı, pratik ve erişilebilir hale gelmesi, dijitalleşme sürecinin hız kesmeden devam etmesine zemin hazırlamaktadır (Fox ve diğerleri, 1996, s. 24).

Dijital kütüphaneler yalnızca bilgi kaynaklarını barındıran değil, aynı zamanda bu kaynakları koruyan, kalıcılığını sağlayan ve kullanıcılara sürdürülebilir biçimde sunan organizasyonlar olarak öne çıkmaktadır (Macgregor, 2008). Ayrıca, dijital kütüphaneler yalnızca bilimsel içerikleri değil, aynı zamanda toplumların kültürel hafızasını oluşturan nadir eserler, el yazmaları, fotoğraflar ve tarihi belgeler gibi kırılgan materyalleri de dijital ortama aktararak koruma altına almaktadır. Bu sayede fiziksel yıpranma, doğal afetler veya benzeri tehditlere karşı bu materyallerin uzun vadede erişilebilirliği sağlanmakta, dijital kütüphaneler kültürel mirasın korunmasında stratejik bir rol üstlenmektedir (Wonderslate, 2024).

2008 yılında başlatılan ve ABD merkezli üniversiteler ile araştırma kurumlarının iş birliğiyle oluşturulan HathiTrust Dijital Kütüphanesi, milyonlarca akademik yayına ve kamu malı içeriğe erişim olanağı sunan açık erişimli bir platformdur (HathiTrust, t.y.). HathiTrust'ın kütüphaneler arasındaki işbirlikçi modelinin hem dijital hem de basılı kaynakların daha kapsamlı bir şekilde toplanmasına ve korunmasına olanak tanıdığını ve böylece akademik araştırma fırsatlarını artırdığını belirtilmektedir (Christenson, 2016, s. 124-129).

Internet Archive ise, 1996 yılında kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir dijital kütüphanedir. Dijitalleşmiş kitaplar, ses kayıtları, videolar ve internet siteleri gibi geniş bir içerik yelpazesine sahip bir platformdur. Bu platformun amacı, tüm bilgi birikimini herkesin ücretsiz bir şekilde erişilebilir hale getirmektir. Türkiye'den içerikler açısından değerlendirildiğinde, Osmanlı dönemine ait belgeler, eski Türkçe yayınlar gibi bu platformda yer almaktadır. Böylelikle Türkiye'nin tarihi ve kültürel mirasının dijital olarak korunmasına katkı sağlamaktadır (Internet Archive, t.y.).

Her dijital kütüphane sunduğu içerik türü, erişim kolaylığı, telif hakkı gibi uygulamaları açısından farklılık göstermektedir. Bu çalışma kapsamında, dijital kütüphanelerin yapısını ve işlevselliğini daha ayrıntılı biçimde analiz edebilmek için HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphaneleri hem kapsam hem de teknik olanaklar bakımından karşılaştırılmaya değer örnekler olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında, iki farklı dijital kütüphanede Türkiye ile ilgili içeriklerin temsilini ve kullanıcıların bu içeriklere erişim deneyimlerini daha iyi anlayabilmek için çeşitli araştırma soruları belirlenmiştir. Bu sorular aynı zamanda çalışmanın odak noktalarını da yansıtmaktadır:

Çalışmanın araştırma soruları,

- HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerinde Türkiye ile ilgili içeriklerin sayısı nedir ve bu içeriklerin türleri nelerdir?
- Farklı anahtar kelime kullanımları (örneğin “Osmanlı”, “Osmanli”, “Ottoman Empire”) arama sonuçlarını nasıl etkilemektedir?
- Dijital kütüphanelerdeki filtreleme seçenekleri (tarih, yazar, dil, konu vb.) kullanıcıların aradıkları bilgilere ulaşmalarını ne ölçüde kolaylaştırmaktadır?

- Hangi dijital kütüphane daha fazla türde belge sunmaktadır? (Metin, ses, video, görsel vb.)
- Hangi kütüphane kullanıcıya daha hızlı ve etkili bir araştırma deneyimi sunmaktadır?
- Farklı tarihsel ifadelerin kullanımı (“18. yüzyıl”, “18 yüzyıl”, “XVIII period” vb.) arama sonuçlarını ve erişimi nasıl etkilemektedir?
- Metadata yapısı, arama fonksiyonları ve erişilebilirlik açısından iki dijital kütüphane arasında ne gibi farklar bulunmaktadır?

Çalışmanın hipotezleri,

- HathiTrust Türkiye ile ilgili dijital içeriklere erişim açısından Internet Archive’dan daha üstündür.
- Internet Archive içerik çeşitliliği (metin, ses, video) açısından HathiTrust’tan daha zengindir.
- Her iki dijital kütüphane de metadata kalitesi ve filtreleme seçenekleri bakımından farklılık göstermektedir.

İlgili Çalışmalar

Dijital kütüphanelerin gelişimi, işlevselliği ve kullanıcı deneyimi üzerine yapılan araştırmalar, bilgi erişim sistemlerinin zaman içindeki evrimini anlamak açısından önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu bölümde, dijital kütüphaneler ve özellikle HathiTrust ve Internet Archive platformları üzerine yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Dijital kütüphanelerin tarihsel gelişimi ve kavramsal çerçevesini inceleyen çalışmalar, bu alanın temelini oluşturmaktadır.

Borgman (1999), çalışmasında dijital kütüphanelerin kavramsallaştırılmasındaki farklı yaklaşımları analiz etmiştir. Araştırmacı, dijital kütüphane kavramının teknik topluluklar ve kütüphane toplulukları arasında nasıl farklı algılandığını ortaya koymuş, bu kavramsal farklılıkların uygulama ve araştırma boyutlarına etkilerini incelemiştir. Borgman, dijital kütüphanelerin yalnızca içerik ve teknoloji koleksiyonları olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kurumsal bağlamda ele alınması gereken kompleks sistemler olduğunu vurgulamıştır.

Xie (2008), çalışmasında kullanıcıların dijital kütüphaneleri değerlendirme kriterlerini ve bu değerlendirmelerin dijital kütüphane tasarımına etkilerini incelemiştir. Xie, kullanıcı merkezli yaklaşımın dijital kütüphanelerin geliştirilmesinde ve değerlendirilmesinde kritik öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Araştırma, kullanıcıların dijital kütüphaneleri kullanım amaçları, değerlendirme kriterleri ve değerlendirme davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymuş, kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörleri belirlemiştir.

Dijital kütüphanelerin değerlendirilmesi konusunda Fuhr ve arkadaşları (2017), kullanıcı deneyimi, içerik kalitesi, erişim kolaylığı ve teknik altyapı gibi faktörlerin bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiğini öne sürmüştür. Makalede bahsedilen etkileşim üçlemesi; kullanıcı ile sistem arasındaki kullanılabilirliği, kullanıcı ile içerik bileşenlerini ilgilendiren kullanılabilirliği, içerik ile sistem arasına yerleştirilen performans sistemin bir yönü olarak değerlendirmektedir. Araştırmacılar, dijital kütüphanelerin değerlendirilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunarak, bu alandaki metodolojik yaklaşımları zenginleştirmiştir.

Dijital koruma stratejileri ve kültürel mirasın dijitalleştirilmesi konusunda Conway (2010), dijital kaynakların uzun vadeli değerinin belirlenmesi sonrasında bu kaynakları korumaya yönelik teknoloji sistemleri ve politika çerçevelerinin, kullanıcılar ve paydaşlarda geleneksel koruma hizmetleriyle eşdeğer bir güven oluşturmaları gerektiğini vurgulamıştır. Conway’ın çalışması, dijital koruma uygulamalarının kullanıcı güvenini artırmadaki rolüne odaklanarak, bu alandaki temel yaklaşımları değerlendirmiştir.

HathiTrust dijital kütüphanesi üzerine odaklanan çalışmalarda, Christenson (2016), çalışmasında HathiTrust’ın gelişimini, kurumsal yapısını ve sunduğu hizmetleri detaylı bir şekilde analiz etmiştir. HathiTrust’un üye kütüphanelerin dijital koleksiyonlarını bir araya getirerek oluşturduğu işbirlikçi modelin, dijital kaynakların uzun süreli korunması ve erişilebilirliği açısından sunduğu avantajları ortaya koymuştur. Christenson, HathiTrust’ın akademik araştırma kütüphaneleri için “web ölçeğinde” bir dijital koruma çözümü sunduğunu belirtmiştir.

Tonta (2020), makalesinde Türkiye’deki dijital kütüphanecilik ve dijitalleştirme uygulamalarının tarihsel gelişimini ve mevcut durumunu kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Tonta, Türkiye’de kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve

korunması için ulusal bir politika geliştirmenin gerekliliğini vurgulamış, mevcut dijitalleştirme projelerinin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmiştir. Çalışma, Türkiye'nin dijital kütüphanecilik alanında karşılaştığı zorlukları ve fırsatları bütüncül bir perspektifle sunmaktadır.

Yalçınkaya (2016), çalışmasında dijital kültür ve dijital kütüphane kavramlarını bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak, bu iki olgunun birbirleriyle olan etkileşimini incelemiştir. Çalışmada, dijital kültürün bilgi ve iletişim alanındaki entelektüel teknolojilerin etkilerini kapsayan geniş bir terim olduğu belirtilmiş ve bu bağlamda bilginin enerjiye dönüşerek spektrumunun genişlediği vurgulanmıştır. Dijital kütüphaneler ise bilgi odaklı, entelektüel teknoloji destekli, dijital platforma sahip yapılar olarak tanımlanmış; zaman ve mekân bağımsızlığında dijital kültürün dinamik yüzü olarak değerlendirilmiştir. Araştırma, dijital kütüphanelerin dijital kültür sürecinde küresel bilme ve kitlesel bilgelik oluşumunda etkin ve etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yöntem

Bu araştırmada, HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerinin Türkiye'ye ait içeriklerin temsili, erişilebilirliği ve arama fonksiyonlarının etkinliği karşılaştırılmalı olarak incelenmektedir. Öncelikli olarak, HathiTrust ve Internet Archive platformlarının tarihçesi, kapsamı ve sundukları özellikler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Araştırma soruları çerçevesinde kullanılan arama terimleri, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve siyasi bağlamını temsil edecek şekilde sistematik olarak belirlenmiştir. Terimler, devlet/imparatorluk adları ("Osmanlı Devleti", "Osmanlı Devleti", "Ottoman Empire") ve tarihi şahsiyetler ("Katip Çelebi", "Kâtip Çelebi", "Hacı Halife", "Kanuni Sultan Süleyman", "Süleyman The Magnificent") gibi kategoriler altında gruplandırılmıştır.

Araştırmada, arama terimlerinin farklı varyasyonlarının ve parametrelerinin arama sonuçlarına etkisini incelemek amacıyla çeşitli değişkenler kullanılmıştır. Bu değişkenler arasında dil farklılıkları (Türkçe ve İngilizce terimler), Türkçe karakter kullanımı (ç, ğ, ş, ü, ö, ı), şapkalı harfler (â, ê vb.), Roma rakamları ile Arap rakamlarının karşılaştırılması, tam adlar ile kısaltmaların karşılaştırılması, Boolean operatörlerinin kullanımının etkisi, tarihsel dönemler ("18. yüzyıl", "18 yuzyıl", "XVIII period") ve kurumsal isimler ("Türkiye Büyük Millet Meclisi", "TBMM") yer almaktadır.

Veri toplama süreci 2025 yılı Mart – Nisan ayları arasında gerçekleştirilmiş olup, her bir arama terimi için aynı gün içinde her iki platformda da sorgulamalar yapılarak zamansal tutarlılık sağlanmıştır. Veri toplama esnasında arama sonuçlarının sistematik olarak kaydedilmesi ve veri analizi için Microsoft Excel, arama sonuçlarının ve kullanıcı arayüzlerinin görsel olarak belgelenmesi için ekran görüntüleri, gözlemler, platformların işlevselliği ve karşılaşılan özel durumlar hakkında notlar tutmak için de dijital not defteri kullanılmıştır.

Nitel analizler kapsamında, her bir arama teriminden elde edilen toplam sonuç sayıları ve bu sonuçlar içinde Türkiye koleksiyonlarına ait içeriklerin sayısı hesaplanarak karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda, dil farklılıklarının, karakter çeşitliliğinin ve dönemsel ifadelerin arama performansına etkisi ortaya konulmuştur. Nitel analizlerde ise iki dijital kütüphanenin içerik çeşitliliği, erişim politikaları ve teknik işleyişi detaylı şekilde yorumlanmıştır. Arama sonuçları, koleksiyon adı, içerik türü (kitap, görsel, video, ses, vb.), yayın dili, telif hakkı durumu ve tam metin erişim durumu gibi değişkenler temel alınarak yorumlanmış ve platformların Türkiye ile ilgili içerikleri sunma biçimleri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, erişim, temsil ve teknik yeterlilik gibi belirli temalar altında kategorize edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca metnin yazımında yapay zekâdan destek alınmıştır.

Araştırma kapsamında birtakım metodolojik sınırlılıklar bulunmaktadır. Dijital kütüphanelerin dinamik yapısı nedeniyle, arama sonuçları zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Arama algoritmaları ve indeksleme yöntemleri platformdan platforma farklılık gösterebilmekte, bu da karşılaştırmalı analizlerde dikkat edilmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın kapsamı nedeniyle, tüm içerik türleri ve formatları kapsayacak derinlikte bir analiz gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Ayrıca, dijital kütüphanelerin arayüz güncellemeleri araştırma süreci boyunca değişiklik gösterebilmekte, bu da araştırma bulgularının geçerliliğini etkileyebilecek faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Bulgular

Bu bölüm, dijital kütüphanelerin yalnızca bilgi depolama alanları olmadığını, aynı zamanda kullanıcı deneyimini biçimlendiren yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Arama sonuçlarındaki uyumluluk, dil çeşitliliği ve erişim politikaları platformdan platforma değişmekte; bu da kullanıcıların araştırma süreçlerinde farklı avantajlar ve sınırlılıklarla karşılaşmasına neden olmaktadır.

Yapılan değerlendirmeler kapsamında ilk olarak, iki dijital kütüphane platformunun gelişmiş arama seçenekleri, filtreleme düzeyleri ve metadata sunumu bakımından farklılıkları karşılaştırılmıştır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Arama ve Filtreleme Özelliklerinin Karşılaştırması

Özellik	HathiTrust	Internet Archive
Gelişmiş arama	Detaylı alan bazlı arama	Temel arama kriterleri
Dil filtreleme	50+ dil seçeneği	25+ dil seçeneği
Tarih filtreleme	Özel tarih aralıkları	On yıllık aralıklar
Format filtreleme	Sınırlı (çoğunlukla basılı materyal)	Geniş (kitap, video, ses, web sayfası)
Telif hakkı filtreleme	Detaylı (kamu malı, sınırlı görüntü, vb.)	Temel (açık, kısıtlı)
Metadata gösterimi	Detaylı bibliyografik bilgi	Temel tanımlayıcı bilgiler

HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphane platformlarının arama ve filtreleme yeteneklerini çeşitli boyutlarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Gelişmiş arama seçenekleri, dil filtreleme kapasitesi, tarih filtreleme hassasiyeti, format filtreleme çeşitliliği, telif hakkı yönetimi ve metadata sunumu gibi kritik özellikler açısından iki platform sistematik olarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, HathiTrust'ın daha detaylı alan bazlı arama seçenekleri, daha geniş dil filtreleme yelpazesi ve daha kapsamlı metadata sunumu ile özellikle akademik araştırmalar için optimize edilmiş bir platform olduğunu göstermektedir. Internet Archive ise format filtreleme çeşitliliği ile öne çıkmakta, kitaplar dışında video, ses ve web sayfası gibi çeşitli içerik türlerini kullanıcılara sunabilmektedir. Bu karşılaştırmalı analiz, kullanıcıların araştırma amaçlarına ve ihtiyaçlarına göre iki platform arasında bilinçli tercihler yapabilmelerine ve araştırma stratejilerini buna göre şekillendirebilmelerine yardımcı olacak değerli bilgiler sunmaktadır.

Tablo 2, iki dijital kütüphane platformunun kuruluş yılı, içerik kapsamı ve erişim modeli gibi temel yapısal özelliklerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Tablo 2. HathiTrust ve Internet Archive Platformlarının Genel Karşılaştırılması

Özellik	HathiTrust	Internet Archive
Kuruluş yılı	2008	1996
Koleksiyon büyüklüğü	17 milyon dijital kayıt	30 milyon kitap, 7 milyon video, 14 milyon ses kaydı, 580 milyar web sayfası
İçerik türleri	Akademik kitaplar, süreli yayınlar	Kitaplar, videolar, ses kayıtları, yazılımlar, web sayfaları
Kurumsal yapı	Üniversiteler konsorsiyumu	Kâr amacı gütmeyen bağımsız organizasyon
Erişim modeli	Karma (açık erişim + kısıtlı erişim)	Çoğunlukla açık erişim

Tablo 2, araştırma kapsamında incelenen iki dijital kütüphane platformunun temel yapısal özellikleri açısından karşılaştırmalı analizini sunmaktadır. Bu tabloda, platformların kuruluş yılları, koleksiyon büyüklükleri, barındırdıkları içerik türleri, bağlı oldukları kurumsal yapılar ve benimsedikleri erişim modelleri gibi temel özellikler sistematik olarak karşılaştırılmıştır. HathiTrust, 2008 yılında kurulmuş olup ağırlıklı olarak akademik içeriğe odaklanan bir üniversite konsorsiyumu yapıсында; Internet Archive, 1996 yılında kurulmuş, daha geniş içerik yelpazesi sunan kâr amacı gütmeyen bağımsız bir organizasyon olarak dikkat çekmektedir. Bu yapısal farklılıklar, iki

platformun Türkiye ile ilgili içerikleri temsil etme biçimlerini ve arama fonksiyonlarının etkinliğini doğrudan etkilemektedir.

Her iki platformda Türkiye ile ilgili içeriklerin temsili konusunda yapılan aramalarda elde edilen sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye ile İlgili Temel Arama Sonuçları

HathiTrust			Internet Archive					
			Üst Veri Araması		Metin İçeriği Araması		TV Haber Başlıkları Araması	
Arama Terimi	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı
Osmanlı Devleti	30.126	108.473	503	2.384	11.619	70.169	0	55
Osmanli Devleti	30.126	108.473	503	2.384	11.619	70.169	0	55
Ottoman Empire	14.117	744.648	98	5.072	0	281.906	123	6.431
Katip Çelebi	11.499	13.579	0	72	3.011	6.643	0	0
Kâtip Çelebi	11.499	13.579	0	72	3.011	6.643	0	0
Hacı Hanife OR Katip Çelebi	2.556	7.640	1	89	0	0	0	0
18 yuzyl	20.787	24.334	20	209	1.769	4.087	0	0
18.yüzyıl	3.774	3.960	20	209	1.769	4.087	0	0
XVIII period	0	4.200.496	0	1.259	0	250	1	27
Türkiye Büyük Millet Meclisi	17.238	19.692	13.623	15	4.704	13.623	0	0
TBMM	5.784	7.949	24	93	1.556	15.416	0	3
Kanuni Sultan Süleyman	15.156	18.954	13	25	1.990	9.632	0	0
Süleiman The Magnificent	667	85.071	0	96	0	24.829	8	28

Tablo 3, araştırma kapsamında belirlenen arama terimleri kullanılarak her iki dijital kütüphane platformunda gerçekleştirilen sorguların sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. HathiTrust’ta elde edilen sonuçları ve Internet Archive’da bulunan farklı arama türleri (Meta Veri Araması, Metin İçeriği Araması ve TV Haber Başlıkları Araması) kullanılarak yapılan sorguların sonuçlarını içermektedir. “Türkiye Menşei” yazılmış sütun, dijital kütüphanede Türkiye koleksiyonlarında bulunan kaynakların sayısının toplamını ifade etmektedir. Tablo 3’te yer alan HathiTrust verilerine göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi” arama terimiyle yapılan aramada 19.692 genel sonuca ulaşılırken, Türkiye’den kaynakların sonuç sayısı 17.238’dir. “18. yüzyıl” ve “18 yuzyl” ifadeleri dikkate alındığında Türkiye koleksiyonlarına ait kaynakların var olduğunu ama “XVIII period” arama teriminde Türkiye koleksiyonlarına ait herhangi bir sonuca ulaşılmadığı görülmüştür. Aynı şekilde Tablo 3’te “Ottoman Empire” arama terimiyle yapılan sonuçlar, “Osmanlı-Osmanlı” arama terimleriyle yapıp elde edilen sonuçlardan daha fazladır.

Internet Archive dijital kütüphanesinde 5 farklı arama türü yer almaktadır. Tablo 3’te sadece Üst Veri Araması, Metin İçeriği Araması ve TV Haber Başlıkları Araması’na yer verilmiştir. Radyo Transkriptleri Araması ve Arşivlenmiş Web Siteleri Araması’na yer verilmemiştir. Çünkü bu iki arama türünde Türkiye’den kaynaklarda hiçbir sonuç alınamamıştır. Internet Archive’da arama türleri arasında belirgin farklılıklar gözlenmiştir; “Üst Veri” aramaları ile

“Metin İçerikleri” aramaları arasında sonuç sayıları bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin “Osmanlı Devleti -Osmanli Devleti” ifadesi Üst Veri aramalarında 2.384 genel sonucu, 503 Türkiye içerikli sonucu yansıtmaktadır. “Hacı Hanife OR Katip Çelebi” arama teriminde 89 genel sonuca, 1 tane de Türkiye içerikli sonuca ulaşılmıştır. Bunun devamında ise diğer arama türlerinde herhangi bir sonuç alınmamıştır. Bu da Boolean operatörlerini algılayamadıklarını göstermektedir.

Türkçe karakterler içeren arama terimlerinin performansı Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Türkçe Karakter İçeren Arama Terimlerinin Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı
Osmanlı Devleti	108.473	30.126	72.640	12.122
Osmanli Devleti	108.473	30.126	72.640	12.122
18.yüzyıl	3.960	3.774	4.296	1.789
18 yuzyl	24.334	20.787	4.296	1.789

Türkçe karakterler içeren arama terimlerinin dijital kütüphaneler üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla yapılan analizde, “ç, ğ, ü, ö, ı” gibi harflerin arama sonuçlarını ne ölçüde etkilediği incelenmiştir. Tabloda belirtilen Türkiye menşei içeriklerin sayısı sütunu, Türkiye koleksiyonlarında bulunan kaynakların sayılarını ifade etmektedir. Buna göre bakıldığında HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerinde, “Osmanlı Devleti” arama terimi her iki platformda da Türkiye menşei içeriklerdir. Ancak yine Tablo 4’te yer alan “18.yüzyıl” ve “18 yuzyl” aratıldığında, HathiTrust’ta gelen toplam sonuçların sayısı ile Türkiye’ye ait kaynakların sayısı arasında çok fazla bir fark bulunmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Internet Archive dijital kütüphanesine bakıldığında toplam sonuç ve Türkiye menşei içerik arasında epey bir fark bulunmaktadır. Bu durum, Türkçeye özgü yazım biçimlerinin ve noktalama işaretlerinin dijital kütüphanelerde arama motorları tarafından farklı şekillerde değerlendirildiğini göstermekte ve özellikle tarihsel ifadelerde arama duyarlılığı açısından dikkatli olunması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 5, tarihsel dönemleri ifade eden Roma rakamlarının dijital kütüphaneler tarafından nasıl işlendiğini ve arama sonuçlarına etkisini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Roma Rakamları İçeren Arama Terimlerinin Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşei İçeriklerin Sayısı
18.yüzyıl	3.960	3.774	4.296	1.789
XVIII period	4.200.496	0	1.537	1

Roma rakamları kullanılarak yapılan aramaların doğruluğu, dijital kütüphanelerde arama motorlarının tarihsel ifadeleri nasıl işlediğini değerlendirmek açısından önemlidir. Bu kapsamda yapılan sorgulamalarda Tablo 5’te yer alan “18.yüzyıl” HathiTrust’ta 3.960 genel sonuca ulaşırken, bunun 3.774’ünün Türkiye içerikli olduğunu göstermektedir. Yani, 3.774 sonuç Türkiye koleksiyonlarına aittir. Ancak aynı dönemi temsil eden “XVIII period” arama terimi kullanıldığında hem HathiTrust’ta hem de Internet Archive’da sonuçların Türkiye koleksiyonlarına ait olmadığını ve farklı koleksiyonlara ait oldukları görülmüştür. Bu durum, dijital kütüphanelerin tarihsel dönem ifadelerini işleme ve indeksleme yaklaşımlarında önemli farklılıklar bulunduğunu ve kullanıcıların tarihsel araştırmalarda farklı gösterim biçimlerini göz önünde bulundurmaları gerektiğini göstermektedir.

Tablo 6, şapkalı harfler içeren arama terimlerinin her iki platformda doğru ve eşleşen sonuçlar üretip üretmediğini karşılaştırmaktadır.

Tablo 6. Şapkalı Harfler (â, ê vb.) İçeren Arama Terimlerin Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı
Kâtip Çelebi	13.579	11.499	6.715	3.011
Katip Çelebi	13.579	11.499	6.715	3.011

Şapkalı harflerin (örneğin â, î, û) arama motorları tarafından nasıl algılandığını incelemek amacıyla yapılan aramalarda hem HathiTrust hem de Internet Archive platformlarında benzer sonuçlar elde edilmiştir (bkz. Tablo 6). “Katip Çelebi” ve “Kâtip Çelebi” arama terimleriyle yapılan sorgularda her iki platformda da toplam sonuç sayısı ve doğru sonuç sayısı aynı gelmiştir. Bu durum platformların şapkalı harfleri ya doğrudan desteklediğini ya da bu karakterleri otomatik olarak düz harflerle eşleştirdiğini göstermektedir. Özellikle eski metinlerde veya yazar adlarında şapkalı harflerin kullanıldığı durumlarda kullanıcıların her iki yazım biçimleriyle de başarılı arama yapabileceklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 7, uzun hali ve kısaltmasıyla yapılan aramaların (örneğin TBMM ve Türkiye Büyük Millet Meclisi) karşılaştırmalı olarak doğruluk düzeylerini göstermektedir.

Tablo 7. Kısaltma Olarak Aratılan Sonuçların Türkiye Koleksiyonlarına Aitlik Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı
Türkiye Büyük Millet Meclisi	19.692	17.238	18.345	4.707
TBMM	7.949	5.784	17.092	1.580

Kısaltmalarla yapılan aramaların dijital kütüphane arama motorları tarafından doğru şekilde tanınıp tanınmadığını değerlendirmek amacıyla “Türkiye Büyük Millet Meclisi” arama terimi ve bu arama teriminin yaygın kısaltması olan “TBMM” arama terimi kullanılarak sorgulamalar yapılmıştır. HathiTrust’ta görülen toplam sonuç sayısı ile Türkiye menşeli içeriklerin sayısı arasında pek bir fark görülmemektedir (bkz. Tablo 7). Bu da bize Türkiye koleksiyonlarında bulunan kaynakların çokluğunu göstermektedir. Internet Archive’da da istenilen sonuçlar alınmıştır ama yeterli değildir. Toplam sonuç sayısı 18.345 gelmişken Türkiye’ye ait kaynakların sayısı 4.707’dir. Bu da bize “Türkiye Büyük Millet Meclisi” arama terimi için Türkiye koleksiyonlarında yeterli bir kaynak bulunmadığını göstermektedir. Ancak her iki platformda da tam isimle yapılan aramaların kısaltmalarla yapılan aramalara kıyasla daha fazla ve daha doğru sonuç ürettiği tespit edilmiştir. Özellikle TBMM gibi sık kullanılan kurumsal kısaltmaların uzun halleriyle eşdeğer sonuçlar getirmesi kullanıcıların arama kolaylığı açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Tablo 8, Boolean operatörlerinden “OR” kullanılarak yapılan sorguların, platformlar tarafından nasıl yorumlandığını ve doğruluk oranlarını karşılaştırmaktadır.

Tablo 8. OR Arama Sorgusu İçeren Arama Terimlerinin Türkiye Koleksiyonlarına Aitlik Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı
Katip Çelebi	13.579	11.499	6.715	3.011

Hacı Halife OR Katip Çelebi	7.640	2.556	90	1
--------------------------------	-------	-------	----	---

Boolean operatörlerinden “OR” ile yapılan aramaların dijital kütüphaneler tarafından nasıl işlendiğini görmek amacıyla “Hacı Halife OR Katip Çelebi” şeklinde bir arama terimi girilip sorgulatilmiştir. Bu arama, Tablo 8’de de görüldüğü gibi, iki dijital kütüphanede de doğru ve ilgili sonuçlar sağlamıştır. HathiTrust’ta bakıldığında, toplam sonuç ve Türkiye menşeli içeriklerin sayısı arasında fazla bir fark olduğunu görmek mümkündür. Bu bize Türkiye koleksiyonlarının fazla yer almadığını gösterir. Ancak Internet Archive’a bakıldığında sonuçlar arasında çok fazla fark bulunmaktadır. Bu arama terimlerinde yeterli sonuç alınamamıştır. Boolean mantığı, iki dijital kütüphanede yeterince desteklenmemektedir.

Tablo 9, Türkçe ve İngilizce gibi farklı dillerde yapılan aramaların, dijital kütüphanelerdeki eşleşme başarısını değerlendirmektedir.

Tablo 9. Farklı Dilde Yapılan Arama Terimlerinin Türkiye Koleksiyonlarına Aitlik Durumu

Arama Terimi	HathiTrust		Internet Archive	
	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı	Gelen Toplam Sonuç Sayısı	Türkiye Menşeli İçeriklerin Sayısı
Osmanlı Devleti	108.473	30.126	84.762	12.122
Ottoman Empire	744.648	14.117	293.630	221
Kanuni Sultan Süleyman	18.954	15.156	11.660	2.003
Süleiman The Magnificent	85.071	667	24.961	8

Tablo 9, farklı dillerde yapılan aramaların dijital kütüphanelerdeki sonuçlarını incelemektedir. Bu analiz, çok dilli içeriğe sahip dijital platformların dil farklılıklarını nasıl işlediğini anlamak açısından değerlidir. “Osmanlı Devleti” ve “Ottoman Empire” terimleri ile yapılan araştırma her iki platformda da yeterli Türkiye koleksiyonlarına ait kaynakları vermemiştir. Benzer şekilde “Kanuni Sultan Süleyman” ve İngilizce karşılığı “Süleiman The Magnificent” arama terimiyle yapılan aramalar da yeterli kaynakları karşımıza çıkarmamaktadır. İki dijital kütüphaneyi karşılaştıracak olursak, HathiTrust’ta toplam sonuç ve Türkiye menşeli içerikler arasında çok fazla fark bulunmaktadır. Aynı olay Internet Archive için de geçerlidir. Internet Archive’da da toplam sonuç ve Türkiye menşeli içeriklerin sayısı arasında çok fazla fark bulunmaktadır. Bu durum aratılan terimlerle ilgili yeterli bir Türkiye koleksiyonlarına ait kaynak sunmamaktadır. Tarihi şahsiyetler ve devlet adları gibi yaygın kullanılan kavramlarda, dil farklılıkları Tablo 1’de görüldüğü gibi İngilizce kelimelerle aratıldığında daha fazla sonuç vermiştir. Bu durum, dijital kütüphanelerin İngilizce içeriğe daha fazla ağırlık verdiğini ve İngilizce terimlere daha duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kullanıcıların hem Türkçe hem de İngilizce terimlerle arama yaparak daha kapsamlı sonuçlar elde edebileceklerini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerinin Türkiye ile ilgili içerikleri temsil etme ve kullanıcılara sunma kapasitelerini, arama fonksiyonlarının etkinliğini ve içerik çeşitliliklerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, dijital kütüphanelerin güçlü yönlerini ve sınırlılıklarını anlamak ve kullanıcıların bu platformları daha etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır. HathiTrust, daha yapılandırılmış bir koleksiyon yönetimi, detaylı metadata standartları ve gelişmiş arama fonksiyonları ile öne çıkmaktadır. Özellikle akademik araştırmalar için daha uygun bir platform olduğu söylenebilir. Ayrıca belirtilen tablolarda da yer alan açıklamalar HathiTrust’ın Türkiye koleksiyonlarının kaynaklarına daha çok yer verdiğini göstermektedir.

Internet Archive daha geniş bir içerik çeşitliliği sunmakta, özellikle kitaplar dışındaki materyal türlerinde (ses kayıtları, videolar, web sayfaları) zengin bir koleksiyon oluşturmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda

aratılan terimlerle ilgili yeterli sonuç alınamamıştır. Türkiye koleksiyonlarındaki kaynaklara yeterince yer verilmediği görülmektedir. Türkçe karakterler ve dil özelliklerinin kullanımında iki dijital kütüphanenin de Türkiye koleksiyonlarına ait yeterli kaynak sunamadığını göstermektedir, filtreleme seçeneklerinde ise her iki platformun da güçlü ve zayıf yönleri bulunduğu gözlemlenmiştir. Telif hakkı yönetimi konusunda HathiTrust’ın daha kapsamlı ve şeffaf bir yaklaşım sergilediği tespit edilmiştir.

Sonuçlar

Bu çalışma kapsamında HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphaneleri Türkiye ile ilgili içeriklerin temsili, erişilebilirlik düzeyleri, arama fonksiyonlarının başarısı ve sunulan içerik türleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, her iki platformun dijital koleksiyon yapılarındaki farklılıkları ve benzerlikleri kapsamlı biçimde ortaya koymuştur.

Araştırmanın ilk sorusu olan “HathiTrust ve Internet Archive dijital kütüphanelerinde Türkiye ile ilgili içeriklerin sayısı nedir ve bu içeriklerin türleri nelerdir?” sorusuna yönelik bulgular, HathiTrust platformunun Türkiye ile ilgili dijital içeriklere erişim açısından daha fazla sonuç sunduğunu göstermektedir. Özellikle kitap, akademik yayın ve tarihi belgeler gibi metin tabanlı içeriklerde HathiTrust öne çıkarken; Internet Archive’da Türkiye ile ilgili içerikler daha sınırlı sayıda temsil edilmiştir. Ancak Internet Archive, ses kayıtları, videolar ve web arşivleri gibi farklı medya türlerinde daha geniş bir koleksiyona sahiptir. Farklı anahtar kelime kullanımları (“Osmanlı”, “Ottoman”, “Ottoman Empire” vb.) arama sonuçlarını önemli ölçüde etkilemiştir. İngilizce terimlerin kullanıldığı aramalarda her iki platformda da daha fazla sonuç elde edilirken, Türkçe karakter içeren anahtar kelimelerde HathiTrust daha yüksek doğruluk oranı göstermiştir. Bu durum, platformların indeksleme dillerine ve arama motoru duyarlılıklarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Filtreleme seçeneklerinin kullanıcının bilgiye erişimini kolaylaştırma derecesi, platformlar arasında farklılık göstermektedir. HathiTrust, gelişmiş filtreleme seçenekleri (dil, yazar, tarih, konu) ve ayrıntılı metadata sunumu ile kullanıcılara daha hedefli bir arama deneyimi sunmaktadır. Internet Archive’da ise filtreleme seçenekleri daha temel düzeyde kalmakta ve bazı arama türlerinde sınırlı filtreleme imkânı sunulmaktadır. Belge türü çeşitliliği açısından Internet Archive platformu daha zengin bir yapıdadır. HathiTrust daha çok metin tabanlı akademik içeriklere odaklanırken, Internet Archive kitapların yanı sıra ses dosyaları, videolar, görseller ve web arşivlerini de kapsamaktadır. Bu da Internet Archive’ın içerik türleri açısından daha kapsayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma deneyimi açısından kullanıcıya daha hızlı ve etkili bir erişim sunan platform HathiTrust olarak belirlenmiştir. Arayüz tasarımı, gelişmiş arama seçenekleri ve telif hakkı bildirimlerinin açık biçimde sunulması, bu platformu özellikle akademik kullanıcılar için daha kullanışlı hale getirmiştir. Farklı tarihsel ifade biçimleri (“18. yüzyıl”, “18 yüzyıl”, “XVIII period”) ile yapılan sorgulamalarda, arama motorlarının duyarlılığına göre sonuçlar değişiklik göstermiştir. HathiTrust’ta Türkçe yazım biçimleri daha yüksek doğruluk oranı ile eşleşmiş, Internet Archive’da ise Roma rakamlarıyla yapılan aramalarda hatalı veya ilgisiz sonuçlar elde edilmiştir. Bu da tarihsel ifadelerin dijital sistemlerce nasıl indekslendiğine ilişkin bir farkı ortaya koymaktadır. Son olarak, metadata yapısı, arama fonksiyonları ve erişilebilirlik açısından iki platform arasında dikkat çekici farklar tespit edilmiştir. HathiTrust’un metadata yapısı daha ayrıntılı ve tutarlıdır; arama alanları daha spesifik olarak ayrılabilen, filtreler daha etkin çalışmaktadır. Internet Archive ise daha çok genel kullanıcıya hitap eden bir yapıda olup metadata alanları bazen eksik veya tutarsız olabilmektedir.

Öneriler

Kullanıcılara yönelik önerilerde, araştırmacılar daha kapsamlı sonuçlar için hem Türkçe hem de İngilizce terimleri kullanmalıdır. Türkiye koleksiyonlarına ait kaynaklar için ilgili akademik araştırmalar HathiTrust, çeşitli multimedya içerikleri için Internet Archive tercih edilebilir. Gelecekteki çalışmalarda, dijital kütüphanelerin kullanıcı deneyimi ve memnuniyeti üzerine odaklanılabilir. Farklı dijital kütüphanelerin Türkiye içeriklerini sunma stratejileri karşılaştırılabilir. Dijital kütüphanelerin Türkiye’nin kültürel mirasını koruma ve erişilebilir kılma konusundaki rolleri incelenebilir.

Dijital kütüphanelere yönelik öneriler, Roma rakamları ve özel gösterim biçimlerinin tanınması için arama algoritmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Türkçe alfabesi dışındaki dillere yönelik desteğin artırılması

önerilmektedir. Türkiye ile ilgili içeriklerin daha sistemli bir şekilde kategorize edilmesi ve erişilebilirliğinin artırılması gerekmektedir.

Bu araştırma, dijital kütüphanelerin Türkiye ile ilgili içerikleri sunma kapasitelerini değerlendirerek hem kullanıcılara hem de platform geliştiricilerine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Dijital dönüşüm çağında, kültürel mirasın korunması ve erişilebilir kılınması açısından dijital kütüphanelerin rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Borgman, Christine L. (1999). What are digital libraries? Competing visions. *Information Processing and Management*, 35 (1999) 227-243. <https://escholarship.org/content/qt7c55m1xf/qt7c55m1xf.pdf>
- Christenson, H. (2016). Building a U.S. federal government documents collection in HathiTrust. *Collaborative Librarianship*, 8(3), 124-129
- Conway, P. (2010). Preservation in the age of Google: Digitization, digital preservation, and dilemmas. *The Library Quarterly*, 80(1), 61-79. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/648463?seq=1>
- Fox, Edward A. v.d. (1996 April). "Introduction" (to the Special Issue on Digital Libraries), *Communications of the ACM* 38(4):22-28. <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/205323.205325>
- Fuhr, N., Tsakonas, G., Aalberg, T., Agosti, M., Hansen, P., Kapidakis, S., Klas, C.-P., Kovács, L., Landoni, M., Micsik, A., Papatheodorou, C., Peters, C., ve Sølvberg, I. (2017). Evaluation of digital libraries. *International Journal on Digital Libraries*, 8(1), 21-38. <https://doi.org/10.1007/s00799-007-0011-z>
- HathiTrust. (t.y.). This library never forgets: Preservation, cooperation, and the making of HathiTrust digital library. 5-10. <https://www.hathitrust.org/documents/This-Library-Never-Forgets.pdf>
- Internet Archive (t.y.). <https://blog.archive.org/about/>
- Macgregor, G. (2008). Preservation challenges for digital libraries in the Web 2.0 environment. *Library Review*, 57(9), 687-699. <https://doi.org/10.1108/00242530810911798>
- NDL (2023). *Digital Library from Japan's National Diet Library*. <https://warp.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/12888737/www.ndl.go.jp/en/dlib/ndlelc-eng.pdf>
- Orji, Christian O. ve Orji, Chinyere C. (2015). Electronic, Digital and Virtual Libraries: Review of Concepts and Distinctive Differences. *International Journal of Applied Technologies in Library and Information Management*, 1 (1), 013-02. <https://www.ajol.info/index.php/jatlimi/article/view/279217/263386>
- Tonta, Y. (1996). İnternet, elektronik kütüphaneler ve bilgi erişim. *Türk Kütüphaneciliği*, 10(3), 215–230. <https://tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1475/1467>
- Tonta, Y. (2020). Türkiye'de dijital kütüphane girişimleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 145-172. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/3080/2951>
- Wonderslate. (2024). *The Role of Digital Libraries in Preserving Cultural Heritage*. Erişim adresi: <https://wonderslate.com/blog/the-role-of-digital-libraries-in-preserving-cultural-heritage>
- Xie, Hong I. (2008). Users' evaluation of digital libraries (DLs): Their uses, their criteria, and their assessment. *H.I. Xiel Information Processing and Managment*, 44 (2008) 1346-1373. <https://www.scribd.com/document/377271999/Users-Evaluation-of-Digital-Libraries-DLs-Their-Uses-Their-Criteria-and-Their-Assessment-2008-Information-Processing-Management>
- Yalçınkaya, B. (2016). Dijital Kültür ve Dijital kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği* 30, 4 (2016), 595-618 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/805195>

Türkiye'de Spor Arşivlerinin Gelişimi Ankara Dijital Kent Arşivi

Gençlerbirliği Koleksiyonu

Pınar Demirtaş¹, Özcan Kılıç²

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında (Atatürk Dönemi), modern Türkiye'nin inşası hedefi doğrultusunda, hayatın her alanında olduğu gibi Türk sporunun teşkilatlanması ve yurdun tamamını kapsayacak güçlü ve sağlıklı bir spor altyapısının oluşturulması için büyük yatırımlar yapılmıştır. Devlet, bu doğrultuda spor faaliyetleriyle meşgul olan kurumlara, spor kulüplerine ve bireysel sporculara tüm imkânlarını seferber etmiştir. (Parlak yıldız, Erat, 2023:87) Bu çabaların temel amacı, gençliği kumar, içki gibi kötü alışkanlıklardan korumak, teşkilatçılığa alıştırmak, maddi ve manevi yüce özelliklere sahip, yüksek dövüş yeteneği olan bir nesil yetiştirmek ve Türk ulusunu uluslararası arenada tanıtmaktır.

Çalışmamız iki ana başlık altında toplanmıştır. İlk olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk sporunun gelişimine dair atılan somut adımlar ve sonuçları ele alınmıştır. İkinci olarak ise gerek yaklaşım açısından gerekse kentsel sorumluluk açısından ilklerden biri olan Gençlerbirliği Spor Kulübü Arşivi'nin hizmete sunulmasının aşamalarına değinilecektir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Spor

Türk sporunun gelişimi, üç ana evrede, merkezîyetçi ve siyasi ideolojiyle bütünleşmiş bir teşkilatlanma süreci izlemiştir.

Kuruluş Evresi: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)

Yeni Türk Devleti'nde sporun çağa uygun şekilde teşkilatlanması amacıyla 1921'de kurulan "İdman İttifakı Hey'et-i Muvakkatesi," ülkedeki ilk merkezi spor teşkilatı olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)'nin nüvesini oluşturmuştur.(Zelyurt, 2013:1472; Canşen, 2015:37). TİCİ, 22 Mayıs 1922'de dokuz kulübün (Altınordu, Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, vb.) bir araya gelmesiyle kurulmuş ve örgütlenmesinde İsviçre Federasyonu modeli alınmıştır. TİCİ, 16 Ocak 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle "kamu yararına hizmet eden bir cemiyet" olarak kabul edilmiş, bu sayede vergiden muafiyet ve hükümetten daha fazla mali yardım alma olanağına kavuşmuştur. Cemiyetin ilk kongresinde Mustafa Kemal Atatürk, "Koruyucu Başkan/Hâmî Reis" olarak seçilmiştir. TİCİ, milli kaygılar doğrultusunda hareket eden, ülkedeki ilk çok sporlu kuruluştur.(Akin, 2004:60; Evcin, 2014:341; Yazar, 2014:309)

Bu ilk evrede devletin spora mali desteği artmıştır; örneğin, 1926'da 40.000 TL olan mali yardım, 1934 yılına gelindiğinde 80.000 TL'ye ulaşmıştır. Örgütlenme çabaları meyvesini vermiş; 1923'te yurtdışı yalnızca 14 spor kulübü ve 827 sporcu bulunurken, bu sayılar 1933'te 230 kulübe ve 10.450 sporcuya yükselmiştir. Uluslararası alanda ise genç Türkiye Cumhuriyeti, TİCİ yöneticilerinin girişimi ve hükümetin desteğiyle, 1924 yılında kurulan Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti (TMOC) aracılığıyla aynı yıl düzenlenen Paris Olimpiyat Oyunları'na resmen katılmıştır. Bu kurumsal adımların yanı sıra, Atatürk'ün şahsen rol aldığı "Muhafız Takımı" (sonradan Muhafız Gücü Kulübü), futbol, güreş, atletizm, bisiklet ve polo gibi dallarda asker sporcular yetiştirerek spor faaliyetlerine öncülük etmiştir.

Merkezileşme ve Partîye Bağlanma: Türk Spor Kurumu (TSK) Dönemi

1930'lu yılların başlarından itibaren, dünyadaki otoriter rejimlerin etkisine paralel olarak, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkedeki örgütlerin tamamı üzerinde hâkimiyet kurma isteğine girmiştir.1936 yılı, spor teşkilatlanmasında dönüm noktası olmuştur: TİCİ, 8. kongresinde adını Türk Spor Kurumu (TSK) olarak değiştirmiş ve bu değişiklikten

¹ Pınar Demirtaş, Müdür Yardımcısı, Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi, pınar.tural@atilim.edu.tr

² Özcan Kılıç, Uzman, Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi Ankara Dijital Kent Arşivi, ozcan.kilic@atilim.edu.tr

daha önemlisi, Kurumun organik olarak CHP'ye bağlanması kararlaştırılmıştır. CHP Genel Sekreterliği'ne göre, Türk sporcusu zaten Kemalizm'in ayrılmaz bir parçası olduğu için bu karar, mevcut bağlılığı hukuki açıdan resmileştirmiştir. CHP, spor teşkilatını yeniden düzenlemek amacıyla Alman Olimpiyat Başkanı Carl Diem'i Türkiye'ye davet etmiştir. Carl Diem, raporlarında doğrudan başbakanlığa veya bir bakanlığa bağlı bir spor müdürlüğü kurulmasını ve gençlerin yaş gruplarına göre bu organizasyona katılımının zorunlu olmasını talep etmiştir. Bu öneriler dönemin spor politikalarını etkilemiştir. (Cumhuriyet Arşivi: 490-01- 18 Eylül 1933)

İdari Merkeziyetçilik: Yeni tüzükle her ilde yalnızca bir spor bölgesi kurulması esası kabul edilmiş, bölge başkanlarının seçimle değil, TSK Genel Merkezi tarafından atanması zorunlu kılınmıştır. Atanacak kişilerin sadece spor bilgisine sahip olması değil, aynı zamanda parti prensiplerini benimsemiş, iyi ahlaklı ve inkılapçı (devrimci) vasıflara sahip olması şart koşulmuştur. (Cumhuriyet Arşivi: 490-01.3.13.16-16.05.1936)

Mali Zorunluluk: 1934 yılından itibaren CHP'nin teşvikleriyle yerel yönetimler (belediyeler ve il özel idareleri) spor faaliyetleri için bütçelerinden ödenek ayırmaya başlamıştır. Zira yurdu sporu canlandırmak, yaşatmak ve yükseltmek, CHP'nin program yükümlülüğü olarak kabul edilmiştir. (Cumhuriyet Arşivi: 490-01.3.13.16-16.05.1936) 1935 yılında Belediyeler Kanunu'na eklenen kanunla, İl Özel İdareleri'ne spor alanlarını yapma ödevi yüklenmiştir. (Cumhuriyet Arşivi: 490-01-3.10.2.2 Şubat 1935)

Siyasallaşma Sorunu: Bu dönemde sporun ileri derecede siyasallaşması, sporcuların partiye üye olarak kaydedilmesine ve parti üyesi olmayan sporcuların faaliyetlerinin engellenmesine yol açan olumsuz bir ortam yaratmıştır.

Kurumsal Nihai Yapı: Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM)

Spor programlarının ülke geneline yeterince yayılamaması ve sporun ileri derecede siyasallaşması üzerine, Kemalist modernleşme, duruma müdahale ederek daha radikal bir merkezileşmeye gitmiştir.

BTGM'nin Kurulması: Cumhuriyet'in 15. yılında, 29 Haziran 1938'de 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılmış ve Başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü (BTGM) kurulmuştur. Bu kurumun kurulmasıyla, sporun tek bir makam tarafından yürütülmesi gerektiği konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Yeniden Yapılanma: BTGM'nin kuruluşuyla mevcut tüm federasyonlar lağvedilerek futbol, atletizm, su sporları, güreş (boks ve halter), atıcılık, bisiklet (motosiklet), kış sporları ve dağcılık gibi yeni federasyonlar kurulmuştur. Diğer branşlar ise Sportif Oyunlar Federasyonu çatısı altında toplanmıştır.

Kültürel Entegrasyon: 20 Haziran 1938'de çıkarılan yasayla, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs tarihi "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak ilan edilmiştir. Ayrıca, Türk sporunun tarihini yazmak ve bir Milli Spor Müzesi kurmak üzere çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır. (Cumhuriyet Arşivi: 490-04-17.13-10 Mayıs 1938)

Teşvik Sonuçları: CHP'nin teşvik ve desteği sayesinde, spor kulübü sayısı 1938'de 442'ye, kulüplere bağlı sporcu sayısı ise 27.601'e ulaşmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk sporunun gelişimi, kısıtlı imkânlarla rağmen devletin büyük fedakârlıklarla spora ve sporcuya destek olduğu ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu alandaki çalışmaları bizzat desteklediği bir süreci ifade eder. TİCİ'nin kuruluşuyla başlayan bu süreç, TSK'nın CHP'ye bağlanmasıyla merkeziyetçi ve siyasi ideolojiye entegre bir yapıya kavuşmuş, nihayet 1938'de BTGM'nin kuruluşuyla sporun tek bir devlet otoritesi altında profesyonelce yönetilmesi hedeflenmiştir. Bu dönem, Türk sporunun modern, teşkilatlı ve ulusal hedeflere hizmet eden kurumsal temellerinin atıldığı bir modernleşme hamlesidir.

Gençlerbirliği Spor Kulübü Arşivi Projesi

Projenin Amacı

Gençlerbirliği Spor Kulübü Arşiv Projesi, kulübün 1923 yılından günümüze kadar olan tarihsel birikimini derleyip korumak, bu mirası dijital ve fiziksel ortamda geleceğe taşımak amacıyla planlanmıştır. Ankara'nın toplumsal hafızasının bir parçası olan Gençlerbirliği, bu proje ile hem tarihine sahip çıkacak hem de kamuoyunun bilgiye erişimini artıracaktır.

Projenin Önemi

- Cumhuriyet tarihiyle yaşıt bir kulübün spor, toplum ve kültür tarihindeki yerini belgelemek.
- Ankara'nın spor tarihine katkı sunmak.
- Genç kuşaklara tarih bilinci aşılama.
- Akademik çalışmalara, belgesel ve sergilere kaynak oluşturma.

Spor kulüpleri arşiv oluşturma ve sürdürülebilirliği sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu sorunun temelinde yatan en büyük problem belge ve malzeme kaybının yaşanmasıdır. Bunun yanı sıra, bu sorunun nedenleri çeşitli başlıklarda sıralanabilir.

Belge ve Malzeme Kaybı

- Tarihi evraklar (maç raporları, sözleşmeler, karar defterleri) eksik veya kaybolmuş olabilir.
- Formalar, biletler, kupalar gibi fiziksel objeler korunmamış olabilir.

Sistematik Arşivleme Eksikliği

- Belge ve materyallerin türlerine göre sınıflandırılmaması.
- Arşiv politikası veya arşiv yönetim sistemi (AMS) eksikliği.
- Kataloglama ve indeksleme yapılmaması.

Dijital Arşiv Yetersizliği

- Dijitalleştirme yapılmamış ya da sürdürülebilir dijital sistemler kurulmamış olabilir.
- Veri yedekleme ve güvenlik önlemleri eksik olabilir.
- Online erişim imkânı sağlanmamış olabilir.

Kurumsal Hafıza Kaybı

- Emektar sporcular, yöneticiler veya çalışanlardan bilgi aktarımı sağlanmamış olabilir.
- Kulübün tarihini bilen kişilere sistemli sözlü tarih çalışmaları yapılmamıştır.

İnsan Kaynağı Eksikliği

- Arşivcilik, belge yönetimi veya müzecilik konusunda uzman personel yoktur.
- Arşiv danışma kurulu kurulmamıştır.

Fiziksel Mekân Yetersizliği

- Arşiv için uygun koşullara sahip depo/mekân bulunmaz.
- Nem, sıcaklık gibi koruma koşulları sağlanmaz.
- Eserler rastgele veya ulaşılması zor alanlarda tutulur.

Araştırma ve Erişim Eksikliği

- Araştırmacılar ve kamuoyuna açık arşiv politikası bulunmaz.
- Kaynakların erişilebilirliği ve paylaşımı sınırlıdır.

- Kulübün tarihiyle ilgili akademik çalışma veya yayın azdır.

Sürdürülebilirlik ve Güncelleme Sorunları

- Arşivler güncellenmez, yaşayan arşiv anlayışı yerleşmemiştir.
- Yeni belgeler ve içerikler düzenli olarak eklenmez.

Tüm bu sorunlar göz önünde bulundurularak Gençlerbirliği Spor Kulübü'ne ait arşiv materyallerinin derlenmesi ve dijitalleştirilmesi sürecine Ankara Dijital Kent Arşivi çatısı altında yürütülen bir girişim olarak başlatılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak kulüp ile doğrudan iletişime geçilmiş; özellikle sosyal medya platformları üzerinden eski teknik direktörlere, futbolculara ve taraftarlara ulaşarak bireysel katkılar teşvik edilmiştir. Kulüp arşivinde yapılan ön incelemede, yalnızca belirli yıllara ait gazete kupürlerinin ciltlenmiş biçimde muhafaza edildiği tespit edilmiştir. Söz konusu kupürler, fiziksel bozulmalara karşı koruma altına alınarak dijital ortama aktarılmıştır.

Dijitalleştirme sürecinin ardından, arşiv materyallerinin standartlara uygun biçimde tanımlanması ve uzun vadeli erişiminin sağlanabilmesi amacıyla *GAMOS* adlı özel bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem, yapay zekâ destekli ve *Dublin Core* metadata standardına dayalı olarak yapılandırılmıştır. Arşiv içerikleri bu sistem aracılığıyla sınıflandırılmış ve erişime sunulmuştur.

Sistemin arayüzü kullanıcı dostu olarak yapılandırılmıştır. Ana sayfada kullanıcılar; arşivdeki içerikleri yıllara, türlere (gazete kupürü, görsel, ses kaydı vb.) veya kişilere göre filtreleyebilmekte, anahtar kelimelerle gelişmiş arama yapabilmektedir. Dublin Core tabanlı metadata altyapısı sayesinde, her bir dijital nesneye ait detaylı açıklamalar (başlık, tarih, açıklama, konu, katkı sağlayan kişi vb.) kullanıcıya sunulmaktadır. Bu sayede, kullanıcılar içerikler arasında bağlantı kurarak daha derinlemesine bir araştırma deneyimi elde edebilmektedir. Süreç boyunca telif hakları konusu önemli bir mesele olarak ele alınmıştır. Özellikle dijitalleştirilen içeriklerin üçüncü kişilerle paylaşımında hukuki sınırların belirlenmesi amacıyla, katkı sunan kişi ve kurumlara yönelik bilgilendirici formlar hazırlanmış ve onay süreçleri işletilmiştir. Bu sayede, hem arşivlerin sürdürülebilirliği hem de fikri mülkiyet haklarının korunması sağlanmıştır.

Gençlerbirliği Spor Kulübü Arşivi Projesi'nin Temel Amacı ve Sürdürülebilirliği

Gençlerbirliği, 1923 yılında Ankara'da kurulmuş, Cumhuriyet ile yaşıt ve Türkiye futbol tarihinin en köklü kulüplerinden biridir. Böylesine derin bir geçmişe sahip bir kulübün arşivinin kurulması, sadece spor tarihi açısından değil; başkent Ankara'nın kültürel ve toplumsal hafızası açısından da büyük bir öneme sahiptir. Arşiv, kulübün kimliğini korur, nesilden nesile aktarılacak bir miras oluşturur ve akademik araştırmalara, belgesellere, sergilere ya da medya içeriklerine kaynak teşkil eder.

Dijital arşiv projelerinde sürdürülebilirlik, yalnızca teknik altyapının devamlılığı değil, aynı zamanda kurumsal sahiplenme, toplumsal katılım ve düzenli içerik güncelleme süreçlerinin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Gençlerbirliği Spor Kulübü'ne ait arşiv çalışmalarında da sürdürülebilirlik, projenin başarısını uzun vadede garanti altına almak adına temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Ankara Dijital Kent Arşivi ve Gençlerbirliği Kulübü arasında kurulan yapıcı iletişim, arşivlerin güncellenmesi ve içeriklerin paylaşılması konusunda karşılıklı sorumluluk anlayışına dayanmaktadır. Kulüp içerisinde arşivle ilgili bir irtibat kişinin belirlenmesi, bu sürecin yönetimini kolaylaştırmaktadır.

Toplumsal katılım, sürdürülebilirliğin önemli yapı taşlarından biridir. Özellikle taraftarlar, eski oyuncular ve kulüp çalışanları gibi bireylerin arşive katkı sunması teşvik edilmekte, dijital ortamda içerik paylaşımı için kullanıcı dostu araçlar sunulmaktadır. Bu sayede, arşiv yalnızca geçmişi belgeleyen bir kaynak değil, aynı zamanda kolektif bir hafızayı besleyen ve sürekli gelişen bir yapı hâline gelmektedir. Son olarak, eğitim ve farkındalık çalışmaları ile arşivcilik kültürünün yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Kulüp üyeleri, gönüllüler ve genç kuşaklar arasında dijital arşivciliğe yönelik seminerler ve tanıtım etkinlikleri düzenlenerek bu kültürün kurumsal kimlik içerisinde yerleşmesi sağlanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Gençlerbirliği arşivi özelinde ama genelde tüm spor kulüplerine uygulanabilecek biçimde arşiv çalışmalarının sürekliliğini ve etkinliğini artırmak amacıyla aşağıda sıralanan öneriler hem kurumsal kapasiteyi geliştirmeye hem de arşivin yaşayan bir yapı haline gelmesine katkı sağlayacaktır:

Stajyer ve Personel İstihdamı

- Bilgi ve Belge Yönetimi, Kütüphanecilik, Tarih gibi bölümlerden stajyerlerin arşiv çalışmalarına dahil edilmesi, hem insan kaynağı ihtiyacını karşılayacak hem de genç profesyonellerin yetişmesini sağlayacaktır.
- Uzun vadeli dijital arşiv projeleri için en az bir profesyonel arşivci ya da belge yöneticisinin istihdamı sağlanmalıdır.
- Spor tarihçiliği ve medya arşivciliği gibi alanlarda uzmanlaşmak isteyen akademisyenlerle iş birlikleri kurulabilir.

Arşiv Bağış Programı Oluşturulması

- Eski sporcular, yöneticiler, taraftarlar ve basın mensuplarına yönelik arşiv bağışı çağırısı yapılabilir.
- Dijital ya da fiziksel olarak bağışlanan belgeler için “bağış sertifikası” gibi teşvik edici semboller sunulabilir.
- Bağışlanan belgeler arşiv sistemine kaydedilerek katkı sağlayanların adları belirtilebilir.

Açık Erişimli Dijital Platformun Geliştirilmesi

- GAMOS gibi sistemlerin daha yaygın kullanımı için kullanıcı eğitimleri ve çevrimiçi rehberler hazırlanmalıdır.
- Arşivler, sadece saklanan değil, araştırma yapılan ve içerik üretilebilen platformlar hâline getirilmelidir.

Sözlü Tarih Çalışmaları Başlatılması

- Kulüp tarihine tanıklık etmiş eski futbolcular, yöneticiler, taraftar grupları ile sözlü tarih görüşmeleri yapılmalı ve kayıt altına alınmalıdır.
- Bu kayıtlar arşive dahil edilerek belgelenmiş hafıza çeşitliliği sağlanabilir.

Kulüp İçi Arşiv Komisyonu Kurulması

- Kulüp içerisinde arşivden sorumlu bir “Arşiv Komisyonu” kurulabilir. Bu komisyon; güncel belgelerin arşive aktarımından, bağış kabulünden, dış iş birliklerinden sorumlu olabilir.
- Arşiv Komisyonu, hukuk, medya, tarih ve bilişim alanlarında uzmanlardan oluşabilir.

Üniversitelerle İş Birliği Protokolleri

- Ankara’daki üniversitelerle ortak projeler yapılabilir. Öğrenciler arşiv çalışmalarında görev alırken, akademisyenler de bilimsel danışmanlık sağlayabilir.
- Bitirme tezleri, yüksek lisans ve doktora araştırmaları için kulüp arşivinin kullanılmasına öncelik verilebilir.

Arşiv Politikasının Yazılı Hale Getirilmesi

- Belgelerin toplanması, dijitalleştirilmesi, sınıflandırılması ve kamuya sunulmasına ilişkin ilkeleri belirleyen bir “Arşiv Politikası Belgesi” hazırlanmalıdır. Böylece sistemli bir belge yönetimi kültürü yerleşir ve yeni görevliler süreçlere kolay adapte olur.

Arşiv Tabanlı Etkinliklerin Düzenlenmesi

- Arşivdeki belgelerden yola çıkılarak sergiler, belgeseller, paneller, nostalji günleri düzenlenebilir.
- Bu etkinlikler, hem halkla ilişkiler açısından fayda sağlar hem de arşivin bilinirliğini artırır.

Fon ve Hibe Kaynaklarına Başvuru

- Kültürel miras ve dijital arşivleme konularında faaliyet gösteren TÜBİTAK, Kültür ve Turizm Bakanlığı, AB fonları gibi kurumlardan maddi destek alınabilir.
- Ayrıca sponsorlar, vakıflar veya eski yöneticiler de katkı sunmak üzere sürece dâhil edilebilir.

Kaynakça

- Akın, Y. (2004). “Gürbüz ve yavuz evlatlar”: *Erken Cumhuriyet’te beden terbiyesi ve spor*. İletişim Yayınları.
- Canşen, E. (2015). Türkiye Cumhuriyeti’nin spor politikaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 33–48.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1933, 18 Eylül). Belge No: 490-01-16.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1935, 2 Şubat). Belge No: 490-01-3.10.2.2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1936, 16 Mayıs). Belge No: 490-01.3.13.16.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1938, 10 Mayıs). Belge No: 490-04-17.13.
- Evcin, E. (2014). Atatürk’ün spora ve sporculara bakışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55), 303–377.
- Kılıç, M. (2013). Tek partili dönemde Türkiye’de modern sporun teşekkülü. *Tarih Okulu*, (14), 27–53.
- Parlakıyıldız, F., & Erat, M. (2023). Atatürk dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’de sporun teşkilatlanması için yaptığı bazı düzenlemeler ve destekler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ Dergisi*, (35), 87–110.
- Yarar, B. (2014). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş süreci ve erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde modern sporun kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 301–317.
- Zelyurt, M. K. (2013). Türk modernleşmesinde spor: Tanzimat’tan erken Cumhuriyet’e. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1461–1478.

Halk Kütüphanelerinin Hizmet Geliştirme Süreçlerinde İş Birliklerinin Önemi: Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Örneği

Ecem Gürlek¹, Ahmet Altay²

Öz

Günümüzde halk kütüphaneleri yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar olmanın ötesine geçerek, toplumun kültürel, sosyal ve eğitimsel gelişimine katkı sunan çok yönlü yapılar hâline gelmiştir. Bu dönüşüm sürecinde yerel yönetimler, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle kurulan stratejik iş birlikleri, kütüphanelerin sunduğu hizmetlerin çeşitlenmesine ve kullanıcı kitlesinin genişlemesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, halk kütüphanelerinin hizmet geliştirme süreçlerinde iş birliklerinin oynadığı önemli rol ele alınmakta; Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi örneği üzerinden bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nin 2019-2024 yılları arasında farklı paydaşlarla gerçekleştirdiği iş birliği projeleri ve etkinlikleri analiz edilerek bu iş birliklerinin hizmet kalitesi, erişilebilirlik ve toplumsal etki açısından nasıl katkılar sağladığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin tercih edildiği araştırmada kullanılan veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü earsiv.gov.tr veritabanından elde edilmiştir. Çalışmada sunulan bulgular Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde özellikle 2019-2024 döneminde iş birliği odaklı hizmetlerde önemli bir artış yaşandığını, iş birliği yapılan kurumlar arasında yerel yönetimlerin, eğitim kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin öne çıktığını ve kütüphanede yapılan iş birliklerinin kütüphane kaynaklarının daha etkin kullanılmasına zemin hazırladığını göstermektedir. Sonuç olarak, halk kütüphanelerinin sürdürülebilir hizmet modelleri geliştirebilmesi için yerel ve ulusal düzeyde iş birliği kültürünün güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmakta; bu bağlamda, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi örneği, diğer kütüphaneler için iyi uygulama modeli olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Halk Kütüphanesi, İş Birliği, Hizmet Geliştirme, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi.

Giriş

Çağımızın bilgi tabanlı toplumsal yapısında kurumların başarısı, sadece kişisel ya da kurumsal performans ile sınırlı değildir. Kurumların iş süreçlerindeki etkin işbirliklerinin kurumsal verimlilik ve başarı ile yakından bağlantısı bulunmaktadır. İş birliği kavramını kurumlar, gruplar ya da bireyler arasında ortak hedeflere erişmek için kaynak, beceri ve bilgi paylaşımını kapsayan aktif bir işleyiş (Tidd ve Bessant, 2020, s. 405) olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle karışık ve hızla dönüşen çalışma ortamlarında iş birliği, kurumların verimliliklerini artırabilmeleri, çözümler geliştirebilmeleri ve dinamik kalabilmeleri bakımından hayati önemdedir (OECD, 2015, s. 19). İş süreçlerinde iş birliği; çeşitli uzmanlık dallarının sinerji oluşturarak bir araya gelmesini imkan tanımakta, kaynakların kullanımını en uygun hale getirmekte ve görevlerin daha verimli yönetimini sağlamaktadır (Rowley, 2011, s. 259). İş birlikleri ile ayrıca kurumlar hem paydaşlarının memnuniyet düzeylerini yükseltebilmekte hem de hizmet kalitelerini artırabilmektedir.

Bütün kurumsal yapılar gibi kütüphaneler için de iş birlikleri son derece önemlidir. Özellikle halk kütüphaneleri açısından ele alındığında, iş birliği iç süreçlerin verimliliğini artırmanın ötesinde kütüphanenin çevreyle olan ilişkilerini de kuvvetlendiren bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel topluluklar, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve belediyelerle kurulan stratejik iş birlikleri aracılığıyla halk kütüphaneleri; kültürel mirasın korunmasından hayat boyu öğrenmeyi teşvik eden etkinliklere kadar birçok alanda daha kapsamlı hizmetler gerçekleştirebilmektedir (Koontz ve Gubbin, 2010, s. 44-45; Goulding, 2006, s. 32-33). Bu tarz iş birlikleri, bir yandan halk kütüphanelerinin dönüşen kullanıcı ihtiyaçlarına adapte olabilmelerini kolaylaştırırken, diğer yandan bilginin eşit erişilebilirliğine ve toplumdaki sosyal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır (IFLA/UNESCO, 1994, s. 146). Sonuç

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, grlkecem@gmail.com

² Doç. Dr, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, aaltay@bartin.edu.tr

olarak iş birliği, halk kütüphanelerinin hem toplumsal erişim kapasitesini genişleten hem de kurumsal gelişimine katkı sunan stratejik bir yöntem olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, halk kütüphanelerinde iş birliğine dayalı hizmet modellerinin kapsamını, etkisini ve işleyişini ortaya koymak; özel olarak ise Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi örneği üzerinden bu iş birliklerinin hizmet kalitesine ve erişilebilirliğe katkılarını incelemektir. Çalışma, halk kütüphanelerinin dinamik hizmet yapısını ortaya koyarak, iş birliğinin kurumsal gelişim ve kullanıcı memnuniyeti üzerindeki etkisini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. İncelenen belgeler Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün earsiv.gov.tr platformundan temin edilmiştir. Veri seti, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nin 2019–2024 yılları arasındaki etkinlik ve projelerini kapsamaktadır. Bu çerçevede oryantasyon etkinlikleri, atölye çalışmaları, gezici kütüphane uygulamaları ve kurs faaliyetleri kategorik olarak analiz edilmiştir. Veriler hem yıllara göre dağılım hem de iş birliği yapılan kurumlara göre gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, halk kütüphanelerinde iş birliğine dayalı hizmetlerin niteliği hakkında bütüncül bir çerçeve sunmakta; bu yönüyle hem uygulayıcı kurumlara hem de politika yapıcılara yönelik yol gösterici bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca çalışma, halk kütüphanelerinin yenilikçi hizmet anlayışının kuramsal temellendirilmesine katkıda bulunarak, alandaki literatüre özgün bir örnek ve iyi uygulama modeli kazandırmayı hedeflemektedir.

Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi

Ankara'nın Çankaya ilçesinde konumlanan Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, başkentin en yoğun kullanılan halk kütüphanelerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Günümüzde, Saraçoğlu Mahallesi'nin sosyal tesis ihtiyacını karşılamak amacıyla hayata geçirilen bir yapıda faaliyet göstermektedir. Kütüphane, Kızılay bölgesindeki Kumrular Sokak üzerinde kullanıcılarına hizmet sunmaktadır. Sahip olduğu 500 bini aşkın materyal ile Ankara'daki halk kütüphaneleri arasında en geniş koleksiyona sahip olan bu kurum, aynı zamanda ziyaretçi sayısı açısından da öne çıkmaktadır. Yapının mimari tasarımı, 1944-1946 yılları arasında Alman mimar Paul Bonatz tarafından gerçekleştirilmiş olup, bina 14 Nisan 1979 tarihinde 1. derece kentsel sit alanı olarak tescillenmiştir (Vikipedi Özgür Ansiklopedi, 2025).

Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, Türkiye'de halk kütüphaneciliği açısından tarihsel ve işlevsel olarak öne çıkan kurumlardan biridir. Kütüphane, 1922 yılında "Maarif Umumi Kütüphanesi" adıyla kurulmuş; 1985 yılında ise Türkiye'de modern kütüphaneciliğin gelişiminde önemli bir rol oynayan Adnan Ötüken'in anısını yaşatmak amacıyla bugünkü adını almıştır (Yılmaz, 2013, s. 468). Adnan Ötüken, yalnızca Milli Kütüphane'nin kurucusu değil, aynı zamanda Türkiye'de halk kütüphanelerinin yaygınlaşması ve sistematik bir yapıya kavuşması sürecinde etkili olmuş bir isimdir. Dolayısıyla, bu çalışmada onun adını taşıyan bir kütüphanenin ele alınması simgesel bir önem taşımaktadır (Özdemir, 2023, s. 797).

Kütüphanenin fiziksel yapısı ve sunduğu hizmetler, modern halk kütüphanesi anlayışına uygun olarak tasarlanmıştır. Kullanıcı profili geniş bir yaş aralığını kapsamakta olup, çocuklardan yetişkinlere kadar farklı gruplara hizmet sunulmaktadır. Özellikle çocuk bölümü, uluslararası standartlara uygun şekilde düzenlenmiş; çocukların güvenliği, erişim kolaylığı ve öğrenme ortamı öncelikli olarak dikkate alınmıştır (Yılmaz, Kaptan ve Ünlü, 2021, s. 412-414).

Kütüphane bünyesinde okuma salonları, çocuk bölümü, çok amaçlı salonlar, atölye alanları ve araştırma bölümleri bulunmaktadır. Bu mekânlar, yalnızca bireysel okumayı desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda eğitim, kültür ve sosyal etkileşim faaliyetlerini de desteklemektedir. Çok amaçlı salonlarda düzenlenen sergiler, konferanslar, söyleşiler ve atölye çalışmaları, kütüphaneyi kentin yaşayan bir kültür merkezi hâline getirmektedir (Özdemir, 2023, s. 796).

Günümüzde Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet vermektedir. Bu bağlamda, koleksiyon ve hizmet politikaları bakanlık standartları doğrultusunda yürütülmektedir. Koleksiyonunda basılı kitaplar, süreli yayınlar, görsel-işitsel materyaller ve dijital kaynaklar yer almakta; kullanıcılar e-devlet üzerinden de kütüphane hizmetlerinden yararlanabilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023, s. 44-46). Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi yalnızca bilgiye erişim sağlayan bir kurum değil, aynı zamanda Ankara'nın tarihsel ve kültürel kimliğini koruyan ve geleceğe aktaran bir bellek mekânıdır (Özdemir, 2023, s. 796).

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nin farklı paydaşlarla gerçekleştirdiği iş birliği projeleri ve etkinlikleri analiz ederek kütüphanenin yaptığı iş birliklerinin hizmet kalitesi, erişilebilirlik ve toplumsal etki açısından nasıl katkılar sağladığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde 2019-2024 yılları arasında gerçekleştirilen sosyal ve kültürel etkinlikler “işbirliği” perspektifinden incelenmiştir. Çalışmada, belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama yöntemi belli bir amaca yönelik olarak basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yapılan işlemleri kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanelerinin gerçekleştirdikleri sosyal ve kültürel etkinlikleri kayıt altına aldıkları Etkinlik Veritabanı'ndan (<http://www.earsiv.gov.tr/Etkinlikler.aspx>) çekilmiştir. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen etkinliklere ilişkin elde edilen veriler sınıflandırılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Ankara'daki Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nin Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Etkinlik Veritabanı'na giriş yaptığı etkinliklerle sınırlandırılmıştır.

Bulgular

Oryantasyon Etkinliği

Tablo 1. Oryantasyon Etkinliği İşbirlikleri

Yıl	Kurum	Oryantasyon Etkinliği
2019	24	33
2020	2	2
2021	12	19
2022	41	75
2023	22	29
2024	21	31
TOPLAM	122	189

2019 – 2024 yılları arasında, 99 farklı kurum ile iş birliği yapılarak 189 oryantasyon etkinliği düzenlenmiştir.

Oryantasyon etkinliklerinde birçok yurtiçi okul kurumları ile işbirliği yapıldığı gibi yurtdışı okul kurumları ile de işbirliği yapılmıştır. Örneğin, 2019 yılında Katar University College London, Kütüphane ve Bilgi Çalışmaları Bölümü ile iş birliği yapılarak oryantasyon eğitimi verilmiştir. Aynı zamanda çeşitli derneklerin işbirliğiyle de etkinlikler düzenlenmiştir. Örneğin; 2019 yılında Türk Kızılayı Derneği ile birlikte Suriyeli öğrencilere yönelik oryantasyon etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bir başka örnek ise; 2020 yılında ÇOSEV Derneği Gönüllüleri işbirliği ile saray çocuk evleri sitesinden gelen kimsesiz 41 çocuğa oryantasyon etkinliği düzenlenmesi gösterilebilir. Ayrıca Başkent Öğretmen Atölyeleri Projesi kapsamında “Değerler ve Etiğe Felsefi Bakış” temalı oryantasyon etkinliği 2021 yılında gerçekleştirilmiştir.

2019 yılında 24 kurumla toplam 33 oryantasyon etkinliği düzenlendiği görülmektedir. Ancak 2020 yılına gelindiğinde, küresel ölçekte yaşanan COVID-19 salgınının etkisiyle etkinliklerde ciddi bir gerileme olmuş ve yalnızca 2 kurumla 2 etkinlik gerçekleştirilebilmiştir. 2021 yılı, kısmi bir toparlanma sürecine işaret etmekte; bu dönemde 12 kurumla 19 etkinlik gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı ise araştırma döneminin en yoğun yılı olarak öne çıkmakta, 41 kurumla toplam 75 etkinlik düzenlenerek hem kurum hem de etkinlik sayısı bakımından en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. Buna karşılık 2023 yılında hem kurum sayısında hem de etkinlik sayısında belirgin bir düşüş yaşanmış, yalnızca 22 kurumla 29 etkinlik düzenlenmiştir. 2024 yılına gelindiğinde ise 21 kurumla 31 etkinlik gerçekleştirilmiş ve bir önceki yılı kıyasla küçük bir artış kaydedilmiştir. Genel eğilim değerlendirildiğinde, pandemi nedeniyle yaşanan kesintinin ardından etkinliklerde hızlı bir yükselişin gerçekleştiği, sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte son dönemde daha dengeli bir tablo ortaya çıktığı söylenebilir.

Atölye Çalışmaları

Tablo 2. Atölye Çalışmaları İşbirlikleri

Yıl	Atölye Türü	Atölye Çalışması Sayısı
2019	12	63
2020	6	16
2021	7	28
2022	18	87
2023	10	14
2024	5	7

2019 – 2024 yılları arasında, 24 farklı atölye ile toplam 215 atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Atölyeler arasında en yüksek etkinlik sayısına sahip olanlar Ebru Atölyesi (31), Keçe Atölyesi (29), Drama Atölyesi (26) ve Ahşap Atölyesi (24) olarak öne çıkmaktadır. Bu atölyelerin yüksek sayıda düzenlenmesinde hem yerel hem de ulusal düzeyde kurum iş birliklerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Özellikle el sanatları ve kültürel üretime dayalı atölyelerin, diğer teknik veya performans temelli atölyelere göre daha fazla talep gördüğü anlaşılmaktadır. Drama ve Duygu Odaklı Film Analizi gibi kültürel-sosyal gelişime katkı sağlayan atölyelerin de yüksek katılımı sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Buna karşın, STEM, kişisel gelişim, origami ve örme sepet gibi bazı atölyelerin sınırlı sayıda yapıldığı, dolayısıyla bu alanlarda yeni stratejiler ve tanıtım faaliyetlerinin yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

2019 yılında 12 farklı türde toplam 63 atölye çalışması düzenlenerek oldukça yüksek bir etkinlik düzeyi yakalanmıştır. 2020 yılında ise pandemi koşullarının etkisiyle hem çeşitlilik hem de sayı bakımından belirgin bir düşüş yaşanmış; yalnızca 6 türde 16 atölye gerçekleştirilebilmiştir. 2021 yılına gelindiğinde sınırlı da olsa bir toparlanma gözlenmiş, 7 atölye türünde toplam 28 çalışma yapılmıştır. 2022 yılı ise dönem içerisindeki en yüksek düzeye işaret etmekte; 18 farklı atölye türünde 87 etkinlik gerçekleştirilerek çeşitlilik ve nicelik açısından zirveye ulaşılmıştır. Buna karşın 2023 yılında önemli bir gerileme olmuş, 10 türde yalnızca 14 atölye düzenlenmiştir. 2024 yılına gelindiğinde ise düşüş eğilimi devam etmiş, 5 farklı türde toplam 7 çalışma ile en düşük seviyeye ulaşılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2020 yılında pandemi kaynaklı sınırlamalar sebebiyle gerileme yaşanmış, 2022 yılında ise en yüksek düzeye çıkılmıştır. Ancak sonraki yıllarda belirgin bir azalma eğilimi gözlenmiş ve bu durum atölye çalışmalarında sürdürülebilirliğin sağlanamadığını göstermiştir.

Gezici Kütüphane

Tablo 3. Gezici Kütüphane İşbirlikleri

Yıl	İşbirliği Yapılan Kurum Sayısı	Gezici Kütüphane Etkinliği
2019	1	10
2020	-	-
2021	20	20
2022	32	38
2023	11	11
2024	17	18

Tablo 3'e göre 2019 – 2024 yılları arasında 73 farklı kurum ile iş birliği yapılarak 97 gezici kütüphane etkinliği düzenlenmiştir. Birçok okul kurumları ile iş birliği yapıldığı gibi, belediyeler ile de iş birliği yapılmıştır. Örneğin;

2019 yılında Yenimahalle Belediyesi ile iş birliği yapılarak gezici kütüphane ve ebru sanatı etkinliği düzenlenmiştir. Aynı zamanda çeşitli KYK öğrenci yurtları işbirlikleri ile de etkinlikler düzenlenmiştir. Örneğin, 2022 yılında KYK Cebeci Sitesi Kız Yurdu, KYK Gölbaşı Erkek Öğrenci Yurdu, KYK Emine Şerife Hanım Kız Öğrenci Yurdu ve KYK Tahsin Banguoğlu Öğrenci Yurdu işbirlikleri ile 4 farklı gezici kütüphane etkinlikleri gerçekleştirilmiştir.

2019 yılında yalnızca 1 kurum ile iş birliği yapılmış olmasına rağmen 10 gezici kütüphane etkinliği gerçekleştirilmiştir. 2020 yılına gelindiğinde ise pandemi koşullarının etkisiyle herhangi bir iş birliği ya da etkinlik düzenlenememiştir. 2021 yılında önemli bir artış yaşanmış; 20 kurumla iş birliği yapılarak aynı sayıda, yani 20 gezici kütüphane etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bu yükseliş eğilimi 2022 yılında da devam etmiş ve 32 kurumla iş birliği sonucunda 38 etkinlik düzenlenerek araştırma döneminin en yüksek düzeyine ulaşılmıştır. 2023 yılında ise hem kurum sayısı hem de etkinlik sayısında belirgin bir düşüş görülmüş; 11 kurum ile 11 etkinlik gerçekleştirilmiştir. 2024 yılına gelindiğinde ise kısmi bir toparlanma yaşanmış, 17 kurum ile iş birliği yapılarak 18 gezici kütüphane etkinliği düzenlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, gezici kütüphane faaliyetlerinin özellikle 2021 ve 2022 yıllarında yoğun bir şekilde sürdürüldüğü, ancak sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlediği, 2024 yılında ise yeniden artış eğilimi gösterdiği ifade edilebilir.

Kurs (Eğitim)

Tablo 4. Kurs (Eğitim) İşbirlikleri

Yıl	Kurs	Kurs Çalışması Sayısı
2019	5	60
2020	4	15
2021	-	-
2022	1	1
2023	-	-
2024	-	-

2019 – 2024 yılları arasında 5 farklı kurs ile 76 eğitim etkinliği düzenlenmiştir. 2019–2024 yılları arasında toplam 76 eğitim etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikler arasında İngilizce Kursu (30), toplam faaliyetlerin %39,5'ini oluşturarak en yüksek paya sahip olmuştur. İngilizce kurslarını sırasıyla İşaret Dili Eğitimi (20), Türkçe Dil Kursu (15), Farsça Dil Kursu (8) ve Biyoloji TYT Kursu (3) takip etmiştir. İngilizce kurslarının yüksek sayıda düzenlenmesi, katılımcıların yabancı dil öğrenme talebinin yoğunluğunu ve bu alandaki eğitime duyulan ihtiyacı göstermektedir. İşaret dili eğitiminin ikinci sırada yer alması, toplumda iletişim engellerinin aşılması ve kapsayıcı iletişim bilincinin gelişmekte olduğuna işaret etmektedir. Türkçe dil kurslarının sayısı da özellikle yabancı uyruklu bireyler veya dil becerilerini geliştirmek isteyenler için önemli bir katkı sağlamaktadır. Farsça kurslarının görece sınırlı ama istikrarlı şekilde yürütülmesi, bölgesel kültürel etkileşim ve dil çeşitliliği açısından değerlidir. Biyoloji TYT kursunun düşük sayıda etkinlik ile yer alması ise bu alanda talep veya planlama eksikliği olabileceğini düşündürmektedir.

2019 yılında 5 farklı kurs kapsamında toplam 60 çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise pandemi sürecinin de etkisiyle sayı hem çeşitlilik hem de katılım açısından önemli ölçüde azalmış, 4 kurs üzerinden yalnızca 15 çalışma düzenlenebilmiştir. 2021 yılında herhangi bir kurs faaliyeti yürütülmemiş, bu durum 2022 yılında yalnızca 1 kurs ile gerçekleştirilen tek çalışmayla sınırlı bir düzeyde devam etmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında ise kurs kapsamında herhangi bir etkinlik yapılmamıştır. Genel tablo değerlendirildiğinde, kurs çalışmalarının ilk iki yılda kayda değer bir hareketlilik göstermesine rağmen sonraki yıllarda giderek azaldığı ve 2022 sonrasında tamamen sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kurs faaliyetlerinin süreklilik kazanamadığını ve programın uzun vadede sürdürülebilir olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde 2019–2024 yılları arasında gerçekleştirilen iş birliği temelli faaliyetlerin kapsamlı bir incelemesi, halk kütüphanelerinin günümüzde nasıl çok boyutlu toplumsal işlevler üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Çalışmada elde edilen veriler, kütüphanenin farklı kurumlarla gerçekleştirdiği ortaklıklar yoluyla erişim olanaklarını genişlettiğini, içerik çeşitliliğini artırdığını ve özellikle sosyal kapsayıcılığı önceleyen hizmet modellerini başarıyla uyguladığını ortaya koymuştur.

2019–2024 yılları arasında gerçekleştirilen 189 oryantasyon etkinliği ve 215 atölye çalışması, kütüphanenin özellikle eğitim kurumları ile kurduğu güçlü işbirliklerinin bir sonucudur. Bu etkinliklerde farklı yaş gruplarına ve farklı toplumsal kesimlere yönelik içeriklerin yer alması, kütüphanenin kapsayıcı ve toplumsal faydayı önceleyen bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Ayrıca, gezici kütüphane uygulamaları ile kırsal ve dezavantajlı bölgelere ulaşılması, bilgiye erişim hakkının yaygınlaştırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Oryantasyon etkinlikleri, farklı eğitim kademelerindeki okullardan uluslararası üniversitelere kadar geniş bir yelpazeye yayılan 99 farklı kurumla yapılan iş birlikleri aracılığıyla, toplamda 189 etkinlikle yürütülmüştür. Bu etkinlikler, yalnızca kullanıcıları kütüphaneyle tanıştırmakla kalmamış; aynı zamanda farklı kültürel grupların bilgi ortamına entegrasyonuna katkı sağlamıştır. Özellikle mülteci ve korunmaya muhtaç çocuklarla yapılan çalışmalar, kütüphanenin toplumdaki kırılğan gruplara da ulaşabildiğini göstermektedir.

Atölye çalışmaları başlığı altında yürütülen 215 etkinlik, yalnızca sayı bakımından değil; aynı zamanda çeşitlilik açısından da dikkat çekicidir. Drama, ahşap işçiliği, robotik kodlama, yaratıcı yazarlık ve daha birçok alanda yapılan atölyeler, bireylerin hem sanatsal hem de bilişsel gelişimini desteklemiştir. Farklı uzmanlık alanlarından bireyler ve kurumlarla kurulan iş birlikleri, bilgi paylaşımını teşvik eden bir öğrenme ortamının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Gezici kütüphane hizmetleri, mekânsal sınırların ötesine geçerek bilgiye erişimin fiziksel engellerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede 73 farklı kurumla birlikte düzenlenen 97 etkinlik, özellikle kırsal alanlar, öğrenci yurtları ve belediye birimleri gibi kütüphane hizmetlerinden doğrudan yararlanamayan gruplara ulaşmayı mümkün kılmıştır. Gezici hizmetlerin, bilgi eşitsizliğini azaltma yönündeki potansiyeli bu uygulama ile somut biçimde ortaya konmuştur.

Kurs ve eğitim programları kapsamında ise dil öğrenimi, sınav desteği ve işaret dili gibi çeşitli alanlarda toplam 76 etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu kurslar, yalnızca bireysel öğrenmeyi desteklememiş, aynı zamanda kültürlerarası etkileşimi ve erişilebilirliği de güçlendirmiştir. Özellikle işaret dili kurslarının düzenlenmesi, engelli bireylerle etkili iletişim kurma ve kapsayıcılık ilkeleri açısından önemli bir adımdır.

Genel çerçevede değerlendirildiğinde, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nin yürüttüğü bu iş birlikleri; kütüphanenin kullanıcı kitlesini niceliksel olarak artırmakla kalmamış, aynı zamanda hizmetlerin niteliğini ve toplumsal etkisini de genişletmiştir. Farklı düzeylerde ve türlerdeki kurumlarla sürdürülen bu ortaklıklar, halk kütüphanelerinin güncel ihtiyaçlara yanıt verme becerisini güçlendirmekte; onları yalnızca bilgi sunan yerler olmaktan çıkarak, öğrenme, üretim ve sosyal bütünleşme alanlarına dönüştürmektedir.

Gerçekleştirilen analizler, halk kütüphanelerinin artık yalnızca kitap ödünç verme işleviyle sınırlı kalmadığını; bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerini destekleyen, toplumsal etkileşimi teşvik eden ve kültürel gelişimi önceleyen merkezler hâline dönüştüğünü açık biçimde göstermektedir. Kütüphaneler, günümüzde sadece bilgi sağlayan değil; aynı zamanda öğrenmeyi, üretimi ve sosyalleşmeyi mümkün kılan çok yönlü kamusal alanlar olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda incelenen Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi örneği, farklı paydaşlarla yürüttüğü kapsamlı iş birlikleri sayesinde erişilebilir, kapsayıcı ve katılımcı bir hizmet modeli geliştirmiştir. Kurumun, bilgiye erişimi yaygınlaştırmakla kalmayıp aynı zamanda çeşitli yaş gruplarına ve sosyal kesimlere yönelik zenginleştirilmiş içerikler sunması, onu yalnızca Ankara'da değil, Türkiye genelinde halk kütüphanelerine yönelik hizmet geliştirme süreçlerinde örnek gösterilebilecek öncü bir yapı hâline getirmektedir. Ankara Adnan Ötüken örneği, iş birliğine dayalı bilgi yönetiminin etkili bir biçimde hayata geçirilebileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir ve diğer kütüphaneler için uygulanabilir bir yol haritası niteliğindedir.

Kaynakça

earsiv.gov.tr. (2025). *Etkinlikler*. <https://www.earsiv.gov.tr/Etkinlikler.aspx>

Goulding, A. (2006). *21. yüzyılda halk kütüphaneleri: Hizmetlerin tanımlanması ve geleceğin tartışılması* (1. bs.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315602912>

IFLA/UNESCO. (1994). *UNESCO halk kütüphaneleri bildirgesi* [Türkçe çeviri]. Yunus Emre Enstitüsü. <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tkunescohkbildirgesi95.pdf>

Koontz, C. M., & Gubbin, B. (Ed.). (2010). *IFLA halk kütüphanesi hizmet rehberi* (2. bs.). De Gruyter Saur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü faaliyet raporu*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

OECD. (2015). *Yenilik zorunluluğu: Verimlilik, büyüme ve refaha katkı*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264239814-en>

Özdemir, M. (2023). Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi. İçinde Ö. Çobanoğlu & R. Koçak (Ed.), *Cumhuriyetin 100. yılında Ankara'da bellek mekânı olarak Millî Kütüphane ve Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi* (ss. 795–797). Net Kitaplık Yayıncılık.

Rowley, J. (2011). Kütüphanenizin bir inovasyon stratejisi olmalı mı? *Library Management*, 32(4–5), 251–265. <https://doi.org/10.1108/01435121111132266>

Tidd, J., & Bessant, J. (2020). *Yenilik yönetimi: Teknolojik, pazar ve örgütsel değişimin bütünleştirilmesi* (7. bs.). Wiley.

Vikipedi Özgür Ansiklopedi. (2025). *Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Adnan_%C3%96t%C3%BCken_%C4%B0l_Halk_K%C3%BCt%C3%BCphanesi

Yılmaz, A., Kaptan, N., & Ünlü, A. U. (2021). Ankara'daki halk kütüphanesi çocuk bölümleri ve çocuk kütüphanelerinin bina, güvenlik donanımı ve malzeme niteliklerinin incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(3), 410–435.

Yılmaz, E. (2013). Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi. İçinde B. Yılmaz (Yay. Haz.), *Anadolu kütüphaneleri* (ss. 461–482). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bartın’ın Kültürel Bellek Kurumlarında Dijital Uygulamalar:

Bartın İl Halk Kütüphanesi ve Bartın Kent Müzesi Örneği

Ayşe Ünal¹, Ahmet Altay²

Öz

Şehir kültürü, şehirlerin kimliğini ve hayat tarzını yansıtır. Bu kültürü nesilden nesile aktaran bellek kurumlarının başında kent müzeleri ve halk kütüphaneleri gelmektedir. Başka bir deyişle bir şehirdeki yerel kültür unsurlarının toplanması, düzenlenmesi, korunması, erişime sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında yerel bellek kurumları olarak kent müzelerinin ve halk kütüphanelerinin büyük sorumlulukları bulunmaktadır. Günümüzde bu iki kurum yerel bellek işlevlerini dijitalleştirme, internet, sosyal medya gibi yenilik ve teknolojilerle destekleyerek, içinde bulunduğu yerel toplumun hem küresel dünya ile entegrasyonuna katkı sağlamakta hem de onların kültürel kimlik kazanımında ve aidiyet duygusunu pekiştirmekte önemli rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada, Bartın şehri özelinde kent müzelerinin ve halk kütüphanelerinin yerel kültür mirasının korunması, yerel kültür unsurlarının erişime sunulması ve yerel bellek kurumu olarak içinde bulunduğu toplumun hafızasının kalıcılığının sağlanmasındaki rolü ve fonksiyonları ele alınacaktır. Bu kapsamda çalışmada Bartın İl Halk Kütüphanesi ile Bartın Kent Müzesi’nin dijital uygulamaları, hizmet modelleri ve ziyaretçi etkileşimleri değerlendirilecektir. Dijital arşivleme, sanal sergi, çevrim içi erişim, sosyal medya kullanımı ve dijital okuryazarlık programları gibi unsurlar kurumların sunduğu hizmetler bağlamında analiz edilecektir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışmada gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler ışığında, Bartın’daki iki önemli kültürel bellek kurumunun dijital dönüşüm sürecindeki güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise kent müzelerinin halk kütüphanelerinin yerel bellek kurumu olma işlevlerinin önemine vurgu yapılarak, Türkiye’deki kent müzelerinin ve halk kütüphanelerinin yerel bellek işlevlerinin güçlendirilmesine yönelik öneriler geliştirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Şehir Kültürü, Kent Belleği, Dijitalleştirme, Bartın İl Halk Kütüphanesi, Bartın Kent Müzesi.

Giriş

Kültürel miras; sembolik, tarihî, sanatsal, estetik, etnolojik, antropolojik, bilimsel ve toplumsal öneme sahip eserleri, anıtları, bina topluluklarını, alanları ve müzeleri kapsamaktadır. UNESCO Sözlüğü’nde (2009) belirtildiği üzere kültürel miras, somut mirası (taşınabilir, taşınmaz ve su altı mirası), kültürel mirasa gömülü somut olmayan kültürel mirası (SOKÜM) ve doğal miras unsurlarını içermektedir. Bu bağlamda kent, yalnızca fiziksel bir yaşam alanı değil, aynı zamanda “kente özgü kültür” kavramıyla birlikte ele alınması gereken bir kültürel birikim merkezidir. Kentlerde üretilen ve kentin kültürel mirası niteliğindeki bilgi, belge, efemera, görsel-işitsel materyaller, müzelik eserler, dini-ahlaki değerler ve arkeolojik buluntular kent bilgi merkezlerinin temel malzemelerini oluşturmaktadır (Şeşen, 2016).

Yazının icadından itibaren belgelerin toplanıp düzenlendiği kurumlar, tarihsel süreçte hem “arşiv” hem de “kütüphane” işlevi görmüştür. Keseroğlu’na (2010) göre Eskiçağ’da kurulan ilk arşiv ve kütüphaneler, derme ve işlev bakımından birbirinden ayrılmayacak ölçüde benzer özellikler taşımaktadır. Bu dönemde kullanılan yazı malzemeleri –kil tablet, papirüs, parşömen– günümüzde artık kullanılmamakta, ancak müze koleksiyonlarının birer nesnesi hâline gelmektedir. Dolayısıyla arşiv, kütüphane ve müzeler yalnızca bilgi saklama mekânları değil, aynı zamanda birbirini tamamlayan, toplumsal belleği koruyan kültürel kurumlar olarak değerlendirilmektedir.

Kentlerin kültürel bellek mekânı olarak öne çıkan arşiv, müze ve kütüphaneler, toplumsal hafızanın inşasında kritik bir rol üstlenmektedir. Kültürel bellek, çok sayıda insan tarafından paylaşılması ve bireylere toplumsal kimlik kazandırması bakımından kolektif bir hafıza biçimi olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz Orhan, 2019). Temur’a (2017) göre ise kültürel bellek; toplumu şekillendiren, etkileyen ve varlığını sürdüren çok sayıda unsurun birleşiminden meydana gelen geniş bir hatırlama alanıdır. Bu bağlamda kent müzeleri; yerel tarihi aydınlatan, bilginin çeşitli

¹ Bartın İl Halk Kütüphanesi Müdür Yardımcısı, ayse.unal@ktb.gov.tr

² Doç. Dr, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, aaltay@bartin.edu.tr.

formatlarda (görsel-işitsel, belge ve obje) saklandığı, halkı kendi tarihiyle bütünleştiren ve yerel hafızanın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli kurumlardır.

Yerel kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve aktarılması açısından bu kurumların rolü tartışmasız biçimde önemlidir. Günümüzde arşiv belgelerinin, müze envanterlerinin ve kütüphane koleksiyonlarının saklanması dijital dönüşüm kaçınılmaz bir unsur hâline gelmiştir. Bunun yanı sıra, teknolojiyle yoğun biçimde iç içe büyüyen yeni kuşakların yerel tarihe ilgisini çekebilmek için dijital uygulamalar ve yenilikçi sunum teknikleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Bartın şehrinin iki önemli yerel bellek kurumu olan Bartın İl Halk Kütüphanesi ile Bartın Kent Müzesi'nin dijital uygulamaları, hizmet modelleri ve ziyaretçi etkileşimleri ele alınmaktadır. Çalışmada her iki kurumun sunduğu dijital hizmetlerin mevcut durumu analiz edilerek, kurumlar için dijital hizmetlerin geliştirilmesi bağlamında öneriler sunulmaktadır. Bartın İl Halk Kütüphanesi ile Bartın Kent Müzesi'nin dijital uygulamalarını ele almadan önce “kent arşivi”, “kent müzesi” ve “halk kütüphanesi” kavramları üzerinden bir kuramsal çerçeve oluşturmak konu bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Kent Müzeleri, Arşivleri ve Halk Kütüphaneleri

Şehir kültürü, kentlerin kimliğini ve yaşam biçimini yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Bu kültürü gelecek kuşaklara aktaran bellek kurumlarının başında ise kent müzeleri, halk kütüphaneleri ve kent arşivleri gelmektedir. Başka bir ifadeyle, bir şehirdeki yerel kültür unsurlarının toplanması, düzenlenmesi, korunması, erişime açılması ve aktarılmasında söz konusu kurumların önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Kent müzeleri, sahip oldukları koleksiyonlarıyla geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarken; halk kütüphaneleri matbaanın icadıyla birlikte gelişen yerel yayıncılık sayesinde, kent halkının kendi kültürünü tanımasına ve farklı kültürlerle karşılaştırma yapabilmesine imkân tanımaktadır. Kütüphaneler, kentin her türlü kültürel değerini derleme, koruma, yaşatma ve erişime sunma işlevleriyle toplumsal belleğin sürekliliğini sağlamaktadır. Yerel kültürün dil, müzik, mutfak alışkanlıkları, giyim kuşam, estetik algı gibi çok boyutlu unsurlarının korunması, kent halkının ortak değerleri etrafında buluşmasına, toplumsal bağların güçlenmesine ve demokrasi bilincinin içselleştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Odabaş vd., 2020).

Kent arşivleri, yerel tarih ve kültürle ilgilenen araştırmacıların yanı sıra kent sakinlerine ve tüm meraklılara hizmet vermektedir. Kent müzeleri ise, insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini ve yaşadıkları ortak mekânları yansıtarak kent kimliğinin önemli bir parçası hâline gelmektedir. Bu müzeler; toplumsal, sosyolojik, kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasi, etnik ve dini miras unsurlarını koleksiyonlarına yansıtarak, yerel belleğin korunmasına katkıda bulunmaktadır (Aytokmak, 2006). Kent müzeleri aynı zamanda sosyal tarih üzerine oluşturulmuş bir arşiv işlevi de görebilmektedir (TKB, 2021). Avrupa’da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren örneklerine rastlanan kent arşivleri, Türkiye’de ilk kez 2004 yılında İzmir’de Ahmet Piriştina Kent Müzesi ve Arşivi adıyla hayata geçirilmiştir (Akkaya, 2015, s. 505). Günümüzde ülkemizde yerel yönetimlere, vakıflara ve üniversitelere bağlı olarak faaliyet gösteren 20 kent arşivi bulunmaktadır (Şeşen, 2024). Bunların bir kısmı hem arşiv hem de müze işlevi üstlenmektedir. Ayrıca Tarihi Kentler Birliği’ne üye belediyelere bağlı kent müzelerinin sayısı 10 Mart 2023 itibarıyla 310’a ulaşmıştır (TKB, 2023).

Kent müzeleri ve arşivlerinin geliştirilmesinde ve halk tarafından benimsenmesinde yerel iş birlikleri büyük önem taşımaktadır. Yerel gazetelerde veya kurumların internet sayfalarında düzenli olarak yayımlanacak içerikler, halkın arşiv ve müzelerin işleyişini takip etmesine katkı sağlayabilir. Bu kurumların yalnızca kuruluş aşamasında değil, faaliyetleri süresince de toplumla güçlü bir bağ kurmaları gerekmektedir (Alikılıç ve Sağlam, 2023). Kullanıcıların farkındalığının artırılması amacıyla sosyal medya, web sayfaları ve diğer dijital araçlar etkin bir biçimde kullanılmalı; kullanıcı hizmetleri ve danışma hizmetleri nitelikli şekilde yürütülmelidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü’nün “Kütüphane Hizmet Esasları Genelgesi”nin 44. maddesi, halk kütüphanelerinde kent arşivlerinin kurulmasına yasal dayanak sağlamaktadır. Kent arşivleri, yerel kültür mirasını korumak, erişime sunmak ve bölgesel belleği oluşturmak amacıyla özellikle İl Halk Kütüphanelerinde yapılandırılmaktadır. Bu kapsamda belediyeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, araştırmacılar ve diğer bilgi merkezleriyle iş birlikleri yapılmaktadır. Kent arşivlerinin dermesi; yerel yazarların eserleri, yerel gazeteler, fotoğraf, harita, yıllık, efemera gibi belgeler; sözlü gelenekler (efsane, masal, atasözü, deyim vb.), somut olmayan kültürel mirasa ilişkin kayıtlar ve bölgenin tarihî, sanatsal, kültürel ve turistik değerlerini yansıtan yayınlardan oluşmaktadır.

Günümüzde halk kütüphaneleri, kent arşivleri ve müzeler, dijitalleşme, çevrim içi erişim, sanal sergiler ve sosyal medya gibi yenilikçi teknolojilerden yararlanarak, hem yerel toplumun küresel dünyayla bütünleşmesine katkı sağlamakta hem de bireylerin kültürel kimlik ve aidiyet duygularını pekiştirmektedir. Bellek kurumlarının içinde bulundukları kentin kültürel mirasını koruyup tanıtmaları, ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel kimliğin görünür kılınmasına da hizmet etmektedir (Odabaş vd., 2020).

Bartın İl Halk Kütüphanesi

Bartın, 7 Eylül 1991 tarihinde 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsüne kavuşmuştur (Ünal, 2015). Bartın İl Halk Kütüphanesi ise 1993 yılında kurulmuş, çeşitli binalarda hizmet verdikten sonra 02.12.2011 tarihinde Bartın Kültür Merkezi'nin ikinci katına taşınmış olup günümüzde aynı yerde hizmet vermeye devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.). Halk kütüphanelerinde şehir kitaplıklarının oluşturulması, halkın kendi kültürüne ilişkin kaynaklara doğrudan ulaşmasında son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu bilinçle, Bartın İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü tarafından kütüphanenin araştırma salonunda oluşturulan kent kitaplığı bölümünde, Bartın ve çevresine ait bilgi ve belgeleri içeren 204 kitap ve süreli yayın bulunmaktadır. Bu yayınlar arasında, Bartın ve çevresiyle alakalı kaynaklar olduğu gibi Bartınlı yazar ve şairlere ait eserler de bulunmaktadır. Süreli yayınların büyük bölümünü, 6279 sayılı Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu'na göre il genelinde basılmış 136 adet günlük gazete ciltleri oluşturmaktadır. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün halk kütüphanelerinde uygulamaya başladığı, Milli Kütüphane'nin dijital ikizi olarak tanımlanan "Milli Dijital Kütüphane" projesi tüm yerel kaynakların da dijitalleşmesini ve tüm halk kütüphanelerinden kullanıcı erişimini de mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda Bartın şehri ve çevresini anlatan yerel kaynaklarda, proje kapsamında dijital erişime açılmış ve kullanıcıların rahat çalışabilmesi amacıyla her il halk kütüphanesine olduğu gibi Bartın İl Halk Kütüphanesi'nde de iki adet bilgisayar adını geçen proje için tahsis edilmiştir.

Resim 1. Bartın İl Halk Kütüphanesi'nin Dıştan Görünüşü

Bartın Kent Müzesi

Bartın Kent Müzesi, İptidai ve Rüştîye Mektebi olarak 1885 yılında açılmış, 1921 senesinde Cumhuriyet'ten hemen önce liseye çevrilerek İdadi Mektebi'ne tahsis edilmiştir. Ardından 1924-1947 yılları arasında Cumhuriyet İlk Mektebi, sonrasında ise Bartın Belediye Binası olarak 1953-2008 yılları arasında hizmet vermiştir. Dört yıllık yenileme çalışmalarıyla Kent Tarihi Müzesi'ne dönüştürülmüş olup, 27 Ocak 2018 tarihinde açılışı gerçekleştirilmiştir.

Kent Müzesi'nde Bartın'ın M.Ö. 2000 yılında Kaşka (Qashqai)'lardan başlayan ve günümüze gelen tarihi anlatılmaktadır. Müzede, ünlü tarihi Galla Bazarı, Tarihi Zanaatçılar Çarşısı, balmumu heykeller ve içeriğine uygun dekorlarla canlandırılmıştır. Bartın'ın 4000 yıllık tarihini içeren kronolojik sırayla; endemik canlıları, coğrafi yapısı, siyasi tarihi, eğitim ve basın-iletişim tarihi, ticari hayatı, ulaşım ve doğal afetler geçmişi, gemi yapımıcılığı, madenciliği, mimarisi, sanat, edebiyat, kültür ve spor hayatı, halk gelenekleri, ev yaşamı, mutfak kültürü ve turizmi anlatılmıştır. Bunun yanı sıra interaktif sözlü tarih çalışmaları da Bartın Kent Müzesi'nde yer alan ana başlıklar arasındadır (Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025).

Bartın Kent Müzesi koleksiyonunda; haritalar, kent rehberleri, fotoğraflar, grafikler, dijital veriler, aile tarihçeleri, tapu kayıtları, şeriye sicilleri, efemeralar, duyuru bültenleri, yıllık raporlar, akademik çalışmalar, biyografiler, güncel ya da güncel olamayan süreli yayınlar, gazete kupürleri, Osmanlıca gazete vb. bulunmaktadır. Dijitalleşme ile beraber 15 adet kiosk, 60 adet sesli tablet rehber kullanıcılara, müzeyi yararlanırken yardımcı olmaktadır. 1 adet interaktif mâni uygulaması da kullanıcıların ilgisine sunulmuştur. 2.070 eser ve materyalin sergilendiği müzeye 113 kişi eser ve belge bağışlamıştır. (Çetin, 2019).

Resim 2. Bartın Kent Müzesi'nin Dıştan Görünüşü

Yöntem

“Bartın'ın Kültürel Bellek Kurumlarında Dijital Uygulamalar: Bartın İl Halk Kütüphanesi ve Bartın Kent Müzesi Örneği” başlıklı bu çalışma kapsamında öncelikle söz konusu iki kurumun, Bartın'ın kent belleği açısından taşıdığı önem örnekler üzerinden analiz edilmektedir. Ardından bu kurumlarda gerçekleştirilen dijitalleşme çalışmalarının, halka sunulan hizmetlerin niteliğini artırmadaki katkıları incelenmektedir.

Çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yürütülmüş olup, gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Bartın'daki iki önemli kültürel bellek kurumunun dijital dönüşüm sürecindeki güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır (Kent Müzesi Görevlisi Çağrı Kirenci ile yapılan mülakat, 13.08.2025). Ayrıca, Bartın özelinde kent müzeleri ve halk kütüphanelerinin; yerel kültür mirasının korunması, kültürel unsurların erişime sunulması ve kent belleğinin sürekliliğinin sağlanmasındaki rol ve işlevleri tartışılmıştır.

Bulgular

Bartın İl Halk Kütüphanesi'nde basılı halde bulunan kent kitaplığına ayrılan bölüm görünürlük açısından yeterli değildir. Bartın Kültür Merkezi'nin ikinci katında 802 m² alanda hizmet vermekte olan Bartın İl Halk Kütüphanesi'nin “Kent Kitaplığı” için konforlu ve ilgi çekici bir alanı bulunmamaktadır. Kütüphane web sayfasında, kent kitaplığına ayrılmış bir bölüm bulunmamaktadır. Sosyal medya hesaplarının aktif olarak kullanıldığı kütüphanenin sayfasında zaman zaman, Bartın Kent Köşesi olarak da adlandırılan bölümün tanıtımı yapılmaktadır. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün bir uygulaması olan “Milli Dijital Kütüphane” uygulaması Milli Dijital Kütüphane Erişim İstasyonları'ndan milyonlarca dijitalleştirilmiş kaynağa erişim sağlayabilmektedir. Kullanıcılar Milli Kütüphane üyeliği ile Bartın İl Halk Kütüphanesi Milli Dijital Kütüphane Erişim İstasyonlarında araştırma kaynaklarını kullanabilmektedirler. Bartın İl Halk Kütüphanesi'nde Milli Dijital Kütüphane istasyonları, İnternet Erişim Merkezi'ne konuşlandırılmıştır. Halk Kütüphanelerinin toplumun her kesimine hizmet verme misyonundan mütevellit uygulamalarında bu misyona uygun olması beklenmektedir. Milli Dijital Kütüphane uygulamasının da erişilebilir olması için çalışılmalıdır. Süreli yayınlar, kitaplar ve yazma eserlerin yer aldığı bu araştırma kaynakları arasında; Bartın İl Halk Kütüphanesi tarafından Bartın ve çevresi ile ilgili gönderilen yayınlar olduğu gibi, Bartın ve çevresi ile ilgili olup Bartın İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmayan yayınlara da kullanıcılar erişim sağlayabilmektedirler. Bartın İl Halk Kütüphanesi'nin merkezi konumda olmaması, kent arşivinin ve Milli Dijital Kütüphane uygulamasının yeterince tanınmaması sebebiyle, Bartın Kent Kitaplığı'nın kullanımı sadece meraklı kullanıcılar ve üniversite öğrencileri tarafından yapılmaktadır.

Bartın Kent Müzesi, doğal, tarihsel ve kültürel mirasın korunması için ortak politikalar oluşturan ve geliştiren Tarihi Kentler Birliği'nin üyesidir. Müze çalışma politikasını, Bartın Belediyesinin de üye olduğu birliğin tüzüğü oluşturmaktadır. Bartın şehir hayatını halkın katkılarıyla anlatan, Bartın Kent Müzesi'nin ziyaretçilerini bilgilendirmek ve tanıtım amaçlı kullanılabilecek bir web sayfası bulunmamaktadır. Sosyal medya hesapları Bartın Belediyesi'ne bağlı tüm müzeler ve kütüphaneler adına paylaşım yapmaktadır. Uzaktan erişilebilirliğin olmaması, Bartın halkının, şehir dışından gelen ziyaretçilerin ve özellikle okul gruplarının yoğun ilgi gösterdiği müzenin sanal ulaşılabilirliğini engellemektedir. Bartın Kent Müzesi'nde her bölümde bulunan dokunmatik ekranlar o bölümle ilgili bilgi vermektedir. QR kod uygulaması sayesinde ziyaretçiler tarafından iPod'larla müze tanıtımı Türkçe ve İngilizce olarak verilmektedir. Müzede bulunan dijital ortamlar fotoğraftan metin tarama imkânı da vermektedir. Müze envanterinde bulunan 3 adet VR gözlükle isteyen ziyaretçiler, Bartın tanıtım videolarını izleyebilmektedir. Müzede, 12 bin üzeri fotoğraf, 172 binden fazla gazete kupürü ve belge, 60'dan fazla kitap dijitalleştirilmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda müze koleksiyonunda 300'e yakın Bartın'a ait video bulunmaktadır.

Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Halkın bellek kurumları olan kent müzeleri, kent arşivleri ve halk kütüphaneleri bir medeniyetin yerel unsurlarını gelecek kuşaklara aktarmada öncü kurumlardır. Hizmete sunulan ortak kültürün yazılı, basılı ve görsel formdan dijital forma dönüşmeye başlamasıyla sürdürülebilirliği ve aktarılabilirliği daha mümkün hale gelmiştir. Tarihin çoğu döneminde kendi kültürüne sahip çıkmanın ve bunu aktarmamanın önemi yadsınamaz bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ülkemiz tarihine bakıldığında, yerel tarih ve yerel kültür aktarıcılığı halk arasında sözlü kültür olarak kalmış, müzecilik daha çok arkeolojik ve etnografik materyallerin sergilenmesi olarak kalmıştır. Ülkemizde turizm sektörünün de yeni turizm alanları araması, pek görünürde olmayan yerel kültür ve tarihini şehirlerin turizm ögesi olarak ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlardan mütevellit kent belleği olarak müzeler ve halk kütüphaneleri öne çıkmıştır.

Son dönemde Avrupa'daki oluşumları örnek alarak kurulan STK'lar ile kent müzeleri bilinci oluşmuş belediyelerin şehirlerdeki önemli kültür yatırımları olmaya başlamıştır. Merkezi yönetime bağlı olarak hizmet vermekte olan halk kütüphaneleri kent arşivlerinin dijitalleşmesini de sağlayarak, tüm halk kütüphanelerinden erişilebilirliği ile önemli bir kültür hizmeti sunmaktadır. Şehirler özelinde baktığımızda, halk kütüphanelerinin ve müzelerin özellikle küçük şehirlerde merkezi konumda olması, mümkünse kentin silüetini yansıtan tarihi binalarda hizmet vermeleri

misyonlarına da uygun olacaktır. Bartın İl Halk Kütüphanesi Kent Kitaplığı ve Milli Dijital Kütüphane istasyonları için uygun ortamın sağlanabilmesi kütüphane imkânlarının düzeltilmesiyle sağlanabilecektir.

Bartın İl Halk Kütüphanesi web sayfasında kent kitaplığı ile ilgili açıklayıcı bilgilerin yer bulması ve sosyal medyada tanıtımın daha etkili yapılması, kent kitaplığına olan ilgiyi artırabilir. Milli Dijital Kütüphane uygulaması da arşivlerin dijitalleşmesi adına önemlidir. Dijital uygulamaların kullanıldığı müzede, kurum kimliği ya da tanıtım açısından web sayfası ve sosyal medya hesaplarının olması önemlidir. Bu sayede sanal turlar düzenlenebilir, müze herkes tarafından erişilebilir hâle gelebilir. Düzenlenecek tematik sergilerle ziyaretçi ilgisi artırılabilir; etkileşimli atölyeler aracılığıyla ise çocuklarda müze ve tarih sevgisi pekiştirilebilir.

Son dönemde göz önünde olan bahçe etkinlikleri müze ve kütüphanelerde gerçekleştirilebilir. Sergiler ve etkileşimli kitap okuma çocukların ve gençlerin şehrin tarihine tanıklık etmiş büyüklerinden o şehri duymalarını sağlar. Bu etkinliklerden kalan fotoğraflar yarın için tarihe bir not olarak kalacaktır. Halk kütüphaneleri ve kent müzeleri, birlikte etkinlik yaparak ortak amaçlarını halka yansıtmalıdır. Halk kütüphanelerindeki gezici kütüphane hizmetleri, kent müzesi tanıtımı için kullanılarak kütüphane ve müzeye ulaşımı daha zor olan kişilere müze hizmetlerinden de bahsedebilir. Bartın İl Halk Kütüphanesi ve Bartın Kent Müzesi iş birliğiyle Bartın İl Halk Kütüphanesi'ndeki kent kitaplığının tanınırlığı artırılabilir, müzedeki geçmiş, kütüphanedeki güncel bilgi ve belgeler ile harmanlanarak ortak etkinlik programlarıyla çok daha etkili bir şekilde sunulabilir.

Bartın İl Halk Kütüphanesi ile Bartın Kent Müzesi arasında kurulacak iş birliği, kent kitaplığının tanınırlığını önemli ölçüde artırabilir. Müzede sunulan geçmişe ait bilgi ve belgeler, kütüphanedeki güncel kaynaklarla harmanlanarak ortak etkinlik programları kapsamında çok daha etkili bir şekilde topluma sunulabilir.

Bartın İl Halk Kütüphanesi ve Bartın Kent Müzesi'nin ortak vizyonu, kültürel mirasın korunması ve toplumun bilgiye erişiminin artırılması noktasında birleşmektedir. Kütüphanenin zengin yazılı kaynakları ile müzenin tarihî ve görsel materyalleri bir araya getirilerek hem geçmiş ile bugün arasında köprü kurulabilir hem de kentin kültürel kimliğinin tanıtımı güçlendirilebilir. Dijitalleşme çalışmaları, sanal turlar, sosyal medya tanıtımları ve etkileşimli etkinlikler sayesinde bu kurumlar yalnızca Bartın halkına değil, ulusal ve uluslararası düzeyde çok daha geniş bir kitleye ulaşma imkânı bulacaktır. Böylece hem bilgi hem de kültür, çağın gerekliliklerine uygun olarak daha erişilebilir, etkileşimli ve sürdürülebilir bir şekilde topluma sunulmuş olacaktır.

Kaynakça

- 2012/07 sayılı Kütüphane Hizmet Esasları Genelgesi. (2012). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Akkaya, M. A. (2015). Research on awareness level of Ahmet Piriştina İzmir City Archive and the Museum (APİKAM) in the town, as the earliest form of Turkey. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(3), 499–514.
- Akkaya, M. A. (2020). Bilgi kaynağı olarak efemeranın kent arşiv ve müzeleri için anlamı ve APİKAM örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 323–350.
- Alaca, E. (2022). Yeterlilikler ve gereklilikler ışığında şehir kültürünün parçası olarak Trabzon halk kütüphaneleri. *Arşiv Dünyası*, 9(2), 97–128.
- Alikılıç, D. (2024). Bilgi kaynaklarında yeni bir yaklaşım: Kent arşivleri. İçinde *Cumhuriyet'in 100. yılında bilgi ve belge yönetimi teknolojisinde güncel yaklaşımlar* (ss. 513–529). İstanbul University Press.
- Alikılıç, D., & Sağlam, M. (2023). Kent arşivleri: Erzurum Şehir Arşivi örneği. *Education and Technology in Information Science*, 1(1), 28–35.
- Altay, A., & Taşkın, N. (2020). Şehir kültürü ve halk kütüphaneleri. *Edebiyat-Kültür ve Tarih Araştırmaları*, 207–242.
- Anameriç, H. (2016). Belediyeler kent arşivi kurmalı mı? *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 1–19). Bursa.

- Ayaokur, A. (2010). Vehbi Koç Vakfı Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi. *Kent Hafıza Merkezleri, Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu* içinde (ss. 138–145). Erciyes Üniversitesi.
- Aytokmak, D. (2006). *İstanbul Kent Müzesi için yeni yaklaşımlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Bartın İl Halk Kütüphanesi. (t.y.). *Kuruluşumuz ve tarihçemiz*. <https://bartin.kutuphane.gov.tr/TR-254982/kurulusumuz-ve-tarihcemiz.html>
- Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2025). *Müzeler ve ören yerleri*. <https://bartin.ktb.gov.tr/TR-69023/muzeler-ve-orenyerleri.html>
- Çetin, E. (2019). Bartın Kent Müzesi. İçinde N. Kozak (Ed.), *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi*. <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/bartın-kent-muzesi>
- Gürel, D., & Er, H. (2020). Kültürel miras aktarımında önemli bir kaynak kent müzeciliği: “Bartın Kent Müzesi” örneği. *Edebiyat-Kültür ve Tarih Araştırmaları*, 148–174.
- Keseroğlu, S. (2010). Yerel bellek olarak kütüphane. *Kent Hafıza Merkezleri, Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu* içinde (ss. 181–191). Erciyes Üniversitesi.
- Kent müzeleri ve arşivleri kuruluş ve işleyiş yönergesi. (2002). Tarihi Kentler Birliği.
- Nomatto. (2025). *Bartın Kent Müzesi*. <https://nomatto.com/bartın-kent-muzesi>
- Odabaş, H., & Akkaya, M. A. (2019). *Bilgi merkezleri: Kütüphaneler – arşivler – müzeler*. Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık.
- Odabaş, H., Akkaya, M. A., & Polat, C. (2020). Kent kültürü ve yaşamında yenilikçi kütüphaneler ve kütüphane hizmetleri. *Arşiv Dünyası*, 7(1), 26–44.
- Okca Koyuncu, A. (2019). Yerel yönetimlerin kent belleğine katkısı: Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 12(24), 405–424.
- Orhan, B. K. (2019). Kültürel bellek. İçinde N. Kozak (Ed.), *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi*. <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/kulturel-bellek>
- Şahin, B. (2010). Selçuklu’dan günümüze Konya belleği kütüphanesi ve arşivi. *Kent Hafıza Merkezleri, Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu* içinde (ss. 28–56). Erciyes Üniversitesi.
- Şeşen, Y. (2016). Kent arşivi kültürü ihtiyacımız. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(1), 108–113.
- Şeşen, Y. (2024). Kent arşivlerinin materyal sağlama politikasının sürdürülebilirliğine yönelik bir model önerisi. *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 57–90.
- Tarihi Kentler Birliği. (2021). *Kent arşivleri ve müzeleri*. https://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/Kent_Arsivleri_Muzeleri_21inci_Yil_min.pdf
- Tarihi Kentler Birliği. (2023). *Müze envanteri*. <https://www.tarihikentlerbirligi.org/yarisma/muze-envanteri/>
- Temur, N. (2017). Bir kültürel bellek mekânı olarak Mahtumkulu divanı. *Türkbilig Dergisi*, 34, 173–178.
- UNESCO Institute for Statistics. (2025). *Cultural heritage*. <https://uis.unesco.org/en/glossary>
- Ünal, Y. (2015). *Kuruluşunun 50. yıl dönümünde Bartın limanı tarihi*. Yeditepe Yayınevi.
- Vikipeidi Özgür Ansiklopedi. (2025). *Özel Bartın Kent Müzesi*. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zel_Bart%C4%B1n_Kent_M%C3%BCzesi
- Yaman, F. (2010). Faruk Yaman Kütüphanesi ve Kayseri kitapları koleksiyonu. *Kent Hafıza Merkezleri, Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu* içinde (ss. 146–157). Erciyes Üniversitesi.
- Yılmaz, C., & Çamaş, N. (2010). Samsun Kent Müzesi ve Samsun Kent Arşivi kuruluş çalışmaları. *Kent Hafıza Merkezleri, Kent İhtisas Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu* içinde (ss. 297–310). Erciyes Üniversitesi.

Güvenli Veri Aktarımı için Küresel Akıllı Devletlerarası Ağ (G-SIGN): Bilgi Merkezleri ve Bellek Kurumları için Çıkarsamalar

Tunç D. Medeni¹, Murat Tosun², Tolga Medeni³, Ahmet Yapıcı⁴, Odie Dancer⁵, Demet Soylu⁶

Öz

Teknoloji geliştirme ve bilgi yönetimi uygulayıcıları ve akademisyenleri arasında uluslararası bir iş birliği girişimi olan bu çalışma, fikri mülkiyet (IP) hizmetleri üzerine pilot çalışmayı sunarak ve Bilgi Merkezleri için gelecekteki çıkarımları önererek G-SIGN platformunun geliştirilmesinin ilk sonuçlarını sunmayı amaçlamaktadır. Yeni Nesil İnternet (NGI) Sargasso girişimi tarafından desteklenen G-SIGN, blokzincirin merkeziyetsizliğini Yapay Zekâ (YZ) destekli güvenlik protokolleriyle birleştirerek mevcut kimlik doğrulama ve yetkilendirme sistemlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Geleneksel merkezi modellerin aksine, sistemimiz daha güvenli ve şeffaf sınırları dijital işlemler sağlar. Blokzincir altyapısı, merkezi sistemlerde yaygın olan veri manipülasyonu ve yetkisiz erişim risklerini ortadan kaldıracaktır. YZ, gerçek zamanlı karar almayı destekleyerek sürekli sistem güvenilirliğini sağlayacaktır. IP hizmetleri için pilot uygulama içeren proje Teknik Tasarım ve Çerçeve Geliştirme, Prototip Geliştirme, Pilot Test ve Geri Bildirim, Son Dağıtım, Dokümantasyon ve Yaygınlaştırma gibi aşamaları içermektedir.

Birinci aşama büyük ölçüde tamamlanmıştır. İkinci aşama devam etmektedir. Yakın gelecekte demo sürümünün tamamlanması beklenen platforma ilişkin kullanıcı geri bildirimleri alınacaktır. Kullanıcı geri bildirimleri ayrıca, GSIGN-IP platform hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanılan belirli hipotezleri doğrulamak ve projenin gelecekteki yönünü belirlemek için kullanılacaktır.

Platformun geleceğe yönelik potansiyel çıktılarından birisi belge cüzdanı (DW) olarak kullanılabilirliğidir. Buna göre, sunulan çözüm, depolama, kataloglama, indeksleme ve mülkiyet ve kullanım hakkında bilgi verme gibi konularda Blokzincir tabanlı, YZ destekli bir araç sunarak Bilgi Merkezleri ve Bellek Kurumlarının hizmet işlevselliğini önemli ölçüde artırabilir. Dijital kimliklerin güvenliğini sağlamak ve geri kazanmak için ne tür kişisel verilerin, kayıtların ve belgelerin saklanması gerektiği gibi sorular, açık ve güvenilir bilgi hizmetlerini geliştirmek için gelecekteki çalışmalarda tartışmaya açık olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Güvenilir ve Açık İnternet ve Bilgi Merkezi Hizmetleri; Yapay Zeka; Blokzincir; Küresel Akıllı Devletlerarası Ağ (G-SIGN); Fikri Mülkiyet (IP) Hizmetleri; Belge Cüzdanı (DW)

Giriş

Günümüz küresel sosyoekonomik koşullarında, sınır ötesi, ülkeler arası elektronik hizmetlerin sağlanması ve iyileştirilmesi gerekliliği konusunda artan bir farkındalık ve kabul söz konusudur (örneğin, Avrupa Komisyonu, 2025; Mirkowski, ve diğerleri, 2024; Protopappas, Sideridis, Yialouris, 2020). Ancak, bu elektronik ülkeler arası hizmetlerin kullanımını yaymak için hâlâ yapılması gereken işler bulunmaktadır (Medeni, Medeni, Soylu, 2018). Avrupa'daki farklı ülkeler arasında genel bir kimlik doğrulama ve yetkilendirme altyapısı, ayrıca bilgi ve belge paylaşım sistemi geliştiren STORK/STORK 2.0 ve e-SENS projeleri gibi bu yayılımı destekleyen çeşitli girişimler mevcuttur (Avrupa Komisyonu, 2015; eSENS, 2017). Bununla birlikte, bu sınır ötesi hizmetlerin, örneğin kıtalararası daha geniş bir adaptasyonu ve yayılımı halen büyük ölçüde görülmemektedir. Buna göre, örneğin, veri güvenliği önlemlerinin geliştirilmesi ve kişisel veriler için daha güçlü korumaların sağlanması, Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortak bir endişe kaynağıdır ve bununla birlikte bireylerin veri egemenliği ve gizliliğine saygı gösterilmesine özel bir vurgu yapılmaktadır; bu hususlar, örneğin, Next Generation Internet (NGI) girişimi tarafından da vurgulanmaktadır (NGI Sargasso, 2023).

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, tuncedeni@gmail.com

² TÜRKİSAT, muratt@turksat.com.tr

³ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, tolgamedeni@gmail.com

⁴ Dr, TÜRKİSAT, ayapici@turksat.com.tr

⁵ Pathways to Right-Of-Ways, info@pathwaypartners.org

⁶ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, demetsoylu@aybu.edu.tr

NGI Sargasso (<https://ngisargasso.eu/>) 2024 yılı Açık Çağrısı için başarılı bir başvuru olan G-SIGN-IP projesi, güvenlik, gizlilik ve merkezsizlik gibi NGI'nin temel değerleriyle uyumlu hareket etmektedir. Proje, küresel bir akıllı hükümetlerarası ağ kurarak, kimliklerin ve kişisel verilerin sınır ötesi dijital işlemlerde korunması için kritik olan güvenli bir kimlik doğrulama ve yetkilendirme altyapısı oluşturmayı hedeflemektedir. Blokzincir kullanımı etkileşimlerin bütünlüğünü ve şeffaflığını garanti ederken, yapay zekâ (YZ) yöntemleri sistemin güvenilirliğini ve verimliliğini artırmaktadır. Bu unsurlar, gizliliği önemseyen ve dünya genelinde bireylerin ve organizasyonların egemenliğini destekleyen güvenilir ve güvenli bir dijital ekosistemi teşvik etme hedefine ulaşmak için NGI'nin temel bir parçasıdır. Ayrıca, fikri mülkiyet hizmetlerine odaklanmak, NGI'nin güvenli, merkeziyetsiz çevrimiçi bilgi aktarımlarının sağlanmasına yönelik vizyonu ile örtüşmekte ve sınırları aşan dijital iş birliğini artırabilecek yenilikçi teknolojileri teşvik etmektedir. Proje, geleneksel merkezi otoriteye dayalı modelleri merkezsizleştirerek ve bireyleri, işletmeleri ve hükümetleri güvenli ve verimli dijital araçlarla güçlendirerek daha sürdürülebilir bir İnternet'i teşvik etmeyi hedeflemektedir. Erişilebilir, şeffaf ve dayanıklı bir küresel çözüm uygulayarak, G-SIGN-IP, NGI'nin güvenlik, gizlilik ve dijital alanlarda güven gibi küresel zorlukları ele alan yenilikçi, kullanıcı odaklı dijital altyapıları geliştirme taahhüdünü yansıtmaktadır.

Bu makale daha sonra G-SIGN-IP'nin kavramsallaştırılması, geliştirilmesi ve gelecekteki uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgiler sağlayacaktır; şu anda 9 aylık proje süresinin 5. Ayında bulunmaktadır. Eşyazarlık yapan ana takım üyeleri ve akademik destekleyiciler olarak, bu çalışma ile bu yenilikçi projenin etki ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunmayı umuyoruz.

G-SIGN-IP Kavramsal Tasarımı

G-SIGN-IP, mevcut kimlik doğrulama ve yetkilendirme sistemlerini, blokzincirin merkeziyetsizliğini YZ destekli güvenlik ve öneri protokolleriyle birleştirerek geliştirmeyi hedeflemektedir. Geleneksel merkezi modellerin aksine, ana Güvenli Veri Aktarımı için Küresel Akıllı Devletlerarası Ağ (G-SIGN) sistemimiz daha güvenli, şeffaf ve özel sınır ötesi dijital işlemler sağlar. Blokzincir altyapısı, merkezi sistemlerde yaygın olan veri manipülasyonu ve yetkisiz erişim risklerini ortadan kaldıracaktır. AI, gerçek zamanlı karar verme ve tehdit tespiti süreçlerini geliştirecek ve sürekli sistem güvenilirliğini sağlayacaktır. Ayrıca, pilot uygulama olarak fikri mülkiyet (IP) hizmetlerinin entegrasyonu, bu teknolojinin dikkatlice incelenmemiş yenilikçi, sektöre özgü bir uygulamasını göstermektedir.

Buna göre, G-SIGN-IP'nin blokzincirinin YZ ile birleştirilerek sınır ötesi kimlik doğrulama için yenilikçi kullanımı, mevcut dijital altyapıda aşırı merkeziyetçilik, saldırılara karşı savunmasızlık ve küresel veri alışverişindeki verimsizlikler gibi ana boşlukları ele almaktadır. Projemiz, merkezi otoritelere aşırı bağımlılığı ortadan kaldırarak daha iyi veri gizliliği sağlarken, dolandırıcılık veya kimlik hırsızlığı risklerini azaltma imkânı sunan merkeziyetsiz ve güvenli bir çerçeve tanıtarak NGI Sargasso'nun hedeflerine katkıda bulunmaktadır. Geleneksel merkezi kimlik doğrulama sistemlerinin aksine, G-SIGN-IP'nin blokzinciri kullanımı şeffaflık ve izlenebilirlik garantisi sunarken, YZ, gelişen ihtiyaçlara karşı destek sağlamak için Türksat altyapısı desteğiyle ileri düzey güvenlik ve öneri mekanizmaları sunmaktadır. Ayrıca, fikri mülkiyet hizmetlerinde gerçekleştirdiğimiz pilot kullanım vaka çalışmaları, güvenilir dijital işlemlere bağlı sektörler için somut faydalar sunarak bu teknolojinin kullanıcı dostu ve pratik bir uygulamasını sergilemektedir.

G-SIGN -IP projesi, dört ana aşamadan oluşan net bir faaliyet planını izlemektedir:

- Aşama 1: Teknik Tasarım ve Çerçeve Geliştirme (1-2. Aylar):
 - Blokzincir altyapısı ve YZ destekli etkileşim protokolleri için teknik taslağı geliştirme.
 - Pilot kullanım durumlarını tasarlamak için fikri mülkiyet hizmetleri sağlayıcılarıyla ortaklıklar kurma.
 - Sınıraşan kullanım için veri koruma yasalarına (GDPR gibi) uyum konusunda başlangıç araştırması yapma.
- Aşama 2: Prototip Geliştirme (2-7. Aylar):
 - Blokzincire dayalı merkeziyetsiz kimlik doğrulama ve yetkilendirme sisteminin prototipini oluşturma.
 - Güvenilir risk veya öneri sistemi değerlendirmesi de dahil olmak üzere YZ algoritmalarını geliştirme ve ilgili güvenli altyapı unsurlarının kurulumunu sağlama.
 - Fikri mülkiyet hizmetlerinin ilk versiyonlarını pilot uygulamalar olarak uygulama.
- Aşama 3: Pilot Test ve Geri Bildirim (7-8. Aylar):

- Seçilen kullanıcılar (IP hizmet sağlayıcıları gibi) ile pilot testler gerçekleştirme.
- Geri bildirim toplama ve sistemin performansını; güvenilirlik, ölçeklenebilirlik ve kullanıcı deneyimi üzerine odaklanarak değerlendirme.
- Geri bildirimler doğrultusunda sistemi geliştirerek güvenlik denetimlerini uygulama.
- Aşama 4: Nihai Dağıtım, Dokümantasyon ve Yaygınlaştırma (8-9. Aylar):
 - Pilot testlerden gelen geri bildirimleri dikkate alarak sistemi tamamlama.
 - Fikri mülkiyet uygulamalarına odaklanarak blokzincir ağını gerçek dünya kullanımı için uygulamaya sunma.
 - Kullanıcılar tarafından daha fazla benimsenme için kullanıcı kılavuzları, teknik dokümantasyon ve açık kaynaklı havuzlar oluşturma.
 - Proje sonuçlarını yaygınlaştırma (özellikle kamu hizmeti veren kurumlar dikkate alınarak).

Her aşama, teknik ekip çalışmaları ve konu uzmanlarının desteği ile Türksat tarafından geliştirilen blokzincir altyapısının ve YZ teknolojilerinin güvenli, ölçeklenebilir ve güvenilir bir şekilde uygulanmasını sağlayarak projenin hedeflerini doğrudan desteklemektedir. Gerçek dünya pilot uygulamaları da geliştirilen sistemin etkinliğini doğrulamaktadır. Her ne kadar sistemin yeteneklerini göstermek için gerçek patent verileri kullanılıyor olsa da, idari ve yasal durumlara bağlı olarak ihtiyaç durumunda sentetik verilerden de yararlanılabilecek imkânı bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri menşeli ortağımızın da katkılarıyla, projemiz sistemlerin gerçek ortamlarda ölçeklenebilirliğini, güvenilirliğini ve uyumluluğunu sağlayarak sınır ötesi uygulamalar nezdinde kullanımın imkânı da sunabilmektedir.

G-SIGN-IP projesi, dijital kapsayıcılığı teşvik ederek ve ulaşılması zor bölgelerdeki bireylerin ve kuruluşların güvenli, merkeziyetsiz dijital hizmetlere erişimini sağladığı için olumlu bir sosyal etki yaratacaktır. Dijital kimlik doğrulama için şeffaf ve güvenilir bir sistem sunarak dolandırıcılık, kimlik hırsızlığı ve veri ihlalleri ile ilişkili riskleri azaltmaktadır. Bu, dijital işlemlere olan güveni artıracak ve dijital ekonomide daha geniş katılımlara olanak tanıyacaktır. Temel hedef kitle segmentleri arasında fikri mülkiyet hizmetleri, dijital ticaret, finansal kurumlar, sağlık, eğitim, enerji ve savunma kuruluşları (diğerlerinin yanı sıra) ve güvenli dijital altyapıya ihtiyaç duyan kamu kurumları yer almaktadır. Bilgi Toplumu'nun temel yapı taşları arasında yer alan ulusal ve uluslararası Bellek Kurumları da özellikle proje sonuçlarının yaygınlaştırılması çerçevesinde ana hedef kitlelerden birini oluşturmaktadır.

G-SIGN -IP Geliştirme Çalışmaları

NGI Sargasso inisiyatifi, finanse edilen projelerin gelişimini çeşitli önlemler ve aktivitelerle desteklemektedir. Bu önlemler proje başarısı ve sürdürülebilirliği için gereklidir. Örneğin, NGI Sargasso mentörlüğünün desteğiyle, ilgili eğitim materyalleri ve etkinlikler aracılığıyla, rehberlik için bir İş Modeli Tuvali (Business Model Canvas, BMC) hazırlanmıştır.

Proje başarısı, özel olarak belirlenmiş anahtar performans göstergeleri (KPI'lar) aracılığıyla ölçülmektedir. Örneğin, IP Bilgi Kaynakları'nın Lansmanı ve Sunucuların Yenilenebilir Enerji Kullanım Oranı, kendisi de bir KPI olarak değerlendirilebilecek bu çalışmanın sunulmasıyla birlikte tamamlanan iki KPI'dır. Bu özel ve iyi çeşitlendirilmiş KPI'lar, projenin teknik ve yönetsel olarak başarılı olmasının yolunu açmaktadır. Bu arada, teknik gelişmeler, patent başvuru süreç akışını açıklayan tasarım belgeleri gibi ilgili tasarım belgelerine dayalı olarak devam etmektedir.

Maket (Mock-up) ekranları da ABD'li ortağımızla iş birliği içinde geliştirilmektedir ve ilgili kıtalararası e-hizmet sistemi bileşenleri buna göre hazırlanacaktır. Bu yinelemeli sistem süreç ekran adımlarından bir örnek de aşağıda sunulmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Maket Ekran Örneği

The screenshot displays the G-SIGN-IP system interface. On the left is a sidebar menu with a 'PAGES' section containing 'Kisi Bilgileri' (highlighted) and a 'NOTES' section. The main area is titled 'Please fill the form with your application information' and contains six input fields arranged in two columns:

- 1 - Name
- 2 - Surname
- 3 - Nationality/Citizenship
- 4 - Application Type
- 5 - Kişi Numarası / Pasaport Numarası
- 6 - E-Mail Address

Halihazırda, Türksat tesislerinde özel bir YZ sistemi başarıyla yapılandırılmış ve devreye alınmıştır. Sistem, çok dilli ve alan özelinde YZ eğitimi kolaylaştırmak için (Meta/Facebook tarafından geliştirilen) LLAMA dil modeli ve DeepSeek tabanlı mimari ile entegre destek sunarak, Linux tabanlı bir ortamda çalıştırılmaktadır. Operasyonel güvenliği ve sürekli erişimi sağlamak için, Türksat'ın teknik ekipleriyle koordinasyon içinde ağ ve güvenlik protokolleri ile ilgili gerekli yapılandırmalar tamamlanmıştır. Sistem artık tamamen işlevsel ve yetkilendirilmiş proje katılımcılarına açık durumdadır.

YZ eğitiminin başlangıç aşaması, gizlilik gerekliliklerine uyum sağlarken gerçek dünya kullanım senaryolarını simüle etmek için patent verileri kullanılarak başlamıştır. Kullanılan model performansı, alan adaptasyonunu ve bilgi tutumunu iyileştirmek için sürekli olarak izlenmekte ve ince ayarları yapılmaktadır.

Devam eden eğitim süreci şunlara odaklanmaktadır:

- Patent yapılarını ve sınıflandırmayı anlama.
- Anahtar terimleri ve prosedürel bağlamı öğrenme.
- Patent değerlendirme iş akışlarında özetleme, kategorileştirme ve karar destek gibi görevler için yapay zekâ hazırlama.

G-SIGN-IP, artık tamamen Türksat'ın Güneş Enerji Santrali (GES) ile güçlendirilen veri merkezlerinde barındırılmaktadır. Bu proje için kullanılan sunucular, Türksat'ın GES'inden %100 yenilenebilir enerji ile beslenmektedir. G-SIGN-IP, GES tarafından sağlanan güneş enerjisinin ötesinde herhangi bir ek enerji tüketimi olmaksızın çalışmakta olup, Türksat'ın güvenli, sürekli ve yüksek performanslı veri merkezi altyapısını kullanmaktadır. Bu özellik, G-SIGN-IP'yi çevre dostu ve sürdürülebilir bir dijital çözüm olarak da ayırmaktadır.

Kurulumu tamamlanıp halihazırda kullanımda olan G-SIGN-IP sistem bileşenlerinin ana unsurları; Türksat tesislerinde, katkı veren personelin katılımıyla, proje afişi ile birlikte aşağıdaki fotoğrafta sunulmaktadır (Şekil 2). Sağlanan tüm bu kurulum yapılandırmaları, Türksat'ın yeni donanım bileşenleri edinimine bağlı olarak değiştirilebilir ve güncellenebilir; diğer şirket kaynaklarından yararlanabilir niteliktedir.

Şekil 2. G-SIGN-IP Kurulu Sistemi Ana Bileşenleri

Bu esnada, düzenli mentorluk oturumları, çekirdek proje ekibini sistem geliştirme ve iş modeli için uyarlanan varsayımlar hakkında eleştirel olmaya teşvik etmekte, geliştirilen sistemin açık olarak sürekli iyileştirilmesine olanak sunmaktadır. Buna göre, bu varsayımların doğrulanması için ilgili paydaşlarla görüşmeler yapılmaktadır. Örneğin, aşağıda sistem güveni ve kullanımı için belirlenen varsayımlar, ilgili uygulamadan (Management Consulted, 2024) ve literatürden (Medeni ve ark., 2012) yararlanılarak tanımlanmıştır.

- A. Sistemi kullanmak için ana hipotez:
 - 1. Yeni patent fikirlerine sahip öğrenciler G-SIGN-IP'yi kullanacaklar (Dolayısıyla: Öğrenciler, bu fırsata sahip olduklarında sistemi kullanır mı?)
- B. Genel müşteri/vatandaş güveni için ana hipotez:
 - 2. Kullanıcılar G-SIGN-IP'ye güvenirlir (Dolayısıyla: Öğrenciler, sistemi kullandıklarında güven duyar mı?)
- C. Güven ve güvenilirlik katmanları olarak özel hipotezler:
 - 3. Kullanıcılar ulusal e-devlet hizmeti sağlayıcılarına güvenirlir (kurumsal güven),
 - 4. Kullanıcılar uluslararası e-devlet hizmeti sağlayıcılarına güvenirlir (kurumlararası güven),
 - 5. Kullanıcılar bilgi sistemine güvenirlir (teknolojik güven)
 - 6. Kullanıcılar kendilerine güvenirlir (dijital okuryazarlık kapsamında kendine güven)
- D. Teknik varsayımlar (teknik bileşenler yeni varsayımlar ile genişletilebilir, örneğin):
 - 7. Kullanıcılar Blokzincir bileşenine güvenirlir (kullanıcı özel veri girdilerinin güvenliği)
 - 8. Kullanıcılar YZ bileşenine güvenirlir (sistem çıktılarının güvenirliliği, örneğin tavsiye motorunun sunduğu öneriler için)

Bu hipotezleri kullanarak, örneğin, eğitim odaklı grup etkileşimi kapsamında potansiyel kullanıcı olarak öğrencilerle görüşme yapılmıştır. Yanıtlar, sistem tasarımı ve iş modeli için değerli girdiler olarak, ekip tarafından incelenen ayrıntılı yorumlar da dahil olmak üzere, farklı kullanıcı görüş ve geri bildirimlerini vurgulamak için bir değerlendirme matrisi içine dahil edilmiştir. Yine akademik ve kamu kurumu temsilcileri nezdinde benzer çalışmalar yapılmakta ve bunların yenileri, bu konferans da dahil olmak üzere, planlanmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Örnek Türkçeye Uyarlanmış (Potansiyel) Kullanıcı Görüş Bildirimi

G-SIGN-IP Projesi

NGI Sargasso, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve yeni nesil internet (NGI) teknolojileri alanında inovasyonu teşvik etmeye ve Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasındaki iş birliğini güçlendirmeye odaklanmış bir destek programıdır. Bu program kapsamında kabul edilmiş olan G-SIGN-IP isimli projemiz ile kimlik doğrulama, yetkilendirme ve bilgi paylaşımı için güvenli bir sınır ötesi ağ oluşturmak üzere blokzincir ve yapay zeka altyapısı oluşturulacaktır. Proje kapsamında patent ve telif hakkı başvuruları için pilot bir model geliştirilecektir. Proje akademik kuruluşlar ve özel sektör firmaları tarafından karşılıklı etkileşime ve bilgi paylaşımına uygun olarak yürütülmektedir.

Görüşme Soruları	Evet	Hayır	Fikrim yok
Patent başvurusu yapacak olursanız, uluslararası bu sistemi kullanır mısınız?			✓
Ulusal e-Devlet hizmet sağlayıcılarına güveniyor musunuz?	✓		
Uluslararası e-Devlet işbirliklerini destekliyor musunuz?	✓		
Genel olarak bilgi sistemlerine, çevrimiçi uygulamalara güveniyor musunuz?	✓		
Dijital sistemlerin kullanımı konusunda kendinizi yeterli buluyor musunuz?			✓
Blokzincir yapılarına güveniyor musunuz?			✓
Blokzincir yapılarının devletler arası bilgi alışverişinde kullanılması durumunda ekstra güvenlik sağlayacağına inanıyor musunuz?	✓		
Yapay zeka kullanan sistemlere güveniyor musunuz?		✓	
Yapay zeka tabanlı yapıların e-Devlet sistemlerinde kullanılmasını tercih eder misiniz?	✓		
Patent başvuru aşamasında fikrinizin değerini ve risklerini görsel olarak analiz edebileceğiniz bir araç olsa kullanır mısınız?			✓

Adınız, Soyadınız:
(Zorunlu değildir)

Mesleğiniz: Özel Sektör

Tarih: 31.05.2025

Tüm bu etkileşimlerin G-SIGN-IP sisteminin geliştirilmesi için kullanılan yansıtıcı (reflective) ve kırınım (refractive) öğrenme deneyimleri olarak oldukça faydalı olduğu ekip tarafından değerlendirilmektedir (Medeni ve Medeni, 2012). Bu girdilerden de yararlanarak, tüm ilgili sistem bileşenleri şu anda proje planlarına uygun olarak geliştirilmektedir. Bütün bu değerli girdilerden projenin geleceğine yön vermek için de yararlanılmaktadır.

Gelecek Senaryoları

Bu yinelemeli çabalar doğrultusunda, gelecekteki çalışmalar da planlanmaktadır. Örneğin, geliştirmeye açık BMC'yi ve G-SIGN-IP'nin sistem tasarımını desteklemek için farklı diğer ortak paydaşlar nezdinde test edilecek yeni temel hipotezler üretilmeye çalışılmaktadır. Keza, projenin tamamlanmasını müteakip çalışmaların sürdürülebilirliğini sağlamak üzere yeni proje teklifleri tasarlanmaktadır. Örneğin, patent veritabanı entegrasyonu için G-SIGN-IP-PDB (Patent Database), enerji verimliliği ve sürdürülebilir çevre uygulamalarını desteklemek için G-SIGN-IP-EE (Energy Environment) yaklaşımları; daha başka yeni hizmet fikirlerinin geliştirilmesi için bir IDEATHON etkinliğinin gerçekleştirilmesi önerisi sunulmuştur. Geline nokta da ise, öncelikli olarak özellikle Sayısal Belge Cüzdanı (Digital Document Wallet, DW) konusuna odaklanmanın yerinde olacağına karar verilmiştir (ISC2, 2025).

Bu DW yaklaşımına yönelik olarak; bireylerin ve kuruluşların devlet tarafından verilen kişisel kayıtlar (kimlik, ehliyet, diploma) ile kurumsal varlıklar (patentler, sözleşmeler, ürün tasarımları) gibi dijital belgelerini güvenli bir şekilde saklamasını ve yönetmesini sağlayan, blokzincir tabanlı bir dijital cüzdan altyapısı önerisi üzerinde çalışmalara

başlanmıştır. Bu cüzdan AVAX (Avalanche) blokzincir teknolojisinden faydalanarak, kullanıcılarının dijital kimlikleri ve belgeleri üzerindeki mülkiyetlerini günümüzün dijital tehditlere açık ortamında yeniden kazanmasını sağlamakta ve e-devlet hizmetleriyle güvenli etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Türksat'ın, kurumsal destek, güvenlik ve ölçeklenebilirliği sağlamak için barındırma altyapısını ve e-devlet sistemleriyle entegrasyonu sağlayacağı sistem çözümü; mevcut hukuksal çerçeve, genel bilişim ve belge yönetim sistemleri standartlarıyla (örneğin, BelgeNet Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS)) da uyumlandırılacaktır. Böylelikle proje çıktıları, Türk vatandaşlarının ulusal kamu hizmetlerinde kullanabileceği dijital cüzdanın genişletilmesi için bir temel sağlayacak ve yabancılar için açık, kaynak verimli ve güvenilir bir çözüm olarak karşılıklı ülke hizmetlerinin sunulmasına zemin hazırlayacaktır.

Şu anda, Türksat tarafından geliştirilip işletilen e-Devlet Kapısı, turkiye.gov.tr (Türksat, 2025), 200'den fazla merkezi devlet kurumundan, 500'den fazla yerel yönetim kurumundan, 200'den fazla üniversiteden ve 100 özel kurumdan, devlet destekli elektrikli araç TOGG da dahil olmak üzere, 8500'den fazla hizmeti elektronik ve mobil kanallar aracılığıyla sunmaktadır. Yaklaşık 33 milyon kadın ve 35 milyon erkek kullanıcı arasında, 25-34 yaş grubu yaklaşık 15 milyonla en yüksek olup, 15-24 yaş grubu kullanıcıları yaklaşık 10 milyon ve 65+ yaş grubu ise yaklaşık 9 milyon civarındadır. 30.06.2025 itibarıyla kullanıcılar tarafından 25 milyonun üzerinde giriş kaydedilmiştir. Tüm bu istatistikler, e-devlet hizmet sunumunun karmaşıklığını ve ilgili operasyonel sorunlarının zorluklarını gözler önüne sererken, dijital eşitsizlik sorunlarını, idari ve politik meselelerle daha da karmaşıklaşan teknik sınırlamaları da hatırlatmaktadır. Velhasıl, kullanıcı memnuniyeti sürekli izlenmektedir ve e-Devlet Kapısı internet sayfası ve mobil uygulama aracılığıyla 1 milyon kullanıcının görüş ve önerilerinin alındığı “e-Devlet Kapısı Memnuniyet Anketi” sonuçlarına göre, son iki yılda e-Devlet Kapısı Kullanıcı Memnuniyet Oranı yaklaşık %95 civarındadır; bu da yeni önerilen kullanıcı dostu dijital hizmetlerin teknik tasarımı ve sunumu için zorlu bir başarı ölçütü haline gelmektedir. Buna göre kullanıcıların ilgili teknik geliştirme süreçleri içinde bir ortak yaratma yaklaşımı çerçevesinde aktif katılım sağlamaları da önemsenmektedir.

Hâlihazırda DW projesinin temel geliştirilme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve bir pilot uygulama kapsamında gösterilmesi için kaynak arayışları devam etmektedir. Önerilen proje, pilot vaka gerçekleştirimi ile tamamlandığında, ekosistemi kamu kurumlarını (örneğin bakanlıklar, belediyeler), vatandaşları, geliştiricileri, akademiye ve ilgili diğer ulusal ve uluslararası Bellek Kurumlarını içerecektir. Türksat, bu ekosisteminin ana koordinatörü olarak rol alacak, mevcut kamu sektörü ortaklıklarını ve ağlarını kullanarak DW uygulamasının gerçek yaşam kullanım senaryolarına entegrasyonunu ve benimsenmesini teşvik edecektir.

Sonuç

Bu çalışma, yenilikçi G-SIGN-IP projesinin kavramsal tasarımı, planlı geliştirme çalışmaları ve gelecekteki kullanım senaryoları hakkında ayrıntılı bilgi sağlamıştır. Bu proje, özellikle patent hizmetlerine odaklanarak kıtalararası hizmet sunumunda öncü bir yaklaşım sergilemektedir. İlgili G-SIGN-IP teknik tasarımı, uygulama ve test sonuçları ayrıca ayrı raporlar olarak belgeleneyecektir; bu sonuçlar da gelecekteki akademik ve profesyonel çalışmalar için yenilikçi bir girdi olarak kullanılabilir.

Nihai olarak, bu yeni sistemin, E-Devlet Kapısı'nda ulusal e-hizmet sunumunu bütünleyerek, farklı alanlarda ve yaşamsal olaylarda diğer hizmetlerin sunulmasına olanak sağlaması öngörülmektedir. Örneğin, G-SIGN-DW, dijital belge alanındaki e-hizmetler için kullanılabilir. Buna göre, sağlanan çözüm, mülkiyet ve kullanım hakkında bilgi vermenin yanı sıra, depolama, kataloglama, dizinleme gibi alanlarda blokzincir tabanlı ve ihtiyaç durumunda YZ desteği de sağlayan bir araç sunarak Bilgi Merkezleri ve Bellek Kurumlarının hizmet işlevselliğini önemli ölçüde artırabilir. Öte yandan, yenilikçi ve geleneksel finansal işlevlerle fiziksel özelliklerin dijital cüzdanlara güvenilir bir şekilde entegre edilmesi gibi en son teknolojik gündem konuları, bu yenilikçi girişimlerin bir parçası olarak tartışmaya açık olacaktır.

Umut etmekteyiz ki bu proje sonuçları ulusal, uluslararası ve kıtalararası e-devlet hizmetlerinin geliştirilmesi ve sağlanması üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Hatta, gezegenlerarası bilgi ve belge hizmetlerinin (vatandaş olmayan "yabancılarla") değerlendirildiği çok uzak olmayan bir geleceği bile hayal edebilmek şimdiden mümkündür.

Teşekkür

Bu çalışmanın konusu olarak, G-SIGN-IP projesi, 101092887 numaralı hibe sözleşmesi çerçevesinde NGI Sargasso projesi kapsamında finanse edilmektedir. Projemizin gerçekleştirilmesinde kıymetli katkılarından dolayı Türksat Teknik Ekibimize, Mentorlarımıza, Destekçilerimize ve diğer ilgili Paydaşlarımıza teşekkür ederiz. Ancak, ifade

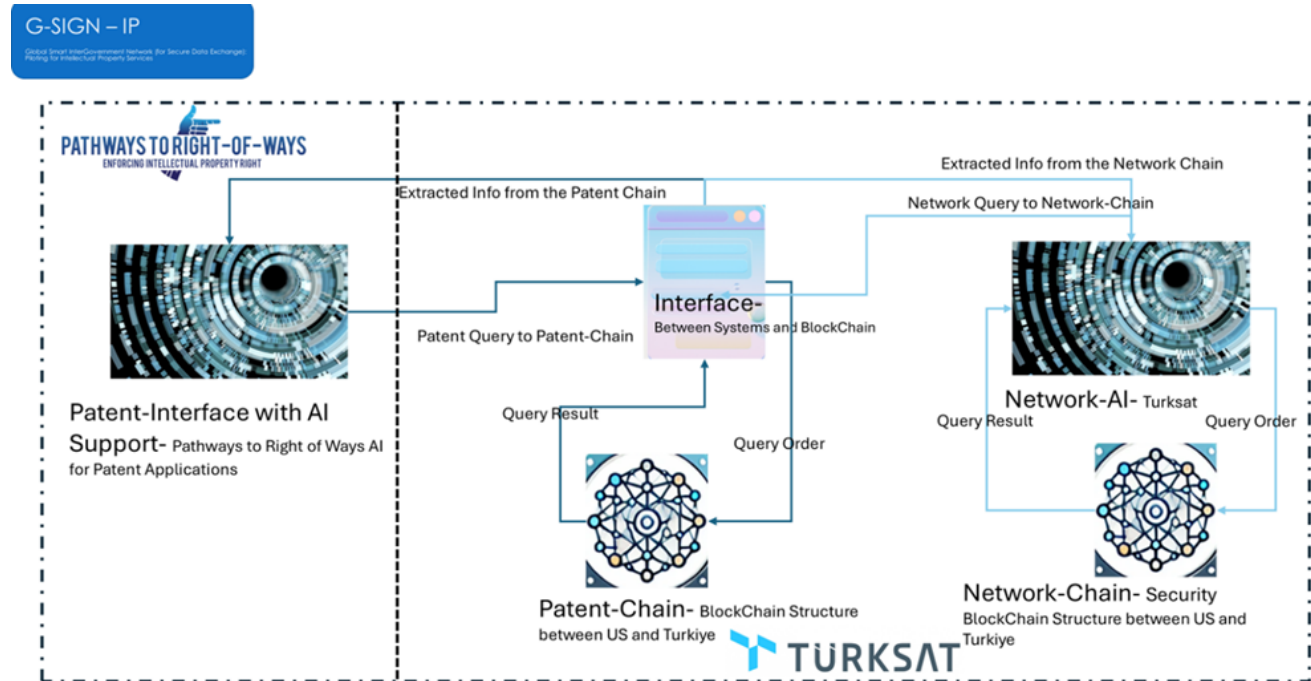
edilen görüşler ve düşünceler yalnızca yazar(lar)ın olup, Avrupa Birliği veya Avrupa Komisyonu'nun görüşlerini yansıtmak zorunda değildir. Ne Avrupa Birliği ne de hibe veren otorite bu konulardan sorumlu tutulamaz.

Kaynakça

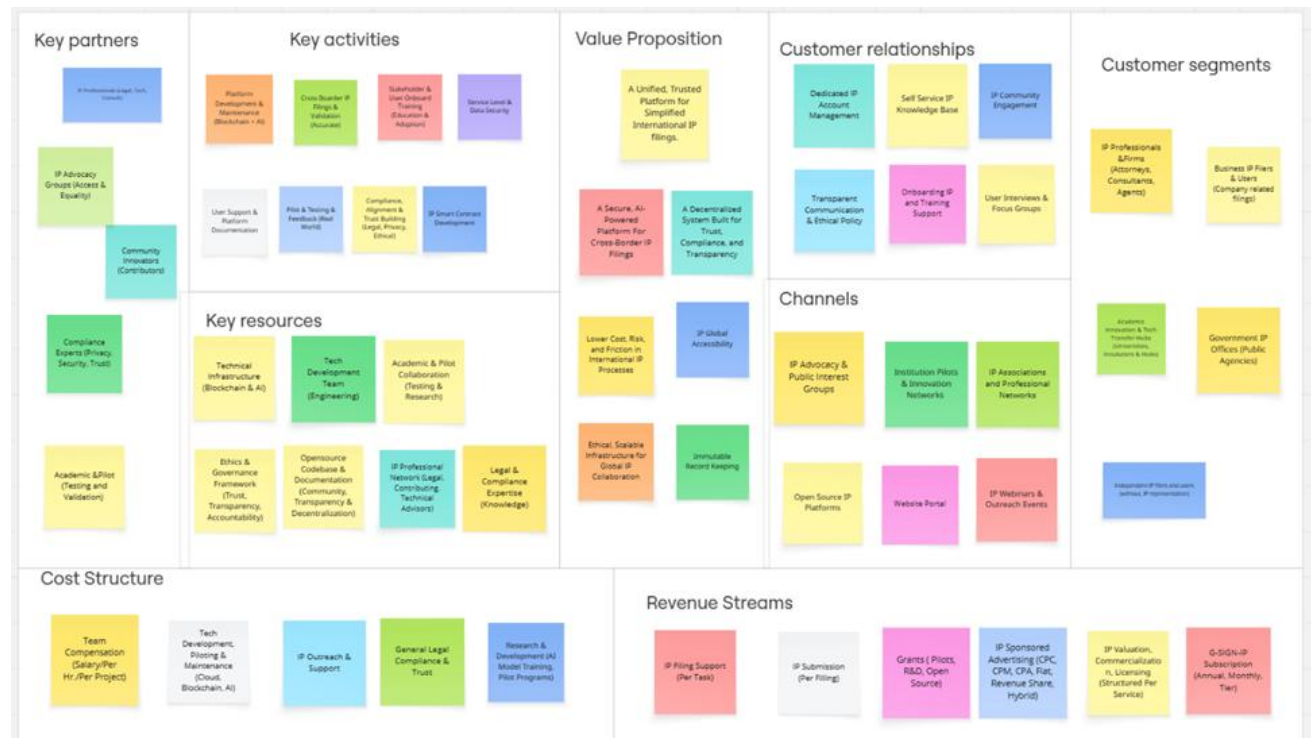
- Avrupa Komisyonu (2025). eGovernment Benchmark 2025 Insight Report. <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2025/06/eGovernmentBenchmark-2025-Insight-Report.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2025).
- Avrupa Komisyonu (2015). The End of STORK 2.0: Major Achievements in Making Access to Mobility In EU Smarter, <https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/news/end-stork-20-major-achievements-making-access-mobility-eu-smarter> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- eSENS. (2017). eSENS <https://www.esens.eu> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)
- ISC2 (2025) *Understanding the European Digital Identity Wallet* <https://www.isc2.org/Insights/2025/04/Understanding-the-European-Digital-Identity-Wallet> (Erişim Tarihi: 01.08.2025).
- Management Consulted (2024) *what-is-a-hypothesis/ What Is A Hypothesis*, <https://managementconsulted.com/what-is-a-hypothesis/> (Erişim Tarihi: 01.06.2025).
- Medeni, T.D., Cetin, Y., Balci, A., Ozkan, S. (2012) The Demand Side for Development of E-Government Services and Gateway in Turkey: Taking Citizen Perceptions and Suggestions into Account. *Digital Democracy: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, Vol 1, pp.1386-1406.
- Medeni, T.D. and Medeni, İ.T. (2012). Reflection and refraction for knowledge Management systems. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, Vol 4, No 1, 2012 ISSN: 2146-0744 (Online) https://sobiad.org/eJOURNALS/journal_IJEBEG/archives/2012_1/tunc_medeni.pdf
- Medeni, T.D., Medeni, İ.T., Soylu, D. (2018) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/586239> Reflections and suggestions on cross-country electronic services for transportation, logistics. *Journal of Naval Sciences and Engineering*, 2018, Vol. 14, No.2, pp.100-109
- Mirkovski, K., Rouibah, K., Lowry, P., Paliszkievicz, J. and Ganc, M. (2024), "Cross-country determinants of citizens' e-government reuse intention: empirical evidence from Kuwait and Poland", *Information Technology & People*, Vol. 37 No. 4, pp. 1864-1896.
- NGI Sargasso, (2023) *D3.1 Open Call Documentation*. (Erişim Tarihi: 15.06.2025)
- Protopappas, L., Sideridis, A. B., Yialouris, C. P. (2020) *Implementation Issues of Cross Border e-Government Systems and Services*. HAICTA 2020 Conference, Greece.
- Türksat (2025) *e-Devlet Kapısı Giriş İstatistikleri* <https://www.turkiye.gov.tr/edevlet-istatistikleri?giris=Istatistikleri> (Erişim Tarihi: 01.08.2025).

Ekler (İngilizce Hazırlanmış Proje Materyalleri)

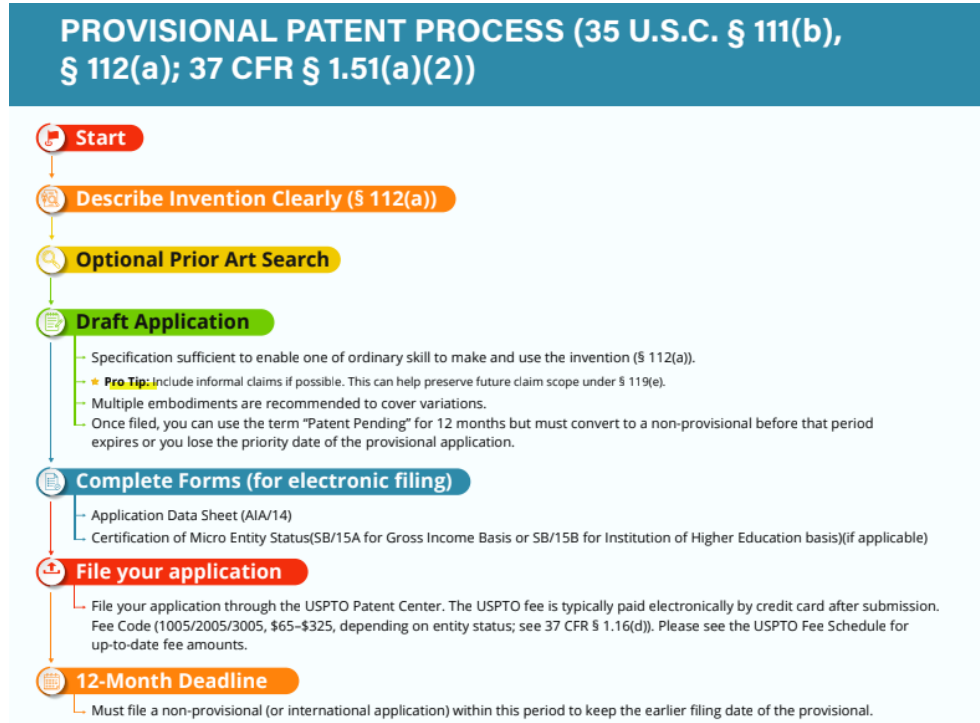
Genel G-SIGN -IP Kavramsal Sistem Mimarisi

BMC

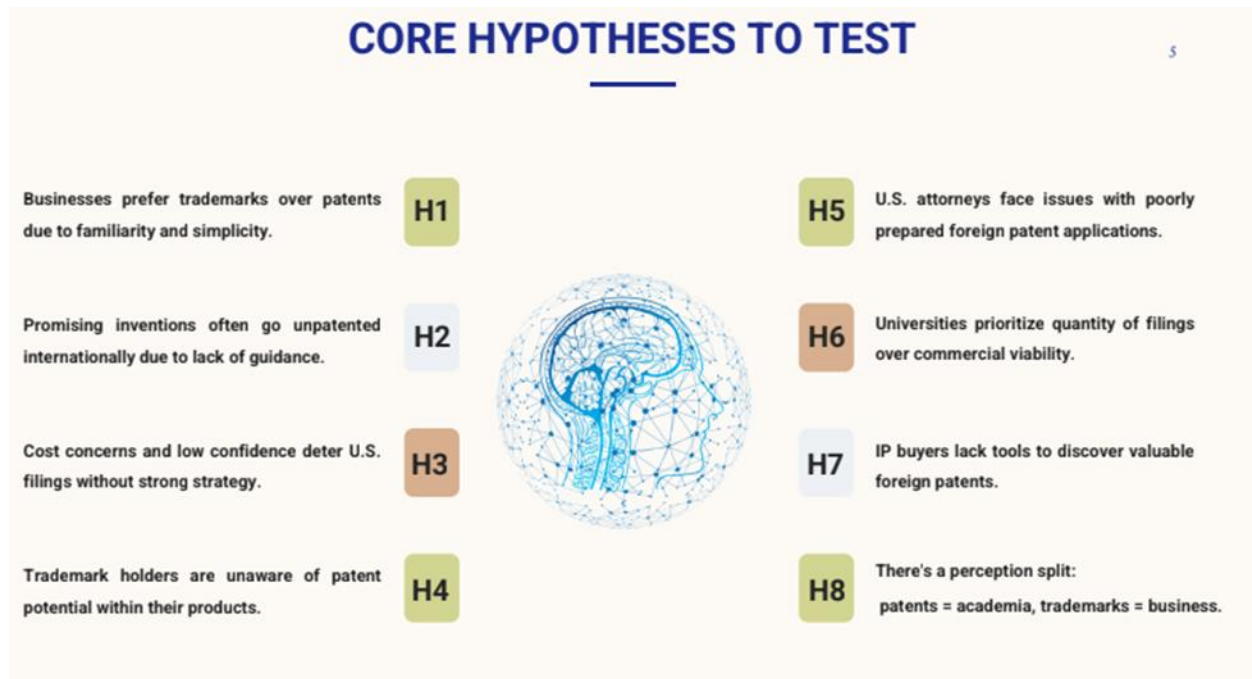

Geçici Patent Başvuru Sürecine Dayalı Bilgi Kaynakları ve Akış Diyagramları Örneği

Örnek Hipotez Doğrulama ve Değerlendirme Matrisi

Interview Focus Group		HYPOTHESIS VALIDATION MATRIX							
Interviewer	Hypothesis General Use H1	General Trust H2	Technical Trust H3	Intermittent Trust H4	Technical Trust H5	Self-trust (Digital Library) H6	Blockchain (Input Security) H7	AI (Output Reliability) H8	
I1									
I2	Confirm		Confirm	Not Applicable	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	
I3	Confirm	Confirm	Confirm		Confirm	Confirm	Not Applicable		
I4	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	
I5	Confirm	Confirm	Confirm	Not Applicable	Confirm				
I6	Confirm			Confirm					
I7									
I8	Confirm		Confirm		Confirm				
I9	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Not Applicable	Not Applicable	
I10									
Refute	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Confirm	Not Applicable	Not Applicable	

Elektronik Belge Yönetim Sistemlerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamındaki Rollerini: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği

Simge Kaya¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, Elektronik Belge Yönetim Sistemlerinin (EBYS) faydalarını ve çevresel etki bağlamındaki rollerini analiz etmektir. Bu kapsamda, bir vakıf üniversitesinde kullanılmakta olan EBYS örneği üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, araştırma yöntemi olarak betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, 01.01.2024–31.12.2024 tarihleri arasında sistemde üretilen veya sisteme dâhil edilen belgeler; sayfa sayıları, belgelerin kuruma geliş şekilleri, sevk işlemleri gibi değişkenler, kâğıt tasarrufu, kurtarılan ağaç sayısı, tasarruf edilen su miktarı, engellenen atık miktarı ve üretilmeyen CO2 miktarı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Kurum EBYS’si üzerinden alınan verilerle analizler gerçekleştirilerek sunulmuştur. Bulgular, incelenen bir yıllık dönem içerisinde EBYS üzerinden toplam 36.380 kg kâğıt tasarrufu, 136.428 litre su tasarrufu, yaklaşık 27 ağaç kurtarımı, 7.731 kg CO2 salınımının önlenmesi ve 546 kg atık oluşumunun engellenmesi gibi önemli çevresel kazanımlar sağlandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, insan gücü, fiziksel arşiv alanı, kırtasiye malzemeleri, kargo süreçleri, zaman ve enerji kullanımı gibi alanlarda da tasarruflar bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca, sistemde dosyalanan belgeler, kurumda oluşturulan belgelerin sevk sayıları, kurum dışına gönderim türleri ve kurum dışından gelen belgelerin kurum içi sevk süreçlerine ilişkin bulgular da sunulmuştur. Çalışma, elde edilen bulgular ve literatür doğrultusunda değerlendirilerek sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Belge Yönetim Sistemi, EBYS, Çevresel Etki, Sürdürülebilirlik, Tasarruf.

Giriş

Dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmeler neredeyse tüm çalışma alanlarını etkilemiştir. Bu gelişmelerden etkilenen alanlardan biri de kurumlardaki belge yönetimi süreçleridir. Gelişen teknoloji sayesinde kurumlar belge yönetim süreçlerini Elektronik Belge Yönetim Sistemleri (EBYS) aracılığıyla yürütmeye başlamışlardır (Balci, 2023). EBYS, kurum kültürünü doğrudan etkilemiş, kurumlarda belge yönetimi alanında teknoloji kaynaklı değişim ve dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır (Çiçek, 2023). Belge yönetimi süreçlerinin fiziksel ortamdan elektronik ortama geçilmesi, kurumlar ve belge yönetiminden sorumlu personeller için birçok faydayı da beraberinde getirmiştir. Bu faydalar arasında maliyet, hız, mekândan tasarruf ve erişilebilirlik gibi unsurlar gelmektedir. Bununla birlikte EBYS’lerin kurumsal süreçlerin etkili bir şekilde yürütülebilmesi için bir gereklilik olduğu ve verilerin kaybolmasını ve yapılan işlerin tekrar etmesini de önlediği belirtilmektedir (Hase ve Galt, 2011, akt. Demirtel ve Bayram, 2014).

EBYS, kurumlar için yalnızca operasyonel süreçleri hızlandıran bir araç değil, aynı zamanda maliyetleri azaltan ve enerji kullanımında tasarruf sağlayan stratejik bir sistemdir. Kâğıt kullanımını önemli ölçüde düşürmesi sayesinde çevresel zararı en aza indirebilir, böylece sürdürülebilirlik politikalarına destek verebilir ve çevre dostu bir gelecek için önemli bir adım oluşturabilir (Ekin ve Elitok, 2024). EBYS, belgelerle ilgili işlemlerin daha kısa sürede tamamlanmasını sağlarken, fiziksel belgelerde ortaya çıkan kâğıt, posta, arşivleme ve depolama gibi giderleri de tamamen ortadan kaldırmaktadır (Eroğlu ve Külcü, 2014, s. 332). Kurumlar için kâğıt tüketimini en aza indirmek, çevre koruma açısından büyük önem taşır. Elektronik Belge Yönetim Sistemleri gibi dijital teknolojilerin geniş ölçekte kullanılması, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasına anlamlı katkılar sunabilir. EBYS’nin geniş çapta kullanılmaya başlanması, hem yerel hem de küresel ölçekte çevre farkındalığının gelişmesine katkı sağlayarak kaynakların daha verimli kullanılmasına imkân tanır. Bu sayede dijital dönüşüm, sürdürülebilirlik ile entegre bir biçimde ilerler ve kurumların ekonomik olduğu kadar ekolojik açıdan da daha sorumlu bir yaklaşım benimsemelerine zemin hazırlar. EBYS’nin çevreye olan etkileri yalnızca kısa vadeli faydalarla sınırlı kalmaz; uzun vadede çevre dostu politikaların yaygınlaşmasını destekleyebilir (Solhan, 2016).

Literatürde EBYS’lerin önemi ve faydaları, çevresel etkileri ve maliyet konularını ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. EBYS’lerin amaçları, önemi ve faydaları vurgulanan çeşitli çalışmalar (Cumpa vd., 2023; Emiralioglu, 2021; Küçükkeleş, 2017; Yalçınkaya, 2016; Yeter ve Temiz, 2021), belgelerin sistem üzerinden elektronik ortamda

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, simgekayaa10@gmail.com

üretimiyle çevreye sağlanan katkıların vurgulandığı çalışmalar (Ekin ve Elitok, 2024) ve sistemin getirdiği maliyet, hız, tasarruf ve verimliliğin incelendiği çalışmalar (Özdemir, t.y.; Özdaş ve Tüfekçi, 2023; Şimşek, 2017) bulunmaktadır.

Mevcut çalışma ile kurumda EBYS kullanımının getirdiği faydaların ve çevreye olan etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

S1. Kurumun iş süreçlerinde elektronik ortam üzerinden kullanılan belgelerin çevreye etkileri nelerdir?

S2. Kurumun elektronik belge yönetim sistemi aracılığıyla elde ettiği maliyet avantajı nedir?

Çalışmanın ilk bölümünde EBYS'lerin kurumlar açısından önemine ve faydalarına vurgu yapılmıştır. Ardından araştırma soruları çerçevesinde EBYS'lerin faydaları, çevreye olan etkileri, maliyet ve zaman açısından etkilerini inceleyen çalışmalar ele alınmıştır. Bir diğer bölümde ise, çalışma kapsamında analiz edilen kurumun EBYS'sinden elde edilen verileri içeren araştırma bulgularına yer verilmiştir. Son olarak, çalışmanın bulguları ve literatür değerlendirilerek EBYS kullanımının faydaları ve çevreye olan etkisi ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Literatür Değerlendirmesi

Dijitalleşen ve bilginin öneminin arttığı günümüzde, gelişen teknolojiler ile geleneksel belge yönetimi süreçleri yerini elektronik belge yönetimi süreçlerine bırakmıştır (Balcı, 2023). Değişen bu süreç beraberinde güvenlik, maliyet, sürat, verimlilik ve bilgi yönetimine katkı gibi faydaları getirerek yüksek düzeyde bir verimlilik sunmaktadır (Önaçan vd., 2012). EBYS, belgelerin dijital ortamda oluşturulmasını, depolanmasını, yönetilmesini ve paylaşılmasını sağlayarak kâğıt tabanlı süreçlerin dijital ortamda yürütülmesine imkân tanır. Bu sayede belgelerin erişilebilirliği artar, iş akışları hızlanır, yasal gerekliliklere uyum sağlanır ve güvenlik korunur. EBYS, belge arama ve paylaşımını kolaylaştırarak kurumların bilgiye erişimini ve verimliliğini artıran önemli bir araçtır (Nur, 2024). İhtiyaç duyulan bilgi ve belgelere kısa sürede erişebilmek, kurum içindeki faaliyetlerin verimli ve etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlar (Gary ve David, 2005, s. 134).

EBYS, dijital dönüşümün temel unsurlarından biri olup, kuruluşlara belgelerini dijital ortamda yönetme olanağı sunar. Kâğıt tabanlı süreçlerin yavaşlığı ve karmaşıklığını ortadan kaldırarak belge yönetimini daha hızlı, güvenli ve verimli hâle getirir (Ekin ve Elitok, 2024). Teknolojinin sunduğu yenilikçi ürün ve hizmet anlayışıyla geliştirilen EBYS'yi etkin biçimde kullanan kurumlar, pek çok yönden avantaj elde etmektedir (Yetişir, 2011, s. 16). Sistem sayesinde kırtasiye, haberleşme, personel, depolama ve ofis alanı gibi kalemlerde önemli maliyet tasarrufu sağlanır. İş akışı yönetimi, bilgi akışının kurum içindeki tüm aşamalarda kesintisiz ilerlemesine imkân tanır ve belgelerin doğru kişiye veya birime hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlar. EBYS, ekip çalışmasını güçlendirerek çalışanların işlerine odaklanmasını kolaylaştırır, aynı zamanda objektif değerlendirme yapılmasına zemin hazırlar. Süreçlerin aksamadan ve hızlı biçimde yürütülmesini desteklerken, belgelerin tek bir veri havuzunda toplanması yönetimi ve arşivlemeyi kolaylaştırır, güvenli bir kurumsal hafıza oluşturur. Bunun yanı sıra, gereksiz belge birikimini önleyerek içerik kalitesini yükseltir ve işlem maliyetlerini azaltır (Küçükkeleş, 2017).

Eslami'ye (2010, s. 39) göre EBYS'nin temel amaçları; zaman ve mekân kısıtını ortadan kaldırmak, hata oranlarını mümkün olduğunca azaltmak, kâğıt kullanımını düşürerek buna bağlı olarak daha az ağaç kesilmesini sağlamak ve böylece çevreye katkıda bulunmaktır. EBYS, kâğıt kullanımını en aza indirerek orman kaynaklarının korunmasına, karbon ayak izinin küçülmesine ve atık miktarının azalmasına önemli katkılar sağlar. Geleneksel kâğıt tüketimiyle bağlantılı enerji harcaması, su kullanımı ve sera gazı salınımı gibi çevresel etkiler, belgelerin dijital ortamda işlenmesi sayesinde büyük ölçüde düşürülür (Ekin ve Elitok, 2024). EBYS, kâğıt kullanımını yaklaşık üçte bir oranında azaltabilecek bir çalışma esnekliği sunarken, kâğıt üretiminden kaynaklanan çevre kirliliğini önlemeye yönelik çeşitli çevreci olanaklar da sağlamaktadır (Yalçınkaya, 2016).

EBYS kullanımı sayesinde kâğıt tasarrufunun yanı sıra kurye ve posta giderleri ile personel maliyetlerinde önemli azalmalar sağlanmaktadır. Fiziksel belgelerin korunması ve depolanmasıyla ilgili harcamalar düşerken, belge dosyalama, arşivleme ve depolama masrafları da minimum seviyeye iner. Ayrıca, belgelerin farklı birimlerde gereksiz yere çoğaltılmaması da ek tasarruflar yaratır. Böylelikle, EBYS ile belgeler üzerindeki işlemler daha kısa sürede tamamlanırken, kâğıt, posta, arşivleme ve depolama gibi fiziksel belge kaynaklı maliyetler ortadan kalkmaktadır (Eroğlu ve Külcü, 2014, s. 332; Johnson ve Bowen, 2005, s. 134).

EBYS, kurumlarda belge yönetimi süreçlerinin hızını önemli ölçüde artırmaktadır (Eroğlu ve Külcü, 2014). Geleneksel yöntemlere göre çok daha kısa sürede gerçekleşen bu işlemler, sürecin etkinliğini ve akıcılığını sağlar. Sistem, belgelerin 7/24 takibini mümkün kılar, sürekli belge akışı sunar ve belgelerin durumunu izleme imkânı verir. Ayrıca, yetki bazlı raporlama yapılabilir ve belgeler aynı anda birden fazla birime gönderilebilir (On, 2014). Bununla birlikte, EBYS kullanımıyla birlikte kurumlar arasındaki yazışmalarda KEP sisteminin tercih edilmesi, kurumlar arası belge taşıma işlemleri için personel ihtiyacını ve iş gücünü ortadan kaldırmaktadır (Şimşek, 2017).

Literatürde EBYS'lerin faydalarının ele alındığı çalışmalarda, bu sistemlerin sağladığı maliyet tasarrufu, hizmet hızı, belge durum takibi imkânı, güvenlik, verimlilik, çevresel faydalar, kırtasiyecilik süreçlerinde ve insan gücüne duyulan ihtiyaçta azalmalar sağladığı vurgulanmıştır (Cumpa vd., 2023; Emiralioğlu, 2021; Küçükkeleş, 2017; Yalçınkaya, 2016; Yeter ve Temiz, 2021). Bununla birlikte, EBYS kullanımının çevresel etkilerinin değerlendirildiği bir çalışmada, EBYS'lerin kâğıt kullanımını azaltarak çevresel etkileri en aza indirdiği vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, 2023 yılı içerisinde 113 ağacın kurtarıldığı, 572 ton su tasarrufu sağlandığı, 32,4 ton CO2 emisyonunun ve 2,3 ton atığın engellendiğini göstermektedir (Ekin ve Elitok, 2024). EBYS kullanımının tasarrufa etkilerinin incelendiği bir çalışmada, özellikle kurumlar arası yazışmalarda insan gücüne duyulan ihtiyacın azaldığı vurgulanmıştır. Bir başka çalışmada ise, fiziksel ortamda yürütülen belge paylaşımı süreçlerinin yıllık maliyetinin 23.414 TL olduğu, belgelerin gönderilmesi ve alınması süreçlerinde geçen zamanın maliyeti ise yıllık 3.905.702 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmada, kurumlar arası belge paylaşımlarında EBYS'lerin bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır (Özdaş ve Tüfekçi, 2023).

Gaziantep Üniversitesi örneğinde gerçekleştirilen bir araştırma, EBYS'nin üniversitelere çeşitli açılardan tasarruf sağladığını göstermektedir (Özdemir, 2014). Çalışmada, sistemin üç aylık kullanımında yaklaşık 579 kg, yıllık olarak ise ek ve dağıtım evraklarla birlikte 4,64 ton kâğıt tasarrufu sağlandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte EBYS, yalnızca kâğıt tüketimini azaltmakla sınırlı kalmayıp, belge üretim ve dolaşım süreçlerinde hız kazandırarak zaman tasarrufu, evrak dağıtımı ve arşivleme iş yükünü ortadan kaldırarak enerji tasarrufu, fiziksel arşiv ihtiyacını azaltarak ise mekân tasarrufu sağlamaktadır. Dolayısıyla EBYS, üniversitelerin hem maliyetlerini azaltan hem de kurumsal verimliliğini artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Özdemir, 2014).

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde, EBYS'nin kurumsal işleyişe sağladığı katkıların özellikle maliyet tasarrufu, süreçlerin hızlanması, verimliliğin artması, güvenli belge yönetimi ve çevresel sürdürülebilirlik boyutlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışmalarda, kâğıt tüketiminin azaltılmasıyla birlikte çevresel kaynakların korunması, karbon emisyonlarının düşürülmesi ve atık miktarının azalması gibi çevresel faydaların öne çıktığı; bunun yanı sıra işgücü ihtiyacında azalma, iş akışlarının iyileştirilmesi ve kurumsal hafıza oluşturulması gibi yönetsel kazanımların da dikkat çekici olduğu ortaya konmuştur. Bulgular, EBYS'nin yalnızca operasyonel süreçleri dijitalleştiren bir araç olmanın ötesinde, kurumların sürdürülebilirlik hedefleri ve dijital dönüşüm politikaları ile bütünleşen stratejik bir unsur haline geldiğini göstermektedir.

Yöntem

Bu çalışmada bir üniversitenin kullanmakta olduğu Elektronik Belge Yönetim Sistemi'nin kuruma sağladığı faydaların ve çevreye olan katkılarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Mevcut çalışma, nicel araştırma yaklaşımı benimsenerek yürütülmüştür. Araştırma yöntemi olarak ise betimleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada belirtilen araştırma sorularını yanıtlayabilmek için EBYS'nin sağladığı çevresel etkiler ve tasarruf üzerine odaklanılmıştır. Analizler, 01.01.2024 – 31.12.2024 tarihleri arasında sistemde oluşturulan belgeler üzerinden, EBYS'nin arama ve raporlama özellikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sistemde yer alan tüm belge türleri (kurum dışı gelen, kurum dışı giden, kurum içi giden, kurul karar evrakları ve formlar) analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Belge sayıları ve belgelerin ekleriyle birlikte oluşturduğu toplam sayfa sayısı üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Belirtilen tarih aralığında sistemde oluşturulmuş tüm belgeler için çevreye olan etkileri kâğıt tasarrufu, kurtarılan su miktarı, kurtarılan ağaç sayısı, üretilmeyen CO2 miktarı ve engellenen atık miktarı değerleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu değerler sistem üzerinde sunulan raporlamalar üzerinden elde edilmiştir. Sistemde sunulan çevresel etki miktarlarının aşağıdaki bilgiler doğrultusunda yapıldığı belirtilmiştir:

- 1 adet A4 için 600 ml su, 34 g CO2 ve 2,4 g atık kullanılmaktadır.
- Yılda 3,5 milyon ton kâğıt üretilirken 70.000 ağaç kullanılıyor. Ortalama bir ağaçtan 8.300 adet A4 sayfası üretiliyor.
- 1 ton A4 kâğıt üretiminde 26.700 litre su kullanılmaktadır; 1 A4 sayfası için 600 ml su kullanılır.

- 1 ton A4 üretiminde 1,36 ton CO2 açığa çıkmaktadır; bu miktar 6 silindirli bir aracın 3.800 km yol gitmesinde açığa çıkan CO2 miktarına eşittir.
- Bir ton kâğıt üretiminde 96 kg çöp oluşmaktadır.

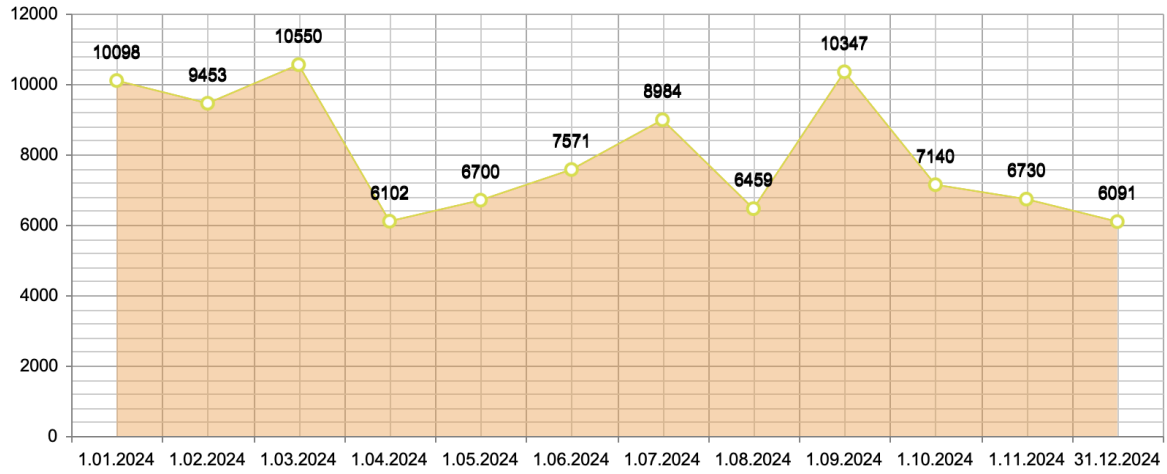
Elde edilen veriler Excel ortamına aktarılarak JASP analiz programı üzerinden betimsel istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir. Veri güvenilirliği için sistem kayıtları farklı sorgulamalarla karşılaştırılmıştır. Çalışma yalnızca belirtilen tarih aralığında oluşturulan belgeleri kapsamaktadır; belgelerin içerik analizi yapılmamış, yalnızca sayısal veriler üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Çevresel etki hesaplamalarında kullanılan katsayılar sistem tarafından sunulan standart değerlerdir.

Çevresel etkilerin yanı sıra, sistem üzerinde dosyalanan belge sayıları, kurum içi ve kurum dışı belge sevk sayıları ve kurum dışı belge gönderim türleri de araştırma kapsamına dâhil edilmiş ve analizler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Böylece, yalnızca çevresel etkiler değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde iş gücü, zaman, fiziki arşiv mekânları, kırtasiye ve kargo maliyetleri gibi operasyonel tasarrufların da ortaya konulması mümkün olmuştur.

Bulgular

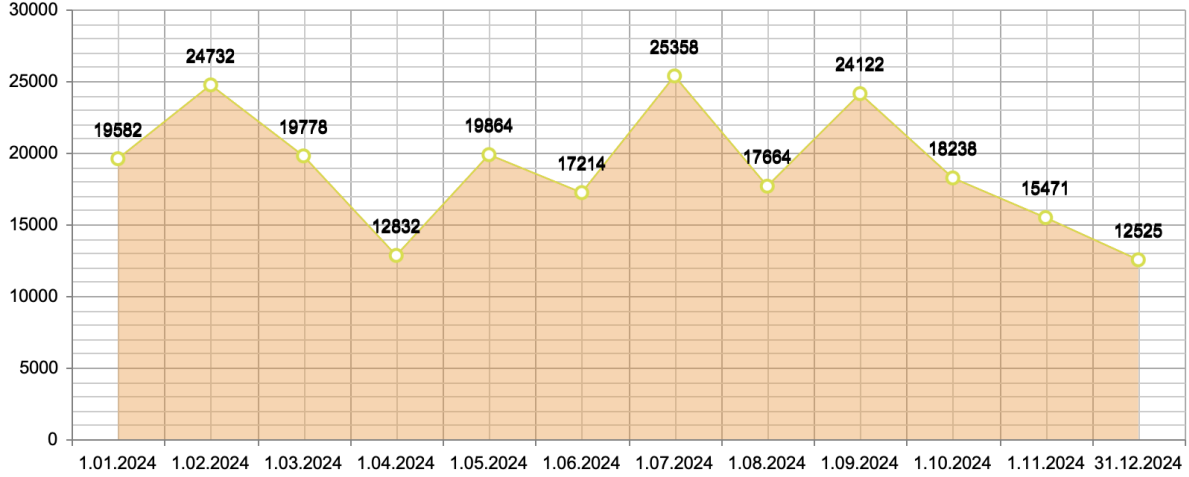
Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak belge sayıları, belgelerin toplam sayfa sayıları ve bu belgelerin çevreye olan etkileri ele alınmıştır. Ardından bu belgelerin dosyalanma sayıları, sevk sayıları ve gönderim türleri üzerinden analizler sunulmuştur.

Tablo 1. EBYS Üzerinde Oluşturulmuş Toplam Belge Sayıları

Tablo 1, belirtilen zaman dilimi içerisinde kurumda oluşturulan belge sayılarının aylara göre dağılımını sunmaktadır. Kurumda 2024 yılı içerisinde toplamda 96.225 adet belge oluşturulmuştur. Tabloya göre, aylık olarak oluşturulmuş belge sayıları incelendiğinde en fazla belgenin sırasıyla Mart (10.550 belge), Eylül (10.347 belge) ve Ocak (10.098 belge) aylarında oluşturulduğu görülmektedir.

Tablo 2. EBYS Üzerinde Oluşturulmuş Toplam Belge Sayıları

Tablo 2’de gösterilen aylara göre oluşturulmuş grafikte ise belgelerin toplam sayfa sayıları verilmektedir. Toplam sayfa sayısı belgenin üst yazısı altında yer alan ekler ile birlikte değerlendirilmektedir. En çok sayfa sayısı kullanılmış aylara bakıldığında, Temmuz (25.358 belge), Şubat (24.732 belge) ve Eylül (24.122 belge) ayları olduğu görülmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, belge sayısı ile sayfa sayısı arasında doğrudan bir paralellik bulunmadığı görülmektedir. Bazı aylarda belge sayısı görece düşük olmasına rağmen eklerin yoğunluğu toplam sayfa sayısını artırırken, bazı aylarda ise belge sayısının fazla olmasına karşın eklerin sınırlı olması toplam sayfa sayısının daha düşük olmasına neden olmuştur.

Tablo 3. Aylara Göre EBYs’de Oluşturulan Belgelerin Kâğıt Tasarrufu Miktarı

Aylar	Oluşturulan Belge Sayısı	Oluşturulan Sayfa Sayısı	Kâğıt Tasarrufu
Ocak	10.098	19.582	3.133,12 kg
Şubat	9.453	24.732	3.957,12 kg
Mart	10.550	19.778	3.164,48 kg
Nisan	6.102	12.832	2.053,12 kg
Mayıs	6.700	19.864	3.178,24 kg
Haziran	7.571	17.214	2.754,24 kg
Temmuz	8.984	25.358	4.057,28 kg
Ağustos	6.459	17.664	2.826,24 kg
Eylül	10.347	24.122	3.859,52 kg
Ekim	7.140	18.238	2.918,08 kg
Kasım	6.730	15.471	2.475,36 kg
Aralık	6.091	12.525	2.004,00 kg
Toplam	96.225	227.380	36.380,80 kg

Çalışma kapsamına alınan zaman dilimi içerisinde sistemde toplamda 96.225 belge oluşturulmuştur. Tablo 3’te gösterilen aylara göre oluşturulmuş belge sayılarına bakıldığında, en fazla belgenin Mart, Eylül ve Ocak aylarında oluşturulduğu görülmektedir. Toplamda 227.380 sayfa oluşturulmuştur. En fazla sayfa sayısı sırasıyla Temmuz, Şubat ve Eylül aylarında oluşturulmuştur. Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’te; “Belgeler, A4 (210x297 mm) boyutu dikkate alınarak hazırlanır.” ve “Zorunlu hallerde veya olağanüstü durumlarda hazırlanacak belgeler, parafı nüshası hazırlayan idarede kalacak şekilde en az iki nüsha olarak düzenlenir.” ifadeleri yer almaktadır. Bir A4 boyutundaki kâğıt yaklaşık 80 gram (0.00008 ton) olarak tartılmıştır. Bu durumda sistem üzerinde elektronik olarak oluşturulan toplam 227.380 sayfanın fiziksel olarak iki nüsha olarak hazırlandığı düşünüldüğünde, yaklaşık 36.380 kg kâğıttan tasarruf edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Aylara Göre EBYS’de Oluşturulan Belgeler ile Kurtarılan Ağaç Sayısı

Aylar	Oluşturulan Belge Sayısı	Oluşturulan Sayfa Sayısı	Kurtarılan Ağaç Sayısı
Ocak	10.098	19.582	2,36
Şubat	9.453	24.732	2,98
Mart	10.550	19.778	2,38
Nisan	6.102	12.832	1,55
Mayıs	6.700	19.864	2,39
Haziran	7.571	17.214	2,07
Temmuz	8.984	25.358	3,06
Ağustos	6.459	17.664	2,13
Eylül	10.347	24.122	2,91
Ekim	7.140	18.238	2,20
Kasım	6.730	15.471	1,86
Aralık	6.091	12.525	1,51
Toplam	96.225	227.380	27,40

Tablo 4, aylara göre sistemde oluşturulan belgelerin fiziki olarak hazırlanması durumunda kurtarılan ağaç sayılarını sunmaktadır. Sistem üzerindeki hesaplama raporlarından elde edilen kurtarılan ağaç sayıları bilgileri, oluşturulan toplam sayfa sayıları üzerinden hesaplanmaktadır. Bir yıl içerisinde sistemde oluşturulan belgeler sayesinde yaklaşık 27 ağacın kurtarıldığı görülmektedir. Aylık ortalama 2-3 ağacın kurtarıldığı görülmektedir. En fazla sayfa sayısının üretildiği Temmuz (3,06 ağaç), Şubat (2,98 ağaç) ve Eylül (2,91 ağaç) aylarında, buna paralel olarak en yüksek düzeyde ağaç tasarrufunun sağlandığı görülmektedir.

Tablo 5. Aylara Göre EBYS’de Oluşturulan Belgeler ile Üretilmeyen CO2 Miktarı

Aylar	Oluşturulan Belge Sayısı	Oluşturulan Sayfa Sayısı	Üretilmeyen CO2 Miktarı
Ocak	10.098	19.582	666 kg
Şubat	9.453	24.732	841 kg
Mart	10.550	19.778	672 kg

Nisan	6.102	12.832	436 kg
Mayıs	6.700	19.864	675 kg
Haziran	7.571	17.214	585 kg
Temmuz	8.984	25.358	862 kg
Ağustos	6.459	17.664	601 kg
Eylül	10.347	24.122	820 kg
Ekim	7.140	18.238	620 kg
Kasım	6.730	15.471	526 kg
Aralık	6.091	12.525	426 kg
Toplam	96.225	227.380	7.731 kg

Sistem üzerinde oluşturulan belgeler sayesinde üretilmeyen CO2 miktarı aylara göre Tablo 5’te sunulmaktadır. Çalışma kapsamına alınan zaman dilimi içerisinde belgelerin fiziksel ortamda oluşturulmaması sayesinde toplamda 7.731 kg CO2 miktarının üretilmemesi sağlanmıştır. Aylık engellenen CO2 miktarının 426 kg ile 862 kg arasında değiştiği görülmektedir. Belgelerin en fazla sayfa sayısına ulaştığı Temmuz (862 kg), Şubat (841 kg) ve Eylül (820 kg) ayları, aynı zamanda en yüksek düzeyde CO2 üretiminin engellendiği dönemler olmuştur.

Tablo 6. Aylara Göre EBYS’de Oluşturulan Belgeler ile Kurtarılan Su Miktarı

Aylar	Oluşturulan Belge Sayısı	Oluşturulan Sayfa Sayısı	Kurtarılan Su Miktarı
Ocak	10.098	19.582	11.749 lt
Şubat	9.453	24.732	14.839 lt
Mart	10.550	19.778	11.867 lt
Nisan	6.102	12.832	7.699 lt
Mayıs	6.700	19.864	11.918 lt
Haziran	7.571	17.214	10.328 lt
Temmuz	8.984	25.358	15.215 lt
Ağustos	6.459	17.664	10.598 lt
Eylül	10.347	24.122	14.473 lt
Ekim	7.140	18.238	10.943 lt
Kasım	6.730	15.471	9.283 lt
Aralık	6.091	12.525	7.515 lt
Toplam	96.225	227.380	136.428 lt

Tablo 6, çalışma kapsamında analiz edilen zaman dilimi içerisinde sistemde üretilen belgeler ile kurtarılan su miktarını göstermektedir. Bir yıl içerisinde toplamda 136.428 litre su tasarrufu sağlandığı görülmektedir. Tabloya göre, aylık olarak kurtarılan su miktarının 7.515 litre ile 15.215 litre arasında değişmektedir. En fazla su tasarrufunun sağlandığı aylar, sayfa sayılarının da yüksek olduğu Temmuz (15.215 lt), Şubat (14.839 lt) ve Eylül (14.473 lt) ayları olduğu görülmektedir. Oluşturulan sayfa sayısı ile kurtarılan su miktarı doğru orantılı olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 7. Aylara Göre EBYS’de Oluşturulan Belgeler ile Engellenen Atık Miktarı

Aylar	Oluşturulan Belge Sayısı	Oluşturulan Sayfa Sayısı	Engellenen Atık Miktarı
Ocak	10.098	19.582	47 kg
Şubat	9.453	24.732	59 kg
Mart	10.550	19.778	47 kg
Nisan	6.102	12.832	31 kg
Mayıs	6.700	19.864	48 kg
Haziran	7.571	17.214	41 kg
Temmuz	8.984	25.358	61 kg
Ağustos	6.459	17.664	42 kg
Eylül	10.347	24.122	58 kg
Ekim	7.140	18.238	44 kg
Kasım	6.730	15.471	37 kg
Aralık	6.091	12.525	30 kg
Toplam	96.225	227.380	546 kg

Tablo 7, sistem üzerinde oluşturulan belgeler ile engellenen atık miktarının aylara göre dağılımını göstermektedir. Çalışma kapsamında analiz edilen 2024 yılı içerisinde sistem üzerinden oluşturulan belgeler sayesinde toplamda 546 kg atığın oluşması engellenmiştir. Tabloya göre, aylık engellenen atık miktarlarının 30 kg ile 61 kg arasında değiştiği görülmektedir. Engellenen atık miktarları aylara göre incelendiğinde, Temmuz (61 kg), Şubat (59 kg) ve Eylül (58 kg) aylarında oluşturulan sayfa sayılarının çokluğuna paralel olarak diğer aylara göre daha fazla atığın engellenmesi önlenmiştir. Bu durumun oluşturulan sayfa sayısı ile doğru orantılı olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 8. EBYS’de Dosyalanan Belgelerin Aylara Göre Dağılımı

Aylar	Dosyalanan Belge Sayısı
Ocak	898
Şubat	1147
Mart	902
Nisan	703
Mayıs	998

Haziran	685
Temmuz	1121
Ağustos	853
Eylül	1009
Ekim	882
Kasım	754
Aralık	799
Toplam	10751

2024 yılı içerisinde sistem üzerinde güncelliğini yitirmiş ve dosyalanmış belgelerin aylara göre dağılımı Tablo 8’de sunulmaktadır. Yıl içerisinde toplamda 10751 belgenin dosyalama işlemi gerçekleştirilmiştir. EBYS’de dosyalanan belgelerin aylara göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek belge sayısının Şubat (1.147 belge) ve Temmuz (1.121 belge) aylarında olduğu görülmektedir. En düşük belge sayısına ise Haziran (685 belge) ve Nisan (703 belge) aylarında rastlanmaktadır. Yıl genelinde dosyalanan belge sayıları 685 ile 1.147 arasında değişmektedir. Sistem üzerinde elektronik ortamda dosyalanan belgeler, fiziksel ortamda üretilmeleri halinde ortaya çıkacak arşiv ve depolama alanı ihtiyacını önemli ölçüde azalttığı söylenebilmektedir.

Tablo 9. Kurum İçinde Oluşturulan Belgelerin Sevk Edilme Sayıları

	Sevk Sayıları
Toplam	2817
Tepe Değeri	2
Ortanca	4
Ortalama	5.253
Standart Sapma	4.849
En Küçük Değer	1
En Büyük Değer	57
25. Yüzdelik Dilim	2
50. Yüzdelik Dilim	4
75. Yüzdelik Dilim	6

Tablo 9, kurumda oluşturulan belgelerin kurum içindeki birimlere veya kişilere sevk edilme sayılarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunmaktadır. Tablodan kurum içinde oluşturulan ve kurum içine sevk edilen belgelerin ortalama olarak 5 kişiye sevk edildiği bilgisi edinilmektedir. Bir belgenin en fazla kişiye sevk edilme sayısı 57 iken, en az 1 kişiye sevk işlemi gerçekleştirilmiştir. Belgelerin sıklıkla 2 kişiye sevk edildiği görülmektedir. Belgelerin yarısının 4 veya daha az kişiye sevk edildiği görülmektedir.

Tablo 10. Kurum Dışı Giden Belgelerin Sevk Sayıları Dağılımı

	Sevk Sayıları
Toplam	3774
Tepe Değeri	2
Ortanca	2
Ortalama	2.476
Standart Sapma	8.637
En Küçük Değer	2
En Büyük Değer	207
25. Yüzdelik Dilim	2
50. Yüzdelik Dilim	2
75. Yüzdelik Dilim	2

Tablo 10, kurum dışına gönderilen belgelerin sevk sayılarına ilişkin tanımlayıcı istatistiksel bilgiler sunmaktadır. Bu tabloda yer alan sevk sayıları, her bir kurumu ifade etmektedir. Tablodan belgelerin en sık ve ortalama olarak 2 farklı kuruma sevk edildiği anlaşılmaktadır. Ancak standart sapmanın büyük bir değere sahip olması verilerin normal dağılmadığını ve daha fazla kuruma sevk edilen belgelerin olduğunu da göstermektedir. En fazla sayıda kuruma sevk edilen belgenin ise 207 farklı kuruma sevk edildiği görülmektedir.

Tablo 11. Kurum Dışı Giden Belgelerin Gönderim Türlerine Göre Dağılımı

Gönderim Türü	Sayı
Evrakı Hazırlayan Birime Geri Teslim	6187
KEP	2826
Kargo	252
İadeli Taahhütlü	54
Tebliğat	22
Faks	4

Kurum EBYS’inde kullanılmakta olan belge gönderim türleri sırasıyla kargo, evrakı hazırlayan birime geri teslim, KEP, iadeli taahhütlü, faks, adi posta ve tebligattır. Tablo 11, kurumda belirtilen tarihler içerisinde belge gönderim türlerinin sayılarını göstermektedir. Tabloya göre kurumda en çok kullanılan gönderim türü “Evrakı hazırlayan birime geri teslim” yöntemi olup, bunu KEP (Kayıtlı Elektronik Posta) ve kargo takip etmektedir. KEP üzerinden 2.826 belgenin gönderildiği görülmektedir. KEP sistemleri sayesinde belgelerin ilgililerine ulaştırılması sırasındaki kargo ve iş gücü maliyetlerinin büyük oranda azaldığı söylenebilmektedir.

Tablo 12. Kurum Dışından Gelen Belgelerin Kurum İçine Sevk Edilme Sayıları

	Sevk Sayıları
Toplam	4981
Tepe Değeri	2
Ortanca	3
Ortalama	5.399
Standart Sapma	7.316
En Kk Değer	1
En Bk Değer	94
25. Yzdelik Dilim	2
50. Yzdelik Dilim	3
75. Yzdelik Dilim	5

Tablo 12, farklı kurumlardan kuruma gelen belgelerin sevk bilgilerini sunmaktadır. Kurum dışından gelen belgelerin kurum içerisinde ortalama olarak 5 kişiye sevk edildiği, en az 1 kişiye, en fazla ise 94 kişiye sevk edildiği görülmektedir. Belgelerin yarısı ise 3 veya daha az sayıda kişiye sevk edilmiştir. Kurum dışından gelen belgeler kurum içerisinde sıklıkla 2 kişiye sevk edilmiştir.

Sonuç

EBYS'ler, kurumlar için yalnızca operasyonel süreçleri hızlandıran bir araç değil, aynı zamanda maliyetleri azaltan ve çevresel sürdürülebilirlik politikalarına destek veren bir sistemdir. EBYS'nin kğit kullanımını önemli ölçüde düşürmesi, orman kaynaklarının korunmasına, CO2 üretimini engellenmesine ve atık miktarının azalmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Belge yönetimi süreçlerinin elektronik ortamda yürütülmesi, geleneksel kğit tüketimiyle bağlantılı enerji harcaması ve su kullanımı gibi çevresel etkileri bk ölçüde düşürmektedir. Bu durum, kırtasiye, haberleşme, personel, depolama ve ofis alanı gibi kalemlerde önemli maliyet tasarrufu sağlamaktadır. EBYS, belgelerle ilgili işlemlerin daha kısa sürede tamamlanmasını sağlarken, kğit, posta, arşivleme ve depolama gibi fiziksel belge kaynaklı giderlerde önemli ölçüde tasarruf sağlamaktadır. Bu kapsamda, EBYS kullanımının, kurumsal verimlilik, maliyet etkinliği ve çevresel koruma hedeflerini bir araya getiren bütüncül bir çözüm söndüğü söylenebilmektedir.

Bu çalışmada, bir vakıf niversitesi rneği üzerinden EBYS'lerin faydaları ve çevresel etkileri bağlamındaki rolleri analiz edilmiştir. Çalışmada ncelikle 1. Araştırma sorusu olan "Kurumun iş süreçlerinde elektronik ortam üzerinden kullanılan belgelerin çevreye etkileri nedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Elde edilen bulgular, kurumun EBYS kullanımının çevreye olan olumlu örneklerini somut verilere dayanarak desteklemektedir. Çalışma kapsamında analiz edilen 2024 yılı boyunca sistem üzerinde oluşturulan belgeler sayesinde önemli çevresel kazanımlar elde edilmiştir. İncelenen bir yıllık dönemde, fiziksel olarak iki nüsha halinde hazırlanması gereken toplam 227.380 sayfa belge EBYS üzerinden oluşturularak yaklaşık 36.380 kg kğitten tasarruf edilmiştir. Kğit tasarrufu sayesinde, yaklaşık 27 ağacın kesilmesi engellenmiştir. Bununla birlikte, EBYS üzerinde oluşturulan belgelerle 136.428 litre su tasarrufu sağlanmış, 7.731 kg CO2 salımı engellenmiş ve 546 kg atığın oluşması nlenmiştir.

Elde edilen bulgular, EBYS'nin kğit kullanımını önemli ölçüde azaltarak orman kaynaklarının korunmasına, CO2 salımının önüne geçilmesine ve atık miktarının azalmasına önemli katkılar sağladığı yönündeki literatür bilgileriyle uyumlu olduğ söylenebilmektedir.

İkinci araştırma sorusu olan “Kurumun elektronik belge yönetim sistemi aracılığıyla elde ettiği maliyet avantajı nedir?” sorusuna yönelik gerçekleştirilen analizlere göre, belge yönetimi süreçlerinin EBYS’de üretilmesiyle kuruma önemli maliyet tasarrufları sağlandığı söylenebilmektedir. Belgelerin EBYS üzerinden oluşturulması ile birlikte kırtasiye, posta, arşivleme, depolama ve personel gibi alanlarda önemli maliyet tasarrufları sağlanmaktadır. Çalışmanın bulguları, EBYS’de dosyalanan toplam 10.751 belge ile fiziksel ortamda ihtiyaç duyulan arşiv ve depolama alanlarına duyulan ihtiyacı azalttığı görülmektedir. Kurumlar arası belge gönderimlerinde KEP sistemlerinin kullanılması kargo maliyetlerini, belge taşıma için gereken personel ihtiyacını ve iş gücünü ortadan kaldırmaktadır. Kurum içi veya kurum dışı oluşturulan belgelerin sevk işlemlerindeki fotokopi, kâğıt ve insan gücü maliyetlerini önemli ölçüde azalttığını söylemek mümkündür.

İkinci araştırma sorusu kapsamında elde edilen bulgular, EBYS’lerin operasyonel süreçleri hızlandırmasının yanı sıra, maliyetleri de azaltan ve kuruma tasarruf sağlayan bir sistem olduğunu söylemek mümkündür. EBYS, belgelerin dijital ortamda yönetilmesini sağlayarak kâğıt tabanlı süreçlerin maliyetlerini ortadan kaldırdığı söylenebilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve literatür değerlendirmesi, EBYS’lerin kurumsal verimlilik, maliyet etkinliği ve çevresel koruma hedeflerini bir araya getiren bütüncül bir çözüm sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, EBYS’nin etkin kullanımı ve yaygınlaştırılması, hem kurumsal süreçlerin optimizasyonu hem de çevre dostu bir geleceğe katkı sağlamak için kritik bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Balcı, Y. (2023). Elektronik belge yönetim sisteminde yenilikçi yaklaşımlar. *Disiplinlerarası Girişimcilik ve Yenilikçilik Çalışmaları Dergisi*, 2(2), ss. 164-189. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.8166637>
- Cumpa, C. O., Romero, A. E. ve Jimenez, H. J. B. (2023). The Impact of Document Management Using Good Practices: A Literature Review. *International Journal of Professional Business Review*, 8(11), 01-24. <https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i11.4112>
- Çiçek, N. (2023). *Elektronik belge yönetimi*. Marmara Belediyeler Birliği.
- Demirtel, H., ve Bayram, Ö. G. (2014). Elektronik belge yönetim sistemlerinin verimliliğe katkısı: Kalkınma Bakanlığı örneği. *Bilgi Dünyası*, 15(1), 91-101. <https://doi.org/10.15612/BD.2014.423>
- Ekin, M. ve Elitok, Y. (2024). Evaluation of EDMS usage in terms of environmental sustainability. *Global Energy*, 1(2), 11-15.
- Emiralioglu, M. (2021). Elektronik Belge Yönetim Sisteminin yükseköğretim kurumlarında kullanılabilirliği: Bir araştırma (Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Eroğlu, Ş. ve Külcü, Ö. (2013). e-Devlet Kapsamında kurumsal bilgi sistemlerinin değerlendirilmesi: İçişleri Bakanlığı örneği. *Bilgi Dünyası*, 14(2), 329-357. <https://doi.org/10.15612/BD.2013.125>
- Eslami, M. J. (2010). Küçük ve orta boy işletmelerde elektronik belge yönetimi [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gary, P. J. ve David, V. B. (2005). The benefits of electronic records management systems: a general review of published and some unpublished cases. *Records Management Journal*, 15(3), 131-140.
- Hase, S. ve Galt, J. (2011). Records management myopia: a case study. *Records Management Journal*, 21(1), 36-45.
- Johnson, G.P. ve Bowen, D.V. (2005). The benefits of electronic records management systems: A general review of published and some unpublished cases. *Records Management Journal*, 15(3), s.134.
- Küçükkeleş, B. (2017). Kamu kurumlarında elektronik belge yönetim sistemi ve verimlilik ilişkisi: Adıyaman Üniversitesi örneği (Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Nur, M. (2024). Kurumsal Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) kullanımında güncel sorunlar ve çözüm önerileri: Devlet üniversitesi örneği (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Önaçan, M. B. K., Medeni, T. D., ve Özkanlı, Ö. (2012). Elektronik belge yönetim sistemi (EBYS)’nin faydaları ve kurum bünyesinde EBYS yapılandırılmaya yönelik bir yol haritası. *Sayıştay Dergisi*, 85.
- Özdaş, M. R., ve Tüfekci, A. (2023). Kurumlar arası belge paylaşımında dijitalleşmenin verimliliğe etkisi. *Verimlilik Dergisi*, 57(4), 671-686. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1294293>

Özdemir, E. (t.y.). Elektronik belge yönetim sisteminin üniversiteler açısından tasarruf boyutu.

Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, (2020). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2646.pdf>

Solhan, S. (2016). “Fizikselden Elektronığe; Belge Yönetim ve Arşivleme Sürecinin Sürdürülebilirliği”, (Der. Fahrettin Özdemirci, Nevzat Özel, Tolga Çakmak, Zeynep Akdoğan ve Bahattin Yalçınkaya), e-Beyas 2015 Sempozyumu Kurumsal Beklentilerin Geleceğı: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi Bildiriler Kitabı, A.Ü. Belge Yönetim ve Arşiv Sistemi Koordinatörlüğü, Ankara, s. 49-64.

Şimşek, M. (2017). Elektronik belge yönetim sistemi kullanımının tasarrufa etkilerinin incelenmesi (5 üniversite üzerinde yapılan çalışma) (Yüksek lisans tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.

Yalçınkaya, B. (2016). Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) uygulamalarında başarı faktörü ve fayda analizi. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 7(23), 67-96. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2016.2.006.x>

Yeşilbudak, G. G. (2020). Üniversitelerde Elektronik Belge Yönetimi Sistemi (EBYS)'nin kullanım yönünden elverişliliğı: Bir vakıf üniversitesi örneğı (Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.

Yeter, D., ve Temiz, N. (2021). Yükseköğretim kurumlarında elektronik belge yönetim sisteminin iş süreçlerine olan etkisinin incelenmesi: Toros Üniversitesi Örneğı. *Arşiv Dünyası*, 8(1), 14-40. <https://doi.org/10.53474/ad.883879>

Yetişir, A. (2011). Elektronik Belge Yönetim Sistemi ve kamuda bir örnek olay incelemesi: UYAP DYS (EBYS) dönem projesi. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

Kamuda Elektronik Dosyala-yama-ma

Seval Aktaş¹

Öz

Teknolojinin gelişimi ile belge yönetimi alanında köklü değişiklikler yaşanmış 2004/5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu sonrası elektronik belge (e-belge) üretimi başlamıştır. Kamu kurumlarının fonksiyonlarına özel bilgi yönetim sistemlerinin içinde, Elektronik Belge Yönetim Sisteminde (EBYS) veya bilgi yönetim sistemlerinin EBYS ile entegrasyonu sonucunda elektronik imzalı (e-imza) belgeler üretilmektedir. Ülkemizde mevcut devlet politikası belgelerin elektronik ortamda üretilip arşivlenmesi üzerinedir. Ancak belge üretim sistemlerinde yaşanan değişimler dosyalama ve arşivlemede karışıklıklara yol açmıştır. Elektronik belge öncesi genellikle doğru şekilde fiziksel dosyalama yapılabilirken günümüzde farklı sistemlerde üretilen belgelerin orijinalinin tek bir ortamda dosyalanması sağlanamamaktadır. Üretilmiş orijinal belge, bilgi yönetim sistemlerinin içerisinde, EBYS’de veya fiziksel bir klasörde bulunabilmektedir. Bir konu veya vakaya ait dosya bütünlüğü sağlanamadığı için dosyalar fiziksel ve/veya elektronik ortamlarda eksik olmaktadır. Bu bildiride kamu kurumlarının, ihale ile alımlarını gerçekleştirdiği Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) ile ilgili mevzuat, kılavuz, iş akışları vb. bilgi, belge ve literatür araştırması ile belgelerin fiziksel mi elektronik mi üretilip dosyalandığı, dosya bütünlüğünün sağlanıp sağlanmadığı sorularına cevap aranmıştır. Kamu kurumlarında kâğıt belge üretiminin son bulmadığı, kurumların iç işleyişlerinde fiziksel dosyalama yapmaya devam ettiği ve dosya bütünlüğünün sağlanmasında sorunlar olduğu, bir nevi melez/hibrit dosyalama yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç; kamu kurumlarında bazı mevzuatın yakın zamana kadar ıslak imzalı belge istemesi, yazılımların e-imza altyapısının olmaması, bir yazılımda üretilen belgenin bir başka yazılıma entegre edilerek aktarılamaması veya yöneticilerin/çalışanların tercihi gibi birçok nedenden dolayı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Melez/Hibrit Dosya, E-belge, E-arşiv, Dosyalama, EBYS,

¹ Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik, sevalaktas@nku.edu.tr

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de teknolojinin hayatımıza girmesi ve özellikle de 1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşması (Wikipedia, 2025) sonrası bilgi toplumu kavramı şekillenmiştir. 90'lı yıllarda Ulaştırma Bakanlığı, TÜBİTAK, bilişim vakıf ve dernekleri gibi kurumların katılımı ile Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Master Planı (TUENA), Kamu-Net gibi projelere başlanmıştır. Başlanan bu çalışmalar 2000'li yıllarda Avrupa Birliği aday ülkeler için hazırlanmış olan e-Avrupa+ projesi ile hızlanmıştır. e-Dönüşüm Türkiye, e-Türkiye isimlerinde eylem planları hazırlanarak e-devletin hukukî, teknik, teknolojiyi kullanabilen insan kaynağı, standartlar ve kamu yönetiminde reformlar konularında altyapısını oluşturacak önemli adımlar atılmıştır (Erdoğan, 2019, s. 31-35).

Bu çalışmada, e-Dönüşüm Türkiye sürecinin yapı taşlarından olan belgelerin elektronik ortamda üretilmesi ve transferi konusu ile ilgili ilk olarak mevzuat tarihçesine bakılarak hukukî gelişim incelenecek, teknik rehber ve standartlardan kronolojik olarak kısaca bahsedilecektir. Akabinde alanyazından örnekler sunularak EBYS içerisinde dosyalama ve arşivleme konularına değinilecektir. Dosyalama ve arşivleme dendiğinde alanyazın hem fiziksel hem elektronik ortamda dosyalama, dosya bütünlüğü, arşivsel değer, belgelerin arşive transferi konularında oldukça zengindir. Bu yüzden özellikle elektronik belge yönetimi, elektronik belgelerin arşivlenmesi konularına değinen çalışmalar ile elektronik ve fiziksel dosyalamanın nasıl yürütülebileceği konularından bahseden çalışmalara yoğunlaşılmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında son yıllarda Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP), e-belediye bilgi sistemi, Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilgi Sistemi (BKMYBS), Tapu Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) vb. bilgi sistemlerinin gelişmesinden sonra EBYS sistemlerinin sadece bir yazının bir yerden bir yere gönderilmesi için kullanıldığı gözlenmiştir. Kurumsal bilgi sistemlerinin bazıları e-imzalı belge üretimine uygun olmasına karşın bazı sistemler gerekli altyapıya sahip değildir. Kamu kurumlarında farklı geliştiricilere ait EBYS sistemleri kullanılmaktadır. Bu sistemlerin hepsi TS 13298 standardı asgari şartlarını karşılamalar da problemli yazılımlara rastlanmaktadır. Bilgi sistemleri içerisinde üretilen belgelerin e-belge olabilmesi için bu belgelere ya kendi içerisinde veya EBYS entegrasyonu ile e-imza atılması gerekmektedir. Bu entegrasyonlar yapılamadığından bilgi sisteminde üretilen bir belge ıslak imza ile imzalanıp fiziksel olarak dosyalanabilmektedir. Bilgi sistemleri ve EBYS yazılımları karşılıklı olarak entegrasyona uygun olsalar da gerekli geliştirmeler yapılmadığı için entegre olamadıkları da gözlenmektedir. Günümüzde kamu kurum ve kuruluşlarının farklı ortamlarda belge ürettiği, bu belgelerden EBYS dışında üretilenlerin kayıt numarası almadığı ve bu belgelerin genellikle güvenli e-imza ile imzalanmadığından yola çıkarak bu uygulamaların sebepleri üzerinde durulmuştur. EKAP tüm kamu kurumlarının kullandığı bilgi sistemlerine örnektir ve bu sistem üzerinden belge üretimi, fiziksel ve elektronik dosyalamanın hangi şartlarda yapıldığı konusu somutlaştırmaya çalışılmıştır. Mevcut durumda yaşanan sorunlar, dosyalama ve arşivlemede dosya bütünlüğünün nasıl sağlanacağı, karma dosya yönetimi konusu ve melez/hibrit dosyalama tanımları üzerinde durulacaktır.

Elektronik Belge Üretiminin Hukukî, Teknik Altyapısının Gelişimi

Elektronik ortamda belge düzenlenmesi ile ilgili mevzuatta ilk olarak; Vergi Usul Kanununa 1991 tarihinde eklenen, elektronik cihazlarla düzenlenen belgelerin kanun hükümlerine uygun belge olduğu ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Aynı yasanın 2001 tarihli ek bir fıkrasında (28/12/2001, 4731/4. Md.) elektronik defter, elektronik belge ve elektronik kayıt kavramları düzenlenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı e-Devlet Çalışma Grubu, 2018, s. 26).

Belge yönetimi için dünyanın ilk uluslararası standardı TS ISO 15489-1, ilk olarak 2001'de yayınlanmıştır. 2007'de revize olan standardın son versiyonu TS ISO 15489-1:2019'dur. 2021'de Türkçeye çevrilen standart, belge tanımı yaparak belgenin özgünlük, güvenilirlik, bütünlük, kullanılabilirlik özelliklerini tek tek açıklamış sonrasında da belgelerin oluşturma aşamasından başlayarak tasfiyeye kadar olan yaşam döngüsü süreçlerini ele almıştır. Bu süreçler içinde iş ve/veya belge sistemleri arasındaki aktarma ve dönüştürme -analog formattan dijital formata geçilmesi- sürecinin planlanması, dokümanite edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Standart, belgelerin yaşam döngüsü boyunca belge yöneticileri, bilgi işlemciler, hukukçular, denetçiler ve yöneticiler tarafından düzenli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini de ifade etmektedir (Özdemirci, 2003; Türk Standartları Enstitüsü, 2019).

e-Dönüşüm Türkiye projesi kapsamında mülga Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) görevlendirilerek DPT altında Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kuruluş ve 27.02.2003 tarih 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile proje duyurulmuştur. Projenin amacı katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmektir. Proje kapsamında 2003-2004 Kısa Dönem Eylem Planı (KDEP) hazırlanmış ve bu plan, 04.12.2003 tarih ve 25306 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2003/48 sayılı genelge ile yürürlüğe konmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2003, s. 9-10). 2003-2004 KDEP maddeleri incelendiğinde; elektronik belgenin yapıtaşları Elektronik İmza Kanunu'nun (EİK) çıkarılması, elektronik ortamda bilgi ve belgelerin düzenlenmesi ve arşivlenmesi

konularının önünü açan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (BEHK), kamu kurumlarının belge paylaşımı yapabilmesinin altyapısını oluşturan Birlikte Çalışabilirlik Esasları'nın (BÇE) belirlenmesi konularına yer verilmiş ve peşinden de ilgili yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2003, s. 27-56). 4982 sayılı BEHK, 24.10.2003 tarih ve 25269 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Mezkûr Kanun'un uygulanmasına yönelik olarak 2004/7189 sayılı Yönetmelik yayımlanmıştır. Kanun ve Yönetmelik; kurumların ellerinde bulunan ve bilgi edinme kapsamına giren bilgi ve belgelerin kayıt altına alınması, tasnif edilmesi, dosyalanması, dosya planlarının oluşturulması, arşivleme önlemlerinin alınması gerektiğini belirtmektedir (2004/7189 Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, 2004).

e-Devlet'in kaynağını oluşturan elektronik belge üretme çalışmalarının başlangıcı EİK, 23.1.2004 tarih ve 25355 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 23.7.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Güvenli e-imzanın el ile atılan imza ile aynı hükümde olduğunu söyleyen EİK sonrası Borçlar Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yapılan düzenlemelerle elektronik imza ile oluşturulan verilerin geçerliliği kabul edilmiş iş ve işlemlerde e-imza kullanımının yasal altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır (2004/5070 Elektronik İmza Kanunu, 2004; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2005, s. 16,19; Menteş ve Solhan, 2019, s. 13).

2004/8125 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik'te ilk olarak güvenli elektronik imza, elektronik belge tanımları yapılmış ve e-imza ile imzalamadan bahsedilmiş ancak detay bilgi verilmemiştir (2004/8125 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, 2004). Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (RYUUEHY) 2015 tarihinde fiziksel ve elektronik ortamda yapılan resmî yazışmalara ilişkin kuralları belirlemek amacıyla güncellenmiştir. Yönetmelik teknik rehberine uygun e-imzalı elektronik belgelerin kaydedilmesi, gönderilmesi ve dosyalanarak saklanması gerektiğini belirtmekte, zorunlu olmadıkça çıktısının alınmamasını, belgelerin fiziksel ortamda saklanamayacağını söylemektedir. 2015 yılında yayımlanan bu yönetmelikten sonra yaşanan gelişmeler yeni bir RYUUEHY ihtiyacı doğurmuş ve 2020 yılında 31151 sayılı Resmî Gazete'de yeni Yönetmelik yayımlanmıştır. Bu Yönetmelik'te EBYS'nin kullanıldığı elektronik ortam ve kullanılmadığı zorunlu haller ile olağanüstü durumlar tanımlanarak EBYS kullanılmadığında belgelerin nasıl oluşturulup kayıt altına alınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Yönetmelik elektronik belgelerin arşivlenmesi için e-arşiv imzaya dönüştürülebilmesi gerektiğini de söylemiştir. Ayrıca yönetmelik e- belgenin orijinal nüshasına, e-yazışma paketine (EYP) ulaşılabilmesi ve teyit edilebilmesi için doğrulama kodu ve karekod kullanımını getirmiştir. Yönetmeliğin doğru şekilde anlaşılıp kullanılabilmesi için hazırlayıcısı olan kurum Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığınca bir kılavuz ve "resmî yazışma" isimli gerekli bilgi, belge, mevzuatı içeren bir de web sitesi hazırlanmıştır. Başkanlık tarafından kamu kurum ve kuruluşlarına yazılan resmî yazının ekinde "Yönetmelik'e Göre EBYS Uygulamalarına İlişkin Değişiklikler ve Düzenlemeler" dokümanı iletilmiştir ve EBYS'de yapılması beklenen düzenlemeler tek tek tablo halinde verilerek 1 Ocak 2021 tarihine kadar değişikliklerin uyarlanması gerektiği belirtilmiştir (2014/7074 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2015; 2020/2646 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2020; Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı, 2020; EBYS'lerin Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e uyumlu hâle getirilmesi, 2020; Menteş ve Solhan, 2023, s. 24; T.C. Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi/Resmî Yazışma Projesi, 2024).

BÇE'nin ilk sürümü DPT koordinasyonunda 2005 yılında çıkmış, 2009 yılında 28.02.2009 tarih, 27155 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2009/4 sayılı "Kamu Bilgi Sistemlerinde Birlikte Çalışabilirlik Esasları" konulu Başbakanlık Genelgesi ile güncellenmiştir. Genelge'de bu standartlara uymanın zorunlu olduğu ve kurumların en kısa sürede bu esaslara uyması gerektiği belirtilmiştir. 2012 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından güncellenen BÇE Rehberi "Yetki ve sorumluluklar, esas ve prensipler, yöntem ve kriterler ile teknik standartların belirlenmesi" amacına yönelik hazırlanmış olsa da yalnızca teknik standartların belirlenmesi konusuna odaklanmıştır (2009/4 sayılı Kamu Bilgi Sistemlerinde Birlikte Çalışabilirlik Esasları Genelgesi, 2009; Civelek ve Turan, 2010, s. 16; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 38; Yazıcı ve Özdemirci, 2019, s. 98).

e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu'nun 09.09.2004 tarih 7 No'lu kararında Kamuda Elektronik Kayıt Yönetimi başlığı ile bir karar alınmış ve elektronik belgelerin üretilmesi, kayıt altına alınması, paylaşımı, transferi, saklanması, imhası, diğer sistemlerle entegrasyonu konularında çalışmalarda bulunmak görevi Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne (DAGM) verilmiş, EBYS'ler ve bu konuda oluşturulacak standartlardan bahsedilmiştir. e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planında da bu konuya yer verilmiştir. DAGM bunun üzerine ilk olarak 2005 yılında Elektronik Belge Yönetimi Sistem Kriterleri Referans Modeli (EBYSKRM) v.1.0'ı hazırlayarak kamu kurum ve kuruluşlarının görüş ve önerilerine sunmuş sonrasında gelen görüş ve öneriler doğrultusunda çalışmayı güncelleyerek v.2.0 olarak 2006 yılında yayımlamıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında üretilen/üretilcek elektronik belgelerin arşiv belgesi vasfını da taşıyabilmesi için gerekli standartların belirlenmesi amacıyla hazırlanan EBYSKRM v.2.0,

EBYS'lerin ve içerisinde tanımlanan, üretilen belgelerin taşınması gereken asgari standartları belirlemiştir. Böylece 2000'li yılların başına kadar belge yönetimi ile ilgili bir çalışmada yer almayan Devlet Arşivleri de ilk olarak 2005 yılında ulusal bir belge yönetimi programı için sistematik bir çalışmada bulunmuştur (Aktaş, 2024, s. 15; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2005, s. 33,50; Kandur, 2006; Odabaş, 2007, s. 483).

EBYSKRM'nin hazırlandığı aynı dönemlerde kamu kurum ve kuruluşlarının 11/06/2002 tarih ve B.02.0.PPG.0.12-320-8880 sayılı yazı ile talimatlandırılması sonucu DAGM koordinasyonunda Standart Dosya Planı (SDP) hazırlama çalışmaları başlatılmıştır. Kamuda fiziksel ve elektronik ortamda üretilen belgelerin dosyalanmasında standart kurallar belirlemek için oluşturulan SDP; 2005/7 sayılı genelge ile yürürlüğe girmiştir. Kamu kurumlarında belgelerin üretildiği konular altında dosyalanması ile ilgili 2005 yılından bugüne farklı versiyonları kullanılan SDP; EBYS içerisinde belge üretimi ve dosyalama konusunda kullanıcıların daimi olarak zorlandığı ve hata yaptığı, alanyazında da tartışılan önemli bir alandır (2005/7 Standart Dosya Planı Başbakanlık Genelgesi, 2005).

2006 yılında yayımlanan EBYSKRM v.2.0, TSE tarafından TS13298 Elektronik Belge Yönetimi ismiyle ilk olarak 19.06.2007 tarihinde standart olarak yayımlanmıştır. 2009'da revize edilen standart 23.10.2015'te yeniden revize edilmiştir. TS13298, bu sefer Elektronik Belge ve Arşiv Yönetim Sistemi adını almıştır. Yeni versiyon standart eski versiyonlarda bulunmayan Elektronik Arşivleme Sistemi Referans Modeli (ELAS/RM) isimli üçüncü bir bölüme sahiptir. EBYS'lerin uyması gereken kuralları belirleyen standardın, klasör/dosya tanımları üstveri elemanları bölümünde belgelerin saklama ortamının fizikî, elektronik ya da karma olabileceği belirtilmektedir. Standardın elektronik olmayan sistemlerle uyumluluk başlığı altında; fiziksel belgelerin tanımlanması, erişimi, kontrolü ve tasfiyesi konuları bulunmaktadır. Sistem üzerinde elektronik ortamda bulunmayan belge ve dosyalara ait tanımlama bilgilerine yer verilmesi gerektiği, elektronik ve fiziksel belge ve dosyaların aynı tasnif planında düzenlenmesine imkân tanınması gerektiği ifade edilmiştir. Tek bir saklama planı ile tüm belge ve dosyaların yönetilebilmesi gerektiği, fiziksel veya elektronik belgelerin üst verilerinin aynı olması ve fiziksel belgelerin tanımlanmasında yer bilgisi alanının da bulunması gerektiği belirtilmiştir. Tasfiye konusunda da fiziksel belgeleri tasfiye edecek fonksiyonların EBYS'de yer alması, EBYS'lerde transfer ve imha ile ilgili tüm işlemlerin yapılabilmesi gerektiği belirtilmiştir (Türk Standartları Enstitüsü, 2015; Türk Standartları Enstitüsü Standart Arama: TS 13298, 2015).

DPT'nin 2006 tarihli Bilgi Toplumu Stratejisi ve eki Eylem Planında veri ve bilgi yönetimi başlığının altındaki 78 numaralı eylem planı; "Birlikte Çalışabilirlik Esasları Rehberi ile belirlenen ortak standartlar; e-Devlet Kapısı entegrasyon standartları, Türkiye İstatistik Kurumuna veri bildirimi standartları ve elektronik belge yönetimi standartları ile de uyum gözetilerek geliştirilecektir." demektir (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006, s. 31). Kamu kurumlarının bilgi yönetiminin merkezinde EBYS'nin yer aldığı ve kurumun kullandığı diğer bilgi yönetim sistemleri ile EBYS'nin birlikte çalışabilirliğinin sağlanmasının stratejik öneme sahip olduğu görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı da söz konusu eylem kapsamında belge yönetim sistemlerine öncelik vermiştir (Civelek ve Turan, 2010; Yazıcı ve Özdemirci, 2019, s. 98).

10/12/2003 tarihli, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun Beşinci Kısımında "iç kontrol sistemi" düzenlenmiştir. Sonrasında 31.12.2005 tarihli ve 26040 (üçüncü mükerrer) sayılı Resmî Gazete'de "İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esasları" yayımlanmıştır. Bunlara dayanarak 2007 yılında "Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği" yayımlanmıştır. Tebliğ'de "Kayıt ve dosyalama sistemi" başlıklı 15 numaralı standartta; idarelerin elektronik ortamdakiler dahil olmak üzere her türlü evrak, iş ve işlemlerinin kayıt, sınıflandırma, dosyalama ve arşivleme işlemlerinin kapsamlı bir şekilde yapıldığı, belirlenmiş standartlara uygun ve güncel bir sisteme sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği, 2007).

Resmî Gazete'de 16.07.2008 tarihinde yayımlanan "Elektronik Belge Standartları" konulu genelgede; elektronik ortamda sunulan hizmetlerin ve e-kurum yapısının temelini elektronik bilgi sistemlerinin oluşturduğu söylenmektedir. Ek olarak kurum ve kuruluşların faaliyetleri sonucu oluşan belgelerin kayıt altına alınması, istenildiğinde erişilebilir şekilde yönetilmesinin kurumsal faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası ve bir kamu görevi olduğu belirtilmiştir. Genelgede elektronik belgelerin kayıt altına alınması, kullanılması ve arşivlenmesi konularında çalışma yapma görevinin DAGM'ye verildiğine vurgu yapılarak TS 13298 standardının yayımlandığı, kurumların oluşturacakları EBYS'lerde TS 13298'e göre işlem yapacağı belirtilmiştir (2008/16 Başbakanlık Elektronik Belge Standartları Genelgesi, 2008).

Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik 31.07.2009 tarih, 27305 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Çalışmaların etkin, verimli, hesap verebilir, şeffaf, hızlı, kaliteli, basit ve düşük maliyetli bir şekilde yerine getirilmesi için uyulması gereken kuralları düzenleyen Yönetmelik'in dördüncü maddesinde basılı ortamdaki bilgi ve belgelerinin elektronik ortama taşınması ve veri tabanlarının diğer kurumlarla paylaşılmasına yönelik tedbirlerin alınması yer almıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı e-Devlet Çalışma Grubu, 2018, s. 24).

Kamuda, Bilgi Toplumu Stratejisi 2006-2010 Eylem Planı'nın 73 numaralı "Ortak Hizmetlerin Oluşturulması" isimli eylemi doğrultusunda, kurum dışı resmî yazışmaların elektronik ortamda gerçekleştirilmesine yönelik çözüm arayışlarına girilmiştir. DPT Müsteşarlığı münferit çalışmaların önüne geçmek ve e-Yazışmanın uygulanabilir olması için bir rapor hazırlamış ve sonrasında e-Yazışma Projesi çalışmalarına hız verilmiştir. "Kurumlar Arası e-Yazışma Çalışma Raporu" 2011 yılında DPT tarafından yayımlanmıştır. Bu rapor; kamunun kurumlar arası yazışmalarının elektronik ortama taşınması ihtiyacından bahsetmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarının kendi aralarındaki ve/veya gerçek ve tüzel kişilerle olan ilişkilerinde birlikte çalışabilirliğin sağlanabilmesi amacıyla, e-Yazışma Projesi kapsamında belirlenecek ortak standart ve kurallar setini dikkate alarak hukukî ve teknik altyapının oluşturulması gerektiğini söylemektedir (Civelek ve Turan, 2010, s. 2,24,25; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006). e-Yazışma için tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendi EBYS'lerine entegre edebilecekleri bir yazılım programlama arayüzü (API) geliştirilerek ilk sürümü Aralık 2011'de yayınlanmıştır. Süreç içerisinde ortaya çıkan ilave ihtiyaçların karşılanması amacıyla API'nin çeşitli versiyonları ve teknik rehberler yayımlanmıştır. 2017 yılında 2017/21 sayılı e-Yazışma Projesi konulu genelge ile elektronik ortamdaki resmî yazışmaların yapılabilmesi adına ortak kuralların belirlendiği ve teknik rehberdeki kurallara riayet edilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. 2020 yılında API'de köklü değişikliklere gidilerek Ağustos 2020'de v2.0, Son olarak da Haziran 2024'te v2.1 yayımlanmıştır. Köklü değişiklik yapılmış olan 2.0 versiyonunda üstveri bölümüne belgenin hangi konu altında dosyalandığı bilgisinin verilebilmesi için "SdpBilgisi" adı ile Standart Dosya Planı da eklenmiştir. e-Yazışma Projesi'nin koordinasyonu halen Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) bünyesindedir (2017/21 e-Yazışma Projesi Genelgesi, 2017; Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2024; Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi/Projeler/e-yazışma, 2024).

Devlet Teşkilatı Veri Tabanı (DTVT) ile ilgili genelge 10.02.2011 tarih ve 27842 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. DTVT, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hiyerarşik olarak yapısal tablosunu ortaya koyan, kurum ve birime tekil ve değişmez nitelikte kurum kimlik kodunun verildiği bir uygulamadır. Bu uygulamanın temelinde üst yazıyı hazırlayan kurum ve birimin tespiti için 1991 yılından 2011 yılına kadar kullanılan haberleşme kodları bulunmaktadır. DTVT ise 2014 yılında Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi'ne (DETSİS) dönüşmüştür. Yeni sistemle birlikte DTVT kurum kimlik kodlarının yerini 8 haneli DETSİS numarası almıştır. Devlet teşkilatı verilerinin elektronik olarak merkezi bir ortamda belirli standartlar oluşturularak kayıt altına alınması, saklanması, arşivlenmesi, kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması DETSİS ile sürdürülmektedir. 3 Aralık 2022 tarih ve 32032 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2022/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 2011/1 sayılı Genelge yürürlükten kaldırılmıştır. 2022/18 sayılı Genelge ile DTVT'den DETSİS'e dönüşümün CBDDO tarafından tamamlandığı tebliğ edilmiştir (Aktaş, 2024, s. 52-53; 2011/1 Devlet Teşkilatı Veri Tabanı (DTVT) Başbakanlık Genelgesi, 2011; DETSİS, Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi: Hakkımızda, 2025).

Yine 2011 yılında 11.01.2011 tarih, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 18 ve 1525'inci maddelerinde kayıtlı elektronik posta sisteminin oluşturulacağından bahsedilmiştir. Ardından 25.08.2011 tarih, 28036 sayılı Resmî Gazete'de Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Yönetmeliği yayımlanmıştır. Ulaştırma Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu (BTK) yönetiminde; elektronik postayla haberleşmenin taraflar arasında güvenli ve hukuken geçerli bir şekilde yapılabilmesi adına Kayıtlı Elektronik Posta (KEP) geliştirilerek hizmet sağlayıcı olarak nitelendirilen aracı kurumların garantörlüğünde e-postanın gönderimi, teslimatı ve kullanımına ilişkin hukukî delil sağlayan ve elektronik belgenin saklanması görevini de üstlenebilir nitelikli e-posta ortaya çıkmıştır. Günümüzde kurumlar arası resmî yazışmada belgenin bozulmadan iletimi KEP ile yapılır. (Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu, 2017; Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2011).

Devlet Arşivleri'nin tarihçesi Osmanlı Dönemine kadar gitmektedir. Geçmişten günümüze Devlet Arşivleri Osmanlı Dönemine ait belgeler için ayrı, Cumhuriyet Dönemi sonrası için ayrı bir yapılanma içinde olmuştur. Cumhuriyet Dönemi Arşivleri açısından baktığımızda, 1976 yılında Başbakanlık Merkez teşkilatına bağlı olarak Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık; 1984 yılı 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun ile DAGM bünyesine geçmiştir. Bu kanun Devlet Arşivleri'yle ilgili tüm çalışmaların DAGM'nin görevi olduğunu beyan etmiştir. Devlet Arşivleri; yakın bir geçmişe kadar yalnızca belgelerin ayıklanması ve arşiv malzemesinin Cumhuriyet Arşivleri'ne alınabilmesini koordine etmiştir. Devlet Arşivleri yönetmeliklerinden 2019 yılında yayımlanan son yönetmeliğe kadar çıkan yönetmelikler incelendiğinde belge üretimi, belge yönetimi ve dosyalama sistemleri ile ilgili bir yaptırıma rastlanmamıştır. Tablo 1'de eski yönetmeliklerde geçen belge yönetimi ve dosyalama maddeleri verilmiştir (1984/3056 Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 1984; Aktaş, 2024, s. 16; Devlet Arşiv Yönetmeliği, 1975; Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 1988; Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2001; Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2005).

Tablo 1: Mülga Devlet Arşiv Yönetmeliklerinde Belge Yönetimi, Dosyalama

Tarih	Sayı	Ad	Belge Yönetimi / Dosyalama
19.12.1975	15443	Devlet Arşiv Yönetmeliği	Dosyalama sistemi ve standartları: Madde 13 — Ödevliler, dosyaları ait oldukları yıllara ve devrelere göre saklamak ve zamanı gelince Arşiv Genel Müdürlüğüne bu şekilde devretmekle yükümlüdürler.
16.05.1988	19816	Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik	Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Genel Müdürlüğün İş birliği ve Münasebetleri / Dosya Yönetmelikleri: Madde 44 — Mükellefler, gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme ve işlemlere ait belgelerin bir arada bulunmasını sağlayan dosya sistemlerini kurmak ve dosya yönetmeliklerini hazırlamakla yükümlüdürler.
08.08.2001	24487	Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	Elektronik Ortamlarda Kaydedilen Arşiv Malzemesi : Ek Madde 1 — Elektronik ortamlarda teşekkül eden bilgi ve belgelerden arşiv malzemesi özelliği taşıyanların kaybını önlemek ve devamlılığını sağlamak amacıyla bir kopyası CD, disket veya benzeri kayıt ortamlarına aktarılmak suretiyle muhafaza edilir. Bu tür malzemelerin muhafaza, tasnif, devir vb. arşiv işlemlerinde diğer tür malzemeler için uygulanan hükümler uygulanır.
22.02.2005	25735	Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	Dosya Planları ve Dosya Yönergeleri: Madde 5 — Mükellefler, gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme ve işlemlere ait belgelerin bir arada bulunmasını sağlamak amacıyla dosya planları ile dosya yönergelerini hazırlamakla yükümlüdürler.

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile Devlet Arşivlerinin yapısı değişmiştir. 16.07.2018 tarihinde 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Devlet Arşivleri Başkanlığının (DAB), “Arşiv hizmet ve faaliyetlerini düzenlemek ve kamuda belge yönetimini sağlamak üzere” kurulduğu belirtilmiştir. 11 sayılı KHK’da belge, belge yönetimi, dosya planı tanımları yapılmış ve görevler açıklanmıştır. Beşinci Madde görevler listesinde; arşiv belgelerinin güvenliğinin sağlanması, rehberlik, eğitim, kurum kuruluşlarla işbirliği yapılması konuları dışında bir konudan bahsedilmemiş ve belge, elektronik belge, belge yönetimi ile ilgili bir görev tanımında bulunulmamıştır. Tek tek daire başkanlıklarının görevlerinin açıklandığı maddelerde ise Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığının görevleri arasında saklama süreli standart dosya planı ve belge devir teslim faaliyetlerine yönelik rehberlik, eğitim ve denetim hizmetleri vermek bulunmaktadır. Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanlığı görevleri arasında; Elektronik belge yönetimi ve arşivleme sistemlerinde gerekli olan belge yönetimi ve temel arşivcilik fonksiyonlarını belirlemek ve tanımlamak denmektedir. Buradan yola çıkarak belge yönetimi ile ilgili idarî, teknik, hukukî faaliyetleri bu iki birimin yürütmesi gerektiği anlaşılmaktadır (2018/11 Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018; Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2019).

Cumhurbaşkanlığı DAB’ın kuruluşunun ardından Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik’te (DAHYY) güncellenmiştir. 18.10.2019 tarih 30922 sayılı DAHYY; belge, belge hiyerarşisi, belge yönetimi, dosyalama, dosya

planı, SDP, EBYS tanımlarını yapmıştır. Her kurumun birim ve kurum belge yöneticisi belirlenmesi gerektiğini söyleyen Yönetmelik'te, fiziksel ortamda dosyalama detaylı bir şekilde anlatılmış ancak elektronik ortam için yalnızca tanımlandığı hiyerarşik yapı içerisinde, dosya kodlarına dikkat edilerek dosyalama yapılması gerektiği söylenmiştir. Yönetmelik; kurumlarda yapılan uygulamaları denetleme görevinin DAB'da olduğunu söyler ve kurum içinde ise kurum belge yöneticisi ile iç teftişten sorumlu birimlerin de iç denetim yapması gerektiğini belirtir. İlgili yönetmeliğin kamu kurumlarına duyurulması için yazılmış olan 12.11.2019 tarih 72424901-805.99-E.20414 sayılı yazıda DAHHY'nin, e-belgelerin yönetimini de kapsayacak şekilde yeniden hazırlandığı belirtilmiştir. Buna karşın elektronik belge yönetimi konusunda rehberlik edecek bir mevzuat ortaya çıkmamıştır (2018/11 Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018; Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2019).

Dosya planı üzerine yapılan bir yüksek lisans tezinde verilmiş olan mevzuat tablosunda görüldüğü gibi, birçok kurumun yönetmeliklerinde dosyalama konusu 1950, 60'lı yıllarda dahi karşımıza çıkmaktadır. Bazı kurumlar yalnızca dosyalamaya özel yönetmelikler çıkarmışlardır. Yine aynı çalışmada Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün benzer tarih aralığında belge yönetimi, dosyalama ile ilgili birçok rapor hazırladığını, kurumlardaki sorunlara çözüm önerileri sunduğunu görmekteyiz. Ancak geçmişte de Devlet Arşivleri açısından baktığımızda belge yönetimi, dosyalama ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamakta ve belge yönetimi, dosyalama ve arşivleme birbirlerinden bağımsız eylemler gibi görülmektedir. DAB; 2000'li yıllardan beri görevleri arasında görülen belge yönetimine yönelik doyurucu çalışmaları hazırlamamıştır. Son yıllarda peş peşe hazırladığı rehberlerin içerisinde 2023 yılında yayımlanan Dosya Planı Rehberi doğrudan belge yönetimi üzerine olmasa da EBYS üzerinde dosyalamanın nasıl yapılması gerektiği konusunda fikir vermektedir. SDP'nin hatalı kullanımlarını azaltmak için çıkarılmış olan rehber; EBYS içerisinde konu ve vaka dosyalaması yapabilmek için ayrı ayrı klasörler açılması gerektiğini ve verilen SDP kodu konu kodu olmasına karşın o belgenin bir vakanın içine nasıl kaydedilebileceğini göstermektedir (Aktaş, 2024, s. 11-13, 19-24; Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, 2023). Ancak rehberde gösterilen kullanımları yapabilmek için öncelikle kurumlarda belge yöneticilerinin olması ve bu yöneticilerin birim bazlı ve fonksiyonlara yönelik klasör açma-kapama yapabilmeleri gerekmektedir. Mevcut kullanımda olan EBYS'lerde genellikle yıl başlarında konu kodları için klasör açılır bunun dışında özelleştirme yapılmaz. EBYS'lerde klasör açma yetkisinin kimde olduğu, yetkin bir kurum belge yöneticisinin olup olmadığı değişkendir. EBYS'lerde bilgi işlem, üretici firma, belge yöneticisi veya çalışanların klasör açabildiği ancak yönetiminin yapılamadığı düşünülmektedir. EBYS'lerde klasör açma ve yönetme işinin, dosya plan kodu verme işi gibi sürekli kontrol altında tutulması gereken bir konu olduğu ancak kurumlarda bu yetkinlikte çalışanların olmadığı ve/veya çalışanlar yer alsa dahi vakitlerinin olmadığı kanısına varılmıştır (Aktaş, 2024, s. 59,60; Çiçek, 2023a, s. 317,318).

DAB'ın 2019 yılından bugüne faaliyet raporları incelendiğinde "Bütünsel Arşiv Yönetim Sistemi Projesi (BAYS)" dikkati çekmektedir. 2019'dan bugüne raporlarda proje hemen hemen aynı cümlelerle ifade edilmiştir. 2019 yılında oluru alınıp 2020 yılında Savunma Sanayii Başkanlığı ile protokol imzalanan projede Savunma Sanayii Başkanlığı ve Türk Telekom A.Ş. arasında 2022 yılında "BAYS projesi sözleşmesi" imzalanmıştır. 2024 yılı faaliyet raporuna göre bazı sürümlerin uygulama yazılımı ve analizi tamamlanmış olup geçici kabulleri yapılmaya başlanmıştır. Bu proje içerisinde "Devlet Arşiv Ağı ve Devlet Arşivi Veri Merkezi" oluşturulması, birimler ve fonksiyonlar arası ilişki, iş akışlarının tanımlanması, kurumlardan Başkanlığa belge transferi ve Başkanlıktaki arşivsel faaliyetlere yönelik diğer çalışmaların yapılması hedeflenmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Faaliyet Raporları, 2024). DAB'ın 2024 – 2028 Stratejik Planı incelendiğinde toplam üç amaç on beş hedef belirlendiği görülmüştür. Bu amaçlardan ilki "Kamuda belge yönetiminin etkinleştirilmesi ve arşivcilik anlayışının geliştirilmesi" olarak belirlenmiştir. Bu amacın altında bulunan beş hedefin içinde ise kurumların farkındalığını artırmak, uygulama birliği sağlamak, insan kaynağı niteliğini artırmak, standardizasyon sağlamak, elektronik üretilen arşiv belgelerini Devlet Arşiv Ağı üzerinden devir, depolama, işleme ve araştırmaya sunmaya yönelik yönetim mekanizması kurmak, kişisel verilerin gizliliğini sağlamak konuları bulunmaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirmek adına belirlenmiş olan performanslar tablo olarak verilmiştir. Bu tablonun ilk bölümü birinci amaç için ayrılmıştır. Tablo incelendiğinde rehber, standart çıkarılacağı, eğitimler ve denetimlerin artırılacağı ifade edilmekte ve "Devlet Arşiv Ağı ve Devlet Arşivi Veri Merkezi" projesinin %60 oranında tamamlandığı görülmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı 2024-2028 Dönemi Stratejik Planı, 2024).

Tablo 2: Devlet Arşivleri Başkanlığı 2024-2028 Temel Performans Göstergeleri

Plan Dönemi Başlangıç Değeri (2024)	Temel Performans Göstergeleri	Plan Sonu Hedeflenen Değer (2028)
--	-------------------------------	--------------------------------------

2	PG1.1: Çıkarılacak rehber sayısı	7
1	PG1.1.2: Uygulamaya alınacak standart sayısı	7
140	PG1.2.1: Eğitim verilen kurum sayısı	275
55	PG1.2.2: Kontrol ve denetim yapılan kurum sayısı	130
0	PG1.3.1: SSDP Ortak Alan Kodları ve Saklama Planında yapılacak revizyon sayısı	2
13	PG1.3.2: Kurumların Dosya Planında yapılacak revizyon sayısı	63
60	PG1.4.1: Devlet Arşiv Ağı ve Devlet Arşivi Veri Merkezi tamamlanma oranı	100

DAB Stratejik Planı incelemeye devam edildiğinde hem kurum ve kuruluşlarda hem de Başkanlığın kendi işleyişinde olan eksikliklerin tespit edildiği görülmektedir. Bu tespitler; kamu kurumlarında belge yönetimine yönelik terimler, standartlar, iş süreçlerinin bilinmemesi, mesleki eğitim almış personel eksikliği, denetleme eksikliği, iç denetim mekanizmalarının olmaması, süreçlere yönelik rehber eksikliği, arşivsel tanımlama ve düzenlemelerin kaynağında eksik hatalı yapılması, belge transfer yöntemlerinin kayıt ortamı ve türleri dikkate alınarak belirlenmemiş olması, fiziksel belgelerin özensiz saklanması, e-belgelerin korunması için önlemler alınmaması, fiziksel ve elektronik ortamda arşivsel değer taşıyan belgelerin dosya klasör yapılarının doğru oluşturulmaması ve aidiyetlerine uygun arşivlenmemesi, fiziksel ve elektronik belgelerin transferi sırasında veri/bilgi/belge kayıplarının ortaya çıkabilmesi, dijital koruma kavram ve bilincinin olmaması, arşivsel tanımlama standart ve kavramlarının bilinmemesi, dosya planının doğru kullanılamaması, standarda uygun dosya klasör yapısı oluşturulamaması, vaka dosyası oluşturulamaması, elektronik ortamda dosya bütünlüğünün bozulması gibi eksikliklerdir. Kurumlarla DAB arasında belge yönetimi ve arşiv faaliyetlerine yönelik dosya planları, saklama planları, transfer, erişim, denetim vb. konularda ilişkileri yönetecek bir bilgi sisteminin bulunmaması, Başkanlığın kendi kullandığı bilgi sistemlerinin birbirleri ile entegre olmaması konuları ise kurumun kendi eksiklikleri arasında dikkati çekmiştir. Eksikliklerin giderilmesi için eğitim, rehberlik ve denetim faaliyetlerinin artırılması neticesinde EBYS kullanımındaki standart dışı belge üretiminin önüne geçmek hedeflenmiştir ancak Başkanlığın konu ile ilgili personelinin yetersiz olduğu da vurgulanmıştır. DAB'ın 2024 yılı faaliyet raporu incelendiğinde ilgili birimler Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı ile Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanlığının her ikisinde de 22 personel olduğu görülmektedir. Personelin ne kadarının Bilgi ve Belge Yönetimi uzmanı olduğu belirtilmemektedir. Stratejik Plan'da belge yönetimi ve arşivleme alanında yürürlükte olan mevzuat ve düzenlemelerin yetersiz olmasından da bahsedilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Faaliyet Raporları, 2024; Devlet Arşivleri Başkanlığı 2024-2028 Dönemi Stratejik Planı, 2024).

Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığına bağlı Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü altında Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı bulunmaktadır. RYUUEHY ve kılavuzunu da hazırlayan Başkanlık; Cumhurbaşkanlığı bünyesinde belge yönetim süreçlerinin belirlenmesi, EBYS'nin tüm süreçleriyle yönetilmesi, aktif belgelerin işlenmesi çalışmalarını tek bir noktadan yönetmektedir. Başkanlık; kendi fonksiyonları yanı sıra uzmanlık alanı

üzerine durum tespitinde bulunmak, EBYS'nin gelişimine yönelik katkıda bulunmak için bakanlıklar, akademisyenler ve diğer paydaşlarla toplantılar yapmak, aksaklıkları tespit edip mevzuatı geliştirmeye yönelik çalışmalar da gerçekleştirmektedir. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığına bağlı müdürlüklerden Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü ile Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü kamu kurumlarına zaman zaman EBYS ile ilgili bilgilendirme yazısı yazmaktadır (Menteş ve Solhan, 2019). Başkanlıktan gelen ve belge yönetimi ile ilgili önem arz eden bir yazı; 19.03.2024 tarih, E-67915368-805.01-213492 sayılı "Elektronik Ortamda Üretilen Belgelerin Çıktısının Alınmaması ve e-İmza Kullanımı" dır. Mezkûr yazıda zorunlu hal ve olağanüstü durum haricinde belgelerin üretim, iletim ve saklama işlemlerinin elektronik ortamda yapılması gerektiği söylenmiştir. Yazıda belgelerin EBYS'de üretildiği ancak çıktısının alındığından ve dosya bütünlüğüne dikkat edilmediğinden bahsedilmiş ayrıca EBYS'lerde gerekli tedbirlerin alınarak yönetmelik hükümlerinin doğru uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Elektronik Ortamda Üretilen Belgelerin Çıktısının Alınmaması ve e-İmza Kullanımı, 2024). 2024/7 sayılı Tasarruf Tedbirleri Genelgesi'nin Haberleşme Giderleri başlığının altında; tüm yazışmaların EBYS üzerinden yapılmasının acilen sağlanması, yazıların ayrıca postalanmaması, kurum arşivlerinin EBYS sistemlerine taşınması ve sonrasında fizikî arşiv tutulmayacağı belirtilmiştir (2024/7 Tasarruf Tedbirleri Genelgesi, 2024). Genelge'nin akabinde Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı tarafından kamuda yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek için 23 Mayıs 2025 tarih, E-66836956-010.07-227198 sayı ile "Belge Yönetimi ve Arşiv Hizmetleri" konulu resmî yazı gönderilmiştir. Bahsi geçen yazıda; Kurumsal haberleşmelerin EBYS aracılığıyla yürütüldüğü, yazışma ve dosyalama süreçlerinin EBYS'de işlerliğinin sağlanarak belgelerden çıktı alınmaması gerektiği, fizikî arşivlerde bulunan belgelerin arşiv değerlerine ve saklama sürelerine göre işlem yapılacağı, arşiv değeri bulunan belgelerin EBYS'ye aktarıldıktan sonra da aslı düzenleri içerisinde saklanması gerektiği, saklama süresi kısa olan belgelerin gereksiz yere dijital ortama aktarılmayacağı belirtilerek arşivlerde fiziksel olarak bulunan, arşivsel değeri olmayan belgelerin taranmasının önüne geçilmiş aynı zamanda da EBYS'lerin kullanımına vurgu yapılmıştır (Belge yönetimi ve arşiv hizmetleri, 2024). Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı yöneticilerinin tespitine göre; EBYS'de mevzuat, entegre sistemler ve kullanıcı istekleri üzerine düzenlemelere ihtiyaç vardır. Kullanıcılar SDP yapısı nedeniyle belgeyi ilgisiz bir konu kodu ile eşleştirebilmektedir. Bu sebeple, mevcut SDP sadeleştirilmeli dosya bütünlüğünün sağlanabilmesi için vaka dosyaları formatında bir yapı ile kurumların daha özgür olabileceği bir SDP kullanımı yaygınlaşmalıdır denilmiştir. 2023 yılında SDP sadeleştirilmiş, yeni versiyonu yayımlanmıştır ancak bu versiyonda da birçok hataya sebep olacak özellikler bulunmaktadır (Aktaş, 2024, s. 49-51,58-60; Mentş ve Solhan, 2019).

Literatürde Elektronik Belge ve Elektronik Ortamda Dosyalama

Bilgi ve Belge Yönetimi alanyazını incelediğimizde; fiziksel belge ve dosya yönetimi için var olması gereken belgeyi oluşturan, içerik, format özellikleri, belgenin diplomatiği, belge bütünlüğü, belge/dosya/seri/fon arasındaki hiyerarşik ilişki, belgenin konu ya da vaka altında organik bağına uygun olarak dosyalanması, hukukî alt yapısı, kayıt altına alınmış ve değiştirilemez olması, güvenilirliği ve geleceğe şüphe içermeyecek şekilde aktarılabilmesi konuları elektronik belge için tartışılmıştır. Elektronik ve fiziksel belgenin benzer özelliklerinin olduğu, dosya bütünlüğünün korunması gerektiği konularında mutabık kalınmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında her gün milyonlarca belge üretilmektedir ve bu sistemin sürekli olarak hukukî, teknik ve bilimsel açılardan kontrol altında tutulması gerekmektedir. Elektronik belgelerin fiziksel belgelerden farkı, arşivsel bağını koparmamak kaydıyla aynı anda farklı fonksiyon ve dosyalarda kullanılabilme ihtimalidir. Belgelerin aynı anda birden fazla yerde olabilmeye izin veren elektronik ortama taşınması ile birlikte tanımlama, düzenleme, dağıtım, kullanım, dosyalama, koruma ve imha gibi tüm belge yönetimi süreçleri ve arşiv işlemleri etkilenmiştir. Bir elektronik belgenin, belge türüne göre olması gereken diplomatik özellikleri korunamamışsa, dosya planı içerisinde fonksiyonuna bağlı üretilmemişse, delil değeri açısından e-imza varlığı zarar görmüşse, üst veriler belgeyle birlikte transfer edilemiyorsa, bu olumsuz durum belgenin özgünlüğünü tartışılır hale getirecek ve dosya bütünlüğünü de etkileyecektir. Kâğıt ortamının çok uzun süre kullanımda kalması ile oluşan ve yerleşen provenans ve orijinal düzene saygı ilkeleri elektronik belgeler için tartışılmıştır. Elektronik belgelerin güvenilirliğini koruyabilmek için, provenans ve orijinal düzene saygı ilkelerinin korunması, fiziksel belgede olduğundan daha hassas bir durumdur. Provenans, arşiv biliminde arşiv çalışmalarına yol gösterici kılavuz olarak kabul edilmektedir. Sahada yapılan çalışmalar incelendiğinde dosya planlarının sağlıklı oluşturulmaması, belgelerin dosya ve seriler ile ilişkisinin doğru kurulamaması, aynı dosya koduna sahip milyonlarca belgeden oluşan yığınlar olması, konu ve vaka dosyası ayrımının yapılamaması, belgelerin dosya bütünlüğü kapsamında organik bağ olması gereken diğer belgelerle ilişkilendirilmemesi ciddi sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir vaka dosyasında bulunması gereken belge hatalı kod ile ilişkilendirilme sonucu ilgisiz bir dosyaya girdiğinde veya vaka ile hiç ilgisi olmayan bir belge vaka dosyasına girdiğinde dosya bütünlüğü ve organik bağ ortadan kalktığı için ortaya çıkan bu durumun dosyada sahtecilik olarak değerlendirilmesi dahi mümkündür. Güvenilirliğin

korunması için belgeler en az bir dosya ile, dosyalar da en az bir seriyle ilişkilendirilmelidir (Çiçek Akgün ve Çiçek, 2022; Çiçek, 2011; Çiçek, 2023a, s. 302; Odabaş, 2007, s. 475-477; Sağlık, 2023).

Bilgi çağında arşivler açısından bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu durumu iyi yönetmek bir zorunluluktur. EBYS, kendi içinde çalışan paket bir program ya da basit bir yazılım değil bir sistemdir. Sistemler diğer sistemlerle entegre olma yeteneğine sahiptir ve EBYS, kurum içi ve kurum dışı bilgi sistemleri ile entegre çalışması gereken bir bilgi yönetim sistemidir. e-Devlet uygulamalarının ana ekseninde kurumsal bilgi ve belge yönetimi sistemleri yer almaktadır. Kurumsal iş süreçleri kapsamında bilgi sistemlerinde üretilen her türlü bilgi kanıt niteliği taşıyan bir belgeye ve yaşam döngüsü içerisinde arşiv belgesine dönüşme aşamasında EBYS'lerle entegre çalışmak zorundadır. EBYS ve e-Arşiv Sistemleri kurumsal ve ulusal bilgi sistemlerinin omurgasını oluşturmaktadır. EBYS'nin kurumların iş süreçlerini destekleyebilecek şekilde organizasyon yapısının içine yerleştirilmiş olması gerekmektedir. Kurumların organizasyonel, teknik ve yasal birlikte çalışabilirlik kurallarına uygun hareket etmesi gerekmektedir. Birlikte çalışabilirlik konusunda en çok teknik konulara odaklanılmış ve teknik sorunlar da büyük ölçüde çözülmüştür. Bu konuda EBYS'lerin birlikte çalışabilirliğini sağlamaya yönelik birçok proje, rehber, standart ve yasal düzenleme bulunmaktadır. EBYS ve e-Arşiv uygulamaları sadece teknik altyapı kurmaktan ibaret değildir. Asıl önemli olan bu sistemlerin işletim ve yönetimidir. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili düzenlemelere uyması zorunlu olmasına rağmen karşımıza farklı olgunluk seviyelerinde uygulamalar çıkmaktadır. Bazı kurumlarda EBYS'ler içerisinde form yönetimi, iş akışları yönetimi de yapılabilmekte ve birçok akış başlangıcından imzalanıncaya kadar EBYS içerisinde takip edilebilmektedir. Bununla birlikte birçok kurumda ofis programları veya başka bir yazılımla hazırlanan belge eğer bir yere gönderilmesi gerekli ise üst yazı eki olarak EBYS içerisine dahil edilmektedir. Bazen de fiziksel belgenin sayfa sayısı fazla ise taranmayarak üst yazıya fiziksel dosya olarak eklenmektedir. Bir yere gönderim gerekmeyen ya da gerekse bile taranmayan belgeler fiziksel olarak varlıklarını ve orijinalliklerini devam ettirmekte ve genellikle kayıt altına alınmamaktadır. EBYS ve e-Arşiv süreçleri %25-30'u teknik, %70-75'i Belge ve Arşiv Yönetimi disiplininin alanına girmektedir. Böyle kompleks bir uzmanlık alanının yönetimi için geliştirilen ve diğer uygulamalarla entegrasyon gerektiren sistemler, yeterli nitelik ve sayıda uzman ekipler tarafından yönetilmelidir. Birlikte çalışabilirlikte neyin yapılması gerektiği belirlenmiş ancak kim tarafından ve nasıl yapılması gerektiği açıklığa kavuşturulmamıştır (Çiçek, 2023a, s. 121, 128; Dişli ve Külçü, 2019; Külçü, Çakmak, ve Özel, 2015, s. 33; Özdemirci, 2019a; Özdemirci, 2019b; Yazıcı ve Özdemirci, 2019). Kamu kurum ve kuruluşlarında fiziksel veya elektronik olarak üretilen belgelerin belli bir sistem içinde denetlenmesi, o sistemin yasal bir çerçeve ile korunması ve bu işlerliğini yürütecek bir birimin oluşturulması zorunludur. Kamu kuruluşları ve iş çevrelerine ait farklı bilişim teknolojileri arasında birlikte çalışabilirliği sağlamak, kurumları paydaşlarıyla iş birliğine zorunlu tutmak devletin en üst seviyede liderliğini ve kararlılığını gerektirmektedir. Türkiye'de e-devlete ilişkin politika, strateji, uygulama, yetkilendirme ve koordinasyona ilişkin unsurlar tek bir organizasyon çatısı altında yapılandırılmamıştır. Düzenlemeler ulusal bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte, sorumlu merkezî kurumlarca belirlenen politika ve stratejilerin uygulaması, idarelere bırakılmaktadır. Bugünkü haliyle görev, yetki ve sorumluluklar Cumhurbaşkanlığı ve bazı bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlar arasında dağıtık durumdadır (Odabaş, 2007, s. 484; Yazıcı ve Özdemirci, 2019).

Fiziksel dosyaların ayıklama, imha ve arşive transferi konusunda geçmişten günümüze birçok kanun yönetmelik çıkmış ve saklama planları oluşturularak uygulamalar yapılmış olmasına rağmen yine de tüm kurumlarda sorunsuz yürütülebilen bir konu değildir. Belgelerin elektronik olarak üretilmeye başlanmasından sonra konu daha da karışık hale gelmiştir. Doğuştan elektronik belgelerin Devlet Arşivlerine nasıl transfer edileceği konusunda henüz planlı süreçler başlamamış, yasal altyapı konuya açıklık getirmemiş ve uygulamalar yapılmamıştır. Bir çalışmada Türkiye'deki kamu kurumlarının elektronik belgelerinin arşive transfer süreçleri ile ilgili 120 kuruma anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında sorulara, büyük bir bölümü Bilgi ve Belge Yönetimi alanından mezun katılımcıların cevap verdiği görülmüştür. Kurumların geneli EBYS'yi hem bilgi yönetim sistemi hem de bir arşiv olarak görmektedirler. TS 13298 standardı da EBYS'lerde bu yetkinliğin olması gerektiğini söyler ancak EBYS yazılımlarının birçoğu dosya yönetimi ve arşivleme konusunda başarılı değildir. Kurumların büyük bir bölümü, SDP'ye uymada yetersizdir ve belgelere saklama süresi belirlememişlerdir. SDP kaynaklı uygulama hataları, kurumlarda saklama planının olmaması, dosya bütünlüğünün sağlandığına emin olamama durumlarında arşive transferde de çeşitli güçlükler yaşanacaktır. Nitekim bu konuda Devlet Arşivleri de elektronik belgelerin özellikle dosya ve saklama planları açısından denetlenmeden ayıklanması konusunda çekince belirtmiştir (Aktaş, 2024, s. 63; Cengiz Mater, 2023, s. 238-239; Türk Standartları Enstitüsü, 2015).

Teknolojinin ilerlemesi ile amaç kağıtsız ofislere geçmek olsa da çalışanların güvenlik kaygısı, kâğıtta daha rahat çalışabilmesi, bilgi sistemlerinde -kullanıcı hesapları ve kullanıcı yetkilerine bağlı olarak- gerektiği an belgeye ulaşamama gibi birçok nedenden dolayı henüz kâğıttan vazgeçilmiş değildir. Elektronik üretilmiş bir belgenin çıktı alınması veya fiziksel üretilmiş bir belgenin taranması ile aynı belgenin hem fiziksel hem elektronik ortamda olması

melez/hibrit belge oluşumudur. Melez belge EBYS'lerin yaygınlaşmasıyla daha da çok artmıştır. Birçok kurumda günlük işler yürütülürken hem elektronik hem de kâğıt birlikte kullanılmaktadır. Bilgi ve belge yönetimi alanında aynı belgenin iki ortamda da bulunması hibrit/melez belge olarak görülmektedir. Aynı belgenin her iki ortamda da bulunması sonucu hangisinin orijinal olduğunun karıştırılabilmesi veya aynı zannedilen iki belge arasında farklılıklar olması gibi nedenlerle belgelerde güvenilirlik/özgünlük problemi oluşabilecektir. Melez belge kavramı melez/hibrit dosyalama ya da karma dosyalama problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bir belgenin tek başına her iki ortamda olması değil bir dosya bütünlüğünü oluşturan belgelerin orijinalinin bir kısmının elektronik bir kısmının kâğıt ortamında olması sorun oluşturmaktadır. Özellikle aralarında köprü oluşturulmadığında dosya bütünlüğü takibi yapılması zorlaştığı için eksik bilgi, belge sorunu da ortaya çıkmaktadır. Hukukî düzenlemelerde kural olarak, örneğin bir davadaki evrakların, bir bölümünün yazılı ve bir bölümünün elektronik olarak saklanması kavramına yer yoktur. Bu durum bir dosyanın tümüyle baştan sona tetkik edilebilmesini son derece güçleştirmekte hatta imkânsız kılmaktadır. Alanyazına göre karma dosya yönetimi ile elektronik ve fiziksel dosyalar tek bir dosyaymış gibi yönetilebilmektedir. EBYS içerisinde; aynı tanımlama alanlarına sahip aynı dosya kodu ve adı olan her iki ortamdaki dosya tek bir nesne gibi yönetilebilmelidir. EBYS'de üst veri yönetiminin yapılması ile hem fiziksel hem elektronik dosyalar görüntülenebilmelidir. TS13298 standardında karma dosya yönetimi ile ilgili kurallar bulunmaktadır. Standartta göre; her iki ortam arşivsel bağa ilişkin hiyerarşik yapıyı göstermelidir. Bu şekilde iki ayrı taşıyıcı ortamda oluşan dosyaların, tek bir karma klasör olarak yönetilmesi aktif döneminde mümkün olabilir. Ancak hukukî açıdan delil niteliğini koruyan dosya ve tasfiye sürecinde arşivlik değere sahip olan dosyanın hangisi olduğu problemleri ortaya çıkabilecektir. Sahada yapılan çalışmalarda görülmektedir ki ne elektronik ne de fiziksel ortamda doğru şekilde dosyalama yapılmaması sorunu karşımıza çıkmaktadır. Dosya planının ne fiziksel ne de elektronikte doğru şekilde işletilmemesi ve belgeler arasındaki bağın kurulmaması, doğru dosyalamanın yapılamaması sorununu büyötmektedir. Yani kurumlarda karma değil karmaşık dosyalama yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri yapısına geçtikten sonra kurumlarda denetim yapılması hususunda kurumlara iç denetim sorumluluğu da verilmiştir. Yapılacak iç denetimlerden birisi de dosya bütünlüğünün tamlığı ve fiziksel ile elektronik dosya arasındaki ilişkinin sağlanmış olmasıdır ancak kurumlarda bu konuda bir farkındalık olmadığı için denetleme yapmaları da mümkün değildir. Üstelik aynı anda binlerce belgenin üretildiği ortamlarda üretim esnasında kurallar doğru uygulanamıyorsa denetim de mümkün olmayacaktır (Aktaş, 2024, s. 64-65; Çiçek, 2023a, s. 294-302; Çiçek, 2023b; Külcü, Çakmak, ve Özel, 2015, s. 99; Oğlakçıoğlu, 2008; Rukancı, Anameriç, ve Başar, 2021, s. 54-55; Türk Standartları Enstitüsü, 2015).

Kamuda Bütünleşik Bilgi Sistemleri

Kamu kurumlarının yaptığı harcamaların belgelendirilmesi ve kontrolü ile ilgili bir takım kanun ve yönetmelikler bulunmaktadır. Bu kanun ve yönetmelikleri elektronik belge açısından incelediğimizde; Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği'nin beşinci maddesinin 2016 tarihli ek fıkrasında elektronik ortamda belge üretme, kaydetme, iletme, koruma ve ibrazına ilişkin usul ve esasların belirleneceği söylenmiştir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun 2017 tarihli ek dördüncü maddesi; "bu kanun kapsamında yer alan tüm iş ve işlemler elektronik ortamda gerçekleştirilebilir" demektedir. 2018 tarihli Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS) Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik belgelerin oluşturulma ve muhafazası başlıklı 24. maddesinde Standart Belge ve Raporlama (SBR) kapsamındaki belgelerin elektronik ortamda oluşturulması, iletilmesi, korunması ve ibrazında zorunluluk getirilebileceğini belirtmiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019 tarihli "Harcama belgelerinin e-belge olarak düzenlenmesi" konulu bakanlık oluru ise, Ödeme Emri Belgesi (ÖEB) ve eklerinin BKMYBS'de e-imzalı olarak üretilmesi veya ekleri fiziksel üretilmiş ise taranarak e-imzalı ÖEB'nin eki yapılması gerektiğini söylemiştir. 2022 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ilgili kurum ve kuruluşlara 15.02.2022 tarih, E-92447149-719-956042 sayı ve "Yeni Mali Yönetim Sistemi" konulu bir resmî yazı göndermiştir. Resmî yazıda ÖEB'nin bundan sonra BKMYBS üzerinde yalnızca e-imzalı olarak düzenleneceği ve fiziksel veya başka sistemlerde üretilen ekleri olması durumunda entegrasyonlarla veya taratılarak BKMYBS'ye aktarılması gerektiği, ÖEB imzalandığında eklerinin de e-imzalı kabul edileceği ve muhasebe birimine tekrar fiziksel belge gönderilmemesi gerektiği belirtilmiştir. BKMYBS Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik madde 22'de Kasım 2024 tarihinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikte SBR kapsamındaki e-belge formatlarındaki standartlar, e-belgelerin servisler aracılığıyla dolaşımı, belgelerin elektronik ortamda dolaşımı ve muhafazasının zorunlu olduğu ve kâğıt ortamında saklanması bir hüküm ifade etmeyeceği söylenmektedir (2003/5018 Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2003; Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2018; Harcama Belgelerinin e-belge Olarak Düzenlenmesi, 2019; Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği, 2005; Yeni Mali Yönetim Sistemi, 2022).

2002 yılında kamu kurumlarının yapacağı alımların yasal alt yapısını oluşturmak amacıyla 22.01.2002 tarih ve 24648 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2006 tarihli Bilgi Toplumu

Stratejisi eylem planının 77. maddesinde kamu satın alımlarının elektronik ortamda gerçekleşmesine yönelik çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda 2008 yılında 5812 sayılı “Kamu İhale Kanunu ile Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Elektronik Kamu Satın Alma Sistemine yönelik yasal altyapı kurulmaya başlanmıştır. EKAP üzerinden elektronik işlem yapılmaya 2010 yılında başlanmış ve Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği 2011 yılında 27857 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. EKAP kullanılmaya başlandığı anda tüm eksikleri giderilmiş bir uygulama değildir. İş deneyim belgesinin sistem üzerinde hazırlanabilmesi (2012), tebligatların sistem üzerinden yollanabilmesi (2014) gibi birçok modül zaman içerisinde eklenmiştir. 2022 yılında ihalelerin fiziksel ortamda yapılmaya devam etmesi nedeniyle belirli limitlerdeki ihalelere sadece elektronik ortamda yapılma zorunluluğu getirilmiştir. 18.5.2024 tarih ve 32550 sayılı Resmi Gazete’de “Kamu Alımlarının Elektronik Ortamda Yapılmasına İlişkin Uygulama Yönetmeliği” yayımlanmış ancak 2024 tarihli yeni Yönetmelik için yürürlüğe girme tarihi 15.01.2025 olarak belirlenmişken 01.08.2025 tarihine ötelenmiştir. 01.08.2025 tarihinde yürürlüğe giren yönetmeliğe kadar EKAP bilgi sisteminde istekli tarafı güvenli e-imza ile belge yükleme yapabilirken idare tarafında güvenli e-imza kullanarak belge oluşturma mümkün değildir. Henüz çok yeni uygulamaya başlanan yeni Yönetmelik’le aşağıdaki değişiklikler yapılmış ve idare tarafına da e-imza kullanımı getirilmiştir. Yönetmelik’te belge yönetimi açısından dikkati çeken değişiklikler; İhale komisyonunun EKAP üzerinden oluşturulması, ihale işlem dosyasının EKAP üzerinde kayıt altına alınacak olması ve “İhale onay belgesi, ihale komisyonu kararı, ihale yetkilisi onayı ve sözleşme” nin EKAP’ta hazırlanarak e-imza ile imzalanacak olmasıdır. Yönetmelik incelendiğinde Tablo 3’te kamu kurumlarında, “Kamu Alımlarının Elektronik Ortamda Yapılmasına İlişkin Uygulama Yönetmeliği” öncesi genellikle yapılan uygulama ve Yönetmelik sonrası yapılacak olan uygulama karşılaştırılarak görselleştirilmiştir. Yeni Yönetmelik sonrasında dahi tutanak, diğer kurumlarla yazışmalar vb. bazı belgelerin fiziksel veya EBYS sistemi üzerinde oluşturulacak olması durumları yaşanacaktır. Buna rağmen Yönetmelik sonrası yapılacak yeni uygulamalar neticesinde ihale dosyasının elektronik ortamda oluşması, EKAP sistemi üzerinde bir bütün olarak incelenmesi mümkün olabilecektir (2002/4734 Kamu İhale Kanunu, 2002; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006, s. 30; Kamu alımlarının elektronik ortamda yapılmasına ilişkin uygulama yönetmeliği, 2024; Karaeren, 2024, s. 71, 73, 175-177).

Tablo 3: Kamu Alımlarının Elektronik Ortamda Yapılması Yönetmeliği (2025) Öncesi ve Sonrası Karşılaştırılması

EVRAK ADI	1 Ağustos 2025 öncesi			1 Ağustos 2025 sonrası		
	Genellikle Fiziksel Hazırlanıp İmzalanan Evraklar	Genellikle EBYS’de Hazırlanıp e-imza Atılanlar	EKAP’ta yapılan işlemler / Hazırlanan Evraklar	Genellikle Fiziksel Hazırlanıp İmzalanan Evraklar	Genellikle EBYS’de Hazırlanıp e-imza Atılanlar	EKAP’ta yapılan işlemler / Hazırlanan Evraklar
Birimlerden gelen talep yazıları	X			X		
Teknik Şartname oluşturulması	X			X		
Yaklaşık Maliyet oluşturma	X					X
İhale Onay Belgesi	X					X (e-imza)
İhale ilanına ait ödeme pusulası				X		X
Basın İlan Kurumuna ilan gitmesi		X			X	
İhale bedeli tahsilatı sevk işlem formu			X			X
İhale komisyon görevlendirme yazısı		X			X	
İhale komisyon görevlendirme işl.			X			X
Komisyon davet, ihale dok. Teslimi		X			X	
Zeyilname (varsa)			X			X
İsteklilere tebliğ (zeyilname)			X			X
Teklif Zarfları teslim alma			X			X

İstekli listesi			X			X
Teklif değerlendirme			X			X
İhale komisyon kararı oluşturma			X			X (e-imza)
Kararın imzalanması ve ihale yetkilisinin onayına sunulması	X					X (e-imza)
Kesinleşen kararın isteklilere tebliği			X			X
İtiraz sonucu (düzeltici işlem kararı ise) düzeltici işlem kararı alınması	X					X
Düzeltilici İşlem Kararı tebliği			X			X
İhale klasörü Strateji D.B. gönderimi		X			X	
Ön mali kontrol yapıp geri gelmesi		X			X	
Sözleşmeye davet			X			X
Sözleşme evraklarının hazırlanması	X					X (e-imza)
Sözleşme sonrası Sonuç formu			X			X
Ödeme belgeleri hazırlanması	X			X		

İhale işlemleri arasında ön mali kontrol yapılması, işlemlerin bitirilip sözleşmenin imzalanabilmesi için önemli aşamalardan biridir. Bu süreç Kamu Ön Mali Kontrol Yönetmeliğine göre elektronik ortamda da yapılabilen bir işlem olmasına karşın idarelerin mali denetim yapan yetkilileri genellikle fiziksel ortamda bir asıl bir yedek ihale dosyası istemektedir. EKAP sistemi üzerinden ön mali kontrol için kontrol ekranı hazırlanması ve ilgili kişiye yetki verilmesi sonucunda ciddi işgücü, zaman, malzeme tasarrufu sağlanacaktır. İhale sonrasında yükleniciye ödeme yapılabilmesi için Harcama Yönetim Sistemi kullanılmaktadır. Tüm kamu kurumlarının ödeme işlemleri BKMYBS üzerindeki ilgili modül ile gerçekleştirilmekte ve ödemeye esas belgeler fiziksel olarak hazırlanarak Ödeme Emri Belgesi oluşturulup ekine eklenerek sistem üzerinden ödeme yapılmaktadır. Ödeme sonrası belgeler ise BKMYBS üzerindedir. Mali hizmetler birimleri 2024 yılına kadar tüm ödeme belgelerini fiziksel talep ederken 2024 yılı itibarıyla BKMYBS Uygulama Usul ve Esasları Yönetmeliğine göre ödeme emri belgelerini sadece e-imzalı olarak kabul etmektedir (Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2018).

Sonuç

Çalışma kapsamında belgelerin elektronik ortamda üretilebilmesine yönelik kurallar, yasal ve teknik alt yapının gelişimi kronolojik olarak incelenmiştir. 2000'li yıllardan beri belge yönetimi alanında kendisine sorumluluk verilmiş olan Devlet Arşivlerinin koordinasyon konusunda başarılı olamadığı görülmektedir. Devlet Arşivlerinin belge yönetimi konusunda tek başına etkin olmadığı, çalışmaların DPT, Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı, BTK, CBDDO gibi birçok kurum ve kuruluşla birlikte yürütüldüğü görülmektedir. Birçok kuruma paylaştırılmış olan teknik, yasal ve idarî faaliyetler senkron yürütülememektedir. Genellikle yasal altyapı oluşturulabilir ve teknik konularda sorunlar çözülebilirken idarî açıdan uygulamalar istenilen seviyede ve doğru şekilde yapılamamaktadır. Kurumlar kendi içlerinde kurumsal bilgi sistemleri ile entegre olamamaktadır. Hukukî alt yapı incelemesi gösteriyor ki belgelerin elektronik ortamda ve güvenli elektronik imza ile imzalanarak üretilmesi - kapsam dışı bırakılan belgeler ve durumlar dışında- zorunluluktur. Kamu kurumlarının iş ve işlemlerde ürettikleri tüm belgelerini kurallara uygun e-imzalı üretmesi, elektronik ortamda transfer etmesi, kullanması ve dosyalaması gerekmektedir. Kurumlar fonksiyonlarına göre iş ve işlemlerine uygun farklı yazılım ve sistemler kullanmaktadırlar. Bazı kurumlar merkezi yapılanmanın zorunlu kıldığı e-belediye sistemi gibi bütünleşik sistem ve uygulamaları kullanırken bazı kurumların bu tarz zorunlulukları ve imkanları olmadığı için ofis programları ile belge üretebilmektedir. Ancak kurum ve kuruluşlar tüm yazışmaların EBYS'de yapılacağı, kurum dışına gönderilecek resmî belgelerin EBYS'de güvenli e-imza ile üretileceği ve KEP üzerinden gönderileceği konusunda mutabıktır. Yani EBYS sadece bir kişi veya kuruma belge gönderimi, bir yazışma varsa kullanılmakta diğer iş ve işlemlerde genellikle

kullanılmamaktadır. Bu durumda da kurumda üretilen tüm belgelerin e-imzalı olması gerekliliği hususunda ve aynı zamanda da tüm belgelerin kayıt altına alınmış olması ile ilgili sorun yaşanmaktadır. Sahada görülen odur ki kurumlar, kullandıkları bilgi sistemlerinde e-imza atılması mümkünse e-belge üretilmekte değilse belgenin çıktısı alınıp ıslak imza ile imzalanmaktadır. Alanyazında yapılan inceleme gösteriyor ki EBYS bir kurumun bel kemiği olması gereken uygulamadır. EBYS içerisine gerekli iş akışlarının çizilmesi ile e-belge üretilmelidir. Kurumun kullandığı bilgi sistemleri içerisinde e-imza ile belge üretilmiyorsa kullanılan sistemlerle entegrasyonlar yapılarak belgenin e-imza için EBYS'ye gelmesi sağlanmalıdır. Bu entegrasyonların yapılmadığı süreçlerde melez/hibrit dosyalama karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde güvenli e-imza kullanımının 20 yıllık geçmişi vardır. Buna rağmen tüm kamu kurumlarının mali işlemleri için kullandığı birçok modülün olduğu BKMYBS uygulamasında 2019'dan beri e-belge üretilmemekte ve yalnızca Kasım 2024'ten beri zorunlu tutulmaktadır yani çok yakın bir tarihe kadar ıslak imzalı belge istenmekte ve kabul edilmekteyken dönüşüm çok yeni yaşanmıştır. Tüm kamu kurumlarının alım yapmak için kullandığı EKAP içerisinde yüklenici tarafı e-imza kullanabilirken idare tarafının e-imzalı belge üretilmesine Ağustos 2025 itibariyle geçilmiştir. Henüz sistemi kullanmanın süreçleri oturmamış ve sonuçları görülmemiştir. Tüm kamunun kullandığı oldukça büyük bilgi sistemlerinin e-imzalı belge üretmeye bu kadar yeni başladığı bir durumda kurum ve kuruluşlarda melez/hibrit dosya oluşmasının sebebi gayet açıktır. Kurumlarda bilgi sistemleri, EBYS veya ofis programları ile belge üretilmekte, bu belgeler EBYS'nin içinde e-imzalı, bilgi sistemlerinde belki e-imzalı belki sadece onaylı veya fiziksel olarak hazırlanmış ıslak imzalı olarak üretilmekte ve üretildikleri ortamda da dosya bütünlüğü olmaksızın dosyalanmaktadır. Bunun sebepleri arasında e-belge konusunda zorunlulukların çok yeni oluşmaya başlaması, fiziksel belge üretiminin hala serbest ve kolay olması, personel alışkanlıkları, sistemler arasındaki entegrasyon eksikliklerinin iş yükü doğurması, iş akışlarının bilgi sistemlerinde personelin işini kolaylaştıracak şekilde çizilmemiş olması ve denetim eksiklikleri gelmektedir. Bilgi sistemleri arasındaki entegrasyonların yapılması ve EBYS'nin bu bilgi sistemleri arasındaki konumunun net olarak belirlenmesi ile belgelerin kayıt altına alınabilmesi için EBYS kullanımının artırılması gerekmektedir. EBYS'nin e-Arşiv sisteminin alt yapısını oluşturacağı bilincinin yönetimden başlayarak tüm personele verilmesi ve denetimlerin artırılması gerekmektedir. Personelin, dosya bütünlüğünün oluşmaması ve orijinal belgenin nerede olduğunun bilinmemesi kaynaklı yaşanabilecek kayıplar konusunda bilinçlendirilmesi elzemdir.

Kaynakça

- 1984/3056 Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. (1984, 10 19). *Resmî Gazete (Sayı: 18550)*.
- 2002/4734 Kamu İhale Kanunu. (2002, 01 22). *Resmî Gazete (Sayı: 24648)*.
- 2003/5018 Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. (2003, 12 24). *Resmî Gazete (Sayı: 25326)*.
- 2004/5070 Elektronik İmza Kanunu. (2004, 1 23). *Resmî Gazete (Sayı: 25355)*.
- 2004/7189 Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik. (2004, 04 27). *Resmî Gazete (Sayı: 25445)*. Ankara.
- 2004/8125 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik. (2004, 12 2). *Resmî Gazete (Sayı: 25658)*.
- 2005/7 Standart Dosya Planı ile İlgili Başbakanlık Genelgesi. (2005, 03 25). *Resmî Gazete (Sayı: 25766)*. 06 2023, 25 tarihinde Resmî Gazete : <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050325.htm> adresinden alındı
- 2008/16 Başbakanlık Elektronik Belge Standartları Genelgesi. (2008, 7 16). *Resmî Gazete (Sayı: 26938)*.
- 2009/4 Kamu Bilgi Sistemlerinde Birlikte Çalışabilirlik Esasları Genelgesi. (2009, 02 28). *Resmî Gazete (Sayı: 27155)*.
- 2011/1 Devlet Teşkilatı Veri Tabanı (DTV) Başbakanlık Genelgesi. (2011, 2 10). *Resmî Gazete (Sayı: 27842)*.
- 2014/7074 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2015, 2 2). *Resmî Gazete (Sayı: 29255)*.
- 2017/21 e-Yazışma Projesi Genelgesi. (2017, 10 14). *Resmî Gazete (Sayı: 30210)*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171014-11.pdf> adresinden alındı
- 2018/11 Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 07 16). 06 25, 2023 tarihinde Resmî Gazete (Sayı: 30480): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180716.htm> adresinden alındı
- 2020/2646 Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2020, 06 10). *Resmî Gazete (Sayı: 31151)*.
- 2024/7 Tasarruf Tedbirleri Genelgesi. (2024, 5 17). *Resmî Gazete (Sayı: 32549)*.
- Aktaş, S. (2024). Kamu kurum ve kuruluşlarında Standart Dosya Planı kullanımının uygulama kaynaklı durum analizi: Büyükşehir Belediyesi örneği. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.
- Aydın, C. (2023). Dijital dönüşüm bağlamında belgenin yaşam döngüsü süreçlerinin yönetiminde yapay zekâ kullanımı. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 6(1), s. 21-42.

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı. (1994). *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Belge yönetimi ve arşiv hizmetleri. (2024, 5 23). *Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı resmî yazı (Sayı: 69471265-010.07-227198)*.
- Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu. (2017, 12 15). 08 15, 2025 tarihinde Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu/Sektörel/Kayıtlı Elektronik Posta: <https://www.btk.tr/kayitli-elektronik-posta-genel-bilgi> adresinden alındı
- Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2018, 06 26). *Resmî Gazete: (Sayı: 30460)*.
- Cengiz Mater, E. (2023). Doğuştan dijital belgelerin Milli Arşiv'e transfer süreçleri: Türk kamu kurumlarında durum. B. Yılmaz, M. O. Cıbaroğlu, B. Yalçınkaya, F. Özdemirci, ve M. Torunlar (Dü) içinde, *Metaverse ve Bilgi Yönetimi: eBelge Yönetimi - *eArşivler *NFT *Veri Merkezleri *Bilgi Güvenliği* (s. 213-242). Ankara: Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM).
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2023, 08 07). *Devlet teşkilatı merkezi kayıt sistemi (DETSİS) uygulama kullanım kılavuzu*. 02 07, 2023 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi: <https://cbddo.gov.tr/proje-aciklamasi/detsis/> adresinden alındı
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2024, Haziran). *EYP e-yazışma teknik rehberi 2.1*. 08 15, 2025 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi e-yazışma projesi: <https://cbddo.gov.tr/projeler/e-yazisma/> adresinden alındı
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi/Projeler/e-yazışma. (2024, 06 10). 08 15, 2025 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi: <https://cbddo.gov.tr/projeler/e-yazisma/> adresinden alındı
- Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı. (2020). *Resmî yazışmalarda uygulanacak usul ve esaslar hakkında yönetmelik kılavuzu*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Çiçek Akgün, A., ve Çiçek, N. (2022). Dijital çağda değişen belge olgusunun arşivcilikte düzenleme ve tanımlamaya etkisi: Literatüre dayalı bir inceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*(17), s. 33-58.
- Çiçek, N. (2011). Elektronik belgelerin diplomatik analizi ve arşivsel bağın kurulmasındaki önemi: Türkiye'deki uygulamalar ışığında bir inceleme. *Bilgi Dünyası*, 12(1), s. 87-104.
- Çiçek, N. (2023a). *Elektronik belge yönetimi*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Çiçek, N. (2023b). Elektronik çevrede melez belgelerin dijital arşiv boyutunda taşıdığı riskler: Literatüre Dayalı Bir İnceleme. B. Yılmaz, M. O. Cıbaroğlu, B. Yalçınkaya, F. Özdemirci, ve M. Torunlar (Dü.), *Metaverse ve Bilgi Yönetimi: eBelge Yönetimi - *eArşivler *NFT *Veri Merkezleri *Bilgi Güvenliği* içinde (s. 193-212). Ankara: Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM).
- DETSİS, Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi: Hakkımızda. (2025). 8 15, 2025 tarihinde Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi Web Sitesi: <https://detsis.gov.tr/hakkimizda> adresinden alındı
- Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (1988, 5 16). *Resmî Gazete (Sayı:19816)*.
- Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (2019, 10 18). 10 25, 2020 *Resmî Gazete (Sayı: 30922)*: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=33899&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2001, 8 8). *Resmî Gazete (Sayı: 24487)*.
- Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2005, 2 22). *Resmî Gazete (Sayı: 25735)*.
- Devlet Arşiv Yönetmeliği. (1975, 12 19). *Resmî Gazete (Sayı: 15443)*.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı - Kurumlar - Dosya Planları ve Saklama Planları. (2024, 1 1). 4 4, 2024 tarihinde Devlet Arşivleri Başkanlığı: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=20&h=EC4EE38996FE1DD2D040D483800B793116ED6F1FD94ED1E517B581F5E16F395B> adresinden alındı
- Devlet Arşivleri Başkanlığı 2024-2028 Dönemi Stratejik Planı. (2024, 1 12). 7 13, 2024 tarihinde Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesi Duyurular: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Haberler/Duyuru.aspx?ID=6288> adresinden alındı
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. (2023, Ekim). *Dosya Planı Rehberi*. Ağustos 8, 2024 tarihinde Devlet Arşivleri Başkanlığı: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=1037&h=C534B81688A27952C46865CC447937E525C3AC1C006E842C97FEEEB02148061B> adresinden alındı
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı. (2024). *Belge yönetimi ve arşiv terimleri*. Ankara: Devlet Arşivleri Başkanlığı.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Faaliyet Raporları. (2024). 08 11, 2024 tarihinde Devlet Arşivleri Başkanlığı Stratejik Yönetim Faaliyet Raporu:
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=1030&h=92BE7C48C7C181481EF5CBDAC2DE662069CD6CC7C5F209D9811C5B34F36A3E72> adresinden alındı
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Kurumlar. (2009). 06 25, 2023 tarihinde Devlet Arşivleri Başkanlığı:
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=20&h=EC4EE38996FE1DD2D040D483800B793116ED6F1FD94ED1E517B581F5E16F395B> adresinden alındı
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. (2003). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi kısa dönem eylem planı 2003-2004*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. (2005). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2003-2004 KDEP Sonuçları ve 2005 Eylem Planı*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. (2006). *Bilgi toplumu stratejisi eylem planı 2006-2010*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Dişli, M., ve Külcü, Ö. (2019). Elektronik Belge Yönetim Sistemlerinde birlikte çalışabilirlik: Türkiye'deki koşullar üzerine bir değerlendirme. B. Yalçinkaya, M. A. Ünal, B. Yılmaz, ve F. Özdemirci (Dü) içinde, *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği eBelge- eArşiv- eDevlet- Bulut Bilişim- Büyük Veri- Yapay Zekâ* (s. 25-44). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- EBYS'lerin Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e uyumlu hâle getirilmesi. (2020, 11 17). *Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı resmi yazısı (Sayı: E-67915368-010.07.02-44755)*.
- Elektronik Ortamda Üretilen Belgelerin Çıktısının Alınmaması ve e-İmza Kullanımı. (2024, 03 19). *Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı resmi yazısı (Sayı: E-67915368-805.01-213492)*.
- Erdoğan, E. (Dü.). (2019). *Bilgi toplumu ve e-devlet*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- e-Yazışma Projesi. (2024, Haziran). Ağustos 8, 2024 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi:
<https://cbddo.gov.tr/projeler/e-yazisma/> adresinden alındı
- Harcama Belgelerinin e-belge Olarak Düzenlenmesi. (2019, 10 02). *Hazine ve Maliye Bakanlığı (Sayı: 92447149-220.05-396619)*.
- Kamu alımlarının elektronik ortamda yapılmasına ilişkin uygulama yönetmeliği. (2024, 05 18). *Resmî Gazete (Sayı: 32550)*.
- Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği. (2007, 12 26). *Resmî Gazete (Sayı: 26738)*.
- Kamu Ön Mali Kontrol Yönetmeliği. (2025, 03 05). *Resmî Gazete (Sayı: 32832)*.
- Kandur, H. (2006). *Elektronik belge yönetimi sistem kriterleri referans model 2.0*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Karaeren, D. (2024). Kamu alımlarının elektronik ihale yöntemiyle gerçekleştirilmesi. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2011, 08 25). *Resmî Gazete (Sayı: 28036)*.
- Külcü, Ö., Çakmak, T., ve Özel, N. (2015). *Kamusal bilgi ve Elektronik belge yönetimi: Organizasyonlar ve üniversitelerle yönelik koşulların analizi*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Menteş, S. (2015). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün EBYS'deki rolü. F. Özdemirci, Z. Şen Akdoğan, ve N. Kızıltepe (Dü.), *e-BEYAS 2014 Elektronik Belge Yönetimi ve Arşiv Uygulamaları Sempozyumu* içinde (s. 159-166). Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi Koordinatörlüğü.
- Menteş, S., ve Solhan, S. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte Kamu'da bilgi ve belge yönetimi. B. Yalçinkaya, M. A. Ünal, B. Yılmaz, ve F. Özdemirci (Dü) içinde, *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği eBelge- eArşiv- eDevlet- Bulut Bilişim- Büyük Veri- Yapay Zekâ* (s. 11-24). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Menteş, S., ve Solhan, S. (2023). Kamuda doğru zamanda doğru adımlarla belge yönetiminde dijital dönüşümü gerçekleştirmek. B. Yılmaz, M. O. Cıbaroğlu, B. Yalçinkaya, F. Özdemirci, ve M. Torunlar (Dü) içinde, *Metaverse ve Bilgi Yönetimi: eBelge Yönetimi - *eArşivler *NFT *Veri Merkezleri *Bilgi Güvenliği* (s. 19-30). Ankara: Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM).
- Merkezî Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği. (2005, 12 31). *Resmî Gazete (sayı: 26040)*.
- Odabaş, H. (2007). Elektronik belge yönetimi ve kamu kurum ve kuruluşları. *(Yayımlanmamış doktora tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.
- Oğlakçıoğlu, O. (2008). Medeni Usul Hukuku yönünden elektronik adli iletişim. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı.
- Özdemirci, F. (2003). İlk Uluslararası Belge Yönetim Standardı: Ülkemiz açısından bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(3), s. 225-246.

- Özdemirci, F. (2019a). Kurumlar için EBYS ve e-Arşiv Sistemi idari yapılanma ve yönetim süreci: Bileşenler ve entegrasyonlar. B. Yalçinkaya, M. A. Ünal, B. Yılmaz, ve F. Özdemirci (Dü) içinde, *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği eBelge- eArşiv-eDevlet- Bulut Bilişim- Büyük Veri- Yapay Zekâ* (s. 3-9). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özdemirci, F. (2019b). Milli e-Arşiv bilgi sistemi ağı ve veri merkezi yapılanma önerisi: Yenilikçi teknolojiler-yeni nesil arşivciler-yapay zekâ ve ötesi... *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 2(2), s. 169-176.
- Rukancı, F., Anameriç, H., ve Başar, A. (2021). *Arşiv ve arşivcilik kuram, strateji ve uygulamalar*. İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Sağlık, Ö. (2023). Dosyalamanın elektronik belgelerin güvenilirliğinin başarıyla korunmasına katkısı. B. Yılmaz, M. O. Cibaroğlu, B. Yalçinkaya, F. Özdemirci, ve M. Torunlar (Dü) içinde, *Metaverse ve Bilgi Yönetimi: eBelge Yönetimi - *eArşivler *NFT *Veri Merkezleri *Bilgi Güvenliği* (s. 151-168). Ankara: Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM).
- Solhan, S. (2016). Fizikselden Elektroniğe: Belge Yönetim ve Arşivleme Sürecinin Sürdürülebilirliği. F. Özdemirci, N. Özel, T. Çakmak, Z. Akdoğan, ve B. Yalçinkaya (Dü.), *BEYAS 2015 Sempozyumu Kurumsal Belleklerin Geleceği* içinde (s. 49-63). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi/Resmî Yazışma Projesi. (2024). 08 15, 2025 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi: <https://www.tccb.gov.tr/resmiyazisma> adresinden alındı
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu kalkınma planı (2014-2018)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı e-Devlet Çalışma Grubu. (2018). *Onbirinci kalkınma planı (2019 - 2023) e-Devlet hizmetlerinin geliştirilmesi çalışma grubu raporu*. T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Türk Standartları Enstitüsü. (2015). Elektronik Belge ve Arşiv Yönetim Sistemi Standardı, TS13298. *Elektronik Belge ve Arşiv Yönetim Sistemi*. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
- Türk Standartları Enstitüsü. (2019). Belge yönetimi standardı, TS ISO 15489-1. *Bilgi ve dokümantasyon — Belge yönetimi — Bölüm 1: Kavramlar ve ilkeler*. Türk Standartları Enstitüsü.
- Türk Standartları Enstitüsü Standart Arama: TS13298. (2015). 08 15, 2025 tarihinde Türk Standartları Enstitüsü: <https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/StandardAra.aspx> adresinden alındı
- Wikipedia. (2025). *İnternetin Tarihi*. 08 11, 2025 tarihinde Vikipedi, Özgür Ansiklopedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternetin_tarihi adresinden alındı
- Yazıcı, S., ve Özdemirci, F. (2019). Bilgi yönetim sistemlerinin birlikte çalışabilirlik gereksinimleri ve elektronik belge yönetim sistemi birlikte çalışabilirlik olgunluk modeli. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 2(2), s. 84-104.
- Yeni Mali Yönetim Sistemi. (2022, 02 15). Hazine ve Maliye Bakanlığı resmî yazısı (Sayı: E-92447149-719-956042). Hazine ve Maliye Bakanlığı.
- Yüksel Civelek, D., ve Karahan Turan, H. (2010). *Kurumlar Arası e-yazışma çalışma raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Kurumsal Belgeler Üzerinden Elektronik Kaynak Yönetimi: Üniversite Kütüphanelerine Yönelik Rubrik Temelli Bir Analiz

Serenay ÇAKIRER KURT¹, Eyüp ULUGÖL²

Öz

Üniversite kütüphaneleri, yükseköğretim kurumlarının bilimsel üretim, bilgiye erişim ve akademik destek hizmetleri açısından vazgeçilmez yapılarındandır. Bu hususta üniversite kütüphanelerinin iç işleyişini, iletişim biçimlerini ve hizmet süreçlerini şekillendiren temel unsurların başında örgütsel yapı yer almaktadır. Kurumsal devamlılığı hedefleyen her örgüt, sürekli değişen koşulları dikkate alarak yapı ve yapılanma süreçlerini stratejik biçimde planlamak ve yönetmek zorundadır (Alaca & Yılmaz, 2021).

Bu çalışma, Marmara Bölgesi'nde yer alan devlet üniversitesi kütüphaneleri elektronik kaynak yönetimi yaklaşımlarını, kurumsal belgeler üzerinden geliştirilen bir rubrik aracılığıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Elektronik kaynaklar, üniversite kütüphanelerinin dijital dönüşümünde kritik bir rol üstlenirken, bu kaynakların etkin ve sürdürülebilir yönetimi büyük ölçüde kurumsal politikalar ve yazılı belgelerle yönlendirilmektedir.

Araştırma kapsamında, üniversitelerin kütüphane ve dokümantasyon birimlerine ait stratejik planlar, faaliyet raporları, kütüphane yönergeleri ve iç düzenlemeler gibi kamuya açık kurumsal belgeler sistematik olarak incelenmiştir. Belirlenen belgeler, elektronik kaynak yönetimine ilişkin içerik açısından özel olarak geliştirilen bir rubrik çerçevesinde analiz edilmiştir. Rubrik; belgenin güncelliği, varlığını, erişilebilirliğini, görev yetki ve sorumluluklarını gibi temel bileşenleri içermektedir.

Bulgular, devlet üniversiteleri arasında elektronik kaynak yönetimine ilişkin kurumsal belge üretiminde ve içeriğinde anlamlı farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Bazı üniversitelerde bu belgeler kapsamlı ve stratejik bir yapı sergilerken, bazı kurumlarda ise bu alana yönelik açık bir politika veya belge bulunmamaktadır. Bu durum, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetiminin kurumsallaşma düzeyini doğrudan etkilemektedir.

Çalışma sonucunda, elektronik kaynak yönetiminin kurumsal belgeler aracılığıyla izlenebilirliğinin ve değerlendirme ölçütlerinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmakta; üniversite kütüphanelerinde yönetsel şeffaflık, etkililik ve hesap verebilirlik ilkelerinin sağlanabilmesi için kurumsal yönergelerin güncellenmesi, organizasyonel yapının açık biçimde tanımlanması ve bu yapıların düzenli aralıklarla değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Kaynaklar, Elektronik Kaynak Yönetimi, Üniversite Kütüphaneleri, Kurumsal Belgeler

¹ Öğr. Gör, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, serenay.cakirer@bilecik.edu.tr

² Kütüphaneci, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, eyup.ulugol@bilecik.edu.tr

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, bilgi üretim, erişim ve paylaşım biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür; bu dönüşüm, yükseköğretim kurumlarının bilgi hizmetlerini yeniden yapılandırmalarını zorunlu kılmıştır. Geleneksel bilgi kaynaklarının yanı sıra, dijital ortamda sunulan elektronik kaynaklar, akademik araştırmaların temel dayanaklarından biri hâline gelmiş; elektronik kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesi, kurumsal bilgi politikalarının ayrılmaz bir bileşeni olarak öne çıkmıştır. Son yıllarda yaşanan teknolojik ilerlemeler, hem bilginin erişim hızında hem de veri depolama kapasitesinde kayda değer artışlar meydana getirmiştir. Bu gelişmeler, özellikle web tabanlı elektronik veritabanı sistemlerinin yaygınlaşmasını ve akademik bilgiye uzaktan, hızlı ve etkin erişimi mümkün kılan dijital çözümlerin daha geniş ölçekte benimsenmesini sağlamıştır (Atılğan ve Yalçın, 2009).

Kurumsal belgeler ve elektronik kaynakların yönetimi, üniversite kütüphanelerinde bilgi erişimi ve kaynak kullanımına ilişkin stratejilerin belirlenmesinde temel unsurlar arasında yer almaktadır. Günümüzde bilgi toplumunun gereksinimleri doğrultusunda, kütüphanelerin elektronik kaynaklara olan bağımlılığı artmakta ve söz konusu kaynakların etkin yönetimi, kurumların bilgi yönetim stratejilerinin merkezine taşınmaktadır. Elektronik kaynakların sağlanması, seçim kriterleri ve kullanım politikaları, kurumların bütçe ve altyapı imkânlarıyla doğrudan ilişkilidir; bu nedenle, kaynakların seçimi ve yönetimi titizlikle planlanmalıdır (Polat, 2017). Ayrıca, basılı materyallerle karşılaştırıldığında, elektronik kaynakların dinamik içeriği ve sürekli güncellenebilirliği, yönetim süreçlerini karmaşık hale getirmektedir. Bu bağlamda, üniversite kütüphanelerinde kaynakların karar verme süreçleri, lisans modelleri ve erişim stratejileri kritik öneme sahiptir (Taşkın, 2014).

Üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynakların etkin ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, büyük ölçüde kurumsal düzeyde tanımlanan politika belgeleri, stratejik planlar, kütüphane yönergeleri ve yıllık faaliyet raporları gibi dokümanlar aracılığıyla yapılandırılmaktadır. Elektronik kaynak yönetiminin kurumsal bir bütünlük içinde yürütülebilmesi için, bilgi kaynaklarının seçimi, abonelik süreçlerinin yönetimi, lisanslama ilkeleri ve erişim politikalarının açık, ölçülebilir ve sistematik şekilde belgelenmesi gereklidir. Bu kapsamda kullanılan rubrik temelli değerlendirme araçları, üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynaklara yönelik yönetsel yaklaşımlarını analiz etmeye olanak tanımakta; kullanıcı eğitimi, erişim kolaylığı, görev tanımları ve kaynak sürdürülebilirliği gibi temel unsurların kurumsal belgelere nasıl yansıtıldığını sistematik biçimde inceleme imkânı sunmaktadır.

Bu çalışma, Marmara Bölgesi'nde yer alan devlet üniversitelerine bağlı kütüphanelerin kamuya açık kurumsal belgeleri temel alınarak, elektronik kaynak yönetimi politikalarının rubrik temelli bir değerlendirme modeliyle analiz edilmesini amaçlamaktadır. Belirlenen rubrik, belgelerin varlığı, güncelliği, erişilebilirliği, görev-yetki-sorumluluk tanımları ve yönetsel şeffaflık düzeyleri gibi bileşenleri kapsamaktadır. Söz konusu değerlendirme yöntemi, yalnızca mevcut uygulamaların görünür kılınmasını değil, aynı zamanda üniversiteler arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmasını, iyi örneklerin belirlenmesini ve gelişime açık alanların sistematik biçimde tespit edilmesini mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, elektronik kaynak yönetiminin kurumsal belgeler üzerinden izlenebilirliğinin sağlanması, üniversite kütüphanelerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkililik ilkelerinin hayata geçirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu tür belgelerin güncel ve açık biçimde tanımlanması ile düzenli olarak değerlendirilmesi, yalnızca kaynak yönetiminin değil, aynı zamanda bilgiye erişimin kurumsallaşma düzeyinin de bir göstergesi niteliğindedir. Dolayısıyla, bu çalışma aracılığıyla geliştirilen rubrik temelli analiz modeli, üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynak yönetimi politikalarının değerlendirilmesinde temel bir metodolojik yaklaşım olarak önerilmektedir.

Kurumsal Belgeler Işığında Üniversite Kütüphanelerinde Yönetim Ve Organizasyon

Yükseköğretim kurumlarının temel bileşenlerinden biri olan üniversite kütüphaneleri, bilgiye erişim, araştırma desteği ve akademik üretimin desteklenmesi gibi çok yönlü görevleriyle kurumsal yapı içerisinde stratejik bir konuma sahiptir. Bu işlevlerin sürdürülebilir, etkili ve kullanıcı odaklı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi, kütüphanelerin yönetsel ve organizasyonel yapısının açık, sistematik ve güncel olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Yönetim olgusu, insanlık tarihi kadar eski olup, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarındaki değişimlere paralel olarak dönüşüm geçiren dinamik bir kavramdır (Altay, 2018; Öztaş, 2017). Yönetim, en yalın haliyle, örgütsel amaçlar doğrultusunda karar alma ve bu kararları uygulamaya koyma süreci olarak tanımlanabilir (Eren, 1991). Toplumsal dönüşümün etkisiyle

klasik, neoklasik ve modern yönetim yaklaşımları gelişmiş; özellikle modern yönetim anlayışı, örgütlerin çevresiyle etkileşim halinde olan açık sistemler olduğu gerçeğini ön plana çıkarmıştır (Öztaş, 2017).

Bu bağlamda, örgüt yapısı ve örgütsel yapılanma, yalnızca kamu yönetimi ya da özel sektör için değil, aynı zamanda üniversite kütüphaneleri gibi bilgi hizmeti sunan kurumlar için de stratejik öneme sahiptir. Örgüt, en genel tanımıyla, üyeleri tarafından paylaşılan ortak anlamlar sistemi olarak değerlendirilmekte (Şişman, 2014), örgütsel yapı ise yönetim süreçlerini ve hizmet sunumunu yönlendiren temel unsurların başında gelmektedir. Kurumsal sürdürülebilirliği sağlamak isteyen her kurum gibi üniversite kütüphanelerinin de örgütsel yapısını çevresel ve toplumsal değişimlere duyarlı şekilde yeniden yapılandırması kaçınılmazdır (Akın, 2003).

Üniversite kütüphanelerinde yönetim ve organizasyon süreçleri, yalnızca yöneticilerin inisiyatifleriyle şekillenmemekte; kurumun üst yönetiminden gelen stratejik yönelimleri, iç politika belgelerini, görev tanımlarını, hizmet esaslarını ve kalite güvencesine ilişkin düzenlemeleri içeren kurumsal belgeler aracılığıyla belirlenmektedir. Bu belgeler, kütüphane yapısı içerisinde hangi birimlerin hangi görevleri üstleneceğini, hangi kaynakların hangi kriterlere göre edinileceğini ve hizmetlerin nasıl yürütüleceğini sistematik olarak tanımlar.

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, üniversite kütüphaneleri yalnızca bilgiye erişimi sağlayan yapılar değil, aynı zamanda akademik üretimi destekleyen stratejik bilgi merkezleri hâline gelmiştir. Bu dönüşümde, örgütsel yapılanma kadar elektronik kaynak yönetimi ve bu yönetimi yönlendiren kurumsal belgeler de hayati rol oynamaktadır. Kurumsal strateji belgeleri, hizmet esasları yönergeleri ve kalite güvencesine yönelik iç politika dokümanları gibi belgeler, elektronik kaynaklara erişim, lisanslama, kullanım istatistikleri ve sürdürülebilirlik açısından kütüphane hizmetlerinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır (Kurulgan, 2015). Özellikle üniversite kütüphanelerinde teknik hizmetler ve kullanıcı hizmetleri olarak iki ana işlevsel bölüme ayrılan hizmet süreçleri (Kurulgan, 2015), elektronik kaynakların edinimi, erişimi, tanıtımı ve analizine dayalı bütüncül bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, yalnızca kaynak sağlamak değil, aynı zamanda bu kaynakların kullanıcı ihtiyaçlarına uygun şekilde yapılandırılması ve yönetilmesi de örgütsel performansın bir parçası hâline gelmektedir (Demir ve Okan, 2009). Ancak etkili bir elektronik kaynak yönetimi, kurumsal belgelerdeki tanımlar, görev dağılımları ve stratejik hedefler ile uyumlu bir organizasyon yapısı gerektirir.

Geleneksel yapılarla yönetilen üniversite kütüphaneleri, değişen kullanıcı beklentileri, dijitalleşme süreçleri ve yükseköğretim sistemindeki dönüşümler karşısında yetersiz kalmakta; bu da yönetim anlayışının yenilikçi bir örgüt kültürü çerçevesinde yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Alaca, 2015). Üniversite kütüphanelerinde örgüt yapısının modernize edilmesi, yalnızca hizmet kalitesini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kurumun akademik başarıya katkısını da güçlendirmektedir. Kurumsal belgeler aynı zamanda organizasyonel hiyerarşiyi, karar alma süreçlerini ve hesap verebilirlik mekanizmalarını da tanımlar. Etkili bir yönetim yapısının kurulabilmesi için bu belgelerin yalnızca varlığı değil, aynı zamanda içeriksel niteliği ve uygulamadaki karşılığı da önem arz etmektedir. Özellikle elektronik kaynak yönetimi gibi sürekli değişen ve lisans, erişim, bütçe gibi çok katmanlı süreçleri barındıran bir alan söz konusu olduğunda, organizasyon yapısının bu dinamizme uygun esneklikte yapılandırılması gerekmektedir.

Bu çerçevede, üniversite kütüphanelerinin yönetim ve organizasyon yapılarının etkinliğini değerlendirmede, yalnızca yapısal unsurlar değil, aynı zamanda bu yapıyı yönlendiren kurumsal belgelerin içeriksel tutarlılığı ve uygulamadaki karşılığı da belirleyici olmaktadır. Özellikle elektronik kaynak yönetimi gibi hızlı değişim gösteren, teknik ve idari açıdan çok boyutlu süreçleri içeren alanlarda, kurumsal yapıların esnek ve uyarlanabilir olması büyük önem taşımaktadır. Elektronik kaynakların seçimi, lisanslanması, erişimi, kullanım analizi ve sürdürülebilirliği gibi aşamalar, yalnızca teknik uzmanlık değil, aynı zamanda belgeye dayalı açık bir yönetim sistemini gerektirmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetiminin mevcut durumu, bu süreci yönlendiren kurumsal belgeler ışığında ele alınacaktır.

Elektronik Kaynak Yönetiminde Kurumsal Belgelerin Önemi

Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, yükseköğretim kurumlarının bilgi hizmetlerini dönüştürerek elektronik kaynakların önemini artırmıştır. Geleneksel basılı kaynakların yerini giderek daha fazla sayıda dijital içerik alırken, üniversite kütüphaneleri bu dönüşüme uyum sağlamak amacıyla elektronik kaynak yönetimini stratejik bir öncelik

haline getirmiştir. Lisanslama süreçleri, erişim modelleri, bütçe planlaması, kullanıcı ihtiyaçlarının analizi ve kaynakların etkin kullanımı gibi çok boyutlu unsurları içeren elektronik kaynak yönetimi, yalnızca teknik bir süreç olmanın ötesinde yönetsel ve politik bir perspektifi de gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, üniversitelerde elektronik kaynak yönetimi sürdürülebilir bilgi erişimi ve akademik başarı açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Geleneksel kütüphaneler ise tarihsel olarak, sosyal etkileşimin sağlanması, bilgi edinme ve paylaşımı, kültürel sürekliliğin desteklenmesi, materyal koruma, arşivleme ve eğitim gibi temel işlevleri yerine getirmek üzere yapılandırılmıştır (Yalman & Kutluca, 2014). Günümüzde kütüphaneler, dijital dönüşüm doğrultusunda oluşturdukları elektronik koleksiyonlar aracılığıyla, kullanıcılarına zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın bilgiye erişim imkânı sunmayı amaçlamaktadır. Elektronik kaynakların çeşitlenmesi ve derinleşmesiyle birlikte sunulan hizmetlerin kapsamı genişlemekte, bu da kütüphanelerin akademik ve kültürel yaşamdaki işlevselliğini her geçen gün daha görünür kılmaktadır. Bu çerçevede, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetimi, bilgiye erişimin sürdürülebilirliği ve hizmet kalitesinin artırılması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Elektronik kaynak yönetim sistemleri, hem kullanıcıların kaynaklara daha hızlı ve esnek biçimde erişebilmesini sağlamak hem de kütüphanelerin dijital içerikleri etkili biçimde organize etmesine ve yönetmesine olanak tanımaktadır. Zaman ve mekân bağımsız bilgi hizmeti sunma yeteneği sayesinde, bu sistemler bilgi erişim süreçlerinin verimliliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Kingan, 2010).

Elektronik kaynak yönetiminin kurumsal düzeyde etkin biçimde yürütülebilmesi, yalnızca teknolojik araçların kullanılmasına değil, aynı zamanda bu süreci yönlendiren politika ve prosedür belgelerinin varlığına da bağlıdır. Kurumsal belgeler, kaynak seçimi, lisanslama, erişim yönetimi, kullanım politikaları ve değerlendirme süreçlerini açıkça tanımlayarak, kütüphanelerin elektronik içeriklere yönelik kararlarını sistematik ve hesap verebilir bir çerçevede almasını sağlar. Bu belgeler aracılığıyla elektronik kaynakların yaşam döngüsü standart hâle getirilmekte, görev tanımları netleşmekte ve hizmet sunumunda tutarlılık sağlanmaktadır. Ayrıca, kullanıcı beklentilerine uygun hizmetlerin sürdürülebilir biçimde sunulabilmesi için kurumsal belgeler, yönetsel şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda periyodik olarak güncellenmeli ve erişilebilir hâlde tutulmalıdır. Bu bağlamda, elektronik kaynak yönetiminde kurumsal belgeler, yalnızca yönetsel birer araç değil; aynı zamanda kalite güvencesi ve bilgi hizmetlerinin sürekliliğini sağlayan temel birer yapı taşıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetimi süreçlerini değerlendirmek amacıyla rubrik temelli bir analiz yöntemi kullanılmıştır. Rubrik, kurumların elektronik kaynakları yönetirken kullandığı kurumsal belgelerin etkinliğini ölçmek için geliştirilmiş bir değerlendirme aracıdır. Araştırma, belirli bir coğrafi bölgedeki üniversite kütüphanelerinin kurumsal belgelerinin içeriğini inceleyerek bu belgelerin yönetsel süreçlere ne ölçüde katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada, Marmara Bölgesi'ndeki devlet üniversite kütüphanelerine ait kurumsal belgeler (politikalar, yönergeler, kalite raporları, organizasyon şemaları vb.) toplanmıştır. Elektronik kaynak yönetimi üzerine literatürde yer alan temel kavramlar ve değerlendirme kriterleri ışığında bir rubrik geliştirilmiştir. Rubrik, belge varlığı ve güncelliği, erişim kolaylığı ve sayfa yapısı, uzaktan erişim bilgilendirmesi, görev, yetki ve sorumluluk tanımları, sürdürülebilirlik ve gelişim, yönetsel şeffaflık ve hesap verebilirlik, sorumlu iletişim bilgileri ve kurumsallaşma gibi önemli yönleri içeren yedi ana kriteri kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu kriterler, kütüphanelerin elektronik kaynak yönetimi süreçlerindeki başarılarını ölçmek için kullanılmıştır.

Seçilen kurumsal belgeler, rubrik temelinde detaylı olarak incelenmiştir. Belgelerin her bir kriter üzerinden puanlandırılmasına yönelik bir değerlendirme yapılmış ve kütüphanelerin mevcut durumu analiz edilmiştir. Puanlandırma yönteminde 0 puan (yok), 1 puan (kısmen), 2 puan ise (var) olarak belirlenmiştir. Toplanan veriler, nitel bir analiz yöntemine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, her bir kriterdeki güçlükleri, eksiklikleri ve iyileştirme alanlarını belirlemek amacıyla sınıflandırılmıştır. Analiz sonucunda, üniversite kütüphanelerinin kurumsal belgelerinin etkinliği hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

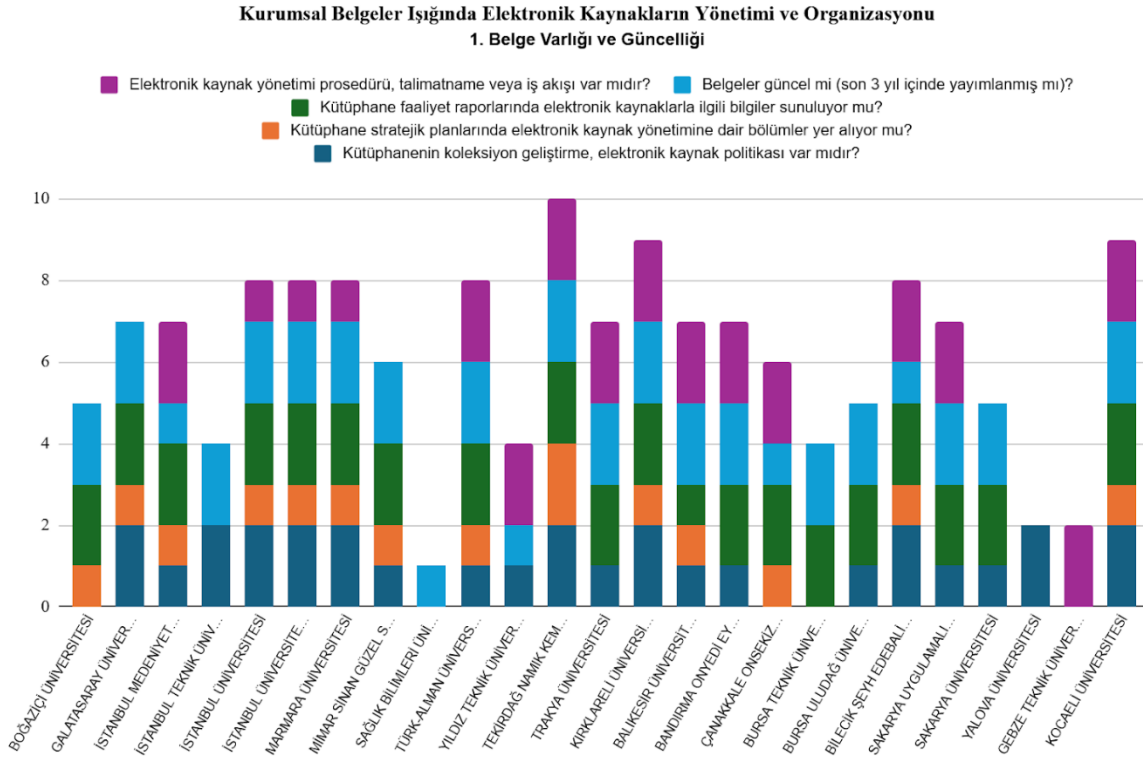
Bulgu ve Değerlendirme

Belge Varlığı ve Güncelliği

Elektronik kaynak yönetiminin kurumsal belgelerle desteklenmesi, bilgi hizmetlerinin sürekliliği ve kalitesi açısından hayati bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda, üniversite kütüphanelerinde belge varlığı ve güncelliği, elektronik kaynaklara ilişkin tüm işlemlerin belirli bir standarda bağlı biçimde yürütülmesini sağlar. Özellikle kaynak seçiminden lisanslama sürecine, erişim politikalarından kullanım kısıtlarına kadar birçok aşamada bu belgeler, yönetsel kararların şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun olarak alınmasını temin eder. Ayrıca bu belgelerin düzenli olarak güncellenmesi, teknolojik değişimlere ve kullanıcı beklentilerine uyum sağlanması açısından zorunludur.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Kütüphanenin koleksiyon geliştirme ve elektronik kaynak politikası var mıdır?
- Kütüphane stratejik planlarında elektronik kaynak yönetimine dair bölümler yer alıyor mu?
- Kütüphane faaliyet raporlarında elektronik kaynaklarla ilgili bilgiler sunuluyor mu?
- Belgeler güncel (son 3 yıl içinde yayımlanmış mı) midir?
- Elektronik kaynak yönetimi prosedürü, talimatname veya iş akışı var mıdır?

Şekil 1: Belge Varlığı ve Güncelliği

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Koleksiyon geliştirme politikaları ile ilgili bir dokümana ulaşılamamıştır ve incelenen diğer dokümanlarda da elektronik kaynak maddeleri genel geçer maddeler halinde yazılmıştır.
- Stratejik planlarının büyük bir kısmı kütüphane web sayfalarında yok veya bulunamamıştır. Kısmen olanlar genel olarak üniversite stratejik planlarından erişilen bilgilerdir.
- Elektronik kaynakların isim listeleri var olmasına lakin, kullanım istatistiği veren sadece 1 kurum vardır.
- Belgelerin ve web sitelerinin birçoğu periyodik ve günceldir.

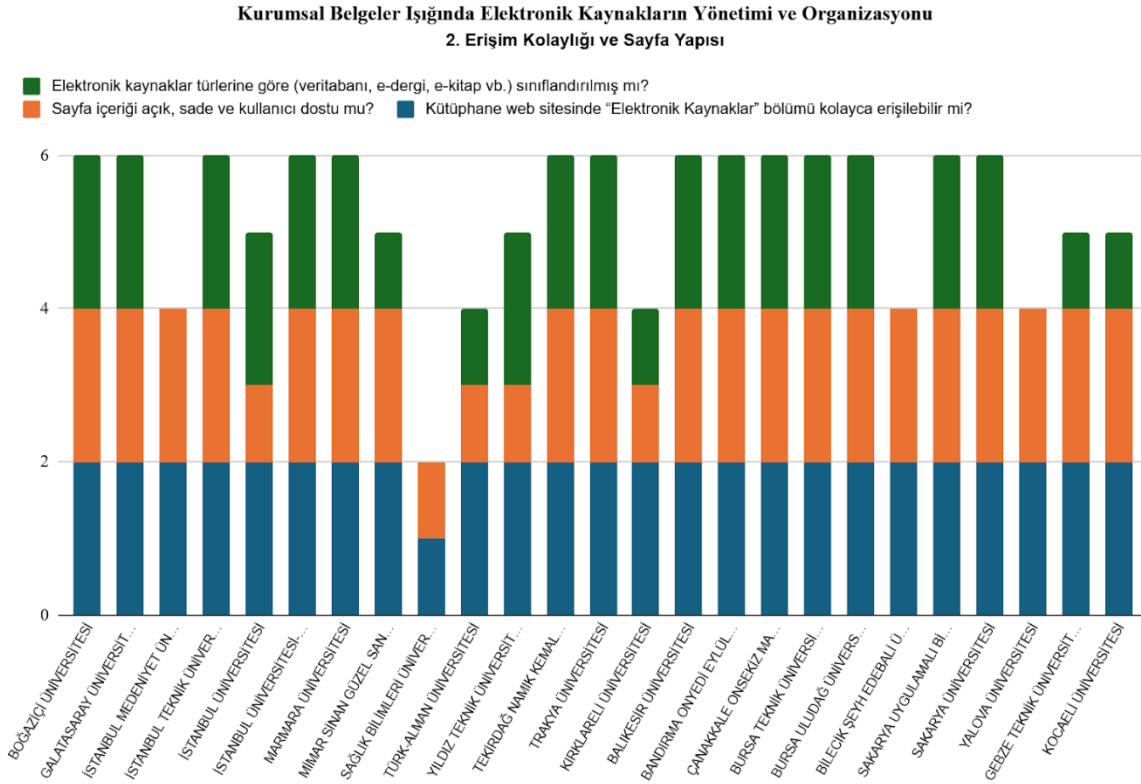
- İş akış şemaları genel olarak “veritabanları talepleri” ile başlamaktadır, ancak çoğu üniversitenin eğitimin temel çekirdek koleksiyonu ile alakalı bir planı ya da planlaması bulunmamaktadır. Talebin oluşmadığı düşünülen bazı kurumlarda sadece ULAKBİM EKUAL veritabanları yer almaktadır. Bu durum akademisyenler ve öğrenciler açısından ne kadar ihtiyaca yönelik olduğuna dair düşündürücüdür.

Erişim Kolaylığı ve Sayfa Yapısı

Erişim kolaylığı ve sayfa yapısı, kullanıcıların elektronik kaynaklara etkili ve hızlı bir şekilde ulaşabilmesi için kritik öneme sahiptir. Kurumsal belgelerde yer alan web arayüz tasarım ilkeleri ve erişim protokolleri, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte kullanıcı deneyimini iyileştirmektedir. Özellikle A-Z dizinleri, konuya göre filtreleme, federe arama motorları gibi arayüz bileşenlerinin kurumsal erişim stratejileri içinde planlanması gerekmektedir.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Kütüphane web sitesinde “Elektronik Kaynaklar” bölümü kolayca erişilebilir mi?
- Sayfa içeriği açık, sade ve kullanıcı dostu mu?
- Elektronik kaynaklar türlerine göre (veritabanı, e-dergi, e-kitap vb.) sınıflandırılmış mı?

Şekil 2: Erişim Kolaylığı ve Sayfa Yapısı

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Abonelik durumuna bakılmaksızın, üniversitelerin büyük çoğunluğunun web sayfalarında elektronik kaynaklar ve veritabanları bağlantılarının ana sayfada veya kolay erişilebilir, görünür bir konumda yer aldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu genel eğilimin dışında kalan istisnai bir örnek bulunmaktadır. İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nin web sayfasında, elektronik kaynaklara ilişkin doğrudan kurumsal veritabanı listelerine erişim sağlanmamakta; bunun yerine yalnızca ticari bir aracı firmaya yönlendiren bir bağlantı sunulmaktadır. Bu yapı nedeniyle, kurumun hangi veritabanlarına erişim sağladığına ilişkin bilgilere,

kullanıcıların sisteme giriş yapmadan ulaşması mümkün görünmemektedir. Bu uygulamanın gerekçesine ilişkin ise açık bir açıklamaya rastlanmamıştır.

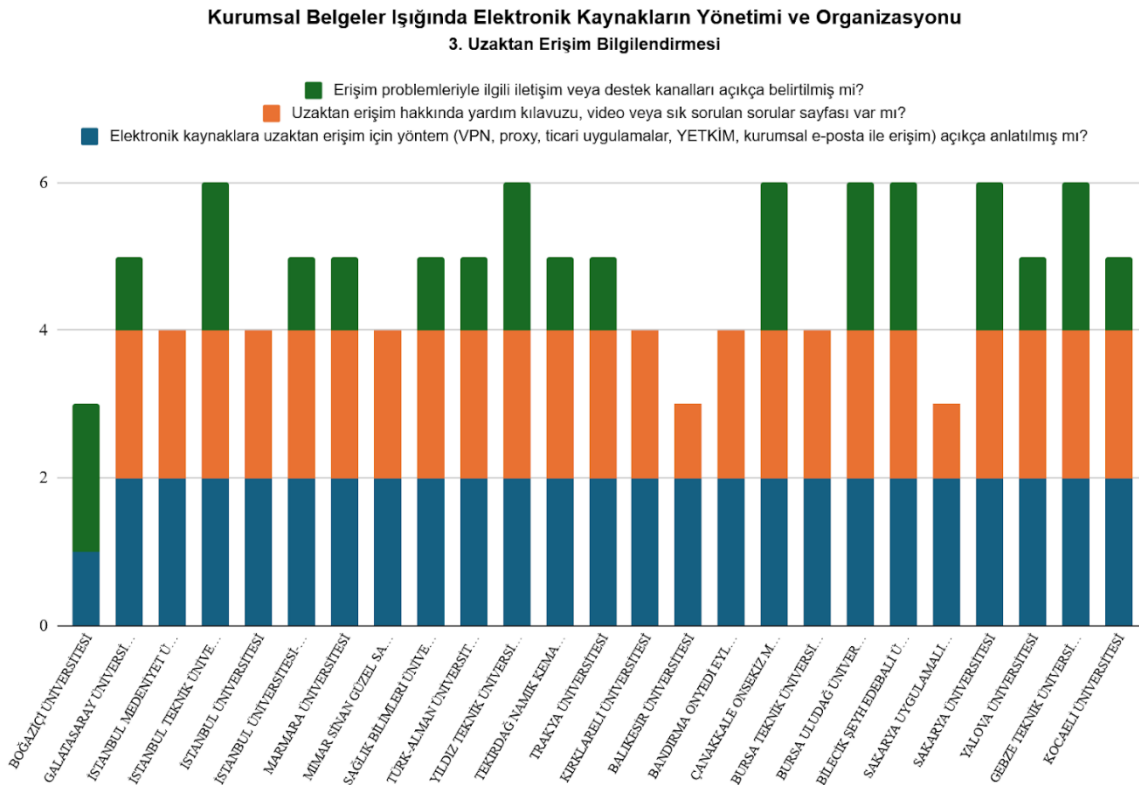
- Elektronik kaynaklarla ilgili sayfalar genellikle basit, sade ve kullanıcı dostudur.
- Kurumların %75'e yakını e-kaynakları, e-dergi, e-kitap vb. bölümlendirmektedir. Bu durumun tam aksi olanlar keşif araçlarının kullanılmasından kaynaklı olarak bu ayrıma gitmemiş olma ihtimali değerlendirilebilmektedir.

Uzaktan Erişim Bilgilendirmesi

Kampüs dışı kullanıcılar için "uzaktan erişim bilgilendirmesi" ise giderek artan bir öneme sahiptir. Kurumsal belgelerde yer alan uzaktan erişim yönergeleri, VPN, proxy veya geçici kullanıcı tanımları gibi teknik konuların açık ve anlaşılır biçimde sunulmasını sağlar. Bu sayede bilgiye erişim yalnızca mekâna değil, erişim hakkına bağlı olarak sürdürülebilir hâle gelir.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Elektronik kaynaklara uzaktan erişim için yöntemler (VPN, proxy, ticari uygulamalar, YETKİM, kurumsal e-posta ile erişim) açıkça anlatılmış mı?
- Uzaktan erişim hakkında yardım kılavuzu, video veya sık sorulan sorular sayfası var mı?
- Erişim problemleriyle ilgili iletişim veya destek kanalları açıkça belirtilmiş mi?

Şekil 3: Uzaktan Erişim Bilgilendirmesi

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Kütüphanelerin web sayfalarında yer alan elektronik kaynaklara ilişkin sayfaların, sınırlı sayıdaki küçük istisna dışında, genel olarak başarılı ve işlevsel olduğu gözlemlenmektedir.

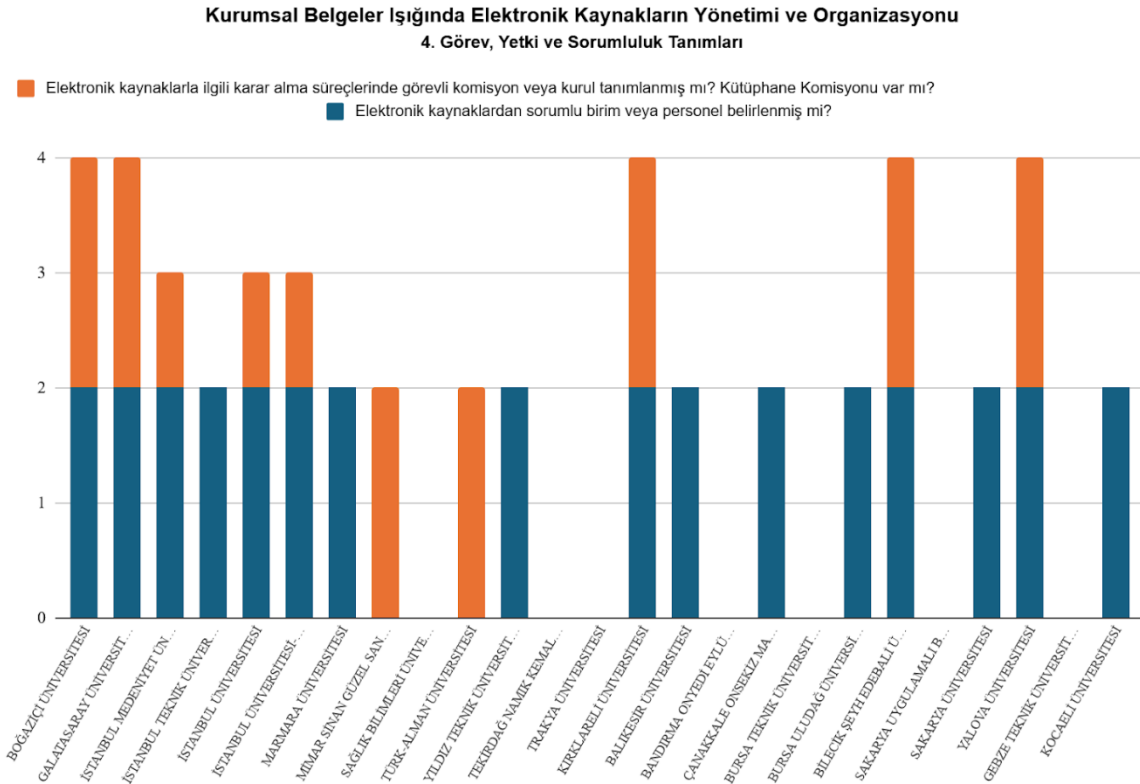
- Kampüs dışı erişim ile ilgili bilgilendirmeler de (kılavuz, video, görseller vb.) detaylı olarak verilmiştir.
- Kampüs dışı ya da uzaktan erişim ile alakalı yaşanan sorunlarda iletişim kurulması gereken birim/kişi ile alakalı iletişim bilgileri eksik bulunmuştur.

Görev, Yetki ve Sorumluluk Tanımları

Yönetim süreçlerinin sağlıklı işlemesi için görev, yetki ve sorumluluk tanımları da kurumsal belgelerde net olarak ifade edilmelidir. Elektronik kaynaklar kütüphanecisinin görevleri; kaynak seçimi, lisans denetimi, istatistik analizi ve kullanıcı eğitimi gibi işlevleri kapsayacak şekilde sistematik olarak belirlenmelidir. Bu tanımlar hem kurum içi koordinasyonu hem de dış denetimlerde hesap verilebilirliği kolaylaştırır.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Elektronik kaynaklardan sorumlu birim veya personel belirlenmiş mi?
- Elektronik kaynaklarla ilgili karar alma süreçlerinde görevli komisyon veya kurul tanımlanmış mı? Bu süreçlerle ilgili olarak Kütüphane Komisyonu var mı?

Şekil 4: Görev, Yetki ve Sorumluluk Tanımları

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Bu komisyonlar genel olarak KDDB'den sorumlu rektör yardımcısı başkanlığında, fakülte temsilcilerinden oluşturulmaktadır. Eğitim-öğretimin temel yapı taşlarından biri olan bilgi kaynaklarının seçilmesi veya önerilerin değerlendirilmesi komisyon üyelerince yapılmaktadır. Ancak yapılan rubrik değerlendirme sonucunda 25 kurumdan yaklaşık 1/3'ünde komisyon görülmektedir. Bu komisyonların amacına göre iş süreçlerini yürüttükleri hususu tartışmaya açıktır.
- Elektronik kaynaklardan sorumlu birim veya kişinin belirlenip belirlenmediğini ortaya koymayı amaçlayan bu ölçüt kapsamında, "0" puan verilen durumlarda sorumluluk herhangi bir kişi veya birime

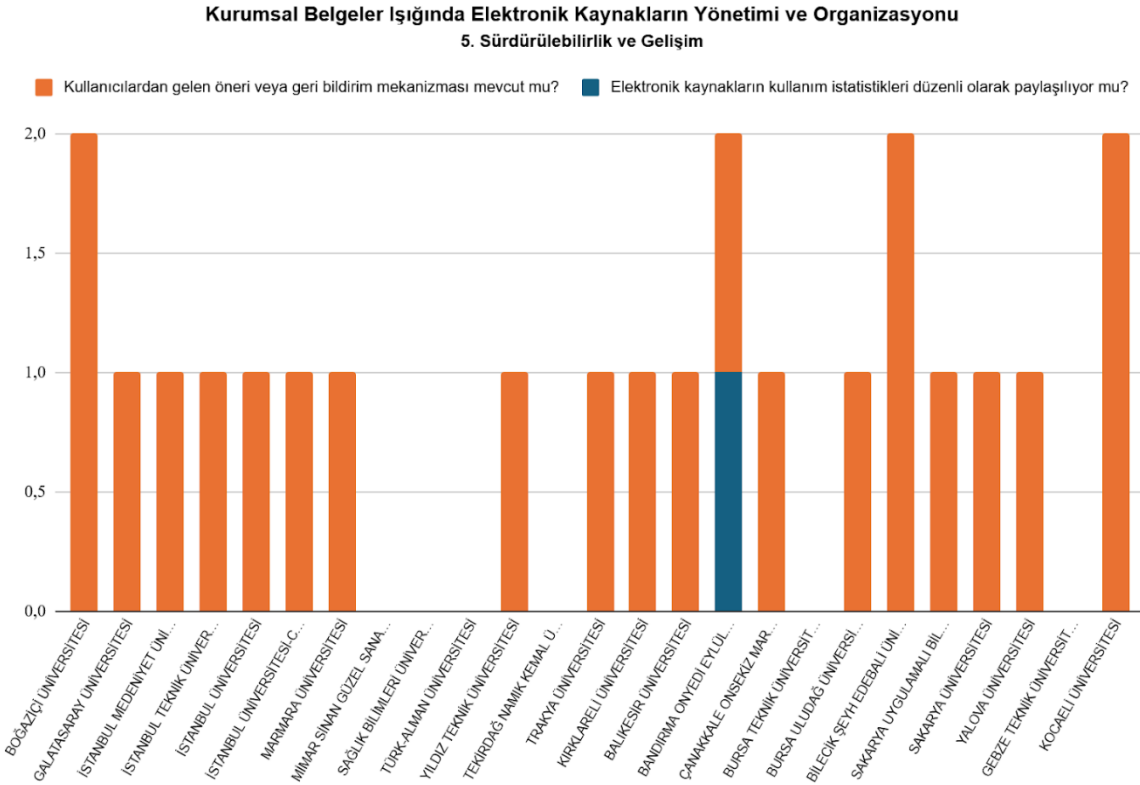
atfedilmemişken, “2” puan verilen durumlarda sorumluluk açık ve net biçimde ilgili kişi veya birim tarafından üstlenilmiştir.

Sürdürülebilirlik ve Gelişim

Elektronik kaynak yönetiminde sürdürülebilirlik ve gelişim ilkesi, yalnızca kaynakların ekonomik olarak temin edilmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda bu kaynakların kullanım düzeyine göre yenilenmesi, gereksiz aboneliklerin sonlandırılması ve yeni kaynakların kullanıcı geri bildirimleriyle değerlendirilmesi gibi süreçleri de içerir. Bu çerçevede kurumsal belgeler, sürdürülebilirlik ilkelerini stratejik hedeflerle uyumlu hâle getirir.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Elektronik kaynakların kullanım istatistikleri düzenli olarak paylaşılıyor mu?
- Kullanıcılardan gelen öneri veya geri bildirim mekanizması mevcut mu?

Şekil 5: Sürdürülebilirlik ve Gelişim

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Tüm kütüphanelerin bir kurumsal e-postası bulunmaktadır. “1” olan yanıtlar kurumsal bir e-postanın varlığını, “2” olan yanıtlar ise bir kişi veya kurumsal iş e-postasının varlığını ifade etmektedir. Birimin kurumsal e-postalarının kimin kontrolünde olduğu ya da hangi sıklıkla kontrol edildiği bilinmemektedir. İlgili işin yürütülmesinden sorumlu kişiye veya söz konusu işe ait kurumsal e-posta adresine yönlendirme yapılması beklenmektedir. İncelenen kurumlar arasında yalnızca 5’inde personel listelerinde iş tanımlarının belirtildiği, 3 kurumda ise işe özgü kurumsal e-posta adresinin kullanıldığı tespit edilmiştir.
- Bu ölçüt, kurumların en zayıf performans sergilediği alanı ortaya koymaktadır. Kurumlar tarafından paylaşılan bilgiler büyük ölçüde yalnızca veritabanı adları ve listeleriyle sınırlı kalmakta, yıllık kullanım istatistiklerini ayrıntılı biçimde paylaşan kurum sayısı bir (1) ile sınırlı olmaktadır. Aylık ya da üç aylık periyotlarla istatistik yayımlayan herhangi bir kuruma rastlanmamıştır. Bu durum, değerlendirmelerin hangi

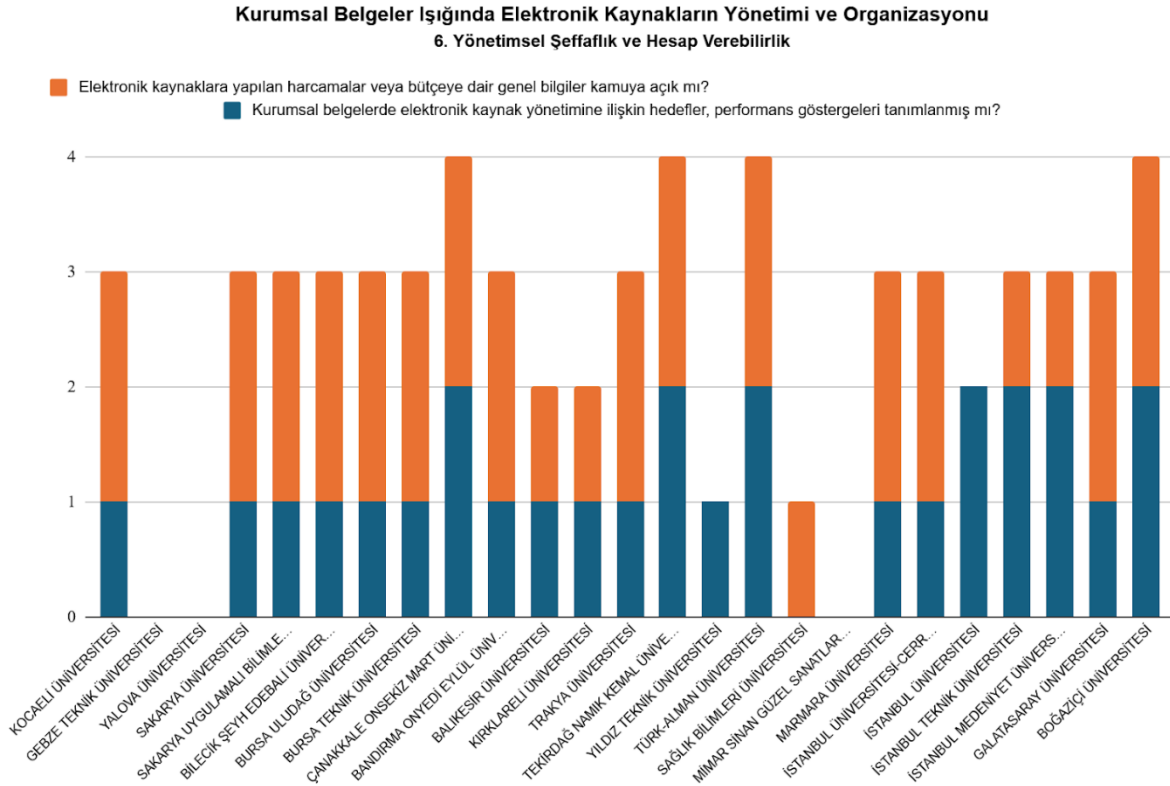
ölçütlere göre yapıldığı ve neden şeffaf biçimde yürütülmediği sorularını gündeme getirmektedir. Ayrıca, kullanım istatistiklerinin anlık olarak sunulup sunulamayacağı da önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yönetimsel Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Kurumsal belgeler, aynı zamanda yönetimsel şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini destekleyen bir altyapı sağlar. Hangi kaynaklara neden abone olunduğu, bütçe nasıl dağıtıldığı ve kullanım oranlarının nasıl değerlendirildiği gibi bilgiler, belgeler yoluyla kayıt altına alınır ve gerektiğinde paylaşılabilir. Bu durum, kütüphanelerin hem akademik hem de yönetsel çevrelere karşı sorumluluğunu pekiştirir.

Bu başlıkta şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Kurumsal belgelerde elektronik kaynak yönetimine ilişkin hedefler ve performans göstergeleri tanımlanmış mı?
- Elektronik kaynaklara yapılan harcamalar veya bütçeye dair genel bilgiler kamuya açık mı?

Şekil 6: Yönetimsel Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

İncelenen belgeler üzerinden bu başlıklar için çıkarımlar şu şekildedir;

- Kurumların büyük çoğunluğu bütçe harcamalarına ilişkin kalemleri ayrıntılı biçimde sunmuş, bazıları ise ilgili yıl içerisinde abone olunan elektronik kaynakların maliyetlerini özellikle belirtmiştir. Genel olarak durum ortalamanın üzerinde görünmektedir. Ancak, değeri 0 olan kurumların faaliyet raporlarına web sayfaları üzerinden erişim sağlanamamıştır. Benzer yapı ve büyüklüğe sahip üniversiteler arasında kimi zaman ciddi farklılıkların gözlemlendiği, bu farklılıkların ise eğitimde fırsat eşitliği bağlamında ayrıca incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

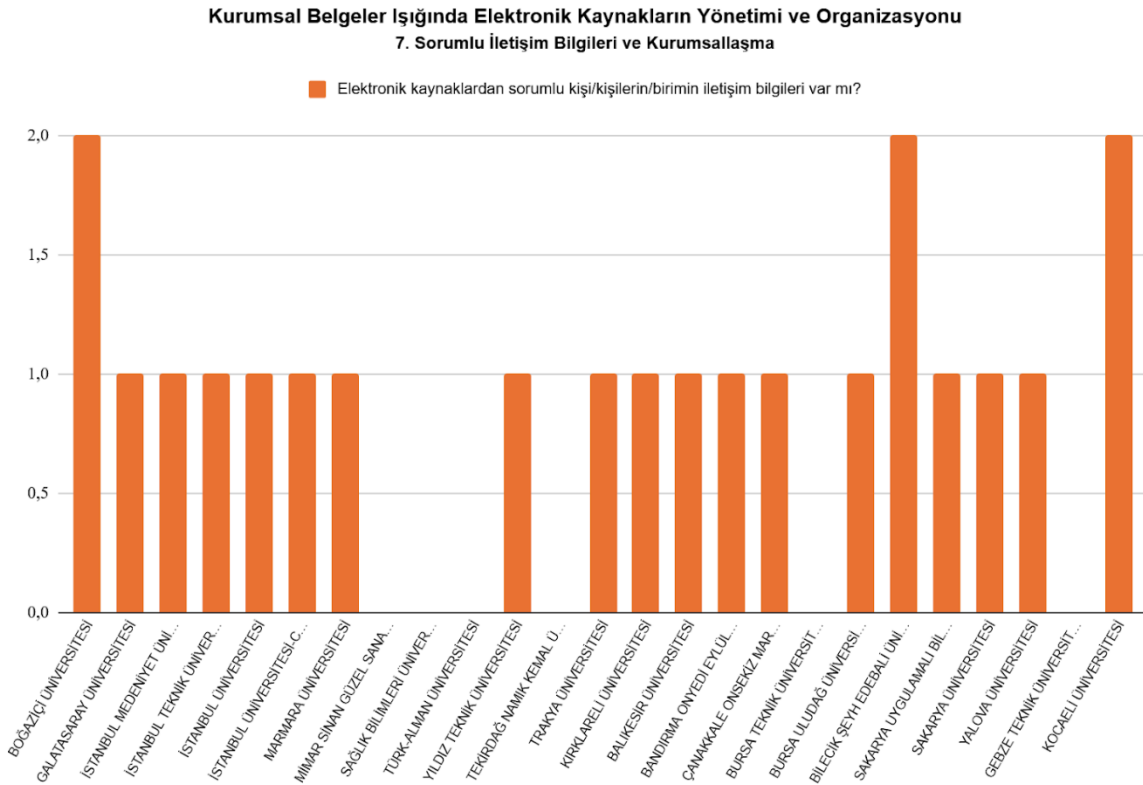
- Belgelerde yer alan sayısal verilerin iyimser görünümüne temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Söz konusu belgelerde belirtilen gösterge ve hedeflerin büyük çoğunluğu ‘elektronik kaynakların artırılması’ gibi genel nitelikli söylemlerden oluşmaktadır. Ancak, kurumların eğitim verdiği alanlar, bu alanlara yönelik ihtiyaç analizleri ve zorunlu/olmazsa olmaz kaynaklara ilişkin herhangi bir ifadenin yer almadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, değeri 0 olan kurumların belgelerine erişim sağlanamamıştır.

Sorumlu İletişim Bilgileri ve Kurumsallaşma

Son olarak, sorumlu iletişim bilgileri ve kurumsallaşma başlığı kapsamında, elektronik kaynaklardan sorumlu kişilerin iletişim bilgilerinin açık şekilde sunulması, kullanıcı destek süreçlerinin işlerliğini artırmaktadır. İlgili personelin görev unvanı, e-posta adresi ve iletişim kanallarının web sayfalarında yer alması, hem hizmet kalitesini hem de kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkilemektedir.

Bu başlıkta şu sorunun yanıtı aranmıştır;

- Elektronik kaynaklardan sorumlu kişi/kişilerin/birimin iletişim bilgileri var mı?

Şekil 7: Sorumlu İletişim Bilgileri ve Kurumsallaşma

İncelenen belgeler doğrultusunda ilgili başlıklara ilişkin elde edilen bulgular şu şekildedir;

- Altı kütüphanede elektronik kaynaklardan sorumlu kişi ya da kişilere ilişkin herhangi bir bilginin web sayfalarında yer almadığı tespit edilmiştir.
- 16 kütüphanede ise en azından personel listeleri veya görev dağılımları sayfaları aracılığıyla, elektronik kaynaklardan sorumlu personelin kimliğine ve iletişim e-posta adresine erişilebildiği görülmüştür.
- Buna karşılık, elektronik kaynak hizmetleri için kurumsal bir e-posta hesabı kullanan kütüphane sayısının yalnızca üç ile sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynakların yönetimi ve organizasyonunun kurumsal belgeler ve web içerikleri üzerinden görünürlüğünü inceleyerek, belge varlığı-güncelliği, erişim tasarımı, uzaktan erişim bilgilendirmesi, görev-yetki-sorumluluk tanımları, sürdürülebilirlik-gelişim, yönetsel şeffaflık ve sorumlu iletişim bileşenlerinde mevcut durumu ortaya koymuştur. Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kurumların elektronik kaynaklara erişimi kullanıcıya sunma konusunda belirli bir seviyeye ulaştığı; ancak yönetim süreçlerinin standardizasyonu, hesap verebilirlik, veri temelli karar verme ve kurumsal sorumluluk paylaşımı açısından önemli boşluklar taşıdığı anlaşılmaktadır.

İlk olarak, belge varlığı ve güncelliği boyutu, elektronik kaynak yönetiminin “yazılı akıl” ve kurumsal hafıza ile yeterince desteklenmediğini göstermektedir. Koleksiyon geliştirme politikaları ve elektronik kaynaklara özgü politika metinlerine çoğu kurumda erişilememesi; lisanslama süreçleri, erişim kısıtları, iptal/yenileme ölçütleri ve kullanıcı ihtiyaçlarının nasıl değerlendirildiği gibi kritik kararların kurumsal belgelerde netleşmediğine işaret etmektedir. Belgelerin bir bölümünün düzenli güncellenmesi olumlu olmakla birlikte, güncellemelerin içerik kapsamı, sorumlusu, sürüm yönetimi ve karar gerekçeleri görünür değilse kurumsal öğrenme sınırlı kalmaktadır. Bu çerçevede, elektronik kaynakların isim listelerinin bulunmasına karşın kullanım istatistiği paylaşımının çok düşük düzeyde olması, karar süreçlerinin veri temelli yürütülmesini güçleştiren bir diğer bulgudur. Süreçlerin çoğunlukla “veritabanı talebi” ile başlaması ve çekirdek koleksiyon planlamasının görünür olmaması ise e-kaynak yönetiminin reaktif bir çizgide ilerleyebildiğini; bunun da uzun vadeli bütçe planlaması ve koleksiyon dengesi açısından risk doğurduğunu düşündürmektedir.

İkinci olarak, erişim kolaylığı ve sayfa yapısı başlığında çoğu kurumda “Elektronik Kaynaklar” alanının web sitesinde kolay erişilebilir olması ve sayfaların genel olarak sade-kullanıcı dostu tasarlanması, kullanıcı deneyimi açısından güçlü bir yön olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bazı örneklerde elektronik kaynaklara doğrudan kurumsal liste ve bilgilendirme üzerinden değil, ticari araçlara yönlendirme ile erişim sağlanması; kullanıcının hangi kaynaklara erişebildiğini giriş yapmadan anlayamaması gibi durumlar, erişim şeffaflığını sınırlayabilmektedir. Kurumların önemli bir kısmının kaynakları türlerine göre sınıflandırması (veritabanı/e-dergi/e-kitap vb.) olumlu bir olgunluk göstergesi olarak değerlendirilebilirken; bu ayrımın olmadığı kurumlarda keşif araçlarının varlığı olası bir gerekçe olsa da, kullanıcıya kapsam ve erişim koşullarını açıklayan net bir bilgilendirme yapısının ayrıca gerekli olduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak, uzaktan erişim bilgilendirmesi çoğu kurumda kılavuz, görsel/video ve sık sorulan sorular gibi destekleyici içeriklerle işlevsel biçimde sunulmaktadır. Bu durum, kampüs dışı erişimin arttığı güncel koşullarda önemli bir güçlü yön olarak yorumlanabilir. Buna karşın, uzaktan erişimde yaşanan sorunlarda hangi birimle/kişiyle iletişime geçileceğine dair bilgilerin eksik kalması, iyi hazırlanmış rehberlerin etkisini azaltmakta ve kullanıcı memnuniyeti ile kaynakların fiili kullanımını olumsuz etkileyebilecek bir kırılganlık yaratmaktadır. Dolayısıyla uzaktan erişim bileşeni, yalnızca teknik açıklama değil, aynı zamanda sorun çözüm sürecini görünür kılan bir destek mimarisi gerektirmektedir.

Dördüncü olarak, görev, yetki ve sorumluluk tanımları açısından bazı kurumlarda görünür olduğu; bunun karar süreçlerine kurumsal meşruiyet kazandırabildiği anlaşılmaktadır. Ancak elektronik kaynaklardan sorumlu birim/kişinin açık biçimde tanımlanmadığı durumlarda süreç sahipliği belirsizleşmekte; izlenebilirlik ve hesap verebilirlik zayıflayabilmektedir. Bu bulgu, operasyonel düzeyde rol tanımı, sorumluluk matrisi ve iş akışlarının kurumsal belgelerle netleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Beşinci olarak, sürdürülebilirlik ve gelişim başlığında kurumların en zayıf performans alanlarından birinin veri temelli değerlendirme ve şeffaf raporlama olduğu görülmektedir. Geri bildirim mekanizmalarının çoğunlukla “e-posta varlığı” düzeyinde kalması ve kurumsal e-posta hesaplarının sınırlı kullanımının işaret ettiği üzere, iletişim kanalı bulunsa bile bunun süreç yönetimine dönüşmediği anlaşılmaktadır. Kullanım istatistiklerinin düzenli ve ayrıntılı paylaşımının istisnai düzeyde kalması ise yenileme/iptal kararlarında şeffaflık, bütçe gerekçelendirme ve kullanıcı ihtiyaçlarının izlenebilirliği açısından önemli bir sınırlılıktır. Bu nedenle sürdürülebilirlik, yalnızca aboneliğin devamı değil, değerlendirme ölçütlerinin açıklandığı, periyodik raporlama ve geri bildirim döngüsünün işletildiği bir yönetim modeli gerektirmektedir.

Altıncı olarak, yönetsel şeffaflık ve hesap verebilirlik başlığında, kurumların büyük çoğunluğunun bütçe harcamalarına ilişkin kalemleri ayrıntılı sunduğu, bazı kurumların ise ilgili yıl içinde abone olunan elektronik kaynakların maliyetlerini özellikle belirttiği görülmektedir. Buna karşın, genel görünümün tam anlamıyla şeffaf olduğu söylenememektedir; bazı kurumlarda ilgili belgelere web üzerinden erişimin sağlanamaması, kamusal hesap verebilirlik boyutunu zayıflatmaktadır. Benzer büyüklük ve yapıya sahip üniversiteler arasında bütçe görünürlüğü ve içerik düzeylerinde ciddi farklılıklar bulunması, elektronik kaynaklara erişim ve kaynak yönetimi kapasitesinin “kurumsal imkânlar” üzerinden farklılaşabileceğini; bu farklılığın eğitimde fırsat eşitliği bağlamında ayrıca tartışılması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca belgelerde yer alan hedefler ve göstergelerin çoğu zaman “elektronik kaynakların artırılması” gibi genel nitelikli ifadelerden oluşması; kurumun eğitim verdiği alanlara yönelik ihtiyaç analizi, çekirdek/olmazsa olmaz kaynaklar veya önceliklendirme ölçütleri gibi karar kalemlerinin yeterince görünür olmaması, performans yönetiminin nicel hedeflerden çok beyana dayalı kalabildiğine işaret etmektedir. Bu nedenle, sayısal verilerin ve hedeflerin belgelerde yer alması olumlu olmakla birlikte, içeriklerinin ölçülebilirlik, bağlam ve karar gerekçesi bakımından temkinli değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yedinci olarak, sorumlu iletişim bilgileri ve kurumsallaşma bulguları, kullanıcı desteği ve süreç sahipliği açısından kritik bir boşluğu görünür kılmaktadır. İncelenen kurumların bir bölümünde elektronik kaynaklardan sorumlu kişi/kişiler ya da birime ilişkin bilginin web sayfalarında hiç yer almaması; diğer bir bölümünde ise personel listeleri veya görev dağılımları üzerinden sorumlu personelin kimliğinin ve iletişim e-postasının belirtildiğinin görülmesi, kurumsallaşma seviyelerinin heterojen olduğunu göstermektedir. Ayrıca elektronik kaynak hizmetleri için kurumsal e-posta hesabı kullanımının sınırlı kalması, bireye bağlı iletişim ve destek riskini artırmakta; süreklilik, izlenebilirlik ve hizmet kalitesi açısından kurumsal güvenceyi zayıflatabilmektedir. Dolayısıyla iletişim bilgileri yalnızca “var/yok” meselesi değil; hizmetin sürekliliğini sağlayacak kurumsal yapıların kurulmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında değerlendirilen kurumsal belgeler ve web içerikleri, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetiminin erişim ve bilgilendirme boyutunda belirli bir düzeye geldiğini; ancak politika/prosedür varlığı, stratejik entegrasyon, görev-sorumluluk netliği, kullanıcı desteği, veri temelli karar verme ve hesap verebilirlik açısından geliştirilmesi gereken alanlar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular doğrultusunda;

1. Elektronik kaynak yönetimine ilişkin politika, prosedür ve iş akışlarının kurumlarda standart bir çerçeveye yazılı hale getirilmesi ve düzenli güncellenmesi,
2. Stratejik plan ve faaliyet raporlarında e-kaynak yönetimine ilişkin hedeflerin ölçülebilir performans göstergeleriyle ilişkilendirilmesi,
3. Erişim sayfalarında kapsam, koşul ,ve güncellik bilgisinin kullanıcıya şeffaf biçimde sunulması,
4. Uzaktan erişimde destek kanallarının net tanımlanması,
5. Kullanım istatistikleri ve değerlendirme ölçütlerinin belirli aralıklarla raporlanması,
6. Sorumlu kişi/birim iletişim bilgilerinin kurumsal e-posta ve görev tanımıyla güvence altına alınması önerilebilir.

Bu değerlendirme, web üzerinden erişilebilen belgelerle sınırlı olduğundan; kurum içi uygulamaların belgelerde tam yansımamış olabileceği ve web içeriklerinin dönemsel değişkenlik gösterebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, bulgular kurumların elektronik kaynak yönetimini kurumsal belgeler üzerinden nasıl temsil ettiğine dair önemli bir görünürlük haritası sunmakta; özellikle standardizasyon ve hesap verebilirlik boyutlarında güçlendirme gereksinimini açık biçimde işaret etmektedir.

Kaynakça

- Akın, A. (2003). Bilgi çağı işletmelerinde yeni örgütsel yapılanma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4), 221-238. <https://izlik.org/JA34TD54SK>
- Al, U. ve Al, P. (2003). Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi. *Bilgi Dünyası*, 4(1), 1-14. <https://doi.org/10.15612/BD.2003.508>
- Alaca, E. (2015). Halk kütüphanelerinde yenilikçi hizmet geliştirme süreci: Bartın Ulus Kültür ve Sanatevi Halk Kütüphanesi örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Altay, A. (2018). Halk kütüphanelerinde yönetim ve yönetsel işlevler. H. Odabaş ve M. A. Akkaya (Yay. haz.). Halk kütüphaneleri: Geçmişten geleceğe yönelimler ve yeni roller içinde (s. 123-153). İstanbul: Hiperyayın.

- Atılgan, D., & Yalçın, Y. (2009). Elektronik Kaynakların Seçimi ve Değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 769-802. <https://izlik.org/JA67KM49DB>
- Demir, H. ve Okan, T. (2009). Teknoloji, örgüt yapısı ve performans arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 57-72. <https://izlik.org/JA76TP42NP>
- Eren, E. (1991). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları
- Guenther, K. (2000). Making smart licensing decision. *Computers in Libraries*, 20(6), 58-60.
- Hastings, S. K. (1998). "Selection and evaluation of networked information resources". *The Acquisition Librarian*, 10(20): 109-122.
- Kingan, R. (2010). electronic resource management systems: Manage online library spend and increase the value of the library. *Legal Information Management*, 10(4), 271-274. <https://doi:10.1017/S1472669610000927>
- Kurulgan, M. (2015). *Çağdaş bilgi-belge merkezlerinde yönetim ve organizasyon*. Hiperlink.
- Öztaş, N. (2017). *Örgüt: Örgüt ve yönetim kuramları* (4. bs.). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Polat, C. (2017). Elektronik kaynak yönetimi. M.A. Akkaya & H. Odabaş (Ed.), *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkileri içinde*, (ss. 227-252). Hiperlink.
- Salman, P. (2002). *Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Smith, A.G. (1997). Testing the Surf: Criteria for Evaluating Internet Information Resources. *The Public-Access Computer Systems Review*, 8, 1-14.
- Şişman, M. (2014). *Örgütler ve kültürler* (4. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Taşkın Z. (2014). Elektronik kaynak lisans anlaşmaları: Türkiye’de kütüphane ve kütüphanecilerin durumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1), 6-17. <https://izlik.org/JA57XK66KX>
- Yalman, M., & Kutluca, T. (2014). Türkiye’de bir üniversite e-kütüphane sisteminin tasarlanması ve geliştirilmesi: Dicle Üniversitesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(2), 124-131. <https://doi:10.5961/jhes.2014.095>

POSTERLER

TEK ÇATI, ÇOK KÜLTÜR : UKÜ KÜTÜPHANESİ

Hazırlayanlar: Aslı GÜMÜŞ - Zahide ÖZTÜRK
UKÜ Kütüphane Müdürlüğü-Teknik Hizmetler

Özet

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, farklı ülkelerden gelen öğrencilerden oluşan çok kültürlü bir öğrenci profiline sahiptir. Bu kültürel çeşitlilik, üniversiteye önemli avantajlar kazandırmakla birlikte, hizmet birimlerinin işleyişinde çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, UKÜ Kütüphanesi'nin 111 farklı ülkeden gelen %94'ü yabancı öğrencilerden oluşan çok kültürlü bir öğrenci profili ile kültürel farklılıklardan kaynaklanan hizmet sunumu sorunlarını nasıl yönettiğini ve özellikle okuyucu hizmetlerinin özelinde referans hizmetlerini bu bağlamda nasıl yapılandığını ele almaktadır.

Sorunlar, Çözümler ve Etkiler

1. Dijital Okuryazarlık Eksikliği

Problem: Kullanıcılar, e-kaynaklara erişim ve arama konusunda desteğe ihtiyaç duyuyor.

Çözüm:

- Kullanıcılara yönelik dijital okuryazarlık atölyeleri ve video eğitim serileri düzenlendi.
- Kütüphane web sayfasına "Sık Sorulan Sorular" ve "Araştırmaya Başlarken" alanları eklendi.
- Rehberlik hizmeti sunan online randevu sistemi devreye alındı.

Sonuç: Kullanıcıların bilgiye erişim becerilerinin artması, hem akademik başarıya katkı sağladı hem de kütüphanenin dijital kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağladı.

2. Kültürel ve Dilsel Çeşitlilik

Problem: Farklı kültürlerden gelen kullanıcılarla etkili iletişim kurulması zorlaşıyor.

Çözüm:

- Kütüphane asistanları farklı coğrafyalardan seçildi.
- Asistanlara düzenli toplantı ve eğitimlerle kültürel farkındalık kazandırıldı.
- Kütüphane personeline etkili iletişim eğitimi ve çok kültürlülük seminerleri verildi.

Sonuç: Farklı kültürel arka planlara sahip kullanıcılarla etkili iletişim kurulması, kütüphanenin kapsayıcılığını ve aidiyet duygusunu güçlendirdi.

3. Araştırma Alışkanlıkları Değişti

Problem: Kullanıcılar, yüzeysel bilgiyle yetinmeye başladı.

Çözüm:

- Eleştirel düşünme ve araştırma yöntemleri üzerine atölyeler düzenlendi.
- Danışmanlık hizmetleri birebir rehberliğe dönüştürüldü.
- Kütüphane Kulübü işbirliği ile araştırma maratonları ve mini seminerler yapıldı.

Sonuç: Yüzeysel bilgi alışkanlığına karşı yapılan bilinçlendirme çalışmaları, araştırma derinliği ve akademik etik açısından olumlu dönüşler sağladı.

Sonuç

Yürütülen bütüncül geliştirme çalışmaları sonucunda, UKÜ Kütüphanesi sadece bir bilgi erişim alanı olmaktan çıkarak, kullanıcıların aktif katılım gösterdiği, çok dilli ve kapsayıcı bir öğrenme ve rehberlik merkezi haline gelmiştir. Kurumsal iletişim dilinin benimsenmesi, hizmet tanımlarının artırılması ve çok dilli materyallerin yaygınlaştırılmasıyla farkındalık düzeyi önemli ölçüde artmış, iletişim kaynaklı sorunlar minimize edilmiştir. Aynı zamanda, personel eğitimleri ve kullanıcı destek mekanizmalarıyla hizmet kalitesinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlanmış; bu da hem kütüphane asistanlığı başvurularında artışa hem de kullanıcı memnuniyetinde sürekliliğe katkı sunmuştur. Tüm bu stratejik ve kullanıcı odaklı iyileştirmeler, üniversitemizin yenilikçi ve çağdaş hizmet vizyonunun kütüphane özelinde somut bir başarısı olarak öne çıkmaktadır.

1997'de kurulan Ada'nın sayılı büyük kampüsüne sahip Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi (UKÜ), sürdürülebilirlik konularında liderliğini koruyarak bugün 12 fakültesiyle eğitim vermeye devam etmektedir. 2025 Times Higher Education (THE) Disiplinlerarası Bilim sıralamalarında Kuzey Kıbrıs'ta 1., Türkiye'de 7. ve dünyada 141. sırada yer alarak büyük bir başarıya imza atmıştır! 🇹🇷

Kapsam

Özellikle Pandemi sonrası kullanıcılar, kütüphane ihtiyaçlarını genellikle elektronik kaynaklardan karşılayabileceklerini düşünerek fiziksel kütüphane ortamından uzaklaşmıştır. Basılı materyallere olan ihtiyacı azaldığına dair yaygın bir kanı oluşmuştur. Ancak bilgi okuryazarlığı eksiklikleri, kullanıcıların dijital kaynakları etkin kullanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca, farklı kültürlerden gelen kullanıcıların çeşitli iletişim ve öğrenme alışkanlıkları, Okuyucu Hizmetleri Birimi'nin karşılaştığı zorlukları artırmıştır. Bu durum, kütüphane hizmetlerinin kullanıcıların ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesini ve bilgi okuryazarlığı alışkanlığının desteklenerek yeni yöntemlerin geliştirilmesini gerektirmiştir.

4. Hizmet Farkındalığı ve Çok Dillilik

Problem: Kullanıcıların kütüphane olanaklarından habersiz olması ve çok dilli hizmet ihtiyacı.

Çözüm:

- Kurumsal bir iletişim dili oluşturularak tüm platformlarda bütünlük sağlandı.
- Sosyal medya, e-posta ve kulüp işbirlikleriyle bilgilendirme faaliyetleri artırıldı.
- Çok dilli broşürler, yönlendirme materyalleri, web içerikleri ve karşılama sistemleri hazırlandı.

Sonuç: Bu çalışmalar sayesinde farklı dillerden kullanıcıların kütüphaneye erişimi kolaylaştı; kütüphane sadece kaynak sağlayan değil, rehberlik sunan bir merkez olarak konumlandı.

5. Akademik Dürüstlük Sorunu

Problem: İntihal ve doğru atıf yapma konularında bilgi eksikliği yaşıyor.

Çözüm:

- Atıf yapma kılavuzları, intihal farkındalık seminerleri sunuldu.
- APA/MLA formatlarında örnek atıf şablonları kütüphane web sitesine eklendi.

Sonuç: İntihal ve atıf bilincinin artması, öğrencilerde akademik etik duyarlılığın gelişmesine katkı sağladı.

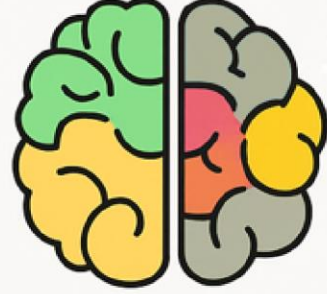
KAYNAKÇA

Karak, A., & Özbaş, H. (2024). Kullanıcıların değişen kütüphane hizmetlerine yönelik tutumları [Users attitudes towards changing library services]. Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi, 5(1), 36-60. <https://doi.org/10.59116/iamrs.1332555>
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi. (t.y.). Kütüphane. <https://uku.edu.tr/tr/ogrenci-yasami/kutuphane>
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi. (t.y.). Ana sayfa. <https://uku.edu.tr/tr/>

Nöroçeşitlilik Dostu Dijital Kütüphane Hizmetleri: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi Örneği

GİRİŞ (AMAÇ VE PROBLEM)

Nöroçeşitlilik; otizm, disleksi, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (ADHD) gibi farklı bilişsel işleyiş biçimlerini kapsar. Dijital çağda kütüphaneler yalnızca fiziksel değil, bilişsel erişilebilirliği de sağlamak zorundadır. Bu çalışma, nöroçeşitlilik dostu dijital kütüphane hizmetleri için Michigan Üniversitesi Kütüphanesi tarafından uygulanan modelin analizini sunmaktadır.

MICHIGAN MODELİ: TEMEL UYGULAMALAR

Kişiselleştirilebilir Arayüzler:

- Kontrast ve tema seçimi
- Disleksi dostu fontlar
- Odaklanma modları (focus mode)

Sadeleştirilmiş Bilgi Sunumu:

- Bilgi yoğunluğunu azaltıcı tasarım
- Görsel kavram haritaları
- Adım adım arama rehberleri

Öğrenme Destekleri:

- Mikro öğrenme (microlearning) modülleri
- Etkileşimli video rehberler

Politika ve Standartlar:

- WCAG 2.1 AA standartlarına uyum
- Bilişsel erişilebilirlik kriterlerinin politika düzeyinde uygulanması

KANITA DAYALI BULGULAR

Cognitive Accessibility Report (2023):

Bilgi bulma başarı oranı: %27 artış

SSD Student Satisfaction Survey (2024):

Nöroçeşitli öğrencilerde memnuniyet oranı: %82

Accessibility Audit (2023):

WCAG uyum oranı: %94

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Nöroçeşitlilik dostu dijital tasarım, kütüphane hizmetlerinin kapsayıcılığını artırır.

Kütüphanelerin erişilebilirlik standartlarında bilişsel erişimi merkeze alan politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Türkiye’de benzer modellerin üniversite ve halk kütüphanelerinde yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

TERİMLER AÇIKLAMASI

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder): Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu; dikkat, planlama ve organizasyon süreçlerinde zorluklar içeren bir nörolojik durumdur.

WCAG (Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzları):

Web sitelerinin engelli bireyler için algılanabilir, kullanılabilir, anlaşılabilir ve erişilebilir olmasını sağlayan uluslararası standartlardır.

KAYNAKLAR

University of Michigan Center for Academic Innovation. (2023). Annual Report 2023: Advancing inclusive learning. University of Michigan.
University of Michigan Library Accessibility Services. (2024). Accessibility and usability practices for cognitive diversity. University of Michigan Library.
University of Michigan Services for Students with Disabilities (SSD). (2024). Student satisfaction survey results 2024. University of Michigan.
W3C Web Accessibility Initiative. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. World Wide Web Consortium (W3C). <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>

HAZIRLAYANLAR:

Esmâ BAĞCI - Hacettepe Üniversitesi BBY Doktora Öğrencisi, Kütüphaneci
Belgüzar AKSOY GÜRER - Hacettepe Üniversitesi BBY Lisans Mezun, Kütüphaneci
Serap FIDANCI - Hacettepe Üniversitesi BBY Doktora Öğrencisi, Kütüphaneci

Arkeolojik Verilerin Belgelenmesi ve Sunumu: DigiArcheoSpace

Hazırlayanlar
Arş. Gör. Dr. Hasan ÖZTÜRK
Arş. Gör. Ceren Bilge SEFEROĞLU

GİRİŞ

KA220- DigiArcheoSpace Erasmus+ projesi kapsamında Bartın Üniversitesi'nin de ortak olarak yer aldığı 'Arkeolojide Kültürel Mirası Belgelemek ve Sunmak İçin Modern Araçlar' başlıklı proje, 2024-2026 yılları arasında uluslararası ortaklarla iş birliği içerisinde yürütülmektedir. DigiArcheoSpace Projesi, arkeolojik ve kültürel miras alanında dijital dönüşümü destekleyen yenilikçi bir girişimdir.

AMAÇ VE HEDEFLER

Arşiv, arkeoloji, kültürel miras ve bilgi bilim alanlarında çağdaş gereksinimleri karşılamak için yükseköğretime modern araçlar sunmak.

İlgili alanlardaki akademik personellerin bilgi ve deneyimlerine katkı sunmak

Eğitim için erişilebilir açık, geliştirilebilir ve ücretsiz materyaller oluşturmak

Akademik personel ve öğrencilerin tecrübelerini paylaşabileceği ortamlar oluşturmak

HEDEF KİTLE

Bu proje kapsamında ulaşılmaması hedeflenen gruplar;

- İlgili disiplinler (Arkeoloji, Sanat Tarihi, Kütüphanecilik ve Arşivcilik)
- Arkeoloji alanındaki dijitalleştirme çalışmalarını yürüten uzmanlar ve öğretim elemanları
- İlgili disiplinlerde eğitim gören öğrenciler

ÖNGÖRÜLEN SONUÇLAR

- İlgili grupların dijital arkeoloji konusundaki bilgi ve beceri seviyeleri artırılabilecektir.
- Yükseköğretim kurumlarının arkeolojik veri belgelenmesinde modern araçları kullanma kapasiteleri artırılabilecektir. Mikro yeterlilikleri baz alan eğitim programları uygulanacaktır.
- Dijital arkeolojide kullanılan 3d tarama, sanal gerçeklik, yapay zeka ve yeniden inşa yöntemleri konusunda yetkinlik kazandırılacaktır.
- Uluslararası düzeyde eğitim materyalleri açık olarak sunulacaktır.
- Proje bitiminden beş yıl sonrasına kadar kullanılabilecek çeşitli dilleri içeren çevrimiçi ücretsiz platformlar oluşturulacaktır ve bu kaynaklar örgün ve örgün olmayan eğitim süreçlerinde de kullanılabilecektir.
- Geliştirilebilir, inovatif ve sürdürülebilir öğrenme ortamları kurulacaktır.

Detaylı bilgi için proje web sitesini ziyaret edebilirsiniz.

KAYNAKLAR

Erasmus+ Programme. (2024). KA220-HED Cooperation partnerships in higher education: DigiArcheoSpace project application (Form ID: KA220-HED-3ED5C44B) [Unpublished project application]. European Union.

DigiArcheoSpace. (t.y.). Proje - DigiArcheoSpace. 25 Ağustos 2025 tarihinde <https://digiarcheospace.eu/the-project/> adresinden erişildi.

DİJİTAL HİZMETLERİN ÖNÜNDEKİ ZORLUKLAR : FİLİPİN AKADEMİK KÜTÜPHANELERİ

Hazırlayan

ONUR SELÇİN/KÜTÜPHANECİ

Kurumu

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

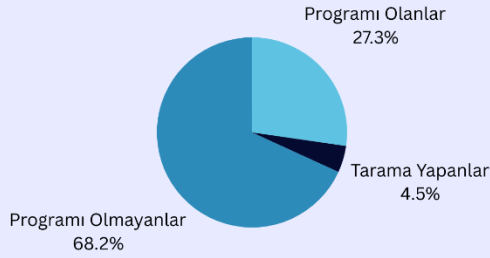
GİRİŞ

Bu çalışma yerel dijitalleştirme girişimlerini, standartları, iyi uygulamaları ve COVID-19 salgını sırasındaki dijital kütüphane hizmetlerini incelemektedir.

AMAÇ

Çalışma, Filipin akademik kütüphanelerindeki dijital girişimlerin olgunluğunu, özellikle dijitalleştirme faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine odaklanarak karakterize etmeyi amaçlamaktadır.

Grafik 1. Dijitalleştirme Programının Varlığı İle İlgili Yanıtlar

METODOLOJİ

- Araştırma Tasarımı:** Yükseköğretim ve araştırma üreten kurumlardaki dijitalleştirme programları hakkında bilgi edinmek için betimsel-karşılaştırmalı bir araştırma tasarımı kullanılmıştır.
- Veri Toplama:** Veriler, çevrimiçi anketler ve anket formları kullanılarak yapılan video görüşmeleri aracılığıyla toplanmıştır. Kurumların kesin yanıt veremediği sorular için e-posta yazışmaları da kullanılmıştır. COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle kolayda/kartopu örnekleme yöntemi uygulanmıştır.
- Katılımcılar:** 283 kurumdan 44'ü anketle yanıt vermiştir. Dijitalleştirme programı olduğunu doğrulayan 12 kurumdan beşi ile ek görüşmeler yapılmıştır.

BULGULAR

- Ankete katılan 44 kurumdan 14'ü dijitalleştirme programına sahip olduğunu belirtmiş, ancak bunlardan 12'sinin tam bir programı olduğu, 2'sinin ise sadece tarama faaliyetleri yürüttüğü belirlenmiştir.
- Dijitalleştirme programı başlatmanın önündeki engeller arasında personel eksikliği, özel fiziksel alanın olmaması ve ekipman ile finansman yetersizliği gösterilmiştir.
- Katılımcı kurumların çoğu, dijitalleştirme girişimlerine kapsamlı bir stratejinin parçası olarak değil, salgın gibi dış etkenlere yanıt olarak başlamıştır. Bu proje temelli yaklaşım, programların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kurumların Profili

	Kullanıcı Sayısı	Dijitalleştirilen Materyal Türleri
A Kurumu	10,500	Dergiler, Araştırma Yayınları, Fotoğraf, Kurumsal Hafıza, Notlar, Broşürler, Gazeteler
B Kurumu	20,000	Kitaplar, Tezler, Arşiv Materyalleri, Kurumsal Hafıza, İdari dosyalar
C Kurumu	40,000	Kitaplar, Arşiv Matzemeleri, Haritalar, Gazeteler
D Kurumu	48,500	Basılı Materyaller (örn. kitaplar ve haritalar), Genel Koleksiyonlar Bölümünden dijital kopyası bulunmayan tarihli kopyalar, Filipiniana materyalleri
E Kurumu	200,000	Kitaplar, Dergiler, Arşiv Materyalleri

SONUÇ VE TARTIŞMA

- Filipin akademik kütüphaneleri, esnek erişim sağlamak için daha sağlam bir dijital çerçeveye ihtiyaç duymaktadır.
- Kurumların kısa ve uzun vadeli hedeflerini gözden geçirmeleri ve dijitalleştirmenin bu hedeflere nasıl entegre edilebileceğini belirlemeleri önerilmektedir.
- Nitelikli kütüphaneci ve teknik uzman personel eksikliği, dijitalleştirme programlarının uygulanmasında önemli bir engel olarak vurgulanmıştır.
- Proje temelli dijitalleştirme yaklaşımının sürdürülebilirliği etkilediği sonucuna varılmıştır.

ÖNERİLER

- Daha fazla danışmanlık programı düzenlenmesi.
- Kütüphane ve Bilgi Çalışmaları (LIS) okullarında dijitalleştirme BİT uygulamalarının öğretilmesi.
- Dijitalleştirme hizmetleri sunan bilgi şirketlerinin ve dijitalleştirme uygulama topluluklarının oluşturulması.
- Tesis ve uzmanlık paylaşımı için konsorsiyumların kurulması.

REFERANSLAR

Lagas, S., & Isip, J. (2023). Challenges to Digital Services in Philippine Academic Libraries. *Philippine Journal of Librarianship and Information Studies*, 43(1), 27-38.

“ÜÇÜNCÜ KÜTÜPHANECİ” ▲ + 📖 Reggio Emilia Yaklaşımıyla Çocuk Kütüphanelerini Yeniden Konumlamak

GİRİŞ

Reggio Emilia yaklaşımı, çocuğu aktif bir özne olarak görür ve öğrenme ortamını üçüncü öğretmen kabul eder. Bu anlayış, kütüphanelerin sadece kitap depolayan değil; çocukların merak, keşif ve yaratıcılıklarını destekleyen yaşayan öğrenme alanları olarak yeniden konumlanmasını sağlar. Bu yaklaşım sayesinde kütüphaneler, çocukların bireysel potansiyellerini ortaya çıkaran, işbirliğini ve toplumsal aidiyeti güçlendiren merkezlere dönüşür.

Üçüncü Kütüphaneci Nedir?

Reggio Emilia'ya göre öğrenmede üç rehber vardır:

- 1 Aile – İlk öğretmen
- 2 Kütüphaneci – İkinci öğretmen
- 3 Kütüphane – Üçüncü öğretmen

Kütüphane, çocuğun merakını tetikleyen, öğrenme ve keşfi mümkün kılan üçüncü kütüphanecidir.

ÜÇÜNCÜ KÜTÜPHANECİ: ÇOCUKLARIN GÖZÜNDEN KÜTÜPHANELER

- **Reggio Alanları:** Sanat atölyeleri, doğa köşeleri ve keşif masaları kurmak.
- **Üçüncü Kütüphaneci Yaklaşımı:** Kütüphane mekânını öğrenme sürecinin aktif bir parçası haline getirmek.
- **Çocuk Meclisleri:** Çocukların kütüphane etkinlik ve alan düzenlemelerine katkıda bulunması.
- **Ekoloji & Sürdürülebilirlik:** Geri dönüştürülebilir malzemelerle etkinlikler ve yeşil kütüphane uygulamaları.
- **Dijital ve Sanatsal Bütünleşme:** Teknolojiyi, sanat ve yaratıcılıkla harmanlayarak çok boyutlu öğrenme.
- **Yerel Kültür Entegrasyonu:** Yöresel sanat, müzik ve halk kültürü ile çocukların kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendirme.

KAYNAKLAR

- Hickey, K. (2019). Adapting the Reggio Emilia approach in libraries. *Children and Libraries*, 17(3), 13. <https://dx.doi.org/10.5860/cal.17.3.13>
- Fraser, S. (2012). The image of the child. In *Authentic childhood: Exploring Reggio Emilia in the classroom* (1–13). Toronto, Canada: Nelson Education.
- Gandini, L. (1993). Fundamentals of the Reggio Emilia approach to early childhood education. *Young Children*, 49(1), 4–8.
- Tijnagel-Schoenaker, B. (2017). The Reggio Emilia approach... The hundred languages. *Prima Educatione*, 1, 139–146. <https://doi.org/10.17951/PE/2017.1.139>

NEDEN ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ?

- Çocuk, merak ve keşif yoluyla öğrenir; kütüphane bu yolculuğun güvenli alanıdır.
- Bellek kurumlarının geleceği, çocuklara sunulan deneyimlerle şekillenir.
- Erken yaşta kütüphane kültürü, yaşam boyu öğrenme alışkanlığı kazandırır.
- Kütüphaneler, çocuk için yalnızca kitap değil; oyun, deneyim ve sosyalleşme mekânıdır.

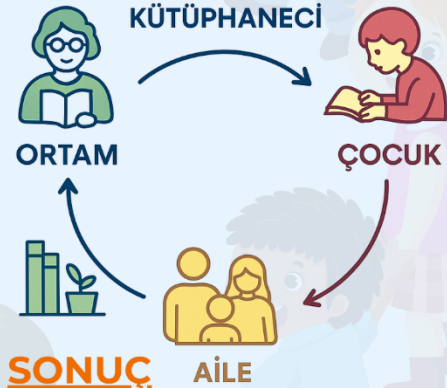
UYGULAMA ÖNERİLERİ

Reggio Emilia Yaklaşımı: Çocuğu merkeze alan, merak ve keşfi destekleyen yöntemler.

Üçüncü Kütüphaneci: Kütüphane mekânı, öğrenmenin ve yaratıcılığın rehberi olarak konumlandırılır.

Katılımcı Etkinlikler: Çocukların fikirlerini ve üretimlerini kütüphane deneyimine dahil etme.

Sürdürülebilir ve Esnek Alanlar: Doğa, sanat ve teknolojiyi bütünleştiren uygulamalar.

SONUÇ AİLE

Bu yaklaşım sayesinde çocuk kütüphaneleri yalnızca kitap ödünç verilen yerler olmaktan çıkıp, yaratıcılığı destekleyen, katılımcılığı teşvik eden ve öğrenme kültürünü güçlendiren merkezler haline gelecektir. Çocukların doğa, sanat ve dijital dünyayla bütünleşerek gelişmesi; kütüphanelerin ise toplumda sürdürülebilir, yenilikçi ve geleceğe yön veren kurumlar olarak yeniden konumlanması hedeflenmektedir.

**UNAK2025
SEMPOZYUMU**
Dijital Çağda Bellek Kurumları:
Dönüşüm, Konumlanma ve
Gelecek Perspektifleri

Miras KIZILKAYA
VAN, Muradiye Bebek ve Çocuk Kütüphanesi, Kütüphaneci
Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans
miraskizilkaya@hotmail.com

AKADEMİK AÇIK ERIŞİM ARŞİVLERDE YENİ NESİL YAKLAŞIM: AGÜ DİJİTAL ARŞİVİ

Öğr. Gör. Selma MERT - Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı, Abdullah Gül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı (selma.merte@agu.edu.tr)
Özlem ERGENÇ - Şube Müdürü, Abdullah Gül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı (ozlem.ergence@agu.edu.tr)
Fatma AVCIL - Kütüphaneci, Abdullah Gül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı (fatma.avcil@agu.edu.tr)

01 GİRİŞ

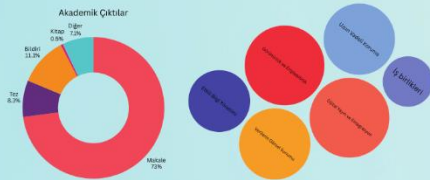
Kurumsal Akademik Açık Erişim Arşivleri belirli bir kuruma ait bilimsel yayınların yer aldığı arşivlerdir (Suber, 2012, s. 176). Eğitim ve araştırma süreçlerini destekleyen bu dijital sistemler, bilgiye hızlı ve mekândan bağımsız erişim imkânı sunmakta, akademik çıktıların korunması ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle bu dijital arşivlerin geliştirilmesi hem akademik çıktıları korumak hem de bilgiye erişimi demokratikleştirmek açısından stratejik bir gereklilik taşımaktadır. Abdullah Gül Üniversitesi Akademik Dijital Arşivi özelinde; akademik üretimin daha görünür, erişilebilir ve sürdürülebilir olmasını sağlamak amacıyla daha etkileşimli, analitik ve görselleştirme odaklı bir sisteme geçiş, dönüşüm ve akademik dijital arşivlerin öneminde vurgu yapılması amaçlanmıştır.

Kurumsal akademik arşivler, üniversitelerde üretilen bilimsel çalışmaların uzun vadeli korunması ve erişime açılması için kritik bir rol oynamaktadır. UNESCO'nun (2021) açık bilim çağrısı da bilimsel bilginin eşit erişimini, veri paylaşımını ve uluslararası iş birliğini teşvik etmenin önemini vurgulamaktadır. Bu sistemler; yayınların standartlaştırılması, kaliteli içerik sunumu, meta data uyumu ve ulusal/uluslararası entegrasyon sayesinde bilgi paylaşımını güçlendirmektedir. Günümüzde akademik araştırmaların hacmi ve çeşitliliği hızla artarken, araştırmacıların ve kurumların bu bilgileri etkili bir şekilde yönetebilmesi giderek daha kritik bir ihtiyaç haline gelmiştir.

DÖNÜŞÜMÜN 04 TEMEL ADIMLARI

- Araştırma çıktılarının etkin bir şekilde depolanması ve erişilebilir kılınması için gerekli teknik altyapının oluşturulması,
- Akademik çıktılarda standartizasyon sağlanması ve nitelikli içerik sunumu için stratejilerin geliştirilmesi ve kurumlar arasında meta data standartlarına uyumun sağlanması,
- İlgili alanlardaki ulusal ve uluslararası topluluklarla (COAR, OpenAIRE vb.) iş birliği, iletişim kanallarının güçlendirilmesi ve akademik içeriklerin uluslararası indekslerde görünürlüğünün sağlanması,
- Kurumsal arşivlerdeki içeriklerin toplanması ve erişilebilirliğini destekleyen merkezi bir sistemin kurulması,
- Yayınların uzun vadeli korunabilmesi için gerekli teknik altyapının hazırlanması, uygun stratejilerin belirlenmesi (Handle, DOI vb.) ve hukuki çerçevelerin oluşturulması.

Bu geçiş, kurumun araştırma veri yönetiminde bütüncül ve kullanıcı odaklı bir yaklaşım benimsenmesini sağlayacaktır. Araştırmacılar, performanslarını ve iş birliklerini daha iyi takip edebilecek, yöneticiler ise stratejik kararlarını güçlü veri analitiği ve raporlama araçlarıyla destekleyebilecek ve dönüşüm dijital koleksiyonların etkin kullanımını ve görünürlüğünü artıran sürdürülebilir bir platform sunacaktır.

AGÜ örneği, geleneksel depolama sistemlerinden analitik ve etkileşimli araştırma bilgi yönetim sistemlerine geçiş; dijital koleksiyonların görünürlüğünü, akademik çıktıların etkileşimli kullanımını artırmada önemli bir model sunduğunu göstermektedir.

02

AÇIK ERIŞİM VE AKADEMİK ARŞİVLERİN ÖNEMİ

Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi'nde (BOAI, 2002) açık erişim, bilimsel literatürün internet aracılığıyla yasal, finansal ve teknik engeller olmaksızın erişilebilir, okunabilir, kopyalanabilir ve kullanılabilir olması şeklinde tanımlanmaktadır. Açık erişim arşivleri, bilimsel bilginin paylaşımını kolaylaştırarak görünürlüğünü artırmakta ve akademik iletişimi güçlendirmektedir (Suber, 2012).

03

DÖNÜŞÜME NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU?

Geleneksel dijital arşivler, yalnızca veri depolamakla sınırlı kalırken, kullanıcıların araştırma çıktıları, projeler ve yayınlar hakkında kapsamlı bir görünüm elde etmesini sağlamamaktadır. Bu durum hem veri erişimi hem de araştırmacı performansının analiz edilmesi açısından sınırlıklar yaratmaktadır. Abdullah Gül Üniversitesi, akademik üretimin daha görünür, erişilebilir ve sürdürülebilir olmasını sağlamak amacıyla bu sınırlıkların ötesine geçebilecek çözümler geliştirmeye önem vermektedir. Bu doğrultuda, daha etkileşimli, analitik ve görselleştirme odaklı bir sistem ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

05

AGÜ DİJİTAL ARŞİVİ: YENİ NESİL BİR YAKLAŞIM

Dönüşüm ile kullanıcıların ara yüz üzerinden verileri filtrelemesine, karşılaştırmasına ve kişiselleştirilmiş raporlar oluşturmaya imkan tanımaktadır. İçeriklerin görselleştirilmesi sayesinde, araştırmacılar arasındaki ilişkiler, proje paylaşımları ve yayın performansları farklı metriklerle kolayca analiz edilebilmektedir.

06

SONUÇ

- Kurumsal akademik arşivler, akademik bilginin demokratikleşmesi, sürdürülebilirliği ve küresel ölçekte paylaşımı için stratejik bir öneme sahiptir.
- Bu arşivlerin gelişimi ve dönüşümü, yalnızca teknik bir süreç değil; aynı zamanda kültürel ve stratejik bir değişimdir.
- Bu değişim; araştırmacıların görünürlüğünü artırmakta, bilimsel iletişimi güçlendirmekte, kurumların küresel bilim ekosistemindeki yerini sağlamlaştırmaktadır.

**ÜNAK2025
SEMPOZYUMU**

Dijital Çağda Kütüphane Kurumları:
Görüşüm, Konumlanma ve
Gelecek Perspektifleri

IFLA Yeşil Kütüphane Ödülleri: Sürdürülebilirlik Uygulamalarından Çıkarımlar

Hazırlayan: Elmas ALTUNDAĞ- Kütüphaneci

GİRİŞ

Kütüphaneler artık sadece bilgi kaynağı değil, çevre bilincini ve sürdürülebilirliği destekleyen aktif kurumlardır. IFLA Yeşil Kütüphane Ödülü, 2016'dan bu yana bu alandaki başarılı projeleri ödüllendirmektedir. Bu çalışma, ödül kazanan projelerin temel eğilimlerini analiz etmektedir.

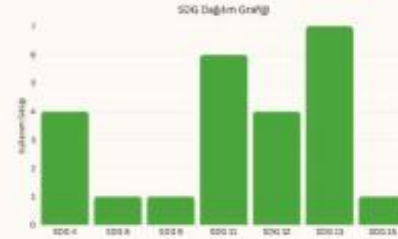
AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, 2016-2025 yılları arasında IFLA Yeşil Kütüphane Ödülü kazanan projelerin, hangi kütüphane türleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG) üzerinde yoğunlaştığını belirlemektir.

ANALİZ

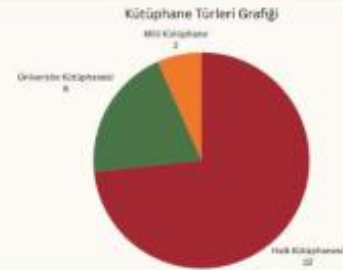

Ödül alan projelerde en çok öne çıkan SDG'ler SDG 4 (Nitelikli Eğitim), SDG 11 (Sürdürülebilir Şehirler), SDG 12 (Sorumlu Tüketim ve Üretim) ve SDG 13 (İklim Eylemi)'dir. Bu durum, kütüphanelerin eğitimden iklim değişikliğine kadar geniş bir yelpazede aktif rol oynadığını göstermektedir.

ANALİZ

IFLA Yeşil Kütüphane Ödülleri'nde en çok temsil edilen tür, halk kütüphaneleridir. 2016-2025 yılları arasındaki ödüllerin %60,78'i halk kütüphanelerine verilmiştir. Bunu üniversite ve milli kütüphaneler takip etmektedir.

SONUÇ

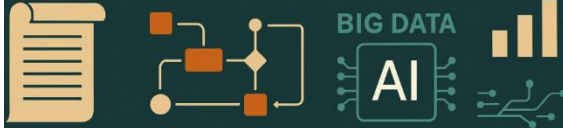
Halk kütüphaneleri, projelerde en çok temsil edilen tür olmaya devam etmektedir. Ödüllü projelerin sadece fiziksel sürdürülebilirlik uygulamalarına odaklanmadığını, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik boyutları da kapsadığını göstermektedir. Kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınmaya yalnızca bilgi sağlayarak değil, somut eylemler ve liderlik rolleriyle de katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça: Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu, (t.y.). *IFLA Yeşil Kütüphane Ödülü*. Erişim adresi: <https://www.ifla.org/ifla-green-library-award/>

GEÇMİŞİ GELECEĞE KODLAMAK

Yapay Zekâ ile Kültürel Mirasın Dijital Yolculuğu

01

GİRİŞ

Yapay zekâ ve büyük veri teknolojilerinin kütüphaneler aracılığıyla kültürel mirasın korunması, erişilebilirliğinin artırılması ve gelecek nesillere aktarılması sürecindeki rolünü ele almaktadır.

02

KÜLTÜREL MİRAS NEDEN KORUNMALI?

- Toplumsal hafızanın taşıyıcısıdır.
- Kimlik, aidiyet ve tarih bilinci için temeldir.
- Fiziksel materyaller zamanla zarar görebilir.
- Dijitalleştirme, mirası daha geniş kitlelere ulaştırmasını sağlar.

03

KÜTÜPHANELER DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE NEREDE?

- Dijitalleştirme projeleriyle kaynakları uzun ömürlü hale getirir.
- Kütüphaneler bu dönüşümde altyapı geliştirme, kullanıcı deneyimini iyileştirme içerisindedir.
- Büyük veri ile kullanıcı ihtiyaçlarını analiz eder.
- Açık erişim politikaları ile bilgiye eşit erişim sağlar.

04

YAPAY ZEKA NE SAĞLAR?

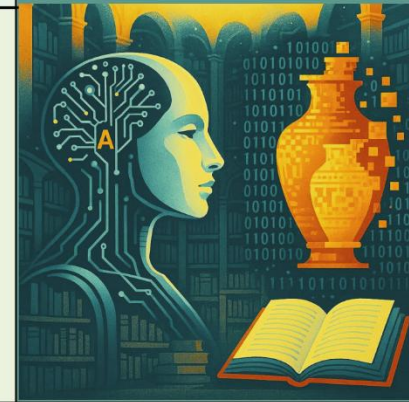
- Eski metinlerin tanınması ve çevirisi (OCR, NLP).
- Görsel tanıma ile eserlerin sınıflandırılması.
- Zarar görmüş eserlerin dijital restorasyonu.
- Kişiselleştirilmiş bilgi erişim sistemleri.

05

BÜYÜK VERİ İLE NELER MÜMKÜN?

- Dijital koleksiyonlardan anlamlı bilgi çıkarımı.
- Kullanıcı eğilimlerinin analiz edilmesi.
- Koleksiyonların daha etkin yönetimi.
- Akademik araştırmalar için büyük ölçekli veri havuzları oluşturulması.

06

ZORLUKLAR VE ETİK SORUMLULUKLAR

- Veri gizliliği ve güvenliği.
- Telif hakları ve dijital içerik yönetimi.
- Kültürel önyargıların algoritmalara yansması.
- Kaynaklara eşit erişim.

SONUÇ VE GELECEK VİZYONU

- Kütüphaneler kültürel mirasın dijital koruyucusudur.
- Yapay zekâ ve büyük veri ile bilgiye ulaşım kolaylaşıyor.
- Geçmişin bilgeliği, geleceğin teknolojisiyle birleşiyor.

Ebru GÜLTEKİN - Kütüphaneci
İzmir Seferihisar Şehit Kara Pilot Üsteğmen Aykut
Yurtsever İlçe Halk Kütüphanesi

YEREL BELLEK GİRİŞİMLERİ: KÜLTÜREL SÜREKLİLİKTE TÜRKİYE VE DÜNYA ÖRNEKLERİ

GİRİŞ

Bellek kavramı, yalnızca bireysel hatırlama süreçlerini değil, aynı zamanda toplumların geçmişlerini, kültürel değerlerini ve ortak deneyimlerini koruma pratiklerini de kapsar (Assmann, 2011). Bu bağlamda bellek kurumları çoğunlukla arşiv, kütüphane ve müze gibi resmi yapılarla ilişkilendirilmiştir (Erl, 2011). Ancak son yıllarda toplumların kendi tarihlerini ve kültürel miraslarını geleceğe aktarmak amacıyla geliştirdikleri yerel bellek girişimleri giderek daha fazla önem kazanmakta; bu girişimler toplumsal katılımın gücünü ön plana çıkararak bellek üretimini kurumsal çerçevenin dışına taşımakta ve süreci daha demokratik, kapsayıcı ve çoğulcu bir zemine oturtmaktadır (Flinn, 2007; Samuels vd., 2018).

AMAÇ

Çalışmanın amacı, yerel bellek girişimlerinin kültürel sürekliliğe olan katkılarını incelemektir. Özellikle, toplumların kendi tarihlerini, hikâyelerini ve deneyimlerini kayıt altına alma pratiklerinin bellek kurumlarının demokratikleşmesine nasıl katkı sunduğu değerlendirilecektir. Ayrıca, Türkiye ve dünyadan seçilmiş örnekler üzerinden yerel bellek girişimlerinin kültürel mirasın korunmasında, kimlik inşasında ve kuşaklar arası aktarımda üstlendiği işlevler ortaya konulacaktır.

ÖRNEKLER

Türkiye'de 1990'lardan itibaren ÇEKÜL Vakfı ve Tarihî Kentler Birliği öncülüğünde kent arşivleri ve müzeleri yaygınlaşmış, tarihi binaların restore edilmesiyle kurulan bu kurumlar kent belleğini yaşatmaya başlamıştır. İlk örnekler arasında Kemaliye, Edirne, Kastamonu ve Bursa yer alırken, Gaziantep, Mardin ve İzmir APIKAM gibi kurumlarla süreç genişlemiş; bugün pek çok şehirde halkın katkılarıyla kolektif bellek üretilmektedir.

Avrupa Birliği'nin desteklediği bu proje, Birinci Dünya Savaşı'na dair bireysel anıları, mektupları ve fotoğrafları dijitalleştirmeyi amaçlamaktadır. Vatandaşlar aile arşivlerindeki belgeleri çevrimiçi platforma yüklemiş, böylece milyonlarca kişisel hikâye uluslararası erişime açılmıştır.

2003'te kurulan StoryCorps, sıradan insanların hayat hikâyelerini kayda alarak ABD'nin kültürel mozaikini belgeleyen bir girişimdir. Katılımcılar aileleriyle veya yakınlarıyla röportaj yapar, ses kayıtları arşivlenir ve dijital ortamda paylaşılır.

YÖNTEM

Çalışma, literatür taraması ve örnek olay incelemesine dayalı olarak tasarlanmıştır. Öncelikle yerel bellek girişimleri, topluluk arşivciliği, dijital hikâye anlatıcılığı ve katılımcı bellek pratikleri üzerine yapılmış ulusal ve uluslararası akademik yayınlar incelenmiştir. Ardından, Türkiye'de köy arşivleri, belediye destekli yerel tarih projeleri ve kent müzeleri gibi girişimler ile dünyadan Europeana 1914-1918, StoryCorps (ABD) ve South Asian American Digital Archive (SAADA) gibi örnekler seçilerek karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem sayesinde yerel bellek girişimlerinin ortak özellikleri, toplumsal katılımı teşvik etme biçimleri ve karşılaştıkları zorluklar analiz edilmiştir.

BULGULAR

Yerel bellek girişimlerinin incelenen örnekleri, bu yapıların toplumsal katılımı güçlendirdiğini ve bireyleri belleğin pasif tüketicileri olmaktan çıkarak aktif üreticileri haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de kent arşivleri ve müzeleri, yerel halkın bağısladığı belgeler ve anlatılarla kentsel kimliğin inşasına katkı sağlarken; Europeana 1914-1918 projesi, Birinci Dünya Savaşı'na dair kişisel hikâyeleri uluslararası erişime açarak resmi tarih dışında kalan deneyimlerin görünür olmasını mümkün kılmıştır. Benzer şekilde ABD'deki StoryCorps girişimi, farklı toplumsal kesimlerden bireylerin yaşam öykülerini ses kayıtları aracılığıyla bellek çalışmalarına dâhil ederek çeşitliliği ve çoğulculuğu öne çıkarmaktadır. Bu örnekler göstermektedir ki yerel bellek girişimleri, kültürel sürekliliğin sağlanmasında, toplumsal aidiyetin güçlendirilmesinde ve kuşaklar arası aktarımın desteklenmesinde önemli işlevler üstlenmektedir. Ayrıca dijitalleşme sayesinde bu girişimlerin erişilebilirliği artmakta, katılım daha kapsayıcı ve demokratik bir zemine taşınmaktadır.

SONUÇ

Yerel bellek girişimlerinin incelenen örnekleri, bu yapıların toplumsal katılımı güçlendirdiğini ve bireyleri belleğin pasif tüketicileri olmaktan çıkarak aktif üreticileri haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de kent arşivleri ve müzeleri, yerel halkın bağısladığı belgeler ve anlatılarla kentsel kimliğin inşasına katkı sağlarken; Europeana 1914-1918 projesi, Birinci Dünya Savaşı'na dair kişisel hikâyeleri uluslararası erişime açarak resmi tarih dışında kalan deneyimlerin görünür olmasını mümkün kılmıştır. Benzer şekilde ABD'deki StoryCorps girişimi, farklı toplumsal kesimlerden bireylerin yaşam öykülerini ses kayıtları aracılığıyla bellek çalışmalarına dâhil ederek çeşitliliği ve çoğulculuğu öne çıkarmaktadır. Bu örnekler göstermektedir ki yerel bellek girişimleri, kültürel sürekliliğin sağlanmasında, toplumsal aidiyetin güçlendirilmesinde ve kuşaklar arası aktarımın desteklenmesinde önemli işlevler üstlenmektedir. Ayrıca dijitalleşme sayesinde bu girişimlerin erişilebilirliği artmakta, katılım daha kapsayıcı ve demokratik bir zemine taşınmaktadır.

KAYNAKÇA

Assmann, J. (2011). Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>

Erl, A. (2011). Memory and Culture: A Semiotic Model. İçinde A. Erl (Ed.), Memory in Culture (ss. 95-112). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230321670_4

Flinn, A. (2007). Community Histories, Community Archives: Some Opportunities and Challenges1. Journal of the Society of Archivists, 28(2), 151-176. <https://doi.org/10.1080/00379810701611936>

Kent Müzeleri ve Arşivleri | ÇEKÜL | Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma. (2025, Şubat 13). <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/kent-muzeleri-ve-arshivleri>

SOSYAL MEDYADA KÜTÜPHANE ALGISININ İNŞASI: SESSİZDEN GÖRÜNÜR OLANA - PROF. DR. DURMUŞ GÜNAY KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ

Ayşegül KARATAŞ, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Kütüphaneci

ÜNAK 2025
SEMPOZYUMU
Dijital Çağda Bellek Kurumları:
Dönüşüm, Konumlanma ve
Gelecek Perspektifleri

1 Giriş

Akademik kütüphaneler geleneksel olarak sessiz ve bilgi odaklı mekanlar olsa da dijital çağda **sosyal medya, görünürlük ve kullanıcı etkileşimi** için stratejik bir araçtır. Kullanıcıların bilgiye elektronik ortamdan ulaşmayı tercih etmesi, kütüphanelerin sosyal medya aracılığıyla **erişim kolaylığı** ve **dinamik iletişim** sunmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi'nin Instagram ve YouTube faaliyetleri üzerinden **kütüphane algısını** incelemektedir.

3 Bulgular

YouTube (2023-2025)

- Toplam: **5.821** görüntüleme, **157,3** saat izlenme, **55.337** gösterim (CTR %5,7).
- En çok izlenen 5 video ("Sürdürülebilirlik ve Kaynakların Geleceği", "Akademisyenler için Turnitin", "İntihal.net Kullanımı", "SOBIAD Atıf Dizini", "Emeğin Bilgiye Dönüştüğü Üniversite") toplam görüntülemenin **%40,3**'ünü, izlenme süresinin **%75,7**'sini oluşturdu.
- Eğitim/seminer içerikleri izlenme süresine güçlü katkı sağladı.
- Gösterimlerin **%42,3**'ü bu 5 videodan geldi.
- Abone kazanımı tek bir içerik türünden değil, farklı içeriklerden dağıldı.
- 2024 Nisan zirvesi (etkinlik/duyuru) sonrası istikrarlı bir taban izlenme oluştu.

*CTR (Click-Through Rate), tıklanma oranını ifade eder. Gösterim sayısına göre içeriklerin ne kadar tıklandığını yüzdesel olarak gösterir.

Instagram (2023-2025)

- Toplam: **256** içerik, **530.305** gösterim, **447.600** erişim.
- Hikayeler: **409.956** görüntüleme & erişim ile en yüksek görünürlük kaynağı.
- Gönderiler: **2.050** beğeni, **246** paylaşım → etkileşim açısından güçlü.
- Reels: Az sayıda üretilmesine rağmen gönderi başına ortalama **441** etkileşim ile etkili format.
- **Genel olarak**; hikayeler görünürlüğü artırırken, gönderiler etkileşimi pekiştirmekte, Reels ise yayılım ve erişim gücünü yükseltmektedir. Bu durum, farklı içerik türlerinin birlikte kullanıldığında kütüphanenin dijital varlığını daha dengeli ve etkili şekilde güçlendirdiğini göstermektedir.

2 Yöntem

Bu araştırma, **Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi**'nin **2023-2025** yıllarında yürüttüğü sosyal medya faaliyetlerini incelemektedir.

Soru: Hangi içerik türü görünürlüğü ve etkileşimi daha fazla artırmaktadır?

- **YouTube**: Görüntüleme, izlenme süresi, abone artışı, gösterim.
- **Instagram**: Erişim, gösterim, beğeni, kaydetme, paylaşım, profil ziyaretleri.
- İçerikler türlerine göre sınıflandırılmıştır: Hikaye, gönderi, Reels.
- Etkileşim düzeyleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4 Sonuç

Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi'nin sosyal medya verileri, kütüphanelerin dijital çağda yalnızca bilgi sağlayıcı değil aynı zamanda **dijital bellek kurumları** olarak da konumlandığını göstermektedir.

- **YouTube**:Eğitim/seminer içerikleri izlenme süresini artırırken, abone kazanımı farklı içerik türlerinden gelmektedir.
- **Instagram**:Hikayeler görünürlükte, Reels ise etkileşimde öne çıkmaktadır.

Kütüphane sosyal medya içerikleri yalnızca tanıtım aracı değil, aynı zamanda **kurumsal belleğin dijital kaydı** ve geleceğe aktarımı açısından stratejik bir değer taşımaktadır.

Kaynakça

Instagram. (2023–2025). Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi Instagram sayfası içerik analiz raporu [Sosyal medya verisi]. Instagram. <https://www.instagram.com/beunkutuphane/>
YouTube. (2023–2025). Prof. Dr. Durmuş Günay Kütüphanesi YouTube kanal istatistikleri [Video ve kanal verisi]. YouTube. <https://www.youtube.com/@zbeunkutuphane/featured>
Google. (t.y.). Click-through rate (CTR): Definition. Google Ads Yardım. <https://support.google.com/google-ads/answer/2615875>